

વિધયાનુક્રમણિકા.

ખંડ ૧ લો—સ્વરોદય વિધા.

પરિચ્છેદ ૧ પાંચ તત્ત્વો અને સ્વરનો સંબંધ ... ૧

૧ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું કારણ શું ? ૨ પાંચ તત્ત્વો.
૩ સ્વરનો અભ્યાસ અને તેનો પ્રભાવ.

પરિ. ૨ પ્રાણુવાદક નાડીઓ ... ૩

૪ શરીરમાંની દસ નાડીઓ. ૫ પ્રાણુતત્ત્વનાં સ્થાન અને તેમની ક્રિયા. ૬ સ્વરવદન ઉપરથી નાડીની ઓળખ.

પરિ. ૩ સ્વરના ગુણુદોષ અને પ્રાસંગિક ઈષ્ટાનિષ્ટતા ૫

૭ પ્રાણુગતિ ઓછી કરવા વિધે. ૮ સૂર્ય સ્વર અને ચંદ્ર સ્વર. ૯ શુક્લ પક્ષ અને કૃષ્ણ પક્ષ સાથે સ્વરનો સંબંધ. ૧૦ સાત વાર અને સ્વરનો સંબંધ. ૧૧ રાશિ અને સ્વરનો સંબંધ. ૧૨ તત્ત્વવદન. ૧૩ ઇડા નાડીમાં કરવાયોગ્ય કાર્યો. ૧૪ પિંગલા નાડીમાં કરવાયોગ્ય કાર્યો. ૧૫ સુષુમ્ણા નાડીમાં કરવા યોગ્ય કાર્યો. ૧૬ દિશાઓ અને સ્વરનો સંબંધ.

પરિ. ૪ પાંચ તત્ત્વો સંબંધી વિવેચન ... ૧૦

૧૭ તત્ત્વોના રંગ. ૧૮ તત્ત્વને કેવી રીતે ઓળખવું ? ૧૯ તત્ત્વોના આકાર. ૨૦ તત્ત્વોના સ્વાદ. ૨૧ તત્ત્વોની લગ્નાઈ. ૨૨ તત્ત્વોના ગુણો. ૨૩ તત્ત્વોની ગતિ. ૨૪ તત્ત્વની પરીક્ષા અને તત્ત્વનો અભ્યાસ. ૨૫ કયા તત્ત્વમાં કેવાં કાર્યો કરવા ? ૨૬ સ્વરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની રીત. ૨૭ તત્ત્વાભ્યાસનો પ્રારંભ કેવી રીતે કરવો ? ૨૮ સ્વર અને તત્ત્વના સંયોગનાં પરિણામો. ૨૯ શરીરમાં રહેલાં તત્ત્વો. ૩૦ તત્ત્વપોષક દિશાઓ. ૩૧ તત્ત્વપોષક નક્ષત્રો.

પરિ. ૫ રોગરાશન કરવાના નિયમો ... ૧૫

૩૨ રોગના ઉદ્ભવ તથા રાશનનો સામાન્ય નિયમ. ૩૩ આરોગ્ય માટે તત્ત્વોના ગુણુદોષ. ૩૪ સ્વર બદલાવીને તેને અનુકૂળ કરવાની રીત. ૩૫ તત્ત્વ બદલાવીને તેને અનુકૂળ કરવાની રીત.

પરિ. ૬ પ્રત્યયિક્રિયા ... ૧૭

૩૬ પૃચ્છક, તેનો પ્રશ્ન અને અનુત્તર. ૩૭ ગામ અગ્નેશો માણસ ક્યારે આવશે ? ૩૮ પૃચ્છકના પ્રશ્નો સરલ ઉત્તર. ૩૯ અર્ધ સંબંધો

પ્રશ્નો. ૪૦ રોગી સંબંધી પ્રશ્નો. ૪૧ યુદ્ધ સંબંધી પ્રશ્નો. ૪૨ કાર્ય-
સિદ્ધિ સંબંધી પ્રશ્નો.

પરિ. ૭ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સ્વરવહન ... ૨૦

૪૩ માસના પ્રારંભમાં સ્વરવહન. ૪૪ શાપ અને આશીર્વાદ. ૪૫
વીર્યની રિચરતા ૪૬ સ્વરની દિશાએ રહેલી સફળતા. ૪૭ પૂણ્યમ સ્વ-
ર્ગમાં રહેલી સફળતા. ૪૮ આરોગ્યપ્રદ સ્વરવહન.

પરિ. ૮ વશીકરણ-વિચાર ... ૨૨

૪૯ સ્ત્રીના સ્વરનું આદર્શ. ૫૦ સ્ત્રીને પુરુષના સ્વરનું પાન કરાવવું.

પરિ. ૯ ગર્ભ-વિચાર ... ૨૩

૫૧ સમાગમસમયનું સ્વરવહન. ૫૨ તત્ત્વ સાથે ગર્ભનો સંબંધ.

૫૩ પુત્રપુત્રીની ઉત્પત્તિ.

પરિ. ૧૦ વર્ધકૂળ-વિચાર ... ૨૩

૫૪ ચૈત્ર માસ ઉપરથી વર્ધકૂળ. ૫૫ મેષ રાશિમાં સૂર્યનો પ્રવેશ.

૫૬ અક્ષય તૃતીયા અને માઘ સપ્તમી.

પરિ. ૧૧ આયુષ્ય-વિચાર ... ૨૫

૫૭ એક સ્વરવહન. ૫૮ સૂર્યના પ્રતિબિંબનું દર્શન. ૫૯ રંગ-

દર્શન અને તેજોદર્શનમાં વિકૃતિ. ૬૦ કાળજ્ઞાનનો વિશેષ વિચાર. ૬૧

વિષનિવૃત્તિ.

પરિ. ૧૨ છાયાપુરુષદર્શન ... ૨૬

૬૨ દર્શન કેવી રીતે થાય ? ૬૩ દર્શન પછી થવું સૂચન. ૬૪ ઉપસંહાર.

ખંડ ૨ જો-યોગવિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ યોગ એટલે શું ? ... ૨૮

૬૫ 'યોગ' શબ્દનો અર્થ. ૬૬ વૃત્તિનો નિરોધ. ૬૭ યોગની મહત્તા.

૬૮ યોગનું ખીજ. ૬૯ યોગ વિના સુકૃતિ નથી. ૭૦ જીવ અને ચિત્ત.

પરિ. ૨ યોગાભ્યાસની તૈયારી ... ૩૧

૭૧ યોગનો અધિકારી. ૭૨ યુગની આવશ્યકતા. ૭૩ પૂર્વ તૈયારી.

૭૪ તત્ત્વચિંતન.

પરિ. ૩ યોગવિદ્યાનો વેદાન્ત સાથે સંબંધ ... ૩૨

૭૫ ચાર પ્રકારનાં શરીર. ૭૬ અન્નમય કોષ. ૭૭ પ્રાણમય કોષ.

૭૮ મનોમય કોષ. ૭૯ વિજ્ઞાનમય કોષ. ૮૦ આનન્દમય કોષ. ૮૧

યોગીની અદ્ભુત વિશ્વતિઓ.

- પરિ. ૪ યોગના ચાર પ્રકાર... ૩૫
 ૮૨ યોગ ચાર પ્રકારનો છે. ૮૩ હઠયોગ. ૮૪ લયયોગ. ૮૫ મંત્ર-
 યોગ, ૮૬ ચક્રોનું કોષ્ટક. ૮૭ રાજયોગ.
- પરિ. ૫ પાંચ યમ ... ૩૭
 ૮૮ અહિંસા. ૮૯ સત્ય. ૯૦ અસ્તેય. ૯૧ બ્રહ્મચર્ય. ૯૨ અપરિ-
 ગ્રહ. ૯૩ દશ યમ.
- પરિ. ૬ પાંચ નિયમો ... ૩૯
 ૯૪ શોચ. ૯૫ સંતોષ. ૯૬ તપ. ૯૭ સ્વાધ્યાય. ૯૮ ઇશ્વરપ્રણિ-
 ધાન. ૯૯ દશ નિયમ.
- પરિ. ૭ આસનો ... ૪૧
 ૧૦૦ આસન એટલે શું ? ૧૦૧ આસનનો અભ્યાસ. ૧૦૨ ચો-
 રાસી આસન. ૧૦૩ સિંહાસન. ૧૦૪ બદ્ધ પદ્માસન. ૧૦૫ વીરાસન.
 ૧૦૬ પશ્ચિમ તાનાસન. ૧૦૭ મત્સ્યેન્દ્રાસન. ૧૦૮ મધુરાસન. ૧૦૯
 કુંક્રુટાસન. ૧૧૦ શવાસન. ૧૧૧ ધનુરાસન. ૧૧૨ સ્થિરાસન. ૧૧૩
 વૃક્ષાસન. ૧૧૪ સિંહાસન-વ્યાધાસન. ૧૧૫ સ્વાસ્થિકાસન. ૧૧૬ ભૂજ-
 નાસન. ૧૧૭ આસન સંબંધી વિશેષ મૂચના. ૧૧૮ આસનના સામા-
 ન્ય લાભો.
- પરિ. ૮ પ્રાણાયામ ... ૫૦
 ૧૧૯ પ્રાણાયામ એટલે શું ? ૧૨૦ પ્રાણાયામના અભ્યાસ પૂર્વે.
 ૧૨૧ પ્રાણાયામના પ્રકાર. ૧૨૨ પ્રાણાયામ કરવાની રીત. ૧૨૩ કુંભ-
 ઠનો ભેદ. ૧૨૪ પ્રાણાયામ સંબંધી વિશેષ મૂચના.
- પરિ. ૯ હેઠાંતર શુદ્ધિની ક્રિયાઓ. ... ૫૩
 ૧૨૫ ક્રિયાઓના પ્રકાર. ૧૨૬ ધોતિ. ૧૨૭ બસ્તિ. ૧૨૮ નેતિ.
 ૧૨૯ નૌલિ. ૧૩૦ ત્રાટક. ૧૩૧ કપાલભાતિ.
- પરિ. ૧૦ મુદ્રાઓ ... ૫૭
 ૧૩૨ (૧) મહામુદ્રા. ૧૩૩ (૨) મહાર્જય મુદ્રા. ૧૩૪ (૩) મહા-
 વેધ મુદ્રા. ૧૩૫ (૪) ખેચરી મુદ્રા. ૧૩૬ હેઠનરહિત ખેચરી મુદ્રા.
 ૧૩૭ (૫) હિરિયાન બંધ. ૧૩૮ (૬) મૂલબંધ મુદ્રા. ૧૩૯ (૭) ભલ-
 ધરબંધ મુદ્રા. ૧૪૦ (૮) વિપરીતઠરણી મુદ્રા. ૧૪૧ (૯) વળોલી મુદ્રા.
 ૧૪૨ સદળોલી મુદ્રા. ૧૪૩ અમરોલી મુદ્રા. ૧૪૪ સ્ત્રીની વળોલી મુદ્રા.
 ૧૪૫ (૧૦) શક્તિચાલન મુદ્રા. ૧૪૬ બીજી રીત. ૧૪૭ (૧૧) સંક્ષો-
 ભણી મુદ્રા. ૧૪૮ (૧૨) દ્રાવણી મુદ્રા. ૧૪૯ (૧૩) આકર્ષણી મુદ્રા.

૧૫૦ (૧૪) વશી મુદ્રા. ૧૫૧ (૧૫) ઉન્નાદ મુદ્રા. ૧૫૨ (૧૬) મહા-
કેય મુદ્રા. ૧૫૩ (૧૭) યોનિ મુદ્રા. ૧૫૪ (૧૮) તડાગી મુદ્રા. ૧૫૫
(૧૯) માંડુકી મુદ્રા. ૧૫૬ (૨૦) જૂઝંમિની મુદ્રા. ૧૫૭ (૨૧) નભો
મુદ્રા. ૧૫૮ (૨૨) માતંગિની મુદ્રા. ૧૫૯ (૨૩) વળોણી - મુદ્રા. ૧૬૦
(૨૪) શાંભવી મુદ્રા. ૧૬૧ (૨૫) પાસિની મુદ્રા. ૧૬૨ (૨૬) કાકા
મુદ્રા. ૧૬૩ (૨૭) પંચધારણ મુદ્રા.

પરિ. ૧૧ પ્રત્યાહાર ... ૬૯

૧૬૪ પ્રત્યાહાર એટલે શું ? ૧૬૫ પ્રત્યાહાર સિદ્ધ કરવાના નિયમો.
૧૬૬ વ્યાવહારિક કર્મમાં પ્રત્યાહાર.

પરિ. ૧૨ ધારણા ... ૭૧

૧૬૭ ધારણા કેમ કરવી ? ૧૬૮ ધારણાના મુખ્ય પ્રકારો. ૧૬૯
ધારણાનો વહેવાર અભ્યાસ.

પરિ. ૧૩ ધ્યાન ... ૭૩

૧૭૦ ધ્યાન એટલે શું ? ૧૭૧ ધ્યાનનો અભ્યાસ. ૧૭૨ અભ્યા-
સીને સૂચના.

પરિ. ૧૪ સમાધિ ... ૭૪

૧૭૩ સમાધિ એટલે શું ? ૧૭૪ સંયમ. ૧૭૫ સમાધિના પ્રકાર.
૧૭૬ ચિત્તનિરોધ.

ખંડ ૩ ને—સૂર્યચક્ર જ્યોતિષ અથવા જન્મતારીખ ઉપરથી ભવિષ્ય-પરીક્ષણ.

પરિચ્છેદ ૧ જન્મચુઆરી માસમાં જન્મ ... ૭૮

૧૭૭ જન્મચુઆરી માસની મર્યાદા. ૧૭૮ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ.
૧૭૯ મિત્રતા. ૧૮૦ આરોગ્ય. ૧૮૧ અનુકૂળ રંગો.

પરિ. ૨ ફેબ્રુઆરી માસમાં જન્મ ... ૮૦

૧૮૨ ફેબ્રુઆરી માસની મર્યાદા. ૧૮૩ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ
૧૮૪ મિત્રતા. ૧૮૫ આરોગ્ય ૧૮૬ અનુકૂળ રંગો.

પરિ. ૩ માર્ચ માસમાં જન્મ ... ૮૨

૧૮૭ માર્ચ માસની મર્યાદા. ૧૮૮ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ.
૧૮૯ મિત્રતા. ૧૯૦ આરોગ્ય. ૧૯૧ અનુકૂળ રંગો.

- પરિ. ૪ એપ્રીલ માસમાં જન્મ ... ૮૪
 ૧૬૨ એપ્રીલ માસની મર્યાદા. ૧૬૩ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ.
 ૧૬૪ મિત્રતા. ૧૬૫ આરોગ્ય. ૧૬૬ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૫ મે માસમાં જન્મ ... ૮૫
 ૧૬૭ મે માસની મર્યાદા. ૧૬૮ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ. ૧૬૯
 મિત્રતા. ૨૦૦ આરોગ્ય. ૨૦૧ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૬ જુન માસમાં જન્મ ... ૮૬
 ૨૦૨ જુન માસની મર્યાદા. ૨૦૩ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ. ૨૦૪
 મિત્રતા. ૨૦૫ આરોગ્ય. ૨૦૬ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૭ જુલાઈ માસમાં જન્મ ... ૮૬
 ૨૦૭ જુલાઈ માસની મર્યાદા. ૨૦૮ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ.
 ૨૦૯ મિત્રતા. ૨૧૦ આરોગ્ય. ૨૧૧ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૮ ઓગસ્ટ માસમાં જન્મ ... ૮૭
 ૨૧૨ ઓગસ્ટ માસની મર્યાદા. ૨૧૩ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ. ૨૧૪
 મિત્રતા. ૨૧૫ આરોગ્ય. ૨૧૬ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૯ સપ્ટેમ્બર માસમાં જન્મ ... ૮૮
 ૨૧૭ સપ્ટેમ્બર માસની મર્યાદા. ૨૧૮ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ. ૨૧૯
 મિત્રતા. ૨૨૦ આરોગ્ય. ૨૨૧ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૧૦ ઓક્ટોબર માસમાં જન્મ ... ૮૪
 ૨૨૨ ઓક્ટોબર માસની મર્યાદા. ૨૨૩ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ.
 ૨૨૪ મિત્રતા. ૨૨૫ આરોગ્ય. ૨૨૬ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૧૧ નવેમ્બર માસમાં જન્મ ... ૮૬
 ૨૨૭ નવેમ્બર માસની મર્યાદા. ૨૨૮ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ.
 ૨૨૯ મિત્રતા. ૨૩૦ આરોગ્ય. ૨૩૧ અનુકૂળ રંગો.
- પરિ. ૧૨ ડિસેમ્બર માસમાં જન્મ ... ૮૬
 ૨૩૨ ડિસેમ્બર માસની મર્યાદા. ૨૩૩ ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ.
 ૨૩૪ મિત્રતા. ૨૩૫ આરોગ્ય. ૨૩૬ અનુકૂળ રંગો.

ખંડ ૪ થો—રમલ વિદ્યા.

- પરિચ્છેદ ૧ સોળ શકલ અને પ્રસ્તાર ... ૧૦૨
 ૨૩૭ રમલ વિદ્યા એટલે શું ? ૨૩૮ પાસા બનાવવાની રીત. ૨૩૯
 પાસા ફેંકવાની રીત. ૨૪૦ શકલોનાં નામ. ૨૪૧ શકલોનાં પ્રસ્તાર

ખનાવવાની રીત. ૨૪૨ પ્રસ્તારનું ઘિલાદરણુ. ૨૪૩ ચકલ પ્રસ્તારની ખીજી રીત. ૨૪૪ ચકલ પ્રસ્તારની ત્રીજી રીત. ૨૪૫ ચકલના અક્ષરો.

પરિ. ૨ પ્રશ્નાનુક્રમણિકા ૧૦૬

૨૪૬ પહેલો ભાગ. ૨૪૭ બીજો ભાગ. ૨૪૮ ત્રીજો ભાગ.

પરિ. ૩ પ્રશ્ન પૂછવાનો સમય અને રીત ૧૦૭

૨૪૯ પ્રશ્નોનો સમય. ૨૫૦ પ્રશ્ન જોવાની રીત. ૨૫૧ વિશેષ સૂચના.

પરિ. ૪ કોષ્ટકો અને પ્રશ્નરૂપ ૧૦૮

૨૫૨ કોષ્ટક જોવાની રીત. ૨૫૩ ભાગ ૧-કોષ્ટક ૧. ૨૫૪ ભાગ

૨-કોષ્ટક ૨. ૨૫૫ ભાગ ૩-કોષ્ટક ૩. ૨૫૬ ભાગ ૧-કોષ્ટક ૧. ૨૫૭

ભાગ ૧-ટેબલ ૨. ૨૫૮ ભાગ ૧-ટેબલ ૩. ૨૫૯ ભાગ ૧-ટેબલ ૪. ૨૬૦

ભાગ ૧-ટેબલ ૫. ૨૬૧ ભાગ ૧-ટેબલ ૬. ૨૬૨ ભાગ ૧-ટેબલ ૭.

૨૬૩ ભાગ ૧-ટેબલ ૮. ૨૬૪ ભાગ ૧-ટેબલ ૯. ૨૬૫ ભાગ ૨-

ટેબલ ૧. ૨૬૬ ભાગ ૨-ટેબલ ૨. ૨૬૭ ભાગ ૨-ટેબલ ૩. ૨૬૮

ભાગ ૨-ટેબલ ૪. ૨૬૯ ભાગ ૨-ટેબલ ૫. ૨૭૦ ભાગ ૨-ટેબલ ૬.

૨૭૧ ભાગ ૨-ટેબલ ૭. ૨૭૨ ભાગ ૨-ટેબલ ૮. ૨૭૩ ભાગ ૨-ટેબલ

૯. ૨૭૪ ભાગ ૩-ટેબલ ૧. ૨૭૫ ભાગ ૩-ટેબલ ૨. ૨૭૬ ભાગ ૩-

ટેબલ ૩. ૨૭૭ ભાગ ૩-ટેબલ ૪. ૨૭૮ ભાગ ૩-ટેબલ ૫. ૨૭૯

ભાગ ૩-ટેબલ ૬. ૨૮૦ ભાગ ૩-ટેબલ ૭. ૨૮૧ ભાગ ૩-ટેબલ ૮.

૨૮૨ ભાગ ૩-ટેબલ ૯.

પરિ. ૫ વિવિધ પ્રશ્નાત્તરમાળા ૧૧૭

૨૮૩ વૃષ્ટિ સંબંધી. ૨૮૪ પાઠ ઉતારવા સંબંધી. ૨૮૫ સ્વપ્ન સંબંધી.

૨૮૬ શુભાશુભ દિવસ સંબંધી. ૨૮૭ ધીરધાર કરવા સંબંધી. ૨૮૮

નોકર સંબંધી. ૨૮૯ કાર્યશક્તિ સંબંધી. ૨૯૦ પાણી સંબંધી. ૨૯૧ રોગ-

દોષ સંબંધી. ૨૯૨ ભૂત-પ્રેત સંબંધી. ૨૯૩ વેપાર સંબંધી. ૨૯૪ સંકટ-

સુક્તિ સંબંધી. ૨૯૫ આરાધ્ય સંબંધી. ૨૯૬ વિદ્યા સંબંધી. ૨૯૭ ધોડા

સંબંધી. ૨૯૮ બાગ્યોદય સંબંધી. ૨૯૯ કષ્ટ સંબંધી. ૩૦૦ જળપ્રવાસ

સંબંધી. ૩૦૧ જોવાએલી વસ્તુ સંબંધી. ૩૦૨ વહીલ સંબંધી. ૩૦૩

ધર સંબંધી. ૩૦૪ ખેતર સંબંધી. ૩૦૫ શિકાર સંબંધી. ૩૦૬ જોવા-

એલા દોર સંબંધી. ૩૦૭ ભૂમિગત દ્રવ્ય સંબંધી. ૩૦૮ કન્યાના ગુણ

સંબંધી. ૩૦૯ લગ્ન સંબંધી.

- ખંડ ૫ મો—ત્રિકાળદર્શિવિકાસ અથવા કલ્પઅરવોચનસ.
 પરિચ્છેદ ૧ મનુષ્યની ત્રિકાળદર્શનની શક્તિ... ૧૨૪
 ૩૧૦ મનુષ્યની ઈન્દ્રિયની શક્તિઓ. ૩૧૧ ત્રિકાળદર્શિ—સ્વાભાવિક
 અને કૃત્રિમ. ૩૧૨ લૌકિક અને લોકોત્તર ત્રિકાળદર્શિ.
 પરિ. ૨ લૌકિક ત્રિકાળદર્શિ કેળવવાના જૂદા જૂદા માર્ગો... ૧૨૬
 ૩૧૩ ઈશી પદાર્થોનું સેવન. ૩૧૪ તીવ્ર ગ્રહ અને ત્રિકાળદર્શિ.
 ૩૧૫ હઠયોગ અને ત્રિકાળદર્શિ. ૩૧૬ તન્મયાવસ્થામાં ત્રિકાળદર્શિ.
 ૩૧૭ ત્રિકાળદર્શી આયતો અને કિરટલગેર્જીંગ.
 પરિ. ૩ વિલાયતી ત્રિકાળદર્શી આયતો ... ૧૨૭
 ૩૧૮ દેશી ત્રિકાળદર્શી આયતો. ૩૧૯ વિલાયતી ત્રિકાળદર્શી આ-
 યતો. ૩૨૦ આયતો જોવાની પાશ્ચાત્ય રીત. ૩૨૧ પ્રયોક્તાને સૂચનાઓ.
 ૩૨૨ દર્યોની સમજ. ૩૨૩ માનસ સંદેશ અને આયતો. ૩૨૪
 જળમાં ત્રિકાળદર્શન.
 પરિ. ૪ કિરટલ ગેર્જીંગ ... ૧૩૧
 ૩૨૫ કિરટલ અથવા મણિ. ૩૨૬ કિરટલ ગેર્જીમની કેળવણી.
 ૩૨૭ કિરટલમાં દેખાતાં દર્યો. ૩૨૮ ત્રિકાળદર્શનની સમજ. ૩૨૯
 ત્રિકાળદર્શનનાં દષ્ટાન્તો.
 પરિ. ૫ લોકોત્તર ત્રિકાળદર્શિ... ૧૩૫
 ૩૩૦ હઠયોગ વિરૂદ્ધ રાજયોગ. ૩૩૧ એકાગ્રતાની સિદ્ધિ. ૩૩૨
 ધ્યાનની સિદ્ધિ. ૩૩૩ ધારણાની સિદ્ધિ. ૩૩૪ થોડી સૂચનાઓ.

ખંડ ૬ ઠો—સંવત્સર-પરિચ્છાન.

- પરિ. ૧ સંવત્સર નામાવલિ ... ૧૩૯
 ૩૩૫ વિક્રમ સંવત કાઢવાની રીત. ૩૩૬ સંવત્સરનાં નામ. ૩૩૭
 સંવત્સરનું નામ કાઢવાની રીત. ૩૩૮ સંવત્સરના સ્વામી.
 પરિ. ૨ (૩૩૯) સંવત્સરનાં ફળ ... ૧૪૦
 પરિ. ૩ વિધિવિધ યોગોનું વર્ણન ... ૧૪૬
 ૩૪૦ રાશિપર ચતા ગ્રહણનું ફળ. ૩૪૧ અમાવાસ્યા ફળ. ૩૪૨
 અધિક માસનું ફળ. ૩૪૩ અમાસ અને સંક્રાન્ત. ૩૪૪ રોહિણી નક્ષત્રનું
 શુભાશુભ ફળ. ૩૪૫ ઈન્દ્રધનુષ્યનું ફળ. ૩૪૬ એક માસમાં પાંચ વાર.
 ૩૪૭ ચંદ્ર-સૂર્યના ગ્રહણનું શુભાશુભ ફળ. ૩૪૮ દુકાળનાં લક્ષણ. ૩૪૯

કામગાના! માળા ઉપરથી કાળનિર્ણય. ૩૫૦ વર્ષ પ્રતિપદાપરથી વર્ષફળ.
૩૫૧ દોળા પરથી વર્ષફળ. ૩૫૨ સંક્રાન્તિ ફળ. ૩૫૩ ચૈત્ર સુદ ૫ ની માસી.
પરિ. ૪ ગુરૂની ગતિ પરથી વર્ષફળ ૧૫૦

૩૫૪ ગુરૂના ઉદય પરથી વર્ષનામ. ૩૫૫ રાશિરથ ગુરૂ ઉપરથી
વર્ષફળ ૩૫૬ માસરથ ગુરૂ ઉપરથી વર્ષફળ.

પરિ. ૫ શુક્રની ગતિ પરથી વર્ષફળ ૧૫૩

૩૫૭ શુક્રનો પથ. ૩૫૮ ગતિનું ફળ. ૩૫૯ ઉદયાસ્તનું ફળ. ૩૬૦
માસરથ ઉદયાસ્તનું ફળ. ૩૬૧ રાશિરથ અસ્ત ફળ. ૩૬૨ શુક્રનાં મમનકાર.

પરિ. ૬ શનિની ગતિ પરથી વર્ષફળ ૧૫૪

૩૬૩ શનિનું અસ્તફળ, ૩૬૪ રાશિરથ શનિફળ. ૩૬૫ નક્ષત્રરથ
શનિનું ફળ.

પરિ. ૭ ઈતર અહોની ગતિ પરથી વર્ષફળ ૧૫૭

૩૬૬ સૂર્ય. ૩૬૭ ચંદ્ર. ૩૬૮ મંગળ. ૩૬૯ શુક્ર. ૩૭૦ રાહુ.
૩૭૧ કેતુ.

પરિ. ૮ (૩૭૨) અહોની વક્ર ગતિ તથા સંયુક્ત અહોનું ફળ ૧૬૧

પરિ. ૯ પ્રત્યેક માસનાં ચિહ્નનો અપને તેનાં ફળ ... ૧૬૩

૩૭૩ મેધમર્મ વિચાર. ૩૭૪ કારતક. ૩૭૫ માગસર. ૩૭૬ પોષ.

૩૭૭ માઘ. ૩૭૮ ક્રામણ. ૩૭૯ ચૈત્ર. ૩૮૦ વૈશાખ. ૩૮૧ જ્યેષ્ઠ. ૩૮૨

આષાઢ. ૩૮૩ શ્રાવણ. ૩૮૪ ભાદરવો. ૩૮૫ આસો.

પરિ. ૧૦ રાજા, મંત્રી, ધાન્ય-રસકસના સ્વામી ઈંદ્રનું ફળ ૧૭૩

૩૮૬ રાજા-મંત્રી ઇત્યાદિ ઝોળખવાની રીત. ૩૮૭ રાજનું ફળ.

૩૮૮ મંત્રીનું ફળ. ૩૮૯ ધાન્યના સ્વામીનું ફળ. ૩૯૦ રસસ્વામીનું ફળ.

પરિ. ૧૧ (૩૯૧) જૂઠી જૂઠી ચીજોની 'તેજ-મંદી' વિષે ૧૭૫

પરિ. ૧૨ વર્ષફળ તૈયાર કરવાની સહેલી રીત ... ૧૭૬

૩૯૨ ફળ કાઢવાની રીત. ૩૯૩ ઉદાહરણ. ૩૯૪ નવ મહત્ત્વ ફળ.

૩૯૫ વર્ષફળ જાણવાની બીજી રીત. ૩૯૬ ઉદાહરણ.

ખંડ ૭ મો—મુહૂર્ત—પરિજ્ઞાન.

પરિચ્છેદ ૧ જાતકર્મ-સંસ્કારનાં મુહૂર્તો ૧૭૯

૩૯૭ ગર્ભાધાનનું મુહૂર્ત. ૩૯૮ ગર્ભિણીનો પુસવનાદિ સંસ્કાર.

૩૯૯ સીમંત કર્મનું મુહૂર્ત. ૪૦૦ પ્રસૂતિરથાનમાં પ્રવેશનું મુહૂર્ત. ૪૦૧

નામકર્મનું મુહૂર્ત. ૪૦૨ મંચકારોદયનું મુહૂર્ત. ૪૦૩ પાળણામાં સુવા-

૪૦૪ દુગધપાનનું સુહર્ત. ૪૦૫ તાંબુલમક્ષણનું સુહર્ત. ૪૦૬ સર્પાવલોકનનું સુહર્ત. ૪૦૭ ઠર્ણવેષનું સુહર્ત. ૪૦૮ કન્યાનું નાક વીધાવવાનું સુહર્ત. ૪૦૯ કમરે દોરો બાંધવાનું સુહર્ત. ૪૧૦ અન્નપ્રાશનનું સુહર્ત. ૪૧૧ સુંડનનું સુહર્ત. ૪૧૨ નિશાળે બેસાડવાનું સુહર્ત. ૪૧૩ પ્રથમ યજ્ઞોપવીતનું સુહર્ત. ૪૧૪ જનોષ્ઠ પહેરવાનું સુહર્ત. ૪૧૫ પુત્ર-મહોત્સવનું સુહર્ત. ૪૧૬ અગ્નિદોત્ર અંગીકાર કરવાનું સુહર્ત. ૪૧૭ શ્વદાદિના સંસ્કારનું સુહર્ત. ૪૧૮ દત્તક પુત્ર લેવાનું સુહર્ત. -

પરિ. ૨ વિવાહનાં સુહર્તો ૧૮૩

૪૧૯ શુક્રનો અસ્તોદય. ૪૨૦ વિવાહ માટે વર્ત્ય કાળ. ૪૨૧ ગુરુ, રવિ તથા ચંદ્રનું બળ. ૪૨૨ કન્યાને ગુરુનું બળ. ૪૨૩ લક્ષ્મીનો સમય રોધવાની રીત. ૪૨૪ મકરનો ગુરુ. ૪૨૫ શુભાશુભ તિથિ અને નક્ષત્ર. ૪૨૬ મહાશુભોગ. ૪૨૭ વરને સૂર્યનું બળ. ૪૨૮ ચંદ્રનું બળ. ૪૨૯ વધૂપ્રવેશનું સુહર્ત. ૪૩૦ પુનર્વિવાહ (નાતક) કરવા માટેનું સુહર્ત.

પરિ. ૩ ગૃહ-વાસ્તુ પ્રકરણ... .. ૧૮૬

૪૩૧ ગૃહારંભનું સુહર્ત ૪૩૨ શિલા-યાસનું સુહર્ત. ૪૩૩ કૃર્મચક્ર. ૪૩૪ ધાંભલો રોપવાનું સુહર્ત. ૪૩૫ મોઢા ધાલવાનું સુહર્ત. ૪૩૬ બારસાખ ધાલવાનું સુહર્ત. ૪૩૭ વારણનું સુહર્ત. ૪૩૮ વામાર્કલક્ષણ. ૪૩૯ સ્તોષ્ટ કરવાનું સુહર્ત. ૪૪૦ કુકાનું સુહર્ત.

પરિ. ૪ યાત્રા પ્રકરણ ૧૮૮

૪૪૧ શુક્ર. ૪૪૨ અશુભ અને વર્ત્ય યોગો. ૪૪૩ ઘાત પ્રકરણ. ૪૪૪ ચંદ્ર. ૪૪૫ દિશાઓમાં કાળ અને જોગણી. ૪૪૬ મધ્યાનિષ્ઠ નક્ષત્રો. ૪૪૭ હોરાકથન. ૪૪૮ દિશાચળ. ૪૪૯ વૃદ્ધો વૃદ્ધા ઋષિઓના અત. ૪૫૦ શુભાશુભ વાહન. ૪૫૧ અંક સુહર્ત. ૪૫૨ જમણાડળ સુહર્ત. ૪૫૩ હેવર સુહર્ત. ૪૫૪ ધન્યાડ સુહર્ત. ૪૫૫ પ્રસ્થાનને દિવસે વર્ત્ય પદાર્થો.

પરિ. ૫ ખેડૂતને ઉપયોગી સુહર્તો ૧૯૨

૪૫૬ ગાય-બળદ વેચવા-લેવાનું સુહર્ત. ૪૫૭ કૂવા-વાવ ખોદાવવાનું સુહર્ત. ૪૫૮ હળ ચલાવવાનું સુહર્ત. ૪૫૯ બીજ રોપવાનું સુહર્ત. ૪૬૦ શેરડી પીલવાનું શરૂ કરવાનું સુહર્ત. ૪૬૧ લેલની ધાણી ચલાવવાનું સુહર્ત. ૪૬૨ નવાં ઝાડ રોપવાનું સુહર્ત. ૪૬૩ નવું ગાંઠ ચલાવવાનું સુહર્ત. ૪૬૪ બગીચો બનાવવાનું સુહર્ત. ૪૬૫ ગાય-બેસની પ્રસૂતિ.

પરિ. ૬ શકુન-સાર... ... ૧૬૨

૪૬૬ સ્વરશકુન. ૪૬૭ છાયાશકુન. ૪૬૮ કાઠશબ્દ શકુન. ૪૬૯ પિંગળા શબ્દશકુન. ૪૭૦ છોકનાં શકુન. ૪૭૧ આખ ફરકવી. ૪૭૨ દુષ્ટ શકુન. ૪૭૩ ગરોળાના શબ્દનાં શકુન. ૪૭૪ અંતરકુરણ. ૪૭૫ શુભ શકુન.

પરિ. ૭ સ્વપ્ન-સાર... ... ૧૬૪

૪૭૬ સ્વપ્નનો સમય. ૪૭૭ સામાન્ય શુભ સ્વપ્નો. ૪૭૮ સામાન્ય અશુભ સ્વપ્નો. ૪૭૯ શુભ સ્વપ્નોનાં ફળ. ૪૮૦ અશુભ સ્વપ્નોનાં ફળ.

પરિ. ૮ પરચુરણ મુદૂર્તો ૧૬૭

૪૮૧ દેવપ્રતિષ્ઠાનું મુદૂર્ત. ૪૮૨ રાજ્યાભિષેકનું મુદૂર્ત. ૪૮૩ વજ્રાલંકાર ધારણ કરવાનું મુદૂર્ત. ૪૮૪ મંત્રસાધનાનું મુદૂર્ત. ૪૮૫ પરમ માડવાનું મુદૂર્ત. ૪૮૬ દ્રવ્યસંચયનું મુદૂર્ત. ૪૮૭ હથિયાર ધારણ કરવાનું મુદૂર્ત.

પરિ. ૯ ચાહના પ્યાલા ઉપરથી જોવાનું શુભાશુભ ફળ ૧૬૮

૪૮૮ જોવાનો વિધિ. ૪૮૯ આકૃતિનો અર્થ.

પરિ. ૧૦ મુવાંક ઉપરથી પ્રશ્નફળ ૧૬૯

૪૯૦ મુવાંકની સમજ. ૪૯૧ પ્રશ્નો મુવાંક કાઢવાની રીત. ૪૯૨ વિજય-પરાજયનો પ્રશ્ન. ૪૯૩ લાભહાનિનો પ્રશ્ન. ૪૯૪ તીર્થયાત્રા સંબંધી પ્રશ્ન. ૪૯૫ ગર્ભ સંબંધી પ્રશ્ન. ૪૯૬ સંતાન સંબંધી પ્રશ્ન. ૪૯૭ જીવનમરણ સંબંધી પ્રશ્ન. ૪૯૮ વૃષ્ટિ વિષે પ્રશ્ન. ૪૯૯ વિવાહ સંબંધી પ્રશ્ન. ૫૦૦ સુખદુઃખનો પ્રશ્ન. ૫૦૧ ધનપ્રાપ્તિ વિષે પ્રશ્ન. ૫૦૨ કાર્ય સંબંધી પ્રશ્ન.

પરિ. ૧૧ ગોતમ પ્રશ્નાવલિ ૨૦૧

૫૦૩ પ્રશ્નાવલિ જોવાની રીત. ૫૦૪ ફળાદેશ.

ખંડ ૮ મો—જાદુ વિષયે અથવા મેંજીક.

પરિચ્છેદ ૧ જાદુગરમાં કેટલી જાતની ચતુરાઈ જોઈએ? ૨૦૩

૫૦૫ જાદુ એટલે શું? ૫૦૬ ઉતાવળ કરવી નહિ. ૫૦૭ પ્રાક્યા-તુર્પની જશર. ૫૦૮ વિનોદના પડદા પાછળ. ૫૦૯ ટાપડીપ. ૫૧૦ હોશિયાર પ્રેક્ષકોની ફજેતી ઉઠાવવી. ૫૧૧ જુદી જુદી શૈલી. ૫૧૨ હીલ-ચાલમાં સ્વાભાવિકતા.

પરિ. ૨ ગંજીશના સહેલા ખેલો ૨૦૬

૫૧૩ ગંજીશની હેઠળનું પત્તું જોયા વિના ઠલી દેવું. ૫૧૪ છટો મૂકેલા રાખ એકઠા કરવા. ૫૧૫ રાખના આગ્રાંકિત ગુલામો. ૫૧૬ એક એક પત્તાં ઉતારીને એકાથી રાખસુધીનાં પત્તાં અનુક્રમે ઠાઢવાં. ૫૧૭ અંગ્રેજી રપેર્લીંગ ગુજબ પત્તાં ઉતારીને અનુક્રમે ઠાઢવાં. ૫૧૮ ગુમ થએલા પત્તાના દાણા ઠહેવા. ૫૧૯ વીસ પત્તાંનો ખેલ. ૫૨૦ પચીસ પત્તાંનો ખેલ. ૫૨૧ ત્રણ પત્તાંનો ખેલ. ૫૨૨ આખા ગંજીશનાં પત્તાં અનુક્રમે ઠલી દેવાં.

પરિ. ૩ હાથચાલાકીની કેળવણી ૨૧૨

૫૨૩ પત્તાં છૂપી રીતે ફેરવી નાંખવાની રીત. ૫૨૪ પત્તું હથેળવાની રીત. ૫૨૫ ધારેકું પત્તું જોઇ સેવાની રીત. ૫૨૬ ગંજીશને ખોટી રીતે ખીસવો.

પરિ. ૪ કરામતવાળા ગંજીશના ખેલો ૨૧૫

૫૨૭ છીકાકું. ૫૨૮ ત્રાસાં કાકું. ૫૨૯ બગમાનાં અડ્ડા અને લાલનાં કાળાં પત્તાં બનાવવાં. ૫૩૦ હાથ ફેરવતાં જ બહલાઇ જતું પત્તું. ૫૩૧ હરતી ફરતી લાલ બદામ. ૫૩૨ એક પત્તાંના ચાર પત્તાં બતાવવાં. ૫૩૩ અદક્ષ થતાં પત્તાં.

પરિ. ૫ રસાયનિક જાદુ ૨૧૯

૫૩૪ છડાને શીશીમાં ઉતારવું. ૫૩૫ પ્રવાહીમાંથી નક્કર પદાર્થ. ૫૩૬ જાદુઇ રીતે રંગ બદલવો. ૫૩૭ પાણીમાં બળતો ગુલાબી દીવો. ૫૩૮ પાણીથી બડકો કરવો. ૫૩૯ જાદુઈ દ્રવ ૫૪૦ બજેલા દોરાને લટકી રહેતી વીંટી. ૫૪૧ અગ્નિ સામે લડનારો રમાલ. ૫૪૨ અગ્નિમય દેહદર્શન. ૫૪૩ જાદુઇ ચમત્તો. ૫૪૪ જાદુઈ ધૂમાડો. ૫૪૫ બરફનો ઢુકડાથી સીંગારેટ સળગાવવી. ૫૪૬ લોખંડનું તાંબુ બનાવી દેવું. ૫૪૭ બિલાડીનો વાધ. ૫૪૮ પાણીમાં હાથ ધાલી કોરો હાથ બહાર કાઢવો. ૫૪૯ કોરા કપડા પર રંગબેરંગી ચિત્ર. ૫૫૦ મંત્રથી હવનનો અગ્નિ સળગાવવો. ૫૫૧ આગયો વેતાળ. ૫૫૨ માણસનું મોં કાળું કરવું. ૫૫૩ અનેક વાર સળગતી દીવાસળી.

પરિ. ૬ યાંત્રિક સાધનોવડે જાદુના ખેલો ૨૨૪

૫૫૪ ગળામાં છરી આરપાર કાઢવી. ૫૫૫ પેટમાં પાળા મારવી. ૫૫૬ મેંજક બોક્સ અથવા જાદુઇ પેટી. ૫૫૭ રૂપિયાને બોલાવવો. ૫૫૮ રૂપિયાને બોલાવવાની બીજી રીત. ૫૫૯ એક ટેકા પર માણસને

સુવાડવો. ૫૬૦ ખાલી થેલીમાંથી રૂપિયા કાઢવા. ૫૬૧ બંદૂકની ગોળા
મ્હોંમાં ઝીલવી. ૫૬૨ જવાબ આપતું ઘડીયાળ. ૫૬૩ હાથના બંધન
વચ્ચેથી રૂમાલ કાઢવો. ૫૬૪ મૂઠીમાં રૂમાલનો રંગ બદલવો. ૫૬૫
રંગીન પટ્ટીઓ અને વાવટાનો ખેલ. ૫૬૬ બાટલી અને ગ્લાસને અદલ
બદલ કરવા. ૫૬૭ ખાલી હાથમાંથી સીમારેટ કાઢવી. ૫૬૮ સીટી વગા-
ડતું શૂત. ૫૬૯ કાચના ખાલી ટમ્બલરમાં જાદુઈ શાહી ! ૫૭૦ શુસાથી
ભરેલો પ્યાલો ખાલી. ૫૭૧ જાદુઈ જાપાનીઝ પેટી. ૫૭૨ અદ્ભુત
કાચનો પ્યાલો. ૫૭૩ ફાંસામાંથી દોરકું કાઢી નાંખવું.

ખંદ ૯ મો—મંત્ર વિજ્ઞાનવિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ મંત્ર-ચંત્રના પ્રયોગો મારે કાળાનિર્ણય ... ૨૩૮
૫૭૪ ધટકમં વિધાન. ૫૭૫ ઋતુનિર્ણય. ૫૭૬ તિથિનિર્ણય. ૫૭૭
વારનિર્ણય. ૫૭૮ નક્ષત્રનિર્ણય. ૫૭૯ અંગુલિનિર્ણય. ૫૮૦ મંત્રમંથ.
પરિ. ૨ યક્ષિણીસાધનના મંત્રો ... ૨૩૯

૫૮૧ રતિપ્રધાનો મંત્ર. ૫૮૨ અનુરાગિણીનો મંત્ર. ૫૮૩ સાગર
ચેટક. ૫૮૪ વટયક્ષિણીનો મંત્ર. ૫૮૫ વિદ્યાલાનો મંત્ર. ૫૮૬ મહા-
ભાયાનો મંત્ર. ૫૮૭ વિદ્યુન્નિજ્જવાનો મંત્ર. ૫૮૮ ઠર્ણપિશાચિનીનો મંત્ર.
૫૮૯ સ્વખાવતીનો મંત્ર. ૫૯૦ પિશાચિનીનો મંત્ર. ૫૯૧ ઠર્ણપિશા-
ચનો મંત્ર. ૫૯૨ વિચિત્રાનો મંત્ર. ૫૯૩ હંસીનો મંત્ર. ૫૯૪ ગદનાનો
મંત્ર. ૫૯૫ કાલઠર્ણનો મંત્ર. ૫૯૬ લક્ષ્મી યક્ષિણીનો મંત્ર. ૫૯૭
શોભનાનો મંત્ર. ૫૯૮ પદ્મિનીનો મંત્ર. ૫૯૯ ભોગયક્ષિણીનો મંત્ર.
૬૦૦ વીરચેટકનો મંત્ર. ૬૦૧ ભોગમાતૃકાનો મંત્ર. ૬૦૨ ઉચ્છિષ્ટ
યક્ષિણીનો મંત્ર. ૬૦૩ અભપૂર્ણનો મંત્ર. ૬૦૪ ધાન્યચેટક. ૬૦૫
અગ્નિચેટક. ૬૦૬ માહેન્દ્રી યક્ષિણીનો મંત્ર. ૬૦૭ વિકલાનો મંત્ર. ૬૦૮
શતપત્રિકાનો મંત્ર. ૬૦૯ કામેશ્વરીનો મંત્ર. ૬૧૦ મહાપદ્મિણીનો મંત્ર.
૬૧૧ મહાનંદાનો મંત્ર. ૬૧૨ કનકવતીનો મંત્ર. ૬૧૩ સુલોચનાનો મંત્ર.
૬૧૪ ચંદ્રામૃતમયીનો મંત્ર. ૬૧૫ સર્વકામદાનો મંત્ર. ૬૧૬ શંખિની-
નો મંત્ર. ૬૧૭ સ્વામીશ્વરીનો મંત્ર. ૬૧૮ વામાનો મંત્ર.

પરિ. ૩ વશીકરણના મંત્રો ... ૨૪૫
૬૧૯ રામનું વશીકરણ. ૬૨૦ સ્ત્રીવશીકરણના મંત્રો. ૬૨૧ પતિ-
વશીકરણનો મંત્ર. ૬૨૨ આકર્ષણના મંત્રો. ૬૨૩ અપ્રાપ્તિના મંત્રો.
૬૨૪ જૂતવશીકરણનો મંત્ર.

પરિ. ૪ સ્તંભના મંત્રો ... ૨૪૭
 ૧૨૫ શત્રુમુખસ્તંભના મંત્રો. ૧૨૬ શસ્ત્રસ્તંભનો મંત્ર.
 ૧૨૭ અગ્નિસ્તંભના મંત્રો. ૧૨૮ જલસ્તંભનો મંત્ર. ૧૨૯ મનુષ્યસ્તં-
 ભનો મંત્ર. ૧૩૦ આસનસ્તંભનો મંત્ર. ૧૩૧ શત્રુસ્તંભના મંત્રો.
 ૧૩૨ ચોરમતિસ્તંભનો મંત્ર. ૧૩૩ મેઘસ્તંભનો મંત્ર. ૧૩૪ ગર્ભ-
 સ્તંભનો મંત્ર. ૧૩૫ દષ્ટિસ્તંભનો મંત્ર.

પરિ. ૫ મોહન અને હિમ્યાટનના મંત્રો ... ૨૪૯
 ૧૩૬ મોહન કરવાના મંત્રો. ૧૩૭ સોપારી મોહન મંત્ર. ૧૩૮
 વિદેષણનો મંત્ર. ૧૩૯ હિમ્યાટનના મંત્રો. ૧૪૦ પીઠાકરણનો મંત્ર.
 ૧૪૧ અંગરોગકરણ. ૧૪૨ અધનાશનો મંત્ર. ૧૪૩ દષ્ટિનાશનો
 મંત્ર. ૧૪૪ વસ્ત્રનાશનો મંત્ર. ૧૪૫ મત્સ્યનાશનો મંત્ર. ૧૪૬
 ભાંડનાશનો મંત્ર. ૧૪૭ તેલનાશનો મંત્ર.

પરિ. ૬ શાંતીકરણના મંત્રો... ૨૫૧
 ૧૪૮ અરિહંતાશક મંત્ર. ૧૪૯ શુભદાયક મંત્ર. ૧૫૦ આરોગ્ય-
 દાયક મંત્ર. ૧૫૧ શાન્તિકારક મંત્ર. ૧૫૨ નિદ્રાશાન્તિનો મંત્ર. ૧૫૩
 મંધમોચનનો મંત્ર. ૧૫૪ ક્ષેત્રોપદ્રવ શાન્તીકરણ.

પરિ. ૭ સુસલમાની મંત્રો ... ૨૫૨
 ૧૫૫ બિરમીલાક. ૧૫૬ દરદ. ૧૫૭ રાત્ર્યપ્રાપ્તિનો મંત્ર. ૧૫૮
 હરિદ્રનાશનો મંત્ર. ૧૫૯ વશીકરણનો મંત્ર. ૧૬૦ સમામોહિનીનો
 મંત્ર. ૧૬૧ મનોરથસિદ્ધિનો મંત્ર. ૧૬૨ રોજી મેળવવાનો મંત્ર. ૧૬૩
 નામદી દાળવાનો મંત્ર. ૧૬૪ પરદેશ ગએલાની ખબરનો મંત્ર. ૧૬૫
 અમલકારની ગહેરણાની મેળવવી. ૧૬૬ વૈરીનો ભથ્થો કરવાનો મંત્ર.
 ૧૬૭ વૈરીને મિત્ર બનાવવાનો મંત્ર. ૧૬૮ વિદ્યાપ્રાપ્તિનો મંત્ર. ૧૬૯
 પ્રિય થવાનો મંત્ર. ૧૭૦ સ્વપ્રર્થા ઉત્તર મળે.

પરિ. ૮ પ્રકીર્ણ મંત્રો ... ૨૫૪
 ૧૭૧ પ્રભુઓપનું સમન કરવાનો મંત્ર. ૧૭૨ વ્યાઘ્રનિવારણનો મંત્ર.
 ૧૭૩ કારકું ધન દેખવાનો મંત્ર. ૧૭૪ ચાલનાં ચાક ન લાગે. ૧૭૫
 ચોર પકડવાનો મંત્ર. ૧૭૬ પથર વરસાવવાનો મંત્ર. ૧૭૭ શુભાશુભ
 કથનનો મંત્ર. ૧૭૮ સ્વપ્રકથનનો મંત્ર. ૧૭૯ લોપાંગન મંત્ર. ૧૮૦
 જૂતું ઉતારવાનો મંત્ર. ૧૮૧ જૂતને ડેઢ કરવાનો મંત્ર. ૧૮૨ ધનવૃદ્ધિનો
 મંત્ર. ૧૮૩ રોજી મેળવવાનો મંત્ર. ૧૮૪ કાર્યસિદ્ધિનો મંત્ર. ૧૮૫ મન-
 સિદ્ધિનો મંત્ર. ૧૮૬ વ્યાપારમાં લાભ મેળવવાનો મંત્ર. ૧૮૭ હિપદ્રવ

નાશન મંત્ર. ૬૮૮ સહસ્ત્રી કર્ષ. ૬૮૯ વિઘ્નાટ્ટિનો મંત્ર. ૬૯૦
સ્વમઠયનનો મંત્ર. ૬૯૧ કટોરી ચલાવવાનો મંત્ર. ૬૯૨ રૂઢ મંત્ર.
૬૯૩ નવર મંત્ર. ૬૯૪ આખી દુખવાનો મંત્ર. ૬૯૫ વાહનો મંત્ર.
૬૯૬ હાકવાનો મંત્ર. ૬૯૭ અત્યાહાર કરવાનો મંત્ર. ૬૯૮ અનાહા-
રનો મંત્ર. ૬૯૯ પાકુકાસાક્તનો મંત્ર ૭૦૦ મદાટ્ટિનો મંત્ર. ૭૦૧
નિધિદર્શનનો મંત્ર. ૭૦૨ અદસ્પકરણનો મંત્ર. ૭૦૩ અદસ્પ મવાનું
અંજન. ૭૦૪ વિપનિવારણનો મંત્ર. ૭૦૫ સર્પ નસાડવાનો મંત્ર.
૭૦૬ વૌઘી હિતારવાના મંત્રો. ૭૦૭ અગ્નિનિવારણનો મંત્ર. ૭૦૮
માય-ભેસનું દૂધ વધારવાનો મંત્ર. ૭૦૯ કામનાસિદ્ધિના મંત્રો. ૭૧૦
વાહસિદ્ધિનો મંત્ર. ૭૧૧ ધનધાન્ય અક્ષય રહે.

અંક ૧૦ મો—યંત્રસાધન વિધા.

પરિચ્છેદ ૧ જૂદી જૂદી જાતના સિદ્ધ વીસા યંત્રો ... ૨૬૦

૭૧૨ મનોરથસિદ્ધિ. ૭૧૩ પહેલો પ્રકાર. ૭૧૪ બીજો પ્રકાર.
૭૧૫ ત્રીજો પ્રકાર. ૭૧૬ ચોથો અને પાંચમો પ્રકાર.

પરિ. ૨ વશીકરણ, મોહન, સ્તંભન, ઈત્યાદિના યંત્રો... ૨૬૨

૭૧૭ શત્રુ વશ કરવો. ૭૧૮ હરકોઇને વશ કરવો. ૭૧૯ દુષ્ટને
વશ કરવો. ૭૨૦ રાજાને વશ કરવાનો યંત્ર. ૭૨૧ વશીકરણના સામાન્ય
યંત્રો. ૭૨૨ સામાન્ય અને વશીકરણ. ૭૨૩ આકર્ષણના યંત્રો. ૭૨૪
શ્રીને આકર્ષવાનો યંત્ર. ૭૨૫ દુરથી આકર્ષણ કરવાના યંત્રો. ૭૨૬
દષ્ટિ સાથે વશીકરણ ૭૨૭ પુરુષને વશ કરવો. ૭૨૮ પાણીવડે વશી-
કરણ ૭૨૯ સર્વવશીકરણ યંત્ર. ૭૩૦ સર્વજનવશીકરણ. ૭૩૧ યંત્ર-
દર્શન વશીકરણ ૭૩૨ અમૃતવિજ્યાનો યંત્ર. ૭૩૩ સંગ્રામમાં જય-
પ્રાપ્તિ. ૭૩૪ કોર્ટના કેસમાં જયપ્રાપ્તિ. ૭૩૫ શત્રુનું સુખનંધન. ૭૩૬
મેધસ્તંભન. ૭૩૭ સ્તંભનનો યંત્ર. ૭૩૮ મોહનનો યંત્ર. ૭૩૯ બં-
ધનમુક્તિનો યંત્ર. ૭૪૦ હિમ્માટનનો યંત્ર. ૭૪૧ વિદ્રેષણનો યંત્ર.
૭૪૨ વીર્યસ્તંભનનો યંત્ર ૭૪૩ શ્રી આશ્વામાં રહે. ૭૪૪ શત્રુને કચેસ
થાય. ૭૪૫ સ્વામીનું વશીકરણ.

પરિ. ૩ પ્રકીર્ણ યંત્રો ... ૨૬૬

૭૪૬ વખા ગર્ભધારણ કરે. ૭૪૭ વંશ્યા પુત્રવતી થાય. ૭૪૮
દુર્ગા સુભાગા થાય. ૭૪૯ જાળક રાત્રી બંધ થાય. ૭૫૦ હિપદવ નાશ

પ્રાપ્તે. ૩૫૧ જ્ઞાનભાષ્યક યંત્ર. ૩૫૨ રાત્રસાધાર્મ માન યજ્ઞે. ૩૫૩
 કાર્યસિદ્ધિનો યંત્ર. ૩૫૪ વિરોધવર્ધક યંત્ર. ૩૫૫ જ્ઞાન-પ્રેતનો પ્રાપ્ત દૂર
 થાય. ૩૫૬ જુગારનો દાવ જીતવાનો યંત્ર. ૩૫૭ મૃદુચ્છાદિનો યંત્ર.
 ૩૫૮ સ્ત્રીના રતન પાકે નહિ. ૩૫૯ ધરમ્ય સર્વ આવે નહિ. ૩૬૦ દેવતા
 પ્રસન્ન થાય. ૩૬૧ વિષવર્મા મરતી. ૩૬૨ બગીચો વાળે રહે. ૩૬૩
 સર્વાર્થસિદ્ધિનો યંત્ર. ૩૬૪ જ્ઞાનજ્ઞ સર્વ નહિ. ૩૬૫ કંઠમાળા જાય. ૩૬૬
 કુદિવર્ધક યંત્ર ૩૬૭ બાળકની જૂનબાધા દૂર રહે. ૩૬૮ મનચિંતિત
 કાર્ય થાય. ૩૬૯ માલિકા દેવી પ્રસન્ન થાય ૩૭૦ હનુમાનજી પ્રસન્ન થાય.
 ૩૭૧ નજર ન લાગે. ૩૭૨ ચેજીદો વાવ દૂર થાય. ૩૭૩ એકાંતરીયો
 ત્રાવ દૂર થાય. ૩૭૪ તરીયો તાવ દૂર થાય. ૩૭૫ શીતલાનો યંત્ર.

ખંડ ૧૧ મો—તંત્રપ્રયોગ—સંચલ.

પરિ. ૧ વશીકરણ, માહન, આકર્ષણ કલ્યાણના પ્રયોગો... ૨૭૫

૩૭૬ તિલકથી વશીકરણ. ૩૭૭ અંજનવશીકરણ. ૩૭૮ રાજવ-
 શીકરણ. ૩૭૯ આદ્યુત વશીકરણ. ૩૮૦ સ્ત્રીનું વશીકરણ. ૩૮૧ પતિનું
 વશીકરણ. ૩૮૨ સ્ત્રીના આકર્ષણના પ્રયોગો. ૩૮૩ જ્ઞાનપ્રાપ્તિના પ્રયોગો.
 ૩૮૪ સૌમાન્યપ્રાપ્તિ. ૩૮૫ ગાજવશીકરણ. ૩૮૬ વ્યાધિભયનિવારણ.
 ૩૮૭ શત્રુમુખસત્ત્વન. ૩૮૮ નિદ્રાસ્તંભન. ૩૮૯ સચરતંભન. ૩૯૦
 અભિરતંભન. ૩૯૧ અલસતંભન. ૩૯૨ દિશિરતંભન. ૩૯૩ જનરતંભન.
 ૩૯૪ ગર્ભસ્તંભન. ૩૯૫ વીર્યસ્તંભન. ૩૯૬ પુરુષમોહન. ૩૯૭ સ્ત્રી-
 મોહન. ૩૯૮ મેઘિની. ૩૯૯ શત્રુમોહન. ૪૦૦ પંક્તીકરણ. ૪૦૧ પૌન-
 ભંધન. ૪૦૨ જૂતગાદનિવારણ. ૪૦૩ કુર્ભજાકરણ. ૪૦૪ કલકકરણ. ૪૦૫
 હિચ્ચાકન. ૪૦૬ વ્યાધિકરણ. ૪૦૭ શત્રુભાગણ. ૪૦૮ ઉન્નતીકરણ.

પરિ. ૨ ઇન્દ્રિયલિંગ-અનુભવિક પ્રયોગો ... ૨૮૦

૪૦૯ દ્રવ્ય સ્પર્શ થાય. ૪૧૦ અંધુલી તેજ. ૪૧૧ સવચ્ચરવર્ણ. ૪૧૨
 અમિત્વર્ણ. ૪૧૩ જ્ઞાનમાં તાત્પર્યન. ૪૧૪ દિવ્ય દષ્ટિ. ૪૧૫
 ચરેમો રંગો. ૪૧૬ માળીનો ઉપદેશ દૂર થાય. ૪૧૭ હરેમો ઉપ-
 દેશ દૂર થાય. ૪૧૮ હીરા પાસે પવન ન આવે. ૪૧૯ એક દિવસમાં
 તાવ જાય. ૪૨૦ હસ્ત સરસવ ઉગાડવા. ૪૨૧ અમિથી હાથ છાપે નહિ.
 ૪૨૨ મુરે અગ્નિ પાકે નહિ. ૪૨૩ જમતાં ઇર્ષા પેટ ન જરાય. ૪૨૪
 જમતાં હિલ્ડી કરે. ૪૨૫ જમડેથી વીં સધારણું. ૪૨૬ બાળકના હાતના

અણ. ૮૨૭ બાળકના નાળના અણ. ૮૨૮ બાળક હિંમત પિસાળ ન
 કરે. ૮૨૯ ઓનું લોહી વહે અને રોઠાવ. ૮૩૦ ધરમાં જૂત ન રહે.
 ૮૩૧ જૂદી જૂદી જાતના ગુસ્ત અક્ષરો. ૮૩૨ માટી ખામ અને ગોળનો
 સ્વાદ આવે. ૮૩૩ જાદુઈ રંગો. ૮૩૪ વસ્ત્રાદ્યા દોષો ન ખૂટે. ૮૩૫
 મધપૂડા લોડવાની સુકિત. ૮૩૬ ખૂંટી વિનાની આખડીઓ પહેરવી.
 ૮૩૭ જાદુઈ સાણ. ૮૩૮ તોપ જેવો અવાજ. ૮૩૯ માથામાં જૂ ન
 રહે. ૮૪૦ બળેલા દોરા પર વીંટી લટકે. ૮૪૧ લાયક પરથી કુમળાની મંધ
 દૂર કરવી. ૮૪૨ માંકડ-મચ્છરનો ઉપદ્રવ દૂર કરવો. ૮૪૩ જે કંડવી
 આંજોને મીઠી કરવી ૮૪૪ પાંચ પ્રકારના રંજ બદલવા. ૮૪૫ નિર્મળ
 પાણીને રંગીન બનાવવું. ૮૪૬ કપડા પર ગુસ્ત અક્ષર. ૮૪૭ એક ડાળી
 પર અનેક જાતના ફૂલો. ૮૪૮ શીશીમાં દર્પણ ઉતારવું. ૮૪૯ ચીમની
 ડાળી ન થાય. ૮૫૦ પુત્ર કે પુત્રી ૮૫૧ ગર્ભ રહે નહિ. ૮૫૨ મલ-
 પાન છોડાવવું. ૮૫૩ જે વાસણ લહે ૮૫૪ પારાનો પ્યાલો બનાવવાની
 રીતો. ૮૫૫ કખૂતરનું વિચિત્ર જન્મ્યું. ૮૫૬ દીવામાં જવાહીર દેખાય.
 ૮૫૭ રેશમી વસ્ત્રની ચીઠાશ દૂર કરવી ૮૫૮ વૃક્ષ ઉપર દીપમાળા.
 પરિ. ૩ શારીર વિદ્યાના તાંત્રિક પ્રયોગો-જટલી વૈદ્યક... ૨૮૬

૮૫૯ નાકનું લોહી નળ થાય. ૮૬૦ કમનો ધસાજ. ૮૬૧ કાનના
 દર્દનો ઉપાય. ૮૬૨ વાળ સફેદ થાય ૮૬૩ હિંદી અએલા વાળ ઉગે.
 ૮૬૪ મરેણ બાળક કાઢવાનો ઉપાય. ૮૬૫ ગર્ભ રહે. ૮૬૬ પરમીયાનો
 ઉપાય ૮૬૭ મસા દૂર થાય ૮૬૮ બનાવટી ડેસર. ૮૬૯ વમન કરવું.
 ૮૭૦ ડેહની દુર્ગંધ દૂર કરવાના ઉપાયો. ૮૭૧ અખરંજન. ૮૭૨ વડનની
 કાન્તિ વધે. ૮૭૩ કેશરંજન. ૮૭૪ ધન્ધુસ દૂર થાય. ૮૭૫ વાળ વધે.
 ૮૭૬ વાજકરણ ૮૭૭ મદનમોહક. ૮૭૮ અનમસુદરી વટિકા. ૮૭૯
 મદનોદય રસ. ૮૮૦ ચોનિસકીચનના ઉપાયો. ૮૮૧ દ્રાવણના પ્રયોગો.
 ૮૮૨ ઉદ્રિયવૃદ્ધિના પ્રયોગો. ૮૮૩ સ્તનવૃદ્ધિના ઉપાયો. ૮૮૪ ચોનિસ-
 સ્કાર. ૮૮૫ કેશનાગ. ૮૮૬ નજ પ્રુષ્પ્રમાસિ. ૮૮૭ સ્વતનિવારણ. ૮૮૮
 કંઠસુધારણ. ૮૮૯ નેત્રવિકારના દર્દો. ૮૯૦ કર્ણરોગના ઉપાયો. ૮૯૧
 દાંતના રોગના ઉપાયો. ૮૯૨ વિષનિવારણ. ૮૯૩ સર્પવિષનિવારણ.
 ૮૯૪ વૃદ્ધિવિષનિવારણ. ૮૯૫ કાનખજીરાના વિષનું નિવારણ ૮૯૬
 ઉદરનું ઝેર ઉતારવાના ઉપાયો ૮૯૭ આનવિષનિવારણ. ૮૯૮ વ્યાધ-
 વિષનિવારણ. ૮૯૯ કીટવિષનિવારણ ૯૦૦ જાતુવિષનિવારણ.
 ૯૦૧ ઉપવિષનિવારણ ૯૦૨ કૃત્રિમ વિષનિવારણ. ૯૦૩ યોગજ

વિધનિવારણ. ૯૦૪ બીલામાના વિષનું નિવારણ. ૯૦૫ ધતુરાના વિષનું
નિવારણ. ૯૦૬ કીડા બહાર નીકળે. ૯૦૭ અશીષનું ઝેર ઉતરે. ૯૦૮
માથામાં વેગ આવે તેનો ઉપાય. ૯૦૯ આધાશીશીનો ઉપાય. ૯૧૦
ખીલ મટવાનો ઉપાય. ૯૧૧ મૂત્રકૂચનો ઉપાય. ૯૧૨ ગળત ઢોલનો
ઉપાય. ૯૧૩ નાસુરનો ઉપાય. ૯૧૪ હેડકીનો ઉપાય. ૯૧૫ આગથી
ઘાઝવાનો તાત્કાલિક ઉપાય.

ખંડ ૧૨ મો—હસ્તસામુદ્રિક વિદ્યા અથવા પામીરદ્રી.
પરિચ્છેદ ૧ હાથની બાહ્ય પરીક્ષા ... ૨૯૬

૯૧૬ શુદ્ધ શુદ્ધ આકારના હાથ. ૯૧૭ નરમ અને કઠણ હાથ.
૯૧૮ હથેળા અને અંગળાઓ ૯૧૯ અંગળાઓ. ૯૨૦ અંગૂઠો. ૯૨૧
પોંચા ઉપરના વાળ. ૯૨૨ નખ ૯૨૩ અંગળાઓની સ્થિતિ. ૯૨૪
બદલાતી રેખા.

પરિ. ૨ પહોડા, રેખાઓ અને ચિન્હોની ઝોળખ ... ૨૯૯
૯૨૫ સાત પર્વતો. ૯૨૬ વિધવિધ રેખાઓ. ૯૨૭ બેડે હાથની
રેખાઓ. ૯૨૮ ચિન્હો.

પરિ. ૩ પહોડા વિષે સમજ ... ૩૦૨
૯૨૯ શુધનો પહોડ. ૯૩૦ સૂર્યનો પહોડ. ૯૩૧ શનિનો પહોડ.
૯૩૨ શુક્રનો પહોડ. ૯૩૩ મંગળનો પહોડ. ૯૩૪ ચંદ્રનો પહોડ. ૯૩૫
શુક્રનો પહોડ. ૯૩૬ મંગળનું મેદાન.

પરિ. ૪ રેખાઓનાં ફળ વિષે સમજ ... ૩૦૫
૯૩૭ આયુષ્ય રેખા. ૯૩૮ અંતઃકરણ રેખા. ૯૩૯ આરોગ્ય રેખા.
૯૪૦ મરતક રેખા. ૯૪૧ બાળ્ય રેખા. ૯૪૨ યશ રેખા. ૯૪૩ ચંદ્ર
રેખા. ૯૪૪ મહત્વાકાંક્ષાની રેખાઓ. ૯૪૫ શુક્રની મેખલા. ૯૪૬ મહિ-
બધની રેખાઓ. ૯૪૭ પ્રવાસની રેખાઓ. ૯૪૮ સંતાનની રેખાઓ.
૯૪૯ લગ્નની રેખાઓ. ૯૫૦ મંગળની રેખાઓ. ૯૫૧ પ્રેરણાની રેખા.
પરિ. ૫ લવિધ્ય સંબંધી જુદા જુદા પ્રશ્નો ... ૩૧૩

૯૫૨ આયુષ્યની લંબાઈ. ૯૫૩ વંશપરંપરાની નજીબાઈ. ૯૫૪
ધનપ્રાપ્તિ. ૯૫૫ ધંધો. ૯૫૬ લગ્નપ્રથ. ૯૫૭ મિત્ર-શત્રુ. ૯૫૮ માના-
પમાન. ૯૫૯ પ્રવાસ. ૯૬૦ જીવનમાં અકરમાત્. ૯૬૧ ધનનો નાશ.
૯૬૨ સંસારમુખ.

પરિ. ૬ આંગળીઓ પરનાં ચિન્હોનું ફળ ... ૩૧૪
૯૬૩ યવ. ૯૬૪ સંખ. ૯૬૫ જળા. ૯૬૬ ઊભી રેખાઓ. ૯૬૭
સમાંતર રેખાઓ. ૯૬૮ તારક.

પરિ. ૭ હાથ ઉપરથી રોગની પરીક્ષા ... ૩૧૫
૯૬૯ તાવ. ૯૭૦ મરડો. ૯૭૧ મળાનાં દર્દો ૯૭૨ કમળો. ૯૭૩
આંખનાં દર્દો. ૯૭૪ સંધીવા. ૯૭૫ પક્ષપાત. ૯૭૬ આંતરડાનાં દર્દો.

ખંડ ૧૩ મો-મુખસામુદ્રિક વિદ્યા અથવા ફીઝીઓલોમી.
પરિચ્છેદ ૧ મુખસામુદ્રિક વિદ્યા ... ૩૧૭
૯૭૭ મુખસામુદ્રિક વિદ્યા અથવા મુખલક્ષણ શાસ્ત્ર. ૯૭૮ ચહેરા
પર થતો ફેરફાર. ૯૭૯ ચહેરા ઉપરથી રોગની પિછાણ.

પરિ. ૨ મુખસામુદ્રિક વિદ્યાના સામાન્ય નિયમો ... ૩૨૦
૯૮૦ અવયવોનાં વિકાસનું પ્રમાણ. ૯૮૧ અવયવોનું પરિમાણ.
૯૮૨ મસ્તક અને ચહેરાનું પરિમાણ. ૯૮૩ શુદ્ધિકૃતશ્મ્ય પરીક્ષા. ૯૮૪
વાળ ઉપરથી શુષ્કપરીક્ષા.

પરિ. ૩ નાકની પરીક્ષા ... ૩૨૩
૯૮૫ નાકનાં જૂઠાં જૂઠાં માપ. ૯૮૬ નાકની આકૃતિઓનાં નામ
૯૮૭ અંચળતાદર્શક નાક. ૯૮૮ અમગીનીશ્મ્યક નાક. ૯૮૯ નાકનો
કુતૂહલપ્રિયતાનો શુષ્ક. ૯૯૦ નાકની ઉપલી કિનારીની પરીક્ષા. ૯૯૧
નસોરો વચ્ચેના પડદાની પરીક્ષા. ૯૯૨ નાકના ફેમથાની પરીક્ષા.
૯૯૩ બેવડી કિનારીનું નાક. ૯૯૪ નસોરોની પરીક્ષા. ૯૯૫.
'નાકની સામાન્ય પરીક્ષા.

પરિ. ૪ મોઢું અને ઓઠ ... ૩૨૦
૯૯૬ મોઢું અને ઓઠની સામાન્ય પરીક્ષા. ૯૯૭ સરખા અને
અશુસરખા ઓઠ. ૯૯૮ ખુલ્લા અને બીડાએલા ઓઠ. ૯૯૯ ઓઠ-
ની ઉપરની કચ્ચલી. ૧૦૦૦ ઓઠની ઉપરનો ભાગ. ૧૦૦૧ મોઢાં બા-
જુની કચ્ચલીઓ અથવા ચેરડા. ૧૦૦૨ જડખાં.

પરિ. ૫ આંખ, ચોપચાં અને ભ્રમર ... ૩૩૨
૧૦૦૩ આંખ એ આત્માનું દાર છે. ૧૦૦૪ આંખ મનોભાવ છુપાવી
શકતી નથી. ૧૦૦૫ મોટી આંખ અને નાની આંખ. ૧૦૦૬ બહાર
નીકળતી અને હડી આંખ. ૧૦૦૭ પહોળા અને લાંબી આંખ. ૧૦૦૮
પૃથ્વાતાપ, પ્રાર્થના અને નમ્રતા દર્શાવનારી આંખો. ૧૦૦૯ સત્યપ્રિયતા

અને ન્યાયવૃત્તિ દર્શાવનારી આંખો. ૧૦૧૦ અખિને ગતિ આપનારી માંસપેશીઓ. ૧૦૧૧ આછી અને ગુચ્છાદાર શ્રમર. ૧૦૧૨ શ્રમરની વિધવિધ આકૃતિઓ. ૧૦૧૩ પાંપણ અને પોપર્યા.

પરિ. ૬ દાઢી અને હડપચી... ૩૪૦

૧૦૧૪ દાઢી અને હડપચીનો મગજ સાથે સંબંધ ૧૦૧૫ દાઢીના જૂદા જૂદા પ્રકાર. ૧૦૧૬ હડપચીમાં રહેલી જૂદી જૂદી સૂચકતા. ૧૦૧૭ ગાલની પરીક્ષા.

પરિ. ૭ કાતની પરીક્ષા ... ૩૪૪

૧૦૧૮ આંખ અને કાનનો ઉપયોગ. ૧૦૧૯ લાંબા, મોટા અને નાજુક કાન.

પરિ. ૮ કપાળની પરીક્ષા ... ૩૪૫

૧૦૨૦ કપાળની સામાન્ય પરીક્ષા. ૧૦૨૧ કપાળની દર્શનશક્તિ અને વિચારશક્તિ. ૧૦૨૨ દર્શનશક્તિના વિભાગો. ૧૦૨૩ વિચારશક્તિના વિભાગો. ૧૦૨૪ કપાળ ધરતી રેખાઓ.

ખંડ ૧૪ મો—દાંપત્ય-વિજ્ઞાન વિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ દાંપત્યવિજ્ઞાન સમજવાની જરૂર ... ૩૫૦

૧૦૨૫ 'તરબું, તાંતરબું અને તરકરબું.' ૧૦૨૬ પશુનું અને મનુષ્યનું કામખીજ. ૧૦૨૭ મનુષ્યને વિગ્નતીય સદચરની આવશ્યકતા. ૧૦૨૮ કામખીજ વિગેરું અગ્નિ. ૧૦૨૯ અહમર્યનો મહિમા. ૧૦૩૦ વિષયજ્ઞ પ્રીતિ.

પરિ. ૨ સંસારસુખ પર થતો આઘાત અને તેનાં કારણો ૩૫૬

૧૦૩૧ સુખની આશા સાથે સંસારમાં પ્રવેશ. ૧૦૩૨ પ્રેમઠલાનું અગ્નિ. ૧૦૩૩ પ્રેમઠલા એ શું છે? ૧૦૩૪ પ્રેમચેષ્ટા. ૧૦૩૫ કામચેષ્ટા. ૧૦૩૬ કામચેષ્ટા પિનાની રિયતિ ૧૦૩૭ કામઠલાનું અગ્નિ.

પરિ. ૩ કામવાસના : સ્ત્રીની સમાગમની ઇચ્છામાં
ઘરતી-ઓટ... ૩૬૩

૧૦૩૮ સ્ત્રીને સમાગમની ઇચ્છા થાય છે? ૧૦૩૯ સ્ત્રીની કામવાસના અનિયમિત નથી પણ નિયમિત છે. ૧૦૪૦ કામવાસનાનો નિયમ. ૧૦૪૧ નિયમના અવવાદો. ૧૦૪૨ રત્નેશનના દિવસોમાં સમાગમની મનાઈ. ૧૦૪૩ પ્રરથની કામવાસના.

પરિ. ૪ અતુકૂળ-પ્રતિકૂળ સમાગમ... ૩૭૨

૧૦૪૪ સ્ત્રી-પુરુષનાં ગ્રહાગ્રિની રચના. ૧૦૪૫ પુરુષની જનનેન્દ્રિય અને શુક્ર ૧૦૪૬ શુક્રમાં રહેલા તરનો. ૧૦૪૭ સમાગમનું યોગ્ય પ્રમાણ. ૧૦૪૮ યોગ્ય અને અયોગ્ય સમાગમ. ૧૦૪૯ કામવાસનાની કૃત્રિમ ભરતી. ૧૦૫૦ પુરુષની ચિયિસ કામવાસના.

પરિ. ૫ સમાગમ વિષે માહિતી ... ૩૭૭

૧૦૫૧ સમાગમ માટે સ્ત્રીની તૈયારી. ૧૦૫૨ નવપરિણીતા સાથે સમાગમ. ૧૦૫૩ સમાગમ માટે સુખાસન કર્યું. ૧૦૫૪ સમાગમસુખનું શિખર : વાસનાના ઉન્માદનો અનુભવ. ૧૦૫૫ સંતાનોત્પાતનો હેતુ. ૧૦૫૬ સમાગમ અને શારીરિક લાભ.

પરિ. ૬ દંપતીની નિદ્રા કેમ ઉઠી જાય છે ? ... ૩૮૧

૧૦૫૭ શાન્તિ અને શક્તિ આપનારી નિદ્રા. ૧૦૫૮ એક નિદ્રા-રહિત સ્ત્રીનું દર્શન. ૧૦૫૯ કુમારિકાની અનિદ્રા. ૧૦૬૦ અતુલ ચિત્ત. ૧૦૬૧ અપૂર્ણ સમાગમનાં ખાણ પરિણામ

પરિ. ૭ સંતાનોત્પત્તિ ... ૩૮૬

૧૦૬૨ જીવાલ્લભોના નાશ થયા જ કરે છે. ૧૦૬૩ પ્રથમ ગર્ભાધાન. ૧૦૬૪ સમજવાયોગ્ય જો દર્શાવે ૧૦૬૫ સમજીવરથામાં સમાગમ. ૧૦૬૬ પહેલું બાળક થયા પછી. ૧૦૬૭ રહેવારમાં સમજી સ્ત્રીને થતી હલદી ૧૦૬૮ વધ્યત્વ અને તેના ઉપાયો. ૧૦૬૯ અતિશય સમાગમથી ગર્ભાધાન થતું નથી. ૧૦૭૦ વધ્યત્વ માટે પુરુષ પછી જવામદાર હોય છે. ૧૦૭૧ ગર્ભમાંના બાળક પર માતાની અસર. ૧૦૭૨ ગર્ભધારણ ઉપર ઓઝરા. ૧૦૭૩ સંવત્સરીમાં બાળકો. ૧૦૭૪ સંતાનનિયમન.

સચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક

અંથ ૧ લો.

આ અંથમાં નીચેની ૧૪ વિદ્યાઓ આપી છે. અંથની ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી છે. મૂલ્ય. રૂ. ૮ વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૧૦-૦. અંથ અત્યંત લોકપ્રિય થયો છે. તેમાં ૧૩૮ પરિચ્છેદો, ૯૬૯ બાબતો, ૧૦૯ ચિત્રો અથવા આકૃતિઓ અને ૪૨૦ પૃષ્ઠ છે. પુર્ણ સળંગ કાપડનું પાકું છે.

(૧) માનસ વિદ્યા અથવા મેન્ટલ સાયન્સ—શરીરની ઇન્દ્રિયોની તથા મનની અદ્ભુત શક્તિઓની સમજ.

(૨) આકર્ષણ વિદ્યા અથવા પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ—મનુષ્યની આકર્ષણશક્તિ વધારવાની રીતો (સચિત્ર).

(૩) મસ્તકવિદ્યા અથવા ફેનોલોજી—મસ્તકમાં રહેલી વિધવિધ શક્તિઓ. (સચિત્ર).

(૪) માન સંદેશ વિદ્યા અથવા મેન્ટલ ટેલિપથી—કેવળ ઇન્દ્રિયશક્તિથી સંદેશો મોકલવાની શક્તિ કેળવવાની સમજ. (સચિત્ર).

(૫) મોહિની વિદ્યા અથવા મેસ્મેરિઝમ—મેસ્મેરિઝમ અને હિપ્નોટીઝમનું શિક્ષણ (સચિત્ર).

(૬) પ્રેતાવાહન વિદ્યા અથવા સ્પિરિટ્યુએલિઝમ—પ્રેતાત્માની શક્તિ અને તેના આવાહનનું સંક્ષેપમાં શિક્ષણ (સચિત્ર).

(૭) ત્રિકાળદર્શન વિદ્યા—હજરત, ત્રિકાળદર્શી આપનો, ઠામળી, પ્લેમેટ, વિચારશક્તિથી ત્રિકાળદર્શન ઇત્યાદિ. (સચિત્ર)

(૮) મંત્રવિદ્યા—મંત્રોનું રહસ્ય, સિદ્ધ કરવાની રીતો, મંત્રનો સારો માઠો સંમંથ અને મંથ્યામંથ મંત્રો.

(૯) યંત્રવિદ્યા—યંત્રોની શક્તિ, તે સિદ્ધ કરવાની રીતો અને વિધવિધ આકૃતિઓ સાથે સંખ્યામંથ યંત્રો.

(૧૦) તંત્રવિદ્યા—ઇદબલિહ, ચમત્કાગિક અને શારીરવિજ્ઞાનના પ્રયોગો.

(૧૧) સ્વપ્નવિદ્યા—વિધવિધ સ્વપ્નો અને તેનાં ફળ વિશે સમજ.

(૧૨) શકુનવિદ્યા—વિધવિધ સારા-માઠાં શકુન અને તેનાં ફળ.

(૧૩) હસ્તાક્ષર-પરીક્ષણ વિદ્યા—હસ્તાક્ષરપરથી મનુષ્યની ખાસીયત સમજવાની રીત—ધણા બાધીતા મનુષ્યોના હસ્તાક્ષરના નમૂના સાથે.

(૧૪) ઠાકશાસ્ત્ર અથવા રતિવિદ્યા—ઝી પુરુષ વિશે માહિતી, સમાજમના પ્રકાર, ગર્ભાધાન, ગુપ્ત રોગો અને ઔષધપ્રયોગો ઇત્યાદિ. મળવાનું રચણ-મહાદેવ રામચંદ્ર બાગુષ્ટે, ત્રણ હસ્તાગ-અમદાવાદ.

મંત્ર, તંત્ર, ઇંદ્રજાલ, યંત્ર, સામુદ્રિક શાસ્ત્ર, ત્રેતાત્મવિદ્યા,
રમણ શાસ્ત્ર વિગેરે શાસ્ત્રોમાંથી શોધન કરી
ખાસ ચુટી કાઢેલા વિષયોનો સંગ્રહ.

ભારતે ભગવાન

કર્તા ; બરજેરજ હીરજીભાઈ ઇન્ડીયન. આમાં મંત્ર, તંત્ર તથા
યંત્રના પ્રયોગો સંપૂર્ણ સમજણ સાથે આપવામાં આવેલા હોવાથી ઠાક-
ની પાસે ખુલાસો માગવાની જરૂર રહેતી નથી. આ પુસ્તકના કર્તા
બરજેરજ હીરજીભાઈ ઇન્ડીયન પારસી ભાઈ હોવા છતાં મંત્ર શાસ્ત્રના
ધણા હંકા અભ્યાસ પછી આ પુસ્તક લખેલું હોવાથી દરેકે દરેક બાબત
એટલી બધી ખુલાસાવર જણાવેલી છે કે ઠાક પણ બાબતમાં ઠાકને
શંકા રાખવાની જરૂર નથી. મંત્ર શાસ્ત્ર સંબંધમાં આટલા બધા પરીપૂર્ણ
ખુલાસાવાળું આ એક જ પુસ્તક છે. આ પુસ્તક જ્યારે ન મળતું ત્યારે
ગ્રાહકો રૂપિયા પચીસ પચીસ આપી ફક્ત વાંચવા સારું લઈ જતા હતા
એ ઉપરથી જ સમજી શકાય છે આ પુસ્તક કેટલી મહત્તાનું છે. આમાં
સિદ્ધ નાગાર્જુન ચરિત્ર, તાંત્રીક શિષ્યનાં લક્ષણ, ગુરુ અને શિષ્યની
કર્તવ્યતા, ધટ્ટાન, દેહશુદ્ધિ, દિક્ષા વિધિ, ષટ્કર્મણી, વજ્રબેદ, દેવતાના
ઉત્થિતાદય, સાર્વજનિક નિર્જુપ, મંત્રસ્થ આધ્યાત્મિક દેવતા, યોગન
પદ્ધતિ નિર્જુપ, ઈર્મ વિષે, હુંફટ વપકાદીની, વનસ્પતિ સાધન, મંત્રતંત્ર
સાધવાને ઉત્તમ તિથિવાર, દેહરક્ષણ, સાપ નસાડનાર મંત્ર, વધીકરણ
સ્થબન, મોહન, વિદ્રેવણ, ઉચ્ચાટન, આકર્ષણ, શત્રુદમન, ભૂતાદિ બધ
નિવારણ, નિષિદ્ધાંત, દિવ્ય દષ્ટિ, અદસ્ય કરણ, પાકા સાધન,
જમીનમાં ધન હોય તે જાણવાની રીત, ઇદમળ, મંત્ર, સાધના, ધર્મો
રોજગાર વધારનાર મંત્ર, આદ્યાદીથીનો મંત્ર, તાવનો મંત્ર, ભૂત ઉતાર-
નાર મંત્ર, મનવાંછીત ફળ પ્રાપ્ત કરનાર મંત્ર, માતા એંડીનો મંત્ર,
મહાવીરનો મંત્ર, નિરંજન નિરાકાર યંત્ર, પંદરનો યંત્ર, વીસો યંત્ર
એમ ઘણી બાબતોથી તેમજ તેનો ખુલાસાવાર સમજણથી પુસ્તક
બરપૂર છે. કિં. રૂ. ૧૨-૮-૦ પોસ્ટેજ ૧-૦-૦

મળવાનું ઠાકણ :—

બુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે

ત્રણ હરવાળ, અમદાવાદ.

સાચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક

અથવા

અદ્ભુત વિદ્યાઓનો મહાસાગર.

ગ્રંથ ૨ નો

ખંડ ૧ લો

સ્વરોદય વિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

પાંચ તરવો અને સ્વરનો સંજ્ઞ.

‘સ્વરોદયવિદ્યા’ એ યોગવિદ્યાનું જ એક અંગ છે, જાણકે યોગ-વિદ્યાના મહાસંયમા પ્રવેશ કરવા માટેનું તે સિંદૂર છે, એટલે આ અંકમાં યોગવિદ્યાનો વિષય ચર્ચાવામાં આવે તે પૂર્વે ‘સ્વરોદય વિદ્યા’ આપવામાં આવી છે. તેનો અભ્યાસ અને અનુભવ કરનાર સરીરસુખાકારી, સંકટનિવર્તન અને ધ્યાનમાં પણ મારી પેડે આગળ વધવા સક્તિમાન બને છે. ઠણું છે કે—દર્દ સરોદય જ્ઞાન જ્ઞાનાત મસ્તકે મનિ-

અર્થાત્ સ્વરોહ્ય જ્ઞાન એ સર્વ જ્ઞાનોમાં શિરોમણિ તુલ્ય છે. નારિતક જનો તેથી આશ્ચર્ય પામે છે અને આસ્તિક જનોને તે આધારરૂપ અને છે, કારણકે એ વિદ્યાથી મવેજ્ઞાન ત્રિકાલજ અર્થાત્ ત્રિકાળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું કારણ શું?—આ સૃષ્ટિ કેવી રીતે શામાંથી ઉદ્ભવી? વર્તમાન કાળમાં કેવી રીતે ચાલી રહે છે? અને ભવિષ્યમાં તેનો કેવી રીતે લય થશે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો પ્રત્યેક તત્ત્વમીમાંસક મનુષ્યના મનમાં સ્વાભાવિક રીતે જ ઉદ્ભૂત થાય છે. આ વિદ્યામાં એ પ્રશ્નોનું જ નિરાકરણ કરવામાં આવનાર છે. આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ આકાશાદિ પાંચ તત્ત્વોમાંથી થઈ છે. એ તત્ત્વોના બળથી જ તે સ્થિર રહી છે અને ઉત્પત્તિના વિપરીત ક્રમે કરીને એ જ તત્ત્વોમાં તેનો લય થશે.

પાંચ તત્ત્વો—પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વો ત્રિદાકાશમાં લીન થયા છે. અત્યંત સૂક્ષ્મ પરમાણુની પ્રસરણ અવસ્થા, આકાશ તત્ત્વ કહેવાય છે. પરમાણુસમૂહમાં મધ્યાકર્ષણને લીધે જે ગતિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે વાયુ કહેવાય છે. એ ગતિ પામેલા પરમાણુઓના પરસ્પર ધર્ષણથી ઉષ્ણતા અને પ્રકાશરૂપી તેજસ તત્ત્વ અસ્તિત્વમાં આવ્યું. એ તેજસ્ તત્ત્વમાંના જે પરમાણુઓ શીતળ થતા ગયા તે જળરૂપ બન્યા અને એ જળતત્ત્વમાંના જે પરમાણુઓ રથૂળ રવરૂપને પ્રાપ્ત થયા તે પૃથ્વીતત્ત્વરૂપે અસ્તિત્વમાં આવ્યા. એ પ્રમાણે અત્યંત સૂક્ષ્મ તત્ત્વમાંથી આકાશ, આકાશમાંથી વાયુ, વાયુમાંથી તેજ, તેજમાંથી જલ અને જલમાંથી પૃથ્વી અસ્તિત્વમાં આવી. આ પૃથક્ પૃથક્-છૂટા છૂટા પાંચ તત્ત્વો પરસ્પરમાં લીન થવાથી રથૂળ પાંચ તત્ત્વો બનેલા છે. આ રથૂળ તત્ત્વોમાં પૃથ્વી, જળ અને તેજ એ દૃશ્ય છે, વાયુ સ્પર્શથી જ્ઞાત થાય છે અને આકાશ શ્રુતિપ્રભાવથી અનુભવમાં આવે છે. આ પાંચે તત્ત્વો જેવી રીતે આખા વિશ્વમાં બેરેલા છે, તેવી જ રીતે પ્રાચે જીવંત પ્રાણીમાં પણ બેરેલા છે.

સ્વરનો અભ્યાસ અને તેનો પ્રભાવ—સ્વર=પ્રાણ+ઉદય=ઉદ્ભવ અર્થાત્ પ્રાણનો ઉદ્ભવ તેનું નામ ‘સ્વરોહ્ય.’ આસપ્રવાહ ઉપર ચોતાનો કાખ રાખી શકાય તે પૂર્વે નિયમબદ્ધ રીતે આસોરૂપીસ કરવાનો પહેલેથી જ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તેથી મનુષ્ય આ લોકમાં તેમજ

પરલોકમાં સુખપ્રાપ્તિ કરી શકે છે. અભ્યાસના પ્રારંભમાં પહેલા કેટલાક દિવસ બહુ જ ત્રાસ સહન કરવો પડે છે, પરંતુ જેમ જેમ શુભ-વર્ણો ઉઠેલાતી જાય છે તેમ તેમ તે અભ્યાસ એક ગમતનું સાધન થઈ પડે છે. સ્વર એ સર્વ વસ્તુઓનું જીવન છે. આ વિશ્વમાં જેને જન્મ અને મરણ હોય છે, તે સર્વને આ સ્વરની સાથે મંડળ રહેલો છે. એ સ્વરપ્રભાવથી વૈરીનો સુખે પરાજય કરી શકાય છે; અધિકાર, દ્રવ્ય, કીર્તિ અને ઇષ્ટ ફળપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

પરિચ્છેદ ૨ એ.

પ્રાણવાહક નાડીઓ.

શરીરમાંની દસ નાડીઓ—સૂર્ય આ સહિર્માનાં સર્વ પ્રાણી-ઓનું પોષક સ્થાન છે. સૂર્યનું સુષુમ્ણા નામનું કિરણ મનુષ્યશરીરમાંની સુષુમ્ણા નાડી સાથે એકતા પામીને પ્રાણનું પોષણ કરે છે. બાહ્ય અનુ-દ્વેષ તત્ત્વો તેમ જ ઓંઘપેશ પદાર્થો પ્રાણરક્ત છે. મનુષ્યના સ્થૂળ શરીરમાં અનેક પ્રાણવાહી નાડીઓ રહેલી છે, તેમાં ઇડા, પિંગળા, સુષુમ્ણા, ગાંધારી, હસ્તિજિહ્વા, પૂષા, યશસ્વિની, અક્ષબૂધા, કેહ અને શંખિની એ દસ નાડીઓ મુખ્ય છે. એ દસમાંએ પહેલી ત્રણ ઇડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા એ ત્રણ મુખ્ય છે. ઇડા નાડી શરીરના ડાબા ભાગમાં, પિંગળા જમણા ભાગમાં અને સુષુમ્ણા ઉક્ત બેહ નાડીઓની વચ્ચે રહેલી છે. ગાંધારી ડાબા નેત્રમાં અને હસ્તિજિહ્વા જમણા નેત્રમાં છે. યશસ્વિની ડાબા ઠાનમાં અને પૂષા જમણા ઠાનમાં છે. અક્ષબૂધા મુખમાં, કેહ લિંગદેશમાં અને શંખિની સુદાસનામાં રહેલી છે.

પ્રાણ તત્ત્વનાં સ્થાન અને તેમની ક્રિયા—સ્થૂળ શરીરમાં રહેલી આ સર્વ પ્રાણવાહક નાડીઓમાં પ્રાણતત્ત્વ બરેલું છે. જેમ બહારનાં પ્રાણના આવક, પ્રવહ, ઉદ્વહ, પરિવહ, પરાવહ, પિવહ અને સંવહ એવા સાત બેહ ક્રિયાનુસાર ઠરેલા છે, તેમ શરીરમાંનાં પ્રાણતત્ત્વોનાં સ્થાન અને ક્રિયાબેદો દસ પ્રકારના નીચે મુજબ છે.

અર્થાત્ સ્વરોદય જ્ઞાન એ સર્વ જ્ઞાનોમાં શિરોમણિ ગુણ્ય છે. નારિતક જનો તેથી આશ્રય પામે છે અને આસ્તિક જનો તે આધારરૂપ બને છે, કાન્ધુકે એ વિદ્યાથી મવેગ્ગન ત્રિવાલજ અર્થાત્ ત્રિકાળજ્ઞાનની પ્રપ્તિ થાય છે.

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું કારણ શું?—આ સૃષ્ટિ કેવી રીતે શામાંથી ઉદ્ભવી? વર્તમાન કાળમાં કેવી રીતે ચાલી રહે છે? અને ભવિષ્યમાં તેના કેવી રીતે લય થશે? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો પ્રત્યેક તત્ત્વમીમાંસક મનુષ્યના મનમાં સ્વાભાવિક રીતે જ ઉદ્ભૂત થાય છે. આ વિદ્યામાં એ પ્રશ્નોનું જ નિરાકરણ કરવામાં આવનાર છે. આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ આકાશાદિ પાંચ તત્ત્વોમાંથી થઈ છે. એ તત્ત્વોના બળથી જ તે સ્થિર રહી છે અને ઉત્પત્તિના વિપરીત ક્રમે કરીને એ જ તત્ત્વોમાં તેનો લય થશે.

પાંચ તત્ત્વો—પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વો ત્રિદાકોશમાં સ્થિત થયા છે. અત્યંત સૂક્ષ્મ પરમાણુની પ્રસરણ અવસ્થા, આકાશ તત્ત્વ કહેવાય છે. પરમાણુસમૂહમાં મધ્યાકર્ષણને લીધે જે ગતિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે વાયુ કહેવાય છે. જે ગતિ પામેલા પરમાણુઓના પરસ્પર ધર્ષણથી ઉદ્ભૂતા અને પ્રકાશરૂપી તેજસ તત્ત્વ અસ્તિત્વમાં આવ્યું. એ તેજસ તત્ત્વમાંના જે પરમાણુઓ શીતળ થતા ગયા તે જળરૂપ બન્યા અને એ જળતત્ત્વમાંના જે પરમાણુઓ રથૂળ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયા તે પૃથ્વીતત્ત્વરૂપે અસ્તિત્વમાં આવ્યા. એ પ્રમાણે અત્યંત સૂક્ષ્મ તત્ત્વમાંથી આકાશ, આકાશમાંથી વાયુ, વાયુમાંથી તેજ, તેજમાંથી જલ અને જલમાંથી પૃથ્વી અસ્તિત્વમાં આવી. આ પૃથક્ પૃથક્-છટાં છટાં પાંચ તત્ત્વો પરસ્પરમાં સ્થિત થવાથી રથૂળ પાંચ તત્ત્વો બનેલાં છે. આ રથૂળ તત્ત્વોમાં પૃથ્વી, જળ અને તેજ એ દૃશ્ય છે, વાયુ સ્પર્શથી જ્ઞાત થાય છે અને આકાશ શ્રુદ્ધિપ્રભાવથી અનુભવમાં આવે છે. આ પાંચે તત્ત્વો જેવી રીતે આખા વિશ્વમાં બેરેલાં છે, તેવી જ રીતે પ્રત્યે જીવંત પ્રાણીમાં પણ બેરેલાં છે.

સ્વરનો અબ્યાસ અને તેનો પ્રભાવ—સ્વર=પ્રાણ+ઉદય=ઉદ્ભવ અર્થાત્ પ્રાણનો ઉદ્ભવ તેનું નામ 'સ્વરોદય.' શ્વાસપ્રવાહ ઉપર પોતાનો કાળૂ રાખી શકાય તે પૂર્વે નિયમબદ્ધ રીતે શ્વાસોચ્છ્વાસ કરવાનો પહેલેથી જ અબ્યાસ કરવો જોઈએ. તેથી મનુષ્ય આ લોકમાં તેમજ

પરોક્ષમાં સુખપ્રાપ્તિ કરી શકે છે. અભ્યાસના પ્રારંભમાં પહેલાં ૩૮-સાત દિવસ બહુ જ ત્રાસ સહન કરવો પડે છે, પરંતુ જેમ જેમ પ્રત્યક્ષો લેકેલાતી બળે છે તેમ તેમ તે અભ્યાસ એક ગમતનું સાધન થઈ પડે છે. સ્વપ્ન એ સર્વ વસ્તુઓનું જીવન છે. આ વિશ્વમાં જેને જન્મ અને મરણ હોય છે, તે સર્વને આ સ્વપ્નની સાથે મંબંધ રહેલો છે. એ સ્વપ્નપ્રભાવથી વૈરીનો સુખે પરાભવ કરી શકાય છે; અધિકાર, ક્ષત્ર્ય, કીર્તિ અને ઇષ્ટ ફળપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

પરિચ્છેદ ૨ બો.

પ્રાણવાહક નાડીઓ.

શરીરમાંની દસ નાડીઓ—સૂર્ય આ સપ્તિર્માનાં સર્વ પ્રાણીઓનું ચોપક રેવાન છે. સૂર્યનું સુપ્રમણા નામનું કિરણ મનુષ્યશરીરમાંની સુપ્રમણા નાડી સાથે એકતા પામીને પ્રાણનું ચોપક કરે છે. બાહ્ય અનુ-રૂપ તરવે તેમ જ ખોલગેવ પદાર્થો પ્રાણસ્તક છે. મનુષ્યના સ્થૂળ શરીરમાં અનેક પ્રાણવાહી નાડીઓ રહેલી છે, તેમાં ઇન્દ્રિય, પિંગળા, સુપ્રમણા, ગાંધારી, હસ્તિનિર્દા, પૂષા, વશસ્વિની, અશ્વઘૂષા, ક્રૂર અને હંપિની એ દસ નાડીઓ મુખ્ય છે. એ દસમાંએ પહેલી ત્રણ ઇન્દ્રિય, પિંગળા અને સુપ્રમણા એ ત્રણ મુખ્ય છે. ઇન્દ્રિય નાડી શરીરના ડાબા બાગમાં, પિંગળા જમણા બાગમાં અને સુપ્રમણા હિરણ્ય જેઠ નાડીઓની વચ્ચે રહેલી છે. ગાંધારી ડાબા નેત્રમાં અને હસ્તિનિર્દા જમણા નેત્રમાં છે. વશસ્વિની ડાબા કાનમાં અને પૂષા જમણા કાનમાં છે. અશ્વઘૂષા મુખમાં, ક્રૂર લિંગદેશમાં અને હંપિની યુગ્મસ્થાનમાં રહેલી છે.

પ્રાણ તરવનાં સ્થાન અને તેમની ક્રિયા—સ્થૂળ શરીરમાં રહેલી આ સર્વ પ્રાણવાહક નાડીઓમાં પ્રાણતરવ બહેલું છે. જેમ અક્ષાં-કર્ષી પ્રાણના આવક, પ્રવહ, લોક, પરિવહ, પરાવહ, સ્થિવહ અને મંદવહ એવા સાત બેદ ક્રિયાનુસાર ફરેલા છે, તેમ શરીરમાંનાં પ્રાણતરવોનાં સ્થાન અને ક્રિયાબેદો દસ પ્રકારના નીચે મત્તમ છે.

નાડી	સ્થાન	ક્રિયા
૧ ગ્રાણી	હૃદય	શ્વાસોચ્છ્વાસ
૨ અપાન	ગુદા	મળમૂત્રવિસર્જન.
૩ સમાન	નાભી	ખાધેલા અન્નને પાચનયોગ સમ- રસ કરવું.
૪ ઉદાન	કંઠ	શરીરને ધારણ કરવું.
૫ વ્યાન	શરીરની નસોની સમીપે	રક્તિરાગિસરણ કરવું.
૬ નાગ	નાભીનો ઉપરનો ભાગ	ઝોડકાર.
૭ કૂર્મ	આંખનાં પોપચાં	આંખો ઉધાડ-મોંઘ કરવી.
૮ કૃકલ	હોઝરીની ઉપરનો ભાગ	છોક્ર આવવી.
૯ દેવદત્ત	કંઠનો નીચલો ભાગ	બગાસાં આવવાં.
૧૦ ધનંજય	શરીરમાંનાં પાર્શ્વ પરમાણુ	મૃત શરીરને કુલાવવું.

આ દસ પ્રકારના ગ્રાણીમાંના પહેલા પ્રાયને મુખ્ય ગ્રાણી અને બીજા પાંચને ઉપગ્રાણી કહે છે. એ દસે ગ્રાણી પોતપોતાનાં કર્તવ્યો યોગ્ય રીતે બજાવે તો જ શરીર નીરોગી રહી શકે. શરીરમાંની બીજી ગ્રાણીવાદક નાડીઓની મતિ વગેરેનો આધાર ઇડા, પિંચળા અને સુપુમ્બા ઉપર અવલંબી રહેલો છે.

સ્વરવહન ઉપરથી નાડીની ઝોળખ—નાકના ડાબા હિદ્-માથી જ્યારે શ્વાસોચ્છ્વાસ વહન કરવા લાગે ત્યારે ઇડા નાડી વહે છે એમ સમજવું; નાકના જમણા હિદ્માથી શ્વાસોચ્છ્વાસને મતિ મળે ત્યારે પિંચળા નાડીને વહેલી જણાવી; અને જ્યારે એક હિદ્મામાં શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાલે ત્યારે સુપુમ્બા નાડી વહન કરે છે એમ જણવું. આ ત્રણે નાડીઓ કેવા કેમ વહે છે, તે હવે સમજાવવામાં આવશે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

સ્વરના ગુણુદોષ અને પ્રાસંગિક ઇધાનિષ્ઠતા.

પ્રાણની ગતિ ઓછી કરવા વિષે—પ્રાણુવાયુનો આરોહ અને અવરોહ બાર આંગળ ચાસે છે, પરન્તુ યોગાભ્યાસવડે તેમાંથી એક આંગળ ઓછો કરવાથી તે યોગાભ્યાસીને નિષ્કામતા પ્રાપ્ત થાય છે. બે આંગળ ઓછો કરવાથી આનંદપ્રાપ્તિ, ત્રણ આંગળ ઓછો કરવાથી કાબ્યશૂર્તિ, ચાર આંગળ ઓછો કરવાથી વાચાસિદ્ધિ, પાંચ આંગળ ઓછો કરવાથી દૂર દષ્ટિ, છ આંગળ ઓછો કરવાથી આઠાસગમન-શક્તિ, સાત આંગળ ઓછો કરવાથી શીઘ્ર વેગપ્રાપ્તિ, આઠ આંગળ ઓછો કરવાથી અદ્વિતિની પ્રાપ્તિ, નવ આંગળ ઓછો કરવાથી નવ-નિધિની પ્રાપ્તિ, દસ આંગળ ઓછો કરવાથી દસ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ, અગીઆર આંગળ ઓછો કરવાથી હાયાનિવૃત્તિની પ્રાપ્તિ અને બાર આંગળ ઓછો કરવાથી હંસમતિ અને કૈવલ્યપદની પ્રાપ્તિ થાય.

સૂર્ય સ્વર અને ચંદ્ર સ્વર—ઇડા નાડી એ ચંદ્રનાડી અને પિંગળા નાડી એ સૂર્યનાડી કહેવાય છે. પ્રાણુગતિનો શ્વાસ જ્યારે ચંદ્ર નાડીમાં ચાસે છે ત્યારે તે ચંદ્રસ્વર અને સૂર્યનાડીમાં ચાસે છે ત્યારે સૂર્યસ્વર કહેવાય છે. ચંદ્રનાડીમાં જ્યારે પ્રાણુની ગતિ થાય છે કિંવા સ્વર ચાસે છે ત્યારે શરીર શીતળ રહે છે અને સૂર્યનાડીમાં પ્રાણુવાયુ વહે છે ત્યારે શરીર જીનું રહે છે. ઇડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા એ ત્રણે નાડીઓને અનુક્રમે ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી એવાં નામો પણ આપવામાં આવ્યાં છે. હકારના ઉચ્ચારથી જે પ્રાણુવાયુ બહાર નીકળે છે તે પ્રાણુવાયુ સંકારના ઉચ્ચારથી અંતઃપ્રવેશ કરે છે, એ રીતે 'હંસ' શબ્દનો ઉચ્ચાર થતો હોવાથી પ્રાણુ 'હંસ'રૂપ બનાય છે. પ્રાણુવાયુ બહાર નીકળે છે ત્યારે તેને સંહારક શિવરૂપ માનવામાં આવે છે અને અંદર જતી વેળાએ તેને પ્રાણુપોષક-શક્તિરૂપ માનવામાં આવે છે. સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બે ગ્રહોમાં પણ સૂર્ય શિવરૂપ અને ચંદ્ર શક્તિ-રૂપ બનાય છે.

શુકલપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષ સાથે સ્વરનો સંબંધ—શુકલપક્ષમાં ચંદ્રની કર્ણા વૃદ્ધિ પામે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં તેનો ક્ષય થતો જાય છે. શુકલપક્ષની પડવેને દિને ચંદ્રસ્વરનું વહન અતિ હિતમ છે. બીજ

અને ત્રીજાને દિવસે પણ તે જ નાડીમાં સ્વરનું વદન હોવું જોઈએ. ચોથા, પાંચમ અને છઠ્ઠાને દિવસે સૂર્યસ્વરનું વદન સાઈ છે. સાતમ, આઠમ અને નેામને દિવસે ચંદ્રસ્વર વહેવો જોઈએ. દશમ, અગીઆરમ અને બારમને દિવસે સૂર્યસ્વર તથા તેરમ, ચૌદમ અને પૂનમને દિવસે ચંદ્રસ્વર ચાલુ હોવો જોઈએ. કૃષ્ણપક્ષમાં શુક્રપક્ષથી ઉલટો ક્રમ ચાલુ થાય છે, એટલે કે પહેલી ત્રણ તિથિએ સૂર્યસ્વર, ત્યારપછી ચંદ્રસ્વર, એ પ્રમાણે અમાસસુધી દર ત્રણ ત્રણ દિવસે સ્વર બદલાતો રહે છે. ક્રાંતિ પણ તિથિનો આરંભ સૂર્યોદયની સાથે થાય છે એમ સમજવું નહિ, પરંતુ પંચાંગમાં તિથિનો આરંભ ક્યારથી થાય છે તે દર્શાવેલું હોય છે, તેને અનુસરીને તિથિ નિશ્ચિત કરવી જોઈએ. પ્રત્યેક સ્વરનું વદન નીરાંગી માણસને અઢી ધડી એટલે એક ઠંઠાક જેટલો મમય ચાલુ રહે છે. એ પ્રમાણે એક પખવાડીયાની પહેલી તિથિના આરંભકાળે ચંદ્રસ્વર ચાલુ થાય છે અને અઢી ધડી પછી સૂર્યસ્વર ચાલુ થાય છે. તેટલો વખત રહીને પુનઃ ચંદ્રસ્વર ચાલુ થાય છે. ચંદ્રસ્વરથી આરંભ થતી સંધ્યા તિથિઓમાં એ પ્રમાણે ક્રમશઃ સ્વરવદન ચાલુ થાય છે. કૃષ્ણપક્ષની પહેલી તિથિના આરંભકાળે સૂર્ય સ્વર ચાલુ થવો જોઈએ અને પૂર્વોક્ત અઢી ધડીએ અને ત્રણ દિવસે તે બદલાવા કરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે મહિનાના સંધ્યા દિવસે ધડા અને પિંચગામાં વહેંચાઈ ગયા છે. શુક્રપક્ષનો સ્વામી ચન્દ્ર હોવાથી તે પક્ષની પડવોએ જોને આરંભમાં ચંદ્રસ્વર ચાલે અને કૃષ્ણપક્ષનો સ્વામી સૂર્ય હોવાથી તેની પડવોએ જોને આરંભમાં સૂર્યસ્વર ચાલે તેને તે પક્ષો સુખદાયક થાય છે. સ્વર બદલાતી વેળાએ તે સુષુપ્ત્યા નાડીમાંથી નીકળે છે અને તેર શ્વાસોશ્વાસસુધી તે નાડીમાંથી તેનું વદન ચાલુ રહે છે. એ પ્રમાણે સ્વાભાવિક રીતે સુષુપ્ત્યા નાડી વહે છે, પરંતુ કેટલાક કૃત્રિમ ઉપાયોથી પણ તે નાડી વહાવી શકાય છે. ચંદ્રપક્ષમાં ચંદ્રનાડી અને સૂર્યપક્ષમાં સૂર્યનાડી વહેતી હોય તો તે પ્રુષ્ટિવર્ધક અને સુખદાયક બેખાય અને જો તેથી ઉલટો સ્વર વહે તો તે પીડા-ઠલક વગેરે દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર નીવડે છે. જ્યારે સહવારમાં સ્વર વિપરીત ચાલે એટલે સૂર્ય સ્વરને બેદલે ચંદ્રસ્વર અને ચંદ્રસ્વરને બદલે સૂર્યસ્વર ચાલે, ત્યારે પ્રથમ દિવસે મનમાં ગજરાટ થાય છે, બીજા દિવસે ધનનું તુલકાન થાય છે, ત્રીજા દિવસે મુસાફરી કરવી પડે છે, ચોથા દિવસે ઈષ્ટ વસ્તુનો વિનાશ થાય છે, પાંચમે દિવસે કીર્તિ કે પદવીની હાનિ થાય છે, છઠ્ઠા દિવસે

સર્વ વાતુઓનો નાશ થાય છે, સાતમે દિવસે રોમ અને દુઃખ થાય છે અને આઠમે દિવસે મરણ થાય છે. આઠ દિવસસુધી લાગલાગટ સવારે, બપોરે અને સાંજે રૂપર વિપરીત ચાલતો હોય તો અવસ્થા તેની અસર માઠી થાય છે, પણ જો તે પ્રમાણે ન હોય તો થોડી-ધણી સારી અસર થાય છે.

સાત વાર અને સ્વરનો સંબંધ—મંગળ, રાત્રિ અને રવિ-વારનો સ્વામી સૂર્ય છે, અને સોમ, શુક્ર, ગુરુ તથા શુક્રવારનો સ્વામી ચંદ્ર છે, એટલે તે તે દિવસે સૂર્યોદય સમયે તે તે સ્વર વહેતો હોય તો તે લાભદાયક નીવડે છે.

રાશિ અને સ્વરનો સંબંધ—વૃશ્ચિક, સિંહ, વૃષભ અને કુમ્ભ એ ચંદ્રની રાશિઓ છે; તેઓ ચંદ્રના યોગથી સ્થિર કાર્યમાં લાભકારક છે. કર્ક, મકર, તુલા અને મેષ એ સૂર્યની રાશિઓ છે, તે ચંદ્ર કામમાં સૂર્યના યોગથી લાભકારક નીવડે છે. મીન, મિથુન, ધન અને કન્યા એ સુષુમ્ણાની રાશિઓ છે અને સુષુમ્ણાના યોગથી તે રાશિમાં કામ કરવાથી હાનિ થાય છે.

તત્ત્વવહેત—પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રાણવાયુ એક નસકોરામાં અડી ધડીસુધી વહે છે—આવજ્ઞ કરે છે. આ અડી ધડીમાં પચાસ પળ પૃથ્વીતત્ત્વ, આઠાસ પળ જલતત્ત્વ, ત્રીસ પળ તૈજસતત્ત્વ, વીસ પળ વાયુતત્ત્વ અને દસ પળ આકાશ તત્ત્વ, એ પ્રમાણે પ્રત્યેક તત્ત્વ પોત-પોતાની ગતિ પ્રમાણે કાર્ય કરે છે. એક મિનિટનું માપ રાત્રિ પળ થરાબર છે. એક અહોગત્રમાં એટલે ૬૦ ધડીમાં તે તત્ત્વો પોતપોતાના કામો કરતાં રહે છે. મનુષ્યની નીરાગી સ્થિતિમાં પ્રત્યેક સ્વરમાં પ્રથમ વાયુ તત્ત્વ, પછી અગ્નિ તત્ત્વ, પછી પૃથ્વી તત્ત્વ, પછી જળ તત્ત્વ અને છેલ્લે આકાશ તત્ત્વ વહે છે. અસુક સમયે કયું તત્ત્વ ગતિમાન છે એ માત્ર ગણિતશાસ્ત્રને આધારે જ નક્કી થઈ શકે છે એમ સમજવું નહિ, પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પણ તે જાણી શકાય છે. આ વાત આ વિદ્યાના અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાનનું એક કેન્દ્રસ્થાન છે.

ઈલા નાદીમાં કરવા યોગ્ય કાર્યો—જ્યારે ઈલા નાદી ચાલતી હોય અર્થાત્ ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય ત્યારે નીચે દર્શાવેલાં કાર્યોમાંનું કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં આવે તો તે શુભ ફળદાતા થાય. જે કાર્યો લાળા વખતસુધી ચાલે તેવાં હોય તેવાં કાર્યોમાં, અલંકાર પહેરવામાં, દૂર સુસાદરીએ જવામાં, કોઈ પણ આશ્રમમાં દાખલ થવામાં, ધન એકઠું

કરવામાં, રૂપા, તળાવ અને સરોવર ખોદાવવામાં, રથેશ આદિ રથાપવામાં, વાસણ ખરીદવામાં, લગ્નમાં, વસ્ત્ર, ઝવેરાત અથવા દામીના તૈયાર કરાવવામાં, શાન્ત અને પોષણ કરનારી દવાઓ તૈયાર કરવામાં, પોતાના શેઠ-સ્વામીને મળવામાં, વ્યાપારમાં, અનાજ-ઝેરું કરવામાં, નવા ધરમાં પ્રવેશ કરવામાં, નવી જગ્યાનું વાસ્તુ લેવામાં, ખેડવામાં, ખીજ નાખવામાં, મંગલ તથા શાન્તિના કામોમાં અને બહાર જવામાં ચંદ્રસ્વર ઉત્તમ છે. વાંચવાના કામનો આરંભ કરવામાં, સમાં-સ્નેહીઓને મળવામાં, ધર્મ કાર્યમાં, ધર્મશુર પાસેથી કાંઈ શસ્ત્ર લીખવામાં, મંત્રનો જાપ કરવામાં, કાળતાનનો સૂત્રો વાંચવામાં, બહારથી ચોપમાં જાનવર ઘેર લાવવામાં, રોમનો ઉપચાર કરવામાં, ઘોડા કે હાથી ઉપર સવારી કરવામાં, ખીજનું બહુ કરવામાં, ઘાપણ મૂકવામાં, ગાવામાં, વાજાંત્રો વગાડવામાં, ગાયનના સૂત્રોનું શસ્ત્ર વિચારવામાં, કોઈ ગાય કે શરૂદરમાં પ્રવેશ કરવામાં, રાજ્યાભિષેકમાં, રામમાં, શોકમાં, ઉદાસીનતામાં, તાવમાં, મૂર્છામાં, પોતાના હાથની નીચેના અથવા ઉપરી માણસો સાથે ક્રોધા-કટ કરવામાં, ધાન્ય અને લાકડાં ઝેરું કરવામાં, સ્ત્રીએ શણગાર સજવામાં, વરસાદ આવતો હોય ત્યારે, શુરભક્તિમાં, દેવજનું ખાતમુદ્રત કરવામાં, દેવની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં કે દેવળ ઉપર ઇંડુ ચડાવવામાં ચંદ્રસ્વર મંગળકારી છે. મોગાબ્યાસ જેવાં કામો પછુ છડાનાડીમાં-ચંદ્રસ્વરમાં ચંદ્ર શો છે. જે ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય તો સધળાં મંગળકારી કામોમાં રાત્રે કે દિવસે લાભ થાય છે. ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી તત્ત્વ કિંવા જલ તત્ત્વ મતિમાં હોય તો વિશેષ લાભ થાય છે. તાવ આવતો હોય ત્યારે ચંદ્રસ્વર અને જલ તત્ત્વ મતિમાં લાવવાં. તેમ કરવાથી ધણું થોડા સમયમાં જવરની નિવૃત્તિ થાય છે.

પિંગલા નાડીમાં કરવા યોગ્ય કાર્યો—સધળાં દીપ કાર્યોમાં, કહણ શસ્ત્રો શીખવામાં કે સિખવવામાં, વહાણ ઉપર મુસાફરી કરવામાં, સધળાં ખરાબ કામોમાં, જળ પીવામાં, ભેરવ જેવા વિકરાળ દેવનો મંત્ર જાપવામાં, શાસ્ત્રાબ્યાસમાં, જવામાં, શિકારમાં, ગ્રાણીઓ વેચવામાં, ઇંટા લાકડાં પત્થર અને ઝવેરાત મહામહેનતે મેળવવામાં, ગાયનકળાનો અભ્યાસ કરવામાં, જંત-તંત્ર કરવામાં, પર્વત કે હાથી જગ્યા પર ચડવામાં, જુમારમાં, ચોરીમાં, હાથી કે ઘોડાને કેળવીને વશ કરવામાં, ઝરો જોળંગવામાં, દવામાં કે લખવામાં, મદલકુસ્તીમાં, મારવામાં કે અબરાહ દેલાવવામાં, પટ્ટકર્મ કરવામાં, ચક્ષિણી, વક્ષ, પેતાજ, જૂલ વગેરે તથા ઝેરી

વરુઓ ઉપર વિજય મેળવવામાં, સત્રુતામાં, મેરમેરિઝમથી ખીખને બેમાન કરવામાં, ચોતાની આગ્રા પ્રમાણે ખીખને ચલાવવામાં, ક્રોધને ક્રોધ પશુ ખાખતમાં ખેંચવામાં, ખૂમ કે ઘોંઘાટ કરવામાં, ફાનમાં, વેચવામાં કે ખરીદવામાં, તરવાર સાથે પટા ખેલવામાં, શુદ્ધમાં, રાખને મળવામાં, ખાવામાં, ન્દાવામાં, વેપારની લેવડ-દેવડમાં, સખત અને ગરમ કામોમાં, સ્ત્રીસમાગમમાં, સ્થન કરવામાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તર બહુની કાર્યો કરવામાં સૂર્યસ્વરને ઉત્તમ ગણવે. જમ્યા પછી દુરત જ ને સૂર્યસ્વર ચાલે તો તે મગજકારી છે. , જ્યારે સૂર્યનાડી ચાલતી હોય ત્યારે ડાહ્યા પુરૂષે સૂર્ય રહેવું. જે કામો સ્વભાવથી જ કષ્ટભંજર અને અસાધ્ય છે તે સર્વ સૂર્યસ્વરમાં વિજયવંત થાય છે. જેઓ દિવસે ચંદ્ર ને રાત્રે સૂર્યસ્વર ચલાવવાનો અભ્યાસ કરતા હોય તેમણે કાર્ય-પરતે તે તે સ્વર ચલાવી તે તે કાર્ય કરવાં. સૂર્યસ્વરમાં અગ્નિ તથા વાયુ તત્ત્વ સારાં છે.

સુષુમ્ણા નાડીમાં કરવાયોગ્ય કાર્યો—સુષુમ્ણા નાડી સર્વ કાર્યોનો નાથ કરનારી છે. નાડીઓ એક પછી એક ચલાવવી જોઈએ. તેને ખડકે જે બંને નાડીઓ એક જ વખતે ચાલે તો તે બધ આપનાર ગણાય છે. આ રિયતિ 'વિધુવત્' કહેવાય છે. તેવે, વખતે સ્થિર કે ધરકામો ન કરતાં ઈશ્વરભજન કરવું હિતકર છે. ચોગ કે ધ્યાન કરવું એ સાઈ છે પણ ખીજું કશું કામ કરવું નહિ. એવે કાળે આશા-વાંક દેવામાં આવે કે આપ દેવામાં આવે તોપણ તે નિષ્ફળ જાય છે. સુષુમ્ણા નાડીમાં યાત્રા કે પ્રવાસે નીકળવું જ નહિ, કારણકે તેથી દુઃખ કે મૃત્યુ નીપજે છે. એવે પ્રસંગે નીકળતાં સૂર્ય અથવા ચંદ્ર જે સ્વર ચાલતો હોય તે બહુનો પમ પ્રથમ માંડવો, અર્થાત્ જે તે વેળાએ ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય તો ચાર ડાખાં પમલાં પ્રથમ ભરવાં અને જે સૂર્ય-સ્વર ચાલતો હોય તો ચાર જમણાં પમલાં પ્રથમ ભરવાં. આવી રીતે પ્રારંભેલી યાત્રા સુખરૂપ નીવડે છે.

દિશાઓ અને સ્વરનો સંબંધ—સન્ધ્યા, ડાખી જાણુએ અને હવે ચંદ્ર છે; પછવાડે, જમણી જાણુએ અને નીચે સૂર્ય છે. જે ખમર આપનાર દૂત હવે, સન્ધ્યા કે ડાખી જાણુએ હોય તે ચંદ્રના માર્ગમાં છે અને જે નીચે, પછવાડે કે જમણી જાણુએ હોય તે સૂર્યના માર્ગમાં છે એમ સમજવું.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

પાંચ તત્ત્વો સંબંધી વિવેચન.

તત્ત્વોના રંગ—પૃથ્વીતત્ત્વ અને જલતત્ત્વનો સ્વામી ચંદ્ર છે. તૈમ્સ, વાયુ અને આકાશ તત્ત્વનો સ્વામી સૂર્ય છે. પ્રત્યેક તત્ત્વના પગમાણુ જૂદા જૂદા રંગના છે, તેમાં આકાશતત્ત્વનો રંગ કાળો, વાયુ-તત્ત્વનો રંગ લીલો, તૈમ્સ-તત્ત્વનો રંગ લાલ, જલતત્ત્વનો રંગ સફેદ અને પૃથ્વીતત્ત્વનો રંગ પીળો છે.

તત્ત્વને કેવી રીતે ઓળખવું?—મંગળવારે સૂર્યોદયને વખતે અગ્નિતત્ત્વ, શુક્રવારે પૃથ્વીતત્ત્વ, ગુરુવારે વાયુતત્ત્વ, શુક્રવારે અગ્નિતત્ત્વ, શનિવારે અને રવિવારે જળતત્ત્વ અને સોમવારે પૃથ્વીતત્ત્વ વહેતું હોય તો સરીર નીરોગી છે એમ સમજવું. બંને દાઘના બંને અંત્રકાથી બંને કાન, બંને તર્જની-અંત્રા પાસેની. આંગળાથી બંને નેત્ર, બંને વચ્ચેથી આંગળાઓથી બંને નાસિકા, અને બંને અનામિકા તથા બંને ટચથી આંગળાઓથી સુખ દાખી રાખીને ચિત્તવૃત્તિ બ્રહ્મીમાં રાખી, એટલે એક રંગનું બિંદુ દેખાવા લાગશે. તે બિંદુનો જે રંગ દેખાય તે ઉપરથી ઉપર જણાવેલાં તત્ત્વોની ઓળખ પડશે, એટલે કે જે પીણું બિંદુ દેખાય તો પૃથ્વીતત્ત્વ તે કાળે ગતિમાં છે એમ સમજવું. એ જ રીતે અન્ય રંગો ઉપરથી અન્ય તત્ત્વોનું વહત સમજવું.

તત્ત્વોના આકાર—રંગીની ચેડે પ્રત્યેક તત્ત્વને પોતાનો આકાર, સ્વાદ, સંપાર્ક, ગુણ તથા મતિ પછે છે અને તે ઉપરથી તત્ત્વોને ઓળખી શકાય છે. એક સ્વચ્છ અરીસો લઈને નાકમથિ સ્વાભાવિક રીતે જે જામ નીકળે તે તે ઉપર છાંડવો. ઉચ્છ્વાસ પડવાથી તે અરીસાનો કેટલોક ભાગ ઝાંખો થઈ જશે. એ ઝાંખો ચએલો ભાગ જે ચાર ખૂણાવાળો હોય તો તે વખતે પૃથ્વીતત્ત્વ વહે છે એમ જાણવું. પૃથ્વીનો આકાર ગોળ છે તે બામતરે આ વાત સાધે કરશે સંમંધ નથી. તે ઝાંખો ભાગ જે અર્ધચંદ્રાકૃતિનો હોય તો તે વખતે જળતત્ત્વ ગતિમાન છે એમ સમજવું એ જ રીતે ત્રિકોણાકૃતિ હોય તો તૈમ્સ-તત્ત્વ, ગોળાકૃતિ હોય અથવા ધ્વજાકૃતિ હોય તો વાયુતત્ત્વ અને એ ઝાંખો ભાગ જે અનેક બિંદુરૂપ હોય તો આકાશતત્ત્વ ગતિમાં છે એમ સમજવું. આ આકારો અરીસા ઉપર સ્વદ્ય સમય જ રહે છે, એટલે તે અરીસા પર પડતાં જ તેને ઓળખી લેવાની ટેવ પાડવી આવશ્યક છે.

તત્ત્વોના સ્વાદ—પૃથ્વીતત્ત્વનો સ્વાદ મધુર હોય છે, જલતત્ત્વનો સ્વાદ તુરો હોય છે, તૈજસ્ તત્ત્વનો સ્વાદ તીખો હોય છે, વાયુતત્ત્વનો સ્વાદ ખાટો હોય છે અને આકાશતત્ત્વનો સ્વાદ બેરસા હોય છે. જિહ્વા પર ચત્તી સૂક્ષ્મ અસરથી કિંવા બદ્ધ છે એવું પદાર્થ પર ટેટલોક સમય ચાલતા સ્વરને પડવા દર્શ પછી તે પદાર્થનું અસ્વાદન કરવાથી તે તત્ત્વનો સ્વાદ બહુવાર્તા આવે છે.

તત્ત્વોની લક્ષ્યાર્થ—જ્યારે પૃથ્વીતત્ત્વ વહેતું હોય ત્યારે ઉચ્છ્વાસ ગમે તે નસકોરામાંથી જતો આવતો હોય તોપણ નાસિકાની બહાર બાર આંગળસુધી તેની ગતિ હોય છે. જ્યારે જળતત્ત્વ ગતિમાં હોય ત્યારે સોળ આંગળ, તૈજસ્તત્ત્વ ચાર આંગળ, વાયુતત્ત્વ આઠ આંગળ અને આકાશતત્ત્વ વહેતું હોય તો નાસિકાની બહાર ત્રાણની ગતિ અરપણ હોય છે.

તત્ત્વોના ગુણો—પૃથ્વીતત્ત્વ જડતાવાળું, જલતત્ત્વ શીતળ, તૈજસ્ તત્ત્વ ઉષ્ણ, વાયુતત્ત્વ સાવધાનતા પ્રાપ્ત કરાવનાર અને આકાશતત્ત્વ શાન્તતા પ્રાપ્ત કરાવનાર છે.

તત્ત્વોની ગતિ—પૃથ્વીતત્ત્વ નાસિકાની સમીપે વહન કરે છે, જલતત્ત્વ નાસિકાની નીચેના ભાગમાં વહે છે, તૈજસ્તત્ત્વ નાકના ઉપક્ષા ભાગ તરફ વહે છે, વાયુતત્ત્વ નાકની જમણી યા ડાબી બાજુએ વહે છે અને આકાશતત્ત્વ હમેશાં બ્રેહ સ્વરની અંદર ધરીને મતિરહ્ય થાય છે.

તત્ત્વની પરીક્ષા અને તત્ત્વનો અભ્યાસ—તત્ત્વોના પાંચ રમ પ્રમાણની પાંચ ગોળાઓ લેવી અને તે પોતાની પાસે રાખવી પછી આંખો બંધ કરીને નિર્વિકલ્પ થઈ તેમાંની ઓક ગોળા ઉપાડવી એટલે જે તત્ત્વ તે વખતે ગતિમાં હશે તે જ તત્ત્વના રમની ગોળા હાથમાં આવશે. તે ગોળાનો રમ જોયા પછી પૂર્વની પેઠે પુનઃ આંખો બંધ કરવી. તે જ ગોળાનો રમ બ્રૂમખ્ય ભાગમાં રિગત થાય છે કે નહિ તે જોવું. જે તે જ રમ ચિત્ત થાય તો સમજવું કે તત્ત્વપરીક્ષા પદાર્થ થઈ છે; પરંતુ એમ ન સમજી લેવું કે બહુ થોડા વખતમાં એ પ્રમાણે પરીક્ષા કરવાની શક્તિ પોતામાં આવી જશે. એકાદ મહિના સુધી અથવા તો તેથી પણ વધારે વખત સુધી તે રંગ સમજવામાં આવશે નહિ; તેથી જો અભ્યાસી અધારો હશે તો હતાશ થશે, પરંતુ જેમ જેમ અભ્યાસ તથા પરિચય વધતો જશે, તેમ તેમ તે રંગ બ્રૂહ વિના માલૂમ પડવા લાગશે તેટલા માટે ચિત્તને એકાગ્ર કરવું જોઈએ અને

દષ્ટિને પણ સ્થિર રાખવી જોઈએ. અભ્યાસને માટે આપણા કાંઈ મિત્રને કાંઈ પણ રંગ મનમાં ધારવાનું કહેવું, માત્ર તે રંગ હિપર કહેલા પાંચ રંગ પૈકીનો જ એક રંગ હોવો જોઈએ. હવે જો આ મિત્રના મનમાં પ્રથમ જે પુષ્પ આવે તે જો તે ધારે તો તેણે નિઃસંશય માનવું કે તે વખતે જે તત્ત્વ 'વહે છે તે તત્ત્વનો રંગ તે પુષ્પનો છે. પછી સાધકે ઘુરત જ પોતાની આંખો બંધ કરવી અને તત્ત્વ શોધીને તે મિત્રને કહેવું કે તે' મનમાં ધારેલા પુષ્પનો રંગ અમુક છે, આ તત્ત્વપરીક્ષા એક કલાકમાં ફક્ત એક જ વખત સ્વસ્થ ચિત્તે કરવી જે વખતે પોતાના મિત્રો પોતાની પાસે બેઠા હોય તે વખતે જો વાયુ તત્ત્વ મતિમાં આવે તો મિત્રોમાંની જે વ્યક્તિ શાન્ત ચિત્ત બેઠી હશે તેને ત્યાંથી ઊઠી જવાની ઇચ્છા થઈ છે એમ સમજવું અને આપણો એ મંથન ખરો છે કે ખોટો એવું તેને પૂછતાં જો તે સત્યવાદી હશે, તો આપણો સંશય ખરો હતો એમ તે સ્પષ્ટ રીતે કહેશે. એ પ્રમાણે સ્વરોદય વિદ્યાનો અભ્યાસ કરનારાએ ધીમે ધીમે અને સાવધાન ચિત્તે પોતાનાં અનુમાનો નિશ્ચિત કરતાં જવું. પરન્તુ જરાએ હિતાવળ કરવી નહિ.

કયા તત્ત્વમાં કેવાં કામો કરવાં?—જ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ મતિમાં હોય, ત્યારે વિચારપ્રધાન સ્થિર કાર્યો જે ચંદ્રસ્વર ચાલુ હોય ત્યારે કરવાનાં કલાં છે તે કરવાં. જલતત્ત્વ વહેતું હોય ત્યારે ચર કાર્યોનો પ્રારંભ કરવો. એટલે તેમાં સત્ત્વર વિનયપ્રાપ્તિ થાય છે. તૈમ્સ તત્ત્વ વહેતું હોય ત્યારે બહુ પરિશ્રમે સાધ્ય થાય તેવાં મુશ્કેલ કાર્યો કરવાં. વાયુતત્ત્વમાં એવાં કાર્યો કરવાં કે જેમાં કૂરતાની બહુ આવશ્યકતા હોય આકાશ તત્ત્વ મતિમાં હોય ત્યારે અભ્યાસીએ તત્ત્વવિદ્યાના અભ્યાસ સિવાય બીજું કશું કામ કરવું નહિ. સૌમ્યકાર્યમાં ચંદ્રસ્વર અને પૃથ્વીતત્ત્વ તથા કૂરતાનાં કાર્યોમાં સૂર્યસ્વર અને અમિતતત્ત્વની સહાયતા લેવી જોઈએ.

સ્વરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની રીત—ચરીરને સીધુ રાખી બેઠા પછી નાકનાં બેહ છિદ્રો દ્વારા બોહારની ધમણની પેઠે પ્રાણવાયુને ચંદ્ર ખેંચવો તથા બહાર છોડવો. આ પ્રમાણે કેટલીક વાર કયાં પછી સ્વર-માર્ગ શુદ્ધ થાય છે અને તેથી સ્વરજ્ઞાન સત્ત્વર ચલા લાગે છે. જે દિવસે આકાશ સ્વચ્છ—નિરુદ્ધ હોય તે દિવસે ચિત્તને એકાગ્ર કરવા ઇચ્છનારે એક અથવા બે વાર એકાદ ક્વાક સુધી પોતાની આસપાસની બાજ વરતુએ હિપરથી પોતાનું ચિત્ત ઉઠાડી લઈ સ્વસ્થપણે બેસી પોતાની

દેહિ નીલાં રંગના આકાશના કોઇ પણ ભાગ ઉપર રિયર કરવી. આ વખતે આંખ મીટ ન મારે તેવી સાવધાનતા રાખવી. આ અભ્યાસથી પહેલાં અત્યંત તેજસ્વી એવો જળસમુદાય દેખાવા લાગશે, પરંતુ થોડા વધુ અભ્યાસથી વાતાવરણમાં નાના પ્રકારના ગ્રહો વગેરે પદાર્થો તરંગિત થતા દેખાવા લાગશે અને ધીરે ધીરે અવિષ્કલિન વસ્તુસ્થિતિનાં આત્મ-રૂપ ચિત્રો દેખાવા લાગશે.

તત્ત્વાભ્યાસનો પ્રારંભ કેવી રીતે કરવો ?—તત્ત્વાભ્યાસીએ પાછલી રાત્રે સુમારે બે વાગતાં જ્યારે આસપાસ સમગ્રે શાન્તિ પ્રસરી રહી હોય, ત્યારે ઊઠીને હાથ-પગનું પ્રક્ષાલન કરીને તથા મુખશુદ્ધિ આદિ કરીને એક પવિત્ર સ્થળે અર્ધપદ્માસન વાગાને પૂર્વાભિમુખ બેસવું અને દૃષ્ટિને નસિકાના અગ્ર ભાગ પર રાખી અંતઃકરણની વૃત્તિ પ્રાચુ-વાયુની જે અંતર્બહિર્ગતિ થાય છે તે ઉપર રાખવી. એ પ્રમાણે અભ્યાસ કરવા લામવાથી સ્વર બહાર જતી વખતે જે હં શબ્દ થાય છે અને અંદર આવતી વેળાએ સ્વ શબ્દ થાય છે તે સ્પષ્ટ રીતે સાંભળવામાં આવે છે. અંતઃકરણ અને ઇન્દ્રિયોને પોનપોતાની વૃત્તિ પ્રમાણે રાગદોષાદિ હોય છે, પરંતુ પ્રાચુ એ રાગદોષથી રહિત હોવાથી કેવળ અલિપ્ત છે, તેટલા માટે જ તેને હંસ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણેના અભ્યાસદ્વારા હંસ એ શબ્દનું સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ થવા લાગે અને અવધુગોચર થવા લાગે ત્યારપછી તત્ત્વાભ્યાસનો પ્રારંભ કરવો. અભ્યાસકાળે જે તત્ત્વની મતિ ચાલતી હોય તે તત્ત્વના બીજમંત્રનો તે કાળે સાધકે જપ કરવો. તે વખતે જો પૃથ્વી તત્ત્વ મતિમાં હશે તો તે ચાર ખૂણાવાળું, પીળા રંગનું, મધુર સ્વાદનું અને વ્યાધિદારક માલુમ પડશે. તે વખતે સાધકે હં એ બીજ મંત્રનો જપ કરવો. જો તે વેળાએ જળ તત્ત્વ મતિમાં હશે તો તે અર્ધચંદ્રાકાર, ચગકનું, ઉષ્ણતા તથા તૃપા શમાવ-નાઈ જણાશે. એ તત્ત્વના પ્રભાવથી અભ્યાસીને એવી પણ અસર થશે કે જાણે તે પાણીના મહાસાગરમાં નિમગ્ન થયો હોય. એ વખતે યં એ બીજમંત્રનો જપ કરવો. તેજસ્ તત્ત્વ પહેલું હશે તો તેનો આકાર ત્રિકોણ, પ્રકાશ લાલ, પાચનશક્તિને ઉત્તેજિત કરનાર અને ઉષ્ણતાવાળું જણાશે. તે વખતે હં બીજમંત્ર જપવો. વાયુતત્ત્વ મતિમાં હોય તો તેનો આકાર ગોળ અને રંગ લીલો જણાશે. તેથી પક્ષીની મતિ પ્રમાણે બાસ થશે. એ વખતે યં એ બીજમંત્ર જપવો. જો તે સમયે આકાશ તત્ત્વ મતિમાં હોય તો તેની કોઇ પણ આકૃતિ જણાતી નથી અને કિં-

ચિત્ તેજસ્વી દેખાશે. એ સમયે-રં એ બીજામંત્ર જપવો. એ પ્રમાણે
કેટલાક દિવસ તત્ત્વાભ્યાસ કરવાથી તે તે તત્ત્વના બીજામંત્રનો ૧૦ વાર
જપ કરવો જેથી તે તે તત્ત્વનો પ્રાદુર્ભાવ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વર અને તત્ત્વના સંયોગનાં પરિણામો—અંદ્ર સ્વરમાં પૃથ્વી
તત્ત્વ વહેતું હોય ત્યારે અંતઃકરણમાં ધૈર્ય, ઉત્સાહ, પ્રેમ, સુખ, શાન્તિ
અને પ્રકાશનો અનુભવ થાય છે. તે સ્વરમાં જ્યારે જળતત્ત્વ વહે, ત્યારે,
ભિત્રપ્રેમ, માનધનની પ્રાપ્તિ, કીડા, હાસ્યવિમોહ વગેરેનો અનુભવ થાય છે.
અગ્નિતત્ત્વ વહેતું હોય, ત્યારે ક્ષેષ, હાનિ, ક્રોધ, સંતાપ, ઉદાસીનતા, પ્રીતિ-
ભંગ અનુભવાય છે; અને એ સ્વરમાં આકાશતત્ત્વ વહે છે ત્યારે શન્યતા,
નિર્લભિતા, નિદ્રા, આલસ્ય અને પ્રમાદનો અનુભવ થાય છે. સૂર્ય સ્વરમાં
જ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ વહે છે, ત્યારે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં સુખ, વિનોદ,
સન્ન્યન-સમામમ, સાહસ, સ્થિરતા વગેરેનો અનુભવ થાય છે. જળતત્ત્વ
વહે છે ત્યારે સંતોષ, નિષ્ઠામટ્તિ, વિવેક, શાન્તિ, ઉદારતા, કથા,
દાન, પ્રીતિ, નીરોગીપણું, ઉત્સાહ, ઉલ્લસાહ વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે.
જ્યારે તે સ્વરમાં અગ્નિતત્ત્વ વહે છે ત્યારે અંતઃકરણમાં ઉદ્દેમ,
અપ્રીતિ, મંતાપ, માનભંગ, ક્રૂરતા, ઠલક, નિંદા, ઝર્વ વગેરેનો અનુભવ
થાય છે. જ્યારે તે સ્વરમાં વાયુતત્ત્વ વહે છે ત્યારે અંતઃકરણમાં દુઃખ,
સંતાપ, ભ્રમણા, અચળતા, શોક, સંશય, જડતા, દુર્બુદ્ધિ, વિકલતા,
કુટિલતા, ક્ષુદ્રતા, મૂર્ખતા, પરપીડક વૃત્તિ વગેરેનો જન્મ થાય છે. આ-
કાશ તત્ત્વ વહે, ત્યારે અંતઃકરણમાં ઉદ્દવેગ, પ્રીતિભગ, ભય, શોક, રોગો-
દ્ભવ, મૃત્યુભય, ઠલક, કુતર્ક, દંભ, મૂઢતા વગેરેનો અનુભવ થાય છે.

શરીરમાં રહેલાં તત્ત્વો—શરીરમાં હાડકાં, ખંસ, ત્વચા, નાદી
અને રોમ એ પાંચ પૃથ્વી તત્ત્વનાં છે. વીર્ય, બોહી, મજ્જા, મૂત્ર અને
લાળ એ પાંચ જળતત્ત્વનાં છે. ક્ષુધા, તૃષ્ણા, નિદ્રા, જડતા અને આળસ
એ પાંચ તૈજસ્ તત્ત્વનાં ઉપાંગો છે. દોડવું, ચાલવું, શરીર મરડવું,
સંક્રાયાવું અને પ્રસરવું એ વાયુ તત્ત્વનાં લક્ષણો છે. રાગ, દ્રેષ, લગ્ન,
ભય અને મોહ એ પાંચ આકાશ તત્ત્વનાં છે. જ્યાંસુધી પૃથ્વી તત્ત્વ
અને જળતત્ત્વ અતિમાન હોય છે, ત્યાંસુધી મનુષ્ય આરોગ્ય અનુભવે છે.
તે તત્ત્વના વડનમાં કરેલાં કાર્યો દમેલાં સુકળદાયી નીવડે છે. વાયુતત્ત્વ
અને આકાશતત્ત્વ આરોગ્યકારક શુભ કાર્યો કરવા માટે અનુચિત છે.

તત્ત્વપાપક દિશાઓ—જળતત્ત્વ પૂર્વ દિશામાં, પૃથ્વીતત્ત્વ પશ્ચિ-
મમાં, તૈજસ્ તત્ત્વ દક્ષિણમાં અને વાયુ તત્ત્વ ઉત્તરમાં જળવાન હોય છે;

આકાશ તત્ત્વ સર્વ દિશાઓની મધ્યમાં બળવાન હોય છે અને તે વ્યાપકારિક કાર્યો માટે નિરૂપયોગી હોય માત્ર યોગાદિ સાધનમાં શ્રેષ્ઠ છે.

તત્ત્વપોષક નક્ષત્રો—ચંદ્ર જ્યારે ધનિષ્ઠા, રોહિણી, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, શ્રવણ, અભિજિત અને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં હોય છે, ત્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ શુભ છે. પૂર્વાષાઢા, અશ્લેષા, મૂળ, આર્દ્રા, રેવતી, ઉત્તરામાદ્રપદા અને શનિતારકા નક્ષત્રમાં ચંદ્ર હોય છે, ત્યારે જળ તત્ત્વ શુભદાયક હોય છે. જ્યારે ભરણી, કૃતિકા, પુષ્ય, મધ્યા, પૂર્વાશ્વિની, પૂર્વામાદ્રપદા અને સ્વાતી નક્ષત્રમાં ચંદ્ર હોય છે ત્યારે તૈમ્મસ તત્ત્વ શુભ છે; અને જ્યારે વિશાખા, ઉત્તરાશ્વિની, દસ્ત, ચિત્રા, પુનર્વસુ, અશ્વિની અને મૃગશીર્ષ નક્ષત્રોમાં ચંદ્ર હોય ત્યારે વાયુતત્ત્વ શુભદાયક છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

રોગશમન કરવાના નિયમો.

રોગના ઉદ્ભવ તથા શમનનો સામાન્ય નિયમ—જે વખતે કોઈ રોગનો પ્રાકુર્ભાવ થાય છે, તે વખતે જે નસકોરામાંથી શ્વાસ નીકળે તેની વિશ્લેષણ નસકોરામાંથી તે નીકળવા લાગે છે અને તે વખતે જે તત્ત્વ મતિમાં હોય તેને બદલે તેની વિશ્લેષણ તત્ત્વ મતિમાં હોય છે. તેટલા માટે તે સ્વર અને તત્ત્વનો આવિર્ભાવ જો કરવામાં આવે તો તેથી રોગ મટી જાય છે; પરંતુ જો ઉપાયથી રોગ દુરત મટી જશે એમ કદિ માનવું નહિ. જો રોગ બહુ જૂનો હોય અથવાતો તે વખતે બહુ જ જોરમાં હોય તો રોગ ઉપર છત્ર મેળવતાં સુધી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દૈનિક નિશ્ચયથી તે સ્વર અને તત્ત્વ યોગ્ય મતિમાં આવે ત્યાં સુધી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જો લાંબા સમય સુધી એવો અભ્યાસ કરતાં કંટાળો આવે અને વિલંબ અસલ થઈ પડે તો તેણે પોતાની પ્રાણુશક્તિને યોગ્ય થાય તેવા ઓષધની સદાય લેવી. જે તત્ત્વથી રોગનું સ્થાન થયે એમ નિશ્ચિત કરે, તે તત્ત્વના રંગનું ઓષધ લેવાથી સ્વર અને તત્ત્વને પ્રુષ્ટિ મળે છે અને રોગનું નિવારણ થાય છે. પિત્તપ્રકોપથી થતા રોગોની નિવૃત્તિ ચંદ્રસ્વરદ્વારા થાય છે અને વાત તથા કફના પ્રકોપથી ઉદ્ભવતા રોગોનું નિવારણ સૂર્યસ્વરદ્વારા થઈ શકે છે. પ્રાણુવાયુમાં કોઈ પણ તરેહની વિકૃતિ થવાથી રોગોત્પત્તિ થાય છે. ત્યાં સુધી પ્રત્યેક સ્વર અને તત્ત્વ પોતપોતાનાં કામો યથાયોગ્ય રીતે કરે છે ત્યાં સુધી મનુષ્યના સરીરમાં કોઈ પણ તરેહનો રોગ ઉત્પન્ન થતો નથી.

આરોગ્ય માટે તત્ત્વોના ગુણદોષ—આરોગ્ય માટે બહુધા જલ તત્ત્વ અને પૃથ્વી તત્ત્વ સર્વોત્તમ લેખાય છે. જલ તત્ત્વ ગતિમાં હોય છે ત્યારે નાકની નીચે ૧૬ આંગળમુધી આસનો સ્પર્શ થતો જણાય છે અને પૃથ્વી તત્ત્વ ગતિમાં હોય છે ત્યારે ૧૨ આંગળમુધી સ્પર્શ થાય છે. એ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે—કે નાકની નીચે ૮, ૪ અને ૦ આંગળ મુધી ઉચ્છ્વાસનો સ્પર્શ જણાય, ત્યારે જોટલું આરોગ્ય અનુભવાય છે તે કરતાં ઉપર જણાવેલાં બે તત્ત્વો ગતિમાં હોય છે ત્યારે શરીર વિશેષ આરોગ્યને અનુભવે છે. આરોગ્ય માટે આકાશ તત્ત્વ કનિષ્ઠ છે. કોઈ પણ માણસ વ્યાધિગ્રસ્ત થાય-છે, ત્યારે આકાશ, વાયુ કિંવા તૈજસ્ય તત્ત્વ ગતિમાં હોય છે.

સ્વર બદલાવીને તેને અનુકૂળ કરવાથી રીત—સૂર્યસ્વર બાળુની જમણી નાસિકા અને તે બાળુનું પડખું તકીયા કિંવા અન્ય કોઈ રીતે દાખીને કિંવા તે નાડીથી વારંવાર પૂરક કરી બીજી નાડીદ્વારા રેચક કરવાથી કિંવા ઇડા નાડીના મૂળને ઠાંઈ ઉપાયથી—યોગયુક્તિથી બંધ કરવાથી આરામ થાય છે. ચંદ્રસ્વરને એથી ઉલટી રીતે બંધ કરી શકાય છે. જે સ્વરને બંધ કરવો હોય તે સ્વરના નસકોરામાં કોમળ રૂ નાખી રાખવાથી પણ તે સ્વર બંધ થાય છે અને બીજો સ્વર વહેવા લાગે છે.

તત્ત્વ બદલાવીને તેને અનુકૂળ કરવોની રીત—ઉપરની રીતે ઇડા નસકોરામાં સ્વર વહન ચાલુ થયો પછી અને પાછો બદલાઈ ન જાય તે માટે સામી બાળુએ તેની વિરુદ્ધનું નસકોરું દાખી રાખવા માટે એક તકીયો રાખી પછી એક આરામપુરથી પર બેસવું અને પોતાની ડાબી જાંઘ ઘુંટણના સાધથી લગાર ઉપર ખાતળા વસ્ત્રથી બાંધવી તથા પૃથ્વી તત્ત્વની ધારણા રાખી હૈં મંત્રનો માનસિક જાપ કરવો. થોડા સમયમાં (અભ્યાસ અને વ્યાધિના પ્રમાણાનુસાર ન્યૂનાધિક કાળમાં) તેને જણાશે કે તત્ત્વો એક પછી એક એમ અનુક્રમે બદલાવા લાગ્યાં છે અને મન પણ ઉત્તરોત્તર શાન્ત થતું જાય છે. જરૂર જણાય તો વચ્ચેને વધારે તાણીને બાંધવું. અંતે બ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વનું વહન શરૂ થશે, ત્યારે દહીંને પોતાના આરોગ્યમાં સારો લાભ થએલો માલૂમ પડશે. આ પ્રમાણે કરવાથી રોગનો ક્ષોભ શાન્ત થયા પછી કેટલીક વારે જલ તત્ત્વ ગતિમાં લાવવું અને પછી પાણું પૃથ્વી તત્ત્વનું વહન કરાવવું. આમ પુનઃ પુનઃ કરવાથી રોગની નિવૃત્તિ થઈ જશે.

પરિચ્છેદ ૬ શ્લો.

પ્રશ્નચિકિત્સા.

પૃથ્વક, તેનો પ્રશ્ન અને પ્રત્યુત્તર—કોઈ પણ માણસ સ્વરશાની પાસે આવીને પ્રશ્ન કરે ત્યારે પહેલાં જોવું કે તેના આમમનની વેળાએ સ્વરશાનીના સ્વરમાં કયું તત્ત્વ વહે છે ? જો તે વેળાએ તેના ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી તત્ત્વ ગતિમાં હોય તો તે પ્રશ્ન વનસ્પતિ કિંવા કંદમૂળ સંબંધી અથવા જો વિષયમાં પૃથ્વી તત્ત્વનો સમાવેશ થાય તે પૈશાનો છે એમ સમજવું. જો તેના સ્વરમાં જલ તત્ત્વ વહેતું હોય તો પ્રશ્ન જન્મમૃત્યુ સંબંધી છે એમ સમજવું. તૈજસ્ય તત્ત્વ સ્વરમાં વહેતું હોય તો કોઈ ખનિજ પદાર્થ વિષે કિંવા લાભહાનિ વિષે પ્રશ્ન છે એમ સમજવું. જો સ્વરમાં વાયુ તત્ત્વ વહેતું હોય, તો પ્રશ્ન પ્રવાસ સંબંધી છે એમ જાણવું. જો સ્વરમાં આકાશ તત્ત્વ મતિમાન હોય તો વાર્તાવિક રીતે પૃથ્વકના મનમાં કોઈ દૃઢમૂલક હેતુ નથી એમ સમજવું. સૂર્યસ્વરમાં પણ તે તે તત્ત્વના અનુરોધથી જ ઉત્તર આપવાનો છે. તત્ત્વચિકિત્સા ઉત્કૃષ્ટ રીતે કરતાં આવડે તો પૃથ્વકને તેના પ્રશ્નના ઉત્તરો વધારે સ્પષ્ટ રીતે આપી શકાય છે. ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી કિંવા જલ તત્ત્વ વહેતું હોય તો પ્રશ્ન કરનારનું કાર્ય સિદ્ધ થશે એમ સમજવું. તે સ્વરમાં તૈજસ્ય, વાયુ અને આકાશ એ તત્ત્વોમાંનું કોઈ તત્ત્વ ચાલતું હોય તો પૃથ્વકનું કાર્ય નિષ્ફળ થશે એમ સમજવું, અગ્નિ તત્ત્વ વહેતું હોય અને કોઈ રાજ્ય પ્રકરણ સંબંધી પ્રશ્ન કરે તો રાજ્યકાન્તિ થશે એમ સમજવું. વૃદ્ધિ સંબંધી કોઈ પૂછે તો અનાવૃદ્ધિ થાય એમ સમજવું. વ્યાપાર સંબંધી પ્રશ્ન હોય તો તેમાં હાનિ થશે એવો ઉત્તર આપવો. જો ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી અથવા જળ તત્ત્વ હોય તો સ્થિર કાર્યમાં સફળતા મળે અને ચર કાર્યમાં નિષ્ફળતા મળે. ચર કાર્યમાં સૂર્યસ્વરનું અગ્નિ અને વાયુ એ તત્ત્વ સારાં છે, માટે ઉત્તર આપતાં એ કાર્યનો પ્રકાર વિચારવો.

પ્રશ્ન. ગચ્છેદિ. આશ્વસ્ય કુપરે આશ્વસ્ય ?—એવો પ્રશ્ન પૂછે, ત્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ અથવા જળ તત્ત્વ વહેતું હોય તો કહેવું કે તે માણસ માર્ગ આક્રમણ કરે છે; અગ્નિ કિંવા વાયુ તત્ત્વ ચાલતું હોય, તો કહેવું કે તે નજીક આવતો જાય છે; અગ્નિ તત્ત્વ પૂર્ણ ઉત્તેજિત થયું હોય તો તે માણસ તે મામથી બીજે દરને ગામે ગએલો છે એમ સમજવું; વાયુ તત્ત્વ વિશેષ જળવાન હોય તો સમજવું કે ગામ ગએલા માણસને કોઈ

શારીરિક અથવા માનસિક ક્લેશ થયો છે; આકાશ તત્ત્વ વહેતું હોય તો તેનું મૃત્યુ થયાનું જણાય છે એમ પૃથ્વકેતો ગણરાવા દીધા વિના સવિનય કહેવું. પ્રવાસે ગએલા માણસની સ્થિતિના સંબંધમાં પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે તો તે વખતે જો જળ અથવા પૃથ્વી તત્ત્વ વહેતું હોય તો તે સુખી છે એમ સમજવું; અગ્નિ કિંવા વાયુ તત્ત્વ વહેતું હોય તો તે દુઃખી છે એમ સમજવું અને આકાશ તત્ત્વ ગતિમાન હોય તો તે મરણ પામ્યો છે એમ સમજવું.

પૃથ્વકેતના પ્રશ્નનો સરલ ઉત્તર—આપણી જે બાજુની નાડી વહેતી હોય, તે બાજુએ જોતો રહીને કિંવા સામે અથવા હવે રહીને પૃથ્વક પ્રશ્ન કરે તો તેનું કાર્ય સિદ્ધ થશે એમ જાણવું; તેની વિરુદ્ધ દિશાએ જોતો રહીને પ્રશ્ન કરે તો તેનું કાર્ય નિષ્ફળ જાય. પૃથ્વક સ્વરના પ્રવેશકાળે પ્રશ્ન પૂછે-ઉચ્છ્વાસ લેતી વખતે પ્રશ્ન પૂછે તો તેનું કાર્ય સિદ્ધ થાય અને સ્વર બહાર નીકળતી વખતે પ્રશ્ન પૂછે તો તેનું કાર્ય સિદ્ધ ન થાય. પૃથ્વક ચંદ્ર નાડીમાં રહીને પ્રશ્ન કરે અને આપણી પણ ચંદ્ર નાડી જ વહેતી હોય તો તેનું ઇષ્ટ કાર્ય સફળ થાય. આપણને ચંદ્રસ્વર વહેતો હોય અને પૃથ્વકે જે પ્રશ્ન પૂછ્યો હોય તેના અક્ષર જાણતાં જો તે એકી થતા હોય, તો તેના કાર્યની સિદ્ધિ જાણવી અને જો એકી અક્ષર થતા હોય તો કાર્યની નિષ્ફળતા જાણવી. સૌમ્ય કાર્ય સંબંધી પ્રશ્ન હોય અને આપણને ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય, અથવા કૂર કાર્યસંબંધી પ્રશ્ન હોય અને આપણને સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય, તો પૂછનારનું તે કાર્ય સિદ્ધ થશે એમ જાણવું. પ્રશ્ન સમયે ચંદ્ર નાડી હોય પણ પછી શીઘ્ર પૂર્ણ નાડી ચાલવા લાગે તો કાર્યની સિદ્ધિ જાણવી. આપણને સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય તે સમયે જો કોઈ જન્મણી બણીથી, નીચેથી કે પાછળથી પ્રશ્ન કરે તો તેના કાર્યની સિદ્ધિ જાણવી.

ગર્ભ સંબંધી પ્રશ્નો—આપણા ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી કિંવા વાયુતત્ત્વ વહેતું હોય અને પૃથ્વકેતો પણ તે જ સ્વર અને તે જ તત્ત્વ અંતિમાં હોય તો મર્મમાં કન્યા છે એમ સમજવું; પણ તે સંબંધી પૃથ્વકેતો સૂર્યસ્વર ચાલુ હોય તો કન્યા જન્મશે અને દુરત મૃત્યુ પોમશે એમ સમજવું આપણે જલતત્ત્વ સાથે સૂર્યસ્વર વહેતો હોય અને પૃથ્વકેતો પણ સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય તો ગર્ભમાં પુત્ર છે એમ સમજવું; પરંતુ પૃથ્વકેતો ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય તો અલ્પાયુષી પુત્ર અવતરશે એમ કહેવું. આપણને તૈજસ તત્ત્વ સહિત કિંવા આકાશતત્ત્વ સહિત સુપુમ્ણા

નાડી વહેતી હોય તે વખતે જો પૃચ્છક પ્રશ્ન કરે તો ગર્ભનાથ થાય અથવા નપુંસક અવતરે. પ્રશ્નકાળે ચંદ્ર તથા સૂર્ય જેણે સ્વર ચાલતા હોય અને તેમાં ચંદ્ર જળવાન હોય તો બે કન્યા આવશે એમ સમજવું અને સૂર્યસ્વર જળવાન હોય તો બે પુત્ર અવતરશે એમ કહેવું.

રોગી સંબંધી પ્રશ્નો—પ્રશ્ન કરનારનો જે સ્વર ચાલતો હોય તે જ સ્વરમાં આવીને રોગી સંબંધી તે પ્રશ્ન કરે તો રોગીને મરણનો ભય નથી એમ સમજવું. પૃચ્છક ખાલી સ્વરવાળા ભાગમાં આવી ચાલતા સ્વરવાળા ભાગમાં આવી બેસે અને રોગીના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરે તો તે રોગી જીવશે. સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય ત્યારે પૃચ્છક બયાનક મુદ્રા ધારણ કરીને પ્રશ્ન કરે તો રોગી હજી જીવે છે એમ સમજવું. ચંદ્ર-સ્વરમાં એ પ્રમાણે બેસે તો સામાન્ય રૂજ મળે છે. સ્વરનો અન્તઃપ્રવેશ થતી વેળાએ પ્રશ્ન થાય તો રોગી જીવે છે એમ સમજવું; પ્રશ્ન કરતી વેળાએ પૃચ્છક નીચે જીભો રહીને પૂછે તો રોગી જીવે છે એમ સમજવું અને હપર જીભો રહીને પૂછે તો રોગી મૃત્યુ પામશે. જો એમ જાણવું. આપણને ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય અને પૃચ્છકને સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય અથવા આપણને સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય અને પૃચ્છક વામભાગમાં બેસીને પૂછે તો રોગીનું મરણ જાણવું. લાલ, ભમવા અથવા ઠાળા વજ્ર પરિધાન કરેલો, દાંત પડેલા હોય તેવો, મુઠ્ઠા કરેલો, શરીરે તેલ ચોપડેલો, હાથમાં દોરડું, ભરમ, અંધારા, ઠીકરા, પાચ કે સાંભેલું લઈને સૂપોરત સમયે આવેલો અને રોગી માથુસ સ્વર ચાલતો હોય તે દિશાએ બેસીને પૂછે તોપણ રોગી મૃત્યુ પામશે એમ સમજવું.

યુદ્ધ સંબંધી પ્રશ્નો—યુદ્ધમાં બે સૈન્યમાંથી કયા સૈન્યનો જય થશે એવો પ્રશ્ન થાય, ત્યારે જો પાંચમ, દશમ કે પૂર્ણિમા હોય અને પ્રશ્નકાળે પૃથ્વી તત્ત્વ વહેતું હોય તો તે જ પક્ષનો હોય, તે પક્ષના સૈન્યનો જય થાય અને ચોથ, આઠમ કે ચોદસ હોય ને પ્રશ્નકાળે જળ તત્ત્વ વહેતું હોય તો સાગા પક્ષનો જય થાય. આ યુદ્ધનું શું પરિણામ આવશે એવો કોઈ પ્રશ્ન કરે, તે કાળે જો ચંદ્રનાડી વહેતી હોય તો યુદ્ધ વધશે એમ કહેવું અને હપુચ્છા નાડી વહેતી હોય તો કહેવું કે યુદ્ધની મધ્યમ સિથિતિ રહેશે.

કાર્યસિદ્ધિ સંબંધી પ્રશ્નો—ચંદ્રસ્વર ચાલુ હોય અને શુક્રપક્ષ, પડવો, બીજ, ત્રીજ, સાતમ, આઠમ, નોમ, તેરમ, ચોદસ કિંવા પૂનમ એમાંની કોઈ તિથિ હોય, પૃચ્છક પશ્ચિમ કિંવા દક્ષિણ દિશાએ જીભો

હોય તો પૃથ્વી મનમાં ધારેલા કાર્યની સિદ્ધિ થાય. જે સૂર્યસ્વર સાથે કૃષ્ણપક્ષ હોય, ઉપર 'ઠેઠેલી તિથિઓમાંની ઠાઠ તિથિ હોય અને પૃથ્વી પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશામાં જીભો હોય તો ચરકાર્ય મંબંધી પૃથ્વીકનુ કાર્ય સિદ્ધ થાય. એમાંની ઠાઠ પશુ સામગ્રી અપૂર્ણ હોય તો કાર્યસિદ્ધિ તેટલે અંશે અપૂર્ણ રહે. જે એમાંની ઠાઠ પશુ સામગ્રી અનુકૂળ ન હોય તો કાર્ય નહિ થાય એમ સમજવું. પ્રજાકાળે સુપુમ્બ્યા નાદી વહેતી હોય તો ક્યારની જરૂર અસિદ્ધિ થાય.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સ્વરવહન.

માસના પ્રારંભમાં સ્વરવહન—જે દિવસના પ્રારંભમાં વિપરીત સ્વર એટલે ચંદ્ર ને બદલે સૂર્યસ્વર અથવા સૂર્યને બદલે ચંદ્રસ્વર વહન કરે તો જાણવું કે આજે કાંઈક અયોગ્ય પ્રસંગ બનશે. જે ચિત્ર સુદી પડવોને દિવસે ચંદ્રસ્વર ન હોય તો જાણવું કે ત્રણ માસમાં કાંઈક માનસિક દુઃખ થશે. જે બીજને દિવસે પશુ એમ બને તો જાણવું કે પ્રવાસે જવાનું થશે અને કાંઈક નાણાં સંબંધી નુકસાન થશે. જે ત્રીજને દિવસે પશુ એમ બને તો શરીરમાં પિત્તબ્વરાદિ થશે અથવા પ્રવાસે જવાનું થશે એમ સમજવું. જે ચોથને દિવસે વિપરીત સ્વર ચાલે તો સમજવું કે નવ માસમાં શરીરનો કિંવા કાંઈ ઈષ્ટ પદાર્થનો નાશ થશે. જે પાંચમને દિવસે વિપરીત સ્વર ચાલે તો સમજવું કે રાજા તરફથી કાંઈક દુઃખ થશે કિંવા રાજ્યનો નાશ થશે. જે છઠ્ઠને દિવસે વિપરીત સ્વર ચાલે તો એક વર્ષમાં બાધનું કિંવા મિત્રનું મરણ થાય, અથવા પોતાના સર્વસ્વનો નાશ થાય. જે સાતમને દિવસે વિપરીત સ્વર ચાલે તો સ્ત્રીનું મૃત્યુ થાય કિંવા પોતાને રોગાદિથી દુઃખ થાય; અને જે આઠમને દિવસે વિપરીત સ્વર ચાલે તો મૃત્યુકાળ સમીપ આવે છે એમ સમજવું. બીજા માસમાં વિપરીત સ્વર ચાલવાથી પણ આવા જ ફળ થાય છે. આઠ દિવસ સુધી પ્રાતઃકાળ, મધ્યાહન અને સાયંકાળ એ ત્રણે કાળમાં વિપરીત સ્વર ચાલે તો દુષ્ટ ફળ થાય અને કાંઈ ન્યૂનાધિકતા હોય તો તેના પ્રમાણમાં ફળ થાય.

શાપ અને આશીર્વાદ—કૃષ્ણપક્ષ, સૂર્યસ્વરની તિથિ, સૂર્યસ્વરનો વાર, સૂર્યસ્વર અને અમિતસ્વર હોય, તે કાળે આપેલો શાપ અને શુકલ.

પક્ષ, ચંદ્રસ્વરની તિથિ, ચંદ્રસ્વરનો વાર, ચંદ્રસ્વર તથા પૃથ્વીતત્ત્વ હોય તો તે કાળે આપેલો આશીર્વાદ ફળદાતા થાય છે.

વીર્યની સ્થિરતા—રાત્રિએ ચંદ્ર નાડીને સૂર્યનાડીથી પીએ અર્થાત્ ચંદ્રને ઈંધી ને સૂર્યસ્વર ચલાવે તો વીર્યની સ્થિરતા થાય છે. પ્રાતઃકાળ અને મધ્યાહ્નકાળમાં જો ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય અને સાયંકાળમાં સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય તો નિત્ય જય અને લાભ થાય છે અને તેથી વિપરીત હોય તો કુખ્ય થાય છે. સૂઝને ઉઠેલો મનુષ્ય પોતાનો જે સ્વર વહેતો હોય તે સ્વરભણીના હાથની હથેળીનો મુખપર સ્પર્શ કરે તો વાંછિત ફળને પામે છે.

સ્વરની દિશાએ રહેલી સફળતા—ખીજને કાંઈ દેવામાં તથા ખીજની પાસેથી કાંઈ લેવામાં અને ધરમાંથી બહાર જવામાં જે અંગનો સ્વર ચાલતો હોય તે જ અંગના હાથપગથી કાર્ય કરવાથી શુભ ફળ થાય છે. જે ગમનો સ્વર ન ચાલતો હોય તે ગમ રાત્રીનાં સૈન્યાદિ રાખીને પોતાનાં સૈન્યાદિને પૂર્ણ સ્વરમાં રાખી તથા પોતે પૂર્ણ સ્વરમાં રહી મુદ્દ કરે તો મુદ્દમાં વિજય મળે. જે માથુસ અવાસે જવા નીકળે તેણે ખાલી નસઠેરા ભણીને પગ પ્રથમ હિપાડીને ચાલવું નહિ, કેમકે તેમ કરવાથી ઇચ્છિત લાભ થતો નથી, માટે બરેલા નસઠેરા ભણીને પગ પ્રથમ હિપાડીને ચાલવું. જો સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય તો જમણા પગથી એકી હગલાં પ્રથમ બરવાં ને ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય તો ડાબા પગથી એકી હગલાં પ્રથમ બરવાં. પોતાનું સ્થાન ત્યજી અન્ય જવામાં ચંદ્ર-સ્વર લાભકારક છે અને ત્યાંથી પોતાના ગૃહપ્રતિ પાછા ફરવામાં સૂર્ય-સ્વર લાભકારક છે. દરના પ્રદેશમાં મુદ્દાર્થે જવા માટે ચંદ્રસ્વર ચાલતો હોય ત્યારે નીકળવું, તેથી જય મળે છે. જે નજીકના દેશમાં મુદ્દાર્થે જવું હોય તો સૂર્યસ્વરમાં નીકળવું લાભકારક છે.

પૂર્ણાંગ સ્વરમાં રહેલી સફળતા—ગુરુ, માતા, પિતા, મંથુ, રાજા, મંત્રી અને અન્ય શુભેચ્છકને પૂર્ણાંગમાં રાખી-આપણા સ્વરવહનની દિશામાં રાખી કાર્ય કરવાથી ચિંતિત કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. જો કોઈ મનુષ્ય એવું ઇચ્છે કે મારો શેઠ કે કોઈ અપરિચિત માથુસ અમુક વિષયનું પરિણામ મારા નિર્દોષ લાભમાં હિતારે અથવા મારા હિપર કાંઈ કૃપા કરે, તો તે કૃપા માંગતી વેળા તેણે તેમના ભણી ખાલી નસઠાઈ આવે એવી રીતે બિલા રહેવું કેવા બેસવું, એથી તેની કૃપા અવશ્ય

પ્રાપ્ત થશે. જેનો પરાજય કરવો હોય તેને પણ ખાલી નાડી બણી રાખી વિવાદ આરંભ્યો હોય તો તેનો પરાજય કરી શકાય છે.

આરોગ્યપ્રદ સ્વરવલ્લન—દિવસે ચંદ્ર અને રાત્રે સૂર્યસ્વર ચલાવવાનો અભ્યાસ કરવાથી આરોગ્યનો લાભ થાય છે. એવા અભ્યાસીએ કાર્યોનુસાર નાડીઓનું વલન કરાવવું જોઈએ, એટલે કે સૂર્યસ્વરમાં બોજન કરી અર્ધ પ્રહર સૂર્યસ્વર ચલાવવો જોઈએ અને ચંદ્રમાં જળપાન કરી અર્ધ ધડી ચંદ્રસ્વર ચલાવવો જોઈએ. કાષ્ઠ કારણથી કયો સ્વર ચાલે છે તે ન જાણી શકાય, ત્યારે મનને નિશ્ચલ કરી એક પુષ્પ ઉપરથી સંમુખ પડતું મૂકવું. તે પુષ્પ જે અંગમણી પડે તે અંગનો સ્વર ગતિમાં જાણવો.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

વશીકરણ-વિચાર.

સ્ત્રીના સ્વરનું આકર્ષણ—જે પુરુષ સ્ત્રીના સ્વરને પોતાના સૂર્ય-સ્વરથી આકર્ષે છે અને પછી એ સ્વરને જીવમગ્નમાં સ્થિત કરી રાખે છે તે પુરુષ સ્ત્રીને જીવનભર વશ રાખી રહે છે. રાત્રીના પાછલા પહોરમાં જ્યારે સ્ત્રી સૂતી હોય ત્યારે જે પુરુષ સ્ત્રીના સુષુપ્ત્ત સ્વરને પોતાના સ્વરથી પીએ છે—આકર્ષે છે, તે પુરુષ સ્ત્રીના પ્રાણને વશ કરે છે. શયનમાં અથવા, રતિસમયે જે પુરુષ પોતાના સૂર્યસ્વરથી સ્ત્રીના ચંદ્રસ્વરને પીએ છે તે પુરુષ સ્ત્રીને કામદેવની સમાન પ્રિય થાય છે.

સ્ત્રીને પુરુષના સ્વરનું પાન કરાવવું—જે પુરુષ પોતાના ચાલતા સ્વરથી સ્ત્રીના ચાલતા સ્વરને પ્રદક્ષ કરે છે અને પોતાના ચાલતા સ્વરનું સ્ત્રીના ચાલતા સ્વરવડે પાન કરાવે છે તે સ્ત્રીની તે પુરુષમાં પૂર્ણ પ્રીતિ થાય છે. શયનમાં અથવા રતિસમયમાં જે પુરુષ પોતાનો સૂર્યસ્વર સ્ત્રીના ચંદ્રસ્વરને પાન છે તે પુરુષ સ્ત્રીને અત્યંત પ્રિય થાય છે. જે રતિસમયે સ્ત્રી-પુરુષનો સ્વર મળી જાય એટલે કે પુરુષનો સૂર્યસ્વર ચાલે અને સ્ત્રીનો ચંદ્રસ્વર ચાલે અને એ રીતે બેઉ એકબીજાને પોતપોતાના સ્વરનું પાન કરાવે તો પુરુષ સ્ત્રીને મોહિત કરે છે. પોતાના સૂર્ય તથા ચંદ્ર સ્વરથી સ્ત્રીના સ્વરને સર્પની ચાલની પેઠે આકર્ષાને પોતાના મુખથી સ્ત્રીના અધરોડને સુંગન કરનાર પુરુષ સ્ત્રીના પ્રેમને જીતી લે છે. નિદ્રાપ્રકૃત સ્ત્રીના સ્વરનું આકર્ષણ ક્રિવા પાન પણ સમાન અસર કરે છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

ગર્ભવિચાર.

સમાગમ સમયનું સ્વરવર્ણન—જીને ઝકતુપ્રાપ્તિ થયા પછી પાંચમે દિવસે પતિના સમાગમકાળે જો કાળા નસકોરામાંથી શ્વાસ ચાલતો હોય અને તેના પતિનો શ્વાસ જગણા નસકોરામાંથી ચાલતો હોય, તો એમ જાણવું કે ગર્ભ રહેવાથી તેને પુત્રનો જન્મ થશે. તે કાળે સૂર્ય-સ્વરમાં જો સુષુમ્ણા નાડી જોડાય તો તે પુત્ર કોષ્ટ પશુ એક અંગ વિનાનો કિંવા કુરૂપવાળો અવતરશે એમ જાણવું.

તત્ત્વ સાથે ગર્ભનો સંબંધ—જ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ અથવા જળ તત્ત્વ ચાલતું હોય, ત્યારે જો ઝકતુરનાન કરીને ગાયના દૂધમાં શંખ-વધ્વી પીએ અને પછી જો પતિનો સમાગમ કરે તો તેને રૂપલાવણથી સુકત બળવાન પુત્ર થાય. પૃથ્વીતત્ત્વમાં ગર્ભ રહે તો ભોગી, ભવ્ય અને ધનવાન પુત્ર થાય, જળતત્ત્વમાં ગર્ભ રહે તો ધનવાન, સુખી અને ઐશ્વર્યવાન બાળક થાય, અગ્નિતત્ત્વમાં ગર્ભ રહે તો તે ગર્ભનો નાશ થાય કિંવા અવતર્યો પછી તે બાળક અસ્પષ્ટાળ શુભે, વાયુતત્ત્વમાં ગર્ભ રહે તો અવતરેલું બાળક દુઃખ ભોગવે અને જો આકાશતત્ત્વમાં ગર્ભ રહે તો તે ગર્ભ નાશ પામે છે.

પુત્રપુત્રીની ઉત્પત્તિ—પૃથ્વીતત્ત્વમાં ગર્ભ રહે તો પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે, જળ તત્ત્વમાં ગર્ભ રહે તો પુત્રીની ઉત્પત્તિ થાય છે અને બીજાં તત્ત્વોમાં ગર્ભ રહે તો ગર્ભનો નાશ થાય કે અથવા તે ઉત્પન્ન થતાં જ મરણ પામે છે.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

વર્ષફળ-વિચાર.

ચૈત્ર માસ ઉપરથી વર્ષફળ—ચૈત્ર માસના શુકલ પક્ષની ૫૩વેને દિને આવતા ચૈત્રી વર્ષના પાક આદિની સ્થિતિ માટે સ્વરોદયસાસ્ત્રને આધારે નિર્ણય કરી શકે છે. તે વેળાએ ચંદ્રસ્વરમાં જો તેજસ્તત્ત્વ અથવા આકાશ તત્ત્વ અતિમાં હોય તો જાણવું કે દેશનો બધો પાક સુકાર્ષ જશે અથવા દુષ્કાળ પડશે. તે સમયે જો વાયુ તત્ત્વ ગતિમાં

હોય તો વર્ષ મધ્યમ પ્રકારનું સમજવું અને જો ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી તત્ત્વ અથવા જળ તત્ત્વ ગતિમાં હોય તો પાકની રચિતિ ઘણી સારી રહેશે, રાગ પ્રગ સુખી રહેશે અને બચનાં કારણો નહિ હોયને એમ સમજવું. સૂર્ય સ્વરમાં જો એ બેમાંનું એક તત્ત્વ વહે તો વર્ષ મધ્યમ પ્રકારનું જાણવું, તૈજસતત્ત્વ વહે તો રોમાદિકથી તથા દુષ્કાળથી રાગ પ્રગ દુઃખી થાય, વાયુ તત્ત્વ વહે તો રાગઓ વચ્ચે લડાઈ થાય તથા વૃષ્ટિ થોડી થાય. તે સમયે જો શ્વાસોર્ધ્વાસ સુપુષ્પાભાથી જ-આવ કરતો હોય, તો તે બહુ અશુભ ગણાય છે અર્થાત્ જોનારનું મૃત્યુ થાય છે, દેશનો નાશ થાય છે, રોગાદિકનો વધારો થાય ■ અને લોકોને બહુ સદન કરવું પડે છે.

મેષ રાશિમાં સૂર્યનો પ્રવેશ—સૂર્ય જ્યારે મેષરાશિમાં પ્રવેશ કરે, ત્યારે જો ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વીતત્ત્વ ગતિમાન હોય તો દેશની સમૃદ્ધિમાં વધારો થાય, અજ તૃણાદિકનો પાક સારો થીતરે, વૃષ્ટિ પુષ્કળ થાય અને લોકો સર્વ પ્રકારે સુખી થાય. જો તે સમયે જળતત્ત્વ ગતિમાન હોય તો મેઘવૃષ્ટિ પુષ્કળ થાય, અજ પુષ્કળ પાકે, પ્રગ સુખી રહે, મનુષ્યોમાં ધર્મશુદ્ધિ વધે, પુણ્યદાનમાં લોકોની પ્રીતિ અધિક રહે અને રાગ સારાં આચરણથી આશ્રે તે દાને જો અગ્નિતત્ત્વ ગતિમાન હોય તો અત્પવૃષ્ટિ થાય, કિંવા દુષ્કાળ પડે, અથવા રોમાદિકથી પ્રગ બહુ દુઃખી થાય. જો તે વખતે વાયુતત્ત્વ ગતિમાન હોય તો વાયુનો વેગ પ્રચંડ થાય, વૃષ્ટિ થોડી થાય અને તેથી વર્ષ મધ્યમ પ્રકારનું થાય. તે સમયે જો આકાશ તત્ત્વ ગતિમાન હોય તો અજ કે ધાસ કરું છત્પન ન થાય. સ્વરોહ્ય વિદ્યાથી વર્ષજનનો વિચાર કરવામાં આ મેષ-ચંક્રાન્તિથી કરવામાં આવેલો વિચાર બીજા પ્રકારના વિચારો કરતાં વધારે બળવાન લેખાય છે.

અક્ષયતૃતીયા અને માઘ-સપ્તમી—વૈશાખ સુદી ૩ (અક્ષય તૃતીયા) અને માઘ માસની સુદી સાતમ એ દિવસથી પણ વર્ષજનનો વિચાર કરી શકાય છે. તે દિવસોએ પ્રભાતમાં જો ચંદ્રસ્વરમાં પૃથ્વી-તત્ત્વ કિંવા જળતત્ત્વ ગતિમાન હોય તો દેશમાંનાં રાગ-પ્રગ સુખી થાય. તે સ્વરમાં અન્ય ત્રણ તત્ત્વમાંનું કોઈ તત્ત્વ વહેતું હોય તો કનિષ્ઠ રૂળ જાણવું. સૂર્યસ્વરમાં પૃથ્વી તત્ત્વ કિંવા જળ તત્ત્વ વહેતું હોય તો મધ્યમ રૂળ જાણવું અને જાડીનાં ત્રણ તત્ત્વોમાંનું કોઈ તત્ત્વ વહેતું હોય તો તેનું રૂળ અશુભ જાણવું.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

આયુધ્યવિચાર.

એક સ્વરવદન—જે મનુષ્યને શ્વાસવાયુ રાત-દિવસ એક જ સ્વરમાં વહે તેનું આયુષ્ય ૩ વર્ષનું સમજવું. જે અડોરાત્રમુધી જેનો શ્વાસવાયુ પિંગળામાં જ વળા કરે તેનું આયુષ્ય જે વર્ષનું સમજવું. જેનો શ્વાસવાયુ ત્રણ અડોરાત્રમુધી એક જ નાસિકાપુટમાં વહે તે તેનું આયુષ્ય એક વર્ષનું જાણવું. જે માણસને ત્રિમાસ મંદ્રસ્વર અને દિવસમાં સૂર્યસ્વર કેટલાક દિવસમુધી વહે તેનું મૃત્યુ ૭ માસમાં થાય.

સૂર્યના પ્રતિબિંબનું દર્શન—મધ્યાહ્નને સમયે ઠંડાના વાસ-ધુમાં પાણી ભરી તેમાં પડેલા સૂર્યના પ્રતિબિંબને શાન્ત મનથી જોવું. તે પ્રતિબિંબ જો દક્ષિણ દિશામાં ક્ષીણ દેખાય તો ૭ માસમાં જોનારનું મૃત્યુ થાય, જો પશ્ચિમ દિશામાં ક્ષીણ દેખાય તો ત્રણ માસમાં જોનારનું મૃત્યુ થાય, જો ઉત્તર દિશામાં ક્ષીણ દેખાય તો જે માસમાં તેનું મૃત્યુ થાય, જો પૂર્વ દિશામાં ક્ષીણ દેખાય તો એક માસમાં મૃત્યુ થાય, જો વચમાં છિદ્ર દેખાય તો દસ દિવસમાં મૃત્યુ થાય અને જો ધુમાડાથી આગ્રહાદિત દેખાય તો તે દિવસે તેનું મૃત્યુ થાય એમ સમજવું.

રંગદર્શન અને તેજોદર્શનમાં વિઠ્ઠલિતિ—જે નેત્રરોગરહિત પુરુષ ક્રુવ, આકાશચંદ્રા, કૃતિકા, અર્ધવતી, ચંદ્ર, શુક્ર અને અગ્રસ્ત્ય એમાંના કોઈ એકને પણ સ્પષ્ટ ન દેખે તે પુરુષ એક વર્ષથી વિશેષ જીવતો નથી. જે નેત્રરોગરહિત મનુષ્યને સૂર્ય ચંદ્રનાં કિરણો દેખાતાં નથી અને જે અગ્નિને નિરતેજ દેખે તે મનુષ્ય ૧૧ માસથી વધારે જીવતો નથી. જે માણસ સ્વપ્નમાં અથવા જાગ્રત અવસ્થામાં વાવમાં મળમૂત્રને તથા સોનારૂપને જુએ તે દસ માસથી વધારે જીવતો નથી. જે માણસ ક્વચિત્ દીવાને સોનાના જેવા રંગવાળો દેખે છે અને ક્વચિત્ તેને કાળા વર્ણને જુએ તે અથવા વિરૂપ પ્રાણીઓને દેખે છે તે મનુષ્ય ૬ માસથી વધારે જીવતો નથી.

કાળજ્ઞાનનો વિશેષ વિચાર—જે સ્થૂળ શરીરવાળો પુરુષ સદસા કૃશ થઈ જાય, દિવા કૃશ શરીરવાળો સદસા સ્થૂળ થઈ જાય, કાળા રંગવાળો સદસા સુવર્ણ સમાન કાન્તિવાળો થઈ જાય, ધાર્મિક અધાર્મિક થઈ જાય અને શાન્ત સ્વભાવવાળો અંધજ સ્વભાવવાળો થઈ જાય,

તો તેમનાં ઠાઠ પશુ પુરુષ ૮ માસથી વધારે જીવતો નથી. જે પુરુષની હથેળામાં અને જીભના મૂળમાં પીડા થાય, લોહી 'કાળું' થઈ જાય અને જેના શરીરમાં વીંધવા વગેરેથી પીડા ન જણાય તે ૭ માસમુધી જીવે છે. જેની વચલી ત્રણ આંગળા સીધી રહે પશુ વળા શકે નહિ, રોગ વિના જ જેનો કંઠ સુકાયા કરે, અને વારંવાર જડતાથી પ્રશ્ન કર્યો કરે, એવો માથુસ ૬ માસમુધી જીવે છે. જેના રતનની ચામડી બહેરી થઈ જાય અને જેને ઠાંધ પશુ સ્મરણમાં રહેતું નથી, તે માથુસ પાંચ માસમુધી જીવે છે. જેના દાંત અને વૃષણ દબાવવાથી પીડા ન થાય તે માથુસ ત્રણ માસ મુધી જીવે છે. જે માથુસને ૧૬ દિવસમુધી નિરંતર એકલો સૂઈસ્વર કે એકલો ચંદ્રસ્વર જ વહે છે તે માથુસ એક માસમાં મૃત્યુ પામે છે. જેના શરીરમાંથી મળ-મૂત્ર અને વાયુ એકી સાથે નીકળે છે, તે માથુસ દસ દિવસમાં મૃત્યુ પામે છે. ઝૂકડી ન દેખનાર મનુષ્ય નવં દિવસમાં મરે, કાનનાં છિદ્રો બંધ કર્યા છતાં કાનમાં સાંભળવામાં આવતો નાદ ન સાંભળનાર માથુસ સાત દિવસમાં મરે, પ્રતિબિંબમાં નેત્રની તારા-કાકી ન દેખનાર માથુસ પાંચ દિવસમાં મરે, નાસિકા ન દેખનાર ત્રણ દિવસમાં મરે અને જીભ ન દેખનાર એક દિવસમાં મૃત્યુ પામે. આંગળાઓથી આંખોના ખૂણાને થોડા દબાવી નિરીક્ષણ કરતાં જો તેજનું બિંદુ ન જણાય તો તે મનુષ્યનું દસ દિવસમાં મૃત્યુ થાય.

વિધનિવૃત્તિ—ચંદ્રસ્વરને જો જળ તત્ત્વની સહાય મળે તો તે શરીરમાં પ્રવેશીલા સ્થાવર જંગમ વિષની નિવૃત્તિ કરવામાં શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

છાયાપુરુષદર્શન.

દર્શન કેવી રીતે થાય ?—અભ્યાસીએ ઠાઠ એકાન્ત સ્થળમાં સૂઈને ઉદય થયા પછી કિંવા મુદી ચૌદસ-પૂનમ કે વદી પડવો-ગ્રીબના ચંદ્રોત્તર ઉદય થયાપછી આદ્યથી દસ ઘડીમુધીમાં સૂઈ કે ચંદ્રની તરફ પીઠ કરીને બિભા રહેવું, એવી રીતે બિભા રહેવાથી શરીરનો પડછાયો સામે પડશે. એ પડછાયામાં ગળાના પડછાયા ઉપર અભ્યાસીએ પોતાની દૃષ્ટિને ઠરાવવી અને ઠીક ઠીક પરમહાને નમઃ એ મંત્રનો ૧૦૮ વાર માનસિક

જાંબ એ જ સ્થિતિમાં જિભા રહીને ઠરવો. ત્યારપછી તેણે આંખો હઠા-
વ્યા વિના જ ઉતાવળે પોતાની દૃષ્ટિને લંબાવી, હવે આકાશમાં સ્થાપી,
ત્યાં જોઈ રહેવું. ત્યાં તેને પોતાના શરીરની વિશાળ છાયા પડેલી જો-
વામાં આવશે.

દર્શન પછી થવું સૂચન—આકાશમાં પડેલા પૂર્વોક્ત પડછાયાનો
રંગ જો કાળો જણાય તો તે જોનાર માણસ ૬ માસમાં મૃત્યુ પામે,
જો તેનો રંગ પીળો જણાય તો તેને ઠાઠ મદાન વ્યાધિ થાય, જો
તેનો રંગ રાતો જણાય તો તેને ખંચ ઉત્પન્ન થાય, જો તેનો રંગ નીલ
જણાય તો તેને કાંઈક હાનિ થાય અને જો તેનો રંગ અનેક પ્રકારનો
જણાય તો જોનાર ઠાઠ પ્રકારની ઇષ્ટ સિદ્ધિને પામે. જો તે પડછાયામાં
તે માણસને પોતાનો જમણો હાથ ન જણાય તો તેના બંધનું મૃત્યુ
થાય, જો તેનો ડાબો હાથ ન જણાય તો તેની સ્ત્રીનું મૃત્યુ થાય, જો
તેના પગ, કુંડી અને પેટ કિંવા બેઠેલાં હાથ ન જણાય તો જોનારનું મૃત્યુ
થાય; જો ઋતુક ન દેખાય તો જોનારનું એક માસમાં મરણ થાય; જો
જાંબ અને ખભા ન દેખાય તો તે આઠ દિવસમાં મરણ પામે; છાયા-
પુરુષનો અભ્યાસ જાત છતાં જો તેને છાયાપુરુષ આકાશમાં ન જણાય
તો સમજવું કે તેનું મૃત્યુ આત્મંત સમીપ છે.

ઉપસંહાર—સ્વરોહ્ય વિદ્યાના અભ્યાસ પછી ગોમ વિદ્યાનો
અભ્યાસ પ્રારંભાય છે. શરીર ઉપર નિગ્રહ મેળવવા સાર યોગીએ પૂરક,
રેચક અને કુંભક ક્રિયા જણાવી. જમણી નાસિકાથી શ્વાસ અંદર ખેં-
ચવો અને જોડેલી વારસુથી તે અંદર રહી શકે તેટલી વારસુથી પ્રાણને
અંદર રોકવો અને પછી ડાબી નાસિકાએ તેને બહાર કાઢવો. બીજી
વાર ડાબી નાસિકાથી શ્વાસ અંદર લેઈ, જમણી નાસિકામાંથી બહાર
કાઢવો. શ્વાસ ખેંચવાની ક્રિયા પૂરક કહેવાય છે, તેથી વૃદ્ધિ અને પોષણ
મળે છે. શ્વાસને અંદર રાખી રાખવાની ક્રિયા કુંભક કહેવાય છે, તેથી
શરીરની સ્થિરતા વધે છે અને આયુષ્ય લંબાય છે. શ્વાસને બહાર
કાઢવાની ક્રિયા રેચક કહેવાય છે, તે સધર્માં પાપોને દૂરે છે. આ આત્મ-
તનાં વિશેષ અભ્યાસ માટે હવે પછીના ખંડમાં 'યોગ વિદ્યા' આપવામાં
આવી છે.

યોગ વિધા.

પરિચ્છેદ ૧ લો

યોગ એટલે શું ?

‘યોગ’ શબ્દનો અર્થ—‘યોગ’ એ એક સંસ્કૃત ભાષાનો શબ્દ છે. યુજ એટલે ‘જોડવું-જોડાણ કરવું’ એવા ધાતુર્માથી એ શબ્દ બનેલો છે; અર્થાત્-ચિત્તર્માથી સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિને હઠાવીને-દૂર ઠરીને-સ્વસ્વરૂપમાં રિધર થવું એટલે ‘યોગ.’ ‘યોગદક્ષિન’માં પહેલું સૂત્ર એવું છે કે યોગચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ—અર્થાત્-ચિત્તવૃત્તિનો જે નિરોધ કરવો તેનું નામ યોગ. હરેક વસ્તુ જોઈને તે માટે વિચાર કરી કિંવા ન જોએલી વસ્તુના સંબંધમાં સાંભળીને તે માટે વિચાર મનન કરવાથી જે મન ઉપર પરિણામ થાય છે તેને ‘વૃત્તિ’ કહે છે. તે જ વૃત્તિનો નિરોધ કરવો તેનું નામ યોગ. દશ્ય વસ્તુનો પ્રભાવ પહેલાં બાહ્યેન્દ્રિય તરફથી મસ્તક દ્વારા મન ઉપર ઉતરીને તેનું પરિણામ બુદ્ધિ પર થાય છે અને બુદ્ધિ તે માટે નિર્ણય કરીને આત્માને તે નિર્ણયનું કથન કરે છે. તે પરથી એવું કહે છે કે—આત્માનો સંબંધ મન અને બુદ્ધિની સાથે છે અને મનનો સંબંધ ઇન્દ્રિયો સાથે તથા ઇન્દ્રિયોનો સંબંધ વિષયોની સાથે રહેલો છે.

વૃત્તિનો નિરોધ—ઇન્દ્રિયવિષયોનો જે પ્રભાવ ચિત્ત ઉપર પડે છે તે જ ‘વૃત્તિ’ કહેવાય છે અને તે વૃત્તિનો નિરોધ ન્યાંસુધી કરવામાં આવતો નથી, કાંઈ પણ અવસ્થામાં ‘થવું હશે તે થશે’ એવો બોધ ન્યાંસુધી થતો નથી, ત્યાંસુધી મનનો વિષય હાજર જ હોય છે. તેના દૃષ્ટા અર્થાત્ આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ તદ્દપ જ જનાવે છે અને તેથી મનોવૃત્તિ તેવી થઈને તે વૃત્તિ પ્રમાણે સુખદુઃખનો અનુભવ થાય છે. બોડયું બધું જેવી રીતે ભોખંડના ટુકડાને પોતાની તરફ ખેંચે છે તે પ્રમાણે ન્યાંસુધી આપણી વૃત્તિનો આપણે નિરોધ કરી શકતા નથી, ત્યાંસુધી તેને વિષય પોતા તરફ ખેંચ્યા કરે છે. જેવી રીતે મલિન થએલા અરીસામાં આપણે

ચહેરો આપણને દેખાતો નથી, તેવી રીતે જ્યાંસુધી મનોદર્પણ શુદ્ધ થએલું નથી હોતું ત્યાંસુધી આપણને આપણા ખરા સ્વરૂપનું દર્શન થતું નથી.

યોગની મહત્તા—આર્યાવર્તની ખરી મહત્તા તેના યોગીઓથી છે. યોગવિદ્યામાં પૂર્વે ભારતવર્ષ એટલે આગળ વધેલો હતો કે આખી દુનિયામાં તેની કીર્તિ વ્યાપેલી હતી. જ્યારે કુરુક્ષેત્રની યુદ્ધભૂમિ પર ઠોરેલો અને પાંડવો લડી રહ્યા હતા, તે વખતે સંજયે દક્ષિનાપુરમાં બેસીને કુરુક્ષેત્રમાં ચએલા યુદ્ધના સમાચાર અંધ ધૃતરાષ્ટ્રને આપ્યા હતા. તે વખતે કાંઈ તારનાં દોરકાં કે બીનતારી સંદેશ નહોતા, પરંતુ એ યોગવિદ્યાનું જ પરિણામ હતું. સંજય પાસે યોગવિદ્યા હતી તેનું જ એ પરિણામ હતું. એ જ રીતે, બંધુઓની સામે લડવા માટે હંભા રહેતાં અર્જુને પોતાનાં ધનુષ્યગાણનો ત્યાગ કર્યો, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે તેને પોતાનું વિરાટ સ્વરૂપ બતાવીને આગળ યુદ્ધમાં જે બનવાનું હતું તેનું ચિત્ર તેની સમક્ષ સાક્ષાત્ આંત્રેખી બતાવ્યું ત્યારે તેને યુદ્ધમાં જોડાવાને તેવાર થતું પડ્યું ! આ બધા યોગનો પ્રભાવ છે. યોગના પ્રભાવથી શત્રુને મિત્ર બનાવી શકાય ■ અને સર્પ, સિંહ કે વાંછી જેવાં પ્રાણીઓને પણ તેમનો દુષ્ટ સ્વભાવ વિસરાવી દેવાય છે. એ પ્રમાણે યોગ એ એક હૃદયવૃક્ષ છે. યોગચિંતામણિ જન્મ-મરણના ફેરામાં પડેલા અજ્ઞાન પ્રાણીને સામે તીરે પહોંચાડનારું નાવ છે. યોગજ્ઞાનયુક્ત મન પર કાંઈ પણ વિપત્તિનો આધાત થઈ શકતો નથી. યોગપ્રાપ્તિ થયા પછી વ્યાવહારિક અને પારમાર્થિક સાધનો મેળવવામાં ચિત્ત અધિકાધિક મગ્ન થાય છે, સ્વાસ્થ્ય-ભંગ થતાં તેનો વિષાદ ચિત્તને વળગતો નથી અને બધાં પ્રાણીઓ પર વિશુદ્ધ પ્રેમ પ્રકટ થાય છે.

યોગનું બીજ—જે વખતે મનુષ્યના હૃદયમાંથી કામ, ક્રોધ, ભય, ચિન્તા, લોભ, મોહ, મદ, રોમ, જરા, મૃત્યુ, કૃપણતા, શોક, નિદ્રા, શુધા, તૃષ્ણા, દ્વેષ, લગ્ન, ક્રુષ્ણ, સુખ, વિષાદ, હર્ષ, બજૃતિ, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ, ચંકા, ગર્વ વગેરે દોષો દૂર થાય છે, ત્યારે જીવનો શિવમાં અંત-ભાવ થાય છે અને તેવી આનંદમય સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવામાં યોગસાધના સિવાય અન્ય કશો માર્ગ નથી કેટલાકે જ્ઞાનને જ આજ્ઞાતર્મ એક માને છે, પરંતુ યોગ વિના એકલું જ્ઞાન મોક્ષદાયક થઈ શકતું નથી અને જ્ઞાન વિનાનો યોગ પણ અંગવકારક થઈ શકતો નથી. તેટલા માટે પહેલાં જ્ઞાનની શુદ્ધિ કરી લેવી જોઈએ અને તેના ઉદ્ભવથી ક્રેવ વસ્તુની પ્રાપ્તિ યોગસાધનાદ્વારા સહજ કરી શકાય છે. જ્યાંસુધી કામગીયારિ ચક્રોમાંથી જીવ બદ થએલો છે ત્યાંસુધી તે મુક્તિલાભ પ્રાપ્ત કરી

શકતો નથી. જે વખતે સ્વકીય તત્ત્વનું જ્ઞાન થાય છે, તે વખતે જીવ વ્યાપક રૂપમાં પૂર્ણાનન્દમય થાય છે અને કામક્રોધાદિ દોષોનું સ્વરૂપ તથા તેની બિન્નતા સમૂળી નાશ પામે છે. આવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી વિધિનિષેધનો અધિકાર અસંભવનીય થાય છે અને વિવેકી જન સદૈવ મુક્ત થઈને સંસારબ્રમણ્યથી રક્ષિત થાય છે.

યોગ વિના મુક્તિ નથી—જ્ઞાનનિષ્ઠ મનુષ્ય જો ધાર્મિક અને જીતેન્દ્રિય હોય તોપણ તેને યોગસાધના વિના મોક્ષપ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. મનુષ્યની અપક્રવાવસ્થા તે તેની યોગહીનાવસ્થા અને પક્રવાવસ્થા તે તેની યોગયુક્ત અવસ્થા છે. જે મનુષ્ય યોગાગ્નિના સંયોગથી શોકરક્તિત થઈને અજડ બાવમાં રિયર થાય છે તે પક્રવ કહેવાય અને જે મનુષ્ય પાર્થિવ વસ્તુઓ પર હમેશાં પ્રેમ ગાખીને જડ બાવમાં જ રહ્યા કરે તે અપક્રવ કહેવાય. પ્રાણી જ્યારે ઇન્દ્રિયાદિકની આમંત્રિ પર વિજય મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગે છે ત્યારે ક્રમે ક્રમે તેને મંથનનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત થઈને તે ખ્યાનધારણામાં રિયર થવા લાગે છે અને પછી સમાધિમાં લીન થઈ પ્રભુદ્વય થઈ શકે છે. યોગીનો દેહ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અથવા સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અને જડ અથવા અજડ પણ હોય છે. તેનો અર્થ એ જ કે, યોગી જન સ્વેચ્છાધીન હોવાથી જ્વામરણરહિત હોય છે. તે પોતાના યોગમગની લીલાથી ત્રણે બોકમાં હરમેષ્ઠ સ્થળે પ્રવેશ કરી શકે છે. તે ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરી શકે છે, તેથી તેની શક્તિ અચિંતનીય ભેખાય છે. મૃત્યુ તેનાથી દૂર નામે છે. કદાચિત્ મૃત્યુ તેના પર જય મેળવે છે તો તે યોગમગવડે, શરીર ધારણ કરી શકે છે.

જીવ અને ચિત્ત—જીવ અને ચિત્તનો સંબંધ દોરી અને તેને છેડે બાધિદા મણિના જેવો દડો હોય છે. વિચાર અથવા કુપ્પાયની જો બિલકુલ યોજના કરી નહીં હોય, તો મનને સ્વાધીન કરવું એ દુઃસાધ્ય બને છે. મનને જીતવાને પ્રાણની મદદ લેવી પડે છે. તેના સિવાય કાર્ય-સિદ્ધિ થતી નથી. તર્ક, કલ્પના, શાસ્ત્રચર્ચા, મુક્તિવાદ, મંત્રપ્રયોગ અથવા ઓષધિ એને સિદ્ધિ લોભો કદી વશીભૂત થતા નથી. તે યોગમાર્ગથી પ્રાણને પોતાના તાબામાં રાખે છે. અંતઃકરણ નિર્મળ થવાથી જ આત્મજ્ઞાનનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. સાધકે પ્રથમ યોગાભ્યાસ કરવો જોઈએ. મુમુક્ષુએ પ્રાણજન્ય કરવો જ ઉચિત છે. યોગ એ જ પુણ્ય, યોગ એ જ સુખ, યોગ એ જ મોક્ષપથ છે એવું યોગીએ ચિત્તમાં ધારી રાખવું જોઈએ.

પરિચ્છેદ ૨ એ.

યોગાભ્યાસની તૈયારી.

યોગનો અધિકારી—લોકિક અથવા પરમાર્થિક સાધનોનો યોગ્ય રીતે પ્રારંભ કરનારો, મંજીર મનોવૃત્તિ ધારણ કરનારો, કુશાગ્ર અને નિર્મળ યુદ્ધિનો, દૃઢ શરીર પર જ પ્રેમ ન કરનારો, હૃદયદમન તથા પ્રાપ્ત પ્રસંગોને સદસદૃશિવેકજુંદિથી ધ્યાનમાં લેનારો મનુષ્ય જ યોગનો અધિકારી છે. જેને ક્ષુદ્ર વસ્તુઓનો મંત્રક કરવાનું બહુ ગમે છે. જે વિષયોત્સુક રહે છે, જે અનિશ્ચય અને સંશયમગ્ન રહે છે, જે અહિત-કારક વ્યાપારમાં રાતદહાડો ગુંધાધ-મએલો હોય છે, એવો માણસ બહુધા સંસારભોક્ષુષ જ હોય છે, એટલે તેને હાથે યોગાનુષ્ઠાન થઈ શકતું નથી. મનની ભોજેઆ પુષ્કળ અંશે નિવૃત્ત થયા સિવાય એ પરમ તત્ત્વની પ્રાપ્તિની ધમ્મજા મનુષ્યમાં પ્રગળ થતી નથી. પાપમંરકાર બળહીન થઈને જ્યારે અંતાકરણની શુદ્ધિ થાય, ત્યારે જ તે ધમ્મજાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. અવિવેક, ક્રોધ અને દ્વેષ એ ત્રણેના પ્રાબલ્યથી હતાશ થએલા મૂઢ જનની કયા કદાપિ મુમુક્ષુએ સાંભળતી નહિ.

શુદ્ધની આવશ્યકતા—યુદ્ધિમાન પુરુષ આત્મસ્વરૂપ અને તેની પ્રાપ્તિના સાધનોના નિર્ણય માટે જ સદચર તથા સત્સાત્ત્વના વચનો પર શ્રદ્ધા તથા પ્રેમ રાખે છે. જે મનુષ્યનો સદચર તથા સત્સાત્ત્વ પર પ્રેમ નથી, તેની જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સંગ્રામની મહેનત અધિજાના પરિશ્રમ જેવી હોય છે. જે અહંકારરહિત, શ્રદ્ધાભક્તિથી અલંકૃત થએલો વિવેકી પુરુષ, પ્રાણપ્રાણ વિચારથી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પરિશ્રમ કરે છે, તેની જ સર્વ ધમ્મજા તૃપ્ત થાય છે, જેનો સદચર તથા સત્સાત્ત્વના વચનો પર ભરોમો નથી, તેનાં તે મટિનાં આદર તથા શ્રદ્ધા એક બ્રહ્મિષ્ઠ મનુષ્યનાં આચરણ જેવાં હોય છે. સદચર અને સત્સાત્ત્વ ઉપરની શ્રદ્ધાભક્તિ એ મોક્ષદત્તી છે. આલંબન વિના કોઈ પણ મુમુક્ષુ પરમતત્ત્વપ્રાપ્તિએ પહોંચવાનો માર્ગ કાપી શકતો નથી.

પૂર્વ તૈયારી—યોગાભ્યાસ કરવા ધમ્મજાને પોતાનું ચિત્ત દાર્દ્રીયાની પેઠે પ્રફુલ્લ ન રાખતાં મદાસાગર જેવું મંજીર રાખવું જોઈએ કે જે અસાધાગ્ય પ્રમંજિ પણ મર્યાદા મૂકે નહિ. યોગસાધકે ધૈર્યનું અવલંબન કરીને નિર્જનાવસ્થાનો પ્રથમ આશ્રય કરવો અને પછી પ્રાણાદિ સ્વરૂપનું અમૃતપાન કયોગાદ પરમાર્થતત્ત્વનો વિચાર કરવો. ઈવળ સા-

ત્વિષ્ઠ આદારે જ સેવે અને ઉગ્ર રસોવાળો શસ્ત્ર-ભાખડુ યુદ્ધોત્પાદક આદાર વર્જવો.

તાત્પર્યિત્તન—મંસારોગ ઉપર પરમાર્થતત્ત્વવિચાર એ અદિતીય ઓપદ છે. પરમાર્થ એટલે આ મંસારોગ પરમ હેતુ ને કૈવલ્ય-પ્રાપ્તિનો છે તેનું, તેના સ્વરૂપનું, કૈવલ્યને પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલા પરમ યોગી-શ્વરોના જીવનનું ચિંતન કર્યો કરવાથી પણ યોગદ્વારમાં પ્રવેશ કરતાં પડતા દેહભાક અંતરાયો દૂર થાય છે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

યૌગવિદ્યાનો વેદાન્ત સાથે સંબંધ.

ચાર પ્રકારનાં શરીર—આપણું ને સાક્ષરજી હાથનું બોલતું-ચાલતું અને ખાતું-પીતું શરીર છે તેની સૌને જોવી માહિતી હોય છે, તેવી માહિતી બીજા એક જન્મ મરણના નિઠક સદવાસમાં સૂક્ષ્મ શરીર છે તેની માત્ર સૌને હોતી નથી. પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણ, મન અને બુદ્ધિ એવી સત્તર વસ્તુનું તે બનેલું છે. આ સૂક્ષ્મ શરીર પાસેથી જીવાત્મા સૂક્ષ્મ ભોગનો ઉપભોગ કરે છે. ત્રીજું એક કારણ શરીર છે તેને સુપુષ્તિ એટલે નિદ્રા પ્રાપ્ત થાય છે. આ ત્રણ સિવાય એક ચોથું શરીર છે. આ જ શરીરમાં મહાત્માઓ અથવા સાધુઓ સમાધિની અવસ્થામાં બ્રહ્માનન્દનું સુખ ભોગવે છે. આ જ શરીરમાં જાગૃતિ, સુપુષ્તિ અને તુરિયાવસ્થાનો સંમય થાય છે. મનુષ્ય જાગૃત અવસ્થામાં રથુળ દેહ પાસેથી કામ લે છે અને સ્વપ્નાવસ્થામાં સૂક્ષ્મ શરીર પાસેથી કામ લે છે. જાગૃતાવસ્થામાં આપણા ચિત્તમાં જે વાતો રમ્યા કરે છે તે સ્વપ્નાવસ્થામાં અનેક રૂપે ઉદ્ભૂત થાય છે. જાગૃતાવસ્થામાં જ્યારે આપણી બુદ્ધિ રૂપ, રસ, મંદાદિ રથૂલ પદાર્થમાં નિમગ્ન થએલી હોય છે, ત્યારે આત્માને રથૂલોપભોગી કહે છે. જાગૃતાવસ્થામાં રથૂલમાં, સ્વપ્નાવસ્થામાં સૂક્ષ્મમાં અને સુપુષ્તિમાં કારણ શરીરમાં આત્મા રહે છે, આમ હોવા છતાં આત્મા એક જ છે અને તેને રહેવાની તે ત્રણ બિન્ન જગ્યાઓ જ માત્ર જુદી જુદી છે.

અન્નમય કોશ—આપણો આત્મા પંચકોશની અંદર વાંટળાય રહેલો છે. એ કોશના પાંદાની અંદર રેસી જમીને જ્યાસુધી ત્યાં પોતાનો પ્રવેશ કરી શકે ત્યાં ત્યાંસુધી આપણને આપણા આત્માનું

દર્શન થવું દુર્લભ છે. સર્વની ઉપરનો પડદો એ “ અનમય કોશ ” છે. ચર્મ, માંસ, રક્તિર, હાડકાં વગેરેનું જે શરીર બનેલું છે તેને વેદાન્તની પરિભાષામાં અનમય કોશ કહે છે, કારણકે તેનું પાલન પોષણ અન્નથી થાય છે.

પ્રાણમય કોશ—એ અનમય કોશની અંદર તે કરતાં પણ સૂક્ષ્મ એવો પ્રાણમય કોશ છે. પ્રાણ, અપાન, ઉદાન, સમાન અને વ્યાન—એ પાંચ વાયુ શરીરની અંદર રહેલા છે. પ્રાણવાયુનું સ્થાન હૃદય છે. તે શ્વાસ ચલાવવાનું કામ કરે છે. અપાનવાયુ મલમૂત્રવિસર્જનનું કામ કરે છે, તેનું સ્થાન શુદ્ધ છે. સમાનવાયુ નાભિકમળમાં રહે છે. બેજન વગેરેનો જે રસ બને છે, તેને તે આખા શરીરમાં ફેરવે છે. ઉદાન વાયુનું સ્થાન કંઠ છે. અન્ન અને પાણી આપણે ખાઈએ પીએ છીએ તેને તે યોગ્ય ઠેકાણે પહોંચાડીને એકમેકથી દૂર કરે છે. વ્યાન વાયુ આખા શરીરમાં સંચાર કરીને જૂખ, તરસ, લંઘ વગેરેની ધમ્મજા ઉત્પન્ન કરે છે.

મનોમય કોશ—એ પ્રાણમય કોશની અંદર તે કરતાં પણ જે એક સૂક્ષ્મ કોશ છે, તેને મનોમય કોશ કહે છે. તે દ્વારા સંકલ્પ, વિકલ્પ અને અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે.

વિજ્ઞાનમય કોશ—તે મનોમય કોશની અંદર તે કરતાં પણ જે એક સૂક્ષ્મ કોશ છે તેને વિજ્ઞાનમય કોશ કહે છે. જે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો વિજ્ઞાનનું પ્રહણ કરે છે તે અને છઠ્ઠી શુદ્ધિ મળીને આ કોશ બનેલો છે.

આનંદમય કોશ—આ વિજ્ઞાનમય કોશની અંદર જે કોશ છે તેને આનંદમય કોશ કહે છે. ત્યાં આત્માને લય પ્રાપ્ત થાય છે.

ચોગીની અદ્ભુત વિભૂતિઓ—સાધક બ્યારે અભ્યાસ કરીને ચોતાના ચિત્તને સ્થિર કરે છે અને શુદ્ધિને સૂક્ષ્મ બનાવે છે, ત્યારે આ પાંચે પડદાની અંદર પ્રવેશ કરીને પાંચમા પડદાની પેલી મેર આવી રહેલા આત્માનો સાક્ષાત્કાર તેને પ્રાપ્ત થાય છે. સાધક આવી સ્થિતિમાં આવી પહોંચ્યા પછી તે સિદ્ધિને વરે છે. આવી તરેહનો ચોગી કેવળ વિચાર કિંવા સંકલ્પથી જ અદસ્ય થઈ શકે છે. તે પ્રકાર જોઈને પુષ્કળ લોક અસંભાવ્ય વાત સંભાવ્ય ઠરી એવું માનીને આશ્ચર્યચકિત થાય છે; પણ ન્યાયીઓ એક વસ્તુમાં દર્શન દેવાની અને જ્ઞાનારમાં જોવાની શક્તિ જ ઉત્પન્ન થએલી નથી હોતી, ત્યાંસુધી એવો ચમત્કાર જોવામાં આવતો નથી. વસ્તુમાં દર્શન દેવાની શક્તિ હોય પરન્તુ જ્ઞાનારમાં જોવાની શક્તિ ન હોય તો વસ્તુ શી રીતે દેખાય? જ્ઞાનારમાં જોવાની શક્તિ હોય પણ વસ્તુમાં દર્શન આપવાની શક્તિ ન હોય તોપણ તે

કેવી રીતે બની શકે ? આ સિદ્ધાન્ત મુજબ યોગી જ્યારે પોતાના શરીરમાં આજ્ઞાશક્તિનો મંચલ કરે છે, ત્યારે તે કાષ્ઠના જોવામાં આવતો નથી. યોગીની ઇચ્છા હોય તો તે સેંકડો હાથીનું બળ પોતાના શરીરમાં ઉત્પન્ન કરી શકે છે. યોગી પોતાની શક્તિને વિજળી પેઠે પ્રવાહી બનાવીને હાથીની શક્તિમાં મેળવી તે માગે પોતાના દેહમાં સંક્રિત ઉત્પન્ન કરી શકે છે. એક દાવાથી જેમ ખીંચે દીવો સળગાવી શકાય છે તેમ યોગીને માટે કશું અશક્ય નથી. ઉદાન વાયુના સંચયથી યોગી પોતાના શરીરને પાણી પર તરાવી શકે છે અને પાણી ઉપર જમીનની પેઠે સરસતાથી ચાલી શકે છે. કાણે કાણે પોતાનું શરીર પલટાવવું, જૂથ અને તરસથી અલિપ્ત રહેવું, દૂરની ખજૂર લાવવી, પોતાનું શરીર અગ્નિ પ્રમાણે તેજસ્વી કરવું, વગેરે અનેક સિદ્ધિઓ યોગીને વશ થઈ શકે છે.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

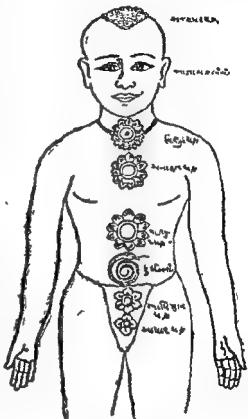
યોગના ચાર પ્રકાર.

યોગ ચાર પ્રકારનો છે:—(૧) હઠયોગ, (૨) લયયોગ, (૩) મંત્રયોગ અને (૪) રાજયોગ, તેમાં અત્ર પ્રથમ હઠયોગનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

હઠયોગ—હઠયોગનું લક્ષણ સૂર્ય ચંદ્રનો યોગ એ પ્રકારનું છે; હ નામ સૂર્યનું છે અને ઠ નામ ચંદ્રમાનું છે. પૂર્વે 'સ્વરોહ્ય વિદ્યા' માં જણાવ્યા પ્રમાણે જે પ્રાણ ઇન્દ્રિયા નાડીમાં ચાલે છે તેને ચંદ્ર કહે છે અને પિંગળામાં ચાલે છે તેને સૂર્ય કહે છે. જ્યારે પ્રાણાયામ તથા મુદ્રાદિના અભ્યાસથી કુંડલિનીનું ઉત્થાન થવાથી સૂર્યચંદ્રનો પ્રવાહ નરમ પડે છે, ત્યારે પ્રાણ-વાયુ સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ કરે છે. એ પ્રમાણે સૂર્યચંદ્રને એકત્ર કરવાની કળા હઠયોગ કહેવાય છે. સૂર્યચંદ્રની એકતાથી પ્રાણાયામની પણ એકતા થાય છે. હૃદયમાં સૂર્યનો નિવાસ છે અને નાસિકાની અણીથી બહાર બાર આગળ છેટું ચંદ્રનું સ્થાન છે, તેથી જ્યારે હૃદયમાંના સૂર્યનો સ્પર્શ કરી પ્રાણવાયુ બહાર આવે છે, ત્યારે તે ઉષ્ણ હોય છે અને બહાર બાર આગળ પર ચંદ્રનો સ્પર્શ કરીને તે અંદર આવે છે ત્યારે તે શીતળ હોય છે. હૃદયમાં ચંદ્ર એટલે અપલવ્યાકુ જ્યારે આગળના પાણી જે અને સૂર્ય પ્રાણરૂપ થઈ બહાર નીકળ્યો ન હોય ત્યાંસુધી તે આંતર કુંભક કહેવાય છે; અને ચંદ્રમાના સ્થાનમાં સૂર્ય નામ પ્રાણ જ્યારે લયભાવને પામ્યો હોય છે અને જ્યાંસુધી ચંદ્રરૂપે અપાનરૂપે થઈને

પાછો વળવો શરૂ ન થયો હોય ત્યાં સુધી તે બાથ કુંભક કહેવાય છે. આમાંના કાંઈ પણ એક પ્રકારના કુંભકનો અભ્યાસ કરવો તે પણ હંમેશાં યોગની જ એક પ્રક્રિયા છે.

લયયોગ—જે ઉપાયથી વિષયની અવવાતો ધ્યેયાકારની વિરમ્ભિતિ થાય છે તે ઉપાયરૂપ યોગને લયયોગ કહે છે. પ્રાણાયામાદિ ક્રમ વિના શાંભવી મુદ્રાના અભ્યાસથી લયયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઉદરના તદ્દન નીચેના ભાગમાં શુદ્ધરથાનમાં આધારચક્ર છે, તે આધારચક્રથી મસ્તકના ઉચ્ચતમ ભાગમાં આવેલા અક્ષરંદ્ર સુધી માંની ચક્રોમાંના કાંઈ પણ વાંછિત ચક્રમાં અંતઃકરણની વૃત્તિને સ્થાપન કરવી ને દૃષ્ટિને મટકું પણ માર્યો વિના શરીરની બહારના પ્રદેશમાં સ્થિર સ્થાપવી તે શાંભવી મુદ્રા કહેવાય છે. દૃષ્ટિ, પ્રાણ અને ચિત્તને જે અક્ષરંદ્ર સ્થાપન કરી શકે છે તે જ ખરો લયયોગી છે. નાસિકાના અંત્ર ભાગાદિક દેશોમાં લગાડવા વિના જેની દૃષ્ટિ સ્થિર રહે છે, ચેચકાદિ પ્રાણાયામના અભ્યાસ વિના જેના પ્રાણવાયુનો નિરોધ થાય છે અને પદ્મ ચક્રાદિના અવર્જન વિના જેનું ચિત્ત એકાગ્ર રહે છે તે પુરૂષ ખરો લયયોગી છે.

[આકૃતિ ૧] યોગપુરુષ.

મંત્રયોગ—આસ હકારથી બહાર આવે છે અને સકારથી પુનઃ પ્રવેશ કરે છે. 'હંસ' એ પ્રકારના મંત્ર આ જીવ સદા જપે છે. સુધુ.

એ પ્રમાણે રોજ એકામ ચિત્તથી જપસંખ્યાને અર્પણ કરવાથી એક કરોડ જપ પૂરા થયા પછી દસ પ્રકારના નાદ સંભળવામાં આવે છે. તમરાં, ગકલાં, ખંટ, શંખ, વીણા, તાલ, વાંસળી, તળલાં, બેરી અને મેઘના જેવો નાદ અલુકમે સંભળાવા લાગે છે. દરમો નાદ સંભળતાં બ્રહ્માત્માની સંનિધિ થતાં સાધક બ્રહ્મરૂપ થાય છે. એ રીતે બ્રહ્મમાં મનનો વિલય થવાથી સંકલ્પ-વિકલ્પનો લય થાય છે. અને પાપનો નાશ થતાં જીવ શિવરૂપ થાય છે.

રાજયોગ—રાજયોગ અષ્ટ પાદમાં વહેંચાયો છે. (૧) યમ—અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ અને ક્રોધ પશુ પ્રકારના હાનનો અસ્વીકાર. (૨) નિયમ—ગ્રાહ્યાભ્યંતર શુચિ, પરમ સંતોષ, નિગ્રહ કિંવા કામવિરક્તિ, અધ્યયન અને પરમાત્મસ્વાર્પણ. (૩) આસન—આસન ૮૪ પ્રકારનાં છે. (૪) પ્રાણાયામ—પ્રાણને રોકવાની ક્રિયા. (૫) પ્રત્યાહાર—ચિત્તવૃત્તિઓને અંતર્મુખ કરવી. (૬) ધારણા—ચિત્તની એકાગ્રતા. (૭) ધ્યાન—ચિંતન. (૮) સમાધિ—સ્વરૂપાનુભૂતિ આ અષ્ટપાદ સંબંધે હવે પછી વિસ્તૃત વર્ણન કરવામાં આવશે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

પાંચ યમ.

અહિંસા, સત્ય અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહથી વિષયોનું દમન થાય છે તેથી તે પાંચ યમ કહેવાય છે. તેને વિદ્વાનોએ યોગબીજ રૂપ લેખ્યા છે.

અહિંસા—મનથી ક્રોધ પશુ પ્રાણીનું અનિષ્ટ ચિંતવું, વાણીથી નિઃપ્રયોજન ક્રોધ પ્રાણીને અપ્રિય વચન સંભળાવવું, ક્રોધ તરફ દૂર દૃષ્ટિથી જોવું, તેને તાડન કરવું, ક્રોધ પ્રાણીના શરીર તથા પ્રાણનો સંપર્ક છૂટે એવું ક્રોધ કૃત્ય કરવું તે હિંસા કહેવાય છે. એ નિંદ્ર કૃત્યને જો શુદ્ધ બ્રહ્મનાથી ટાળી ચકાવે તે અહિંસા કહેવાય છે. ચિત્ત એજીજ કરવા ઈન્દ્રિયનાર મનુષ્યે ક્રોધ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સરોદિ કુષ્ટ મનોવિહારથી બદ્ધ થઈને ક્રોધ પશુ પ્રાણીની હિંસર જાણીએ તે પ્રમાણે ક્રોધ પશુ રીતે સ્વતઃ અથવા બીજાને હાથે હિંસા કરવી નહિ, કિંવા બીજાએ કરી હોય કિંવા તે કરવાનો યત્ન કરતો હોય તો તેને આપણા તરફથી અલુભોદન આપવું નહિ.

સત્ય—યોગ્ય પ્રમાણદ્વારા આપણને જે સત્ય જાણવામાં આવ્યું હોય તે જ ખીજને કહેવું. તે જ સાંભળનારને અગ્રિય લાગે નહિ કિંવા તેથી તેનું કાંઈ અહિત થાય નહિ એવી રીતે તેને સત્ય પણ કહેવું. તેથી વિપરીત બોલવું તે અસત્ય છે. આખા જગતનું અધિષ્ઠાન સત્ય જ છે; મટે તે સત્ય પ્રાપ્ત કરવાના શુદ્ધ બાવથી સાધકે સાવધાનતા, નિઃસ્પૃહતા, નિર્ભયતા અને દૃઢતાનું અવલંબન કરી સત્યભાષણ કરવું ઉચિત છે.

અસ્તેય—જે વસ્તુ પર ખીજની માલકી છે તે તેના માલિકની સંમતિ/સિવાય લેવી તે ચોરી છે અથવા સ્તેય છે. તેથી ઉલટું આચરણ તે અસ્તેય છે. સમાજના નિયમ પ્રમાણે સ્થાપિત થએલી કાંઈની માલકીની રથાવર યા જંગલ માલિકતનું અપહરણ કરવું તે ચોરી છે. તેથી ચિત્તસ્વાસ્થ્યને ધક્કો લાગે છે અને યોગાભ્યાસને માટે નાલાયક થવાય છે.

અહમ્યય—નેત્ર, વાણી, જીભ, હાથ અને ઉપરથેન્દ્રિયાદિને નિગ્રહ કરવો તે અહમ્યય કહેવાય છે, જ્યારે જ્યારે અંતઃકરણમાં કામવાસના પ્રવર્ણિત થાય છે, ત્યારે ત્યારે અંતઃકરણમાં અથવા જે ઇન્દ્રિયમાં તેના ક્ષોભ થયો હોય છે તે ઇન્દ્રિયનું તે સ્થળના પ્રાણુવાયુના આકર્ષણથી સાંત્વન કરવું તે અહમ્યય છે.

અપરિગ્રહ—દશ વસ્તુ પર પ્રેમ રાખીને તેના સંગ્રહ કરવો તે જ પરિગ્રહ છે, અને તેથી ઉલટી મનોવૃત્તિ રાખવી તે અપરિગ્રહ કહેવાય છે. ધર્મપરિપાલનાર્થ શાસ્ત્રાદિ ઉપયુક્ત વસ્તુઓ, તેમજ પ્રાણુરક્ષણાર્થ અનવશ્યાદિ અત્યાવશ્યક વસ્તુઓ પર યોગાભ્યાસી પ્રશ્ને મમતા રાખવી નહિ, મનુષ્યે અભ્યાસથી જ મમતા બેઠી છે તો અભ્યાસથી જ તેના ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે.

અહિંસાથી યોગસાધકનું અંતઃકરણમાં નિવેંદ્યુદ્ધિને વિકાસ થાય છે, અને તેના આચરણનું પરિણામ ઈતર પ્રાણીઓ પર પણ થાય છે. સત્યથી વાચાસિક પ્રાપ્ત થાય છે. અસ્તેયથી ઇચ્છાશક્તિ સુશક્લિત થાય છે. અહમ્યયથી અંતઃકરણાદિ ઇન્દ્રિયોને પુષ્ટિ મળે છે તથા આત્મ-સંયમન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને અપરિગ્રહશક્તિથી ત્રિકાળ-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દશ યમ—પાતંજલ યોગસૂત્રમાં ઉપર જણાવેલા પાંચ યમ દર્શાવેલા છે, પરંતુ શ્રી યામવલ્ક્યસંહિતામાં દશ યમ દર્શાવેલા છે. (૧) અહિંસા, (૨) સત્ય, (૩) અસ્તેય, (૪) અહમ્યય, (૫) ક્રમા, અર્થાત

અપકાર કરનાર ઉપર વેર તાળવાની વૃત્તિ ન ઉપજવા દેવી તે, (૬) ધૃતિ અર્થાત્ અનેક પ્રકારનાં વિદ્વા પ્રાપ્ત થયા છતાં પોતાના પરમાર્થનાં સાધનોના અભ્યાસનો પરિત્યાગ ન કરવો તે, (૭) દયા, અર્થાત્ દીન પ્રાણીઓનાં દુઃખો તથા તેમની પડતી રિયતિ જોઈ હૃદય પલજે તે, (૮) આર્જવ, અર્થાત્ અહંતાને ત્યજીને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રતિ મનસા, વાચા, કર્મણા નમ્રતા તથા સરલતા રાખવી તે, (૯) મિતાહાર, અર્થાત્ સ્વાદને ખાદે નહિ પણ દેહરક્ષાર્થે ગળેલા અન્નનો ઓપધની પેડે પ્રસન્ન મનથી ઉપયોગ કરવો અને જોષ્ઠએ તે કરતાં વધારે આહાર ન કરવો તે, (૧૦) શૌચ, અર્થાત્ માટી તથા જળવડે રચૂળ શરીરને પવિત્ર રાખવું તે બાળ-શૌચ, અને સમાન પ્રાણીને જોષ્ઠ મૈત્રીની, દુઃખી પ્રાણીને જોષ્ઠ કશ્યાની તથા સુખીને જોષ્ઠ મુદિતાની બાવના ધારણ કરી, પાપીની હિંસા કરી અથવા મનમાંનો રાગદ્વેષ દૂર કરી, કિંવા પ્રાણાયામ કરી હૃદયને પવિત્ર રાખવું કિંવા નેતિ, ધૌતિ, ઇત્યાદિથી શરીરની અંદરના મળને દૂર કરવા તે આશ્વતર શૌચ કહેવાય છે. એ રીતે શૌચના બે પ્રકાર છે.

પરિચ્છેદ ૬ કો.

પાંચ નિયમો.

અનુધ્યને સકામ કર્મથી પરાવૃત્ત કરીને નિષ્કામવૃત્તિ ધારણ કરવામાં મદદ કરનારાં શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઇન્દ્રિયપ્રહિધાનરૂપ પાંચ ક્રિયાઓ એ પાંચ નિયમો છે. પૂર્વે કહેલા પાંચ યમનો પૂર્ણ અભ્યાસ કર્યાં સિવાય આ નિયમોનો અભ્યાસ કરી શકાતો નથી.

શૌચ—આપણા નિવાસસ્થાનની આસપાસનો પ્રદેશ, નિવાસસ્થાન, તેમાંનાં વસ્ત્રાદિ ઉપકરણો, ધર્મ કર્મ આચરવા માટે મુકરર કરેલી જગ્યા, શરીર પરનાં વસ્ત્રો, આસન, શરીર, ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવાં તે શૌચ કહેવાય છે. * (૧) નેતિ, (૨) બ્રહ્મદાતણ, (૩) ધૌતિ, (૪) બસ્તિ, (૫) નૌલિ, (૬) ત્રાટક, (૭) કપાલભાતિ અને (૮) ગજકરણી એ ક્રિયાઓ મળનિવારક હોય તેનું આચરણ પણ શૌચ કહેવાય છે. પ્રાણાયામદ્વારા ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણના મળનો નાશ કરવો એ પણ શૌચ છે. શારીર શૌચ અથવા બાહ્ય શૌચથી અન્ય શરીરસ્પર્શની સકામ

* જુઓ 'દેહાંતર-શુદ્ધિની ક્રિયાઓ' વિષેનો પરિચ્છેદ.

બુદ્ધિ નાશ પામે છે અને આંતર સૌમ્યથી મનુષ્ય જિતેન્દ્રિયતા અને આત્મસાક્ષાત્કારને પાત્ર થાય છે.

સંતોષ—સ્વંસામર્થોનુસાર આપણા વંશોત્તમધર્મને યોગ્ય ઉદ્યોગ કરવાથી જે ઉપજીવિકાનાં સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં જ મનને સંતુષ્ટ રાખવું, તે સંતોષ કહેવાય છે. પોતાના સામર્થ્યથી વધારે મેળવવાનો લોભ કરનારને સદૈવ પશુ સદાય કરવું નથી. પ્રાણધારણ માટે મનુષ્યને અન્ન, જળ, વસ્ત્ર અને નિવાસસ્થાનની વિશેષ જરૂર રહે છે અને તે જો સુખપૂર્વક પ્રાપ્ત થાય તો પછી અધિકની આશા રાખી દુઃખો શા માટે થવું જોઈએ ?

તપ—આહાર નિયમગદ રાખવો, દિવસમાં એક વખત જંમવું, શક્તિ પ્રમાણે ઉપવાસ કરવો, વ્રતવૈકલ્ય આચરવાં અથવા વંશોત્તમ ધર્મનું પાલન કરવું, શરીર ઇન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણને પોતાના તાબામાં રાખવું તે જ તપ કહેવાય છે. વિવેકપૂર્ણ તપથી અંતઃકરણના સામર્થ્યની વૃદ્ધિ થાય છે અને યોગાભ્યાસમાં વિઘ્ન કરનાર સંસ્કારોનો નાશ થાય છે. તપ સિવાય ઇન્દ્રિયોનાં કાર્યોની ઉગ્ર સિદ્ધિ થતી નથી એટલે નિર્વિઘ્ને યોગાભ્યાસ થઈ શકતો નથી. એ તપમાં પશુ (૧) તામસ, (૨) રાજસ અને (૩) સાત્વિક એવા ત્રણ ભેદો છે. પોતાના શરીરને કષ્ટ દહને અથવા ઇતર પ્રાણીઓને કષ્ટ દેવાની ઇચ્છાથી કરેલું તપ તે તામસ તપ; અવિવેકી મનુષ્ય પાસેથી માન-મરતબો અને સત્કારાદિ પ્રાપ્ત કરવા માટે શ્રદ્ધાવિકીન આચરેલું તપ તે રાજસ તપ અને નિષ્કામબુદ્ધિથી સર્વ પ્રાણીના હિતાર્થે કાર્મિક, વાગિક અને માનસિક તપ આચરવું તે સાત્વિક તપ કહેવાય છે.

સ્વાધ્યાય—મોક્ષશાસ્ત્રના શુદ્ધોચ્ચાર, અર્થગાન અને રહસ્યગાન સહિત અધ્યયન કરવું અથવા સદ્ગુરુએ કરેલા ઉપદેશ-મંત્રનો પોતાના અધિકાર પ્રમાણે જપ કરવો તથા પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું એ સ્વાધ્યાય કહેવાય છે. સ્વાધ્યાયથી ઇષ્ટ દેવતાનો સાક્ષાત્કાર થાય છે અને મનની એકાગ્રતાથી તેની સાથે સંભાષણ પશુ કરી શકાય છે.

ઈશ્વરપ્રણિધાન—પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ અર્થે સર્વલોકિક અને શાસ્ત્રીય કર્મો આચરનારે સ્વાર્થવૃત્તિનો છિદ્ધેદ કરવો એ જ ઈશ્વરપ્રણિધાન કહેવાય છે. કર્તાપણાનું અભિમાન ન રાખવું અથવા કર્મફળેચ્છા વિશે નિષ્કામ રહેવું તથા શુભ કર્મ આચરવાનો દૃઢ નિશ્ચય, ચિત્તવિશ્લેષ કરવા માટે જે જે કાર્યો કરવા, તે વડે ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે.

દશ નિયમ—અન્યથા નિયમ દશ પ્રકારના પશુ છે: (૧) તપ. (૨) સંતોષ. (૩) આસ્તિક્ય એટલે શાઓર્કર્ત ધર્માધર્મ વિષે, તેના ફળ વિષે તથા પરમેશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે જે દૃઢ વિશ્વાસ તે. (૪) દાન, અર્થાત્ ન્યામપૂર્વક એકત્ર કરેલા ધનમાંથી પોતાની ચક્રિત પ્રમાણે યોગ્ય ધનને વિધ્યનુસાર સુપાત્રને અદ્યાપૂર્વક દાન કરવું તે. (૫) ઇશ્વરપૂજન એટલે ઇષ્ટ દેવતાનું એકાગ્ર મનથી, અદ્યાપૂર્વક, પવિત્ર ઉપકરણો વડે પૂજન કરવું તે બાહ્યપૂજન અને મનને રાગદ્વેષરહિત કરવાનો અભ્યાસ તે માનસિક ઇશ્વરપૂજન. (૬) સિદ્ધાન્તવાક્યગ્રવણ અર્થાત્ ધર્મગ્રંથોનું વિધિપૂર્વક ગ્રવણ કરવું તે. (૭) મતિ અર્થાત્ યોગાદિ સત્કર્મમાં સંશય-વિપર્યયરહિત ગ્રહણ તે. (૮) લજ્જા, અર્થાત્ લોકમાં નિંદિત દેખાતાં કર્મો કરવામાં લોકાપવાદભય રાખવો તે. (૯) જપ અર્થાત્ સદ્ગુરુએ ઉપદેશેલા મંત્રનું સ્મરણ કર્યો કરવું તે. (૧૦) હોમ અર્થાત્ મનસહિત એકાદશ ઉદ્રિયોને અયોગ્ય વિષયોથી નિવૃત્ત કરી બ્રહ્મરૂપ અગ્નિને વિષે હોમવી તે સાત્ત્વિક હોમ અને જ્ઞાન યજ્ઞ, તથા ચિત્તની એકાગ્રતાથી અગ્નિમાં ઉદ્રિયોને હોમવી તે ગોમયજ્ઞ છે. અગ્નિમાં પશુઓને હોમવાં તે અર્થ હોમનો નથી. ધૂતાદિ વસ્તુઓને હોમ વાતાવરણની શુદ્ધિ કરે છે. યાગવલ્ક્ય હોમને સ્થાને વ્રતનું પ્રતિપાદન કરે છે.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

આસનો.

આસન એટલે શું?—શરીરના કોઈ પણ અવયવને જે અવસ્થામાં ન પડતાં શરીર નિશ્ચળ રહે એવી રીતે બેસી શકાય તે આસન કહેવાય છે. યમ-નિયમના અભ્યાસની ન્યૂનાધિક ભાષિતી વિના આસનો સિદ્ધ થઈ શકતાં નથી. આસનો અનેક પ્રકારનાં છે, તેમાંનાં કેટલાંક યોગાભ્યાસ માટે ઉપયોગનાં છે, કેટલાંક આત્મવિજ્ઞાન માટે, કેટલાંક રોમ-નિવારણ માટે અને કેટલાંક શરીરને નીચેથી રાખવા માટે ઉપયોગી છે.

આસનનો અભ્યાસ—આસનના અભ્યાસ માટે જે વખત એક વાર નિશ્ચિત કર્યો હોય તે જ વખતે મનમાં બૌદ્ધિક, વૈદિક કિંવા અન્ય કાર્યસંબંધી વિચાર આવે તે નિરૂપયોગી છે. આસનના અભ્યાસમાં મન નિમગ્ન રહે તેવો ચત્ન કરવો જોઈએ. અભ્યાસ ચાલુ હોય તેટલા દિવસ શરીર, ઉદ્રિય અને અંતઃકરણને ગ્રમ થાય એવું કર્યું પશુ

કામ કરવું નહિ, પરન્તુ, આસનાખ્યાસનું એક જ કામ ઉત્સાહપૂર્વક કરવાથી તેમાં જ્યારાપ્તિ સત્વર થશે. એક પહોર અથવા ત્રણ કલાક સુધી કાષ્ટ એક આસન મનને અથવા શરીરને કાષ્ટ પણ તરહનો તાસ પહોંચ્યા વિના રાખી શકાય એટલે આસનસિદ્ધિ થએલી સમજવી. તેવી સિદ્ધિ કેટલા દિવસે થશે એ કહી શકાય નહિ કારણકે તેનો આધાર શ્રદ્ધા તથા ઉત્સાહ પર રહેલો છે.

ચોરાસી આસન—યોગશાસ્ત્રમાં તો ચોરાસી લાખ આસનનું વિધાન છે પરન્તુ તેમાં ચોરાસી આસન મુખ્ય લેખાય છે; છતાં પ્રવીણ યોગી જનો તેથી પણ વધારે આસનો ઉપયોગમાં લે છે. અહીં એવાં આસનોની નામાવલિ આપી છે. (૧) સિદ્ધાસન, (૨) બદ્ધપદાસન, (૩) દંડાસન, (૪) વીરાસન, (૫) પવનમુક્તાસન, (૬) વામપાદ પવનમુક્તાસન, (૭) ધીરાસન તથા દક્ષિણપાદ ધીરાસન, (૮) દક્ષિણપાદ પવનમુક્તાસન, (૯) વામદક્ષિણ આસનમનાસન, (૧૦) પશ્ચિમ તાનાસન, (૧૧) વાતાપનાસન, (૧૨) મથુરાસન, (૧૩) મત્સ્યેન્દ્રાસન, (૧૪) અર્ધ પદાસન, (૧૫) કુકુટાસન, (૧૬) ગોરક્ષાસન, (૧૭) ભદ્રાસન, (૧૮) ઊર્ધ્વ પદાસન, (૧૯) અર્ધ પાદાસન, (૨૦) પૂર્ણ પાદાસન, (૨૧) દક્ષિણાસન, (૨૨) શવાસન અથવા કંડાસન, (૨૩) અન્ધાસન-મકરાસન, (૨૪) વામ-દક્ષિણ પાદાસન, (૨૫) ધનુરાસન, (૨૬) દક્ષિણપાદ શિરાસન, (૨૭) દ્વિપાદ શિરાસન, (૨૮) શિયરાસન-શિષ્ટાસન, (૨૯) વૃક્ષાસન, (૩૦) અર્ધવૃક્ષાસન, (૩૧) ચક્રાસન, (૩૨) તાડાસન, (૩૩) દક્ષિણ-વામ-અતુર્ધાસ પાદાસન, (૩૪) ઉર્ધ્વ ધનુષ્યાસન, (૩૫) વામદક્ષિણ સિદ્ધાસન, (૩૬) સ્વસ્તિકાસન, (૩૭) સ્થિત વિવેકાસન, (૩૮) ઉત્થિત વિવેકાસન, (૩૯) દક્ષિણવામ તઠાસન, (૪૦) પૂર્વ તઠાસન, (૪૧) નિઃશ્વાસન, (૪૨) અર્ધ કૂર્માસન, (૪૩) ગર્હાસન, (૪૪) સિદ્ધાસન અથવા બાધ્રાસન, (૪૫) ત્રિકોણાસન, (૪૬) પ્રાર્થનાસન, (૪૭) દક્ષિણ-વામપાદ ત્રિકોણાસન, (૪૮) પૂર્ણપાદ ત્રિકોણાસન, (૪૯) વામ-દક્ષિણ જુગસન, (૫૦) વામ-દક્ષિણ હસ્ત બયંકરાસન, (૫૧) અંગુષ્ઠાસન, (૫૨) ઉત્કટાસન, (૫૩) વામ અંગુષ્ઠાસન, (૫૪) નયેષિકાસન, (૫૫) વામ-દક્ષિણ અર્ધ પાદાસન, (૫૬) હસ્ત જુગસન, (૫૭) વામ-દક્ષિણ હસ્ત જુગસન, (૫૮) વામ-દક્ષિણ વક્રાસન, (૫૯) વામ-દક્ષિણ જાન્વાસન, (૬૦) વામ-દક્ષિણ સાખામન, (૬૧) ત્રિસ્તંભાસન, (૬૨) વામ-દક્ષિણ પાદ અપાનમનાસન, (૬૩) વામ હસ્ત અતુર્ધાસન,

(૬૪) કૂમ્ભાસન-ગોમુખાસન, (૬૫) ગર્ભાસન-ઉત્તાનકૂમ્ભાસન, (૬૬) વૃક્ષાસન, (૬૭) દ્વિપાદપીડનાસન, (૬૮) કંદપીડનાસન, (૬૯) પ્રોઢાસન-દક્ષિણાવામાર્ધ પદ્માસન, (૭૦) ઉપધાનાસન, (૭૧) અર્ધશવાસન-પર્યંકાસન, (૭૨) ઉત્તાનકૂમ્ભાસન, (૭૩) ઉત્કટાસન, (૭૪) અપાનાસન, સપાનાસન, (૭૫) મોન્યાસન, (૭૬) મંડૂકાસન-ઉત્તાનમંડૂકાસન, (૭૭) પર્વતાસન, (૭૮) ચલમાસન, (૭૯) ઠેઠિલાસન, (૮૦) લોલાસન-ઉત્તાનમાંઘાસન, (૮૧) જિહ્વાસન, (૮૨) હંસાસન, (૮૩) પ્રાણાસન, (૮૪) કાર્મુકાસન, (૮૫) આનંદમંદિરાસન, (૮૬) ખંજનાસન, (૮૭) ક્ષેમાસન, (૮૮) ત્ર્યંબકેદનાસન, (૮૯) સર્વાંગાસન, (૯૦) શુન્ગાસન, (૯૧) પવનાસન, (૯૨) અત્ર્યાસન, (૯૩) કુંજરાસન, (૯૪) સમસંસ્થાનાસન, (૯૫) સંકટાસન, (૯૬) ચકટાસન, (૯૭) વૃષાસન, (૯૮) જિહ્વનિષદનાસન, (૯૯) સોપાનપાસન, (૧૦૦) ગુણમુદ્રા કિંવા મદ્રામુદ્રા.

ઉપર આપેલાં આસનોમાંથી કેટલાક અમલ્યનાં આસનો આ નીચે વિશેષ સમજૂતી અને ચિત્રો સાથે આપવામાં આવેલાં છે.

સિદ્ધાસન—ડાખા પગને આડો રાખીને તેની પાની વૃષણના મૂળ તથા શુદાના ઊદ્રની વચ્ચેના

ભાગમાં રાખવી; જમણા પગની પાની શુલ્કેન્દ્રિય ઉપર રાખી ડોકને નીચી નમાની, હડપચી હૃદયની ઉપર ચાર આંગળ પર લગાડી સરલ તથા નિશ્ચલ રિયતિવડે ઇન્દ્રિયોને વશીભૂત કરી બેસવું; આંખને ઉઘાડી રાખીને દષ્ટિને જૂમધ્વર્મા રાખવી. ડાખા હાથના ચત્તા પંજ પર જમણા હાથનો ચત્તો પંજે રાખવો તે સિદ્ધાસન કહેવાય છે.

[આકૃતિ ૨] સિદ્ધાસન.

આ આસને બેસવાથી શરીરનો મધ્યમ ભાગ સીધો રહે છે અને આસાન્શ્વાસ સીધો ચાલી તેની અતિ મંદ પડવા લાગે છે. તે પ્રાણુવદા નાડીઓના સર્વ મળને દૂર કરે છે.

બદ્ધપદ્માસન—જમણા પગને ડાબા સાથળ પર અને ડાબા પગને જમણા સાથળ પર રાખીને ડોકને સહજ નીચી નમાવી, હૃદયની હૃદયથી ચાર આંગળ ઉપર રાખી બેસવું; પછી જન્ને હાથને પીઠની પછવાડેથી ફેરવીને બેઉ હાથના પંજા ચત્તા રાખી જમણા હાથના અંગુઠા તથા તર્જનીથી જમણા પગનો અંગુઠો ને ડાબા હાથના અંગુઠા તથા તર્જનીથી ડાબા પગનો અંગુઠો પકડવો; તથા આંખોને ઢીલાડી રાખી દૃષ્ટિને નાસિકાના અગ્ર ભાગ ઉપર ઠગવવી તે બદ્ધપદ્માસન કહેવાય છે. આ આસનથી શરીરમાં શોષીનું અભિસરણ નિયમિત થવાથી અરોગ્ય જળવાઈ રહે છે, પીઠની ખુબ ઠાંડીને બેસવાની રૂઝ દૂર થાય છે તથા વ્યાધિઓનું શમન થાય છે.

[આકૃતિ ૩.] બદ્ધપદ્માસન.

વીરાસન—ડાબા પગને ઢીચણથી વાળા, જમણી નીચે લઈ, તેના ફેણો શુદ્ધાની નીચે ઉત્તર-દક્ષિણ (જમણો ડાબો) રાખવો; જમણા પગની પાની ડાબા પગના અંગુઠાને અડાડી ગોઠણ કરી રાખી બેસવું તે વીરાસન છે. આ આસને બેસવાથી આંખ ઝાંઝી મીટ મારે છે તથા અપાન ઉર્ધ્વ થવાથી શરીરજળ વધે છે.

[આકૃતિ ૪.] વીરાસન.

પશ્ચિમ તાનાસન—નીચે બેસી, જન્ને પગ ફેંડની પેડે સન્મુખ

હાંપ્યા કરી, બન્ને હાથથી ઢી-
ચણની નીચેનો ભાગ જમિયા
ઉપડે નહિ એવી રીતે બન્ને
પગ રાખી તે પગના અંગુઠા
પકડવાને લલાટને ઢીચણ ઉપર
રાખવું તે પશ્ચિમ તાનાસન છે.
આ આસનથી પ્રાણનું સુષુમ્ણા-
માં વહન થાય છે તથા જઠરાગ્નિ વૃદ્ધિમત્ થવાથી નીરાગ્ની રહેવાય છે.

[આકૃતિ ૫] પશ્ચિમ તાનાસન.
આ આસનથી પ્રાણનું સુષુમ્ણા-માં વહન થાય છે તથા જઠરાગ્નિ વૃદ્ધિમત્ થવાથી નીરાગ્ની રહેવાય છે.

મત્સ્થેન્દ્રાસન—હાંપ્યા સાથળના ચૂળમાં પરેલો જમણો પગ, તેની
એડીને પાઠની પછવાડેથી ડાબો
હાથ લઈ જઈ તેથી પકડી,
પછી જમણા પગના ઢીચણ
આમળ જમિ પર રાખેલા ડાબા
પગના અંગુઠાને જમણો હાથ
તે પગના ઢીચણથી જકાર
કાઢી, તે હાથથી પકડી, મુખને
ડાબા ભાગની પાઠ બણી ફેરવી,
નાઠની અધી પર નજર રાખીને
એસવું તે મત્સ્થેન્દ્રાસન છે.

આ આસન અનેક મોટા રો-
ગોને દૂર કરે છે, જઠરાગ્નિને
પ્રદીપ્ત કરે છે, કુંડલિનીને જાગ્રત
કરે છે, નિદ્રાને નિયમમાં રાખે છે તથા તાળવાની ઉપરથી ઝરતા ચંદ્રા-
મૂર્તને નહિ ઝરવા દેતાં ત્યાં જ સ્થિર કરે છે.

અધુરાસન—બન્ને હાથનાં તળાં, આમળાં પહોળાં રહે તે રીતે

[આકૃતિ ૭] અધુરાસન.

પૃથ્વી પર રાખી, તે હાથને ઢાણીથી વાળી, તળાયાં નાભીને પડખે ભરાતી, શરીરને મધુરની પેઠે બન્ને હાથના આધારથી અદ્ધર રાખવું તે મધુરાસન છે. આ આસનથી હૃદયગ્નિ ગ્રાણીનો વ્યાધિ, જ્વરોદર, પ્લીહા-અરોગ, વાત, પિત્ત, કફ તથા આગસનો નાશ થાય છે, જઠરાગ્નિ પ્રગ્ન થાય છે તથા પેટના રોગ મટે છે.

કુકુટાસન—જમણા પગને ડાબા સાથળ પર રાખવો ને ડાબા પગને જમણા સાથળ પર રાખવો તથા બે હાથને જંધા તથા ઊંચી વચ્ચે લાવી ચિત્રુકને હૃદય સમીપ રાખી, યુદ્ધને સંકેતી, ઊભને ઉપરની દાઢોના મૂળના મધ્યભાગમાં ઊંચી સ્થાપી નાસાત્ર પર દષ્ટિ રાખી દેહ ઉપાડવો તે કુકુટાસન કહેવાય છે. આ આસનથી આગસ તથા તંદ્રાનો નાશ ને જઠરાગ્નિની પ્રબલતા થાય છે તથા નાડીઓનો મળ દૂર થાય છે.

[આકૃતિ ૮.] કુકુટાસન.

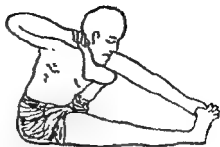
શવાસન—બન્ને હાથ તથા પગ લાંબા કરી, મ્હોં આકાશ ભણી રાખી સ્વચ્છતાથી પીઠ પર ચતુઃશયન કરવું તે શવાસન કહેવાય છે.

[આકૃતિ ૯.] શવાસન.

યોગાભ્યાસ કરતાં થાક લાગે ત્યારે આ આસન કરવાથી વિશ્રાન્તિ મળે છે. શવાસનની રીતે શયન કરી બન્ને ગ્રાંઠણ, પાની તથા ધુંટીને અડાડી રાખી બન્ને હાથ માથા બણી લાંબા કરી રાખવા તે દંડાસન કહેવાય છે.

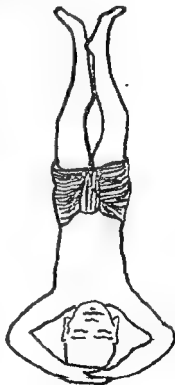
ધનુરાસન—બેસીને બન્ને પગના અંગુઠાને બેઠે વિપરીત હાથથી એટલે જમણેથી ઠાબો ને ડાબેથી જમણો એ રીતે પકડવા; પછી એક પગ લાંબો રાખવો, ને બીજા પગને ઠાન-સુધી ખેંચી લાવવો તે ધનુ-રાસન છે. તેથી આગસ દૂર થાય છે, કુંડલિની ચલાયમાન થાય છે અને ખેંચેલા પગ જ-ણીના શરીરના બાજની નાડી-ઓમાંનો પવન ઉપ્પ થાય છે.

[આકૃતિ ૧૦] ધનુરાસન.

સ્થિરાસન—જમણા પગનો ફેણો ડાબા પગની જાંઘ નીચે રાખવો, ને ડાબા પગનો ફેણો જમણા પગની જાંઘ નીચે રાખી પસાંડી વાળી બેસવું તે સ્થિરાસન અથવા સિદ્ધાસન કહેવાય છે. જેને પદ્માસન કે સિદ્ધાસન સાધ્ય ન થાય તેણે આ આસને બેસી યોગાભ્યાસ કરવો.

વૃક્ષાસન—બન્ને હાથના પંજા માથા પાસે સહજ ચત્તા રાખી તેની પાસે માથું જમીનથી ટેકાવી પગ લાંબા કરી ઉપે ગરતકે રહેવું તે વૃક્ષાસન કહેવાય છે. તેને મુંડાસન કે કપાલાસન પણ કહે છે. આશુભાગનો હૃદય બળ્યાસે કરનાર આ આસન અનુભવવું લાભકારક છે.

[આકૃતિ ૧૧] વૃક્ષાસન.

સિદ્ધાસન—વ્યાધાસન—સીવનીના જમણા બાજમાં ડાબા પગની પાની અને ડાબા બાજમાં જમણા પગની પાની રાખી, જાંઘ ઉપર બન્ને હાથનાં તળાપાં રાખી આંખનાં પહોળાં કરવાં ને મોઢું

કાઠી જીભ બહાર કાઢી સ્થિર દર્શિ-
યા બેસા કરવું તે સિંહાસન છે.
એ આસન વડે મૂલમંધ, * ઉદ્ધિયાન
મંધ ને બહુધરમંધ સિદ્ધ થાય છે,
શરીરનું બળ વધે છે ને જઠરાગ્નિ
પ્રદીપ્ત થાય છે. પગની સ્થિતિ સિં-
હાસનની પેઠે રાખી, બન્ને હાથના
પગ બન્ને હાથજુની બહાર જૂમિ
પર ખોદી, શરીર નમાવી, મ્હો
કાઠી, જીભને અધી બહાર કાઢો,
આંખો સારી રીતે ઉપાડી રાખી
સ્થિર થવું તે વ્યક્ષાસન.

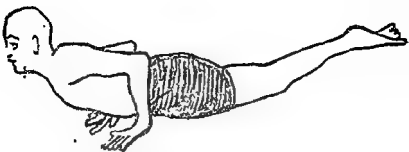
[આકૃતિ ૧૨] સિંહાસન

સ્વસ્થિકાસન—બન્ને
સાથળની નીચેના ભાગની
તથા બન્ને પિંડીઓની
વચ્ચે બન્ને પગના કણ, ઠરી
શરીરને સીધુ રાખી બેસવું
તે સ્વસ્થિકાસન કહેવાય
છે. આ આસન બપોલિમા
ઉપયોગી અને શરીરને
નીરોગી રાખનાર છે.

[આકૃતિ ૧૩] સ્વસ્થિકાસન

બૂજાસન—ઉપા
સર્પ, પમતા અંગુલથી
નાભિપર્વતનો ભાગ જૂમિને
સ્પર્શ કરેલો રાખી
નાભિથી ઉપરનો ભાગ
પર્વતનો ભાગ, બન્ને કરતલ
નાભિને બન્ને પડખે
પૃથ્વી પર બેઝી હોયો
રાખવો તે બૂજાસન કહેવાય છે તે આસનથી કુંડલિની જાગ્રત થાય
છે, જઠરાગ્નિ વૃદ્ધિ પામે છે અને શરીરમાના વ્યાધિઓનું રાખન થાય છે.

[આકૃતિ ૧૪] બુજંગાસન.

આસન સંબંધી વિશેષ સૂચના—આસન કર્મ પછી હાથ, પગ, છાતી અને મસ્તક બહુ જરૂર સિવાય કંપવા દેવાં નહિ. પોતાના સામર્થ્યને અનુસરતું આસન કરવું. તે વખતે આપણી પાસે સદૃશ, સત્પુરૂષ, અથવા ઈષ્ટ દેવતા અધિષ્ઠિત છે એમ કલ્પીને તેને ભક્તિપૂર્વક નમન કરવું. પછી પૂર્વોચ્ચિત્ત બેસીને આસનના અભ્યાસનો પ્રારંભ કરવો. જે જગ્યાએ બેસવાનું હોય તે જગ્યાને ધૂપ વગેરેથી સુગંધિત કરવી. જે આસન પર બેસવાનું હોય તે બહુ ઊંચુ અથવા નીચું પણ ન હોવું જોઈએ. બેસવાને માટે બિનનું વસ્ત્ર, મૃગમર્મ અથવા વ્યાઘ્ર-મર્મ જોઈએ. કાંતો રહવારે અથવાતો સાંતે એક વખત આસનનો અભ્યાસ કરવો. આસનનો અભ્યાસ ચાલુ હોય ત્યાંસુધી મિતાહાર કરવો. બની શકે તો મધ્યાહ્ન પછી એક જ વાર આહાર કરવો જરૂર જણાય તો રાત્રે થોડું દૂધ પીવું આસનસિદ્ધિ થાય ત્યાંસુધી મન, વાણી અને શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

આસનના સામાન્ય લાભો—આસનનો અભ્યાસ કરવા ઇચ્છનારે તે આસનો જેણે સાધ્ય કર્યા હોય તેની પાસેથી જરાબર સમજી લઈને કરવા એ વધારે સારું છે. આસનસિદ્ધિ થવાથી ટાંઠ, તકો, કુષ્ઠ, તૃષા, હર્ષ, શોક વગેરે મનોવિકાર ધોડા કરી શકતા નથી પણ પ્રાણવાયુની ગતિ તેમ જ રુદિરાભિસરણ વયાયોગ્ય રીતે ચાલી શકે છે. તમોચ્ચનો નાશ થઈને જઠરાગ્નિ પ્રકીર્ણ થાય છે. ચાંચ્ચરૂપ રંગેચ્ચની શાન્ત વૃત્તિથી ઈદ્રિયોનો ગ્લાહ વેગ શિથલ થઈને અંતઃકરણ શાન્ત તથા નિર્મળ રહે છે.

‘ પરિચ્છેદ ૮ મો.

પ્રાણાયામ.

પ્રાણાયામ એટલે શું ?—મુખ્ય પ્રાણને સર્વ બાબુથી રોકવે તે જ પ્રાણાયામ કહેવાય છે. મુખ્ય પ્રાણના બાહ્ય વેગનો નિરોધ થયાથી ઇદ્રિયો તથા અંતઃકરણ જોને ગૌણ પ્રાણ-કહેવામાં આવે છે તેમાંના બાહ્ય વેગનો ‘પણ આ પ્રાણાયામ ક્રિયાથી નિરોધ થઈ શકે છે.

પ્રાણાયામના અભ્યાસ પૂર્વે—આસનનો ન્યૂનાધિક અભ્યાસ કર્યા સિવાય પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી તેમાં મુદ્રા આવવી તે દૂર રહી પરન્તુ તેથી ઉલટું શરીરમાં રામનો ઉદ્ભવ થવાનો સંભવ રહે છે; માટે આસનનો અભ્યાસ સારી પેઠે આગળ વધ્યા પછી જ પ્રાણાયામમાં આમળ વધવું. એ અભ્યાસ શરૂ કર્યા પૂર્વે આહારવિહાર પરિમિત કરવા, તથા મનસા, વાયા, કર્મણા અહ્યયર્થ સેવવું.

પ્રાણાયામના પ્રકાર—પ્રાણાયામના એકંદર ૧૧ પ્રકાર છે. (૧) અનુસ્રોમ, (૨) વિસ્રોમ, (૩) સ્વાભાવિક, (૪) સૂર્યભેદન, (૫) ચંદ્ર-ભેદન, (૬) ઉજ્જયમી, (૭) સીતકારી, (૮) શીતલી, (૯) બસ્તિકા, (૧૦) બ્રામરી, (૧૧) મૂર્છા; તેમાંના અનુસ્રોમ, વિસ્રોમ, સ્વાભાવિક, ઉજ્જયમી અને બસ્તિકા એ યોગસાધકને વધારે ઉપયોગી છે.

પ્રાણાયામ કરવાની રીત—પ્રસન્ન ચિત્તથી શુદ્ધ હવાવાળે સ્થળે એક એરડામાં અથવા ખુલ્લી જગ્યામાં પદાસન કરીને પૂર્વાભિમુખે ખેંસી ઈષ્ટદેવતાને પ્રણામ કરી જમણા હાથની પહેલી-ખીજ આંગળીઓ અંગૂઠાના મૂળમાં રાખીને તે હાથની અનામિકા તથા ટચલી આંગળીથી ડાબી નાસિકા બંધ કરી જમણી નાસિકાથી ધીમે ધીમે શ્વાસ છોડવો. પછી ટેટલીક વારે જમણી નાસિકા એ જ રીતે બંધ કરીને શ્વાસ ડાબી નાસિકાથી ધીમે ધીમે એકથી સોળસુધી ગણતારા જેટલી વાર થાય. તેટલી વારમાં ખેંચવો. એકથી એસઠ ગણતારા જેટલી વાર થાય તેટલી વાર અથવા યથાશક્તિ કાળમુધી વાયુને ઉદરમાં રૂધો રાખવો. પછી પેટ કુલાવીને નાભીની બાબુથી વાયુ ઉપર ખેંચી જમણી નાસિકા પરથી આંગળી ઉઠાવી તે માર્ગે વાયુને એકથી બત્રીસ ગણતારા થાય તેટલી વારમાં ધીમે ધીમે બહાર કાઢવો. પુનઃ એ જ પ્રમાણે જમણી નાસિકાથી વાયુને અંદર ખેંચી ઉદરમાં તેને ફેરવી પુનઃ તેને ડાબી નાસિકાથી બહાર કાઢવો. વાયુને અંદર લેવાની ક્રિયા પૂરક, રૂધવાની ક્રિયા કુંબક

અને બહાર કાઢવાની ક્રિયા રેચક કહેવાય છે. જે નાડીદ્વારા પૂરક કરવામાં આવે તે દ્વારા રેચક કરવો નહિ પરંતુ જે નાડીથી રેચક કર્યો હોય તે નાડીથી પૂરક કરવામાં દરકત નથી. રેચક ધીમે ધીમે કરવો. પૂરક ધીમે ધીમે અથવા સાધકની ઇચ્છા પ્રમાણે કરી શકાય. પ્રાણાયામ સવારે, બપોરે ને સાંજે-દિવસમાં ત્રણ વાર પાંચથી નેવું અણ્ણતામુધીના કાળ માટે કરી શકાય છે. એ પ્રમાણે ત્રણ માસ અથવા તેથી વધારે કાળ આ અનુસોમ અને વિશેષ પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવાથી સાધકની સુપ્રમણા નાડીમાંના કઠાદિ મળ દૂર થાય ॥ અને નાડી સાધ થાય છે. પ્રાણાયામ કરતાં જે મામં લાગવા માટે તેા કનિષ્ઠ પ્રકાર, શરીરમાં કંપ છૂટે તેા મધ્યમ પ્રકાર અને પ્રાણવાયુ બહારનાં સ્થિર થાય તેા સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રકાર સમજવો. પ્રાણાયામ કરતી વખતે નિદ્રા, ચિત્તભ્રમણ, રોમાંચ, કંઠનાદ, ધંટાનાદ થાય, વચ્ચમાં અંગ ધરધરે, ચમત્કારિક શબ્દ સંભળાય, મૂર્છોના પ્રાદુર્ભાવ ન થાય તેા અભ્યાસ ઉત્તમ પ્રકારે થાય છે એમ સમજવું. પંદર સેકંડ પૂરક, એક મિનિટ કુંભક અને અર્ધ મિનિટ રેચક કરતાં આવડે એટલે પ્રાણાયામ ઉત્તમ રીતે કરી શકાશે એમ સમજવું.

કુંભકના ભેદ—ઉપર અનુસોમ-વિશેષ પ્રાણાયામ અથવા કુંભકના ભેદ સમજાવવામાં આવ્યા છે. નાસિકાને દાખ્યા વિના પ્રાણવાયુને ખેંચી રૂધવો ને છોડવો-જેમ દરેક પ્રાણી સ્વાભાવિક રીતે કરે છે, તે સ્વાભાવિક કુંભક છે. જમણી નાસિકાથી વાયુને અંદર ખેંચી, રૂધી, ડાબી નાસિકાથી તેને છોડવો તે સર્વભેદન કુંભક કહેવાય છે. તેથી ઉદરરથ વાયુના દોષ મટે છે, કૃમિરોગ નાશ પામે છે અને મસ્તક શુદ્ધ થાય છે. મ્હોં બંધ કરી બેઠે નાસિકાથી શ્વાસ ખેંચી રૂધવો અને ડાબી નાસિકાથી તેને ધીરે ધીરે છોડવો તે ઉજ્જ્વળી કુંભક કહેવાય છે. તેથી સજેષ્ઠ, નાડીવિકાર, ઉદરવિકાર તથા વાયુના રોગ નાશ પામી જઠરાગ્નિ બળવાન થાય છે. બેઠે નાસિકા બંધ કરી જીભને અર્ધ ગોળાકારે રાખી મુખદ્વારા ખેંચવો અને તેને રૂધોને બેઠે નાસિકાથી છોડવો તે સીતકારી કહેવાય છે. તેથી આજસ, નિદ્રા તથા અચક્તિ નાશ થાથી શરીર તથા છુદિનું બળ વધે છે. બેઠે નાસિકાને બંધ કરી જીભને આઠની બહાર કાઢી પવનને ખેંચી, રૂધી, બેઠે નાસિકાથી તે છોડવો તે શીતલી કુંભક કહેવાય છે. તેથી ગોળા, જરોલ, તાવ અને પિત્તવિકાર નાશ પામે છે. અર્ધ પદ્માસન અને મૂલમંધ કરી ડાબી નાસિકાથી પવનને બહાર કાઢી, પુનઃ તે જ નાસિકાથી પવનને અંદર ખેંચી

ફાડી જીભ બહાર કાઢી સ્થિર દૃષ્ટિ-
થી જોયા કરવું તે સિંહાસન છે.
એ આસન વડે મૂલમંધ, * ઉડિયાન
બંધ ને જલમંધરબંધ સિદ્ધ થાય છે,
શરીરનું બળ વધે છે ને બઠરામ્મિ
પ્રદીપ્ત થાય છે. પગની સ્થિતિ સિં-
હાસનની પેઠે રાખી, બન્ને હાથના
પગ બન્ને કોંચણની બહાર ભૂમિ
પર ખોડી, શરીર નમાવી, મ્હોં
ફાડી, જીભને અર્ધો બહાર કાઢી,
આંખો સારી રીતે ઉઘાડી રાખી
સ્થિર થવું તે વ્યાધાસન.

[આકૃતિ ૧૨] સિંહાસન

સ્વસ્તિકાસન—બન્ને
સાથળની નીચેના ભાગની
તથા બન્ને પિંડીઓની
વચ્ચે બન્ને પગના ફણા, કરી
શરીરને સીધું રાખી બેસવું
તે સ્વસ્તિકાસન કહેવાય
છે. આ આસન બપોદિમાં
ઉપયોગી અને શરીરને
નીરાગી રાખનારું છે.

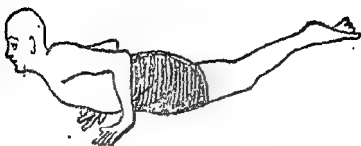
ભૂજંગાસન—ઉપા
સૂર્ય, પગના અંગુલથી
નાભિપર્યંતનો ભાગ ભૂમિને
સ્પર્શ કરેલો રાખી
નાભિથી ઉપરનો, માથા
પર્યંતનો ભાગ, બન્ને કરતલ
નાભિને બન્ને પડખે
પૃથ્વી પર ખેંચી લેવો.

[આકૃતિ ૧૩.] સ્વસ્તિકાસન.

રાખવો તે ભૂજંગાસન કહેવાય છે. તે આસનથી કુંડલિની જાગ્રત થાય
છે, બઠરામ્મિ વૃદ્ધિ પામે છે અને શરીરમાંના વ્યાધિઓનું શમન થાય છે.

[આકૃતિ ૧૪] ભૂજંગાસન.

આસન સંબંધી વિશેષ સૂચના—આસન કર્યા પછી હાથ, પગ, છાતી અને મરતક બધું જરૂર સિવાય કંપવા દેવાં નહિ. પોતાના સામર્થ્યને અનુસરતું આસન કરવું. તે વખતે આપણી પાસે સદૃશ, સતપુરુષ, અથવા ધૃષ્ટ દેવતા અધિષ્ઠિત છે એમ કલ્પીને તેને ભક્તિપૂર્વક નમન કરવું. પછી પૂર્વોક્તિમુખ ભેરીને આસનના અભ્યાસનો પ્રારંભ કરવો. જે જગ્યાએ બેસવાનું હોય તે જગ્યાને ધૂપ વગેરેથી સુગંધિત કરવી. જે આસન પર બેસવાનું હોય તે બધું હંચું અથવા નીચું પથ્થુ ન હોતું જોઈએ. બેસવાને માટે બેઠનું વસ્ત્ર, ચૂમચર્મ અથવા વ્યાઘ્રચર્મ જોઈએ. કાંતો રત્નકારે અથવાતો સાંતે એક વખત આસનનો અભ્યાસ કરવો. આસનનો અભ્યાસ ચાલુ હોય ત્યાંસુધી ખિતાહાર કરવો. બની શકે તો મધ્યાહ્ન પછી એક જ વાર આહાર કરવો. જરૂર જણાય તો રાત્રે થોડું દૂધ પીવું આસનસિદ્ધિ માય ત્યાંસુધી મન, વાણી અને શરીરથી અલગથર્મ પાળવું.

આસનના સામાન્ય લાભો—આસનનો અભ્યાસ કરવા ધૃઢ-નરે તે આસનો જેણે સાધ્ય કર્યા હોય તેની પાસેથી જરાબર સમજી લઈને કરવા એ વધારે સારું છે. આમનસિદ્ધિ થવાથી ટાંઠ, તાકો, કુષ્ઠ, તૃષ્ણ, હર્ષ, શોક વગેરે મનોવિકાર પીડા કરી શકતા તથી. પચ પ્રાણવાયુની ગતિ તેમ જ રૂધિરાભિમરણ ચયાગોચર રીતે ચાલી શકે છે. તમેગુણનો નાશ થાને જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે. ચાંચત્યરૂપ રમેગુણની શાન્ત વૃત્તિથી ઉદ્વિગ્બો બાલ વેગ શિથિલ થઈને ઝંપનકરણ શાન્ત તથા નિર્મળ રહે છે.

વારંવાર એ રીતે રેચક-પૂરક કરી, કેટલીક વારે કુંભક કરવો અને ત્યાર-
પછી જમણી નાસિકાથી એ જ રીતે રેચક-પૂરક કરી કુંભક કરવો, અને
ડાબી નાસિકાથી વાયુને છોડવો, એ બ્રહ્મિકા કુંભક કહેવાય છે. તેથી
કેક, પિત્ત અને વાયુના દોષો નાશ પામી જઠરાગ્નિની વૃદ્ધિ થાય છે. આ
કુંભક સારી રીતે કરી શકનાર કુંડલિનીને જાગૃત પણ કરી શકે છે.
ડાબી નાસિકાથી જમરના જેવા નાદ સહિત પવનને ખેંચી, ઈંધી, જમણી
નાસિકાથી જમરના જેવા નાગ સહિત બહાર કાઢવો તે બામરી કહે-
વાય છે. તેથી ચિત્તની ચંચળતાનો નાશ થાય છે. પચાસને બેસી, ઈડા-
વડે પૂરક કરી, તેને અંતે દૃઢ જલંધર બંધ કરવો. પછી બેઠ હાથના
અંગુઠાથી બેઠ કાન, બેઠ તર્જનીથી બેઠ આંખો, બેઠ મધ્યમાથી બેઠ
નાક અને બાકીની આંગળીઓથી મ્હોં-બંધ કરી કુંભક કરવો અને
ધીરે ધીરે જલંધર બંધ સહિત જમણી નાસિકાથી રેચક કરવો. તે
મૂઝા કહેવાય છે. તેથી ચિત્તનું ચાંચિત્ય નાશ પામે છે. અર્ધ પચાસને
બેસી છાતી બહાર કાઢી, બેઠ હાથ ઉંચા કરી, હાથના અંગુઠાને બીડી,
પૂરક કરીને સ્થિર ચર્ધ સૂણું તે પ્લાવિની કુંભક કહેવાય છે. તેથી
શરીરમાં શીતલતા ઉત્પન્ન થાય છે.

‘ પ્રાણાયામ સંબંધી વિશેષ સૂચના—પ્રાણાયામ કરતી વેળાએ
નેત્ર અર્ધમિલિત અને દૃષ્ટિ નાસિકાએ રાખવી અથવા નેત્ર તદ્દન બંધ
રાખવી. પૂરક કરતી વેળાએ સાધકે પોતાની બધી ઇચ્છાઓ યત્ન-
રમાં ભાવવી. કુંભક સમયે પોતાની અંતઃકરણની વૃત્તિ હૃદયમાં અથવા
નાભીના આંતર ભાગમાં-પ્રજ્ઞામાં સ્થિર કરવી રેચક સમયે વૃત્તિને
હૃદયમાં સ્થિર રાખવી પ્રાણુવાયુ સુષુમ્ણા નાડીમાં પ્રવેશ કરે છે, તેથી
મન અત્યંત સ્થિર થાય છે ત્યારે તે અવસ્થાને મનોભ્રમની અથવા
હિન્મની અવસ્થા કહેવામાં આવે છે. કુંભકમાં જેમ જેમ વૃદ્ધિ થતી
જાય તેમ તેમ પ્રાણાયામ વધારે સફળતાને પામે છે. વારંવાર રેચક
કરવાથી ઉદરરોગ દૂર થાય છે, અને કંકની નિવૃત્તિ થાય છે. પૂરકથી
શરીરને ‘પ્રુષ્ઠિ મળે ॥ તથા સર્વ વ્યાધિનો નાશ થાય છે. કુંભકથી
હૃત્પદ્મનો વિકાસ થાય છે અને સુષુમ્ણામાંની મંચીનો બેદ ચર્ધને
મનોબળ વૃદ્ધિ પામી મન સ્થિર થાય છે. પ્રાણુવાયુ નાભિમાં સ્થિર
થવાથી જ્વરાદિનો નાશ થાય છે, કંઠસ્થિત ચવાથી કુષાન્ત્રમાંની પીડા-
યતી નથી અને કપાળમાં સ્થિત ચંચાથી ક્રોધની નિવૃત્તિ થાય છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

દેહાંતર શુદ્ધિની ક્રિયાઓ.

ક્રિયાઓના પ્રકાર—દેહાંતર શુદ્ધિની અથવા મળનિવારણની ક્રિયાઓના પ્રકાર કેટલાક યોગીઓ આઠ જણાવે છે અને કેટલાક ૭ જણાવે છે. ધૌતિ, યસ્તિ, નેતિ, ત્રાટક, નૌલિ અને કપાલભાતિ એ ૭ પ્રકાર છે અને ધ્વજાદાતણુ તથા ગજકરણી એ બે પ્રકારે ઉમેરતાં આઠ થાય છે. અન્ય રીતે ગણતાં ધ્વજાદાતણુ અને ગજકરણી એ ધૌતિના પ્રકારો પણ છે. જે મનુષ્યના શરીરમાં મેદ અથવા શ્લેષ્મ ક્ષય વધારે હોય તેણે પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કર્યા પૂર્વે નેતિ, ધૌતિ, યસ્તિ વત્યાદિ દેહાંતર શુદ્ધિની ક્રિયા કરવી હિતાવહ છે. આમાં પણ ત્રાટક અને કપાલભાતિ એ બે પ્રકાર સામાન્ય જનોને ચાટે વિશેષ હિતાવહ છે.

ધૌતિ—ધૌતિ ચાર પ્રકારની છે: (૧) આંતરધૌતિ, (૨) દાંતધૌતિ, (૩) હૃદયધૌતિ અને (૪) મૂલશોધન. પુનઃ આંતરધૌતિ ચાર પ્રકારની છે: વાતસાર, વારિસાર, વક્ત્રિસાર અને બહિષ્કૃત.

મુખને કાગડાની ચાંચના આકારનું કરીને ધીરે ધીરે વાયુનું પાન કરી પેટમાં તેને ચલાવી—ફેરવી પછી ધીરે ધીરે તેને મોંથી બહાર કાઢવો તે વાતસાર કહેવાય છે. તે રાગનો નાશ કરી દેહની અગ્નિને વધારનારો છે. મુખથી ધીરે ધીરે કંઠસુધી પાણી પીને પછી તેને પેટમાં ફેરવી શુદ્ધિવાદિ બહાર કાઢી નાખવું તે વારિસાર કહેવાય છે. તેથી દેહ નિર્મળ થાય છે. ફુંટીને સો વાર મેરુપૃથ્થમાં લગાવવી એટલે પેટને એવું સંકેત્યું કે જેથી ફુંટી બરડાની ઠરોડને બડી જાય તે વક્ત્રિસાર ધૌતિ કહેવાય છે. તેથી પેટના રોગ દૂર થાય છે અને જઠરાગ્નિ વધે છે. પહેલાં કાગડાની ચાંચ જેવું મોં કરી તેથી વાયુનું પાન કરવું કે જેથી પેટ ભરી જાય, તે પવનને દોઢ કલાક પેટમાં રાખીને પછી શુદ્ધિવાદિ બહાર કાઢવો તે બહિષ્કૃત કહેવાય. જ્યાંસુધી બધી પ્રદરસુધી શ્વાસ શેઠતાં ન આવડે ત્યાંસુધી સાધકે બહિષ્કૃત આંતરધૌતિનો પ્રયોગ કરવો નહિ.

દાંતધૌતિ પાંચ પ્રકારની છે: દાંતના મૂળને, જીભના મૂળને, કાનના બેઢિ છિદ્રને અને કપાળના છિદ્રને ધોવાં તે. ખેરસારની જુદાથી અથવા ચોખ્ખી સુકી માટીથી દાંતના મૂળને એવી રીતે ધસવાં કે જેથી તે પરનો મેલ દૂર થઈ જાય, તેથી દાંતધૌતિ થાય છે. તેથી દાંતનું રક્ષણ થાય છે.

તજની, મધ્યમા અને અનામિકા એ ત્રણ આંગળીઓ ગજાની અંદર નાખીને જીભના મૂળને વારંવાર ધસવાથી ધીરે ધીરે જે કાંઈ કહેનો દોષ દોષ છે તે બહાર નીકળી જાય છે. પછી તે ત્રણ આંગળીઓને માખણ લગાડીને જીભના નીચેના મૂળ ઉપર ધર્મણ કરવું તથા જીભને અગ્રભાગે પકડીને ધીરે ધીરે ખેંચવી કે જેથી જીભનું દોહન થાય. એમ કરવાથી જીભ લાંબી થાય છે અને પરિણામે જુદાવસ્થા દૂર જાય છે. તજની અને અનામિકાથી કાનના બેઠ છેદને રોજ શુદ્ધ કરવાથી એક પ્રકારનો વિશુદ્ધ નાદ પ્રકટ થયા કરે છે. આ કર્ણધૌતિ કહેવાય છે. જમણા હાથના અંગુઠાને રોજ સવારે બોજન પછી અને સૂયોસ્ત સમયે કપાલરંધ્રમાં અર્થાત્ મસ્તકની વચ્ચેના અને કપાલની પાછળના ભાગમાં ધસવો તે કપાલરંધ્ર ધૌતિ કહેવાય છે. તેથી કંઈ દૂર થાય છે, નાડીઓ નિર્મળ થાય છે અને દષ્ટિ દિવ્ય થાય છે.

હૃદ્ધૌતિ અર્થાત્ હૃદયને સાફ કરવાનો વિધિ ત્રણ પ્રકારનો છે. દંડ-ધૌતિ, વમનધૌતિ અને વસ્ત્રધૌતિ. ડેજાની લુમનો વચ્ચેનો દંડ અથવા વડવાઈનો દંડ અંગૂઠા જેવડો જડો લાંબને તેને સાફ તથા લીસો બનાવવો. તેને એક છેડે ઝીણો સાફ કૂચો કરવો અને તેને ધોઈ નાખવો. પછી જીભડક બેસીને તેને ગજાવાટે પ્રવેશ કરાવવો. શ્વાસ ધીમે પાડવાની જરૂર પડે તો તેમ કરવું. શ્વાસનળ દંડને અંદર જતો અટકાવે તો પશુ ગભરાવું નહિ પંજુ ધીરે ધીરે દંડને અંદર ઉતારવો. પ્રથમ જરા ઉલટી થવા જેવું લાગે તોપણ ગભરાવું નહિ. પછી ધીરે ધીરે દંડને બહાર કાઢવો. એથી કંઈ પિત્તાદિ મળ નાશ પામે છે. આ પ્રયોગ કરનારે પ્રારંભમાં કંઈ ઉત્પન્ન કરનારી વસ્તુઓ ખાવી નહિ. એ દંડ ધૌતિ કહેવાય છે. બોજનાતે કંઠસુધી જળ પીને પછી થોડી વાર-સુધી ઉપર જોષ રહી પછી થોડી વારે જળને વમન કરી નાખવું તે વમનધૌતિ કહેવાય છે. તેથી પિત્તદોષ નાશ પામે છે. એને મજકરણી પણ કહે છે. ચાર હાથ લાંબો (મિટલાડો ૧૫ હાથ લાંબો પણ વાપરી શકે છે.) અને ચાર-આંગળ પહોળો મલમલનો કકડો લેવો અને પાણીથી સારી પેટે ધોઈને શુદ્ધ કરવો. પછી તેને દંડધૌતિની રીતે મુખદ્વારા ધીરે ધીરે આવતા જઈને ગળવો. પ્રારંભમાં ઉલટી જેવું લાગે બહારાવણ.

[આકૃતિ ૫]
દંડધૌતિ વા

તો ગરમ ઉકાળાનું સેવન કરવું. પહેલાં દૂધમાં પલાળેલી ધીતિ ઉતારતાં શીખવું, પછી પાણીમાં પલાળેલી ચાવશે અને હેવરે સૂઈ ધીતિ પણ ઉતારી શકાશે. ધીતિ પેટમાં ગયા પછી પેટને સારી પેટે દલાવવું. ધીતિનો ખીજો છેડો દાઢની વચ્ચે મળખૂત દબાવી રાખવો, નહિતો પેટમાં ઉતરી જશે તો તેને કાઢવાનું મુશ્કેલ થઈ પડશે. પછી ધીતિને હાથવડે ધીરે ધીરે બહાર ખેંચી. તેને કઠાદિ મળ સામેલો જણાઈ આવશે. આ વખતે ધીતિથી ઉદરના રોગો, કફ, ખરોળ, વગેરે નાશ પામે છે.

મળાયામ દર્દી પછી નેતરના નાના ટુકડાવડે અથવા મધમા-વડે ગુદામાંનો મળ સાફ કરી નાંખવો અને તેને જળથી ધોઈ નાંખવો. તે મૂલશોષન ધીતિ કહેવાય છે. તેથી અપાનની કૂરતા નાશ પામે છે.

બસ્તિ—કુંડીસુધી ઉડા પાણીમાં ઉત્કટાસને બેસી ગુદાને સંદો-

ચવી તથા દેલાવવી તે બસ્તિ કહેવાય છે. પર-ન્તુ શરૂઆતમાં ગુદામાં પાણીનો પ્રવેશ કરાવ-વામાં વાંસની પાંચ-છ આંગળની નળી લઈને તેને સુંવાળી કરી ગુદા દ્વારમાં ચાર આંગળ જેટલી પ્રવેશ કરાવવી જોઈએ અને પછી ગુદાનું આકુંચન કરવાથી તેમાં ધીરે ધીરે પાણી ચડવા લાગે છે. [જુઓ આ-કૃતિ ૧૬] જળનો અંદર પ્રવેશ થયા પછી પેટના

[આકૃતિ ૧૬] ઉત્કટાસન સાથે બસ્તિ.

નળને સારી પેટે દલાવવા અને પછી પાણી છોડી દેવું. જળનો કાંઈ બાગ અંદર રહી ગયો હોય તે મધરાસન કરીને કાઢી નાંખવો. એનીમા નામના ચંચળી પણ બસ્તિકર્મ થાય છે અને મળાશયમાંનો મળ પાણીદ્વારા કાઢતરો સાફ કરે છે એ જણીતી વાત છે. ધીતિ અને

અરિતકમ' દમેશાં જમ્યા પદેલાં કરવાં અને તે કપા પછી ઘોડી વિચાર્તિ લગ્ન જમનું. તેથી જોલો, જરેણ, અર્ધવિકાર અને પિત્ત કશી થએલા રોગો દૂર થાય છે.

નેતિ—મીઠણા અને પાતળા દોરા લગ્ન નામિકાદ્વારા ચડારી મુખ-મંથી બદાર કાઢવા તે નેતિ નામની ક્રિયા કહેવાય છે. બે ત્રણ દાય લાંબું દશ કે પંદર તારનું સૂતર લેવું. સૂતરના અર્ધ ભાગને મીઠણ પાછ મુંવાણું કરવું. પછી એ મીઠણ પાએલા છેડાની અળી એક નસોરામાં માલી ખીળ નસોરાને દાખી પૂરક પ્રાણાવાય કરતાં એ છેડાને અંદર ધાસતાં જવું. પછી મુખથી વાયુનું રેચન કરવું એટલે સારી પેડે અવ્યાસ કરવાથી મુખમાં સૂત્રનો અમ્ર ભાગ આવી જાય છે, એ જ રીતે સૂતરનો બીજો છેડો બીજી નાસિકામાં ધાલીને પણ મુખદ્વારા કાઢી ચકાય છે. આ અવ્યાસ ધણો કિચ્છ છે અને બહુ યત્ન કરતાં છતાં ઠેટલીક વાર સિદ્ધ થતો નથી. તેથી નામિકા, કપાજ અને રકંધના સાંધા શુદ્ધ થાય છે.

નીલિ—બેઠાં ખાંધને નમાવી બેઠાં હાથને ટીચણ પરરાખી, હાથ રહીને, (અથવા બેઠાં હાથને ધુટણ પરટેકા આપતાં બેસીને) જળની ધુમરી સમાન વેગથી પોતાના પેટનું દક્ષિણ અને વામ બાગથી બમણું કરે તે નૈલિ ક્રિયા કહેવાય છે. નળ છૂટા હોય તે આ ક્રિયા સારી ત્વરાથી કરી શકે છે. તેથી મંદાગ્નિ નાશ પામે છે અને આમાશયના રોગ દૂર થાય છે.

[આકૃતિ ૧૭] નીલિ (બેસીને).

ત્રાટક—એકાગ્ર ચિત્તથી અને નિશ્ચલ દૃષ્ટિથી સૂક્ષ્મ લક્ષ્યને અર્થોત્ક્રાંતિ નાની મીઠને જ્યાંસુધી આંખમાંથી અશ્રુપાત ન થાય ત્યાંસુધી

જુએ તે ત્રાટક
કહેવાય છે.
તેથી આંખોનાં
રોગો દૂર થાય
છે. ગિત્રમાં
દર્શાવ્યા મુજબ
સામે દર્પણ
રાખી દર્પણ
માંના ચોતાના
પ્રતિબિંબમાં ક-
પાળ પરના આ-
લેશ સામે દૃષ્ટિ
સ્થિર રાખવા-
થી પણ ત્રાટ-
કની કેળવણી
મળે છે.

[આકૃતિ ૧૮] ત્રાટક.

કપાલભાતિ—અર્ધ પદ્માસને એસી લોદારની ધમણની પેઠે સંઘ-
મથી અર્ધાંત એક વાર અત્યંત ઉતાવળથી રેચક—પૂરક પ્રાણાયામ કરવો.
એ કપાલભાતિ કહેવાય છે. ઈંડાથી પૂરક કરી પિંગલાથી રેચક કરે તે
વાતક્રમ કપાલભાતિ કહેવાય છે; નાકથી પાણી જેવી મુખથી છોડે
અથવા મુખથી પાણી જેવી નાકથી છોડે તે વ્યુત્ક્રમ કપાલભાતિ
કહેવાય છે. મુખથી સીત્કાર કરી પાણી ખીએ અને નાકથી છોડી દે તે
ઓત્ક્રમ કપાલભાતિ, કહેવાય છે. આ કપાલભાતિ કરના સર્વ વિકારોને
દૂર કરે છે.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

મુદ્રાઓ.

(૧) મહામુદ્રા—ડાબા કે જમણા પગની પાનીથી ગુદા અને
ઉપરથ—ઉદ્રિયની મધ્યના ભાગને જરાબર દબાવીને જમણા કે ડાબો પગ,
તેની પાની જૂગિને અડે એવી રીતે સીધો ઘાંઘો કરવો, અને તેની
આંગળીઓ ઉંચી રાખી તે પગના અંગુઠાને જમણા કે ડાબા હાથના

અંગુઠા તથા તર્જની આંગળીથી પકડી રાખવો. પછી ચંદ્રથી કે સૂર્યથી પૂરક પ્રાણાયામ કરી કંઠમાં જાંઘર બંધ કરીને ડાબા કે જમણા હાથના અંગુઠાને તર્જની આંગળીથી લાંબા ઠેરેલા પગના અંગુઠાને પકડી વાયુને ઉપર સુષુપ્ત્યામાં ધારણ કરવો. આમ કરવાથી મૂલમંધ પશુ થાય છે. યોનિસ્થાનને દબાવવાથી અને જિહ્વા બંધ કરવાથી કુંડલિની પોતાનો સર્પોકાર તજી સીધી યજ્ઞ જાય છે અને સુષુપ્ત્યામાં પ્રાણનો પ્રવેશ પશુ થાય છે. પછી તે રૂપિલા વાયુને ધીમે ધીમે રેચક કરી બહાર કાઢવો. ચંદ્રાંગ એટલે જમણા નાસાપુટમાં પ્રથમ અભ્યાસ કરીને પછી સૂર્યાંગ એટલે જમણા નાસાપુટમાં અભ્યાસ કરવો. બન્ને ભાગમાં સરખા કુંબક થાય ત્યારે મહામુદ્રાનો અભ્યાસ તે સમય માટે છોડી દેવો. આરંભમાં દશ-દશ કુંબક કરી પછી હમેશાં તેમાં યથાશક્તિ વધારો કરી છેવટે સો સો કુંબક કરવા. ડાબા પગની પાનીને યોનિસ્થાનમાં લગાડી જમણો પગ સીધો લાંબો કરી નેના અંગુઠાને જમણા હાથની તર્જની આંગળી તથા અંગુઠાથી પકડી દષ્ટિ બ્રૂકુટીમાં રાખી. ડાબા નાસાપુટદ્વારા પૂરક પ્રાણાયામ કરી પછી જાંઘર બંધ કરવો અને ડાબા હાથના અંગુઠા તથા તર્જનીવડે પશુ જમણા પગના અંગુઠાને પકડવો. કુંબક કાલે મંત્રો મનમાં બણવા. પછી ડાબો હાથ ઉપાડીને તે હાથના અંગુઠાવડે ડાણું નાસાપુટ દબાવી જમણા નાસાપુટદ્વારા ધીરે ધીરે રેચક પ્રાણાયામ કરવો. આ ચંદ્રાંગનો અભ્યાસ કહેવાય છે. એથી હિસ્ટ્રી રીતે એટલે જમણા પગની પાનીને યોનિસ્થાનમાં લગાવી, ડાબો પગ લાંબો કરી, તેના અંગુઠાને ડાબા હાથની તર્જની તથા અંગુઠાથી પકડી દષ્ટિ બ્રૂકુટીમાં રાખી જમણા નાસાપુટદ્વારા પૂરક કરી પછી જાંઘર બંધ કરવો અને જમણા હાથના અંગુઠા તથા તર્જનીવડે પશુ ડાબા પગના અંગુઠાને પકડવો; પછી જમણો હાથ ઉપાડી લથ તે હાથના અંગુઠાવડે જમણું નાસાપુટ દબાવી ડાબા નાસાપુટદ્વારા ધીરે ધીરે રેચક પ્રાણાયામ કરવો. આ સૂર્યાંગનો અભ્યાસ કહેવાય છે.

(૨) મહાબંધ મુદ્રા—ડાબા પગની પાની યોનિસ્થાનમાં લગાડીને જમણો પગ ડાબા પગના સાયજ પર રાખવો ને તે જમણા પગના ટીંચણ પર જમણા હાથનો પંજો સારી રીતે બરાબી દષ્ટિ બ્રૂકુટીમાં રાખી પછી ડાબા હાથની આંગળીઓથી જમણું નાસાપુટ દબાવી ડાબા નાસાપુટથી પૂરક કરી પવનને શરીરમાં પૂરવો ને દાઢી છાતી સરખી

રાખી જાલંધર બંધ કરી યથાશક્તિ કુંભક પ્રાણાયામ કરવો. તે વેળા પ્રાણ દાયનો પંખે પણ જમણા પમના ઢોંચણ પર સારી રીતે ભરાતી હોય. કુંભકકાળે યોનિસ્થાન દબાવી-મૂલબંધ કરી-મનનો સુપુગ્ધામાં પ્રવેશ કરાવવો. યથાશક્તિ કુંભક કરીને પછી ડાબો હાથ ઉપાડી તેના અંગુઠાથી ડાબું નાસાપુટ દબાવી જમણા નાસાપુટથી મંદ મંદ રીતે રેચક કરી વાયુને બહાર ઠાકવો. એ ચંદ્રાંગનો અભ્યાસ થયો. પછી તથા ડાબોની રિચિતિ બદલી સૂર્યદ્વારા પૂરક અને ચંદ્રદ્વારા રેચક કરવાથી રૂપાંગનો અભ્યાસ થાય છે. ચંદ્રાંક ને સૂર્યાંકમાં કુંભકની સંખ્યા જ્યાં-ક્યા સમાન થાય ત્યાંસુધી પૂર્વ સુદ્રાનુસાર આ અભ્યાસ ચાલુ રાખવો.

(૩) મહાવેદ સુદ્રા—મહાબંધ સુદ્રામાં જણાવ્યું છે તે મુજબ ડાબી રિચિતિ કરી નાસિકાના બંધે પુટથી પૂરક પ્રાણાયામ કરી પછી ડાબી ઉપર નીચેની ગતિને જાલંધર બંધથી રોકી ને દષ્ટિ ભ્રૂમધ્યમાં થાપવી. પછી બન્ને હાથની દબેણાઓ બન્ને પડખે ભૂમિને અડાડીને થી સરીરને થોડું ઉંચું-નીચું કરવું અને અનુક્રમે બન્ને પમની પાની-ની યોનિસ્થાનને દબાવવું. આમ કરવાથી પવન ઈડા પિંગળાને ત્યાગ કરી સુપુગ્ધામાં પ્રવેશ કરે છે. ઈડા-પિંગળામાં પ્રાણનો અચાર બંધ પડે એટલે ચોંગીએ ધીરે ધીરે રેચક કરવો. આ સુદ્રાના દીર્ઘ અભ્યાસથી મણિમાદિક મહાસિદ્ધિઓ હાપન્ન થાય છે અને વૃદ્ધાવરણ દૂર જાય છે.

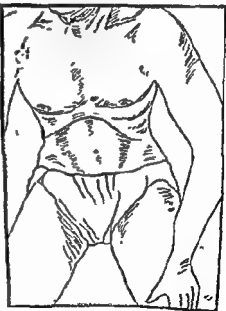
(૪) ખેચરી સુદ્રા—ઠપાળની અંદરના છીદ્રમાં જિહ્વા પ્રવેશ કરે છે અને દષ્ટિ બ્રુકટિની મધ્યમાં રહે છે તે ખેચરી સુદ્રા કહેવાય છે. આ સુદ્રામાં હેદન, ગાલન અને દોહન એ ત્રણ ક્રિયાઓ કન્વાળી હોય. અર્થાત્ તીક્ષ્ણ અને સ્વચ્છ બોદના શરુઆતે સાવધાનતાથી જીભના ડાબા ભૂજ આગળની ત્રણ શિરાઓમાંની વચલી શિરાનું રોમ માત્ર ટેટલું-એટ વાળપુર હેદન કરવું હેદન કર્યા પછી મીઠું અથવા સિંધવ થા હરડેનું ઝીણ ચૂર્ણ કરીને સાત દિવસસુધી સાળે તથા રદવારે હેદન કરેલા ભાગ પર લગાડવું અને જીભને હવે રાખી જમણા હાથના અંગુઠાથી અંગુઠા નીચેથી ઉપર થાય એવી રીતે તે ભાગ પર સારી રીતે ધર્પણ કરવું. પછી આઠમે દિવસે વળી રોમમાત્રનું વધારે હેદન કરવું. આ પૂર્વોક્ત રીતે સાત દિવસસુધી ફરીથી લવણ તથા હરડેનું ચૂર્ણ સવું. એ પ્રમાણે ૭ માસસુધી સડી જામવાળી શુદ્ધામાં અથવાનો હું પવન ન લાગે એવા રચાતમાં વસી અભ્યાસ કરે તો જીભની રેની શિરાનો બધ ને જીભને ઠપાળની અંદરના છીદ્રમાં જતી અટ-

ઠાવે છે તેનો નાશ થાય છે. અભ્યાસકાળમાં સાકર સાથે દૂધ ભાતનું બોજન કરવું અથવા બહુ ખાટા-ખારા-ઠંડા પદાર્થોનો ત્યાગ કરી પ્રવાહી ને કામળ પદાર્થો ખાવા. બન્ને હાથના અંગુઠા તથા બન્ને તર્જની આંગળાથી જીભને પકડીને ડાબી-જમણી હલાવવી તે 'ચાલત', બન્ને હાથના અંગુઠા તથા બન્ને તર્જની આંગળાથી ગાળના આંચળને દોડે છે, તેમ જીભને ખેંચીને ન્યાસુધી તે બહાર નીકળાને બ્રુકુટિના મધ્યમાં ખડે, ત્યાંસુધી તેને લાંબી કરવી તે 'દોહન' અને ઉપર જણાવ્યું છે તે 'છેદન' કહેવાય છે. છેદન, ધર્ષણ, ચાલન તથા દોહનનો છ માસ-સુધી અભ્યાસ કરવાથી ખેચરી મુદ્રાની સિદ્ધિ થાય છે. નાકની દાંડી-સુધી પહોંચે એટલી જીભની લંબાઈ વધ્યા પછી સાધકે સ્વસ્થતાને ખેંચી શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિ ધીમી પાડી ઉદ્ધિયાન બંધ રાખી કપાલકુકર, (કપાળની અંદરનું છિદ્ર જેમાં ત્રણ નાડીઓનું વહન થાય છે તે) માં જમણા હાથની તર્જનીદ્વારા અથવાતો અંગુઠાદ્વારા જિહ્વાનો પ્રવેશ કરાવવો. તાળવાની સમીપના છોદ્રમાં જાય એ રીતે જિહ્વાને જીભ લંબાવીને એક ઘડી માત્ર ખેચરી મુદ્રા કરી સ્થિત રહે તો તે થોળીને લાંબા સમયના અભ્યાસ પછી સર્પ કે વૌછી જેવા વિપયુક્ત જંતુઓનું વિષ ચડતું નથી, જ્ઞાવસ્થાનાં ચિહ્નો દૂર થાય છે, આજંસ, નિદ્રા, ભય અને ક્રુધા-તૃષ્ણા પીડા ઉપશ્વિત થાય.

છેદનરહિત ખેચરી મુદ્રા—જો જિહ્વાનું છેદન કર્યા વિના જ ખેચરીનો અભ્યાસ કરવો હોય તો તે શિશિર ઋતુના પંદર દિવસ બાકી રહે ત્યારે નીચેના ક્રમ મુજબ ખેચરીનો અભ્યાસ કરે અને તે અઢી માસ ચાલુ રાખે. સવારના સાત વાગ્યે ને દસ વાગ્યે, તથા સાંજના ચાર વાગ્યે અને આઠ વાગ્યે એમ પ્રત્યેક દિવસે ચાર વાર અભ્યાસ કરવો. રહવારના બે વખતનો અભ્યાસ એક-એક કલાક કરવો અને સાંજના બે સમયનો અભ્યાસ અઘો-અઘો કલાક કરવો. જમણા હાથની પહેલી ત્રણ આંગળાઓ પર થોડું માખણ લઈ જીભને બંને તેટલી બહાર ઠાઠી જીભના મૂળ પર ફરી ફરી તે આંગળાઓવડે ધર્ષણ કરવું. પછી જીભને ઉપાડી, અવળા પાછી વાળી, જમણા અંગુઠાવડે જીભની નીચેની વચલી શિરા પર નીચેથી ઉપર જાય એવી રીતે માખણ વિના 'સારી રીતે બાર દર્ધ ધર્ષણ કરવું. પછી ઉપરના પ્રયોગમાં કહેલી રીતે ક્રમથી ચાલન તથા દોહન કરવું ધર્ષણ વધારે વખત કરવું અને ચાલન તથા દોહન થોડો સમય કરવું. એમ કરતાં જ્યારે નાકની દાંડીસુધી

પદોંચી શકે એટલી જીભની લંબાઈ ચએલી જણાય ત્યારે જમણા હાથની તર્જનીના અથવા અંગુઠાના આધારવડે બિદ્વાને કપાલકુદરમાં ચડાવવાનો અભ્યાસ કરવો. થોડા દિવસ એ પ્રમાણે કરી પછી તર્જનીના અથવા અંગુઠાના આધાર વિના જ તે કપાલકુદરમાં પ્રવેશ કરે એવો યત્ન કરવો. પછી જીભને કુદરમાં વધારે વખત રાખવાનો યત્ન કરવો. જીભ અર્ધ ધડીસુધી કપાલકુદરમાં સ્થિર ન થઈ શકે, ત્યાં સુધી કપાલકુદરમાંથી દબકતા રસને જહાર કાઢી નાંખવો. તે પછી તેનું પાન કર્યું કરવું અને તેમાંના સ્થૂળ ભાગને માત્ર જહાર કાઢી નાંખવો. ભૂકુટીની અંદરનો ભાગ જ્યાં જીભનો અગ્ર ભાગ સ્થિર રાખવામાં આવે છે, ત્યાં અમૃતનું સ્થાન છે.

(૫) ઉદ્ધિયાન બંધ સુદ્રા—નાભિના ઉપરના તથા નીચેના ભાગને ખરડાને બાંધી જાય એવી રીતે જળપૂર્વક પાછા ખેંચવાની ક્રિયાને ઉદ્ધિયાન બંધ સુદ્રા કહેવામાં આવે છે. રેચકમાં એટલે વાયુને જહાર કાઢવામાં આ સાધનનો ઉપયોગ થાય છે. કુંડલિનીને જાગ્રત કરવામાં તેનો સારો ઉપયોગ થાય છે.

(૬) મૂલબંધ સુદ્રા—જે પગમાંના કોષ એકની પાનીવડે યોનિસ્થાનને દાખી બીજી પાની સાથળના મૂળ પર રાખી યુદાને ઉર્ધ્વ તથા નાભિને મેરદંડ બહી જળપૂર્વક સંકાચી અપાન વાયુને ઉચે ચડાવવો તે મૂલબંધ સુદ્રા [આકૃતિ ૨૬] ઉદ્ધિયાન બંધ (લિખા રહ્યો). કહેવાય છે. કેડ તથા નિતંબને આગળ દાંડી એક પગની પાનીથી યુદાને દાખવી બીજો પગ સાથળના મૂળ પર રાખી સીધી રીતે બેસી અપાનને ઉર્ધ્વ ખેંચવાથી પશ્ચ આ બંધ થાય છે. આ ક્રિયાથી યુદાનું સારી રીતે બંધન થાય છે. આ સુદ્રાથી પ્રાણ, અપાન, નાદ તદ્

નાદની અંતાવસ્થારૂપ સ્વ-
દમધ્વનિનું એકત્વ થાય
છે. રોજ મૂલમંધ મુદ્રાનો
અભ્યાસ કરવાથી જ્યારે
અપાન વાયુની તથા પ્રા-
ણવાયુની એકતા થાય
ત્યારે મૂત્ર તથા વિષ્ટા
મળરૂપે રહેવા પામતા
નથી. દીર્ઘ કાળ નિરંતર
મૂલમંધ કરવાથી અપાન
વાયુ ઉપર ચાલવા લાગે
છે, તેથી જઠરાગ્નિની
જ્વાળા વધે છે, કુંડ-
લિની શક્તિ જાગ્રત થાય
છે. કુંડલિનીને જગાડવા [આકૃતિ ૨૦] ઉદિયાન બંધ (બસીને).
માટે મૂલમંધ બહુ ઉપયોગી છે.

(૭) જાલંધરબંધ મુદ્રા—કંઠના છિદ્રનો સંકેત્ય કરીને વક્ષઃસ્થળની
સમીપે હૃદયમાં ચાર આંગળને અંતરે દાઢીને દ્રઢતાપૂર્વક સ્થાપન કરવી
અર્થાત્ કંઠના આકુંચનરૂપ ચાર આંગળના અંતર પર હૃદયના સમીપમાં
નીચે નમનપૂર્વક દાઢીના સ્થાપવારૂપ જાલંધર બંધ છે. જાલંધર બંધથી
મુઠા પિંગલાનું વહન સ્તંભન પામે છે. મુઠાને નીચે નમાવી જાલંધર
બંધ કરવાથી ચંદ્રામૃત જઠરાગ્નિમાં પડતું નથી અને કંઠનું દૃઢ સંકેત્યન
થવાથી મુઠા પિંગળાના વહનનું પશુ સ્તંભન થાય છે. જાલંધર બંધથી
કંઠમાં રહેલું મધ્યમક બંધન પામતાં શરીરના સોળ આધાર (અંગુલો,
ધુંટી, જાનુ, સાયળ, યોનિસ્થાન, લિંગ, નાભિ, હૃદય, ગ્રીવા, કંઠદેશ,
જીભ, નાસિકા, શ્વેદી, લલાટ, મુઠા અને અહારંદ્ર) પશુ બંધાય છે.

(૮) વિપરીતકરણી મુદ્રા—તાળવાના મૂળમાં સુધારૂપ ચંદ્ર છે,
તેમાંથી નિત્ય અમૃત ઝરે છે, તે અમૃતને નાભિમાં રહેલ જે અગ્નિરૂપ
સૂર્ય તે ગ્રાસ કરે છે; તેથી વિપરીતકરણી મુદ્રા કરવાથી અમૃતનો
નાશ થતો નથી. નાભિ આગળના સૂર્યને ઉપર રાખવો અને તાળવા
આગળના ચંદ્રને નીચે રાખવો તે વિપરીતકરણી મુદ્રા કહેવાય છે. મારું
જૂમિ પર રાખી બન્ને હાથના આંગડા બીડી માથાને ઝડાડી રાખી પમને

જોયા રાખવા તે વિપરીતકરણી મુદ્રા કહેવાય છે. પહેલાં પગ ભીંતને આધારે રાખવા ને વચ્ચે વચ્ચે બન્ને હાથની તર્જનીથી નાભિ દગ્ગાય એમ કેડની ઉપરના ભાગને બન્ને હાથના પંજીથી દગ્ગાવતા જવું. પહેલે દિવસે એ મુદ્રા થોડો સમય રાખવી પણ પછી રોજ ક્ષણ ક્ષણનો વધારો કરતા જવું. છ માસના એવા અભ્યાસથી શરીરના સામર્થ્યમાં વૃદ્ધિ થાય છે. પ્રથમ શવાસન કરીને પછી બન્ને હાથ કેડમાં ભરાવવા અને કાણીના પાછળના ભાગો, રકંધો, ગળાની પાછળનો ભાગ ને માથાની પાછળનો ભાગ એમ ટેકાવડે શરીરને જોડ્યું રાખવું.

(૯) વજ્રોક્ષી મુદ્રા—પુરૂષ અથવા સ્ત્રી ધીમે ધીમે મેહન (ખિં-દુનું ઝરવું) થી ઉપર તરફ સંકેચનો અભ્યાસ કરે, અર્થાત્ સિંગ-ઇદ્રિ-યના આક્રંચનથી ખિંદુને ઉપર ખેંચવાનો અભ્યાસ કરે તો વજ્રોક્ષી મુદ્રાની સિદ્ધિ થાય છે. સિંગની છિદ્રમાં પ્રવેશ કરી શકે એવી બડાઇ વાળો ચૌદ આંગળ લાંબો, સીધો અને સુંવાળો ગજ તૈયાર કરાવવો અને તેનો આગળનો ભાગ અર્ધગોળ જેવો રાખવો. પછી ઇદ્રિયમાર્ગ શુદ્ધ કરવા માટે ધીમે ધીમે તે ગજને તેલવાળો કરીને ઇદ્રિયના છિદ્રમાં પહેલે દિવસે એક આંગળ નેટલો નાંખવો. બીજે દિવસે બે આંગળ નેટલો નાંખવો. એ પ્રમાણે ધીમે ધીમે એક એક આંગળ વધારતા જઇને બાર આંગળ નેટલો ગજ અંદર જાય ત્યાંસુધી એ અભ્યાસ ચાલુ રાખવો. પછી તે ગજના જેવી પોલી રૂપાની સળી તૈયાર કરા-વવી. તેની પાછળનો બે આંગળનો ભાગ વાળેલો રાખવો. પછી તેનો આગલો ભાગ ઇદ્રિયની અંદર પ્રવેશ કરાવી નાના ધમાના છેડાનો ભાગ પેલી સળીના પાછલા ભાગના બહારના છિદ્રમાં સારી રીતે નાંખી ધમા દ્વારા કુંડો મારવી. એ રીતે ઇદ્રિયમાર્ગ શુદ્ધ થાય છે. થોડો પિસાબ થયો પછી પિસાબને પાછો ખેંચવો, પછી પાછો છોડવો, ને વળી પાછો ખેંચવો, પછી પાછો છોડવો. એમ થોડે થોડે પિસાબ કરવાથી પણ [આકૃતિ ૨૧] વજ્રોક્ષીની રૂપાની સળી.

ઇદ્રિયમાર્ગ શુદ્ધ થાય છે. આ ક્રિયાસાધ્ય થયા પછી ખેચરી મુદ્રા તથા પ્રાણાયામ અથ- [આકૃતિ ૨૨] વજ્રોક્ષીની ધમની. નાર યોગીએ ઇદ્રિયદ્વારા પાણીને ઉપર ચડાવતાં શીખવું, પછી ધીમે

ધીમે દૂધનું આકર્ષણ કરવું. તેમ જ સાધક ગૃહસ્થાશ્રમી હોય તો તેણે વીર્યનું આકર્ષણ પણ કરવું. આ મુદ્રા સાધનાર યોગીએને ઇન્દ્રિયદ્વારા પારો ખેંચતાં પણ આ લેખકે જોયા છે. દૂધ પાણીની પેઠે રૂપાની સગા-નો વાળેલો છેડો પાણી કે દૂધના પાત્રમાં રાખીને ખેંચી શકાય છે. મૈથુનના અંતમાં ખેચરી મુદ્રા તથા ઉડિયાન બંધદ્વારા ઇન્દ્રિયમાંના અપાનને ઊંચે આકર્ષી ઇન્દ્રિયના મુખપર્યંત આવેલા વીર્યને કે સ્ત્રીના શુભાંગમાં પડેલા વીર્ય તથા સ્ત્રીના રજ એ બન્નેને ઇન્દ્રિયના છિદ્રદ્વારા દળવે દળવે ઉપર ખેંચી લેઈ શકાય છે. વીર્યનું સ્ખલન યથા પૂર્વે ખેંચાય તો ઠીક, નહિતો પતન યથા પછી વીર્ય તથા રજને ખેંચી શકાય છે. એ પ્રમાણે વીર્યની રક્ષા કરનાર યોગી શ્વેતુ પર વિનય મેળવે છે. આ મુદ્રા સિદ્ધ કરવા ઇચ્છનારને માટે યોગશાસ્ત્રમાં જે વસ્તુઓની ખાસ જરૂર દર્શાવી છે. એક તો સમાગમ પછી પીવા માટે દૂધ અને ખીજું આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનારી વિનયી સ્ત્રી. ધનહીનને માટે આ વસ્તુઓ સુલભ નથી.

સહજોલી મુદ્રા—સહજોલી મુદ્રા એ વજ્રોલીનો એક ભેદ છે. બા-ળવામાં આવેલા માથના છાણના છાણાની બરમતે જળમાં નાખવી અને મિશ્રિત કરવી. વજ્રોલી મુદ્રાની સિદ્ધિને વારતે મૈથુનની પછી આનં-દથી ખેડેલાં અને રતિના ઉત્સાહયુક્ત વ્યાપારવાળાં ઈપતી પૂર્વોક્ત બરમતે પોતપોતાનાં અંગે એટલે, મસ્તક, શિર, નેત્ર, હૃદય, રકંઠ ભુજ આદિ અંગે પર લેપન કરે. આ સહજોલી મુદ્રા ઠહેવાય છે.

અમરોલી મુદ્રા—પિત્ત છે અધિક જેમાં એવું જે પ્રથમ શિર્ષાશુ (ખિંડુ)ની ધારા છે તેને અને જેમાં સારજૂત અંશ નથી એવી અત્ય ધારાને છોડીને અર્ધોત્ પહેલી અને પાછળની થોડી થોડી ધારાને છો-ડીને શીતળ મધ્ય ધારાનું જે પ્રકારે સેવન-પાન કરવાશ્વ ક્રિયા કર-વામાં આવે છે, તે કાપાલિક મતમાં અમરોલી મુદ્રા ઠહેવાય છે. જે પુરૂષ શિર્ષાશુરૂપ એમરીને નાસિકાદ્વારા નિત્ય પીએ છે અને મૈથુનથી પ્રતિદિન વજ્રોલીનો અભ્યાસ કરે ■ તે મુદ્રાને કાપાલિક મતવાળાઓ અમરોલી ઠહે છે. આ પણ વજ્રોલીનો એક ભેદ છે.

સ્ત્રીની વજ્રોલી મુદ્રા—પૂર્ણ અભ્યાસવડે જે સ્ત્રી વજ્રોલી મુદ્રા-થી પુરૂષના ખિંડુનું આકર્ષણ કરીને પોતાના રજની રક્ષા કરે તે સ્ત્રી પણ યોગિની ઠહેવાય છે. વજ્રોલીનો અભ્યાસ કરવામાં શીલવતી નારીનું થોડું પણ રજ નાશ પામતું નથી, અર્ધોત્ પોતાના સ્થાનથી

પતિત થતું નથી. એ સ્ત્રીના સ્તરીરમાં નાદ હૃદયના ઉપર બિંદુના સંગે એક થઈ જાય છે. જો નારી પોતાની યોનિના સંકેતથી રજને ઉર્ધ્વ સ્થાનમાં લઈ જઈને રજની રક્ષા કરે તો તે સ્ત્રી યોગિની થાય છે અને ખૂબ ભવિષ્ય તથા વર્તમાન જાણી શકે છે તથા તે ખેચરી બને છે. આ વજ્રોલીના અભ્યાસનો યોગ પુણ્યનો ઉત્પાદક છે અને ભોગોને ભોગવવા છતાં પણ મુક્તિને આપવાવાળો છે.

(૧૦) શક્તિચાલન મુદ્રા—હઠાભ્યાસથી કુંડલિનીવડે સુષુમ્ણાનું બેદન કરી શકાય છે. મૂળાધારમાં આત્મશક્તિ કુંડલિની સર્પના આકારમાં સાડા ત્રણ લપેટા મારીને સૂઈ રહેલી છે. જ્યાંસુધી તે હેઠમાં સૂઈ રહી છે ત્યાંસુધી જીવ પશુની પેઠે અજ્ઞાન રહ્યા કરે છે અને તેને સત્ય-અસત્ય કથાની સમજ પડતી નથી. આથી બંધ કપાટને વાસેલા તાળામાં બળપૂર્વક કુંડા નાખીને ખોલવામાં આવે છે, તે રીતે કુંડલિનીને યોગી જાગ્રત કરે છે. સુષુમ્ણાના મુખ આગળ પોતાનું મોં રાખીને કુંડલિની કંદના ઉપલા ભાગમાં સુતી છે. પિંડમાં અક્ષરેંદ્ર એ સુષુમ્ણાનું રથૂળ મૂળ છે, અને નાભિ એ સુષુમ્ણાનું રથૂળ મુખ છે. આથી કુંડલિનીને યુગ્મ પકડીને બળાતકારે જગાડવાની અને તેને હઠથી ઉપર સ્થિર રાખી અક્ષરેંદ્રમાં લઈ જવાની યોગીને જરૂર રહે છે. સાંજ સવાર સૂઈ નાંદીથી પૂરક કરી, પરિધાનપૂર્વક-સિદ્ધાસને બેસી બંને હાથની તર્જનીઓવડે પોતાની નાભિ દબાવી બંને હાથના અંગુઠા પર ઠમર રાખી પોતાના મસ્તકને સો વાર સામાન્ય વેગથી ઉચું-નીચું કરવાથી અને કુંડલિનીને એ રીતે ઘટજી કરીને ચાર ચાર ધડી તેને ચારે બાજુથી ચલાયમાન કરવાથી તે સુષુમ્ણામાં ઠંધક ઉપર ચડે છે. આમ ચવાથી તે સુષુમ્ણાનું મુખ છોડી દે છે એટલે પ્રાણ પોતાની મેળે સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ કરવા લાગે છે. મૂલસ્થાનની ઉપર નાભિની નીચે કંદનું સ્થાન છે. સિદ્ધાસને બેસી પછી બંને હાથથી ઉપરાઉપર રાખેલા બંને પગની ધુંટીઓની પાસેનો ભાગ પકડી રાખી બંને પગોની પાનીઓવડે ૧૦૧ વાર કંદ ઉપર તાડન કરવું તે શક્તિચાલન મુદ્રાનું બીજું અંગ છે. આમ શક્તિચાલન મુદ્રાના બેઠે અંગ સાધી કુંડલિનીને ચલાયમાન કરી સિદ્ધાસને બેસી અભિષેક કુંબક કરવાથી કુંડલિની શીઘ્ર જાગે છે. પછી પદ્માસને બેસી 'સોહ'ના જપપૂર્વક નાભિમાં રહેલા સૂર્યનું નામના આકુંચનદ્વારા આકુંચન કરી કુંડલિનીને ઉચે જવા મટિ ચલાયમાન કરી અક્ષરેંદ્રમાં પડેલાંડવાથી શક્તિચાલન મુદ્રાનો અભ્યાસ પૂર્ણ થાય છે. તેથી

ઉપરસ, શ્વાસ ને વૃદ્ધાવસ્થાથી મુક્ત થવાય છે. આ અભ્યાસ બહુ ખંત અને ચતુરાશયી કરવામાં આવે તો ૪૦ દિવસમાં પૂરો થાય છે. ઉપર જણાવેલા બ્રહ્મિકા કુંભકમાં ઘણું બહુ ઉતાવળે નહિ પણ મધ્યમ વેગથી કરવું અને શ્વાસોચ્છવાસ લાંબા કરવા. કુંભક વેળા નાભિ, હૃદય તથા કંઠનું સંકેતન યથાશક્તિ રાખવું. 'સોદં'ના જપ વખતે મનોવૃત્તિને કુંડલિની પર સ્થિર કરવી. બ્રહ્મિકા કુંભક વેળા આવેલા પ્રવેદથી પોતાના શરીરનું મર્દન કરવાથી જડતા નાશ પામે છે. આ મુદ્રામાં મલ-મૂત્રના આવેગને રોકવો નહિ. અભ્યાસમાં જો શરીરે કળતર જણાય તો મિતાદારી રહેવું. જો જપ વેળા દાય ઉંચા નીચા થાય તો તે સ્વક્રમ લયનું ચિદ્ન સમજવું અને વારંવાર કંપ જણાય તો એ તેના રચકનો દોષ છે એમ સમજવું. પરિધાન, તાડન અને બ્રહ્મિકા વચ્ચે વિશ્રાન્તિની જરૂર જણાય તો પાંચ-પાંચ મિનિટ વિશ્રાન્તિ લેવામાં હરકત નથી પરંતુ બહુ લાંબું અંતર રાખીને તે અભ્યાસને જૂદા ન પાડવા. જો મેરુદંડના મધ્ય ભાગમાં અથવા છાતીમાં દુઃખાવો થાય તો ગભરાવું નહિ પણ અંગારાથી શેક લેવો. કુંડલિની જાગ્રત થકને જ્યારે સુષુપ્તમાં મનસહિત પ્રાણનો પ્રવેશ થાય ત્યારે જાણે નાનું જીવકું સુષુપ્તની અંદર પેસતું હોય તથા ઉપર ચડતું હોય એવા સ્પર્શનો અનુભવ થાય છે. એ અભ્યાસથી મજાશુદ્ધિ સારી થાય છે, મનોવૃત્તિઓ શાન્ત થાય છે અને વીયનું સ્તંભન સારી રીતે થાય છે.

નાભિની નીચે સુષુપ્ત્યાના મુખનો આરંભ થાય છે અને કંઠથી આગળ જતાં તેના બે કાંઠા થાય છે. એક કાંટો ઝોડના ભાગમાં થકને સદસ્રદલમાં જાય છે અને બીજો કાંટો ગળાના પાછળના ભાગમાં તથા તાળવાની નીચેના ભાગમાં થકને બ્રમ્હમાં જાય છે અને ત્યાંથી કપાળના ઉપલા ભાગમાં થક સદસ્રદલમાં જાય છે. સદસ્રદલમાં જવાનો આ બીજો માર્ગ સરલ છે. પ્રાણનું મુખ્ય સ્થાન મસ્તિક છે. ત્યાંથી તે બરડાની કરેડદારા—સુષુપ્ત્યાદારા નીચે આવે છે. જ્યારે કુંડલિની જાગ્રત થક પ્રાણવાયુ સુષુપ્ત્યામાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે નીચેનાં બે ચક્રોમાંથી (આધાર ને સ્વાધિષ્ઠાન) અપાન વાયુ જેવ્યામને મણિપૂરક ચક્રસુધી આવી ત્યાંથી પ્રાણ સાથે મિશ્ર થકને ઉપર જાય છે. અભ્યાસવડે કુંડલિની જરા જાગ્રત થાય ત્યારે ધડા અને પિંગલા એ બેઉ નાડીઓ સમ થક શ્વાસ ચાલે છે અને મેરુદંડમાંની સુષુપ્ત્યા સાથે તેનો મર્મથ થાય છે. આ અભ્યાસથી ઉપરથી વાયુ જેવવાથી પૂર્વે કુવિચારવડે

વૃષણમાં વીર્ય ઉત્પન્ન તે વીર્યાશયમાં આવ્યું હોય તે તે ત્યાંની ઉષ્ણતાથી ઓગસ નામક આઠમી ધાતુ થાય છે અને શરીર તથા બુદ્ધિને પેામે છે. વીર્યની ઉત્પત્તિ વૃષણમાં થાય છે જ્યાં તે અપકવ દશમાં હોય છે. વીર્યાશયમાં આવ્યા પછી તે પકવ થાય છે. કુવિચાર તથા કુપ્રવૃત્તિ નિવૃત્ત થતાં વિકારી વીર્ય ઉત્પન્ન થતું નથી અને સ્વાભાવિક ઉપજતા નિર્વિકારી વીર્યનું ઓગસ થઈ જવાથી તે નીચે આવી બહાર પાડતે થતું નથી. યોગબળવડે કુવિચાર તથા ઉદ્વિગ્ના બાલ વેગને રોકી વીર્યને ઉર્ધ્વ રાખવું એ યોગાભ્યાસ માટે બહુ ઉપયોગી છે.

ખીજ રીત—પેરંડસંહિતામાં શક્તિઆલન મુદ્રાની ખીજ રીત કહી છે, જોકે વસ્તુતઃ કુંડલિનીને જાગ્રત કરીને સુષુપ્ત્યામાં ઉચ્ચે ચક્ર-વવાનો જ એ પણ વિધિ છે. એક લાંબું અને ચાર આંગળ પહોળું નરમ સફેદ કપડું લેવું અને તે નાભી ઉપર લપેટીને તેના છેડાવડે કમરને બાંધી લેવી. પછી ભરમનું અંગ ઉપર લેપન કરીને તથા સિદ્ધાસને બેસીને, નાઠના બેઉ હિંદ્રોમાંથી પ્રાણવાયુને ખેંચી બળપૂર્વક અપાન વાયુની સાથે મેળવી દેવો. જ્યાંસુધી વાયુ સુષુપ્ત્યા નાદીની અંદર જઈને પ્રકાશિત ન થાય ત્યાંસુધી અગ્નિની મુદ્રાદ્વારા ધીરે ધીરે શુદ્ધાને સંકોચવી. એ રીતે નિઃશ્વાસને રોકાને કુંબક પ્રાણાયામ ધારણ કરવાથી કુંડલિની શક્તિ જાગ્રત થઈ ઉપર ચડવા લાગે છે અને સતસદાસ કમળને જન્મ મળે છે.

(૧૧) **સંકોચણી મુદ્રા**—શુદ્ધાનું સંકોચન—વિકાસન સ્વસ્તિકાસને બેસી કરવું અને અપાનની ઉષ્ણતાથી કુંડલિનીને જાગ્રત કરવી તે સંકોચણી મુદ્રા કહેવાય છે. કેટલાકો તેને અગ્નિની મુદ્રા પણ કહે છે.

(૧૨) **દ્રાવણી મુદ્રા**—સ્વસ્તિકાસને બેસી થોડા અનુભોગ-વિભોગ પ્રાણાયામ કરી જીભને ઉચ્ચે જહ્નરંધ્રમાં લગાડી તથા શરીરમાંના વાયુને જીર્ણ કરી, ત્યાંથી અમૃત ધ્રાવતી તેનું પાન કરવું તે દ્રાવણી મુદ્રા કહેવાય છે. જીભને કેવળ તાજવામાં લગાવી રાખવી તે નબોમુદ્રા કહેવાય છે.

(૧૩) **આકર્ષણી મુદ્રા**—સ્વસ્તિકાસને બેસી શરીરમાંના સર્વ વાયુનું ધીરે ધીરે નાબિ બણી આકર્ષણ કરી તેને સુષુપ્ત્યામાં લાવવો અને પછી તેને જહ્નરંધ્રમાં રિયર કરવો તેને આકર્ષણી મુદ્રા કહેવાય છે.

(૧૪) **વશી મુદ્રા**—સિદ્ધાસને બેસી હૈં એ બીજામંત્રનો બળપૂર્વક દીધં ઉચ્ચાર કરી પ્રાણાયામના આકર્ષણથી કુંડલિનીને વશ કરવી તે વશી મુદ્રા કહેવાય છે.

(૧૫) ઉન્માદ મુદ્રા—અગ્રાસને બેસી શરીરમાંનાં નવ દારનો નિરોધ કરી તેમાંથી નિકળતા પ્રાણપ્રવાહને પાછો ઉત્તટાવી મનસંશ્લિત બહરંધ્રમાં રિયર કરવો તે ઉન્માદ મુદ્રા કહેવાય છે.

(૧૬) મહાકુંડા મુદ્રા—કેવળ કુંભકથી પ્રાણનું નાભિ આગળ ઈધન કરી મનને વચ્ચે કરવું તે મહાકુંડા મુદ્રા કહેવાય છે.

(૧૭) યોનિ મુદ્રા—સિદ્ધાસને બેસી કર્ણ, ચક્ષુ, નાસિકા અને મુખને અનુક્રમે બેઉ હાથના અંગુઠા, તર્જની, મધ્યમા અને અનામિકા-કનિકા અંગુલીઓવડે ઈંધી પછી જીભને મુખ બહાર કાઢી તે વડે પવનનું આકર્ષણ કરી પૂર્વવત્ ઈધવું; પછી ઈંધેલા પવનને નીચેના અપાન સાથે યોગ કુંડલિનીને જાગ્રત કરી 'દ'કારના માનસિક ધ્વનિ સાથે મેરુદંડમાં ને કુંડલિની સાથે પ્રાણાપાનને ઉચ્ચ ચડાવવાં તે યોનિમુદ્રા કહેવાય છે.

(૧૮) તડાગી મુદ્રા—હૃદયને કરોડ બધી પાણું ખેંચી બળપૂર્વક તળાવના જેવો હૃદયનો આકાર કરવો તે તડાગી મુદ્રા કહેવાય છે. આ મુદ્રા શરીરના બારેપણાને દૂર કરી અપાનને ઉર્ધ્વ કરે છે અને કુંડલિનીને જાગ્રત કરવામાં મદદ કરે છે.

(૧૯) માંકુડી મુદ્રા—સ્વરિતકાસને બેસી મુખને બંધ રાખી જીભના મૂળને ધીરે ધીરે તાળવા તરફ લઈ જવું અને બહરંધ્રમાંથી દપકતા અમૃતનો અનુભવ કરાવવો તે માંકુડી મુદ્રા કહેવાય છે. તેથી શરીરની કરચોલીઓ, પળાયાં અને વૃદ્ધાવસ્થા નાશ પામે છે.

(૨૦) ભૂજંગિની મુદ્રા—મુખને જરા ઉઘાડી, બહારના વાયુનું પાન કરી, તેને યથાશક્તિ રોકી જન્ને નાસિકાદ્વારા તેને ધીરે ધીરે બહાર કાઢવો તે ભૂજંગિની મુદ્રા છે. તેથી હૃદયરોગ અને અજીર્ણ-વિકાર નાશ પામે છે.

(૨૧) નભોમુદ્રા—જીભને ઉર્ધ્વ રાખી પવનને ઈધવાનો અભ્યાસ કરવો તે નભોમુદ્રા કહેવાય છે.

(૨૨) માતંગિની મુદ્રા—ગળાસુધી ઉંડા જળમાં ઊભા રહી પહેલાં નાકથી જળને ખેંચવું અને મુખથી કાઢી નાખવું, પછી મુખથી જળ લેઈ નાકથી કાઢી નાખવું. આમ ફરી ફરી કરવું તે માતંગિની મુદ્રા કહેવાય છે. આ મુદ્રાના સાધક જળવાન થાય છે.

(૨૩) વજોષ્ઠિ મુદ્રા—બેઉ હાથની હથેલીઓને મૂમિતળ પર રાખી બેઉ પગને ઉપર ઉઠાવી માથાને પશુ આકારની તરફ ઉઘું કરવું,

કેવળ દાર્પને બળે હંધા ઊભા રહેવું તે વજ્રોણિ મુદ્રા કહેવાય છે. આ મુદ્રાનો સાધક બળવાન તથા પીર્યવાન થાય છે.

(૨૪) શાંભવી મુદ્રા—બેઠે બ્રમરની વચ્ચે દંદિને સ્થિર રાખવી તે શાંભવી મુદ્રા કહેવાય છે. લયયોગનું પણ એ સ્વરૂપ છે.

(૨૫) પાશિની મુદ્રા—બેઠે પગને કંઠની પાછળ રાખી જેમ પાશથી બાંધવામાં આવે છે, તેમ કરવાથી પાશિની મુદ્રા થાય છે. તે બળ તથા પ્રુષ્ઠિ આપે છે.

(૨૬) કાકી મુદ્રા—મુખને કાગડાની ચાંચની જેમ બનાવીને ધીરે ધીરે વાયુ પીવે. તે કાકી મુદ્રા કહેવાય છે. તેથી રોગરહિત થવાય છે.

(૨૭) પંચધારણ મુદ્રા—પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ એ પાંચ તત્ત્વો છે. તે તત્ત્વોના જૂદા જૂદા આકાર, રંગ, દેવતા તથા બીજાં મંત્ર યોગશાસ્ત્રમાં કહેલા છે, તથા દરેક તત્ત્વનો આપણા શરીરમાં કયાં કયાં વાસ છે, તે પણ કહેલું છે. શરીરના તે અંગમાં તે તે તત્ત્વનું, તે તે રંગ તથા દેવ તથા આકારનું ધ્યાન કરવું તથા તે તે મંત્રનો જાપ કરવો અને પાંચ ધડી કુંભક પ્રાણાયામ કરવો તે તે તત્ત્વની મુદ્રા કહેવાય છે.

આ સર્વ મુદ્રાઓ પરમ સિદ્ધિને આપનારી છે.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

પ્રત્યાહાર.

પ્રત્યાહાર એટલે શું ?—સાર્દ-નરસું, રામ-દેવ, શાક-દર્પ, સુગંધ -દુર્ગંધ વગેરે મનોવૃત્તિનો પ્રતિકાર કરીને એ બેઠે વિરોધાભાસમાં બેઠે બેસે છે એવું સમજીને વિવેકબુદ્ધિથી સ્વ-પરહિતાર્થ તેના ઉપયોગ કરવો તે જ પ્રત્યાહાર કહેવાય છે. બાહ્ય વિષયના માત્ર દર્શનથી ઇન્દ્રિયોનું કંપાયમાન થવું એ તેના સ્વભાવ છે. જ્યાંસુધી એવી વસ્તુ રિધતિ હોય છે, ત્યાંસુધી મન નિમગ્ન થાય તે અશક્ય હોવાથી અને ઇન્દ્રિયોની ચંચળતા અંતઃકરણની એકાગ્રતાને બાધક હોવાથી એકાગ્રતા સાવવા પ્રયત્નનારાઓએ પહેલાં ઇન્દ્રિયોની ચંચળતા દૂર કરવી જોઈએ. એ ચંચળતા દૂર કરવી એ જ યોગનું પાંચમું અંગ પ્રત્યાહાર સાધ્ય કરવા બરાબર છે. પ્રાણાયામની જેમ પ્રત્યાહારની સિદ્ધિ પણ ક્રમશઃ

કરવી પડે છે. જે પ્રમાણે પ્રયત્નથી પ્રાણુવાયુ ઉપર વિજય મેળવી શકાય છે, તે જ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયવિજય પણ પ્રયત્નથી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પ્રત્યાહારનો અભ્યાસ કરનારાઓએ તામસ તથા રાજસ આહાર ત્યજી દેવો જોઈએ કારણકે તેથી જડતા અને ચંચળતા પ્રકાશિત થાય છે. કુસંગ, કુવિચાર અને ઇન્દ્રિયોને કંપાવમાન કરે તેવી વસ્તુઓના દર્શનથી દૂર રહેવું જોઈએ. એ ઇન્દ્રિયોના સહવાસથી જ નિર્ભેદ અને નિષ્કામ આત્મા વારંવાર સંકટમાં પડે છે.

પ્રત્યાહાર સિદ્ધ કરવાના નિયમો—પ્રત્યાહાર સિદ્ધ કરવાને નીચેના દસ નિયમો મનન કરવા જેવા છે. (૧) ઇન્દ્રિયોને સંમત હોય એવા એક એક વિષયનો ત્યાગ કરવાનો ક્રમશઃ ‘પ્રયત્ન કરતા રહેવું. આપણી દસ ઇન્દ્રિયોમાંથી કયું નિર્ગળ ઇન્દ્રિયોનું કયા વિષય તરફ વધારે વલણ થાય છે તે તપાસીને તે ઇન્દ્રિયોને તે વિષયોથી પરાવૃત્ત કરવાને મથન કરવું. પછી તેથી વધારે જળવાન ઇન્દ્રિયોને હાથમાં લેવી અને તેમને તેના પ્રિય વિષયથી દૂર રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. એ પ્રમાણે ધીરે ધીરે સર્વ ઇન્દ્રિયોને સાવધાન’ ચિત્તથી અને નિશ્ચયપૂર્વક તેના પ્રિય વિષયથી વધારે દૂર રાખવા યત્ન કરતા રહેવું. (૨) ઇન્દ્રિયોને તેના પ્રિય વિષયોથી પરાવૃત્ત કરીને રોજ સ્વપ્નારે અથવા સાંજે કલાક—અર્ધો કલાક પછી, સિદ્ધ અથવા સ્વરિતક આસને બેસીને કટલાક દિવસ ત્રાટકેનો અભ્યાસ કરવો. એ અભ્યાસથી મન ઇન્દ્રિયોને સ્વાધીન ન રહેતાં ઇન્દ્રિયો મનને સ્વાધીન રહેવા લાગશે. (૩) રોજ સ્વપ્નારે અથવા સાંજે કલાક—અર્ધો કલાક સંકલ્પયુક્ત રીતે પ્રાણુવાયુને અંદર લઈને અને તેને હૃદયસ્થાનમાં ફેરવીને પુનઃ બહાર છોડવો. એ પ્રમાણે ત્રણ માસ અભ્યાસ કરવાથી ઇન્દ્રિયો મનને સ્વાધીન રહી શકશે. (૪) ઇન્દ્રિયોનું પ્રિય વિષય તરફનું વલણ દાખીને રોજ સ્વપ્નારે અર્ધો કલાક વૃક્ષાસન કરીને જીભા રહેવું એ અભ્યાસ ત્રણ મહિના કરવાથી ઇન્દ્રિયો મનને સ્વાધીન થશે. (૫) પૂર્વાભિમુખ બેસી, પદાસન કરી, નિશ્ચલ ‘મનથી એવું કલ્પવું કે પગના બેઉ અંગુઠામાંથી પ્રાણુવાયુ પમથી ચીરી-રના જૂદા જૂદા ભાગમાં સંચાર કરી રજા છે. એ પ્રમાણે કપાલના મધ્ય ભાગમાં અને બહારધના નીચેના ભાગમાં પ્રાણુવાયુને મનઃસંકલ્પથી અંદર ને અંદર દસ મિનિટસુધી રાખી રાખવો, તે જ્યારે કંઈ-સ્થાને બાવે ત્યારે પ્રાણુકલા મનોભાવથી તે સ્થળે આકર્ષાને તેનો મંથન કરવો. પછી સોથી પાંચસો સુધીની સંખ્યા-યથાશક્તિ-ગણતારાસુધી

ત્યાં જ તેને સ્થિર કરવી અને જે રીતે તે વાયુ તથા પ્રાણકલાને ઉપર લાવ્યા હતા તેવી રીતે ધીરે ધીરે તેને નીચે લાવીને સ્વસ્થાને સ્થાપવી. ઉતરતી વેળાએ અહારધની નીચેની બાજુએ પ્રત્યેક સ્થાનમાં મનઃસં-કલ્પથી પાંચ આંકડા ગણતીસુધી સ્થિત કરવી. એ આરોહ-અવરો-હની ક્રિયા વખતે ચોમાખ્યાસમાં બેઉ હાથને કમર પર રાખવા, આંખો બંધ કરવી અને ઉપરની દંતપંક્તિ નીચેની દંતપંક્તિને ન અડે એટલું ધ્યાનમાં રાખવું. આરોહ સમયે પ્રાણુવહા નાડીમાંના પ્રાણ અને મનો-વહા નાડીમાંનું મન ઉપર ચડે છે, અને નીચેનો ભાગ જડવત્ થયો છે એવું કલ્પવું. તે જ પ્રમાણે અવરોહ સમયે સંક્રમપૂર્વક પ્રાણ અને મન તે તે નાડીઓદ્વારા સ્વસ્થાને પ્રસ્થાપિત થાય છે એમ કલ્પવું. (૬) દસ ઇંદ્રિયો આત્માને જ સ્વાધીન છે એવો દૃઢ નિશ્ચય કરવો. (૭) સર્વ વસ્તુઓમાં બ્રહ્મ બરેલો છે, એવી ભાવના ચાર મહિનાસુધી ભાવવાથી ઇંદ્રિયો મનને સ્વાધીન થાય છે. (૮) એક કાનમાં નાદ સંભળાવા લાગે તે જ નાદમાં મનોવૃત્તિને તત્ક્ષીન કરવાથી મન નિશ્ચલ થાય છે. (૯) દસે ઇંદ્રિયોને પોતપોતાને સ્થાને સ્થિત રહેલા આનંદધન ચેતનમાં ચાર માસસુધી લીન રાખવાનો દૃઢ નિશ્ચયથી અચળ કરવાથી ઇંદ્રિયોની ચંચળતા દૂર થઈને તે મનને સ્વાધીન થાય છે. (૧૦) જૂત, બિવિધ અને વર્તમાન સ્થિતિમાં, પ્રાણી માત્ર અને દશ દિશા વ્યાપી રહેલી સ્થિરચરમાંથી ચેતના મારી જ ચેતનાસ્વરૂપી છે એવી ચાર માસ સુધી આત્માપ્રદથી દૃઢ ભાવના કરવાનો અભ્યાસ કરવાથી ઇંદ્રિયો મનને સ્વાધીન થશે ઇંદ્રિયોની હિચ્ચ-નીચ્ચ ભાવના માટે ક્ષણેક્ષણે નિરીક્ષણ કરતા રહેવાથી પ્રત્યાહારનો જિજ્ઞાસુ પોતાની જિજ્ઞાસામાં સદૃઢ થાય છે.

વ્યાવહારિક કર્મમાં પ્રત્યાહાર—આ પ્રત્યાહારનો અભ્યાસ અનેક રીતે મનુષ્યને લાભદાયી છે. પરમ તત્ત્વના સાક્ષાત્કાર માટે જ પ્રત્યાહારની જરૂર છે એમ ન સમજવું વ્યાવહારિક કર્મોમાં પશુ તેની જરૂર છે કારણકે તેથી વ્યાવહારિક કર્મોમાં વિનય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

ધારણા.

ચરીરના બાહ્ય તેમજ આંતર ભાગમાં એકાદી આર્ત્તિક વૃત્તિ અથવા ઠોડી પવિત્ર વસ્તુ તરફ મનોવૃત્તિ દોરવી તે ધારણા કહેવાય છે.

ધારણા કેમ કરવી ?—ધારણા કરતી વખતે સિદ્ધ, પદ્મ અથવા સ્વસ્તિક આસનોમાંના ઠાઠ એક આસને બેઠવું. પોતાના ઇંદ્ર દેવને અથવા સદ્ગુણને ત્રણ વાર નમસ્કાર કરી ઇન્દ્રિયો તથા મનને નિમ્ન કરવાં. પછી મંસારાદિ સર્વ વિષયો દેવા નીરસ છે તે મંત્રધે મનને બોધ કરીને તેને તે વિષેના ચિંતનથી પરાટત કરી પોતાના સ્વીકૃત ધ્યેય તરફ મનને પ્રવૃત્ત કરવું.

મનથી જે એક સદ્ધ્યેય સ્વીકાર્યુ હોય તે જ સંબંધી સવાર-સાંજ મનામંદકર્ય કરીને ચિત્તને એકાગ્ર કરવાનો અભ્યાસ કરવો. જાગૃતિમાં એટલે છતર સમયે કામકાજ કરતાં પછુ તે મંત્રથી જ વિચાર મનમાં ક્યાં કરવો ચિત્તમાં તમેગુણથી આવેલી રથૂત્તા અને રજેગુણથી આવેલી ચંચલતા એ બેઉ ધારણાના અભ્યાસથી નાશ પામે છે અને સત્વગુણનો પ્રાદુર્ભાવ થઈ ચિત્ત એકાગ્ર બને છે.

ધારણાના મુખ્ય પ્રકારો—પૃથ્વી આદિ સૂક્ષ્મ પંચભૂતો, શબ્દાદિ પંચ કર્મેન્દ્રિયો, શ્રવણાદિ પંચ યાનેન્દ્રિયો, પ્રાણાદિ પંચ પ્રાણ, મનાદિ ચાર આત્મકરણ, કર્મ, કામ, અને અવિદ્યા એ આઠના સમૂહને પૂર્વાષ્ટક કહે છે. આ પૂર્વાષ્ટકરૂપ સૂક્ષ્મ શરીરનો બાધ દૂર કરવા જે સાધક આત્માકાર વૃત્તિ કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે આત્મસ્વરૂપી ધારણા કહેવાય છે. ગુહામાં આધારચક્ર, સિંગના મૂળમાં રવાધિજ્ઞાન ચક્ર, નાભિ પ્રદેશમાં મણિપૂરક ચક્ર, હૃદયપ્રદેશમાં અનાહત ચક્ર, કંઠ પાસે વિશુદ્ધ ચક્ર, ત્રિકુટી આમળ આગ્રાચક્ર અને બ્રહ્મરંક આમળ બ્રહ્મચક્ર છે, તેના જે જે દેવતાઓ પૂર્વે કહેલા છે, તેમાંના ઠાઠ એક દેવનું ધ્યાન ગ્રહની આગ્રા પ્રમાણે કરવું તે પણ ધારણાનો પ્રકાર છે. * અતર્ક્ય, અનિર્વાચ્ય અને અસાધારણ એવું જે તત્ત્વ પ્રત્યેક વસ્તુમાં આત્મરૂપે બરેલું છે તેને બ્રહ્મ કહે છે. બ્રહ્મને સાકાર કદાપિને ધારણા કરવી તેને બ્રહ્મધારણા કહે છે. હૃદયમાં જે સૂક્ષ્મ શાન્ત જ્યોત પ્રકાશી છે, તે સૂક્ષ્મ-જ્યોતિને સ્થિર શાન્ત પ્રકાશિત બેવાનો પ્રયત્ન કરવો તે પણ ધારણા કહેવાય છે.

ધારણાનો વહેવાર અભ્યાસ—પવિત્ર સ્થળે, પવિત્ર આસન પર બેસીને તે આસનથી દોઢ દાય દૂર એક સફેદ કામળ પર લાલ શાઢી અથવા ડેસરી ગંધથી હેલ લખવો અથવા ગુરૂએ જપવા સૂચવેલો મંત્ર અથવા ગાયત્રી મંત્ર લખવો અને તે કામળ આપણી દષ્ટિમર્યાદામાં આવે એવી રીતે રાખવો. પછી તે મંત્ર હિપર દષ્ટિને સ્થિર કરવાનો

ચલ કરવો. જ્યારે ધારણામાં કામળ પરના અક્ષરો સ્વેત પ્રકાશથી અદ્ભુત થતા જણાય, કાનમાં નાદ ગંભીરતા લાગે અને અંતઃકરણ આનંદવૃત્તિથી પ્રસન્ન થવા લાગે ત્યારે જાણવું કે ધારણાશક્તિ પ્રયત્નથી જાય છે. કોઈ દેવની સ્કૃતિકમય મૂર્તિ, શાલિગ્રામ, મણી, ચંદ્ર, દીપક, સત્પુરુષની છબિ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કામળને રથાને રાખીને તે તન્મુદ્ર 'સન્ધિદાનંદ' મનોમય કલ્પીને જોયા કરવાથી પણ ધારણાશક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

પરિચ્છેદ ૧૩ મો.

ધ્યાન.

ધ્યાન એટલે શું?—ધારણાના વિષયને સાકાર કલ્પીને અંતઃકરણની પ્રવૃત્તિ તે જ એક વસ્તુ પર સ્થિત થઈ એટલે તે ધ્યાન થયું એમ સમજવું. ધારણાસમયે અંતઃકરણની પ્રવૃત્તિ વારંવાર ચંચળ થાય છે અને ધ્યાનસમયે તે સ્થાયીમાન ન થતાં જે એમ દૃષ્ટિ સમક્ષ હોય છે, તદ્દુપલ્ભા કાળસુધી રહી શકે. નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયો પોતાના રૂપ આદિ વિષયથી મોહિત થઈને ચંચળ બને છે, તેમજ ઇન્દ્રિયોના સંદેશસૂચી મન પણ વિષયચિંતનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. માટે ધ્યાનનો અભ્યાસ વિષયહોય-દર્શનથી ઉત્પન્ન થએલા વૈરાગ્યપૂર્વક કરવામાં આવવો જોઈએ.

ધ્યાનનો અભ્યાસ—સદાધ્યાનના અભ્યાસથી અભ્યાસીના અંતઃકરણમાં ઉચ્ચતમ જ્ઞાનશક્તિ અને આનંદપ્રવૃત્તિ થાય છે. તેની ઇન્દ્રિયો અને શરીર સાત્ત્વિક શક્તિથી પુષ્ટ થઈને તેનો બાહ્ય વ્યવહાર પણ સાલુ-કૂળ બને છે. ધ્યાનાભ્યાસીએ દિસાદિ નિષિદ્ધ કર્મો આચરવાં નહિ. પાપ-પુણ્યયુક્ત કર્મથી પણ અલિપ્ત રહેવું સકામ અને શુભ કાર્યથી પણ પરાક્રમ્ય રહેવું. કન કર્તાપણના અભિમાન વિના, શ્રેષ્ઠતાની આશા રાખ્યા વિના, શુભ કર્મો આચરવાં. આ નિષ્કામ કર્મયોગનો પ્રકાર છે. માત્ર સરિચ્છા મનમાં રાખીને ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવામાં કાંઈ ત્રાસ પડતો નથી, બદ્ધવિધ વિષયોને સ્વાધીન થવાનો મનનો મૂળ સ્વભાવ બદલાય અને તેને સ્વીકૃત ધ્યાન તરફ ફેરવી સકાય છે. ધ્યાનના અભ્યાસીના અંતઃકરણમાં શાન્તિ, નિરિચ્છતા અને નિર્ભયતા આદિ સદાવૃત્તિનો પ્રાકુર્ભાવ થાય છે.

અભ્યાસીને સૂચના—ધ્યાનસમયે કાંઈ પણ પ્રિય અથવા અપ્રિય વસ્તુનું ચિંતન અથવા સ્મરણ ન થાય તે માટે ધ્યાનાભ્યાસીએ ખચકાતી રાખવી. ધ્યેયનો ત્યાગ કરીને મનોવૃત્તિ અન્ય ગ્રાણી-પદાર્થોદિ વિષય તરફ વળવા લાગે તો સાવધાનતા અને દૃઢતાથી મનને વિષયથી દૂર રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. ધ્યાનાભ્યાસીએ પોતાનાં નેત્ર, વાણી અને રસનાને નિયમબદ્ધ રાખીને પોતાના મનને જમત રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો અને જ્યારે-ત્યારે પોતાના સ્વીકૃત ધ્યેય તરફ વાળવાનો પ્રયત્ન કરવો. ચિત્ત શુદ્ધ થયા વિના કરેલો ધ્યાનાભ્યાસ બમણા કે ત્રિણાડીના ધ્યાન જેવો છે, માટે ચિત્તને શુદ્ધ કરવા ખાસ યત્ન કરવો જોઈએ. ધ્યાનાભ્યાસથી પ્રતીત થતો ક્ષોભાત્તર આનંદ અને નિત્ય પ્રતીત થતો અનુભવ પ્રયત્નપૂર્વક શુભ રાખવાનો યત્ન કરવો.

પરિચ્છેદ ૧૪ મો.

સમાધિ.

સમાધિ એટલે શું?—ધ્યાનનો અભ્યાસ પૂર્ણ થયા પછી ધ્યાતા અને ધ્યાનની પ્રતીતિ દુર્લભ થતાં ધ્યેયની પ્રતીતિ પ્રમળ થવા લાગે છે. અંતઃકરણની એ પ્રવૃત્તિ તેજ સમાધિ કહેવાય છે. 'સમાધિ' એ શબ્દનો સંક્ષિપ્ત અર્થ અંતઃકરણની સમ્યક્ નિશ્ચલતા એવો થાય છે. અંતઃકરણ જ્યારે સમાધિ દશાને પાત્ર થાય છે, ત્યારે તેમાંના તમેગુણ તથા રજોગુણ બળહીન થાય છે. તે વખતે તમેગુણથી પ્રાદુર્ભૂત થનારી જડતા અને રજોગુણથી આવનારી અચલતા શિથિલ થઈને અંતઃકરણ નિર્મળ સુનિશ્ચલ બને છે.

સંયમ—ધારણા ધ્યાન અને સમાધિ જે ક્રમથી એક જ વિષયમાં કરવામાં આવે તો તે સંયમ કહેવાય છે. એ સંયમરૂપ યોગની પ્રાપ્તિ ચિરકાળ યત્ન કરવાથી થાય છે. અનેક જન્મોત્તરોમાં અભ્યાસ કરવાથી જ્યારે મનુષ્યના હૃદયમાં કાંઈ પણ પાપના સંસ્કાર રહેતા નથી ત્યારે સાધક સંયમરૂપ યોગની પ્રાપ્તિદ્વારા જન્મમરણરૂપ સંસ્કાર સારનો છેદ કરનારા આત્મતત્ત્વનો નિર્વિકલ્પ સમાધિદ્વારા સાક્ષાત્કાર કરે છે. સમાધિનો અભ્યાસ કરનારે પોતાનું ચિત્ત માયાકોશમાં આપણું હોય છે અને તેની પેલી પાર જવાનો તેનો પ્રયત્ન હોય છે. સમાધિના અભ્યાસ

સથી, બાહ્ય વ્યવહારનો લોપ થવાથી મન વિષયલોભુષ થવાની બહુ જ થોડી ભીતિ રહે છે. કલ્પિત બાહ્ય વ્યવહારનો લોપ થવાથી અકલ્પિત પરમાર્નદનો અર્ખંડ સુખાનુભવ લેવાની તેનામાં પાત્રતા આવે છે. પરન્તુ એ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા માટે નિર્વિકલ્પ દશા જોઈએ. કલ્પનાતીત દશા વિના નિર્વિકલ્પ દશા આવતી નથી.

સમાધિના પ્રકાર—સંયમનો પરિપાક થવાથી મંત્રજ્ઞાત સમાધિનો હિંદ્ય થાય છે. ધ્યેય વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન જે સમાધિમાં સ્ફુટ થાય છે, તે મંત્રજ્ઞાત સમાધિ કહેવાય છે. વૃત્તિઓના અભાવના કારણરૂપ જે વૈરાગ્ય છે તેના અભ્યાસથી ચિત્તની જે મંસ્કારશેષ અવસ્થા તે અસંમંત્રજ્ઞાત સમાધિ કહેવાય છે. પૈરંડ સંહિતામાં સમાધિના ૬ પ્રકારો કહેલા છે. (૧) પહેલાં શાંભવી મુદ્રા ધારણ કરીને આત્માને પ્રત્યક્ષ કરવો, પછી પિંદુમય બ્રહ્મનું એક વાર દર્શન કરી ત્યાં મનને ઠરાવવું, પછી માથામાં રહેનાર બ્રહ્મલોકમય આકાશની મધ્યમાં જીવાત્માને ધારણ કરવો અને તે મુજબ જીવાત્માની વચમાં બ્રહ્મલોકમય આકાશને સ્થાપન કરવું; પછી પોતાના જીવાત્માને આકાશમાં જોડીને સદા આનંદમય થઈ સમાધિમાં બેસવું તે ધ્યાનયોગ સમાધિ કહેવાય છે. (૨) ખેચરી મુદ્રા સાધીને જીમને ઉપરની તરફ જતી કરવી અર્થાત્ તાળવાના ખાડામાં જે અમૃતમય રૂપ છે તેમાં જીમને મેળવવી એટલે સમાધિ સિદ્ધ થાય છે. એ નાદયોગ સમાધિ કહેવાય છે. (૩) જામરી નામક કુંભક સાધીને ધીરે ધીરે વાયુને અતિ મંદતાથી ડાઢી નાંખવો. એ સિદ્ધ થવાથી દેહની અંદર ભમરાના જેવો અનાજ પેદા થાય છે. એ અવાજમાં પોતાના મનને લગાવી દેવું અને સોહનું જ્ઞાન કરવું એ રસાનંદ સમાધિ કહેવાય છે. (૪) પહેલાં ચોનિમુદ્રા સાધીને પોતાને શક્તિમય—ત્રીરૂપ માનીને, પછી મનમાં એવું જ્ઞાનવું કે પ્રરૂપરૂપ પરમાત્માની સાથે નારીરૂપે પોતે કૃંગારરસ સંબંધી વિહાર કરી રહ્યો છે. પછી વિહારરસથી પેદા થએલા રસમાં મગ થઈને પરબ્રહ્મસહિત બાવથી ઓંકારમાં મળા જવું—હું બ્રહ્મ છું—એવો જે સંચાર યોગની દ્વારા થવો તે લયસિદ્ધિ સમાધિ કહેવાય છે. (૫) પોતાના હૃદયમાં છટકેવના રૂપનું જ્ઞાન કરવું અને બક્તિયોગથી, આનંદપૂર્વક—આંખમાંથી આનંદના આંસુના વહનપૂર્વક, રોમાંચ અનુભવાય અને જેવેન થઈ જવાય એટલે સુધી મનને ઓંકાર કરીને છટકેવનું મનમાં ચિંતન કરવું તે બક્તિયોગ સમાધિ કહેવાય છે. (૬) મનોમૂર્છા નામક કુંભકને સાધીને મનને પરમાત્માની

સાથે મેળવવું અને પરમાત્માના સંયોગથી સમાધિની પ્રાપ્તિ કરવી તે રાજયોગ સમાધિ કહેવાય છે.

ચિત્તનિરોધ—નિર્વિકલ્પ સમાધિની પ્રાપ્તિ. માટે ચિત્તનિરોધની જ આવશ્યકતા છે. પૂર્વે કહેલા યમ-નિયમાદિ માર્ગો ચિત્તનિરોધના જ છે, છતાં શાસ્ત્રગ્રંથોમાં ચિત્ત ઉપર વિજય મેળવવાની બીજી પદ્ધતિ સુક્તિઓ કહેલી છે: અધ્યાત્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ, તત્ત્વવિત્ત પુરોનો આકર-પૂર્વક સમાગમ, વિષયવાસનાનો પરિત્યાગ અને પ્રાણની ગતિનો નિરોધ. આ ચિત્તનિરોધનાં ચાર વિદ્યો કહ્યાં છે: લય, વિક્ષેપ, કપાય અને રસાસ્વાદ. ધારણાદિના અભ્યાસમાં અભ્યાસીના ચિત્તની જે સુષુપ્તિના જેવી સ્થિતિ થાય તે લય કહેવાય છે. ઉત્તમરો, અહર્ણુ, અત્યાહાર અને અધિગ્રમ એ લયની ઉત્પત્તિનાં કારણ છે. માયિક પદાર્થોની વાસનાવડે ચિત્ત ધ્યેયથી જૂદા વિષયનો આકાર ધારણ કરે તે વિક્ષેપ કહેવાય છે. જ્યારે ચિત્ત વિક્ષેપ પામે ત્યારે ભોગ્ય વસ્તુઓના ભોગો દુઃખજનક છે એ સંભારી ચિત્તને વિક્ષેપથી શાન્ત કરવું. તીવ્ર રાગદ્વેષની વાસના તે કપાય છે. કપાયથી ઘેરાએલું ચિત્ત ક્યારેક લય વિક્ષેપથી રહિત દુઃખમાં એકાગ્ર થઈને રહે છે. આવા દોષનું ધ્વન કરવા પ્રાણાયામ કરવા અને સદૃશ રહે તે માર્ગનું આલંબન કરવું સમાધિસુખનું વારંવાર સ્મરણ કરવું અને ક્રાંધને તે કહેવું તે રસાસ્વાદ છે. એ દોષ પશુ ત્યજવાયોગ્ય છે. આ ચારે દોષો ત્યજીને ચિત્ત જ્યારે અહરસ્વરૂપમાં વિરામ પામે ત્યારે યોગસાધક તેને ચક્ષાવમાન કરે નહિ એટલે તેની બધી વિષયવાસનાઓ નાશ પામે અને ચિત્ત અજ્ઞાનથી જરપૂર થાય.

સૂર્યચક્ર જ્યોતિષ

અથવા

જન્મતારીખ ઉપરથી ભવિષ્ય-પરીક્ષણ.

માત્ર જન્મદિવસ ઉપરથી એક મનુષ્યની ગુણ, સ્વભાવ, શક્તિ, ભવિષ્ય, સુખ-દુઃખ, મિત્ર, સ્ત્રી વગેરે કેલું નીવડશે તે બતાવનારૂં આ અંગ્રેજી ભવિષ્ય-પરીક્ષણ 'શિવરો' નામના અંગ્રેજી લેખકના એક પુસ્તક ઉપરથી લખવામાં આવ્યું છે. સાધારણ અંગ્રેજી જ્યોતિષ તો આપણા જ્યોતિષના જેટલું જ ક્લિષ્ટ અને ગુંચવણભરેલું છે. જેઓ જ્યોતિષ વિદ્યાનો ડોઠ જાતનો ધંધો લઈ બેઠા નથી પરંતુ પોતાના તેમજ મિત્રોના ઉપયોગ માટે ધરમથુ જ્યોતિષ જાણવાને ઉત્સુક હોય છે તેઓને માટે આ ભવિષ્યપરીક્ષણ ધણું સહેલું માલૂમ પડશે. આ આધારે મી. શિવરોએ ધણી વ્યક્તિઓના જીવનની વિષતો તપાસી છે અને આ લેખકે પણ કેટલીક વ્યક્તિઓને મી. શિવરોના સિદ્ધાન્તો લાગુ પાડીને તપાસ કરી છે. પરિણામમાં આ સિદ્ધાન્તો મોટે ભાગે સાચા માલૂમ પડ્યા છે.

સૂર્ય એક માસમાં એક રાશિ ફરે છે અને સૂર્યની પ્રખર આકર્ષણશક્તિ રાશિના તારાઓ ઉપર અને બીજા ગ્રહો ઉપર પડતી હોવાથી અમુક વખતે જન્મ પામનાર મનુષ્યમાં અમુક વિષ્ટત્ત્વ તરફ દાખલ થાય છે અને તેને આધારે તેના ગુણ, સ્વભાવોદિનો વિકાસ થાય છે એવા મુખ્ય સિદ્ધાન્તને આધારે આ સૂર્યચક્ર જ્યોતિષ વા ભવિષ્ય-પરીક્ષણ લખાણેલું છે. જોકે બીજા અનેક ગ્રહો જન્મ પામનાર વ્યક્તિ ઉપર જૂદી જૂદી અસરો નીપજાવે છે, તેમજ સૂર્યની અસર સૌથી વિશેષ કોઈને તેની રાશિ ઉપર થએલી અસરની મજબૂતીને આમાં મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે, એટલે બીજા ગ્રહો ઇત્યાદિની મજબૂતીની ગુંચવણ

ઉત્પન્ન થતી નથી; આથી આમાં જોટલી સરલતા હોય તેટલી સ્પષ્ટતા પણ હોય એ સ્વાભાવિક છે.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

જાન્યુઆરી માસમાં જન્મ.

જાન્યુઆરી માસની મર્યાદા—આ માસની મધ્યતરી દીસેખરની ૨૧ મી તારીખથી જાન્યુઆરીની ૨૦ મી તારીખસુધી કરવી. આમાં શરૂઆતના સાત દિવસસુધી આ માસની મંપૂર્ણ અસર થતી નથી અને છેવટે ૭ દિવસસુધી આ માસની, ધીમી અસર ચાલુ રહે છે; અર્થાત્ ૨૧ મી દીસેખરે અસર શરૂ થાય છે, ૨૮ મી દીસેખરે મંપૂર્ણ જોરમાં આવે છે જે ૧૩ મી જાન્યુઆરી સુધી રહે છે અને ૨૦ મી જાન્યુઆરી સુધી આ માસની ધીમી અસર રહે છે. શરૂઆતના ૭ દિવસમાં જન્મનાર ઉપર આ માસની અને આગલા માસની મિશ્ર અસર ચાલુ રહે અને છેલ્લા ૭ દિવસમાં આ માસની અને આગામી માસની મિશ્ર અસર ચાલુ રહે. આ પ્રકારની મધ્યતરી દરે પછીના દરેક માસમાં કરવાની છે.

ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલા મનુષ્યોમાં મજબૂત મનોબળ હોય છે, પણ એક નિયમ તરીકે તેઓના વિચારોને બીજાઓ જોતા સ્વરૂપમાં સમજે છે. તેઓ વિચારક હોય છે, દલીલ કરનારા હોય છે અને ધંધા ઉદ્યોગની સંસ્થાના કે કોઈ પણ જાતના સરકારી કામના વડા અમલદાર તરીકે ખંધ બેસી જાય છે. તેઓ સ્વતંત્ર ખવાસના અને પોતાનાં બધાં કાર્યોમાં ઉચ્ચ મનના હોય છે. તેઓ બીજાના અંકુશ હેઠળ રહેવાનું ધિક્કારે છે. તેઓને જે કામમાં લગાડવામાં આવે તે કામમાં તેઓ આગેવાન જ હોવા જોઈએ; નહિતો તેઓને પોતાના કામમાં ખરાબર રસ લેવાનું મરતું નથી.

પ્રેમ, દરબ અને સામાજિક દરબ મંજૂરી તેમના વિચારો વિચિત્ર હોય છે અને એ કારણથી જ તેઓ બીજાઓને વિવશાણુ લાગે અને બીજાઓના સ્વભાવ સાથે સરલતાથી તેઓ મળતા થઈ શકતા નથી. જોકે તેઓ મોટા ધર્મી પુરુષ હોતા નથી, તોપણ તેઓ સ્વભાવે ભક્તિમાન હોય છે અને બીજાઓનું કલ્યાણ કરવાને મોટા યત્નો

કરે છે; પણ સામાન્ય રીતે વ્યક્તિગત નહિ પણ સમષ્ટિગત રીતે તેઓ એવાં સારાં કામો કરે છે.

તેઓ સારા બાષણકર્તા હોય છે, પરંતુ સ્પષ્ટવક્તા હોવાથી સારા વક્તા થઈ શકતા નથી. તેઓ ખુલ્લી સરળ બાષામાં મુદ્દાસરની જ વાતો કરે છે અને મોટે ભાગે તેમ કરવામાં તેઓ પોતાનું હિત માનતા હોય છે. જે કાર્ય લોકોમાં આકર્ષ્ય હોય તે કાર્યને હાથમાં લેવાની તેઓ ઘણી વાર ખૂલ કરે છે તેથી તેમનાં કાર્યોને ખોટા સ્વરૂપમાં સમજનારાઓ તેમના શત્રુ થાય છે. તેઓને પોતાની જવાબદારી માટે તીવ્ર લાગણી થાય છે અને તેની ચિંતામાં તેઓ ઘણી વાર આરોગ્ય ગુમાવી બેસે છે.

તેઓ લોકોને અને તેઓનાં કાર્યો તથા બનાવોને ચપળતાથી મનમાં સમજી લે છે, પરંતુ તેઓને નિસ્સાહ યતાં વાર લાગતી નથી; તેઓમાં આત્મવિશ્વાસની ખામી હોય છે. જોકે તેઓ ઠંડા સ્વભાવના હોવાય છે, તોપણ દુઃખી મનુષ્યો તરફ જોઈ તેમનું હૃદય દ્રવે છે અને મોટી સખાવતો કરે છે; પરંતુ વ્યક્તિગત સખાવતોને બદલે સંસ્થાઓ પ્રત્યે વધારે મોટી સખાવતો કરે છે, જે ધાર્મિક ચવાની તેમની ઇચ્છા હોય ■ તો તેઓ હૃદયે પાટલે બેસનારા ધર્મજક્ત થાય ■ અને ધર્મોત્સાહથી લગભગ માંડા જેવા બની જાય છે.

તેઓ ક્ષુદ્ધિમાન અને દુશિયાર મનુષ્યોને માન આપે છે અને પોતે મોટા વિચારક હોય છે. બીજાઓની બાબતોમાં તેઓ ભાગ્યે જ ખાથું મારે છે અને પોતાના કાર્યમાં બીજાઓને ખાથું મારવા કેતા નથી. તેઓને કોઈ પણ જનતનું જાહેર જીવન ગમે છે અને જાહેર જીવનમાં તેઓ મુદર કામ કરે છે. સરકારી કે જાહેર સંસ્થાઓના ઉપરી તરીકેનું કામ તેઓ સાફ કરી શકે છે.

મિત્રતા—૨૧ ફેબ્રુઆરીથી ૨૦ જન્યુઆરી, ૨૦, એપ્રિલથી ૨૧ મી મે, ૨૧ જુનથી ૨૦ જુલાઈ અને ૨૧ ઓગસ્ટથી ૨૦ સપ્ટેમ્બર એ સમયમાં જન્મેલાઓ સાથે તેઓને સારી મિત્રતા જામે છે.

આરોગ્ય—અપચો, સંધીવા, પગમાં દર્દ, પગ તથા હાંટણને અકરમાત, બરોળનું તથા લીવરનું દર્દ, દાંતનો સડો અને ઠાન તથા દાંતનું દર્દ, એવા દર્દો તેમને ચવાનો મબલ હોય છે.

અનુકૂળ રંગો—તેઓને જૂદી જૂદી છાયાના શૂરા, જાંજીરીયા અને શાળા રંગો વધારે અનુકૂળ થાય છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

ફેબ્રુઆરી માસમાં જન્મ.

ફેબ્રુઆરી માસની મર્યાદા—આ માસની મજલતરી ૨૧ જાન્યુઆરીથી ૧૮ ફેબ્રુઆરીસુધીની કરવી. ચરઆતના સાત દિવસમાં અને ઉછા સાત દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસમાં સંપૂર્ણ અસર. આગલા તથા પાછલા સાત—સાત દિવસમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર સમજવી.

શુભ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલા મનુષ્યોને જીવનમાં એકલાપણું બહુ લાગે છે. તેઓને સ્વભાવ હલ ઉપરાંત લાગણીવાળો હોય છે અને જોતજોતામાં—નજીવી બાજતોમાં પણ તેમની લાગણી દુઃખાઈ જાય છે. તેઓ સામા માણસનું વર્તન પોતાની જુદીના પ્રભાવથી જ ઓળખી જાય છે અને તેથી તેઓ લોકોને એકથી ખીજા ઉઠાસુધી આરપાર ઓળખી શકે છે. જે રીતે પોતાનું સુખ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે.

તેઓ સ્નેહનું દર્શન કરાવતા નથી, પરંતુ તેઓને અંતરમાં ઉઠી લાગણી થાય છે. જે તેઓની ઇચ્છા થાય છે તો તેઓ પોતાના મિત્રને માટે ઉવટસુધી લડત ચલાવે છે, પરંતુ જે તેઓની મરજી ન હોય તો તેઓ કશી દરકાર રાખતા નથી. જે તેઓ હવડી કાટિના મનુષ્યો હોય છે તો પોતાને ધ્યેય અન્યાય કે નુકસાન માટે તેઓ બેદરકાર હોય છે, અને તેના બદલે સેવાને કશું કરતા નથી.

તેમના જ્ઞાનતર્કો સામાન્ય રીતે એવાયેલા રહે છે અને તેથી તેઓ ધણી વાર પોતાના મીઝજ ઉપરનો કાબૂ જોઈ બેસે છે; પછી તેઓ એવા કાર્યો કરે છે કે જેને માટે તેઓ પાછળથી અત્યંત શોક કર્યો વિના રહેતા નથી. જાહેર પ્રજાના બધા માટે તેઓ સામાન્ય રીતે ચપલ હોય છે અને ખીજાઓના સંકટનું નિવારણ કરવા માટે પોતાની પાસેનું સંપત્તિ આપી દેવા તત્પર હોય છે. તેઓ સારી રીતે દલીલો કરી શકે છે અને ચર્ચા કે દલીલોમાં તેઓ હતેહ પામે છે. તેઓને કોઈ વાતની ખાતરી કંઈ આપવી તે ધણું મુશ્કેલ કાર્ય હોય છે.

તેઓ ધધા અને નાણાં સંગ્રહી વહીવટ ઉપર જે પોતાનું ચિત્ત લગાડે છે તો તેઓ ઉત્તમ ધંધાદારી થાય એવી તેમનામાં શક્તિ હોય

છે, પરંતુ એક મામાન્ય નિયમ તરીકે તેઓ બીજાઓને પૈસા રળી આપે છે તેટલા પોતાને માટે રળતા નથી. બીજાઓના કાર્યોમાં તેઓ પોતાની સક્રિય વધુ વાપરે છે. બહાર સભાઓ, મેળાવડાઓ, મેળાઓ વગેરેમાં તેઓ બહુ ગમ લે છે. તેઓને નાટકો જોવાનું અને જન્મમાં હાજરી આપવાનું ગમે છે તેઓને લોકોના ટોળાઓને સ્થાને જવાનું ગમે છે, છતાં તેમને પોતાની જીવગીમાં એકલાપણુ લાગે છે.

સંયોગવશાત્ તેઓ એવા ગુણોનું દર્શન કરાવે છે કે જે ગુણો તેમના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ પ્રકારના હોય. જોકે તેઓ પોતે રહેવાપ્રતી ઉચ્ચેરાઈ ગય તેવા હોય છે, તોપણ ઉચ્ચેરાઈ ગય તેવા લોકો ઉપર અને માંડા માણસો ઉપર તેઓ ધણી મોગી સમ્મિ ધરાવના હોય છે અને તેઓની જીવગીમાં આવા મનુષ્યો સાથે તેમને ધણી વાર પરિચય પડ્યો હોય છે તેઓમાં પોતાની આખોડાશ સામાને વશ કરવાની શાન્ત સ્થિતિ રહેલી હોય છે અને એ રીતે તેઓ બીજાને પોતાને વશ કરી શકે છે તેઓને મોટામાં મોટા દોષ એ છે કે કોઈ આકર્ષક મયોગો આવી પડતા તેઓ પોતાની જાતને માટે મોટો લાભ મેળવી લેવા તૈયાર મની ગય છે.

જો તેઓ મર્જશીમત હોય છે, તો આવા લોકો પોતાની પામે શું છે તે બાબે જ મહાર દર્શાવે છે સામાન્ય મયોગોમાં તેઓ પોતાના લાભની તકો જવા દેવાના અને બહુ મોડું થઈ ગયા પછી તે તકોને સમજવાના સ્વભાવવાળા હોય છે તોપણ આ સમયમાં જન્મેલા મનુષ્યો જે હમકી કોટિના હોય છે, તો તેઓ સ્વમાન અને જીવનસિદ્ધાંતની દેશી દેશી રાખતા નથી તેઓ બરોમો રાખવાનાયક હોતા નથી, નાણાપ્રકરણી જાનતોમાં કાવત ખોલે હોય છે, અમમાણિક હોય છે, અને પોતાની અજ્ઞતા આવે તે વસ્તુ મેળવી લેવામાં અતિ ચારપૂર્વક વર્તે છે.

મિત્રતા—૨૧ મી મેથી ૨૦ જુન, ૨૧ સપ્ટેમ્બરથી ૨૦ ઓગેસ્ટ
પર તેમજ ૨૦ નવેમ્બર અને ૨૧ મી જાન્યુઆરીથી ૧૮ મી ફેબ્રુઆરી સુધીમાં જન્મેલાઓ સાથે તેઓને સારી મિત્રતા જાગે છે.

આરોગ્ય—પાચનક્રિયા કરનારા અવયવો, આંતરડા, હૃદય વગેરે તેમને વધારે બોગવવા પડે છે અને સાધારણ ઔષધથી તે સુદૃઢ નથી શરીરમાં શ્વિરાભિસરણ જરાબર થતું નથી, હાથ પગ વગેરે છે અને વારંવાર કમળો થઈ આવે છે તેઓને ઈર્ષા ૧૬ ૧૭ ૧૮

દર્દ, બરડાની કરોડનું દર્દ અને પગ તથા ધુંટણના સાંધાનું ભાગવું કે છટકી જવું એવાં દર્દો વારંવાર થઇ આવે છે.

અનુકૂળ રંગો—ચમકતાં જૂરા અને આસમાની રંગની છોયાઓ તેમને વધારે ગમે છે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

માર્ચ માસમાં જન્મ.

• માર્ચ માસની મર્યાદા—આ માસની ગણતરી ૧૯ મી ફેબ્રુઆરીથી ૨૦ મી માર્ચ સુધી કરવી. શરૂઆતના માત્ર દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આગલા તથા પાછલા સાત-દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર સમજવી.

ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલા માણસોમાં એક અદ્ભુત પ્રકારની સ્વાભાવિક સમજશક્તિ હોય છે, જે તેઓ પુસ્તકોથી કે અભ્યાસ કરવાથી મેળવી શકતા નથી. તેઓ ખાસ કરીને દેશોના ઇતિહાસમાંથી, પ્રવાસથી, અને શોધખોળ ઇત્યાદિથી જ્ઞાન સહેલાઇથી મેળવી લે છે અથવાતો ચૂસી લે છે.

જોકે સ્વભાવે તેઓ ઉદાર હોય છે, તોપણ તેઓ હમેશાં પૈસા મેળવી જાનતાં માટે બહુ ચિંતાવુર રહ્યા કરે. છે અને બિવિધ્યમાં પોતાની રિયલિટી કેવી યશે તે માટેની ચિંતા જ કરવાનો તેમનો સ્વભાવ પડી ગયો હોય છે. તેમના મનની આ સ્થિતિ ધન ઉપરના પ્રેમને આભારી હોતી નથી, પરંતુ ખીજાઓ ઉપર આધાર રાખવામાં જે અણુગમે તથા બંધ તેઓ ધસવતા હોય છે તેને આભારી હોય છે. તેમના આ ગુણને લોકો યથાર્થ સમજતા નથી એટલે પૈસામંધી બાબતોમાં તેઓ સાંકડા મનના લેખાય છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તેમ હોતું નથી.

પૈસાની બાબતમાં ખાસ કરીને તેઓ પોતાના વચનને પાળતા નથી. તેઓ ક્ષણિક આગેશમાં પૈસા આપવાનું મન આપે છે, પરંતુ તેમને વિચાર કરવાનો અવકાશ મળતાં તેમને બંધ લાગે છે કે કદાચ પોતે ખરીબ જાની જશે, એટલે પછી તેઓ પોતાનું વચન બાંધે છે અને કદાચ કલા કરતાં અર્ધી રકમ છેવટે આપે છે.

તેઓની મહત્ત્વાકાંક્ષા ઘણે ભાગે તેમના મનમાં જ સમાઈ રહે છે. તેઓ પોતાનો વિષય પોતાના મગજમાં સારી પેઠે સમજેલા હોય છે, પરંતુ તેઓને પોતાના વ્યક્તિત્વનું પૂરું મૂલ્ય જણાતું નથી એટલે તેઓ જાહેરમાં પોતાની શક્તિની કસોટી કરાવવાનો વખત આવતાં આનાકાની કરે છે. તેઓને વિચાર થયો કરવાનો અને ગમગીનીમાં પડ્યા રહેવાનો સ્વભાવ પડી જાય છે અને તેઓ સમજે છે કે આખી દુનિયા પોતાની વિશ્વ પડી ગઈ છે અને પોતાનો ભોગ લેવા તત્પર થઈ છે.

જો તેઓની ઉપર વિશ્વાસ મૂકવામાં આવે તો તેઓ સંપૂર્ણ વિશ્વ-સનીય અને એકનિષ્ઠ રહે છે. જે કાર્ય કરવાનું તેઓએ હાથમાં લીધું હોય તે કાર્ય પાર ઉતારવાને ખંતથી તેઓ મંડે છે. વિશ્વાસનું અને જવાબદારીનું કામ કરવાનું હોય એવી પદવીઓ ઉપર આ પ્રકારના મનુષ્યો વધારે જોવામાં આવે છે.

ધણી કળાવિદો, સંગીતશાસ્ત્રીઓ અને અચકારો આ સમયમાં જન્મેલા છે, પરંતુ પોતાની શક્તિનો વધારે લાભ લેવા માટે એવા મનુષ્યોએ ઉત્સાહયુક્ત થવું જોઈએ.

મિત્રતા—૨૧ જુનથી ૨૦ જુલાઈ, ૨૧ ઓગસ્ટથી ૨૦ સપ્ટેમ્બર અને ૨૧ ઓક્ટોબરથી ૨૦ નવેમ્બર એ તારીખો વચ્ચે જન્મેલાઓ સાથે તેમને સારી મિત્રતા જામે છે.

આરોગ્ય—ઉંઘ નહિ આવવાનું દર્દ, ઉદારીનતા અને શ્વિરાભિ-સરણુમાં અનિયમિતતા એ દર્દો તેમને વધારે ભોગવવા પડે છે. તેઓને વારંવાર પેટનું દર્દ, પગ તથા માથાના દર્દ, સંધીવા અને કમળાનું દર્દ પણ થઈ આવે છે. તેઓએ જાતી શકે તો સૂઈ હવામાં અને તાપવાળા તથા પ્રકાશવાળા પ્રદેશમાં રહેવું જોઈએ અને ખુશ્કી હવામાં કેસરત કરવી જોઈએ. તેઓને પ્રવાસનો અને દમેશાં ક્ષય કરવાનો કે પદાણુ પર અથવા રેલ્વેમાં નોકરી કરવાનો શોખ હોય છે.

અનુકૂળ રંગો—જાંજીરીયા રંગની છાયાઓ તેમને વધારે ગમે છે.

પરિચ્છેદ ૪ થી.

એપ્રીલ માસમાં જન્મ

એપ્રીલ માસની મર્યાદા—૨૧ માર્ચથી ૧૯ મી એપ્રીલ સુધીની આ માસની મર્યાદા છે. શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં મંધુર અસર; આગલા તથા પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર સમજવી.

ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલા માણસોમાં અતિ બળવાન ઇચ્છાશક્તિ અને કાર્ય પાર પાડવાનો જનરલસ્ટ આગ્રહ હોય છે. તેઓ દરેક રીતે લગાયેક સ્વભાવના હોય છે. તેઓ મોટા પ્રમાણમાં કાંઈ ક્ષમણી કે યોજનાની અથવા લશ્કરની કે દેશ મંડળી વ્યવસ્થા કરવાની હોય છે તો તે આટલી બારે શક્તિ ધરાવે છે.

તેઓ સ્વાભાવિક રીતે પોતા ઉપરની કામની ટીકાની દરકાર કરતા નથી; પરંતુ ન્યાયબુદ્ધિ, દલીલો અને સાબીતીવડે તેઓના મન ઉપર અસર કરી શકાય છે. તેઓ પોતાના કામકાજમાં તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે વર્તે છે. તેઓ દરેક કામ પોતાની રીત સુજન જ કરે છે અને જે ખીજો તેમાં માથું મારે છે તો તેઓ પોતાની કાર્યયોજનાને વીંધી નાખે છે અથવાતો મોને પાછા હટીને બીજાને એ કામ કરવા દે છે.

એક નિયમ તરીકે તેઓનું ગૃહમંસારી જીવન સુખી હોતું નથી, કારણકે તેમના સ્વભાવને અનુકૂળ પત્ની કે સંતતિ તેમને બાગ્યે જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમની સામે દશોવવામાં આવતી વિરૂદ્ધતાથી જે તેમને ખીજ કામ રીતે અસર થતી ન હોય, તો છેવટે તેમનાં છોકરાની વિરૂદ્ધતા તેમને જરૂર પડેલી વળે છે. તોપણ આવા મનુષ્યો સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, પણ સ્નેહ તથા મમતાનાં તેઓ બહુ જૂખ્યાં હોય છે. જે તેઓને કામ અનુકૂળ સુખાત્રોમાં સ્નેહ કે મમતા રેડવાનું પ્રાપ્ત થતું નથી તો આ સ્નેહ કે અમલતજા અસરમાં સ્ત્રી સ્વભાવના જીવનનો આધાર છે. છેવટે નાશ પામે છે પોતાની કાર્યશક્તિ અને નિશ્ચયમળને લીધે તેઓ અમે તેવા મોટા કાર્યોમાં ફતેહ મેળવી શકે છે અને સત્તાવાળા પદવીઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મિત્રતા—૨૧ જુલાઈથી ૨૦ ઓગસ્ટ, ૨૧ નવેમ્બરથી ૨૦ ડીસેમ્બર અને ૨૧ સપ્ટેમ્બરથી ૨૦ ઓક્ટોબર સુધીમાં જન્મેલાં મનુષ્યો સાથે તેમને સારી મિત્રતા જમે છે.

આશિષ્ય—આ માસમાં જન્મેલાઓએ ખીજ કરતાં વધારે ઉધ સેવા યતન કરવો. તેઓ મગજનું કામ વધારે કરે છે તેથી તેમને માયાનું દર્દ અને મગજનો સોજો લાગુ પડવાનો વધારે સંભવ છે. તેમને ધણી વાર આંચકા અને મગજે લોહી ચડી જવાનું દર્દ થાય છે. મ્હોં અને માથા પર સોજો તથા ફેલાઓ પશુ કોઈ વાર થઈ આવે છે અને નાકનાં છિદ્રોમાં દર્દ થાય છે. માથે વ્રણ કે ધા ચવાનો સંભવ છે. આગ, જોળન ફાટવાના અકસ્માતો અને બંદુકો તથા સાંચકામથી બચમાં આવી પડવાનું જોખમ તેમને સિરે હોય છે.

અનુકૂળ રંગો—લાલ, ગુલાબી રંગ તેમને વધારે ગમે છે. મીઠીમાં આસમાની અને જાંબલી રંગોથી તેમને આરામ મળે છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

મે માસમાં જન્મ.

મે માસની મર્યાદા—૨૦ એપ્રિલથી ૨૦ મે સુધી આ માસની ગણતરી કરવી. શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધામી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આગલા તથા પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર સમજવી.

શુભ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલાં મનુષ્યોમાં ખીજ માણસો ઉપર અધિકાર ભોગવવાની અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે, જોકે પોતે તેમ કરે છે ક્રિંવા કરવા ચલ કરે છે એ બાબતનું જ્ઞાન તેમને હોતું નથી. પોતાના નિશ્ચયમાં તેઓ જરાએ મત્તક આપતા નથી અને તેથી તેઓ ધણી વાર જીદી અને જહો મનાય છે; પણ જ્યારે તેઓ એક વ્યક્તિને ચાહે છે ત્યારે તેઓ ઘણા જ નમ્ર અને અનુકૂળ વૃત્તિવાળા માલુમ પડે છે; પરંતુ જેમનાથી તેઓ આકર્ષાય છે તેમને જ તેઓ ચાહે છે. તેઓમાં માનસિક અને શારીરિક સહનશક્તિ ધણી હોય છે અને જ્યાંસુધી મનની ઉશ્કેરાએલી વૃત્તિ કે નિશ્ચય ટકે છે ત્યાંસુધી ગમે તેટલો થાક પણ તેઓ વેગી લે છે.

પુરતકો વાંચીને તે યાદ કરવાની તેમનામાં મોટી શક્તિ હોય છે, અને તેઓ ધણે ભાગે ગ્રંથલેખન કે ભાષાવિષયક કાર્યમાં ધણા ફતેહમંદ નીવડે છે; પરંતુ એક નિયમ તરીકે તેઓ આનંદ અને મિત્રાને બહુ ચાહે છે અને પોતાની કુદરતી બક્ષીસનો એ માર્ગે સુંદર ઉપયોગ કરે છે. મિત્રાનો સત્કાર કરતાં તેમને બહુ સુખ ઉપજે છે. ખોરાકમાં તેઓને સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો બહુ ગમે છે. ગૃહવ્યવસ્થામાં તેઓ ધણું સાફ કાર્ય કરી બતાવે છે. તેઓ ધંધાની સંસ્થાઓના વ્યવસ્થાપકો તરીકે ઉત્તમ નીવડે છે અને ધંધાસંબંધી તેઓને સારી માહિતી હોય છે. તેઓ હોય છો તે કરતાં વધારે ધનવાન બનાય છે, કારણકે તેઓ દેખાવમાં અને વસ્ત્રો પહેરવામાં સારા દેખાય છે.

તેઓ પોતાના પ્રેમાળ સ્વભાવ કરતાં પોતાની લાગણીથી વધારે દોરાય છે, પરંતુ તેમનામાં વાસના કરતાં વિશેષ પ્રેમ રહેશે હોય છે. જો તેઓ કાંઈને ચાહે તો તેઓ છલ્લા પગથીયાસુધી ઉદાર રહે છે અને જો તેમને માટે તેમને લાગણી હોય તેને માટે જોમ આપતાં પાછું વાળી જોતાં નથી; જો તેઓ કાંઈના શત્રુ થાય છે તો તેઓ મૃત્યુસુધી પૂરી જકથી લડવાનું છોડે નહિ; પરંતુ તેઓ હંમેશાં ખુલ્લી લડાઈ કરનારા હોય છે, કારણકે તેઓ યુક્તિબાજપણાને, બેવડા વર્તનને કે હમાઈને ધિક્કારનારા હોય છે. તેઓ સામા માણસને ખુલ્લી રીતે કહી દે છે કે હું આવી રીતે લડવાનો છું અને પરિણામે શરૂઆતમાં ધણી વાર તેઓને હાર અનુભવવી પડે; પરંતુ એક વાર તેમનું લોહી ઉરફેરાય, એટલે તેઓ દરેક પ્રકારની વિશ્વતાને પાર કરીને સામે છેડેસુધી પહોંચ્યા વિના રહે નહિ.

તેઓ પોતાની આસપાસના સંયોગોની અસરને સહેલાઈથી વશ થઈ જાય તેવા હોય છે, અને જ્યારે પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં રહેવાનું તેમને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેઓ ઉદાસ અને નિરાશ બની જાય છે.

આ માસમાં જન્મેલ સ્ત્રી કે પુરૂષે નાની વયમાં પરણવું નહિ કારણકે એવી રીતે કરેલું લગ્ન સુખદાયક નીવડવાનો સંભવ નથી.

તેઓએ અગત્યના સવાગોનો નિર્ણય જ્યારે તેઓ એકલા હોય ત્યારે જ કરવો, કારણકે તેમની આસપાસનાં માણસોના મનજ સાથે તેમનો એટલો મધ્યે પરિચય મલકતો રહે છે કે તેઓ મુશ્કેલીમાં પડી જાય છે અને એવું સમજે છે કે બીજા લોકોના વિચાર અને કલ્પનાઓ તેમનાં પોતાનાં છે. તેઓ પોતાના આવેશથી, લાગણીથી કે પ્રેમવશતાથી સહેલાઈથી આંડે માર્ગે દોરાઈ જવાનો સંભવ હોય છે.

આ માસમાં જન્મેલાં સ્ત્રી કે પુરુષનો સ્વભાવ મધ્યોણ હોય છે અને તેમની મધ્ય કેટલીક વાર તેમને જળરક્તીનાં કામો કરવા તરફ અથવા તો યુરસાનું દર્શન કરવા તરફ દોરી જાય છે, પરંતુ જ્યારે તેમનો આવેશ શમી જાય છે ત્યારે તેઓ તે માટે બહુ પસ્તાવો કરે છે.

મિત્રતા—૨૧ ઓગસ્ટ અને ૨૦ સપ્ટેમ્બર, ૨૧ ડીસેમ્બર અને ૨૦ જાન્યુઆરી તથા ૨૧ ઓક્ટોબર અને ૨૦ નવેમ્બરની વચ્ચે જન્મેલાં મનુષ્યો સામે તેમને સારી મિત્રતા જામે છે.

આરોગ્ય—આ માસમાં જન્મેલાંઓને ગળું, ફેફસાં અને નાકનું દર્દ થવાનો વિશેષ સંભવ છે. ત્રિદોષ, ફેફસાંનો વરમ, મધુમેહ અને આંતરડાનો વિકાર તેમને જલ્દી થઇ આવે છે.

અતુકૃપા રંગો—આસમાની રંગ તેમને બહુ ગમે છે. લાલ રંગ જોઇને તેમની વૃત્તિ ઉશ્કેરાઇ જાય છે એટલે એ રંગનો તેઓ જેમ જાને તેમ ઓછો ઉપયોગ કરે છે.

પરિચ્છેદ ૬ કો.

જીન માસમાં જન્મ.

જીન માસની મર્યાદા—૨૧ મે થી ૨૦ જીનસુધી આ માસની મહત્તરી કરવી. શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આગલા તથા પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર સમજવી.

શુભ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલા માણસો વર્તનમાં અને મનોદશામાં દ્વિધા-ભેવડા પ્રકારના હોય છે. તેમના સ્વભાવની બે જૂદી જૂદી દિશાઓ તેમને પરસ્પર વિરુદ્ધ દિશાએ ખેંચે છે. તેઓનાં મગજ તેજસ્વી હોય છે, પરંતુ તેઓમાં એક કાર્યને દીર્ઘ કાળ ચાલુ રાખીને પાર ઉતારવાની શક્તિની ખામી હોય છે. બધા માણસોમાં આ પ્રકારનાં માણસોના સ્વભાવને સમજવાનું બહુ મુશ્કેલ હોય છે. સ્વભાવમાં તેઓ એક જ વખતે હિંમત હોય છે અને ઠંડા પણ હોય છે. તેઓ પોતાના સ્વભાવના એક પ્રકારના ગુણને લીધે જોને ચાહે છે, તેને જ બીજા પ્રકારના ગુણને લીધે નાપસંદ કરે છે અને તેની વિરુદ્ધ દીકા પણ કરે છે.

તેઓની મનજશક્તિ ચપળ અને તીવ્ર હોય છે અને જે કાર્યોમાં ચપળ મનજશક્તિનું કામ પડે છે તે કાર્યોમાં તેઓ જાણા હરીફાને મ્હાત કરી શકે છે. રાજકારણમાં તેઓ દુશિયાર હોય છે અને પોતાની ચતુરાઈ તથા તેજસ્વી બુદ્ધિથી તેઓ પોતાની આસપાસના માણસોને તથા પોતાની વાતો સાંભળનારાઓને આજી નાંખે છે, પરન્તુ તે લોકોને તેઓ કશું હાપણુ આપી શકતા નથી.

તેઓ પોતે બાગ્યે જ જાણુતા હોય છે કે તેઓ શું સિદ્ધ કે પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે. હૃદયમાં તેઓ સમાજમાં પડવી મેળવવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા રાખતા હોય છે, પરન્તુ એ પડવી એક વાર મળ્યા પછી તેઓ તેનાથી દુરત કંટાળી જાય છે અને કાંઈ બીજી વસ્તુ અથવા તેથી કેવળ વિરોધી દિશાની વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા તૈયાર થાય છે.

ઉપલક્ષ રીતે જોઈએ તો તેઓ ન્યારે અતુકૂળ પ્રકૃતિમાં હોય છે ત્યારે બહુ આનંદદાયક માણસો લાગે છે, પરન્તુ તેઓ એકસરખા છેવટસુધી રહેશે એવી કદાપિ આશા રાખવી નહિ. જો તમે તેમને કહો કે તમે કાલે કેવળ જૂદી જ વાત કરી હતી અને આજે વળી જૂદી વાત કહો છો, તો તેમને ખરાબ લાગશે અને જાણે કે નિષ્પાલસ રીતે જવાબ આપતા હોય તેમ કહેશે કે તમે ખરાબર સાંભળ્યું નહિ હોય અથવા માફ કરેલું. સમજવામાં તમારી બૂલ થાય છે.

તેઓ માને છે કે પોતે સાચાબોલા છે અને કાંઈ ધરીએ તેમ પશુ હોય, પરન્તુ તેમના જીવનમાં ધરી ધરીનું જૂઠું જીવન હોય છે. તેઓ કાંઈ કાંઈ કાર્ય કરતા હોય છે, પરન્તુ હમેશાં અધીરા ને ઉતાવળા હોય છે એટલે જે કાંઈ વસ્તુ તેમની પાસે ન હોય તે મેળવવા તેઓ મથે છે.

જેઓને તેઓ મળે તેઓને દાણો આપી જોઈને તેમની નબળાઈઓને તેઓ દુરત સમજી જાય છે અને પોતાની ચતુરાઈથી તેઓને નિર્મોલ્ય મણી કાઢે છે.

તેઓ ચતુર એકટરો, વર્કીલો અને બાણજીવોના અથવાતો જેઓ જીંદગીની રંગભૂમિ ઉપર જેવડા પ્રકારની જીંદગી ગાળતા હોય છે તેઓના જેવા ધંધાદારીઓ થઈ શકે છે; પરન્તુ જો તેમનામાં અસાધારણ મનોજન હોય અને જો તેઓ એક જ વસ્તુને વળગી રહે તો તેઓ સામાન્ય રીતે કાંઈ પશુ પ્રકારના જીવનમાં મોટી ફતેહ મેળવી શકે. નાણાં પેદા કરવાની જગત જોતાં તેઓ શેરખજારમાં, નવી કંપનીઓ સ્થાપવામાં અથવાતો ધંધામાં ધન પેદા કરવા માટે નવી

નવી તરફીઓ શોધવામાં સારી રીતે પાર ઉતરી શકે, પરંતુ તેઓને વધારે અતુલ્ય જીવન તો રાજકારણનીનું છે કે જેમાં અતુલાઈ અને યુક્તિઓની જરૂર પડે.

સ્નેહ અને મમતાની બાબતમાં તો તેઓ મનુષ્યોમાંના એક ગહન કાયદા જેવા હોય છે. તેઓ આવેશથી ચાહી શકે અને તોપણ તે જ ક્ષણે તેઓ ખીચ દિશાએ મમતાને વહેવડાવી શકે; પરંતુ પોતાની અતુલાઈથી પોતાની એ રીત કાઢના જાણવામાં આવવા ન દે.

પોતાના સ્વભાવના ગુણદોષનું પૃથક્કરણ જો તેઓ નિખાલસ રીતે ન કરી શકે, તો તેમના સ્વભાવનું આ પ્રકારનું દર્શન તેઓ સ્વીકારશે પણ નહિ અને આ પુસ્તકને ફેંકી દેવા કદાચ તત્પર થશે.

તેઓ મોટી સંસ્થાઓ કરતાં વ્યક્તિગત રીતે વધારે ઉદાર બને છે, કારણકે તેઓનો સ્વભાવ અમુક ક્ષણોના ઉભરાને અનુસરીને વર્તવાનો જ ધર્માર્થ ગયો છે.

મિત્રતા—સામાન્ય રીતે તેઓને સંખ્યાગ્રંથ મિત્રો હોય છે, પરંતુ ખાસ કરીને ૨૧ મેથી ૨૦ જુન, ૨૧ સપ્ટેમ્બરથી ૨૦ ઓક્ટોબર, ૨૧ જાન્યુઆરીથી ૧૮ ફેબ્રુઆરી, અને ૨૧ નવેમ્બરથી ૨૦ ડીસેમ્બર સુધીમાં જન્મેલાઓ સાથે તેમને સારી મિત્રી બને છે.

આરોગ્ય—જ્ઞાનતંત્રના દર્દથી તેમને વધારે હેરાન થવું પડે છે; પરંતુ જો માસની સરખાતમાં તેમનો જન્મ થયો હોય તો તેઓને શુભામનાં હોંઠાં થાય છે. જુલાઈમાં તેમને હેડકા અને જીભ તોતડાવાનું દર્દ હોય છે, પરંતુ મોટી ઉંમરે તે નાજૂદ થાય છે. આસનળી તથા ફેફસાંના બાગને દર્દની અસર થવાનો વિશેષ સંભવ હોવાથી તેમને ત્રિદોષ જલ્દીથી લાગુ પડી જાય છે.

અતુલ્ય રંગો—તેઓને મનપસંદ રંગો રૂપેરી અને સરેદ હોય છે.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

જુલાઈ માસમાં જન્મ.

જુલાઈ માસની મર્યાદા—૨૧ મી જુનથી ૨૦ મી જુલાઈ સુધી આ માસની ગણતરી કરવી. સરખાતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધામી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આગલા

તથા પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા ૩ પાછલા માસની મિત્ર અસર સમજવી.

ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલા મનુષ્યોને ઘેર રહેવું બહુ ગમે છે, પરંતુ તે સાથે તેઓ અસાંત મનના હોવાથી અને મુસાફરી તથા ક્ષણે ક્ષણે નવીનતાનો શોખ હોવાથી તેઓ હમેશાં નવે નવે રથને ધર કરીને રહે છે અને બાગ્યે જ એક ધર પકડીને બેસે છે. તેઓને ધરમાં મુશ્કેલીઓ પડે છે અને એ રીતે ગૃહજીવન પસાર કરે છે.

નાણાં સંબંધી બાબતમાં તેઓ સામાન્ય રીતે હદ ઉપરાંત ચિંતાવાળા હોય અને ભવિષ્યને માટે નાણાં બચાવવા યત્ન કરે છે; પરંતુ તેમને નાણાં બાબતમાં અનેક વખત ચડતી પડતી ભોગવવી પડે છે અને તેમાંથી પસાર થવામાં તેમને બહુ શ્રમ ઉઠાવવો પડે છે. ઉતાવળે પૈસા ખેંદા કરવાને તેમને સદો ખેલવાની ઇચ્છા થઈ આવે છે, પરંતુ બધા દાવોમાં તેઓ સામાન્ય રીતે નાણાં ખુબે છે, પરંતુ ધધા-વેપારમાં તેઓ વધારે સફળતાથી નાણાં ખેંદા કરી શકે છે.

જો કામ તેઓ માથે લે છે તે કામમાં તેઓ ઉદ્યોગી તથા મહેનતુ હોય છે, પરંતુ તેઓ નસીબવાન હોતા નથી અને તેથી અસાધારણ તથા આર્થિક દેશ્વર તેમની હિંદગીમાં હમેશાં આવ્યા કરે છે.

તેમની કલ્પનાશક્તિ સામાન્ય રીતે જળવાન હોય છે અને તેથી કલાકારો, લેખકો, સંગીતવેતાઓ તથા કવિઓ તરીકે તેઓ સારા નીવડે છે. તેઓને અદ્યત્ત રસ પસંદ હોય છે અને તેઓ ત્રિમાળ સ્વભાવના હોય છે. જેની નોકરી તે કરે છે તેનું કામ બરાબર કરે છે અને તેના લાભને હમેશાં પોતાની દૃષ્ટિ સમીપે રાખે છે.

તેમનો સ્વભાવ બહુ તીવ્ર હોય છે અને જો તેમના હેતુને ઠાક બરાબર ન સમજે તો તેઓ નિરાશ તથા ગમગીન બની જાય છે. તેઓને ઉત્તેજન આપવાની તથા તેમના કામની કદરે થવાની જરૂર હોય છે.

તેમની યાદદારત સામાન્ય રીતે ઉત્તમ હોય છે અને કથા ખાસ હેતુ વિના તેઓ જો કંઈ શીખે છે તે બધું જ્ઞાન પોતાના મગજમાં સંધરી રાખે છે. તેઓ ઠેટલીક વાર ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાની પણ બને છે અને યુગ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની તેમને ઇચ્છા થઈ આવે છે.

મિત્રતા—તેમણે નાની વયે પરણવું નહિ, કારણકે જૂની જૂહી ધડીઓમાં તેમનો સ્વભાવ પરિવર્તન પામવાને પાત્ર હોય છે. તેઓ

૨૧ જુનથી ૨૦ જુલાઈ, ૨૧ ઝોગસ્ટબરથી ૨૦ નવેમ્બર, ૧૯ ફેબ્રુઆરીથી ૨૦ માર્ચ, અને ૨૧ ડિસેમ્બરથી ૨૦ જાન્યુઆરીની વચ્ચે જન્મેલાં હોય તેઓની સાથે તેમની મિત્રતા સારી જામે છે.

આરોગ્ય—ધાસોન્ધાસને લગતું અને લોહી જેરી થવાનું દર્દ તેમને થવાનો વધારે મંભવ છે. સંધીવા જેવાં દર્દો પણ વખતે થઈ જાને.

અનુકૂળ રંગો—લીલા રંગની જૂદી જૂદી છાયાઓ, દૂધીયો રંગ અને સફેદ રંગ તેમને વધુ જામે છે.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

ઝોગસ્ટ માસમાં જન્મ.

ઝોગસ્ટ માસની મર્યાદા—જુલાઈ ૨૧ થી ઝોગસ્ટ ૨૦ સુધી આ માસની મજબૂતરી કરવી શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં મંપૂર્ણ અસર. આગલા તથા પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર જાણવી.

શુદ્ધ, નેવણાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલા મનુષ્યો હમેશા સામાન્ય જનસમાજની મોખરે આવવાની ઈચ્છા ધરાવનારા હોય છે, અને તેઓ પોતાથી વધારે શક્તિમાન મનુષ્યો તરફ સ્વાભાવિક રીતે આકર્ષીય છે. જ્યાંસુધી એક માણસને તેઓ આકે છે ત્યાંસુધી તેઓ તે માણસનો હરકોઈ અપરાધ માફ કરે છે. તેઓમાં દિલસોજી સારી પેઠે હોય છે અને કોઈ અપરાધ તરફ હિંદાસ્તાથી જુએ છે.

હજારો શત્રુઓની સામે તેઓ પોતાના મિત્રની બચાવ કરે છે. બેવશાઈ અને હમાયથી તેઓ હૃદયગમ થઈ જાય. કારણકે તેમના હિંદાર હૃદય ઉપર તેથી આધાત થાય છે. તેઓ સાચાજોશ અને પ્રમાણિક હોય છે, પરન્તુ ધણી વાર તેઓ હમાય અને તેથી તેઓ ઉવટે હૈય અને કદ ઉપરાંત ટોકાઓર બની જાય છે.

નાણાં સંબંધી બાજતોમાં તેઓ બાગ્યશાળા હોય છે. ન ધારેલે સ્થળેથી તેમને ફેટલીક વાર નાણાં મળે છે, પરન્તુ તેમને નાણાં કરતાં વધારે આદ્ય પ્રેમાળ હૃદય ઉપર હોય છે. તેઓ પ્રેમાળ હૃદયની ઝંખના કરે છે પણ તેમને તે પ્રાપ્ત થતું નથી.

ખીજાઓને કાર્યની પ્રેરણા કરવાની તેમનામાં શક્તિ હોય છે અને નેતાઓ તરીકે તેઓ પોતાનાં માણસોને આગની વચ્ચેથી કે મૃત્યુના મુખમાંથી દોરી જવા સમર્થ હોય છે. નેપોલીયનનો જન્મ આ માસમાં થયો હતો. તેઓ જલ્દી ગર્વિષ્ટ હોય છે અને તેથી તેઓના ગર્વદારા તેઓ સદાજર્માં પવાઇ જાય છે.

કાર્યશક્તિ, નિશ્ચયજ્ઞ અને મનોબળ તેઓમાં ઘણું હોય છે. જો તેઓ એક વાર કોઈ કાર્યમાં ચિત્ત ચોંટાડે છે તો ગેટિ બાગે પાર ઉતારે છે, પરંતુ ધણું મોટાં સાદસો અને જોખમવાળાં કાર્યો પાર પાડવા તેઓ દંમેશાં યત્ન કરે છે.

તીવ્ર સ્વભાવ, હૃદયની સરલતા અને સીધી લોંટીએ કામ કરવાની રીતને લીધે તેઓની મામે શત્રુઓ જલ્દી ઊભા થાય છે. મોટા ચોદાઓ, નાણાપ્રકરણી વિદ્વાનો અને જલ્દેર પુરૂષો આ માસમાં જન્મેલા હોય છે. તેઓને પોતાની જાંઠગીમાં એકલાપણું લાગે છે અને જો કોઈ કાર્યમાં તેઓને જોડવામાં આવતા નથી તો તેઓ ઉદાસ અને નિરાશ જવા પડી જાય છે.

મિત્રતા—૨૧ જુલાઈથી ૨૦ ઓગસ્ટ, ૨૧ માર્ચથી ૧૯ એપ્રિલ, ૨૧ જાન્યુઆરીથી ૧૮ ફેબ્રુઆરી અને ૨૧ નવેમ્બરથી ૨૦ ડિસેમ્બર સુધીમાં જન્મેલા મનુષ્યો સાથે તેમની મિત્રતા સારી જાય છે. વિશેષમાં કોઈ પણ માસની તા. ૧-૧૦-૧૯ અને ૨૮ મી એ જન્મેલાઓ સાથે પણ તેમને સારો મેળ બેસે છે.

આરોગ્ય—હૃદયનું દર્દ, હૃદયના ધમકારા, માથું અને કાનમાં દર્દ, આંખ તથા મૂત્રાશયનો સોજો અને પગને ઇજા, એ પ્રકારનાં દર્દો તેમને વધારે થાય છે.

અનુકૂળ રંગો—ખીજો, નારંગી અને લીલો રંગ તેમને વધારે ઝમે છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

સપ્ટેમ્બર માસમાં જન્મ.

સપ્ટેમ્બર માસની મર્યાદા—૨૧ ઓગસ્ટથી ૨૦ સપ્ટેમ્બર સુધી આ માસની ગણતરી કરવી. શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધીમી, અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આગલા તથા

પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિત્ર અસર જાણવી.

ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલાં મનુષ્યો એક નિયમ તરીકે જીવનમાં સફળ નીવડે છે. તેઓમાં તીવ્ર અને સારી બુદ્ધિ હોય છે અને જેમની સાથે તેમને પરિચય પડે છે, તેમના વિશે તેઓ વિચારશીલ હોય છે. ધંધા સંબંધી બાબતોમાં તેઓ સારી ન્યાયશક્તિ ધરાવનારા હોય છે અને સહેલાણથી ક્રાંતા નથી.

જીવનના સિદ્ધાન્તોમાં તેઓ હમેશાં જડવાદી હોય છે અને પોતાની જ દૃષ્ટિથી દરેક બાબતનું પૃથક્કરણ કરે છે તથા જુએ છે.

તેઓ સાહિત્યના સાચા વિવેચક બને છે, કાંઈની નબળાઈને સત્વર પકડી પાડે છે; તે સાથે તેઓ ઉતાવળા વાંચનાર હોય છે અને અદ્ભુત સ્મરણશક્તિ ધરાવતા હોય છે.

પોતાની આસપાસના સંયોગોમાં હમેશાં સુસંવાદિતા રહે તેવું તેઓ ઇચ્છે છે; પોતાના નિવાસસ્થાન તથા પોષાક મટેનો તેમનો ઉચ્ચો શોખ હોય છે અને બધી વસ્તુઓ સુંદર અને સારી હોય તે જ તેમને ગમે છે.

જે યોજના કે કામ તેમને સાફ લાગે અને જે બીજાઓ પૂર્ણ કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા હોય તે યોજના કે કામ જ્યારે તેમને પૂર્ણ કરવાનું હોય છે ત્યારે તેઓ તદ્દન સ્વતંત્ર યોજક બનવાને પાત્ર હોતા નથી. લગભગ બધાં કામો કરવામાં તેઓ પોતાનું ચિત્ત મોટાડે છે ત્યારે તેઓ સફળતા મેળવે છે.

પોતાનો શારીરિક દેખાવ કરવામાં તેઓ બહુ ચીકણા હોય છે અને ઝોદા તથા પદવીને માટે તેઓ મોટું માન ધરાવતા હોય છે. કાયદો અને કાગદા સંબંધી ચુકાદાઓના તેઓ મોટા પોષક હોય છે.

પ્રેમ સંબંધી બાબતોમાં તેઓને પોતાની જ ખાસ માન્યતા હોય છે. ખરાબમાં ખરાબ અને સાગમાં સારા સ્ત્રી પુરુષો પશુ તેવી માન્યતા ધરાવનારાઓમાં હોય છે. તેઓ કાંતો તદ્દન પવિત્ર અને સદ્ગુણી હોય છે. અથવાતો તેથી ઉલટા પ્રકારના હોય છે; પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારમાં તેઓના વિચારો ઝોટલા દબ હોય છે કે કોઈ પણ પ્રકારના ઉપદેશની અસર તેમના ઉપર થતી નથી. આ માસમાં જન્મેલી સ્ત્રીઓ કાંતો તદ્દન પતિમક્તિનિષ્ઠ અને ધરણુ હોય છે અને કાંતો તદ્દન અપવિત્ર હોય છે.

મિત્રતા—૨૧ જોગસ્ટથી ૨૦ સપ્ટેમ્બર, ૨૦ એપ્રિલથી ૨૦ મે, ૧૯ ફેબ્રુઆરીથી ૨૦ માર્ચ અને ૨૧ ડીસેમ્બરથી ૨૦ જાન્યુઆરીની વચ્ચે જન્મેલાં મનુષ્યો સાથે તેમને સારી મિત્રતા જાગે છે.

આરોગ્ય—શાન્તિ અને અનુકૂળ સંયોગો આ માસમાં જન્મેલાં માણસોના આરોગ્ય માટે સૌથી વધારે જરૂરના છે, કારણકે તેઓ ચિંતા અને ઉપાધિ બહુ સહન કરી શકે તેવા હોતા નથી. તેઓએ બની શકે તેટલા પ્રમાણમાં ખુલ્લી હવામાં રહેવું અને જ્યારે માંદગી આવે ત્યારે ગામડાંની ખુલ્લી હવામાં જઈ વસવું. તેઓને દૈર્ઘ્ય ઓછા થવાનો સંભવ છે. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે હવાઓ પાછળ ખર્ચ કરવાનું અને હવાઓ ખાવાનું તેમને બહુ ગમે છે, કારણકે ઠાંઈ પણ માંદગીની વાત વાંચવા કે જાણવામાં આવતાં તે માંદગી પોતા ઉપર આવી પડશે એવો એમની કલ્પનાશક્તિને ભય રહ્યા કરે છે. તેઓ પોતાની જીવાની બહુ વિચિત્ર રીતે ગાળનારા હોય છે. તેમને માટે, સાદામાં સાદો ખોરાક સારામાં સારો છે, પરંતુ તેમની સ્વાદશક્તિ એવી હોય છે કે બાણ સ્વચ્છતાથી પીરસાયું ન હોય તોએ તેમની રુચિ હીડી જાય છે. જો ધર-સંસારમાં તેઓ સુખી નથી હોતા અથવા ધરમાં કંઈ કંકાસ હોય છે તો તેઓ માંદા પડી જાય છે અને બહુ અમગીન બની જાય છે. તેમણે દારૂ પીવો એ તેમને માટે બીજાઓ કરતાં વધારે હાનિકારક છે.

અનુકૂળ રંગો—શીલા અને રૂપેરી રંગો તેમને બહુ ગમે છે.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

ઓક્ટોબર માસમાં જન્મ.

ઓક્ટોબર માસની મર્યાદા—૨૧ સપ્ટેમ્બરથી ૨૦ ઓક્ટોબર-સુધી આ માસની ગણતરી કરવી. શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આમત્તા તથા પાછલા સાત સાત દિવસોમાં આ માસની મિત્ર અસર જાણવી.

ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલાં મનુષ્યો પોતાના વિચારો તથા કાર્યોમાં દૃઢ તથા નિશ્ચયી હોય છે. તેઓમાં અગમજુદ્ધિ વિશેષ હોય છે એટલે સામાન્ય રીતે પહેલા વિચારાવીમાં વને અનુસરીને વર્તે તો સફળતા મેળવે છે. તેઓ ઘણી વાર દિવ્ય શક્તિ-વાળા હોય છે, તેઓને વિચિત્ર અગમચેતી થઈ આવે છે અને પ્રેતાત્મ-વિદ્ય, યાત્રાસોશી જાણનાર કે ગૂંદગાની તરીકે તેઓ સારા હોય છે; તોપણ તેઓ દરેક જાગતની હઠાણમાં એટલેસુધી ઉતરવાની ઇચ્છાવાળા

હોય છે કે સંપૂર્ણ સાખીતી મેળવવાની તેઓની યાદનાને લીધે જ તેઓ પોતાની દિવ્ય શક્તિમાં આગળ વધી શકતા નથી.

તેઓ સદો ખેલનાર અને જુગારી તરીકે સારી રીતે ફતેહ મેળવે છે; પરંતુ પૈસાની તેમને બહુ દરકાર હોતી નથી. તેમને જીવનમાં અનેક ચડતી પડતી બોગવળી પડે છે. તેઓ હમેશાં જૂદી જૂદી બાબતોને સમાન દ્રુધામાં તોળીને એકસરખો ન્યાય આપવાનો જ યત્ન કરતા લાગે છે.

આવા અનુભવોનો મોટો બામ સ્વાભાવિક રીતે કાયદાના અભ્યાસ તરફ વળે છે અને તેઓ સામાન્ય રીતે ધારાશાસ્ત્રીઓ બેરીસ્ટરો અને ન્યાયાધીશો તરીકે નામ મેળવે છે. બહાર જીવનમાં પણ તેઓ ધણી વાર જોવામાં આવે છે; પરંતુ એ જીવનમાં બોટોના કલ્યાણ માટેના કાયદાઓ ધડવાની લડત ચલાવીને સમાન દ્રુધાથી ન્યાય તોળવાની પોતાની મનોવૃત્તિ દર્શાવી આવે છે.

જ્ઞાન પ્રત્યે તેઓ બારે માનજીવિથી જુએ છે અને તેથી તેઓ પોતાને કાળ કાષ્ટ ખાસ બાબતના અભ્યાસ તથા શૈક્ષણિક પાછળ મારે છે; તેમાં પણ દરેક વિષયની સઘળા બાબતોને સમાન રીતે તોળી જુએ છે અને પછી તે ગ્રહણ કરે છે. આ કારણથી આવા માણસો ધણે ભાગે વૈદ્ય-ડાકતરના ધંધામાં વધારે પડે છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે કાષ્ટ ખાસ અભ્યાસના શિક્ષક તરીકે તેઓ સારું નામ મેળવે છે અને ધંધાદારી વેલો તરીકે સારા નીવડતા નથી. જે જે ધંધામાં હોડા અભ્યાસ, દીર્ઘ વિચારશક્તિ અને ન્યાયની સમાન દ્રુધનાશક્તિની જરૂર હોય છે, તે તે ધંધામાં તેઓ પાર હિતરે છે; છતાં બીજા અનેક ધંધાઓ તેમને અનુકૂળ થઈ પડે છે અને તેમાં તેઓ કામ ચલાવી શકે છે.

લગ્નમાં તેઓ સુખી નીવડતા નથી. ગ્રેમ વિષયમાં પણ બધી બાબતોને તપાસી જોવાની ચીકાણ તેઓ કરે છે અને તેથી ધણી વાર તેઓ નિરાશ તથા નાહિમેદ થઈ જાય છે. તેઓ મહેજીવનમાં સુખ શાન્તિની બહુ ઇચ્છા રાખે છે પરંતુ તેમને હદ હિપરતનાં સુખ શાન્તિ જોઈતાં હોય છે તેનું પરિણામ સારું આવતું નથી. તેઓનું મિત્રમંડળ બહુ મોટું હોય છે અને તેમના મિત્રો યવા પણ ધણા માણસો આવે છે.

મિત્રતા—૨૧ જાન્યુઆરીથી ૧૮ ફેબ્રુઆરી, ૨૧ મે થી ૨૦ જુન, ૨૧ સપ્ટેમ્બરથી ૨૦ ઓક્ટોબર અને ૨૧ માર્ચથી ૧૬ એપ્રિલ સુધીમાં જન્મેલાંઓ સાથે તેમને સારી મિત્રતા બને છે.

આરોગ્ય—જ્ઞાનતંત્રજ્યોતિષ નજીગાઠ, ખરડામાં દુઃખાવો અને મરતક-પીડા તેમને થઈ આવવાનો વિશેષ સંભવ હોય છે. આ માસમાં જન્મેલી સ્ત્રીઓને પેટ તથા ગર્ભાશયનાં દર્દો થઈ આવવાનો સંભવ હોય છે અને તેમને વાઢકાપ દરાવવી પડે એ પણ બનવાજોગ છે.

અતુકૂળ રંગો—આસમાની અને જાંબલી રંગની સર્વ પ્રકારની ઢાયાઓ તેમને બહુ ગમે છે.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

નવેમ્બર માસમાં જન્મ.

નવેમ્બર માસની મર્યાદા—૨૧ ઓક્ટોબરથી ૨૦ નવેમ્બર-સુધી આ માસની ગણતરી કરવી. શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આમલા તથા પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર જાણવી.

ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલાં મનુષ્યો પરસ્પર વિરોધી બાળતોના જંડાર જેવા હોય છે, કારણકે સારામાં સારા અને ખરાબમાં ખરાબ સ્ત્રી પુરુષો આ માસમાં જન્મેલાં માલૂમ પડ્યા છે. ૨૦ વર્ષની વયસુધી તેઓ તદ્દન પવિત્ર અંતઃકરણના, સદ્-ગુણી તથા ધર્મશીલ-હોય છે, પરંતુ એક વાર તેમને આવેશ થઈ આવે છે એટલે દુરત તેઓ સામી દિશામાં જઈ બેસે છે. મોટા સંત પુરુષો પણ આ માસમાં જન્મેલા છે એકંદર રીતે તેઓ આવેશ કે લાગણીને વશ રહીને જ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે અને જેવો સારો નરસો આવેશ, તેવું સારું નરસું તેમનું જીવન થાય છે.

તેઓમાં પુષ્કળ આકર્ષણશક્તિ હોય છે, તેથી વ્યક્તાઓ તરીકે તેઓ થોતાઓની વિવેકબુદ્ધિ કરતાં તેઓની લાગણીઓ ઉપર વધારે અસર નીપજવી શકે છે, પરંતુ તેઓ પોતાની મરજી મુજબ થોતાઓને ખેંચી જઈ શકે છે. તેઓની લેખનશક્તિ હિત્ત પ્રકારની હોય છે અને કાષ્ઠ રચણ કે વર્ણને કરવાની શક્તિમાં તેઓ બહુ ચતુર હોય છે.

જોખમ કે જોર્સીતી આપત્તિના કાળમાં તેઓ કાવકા અને નિશ્ચયી રહે છે. હિતમ કાટિના સર્જનો-વાઢકાપ કરનારા ડાકતરો આ માસમાં જન્મેલા હોય છે.

તેઓનો અવગુણ એ છે કે તેઓ જેઓના સમાગમમાં આવે છે તેઓની વૃત્તિને ઉતાવળે અનુકૂળ જની જાય છે. જો તેઓ દુષ્ટ મનના મનુષ્યોના સમાગમમાં આવે છે તો તેટલો વખત તેઓ તેમની વૃત્તિને અનુકૂળ જની જાય છે, પરંતુ એક નિગમ તરીકે તેઓ તદ્દન ઉલટાઈ જવાની અણી પર હોય છે ત્યારે જ સાચે માગે આવી જાય છે; એટલે છેલ્લી ધડીએ તેઓ સુસ્કેલીબરેલા સંયોગોમાંથી બહાર નીકળી જાય છે.

તેઓમાં મનુષ્ય જાતે પ્રત્યેની લાગણી ધણી વાર માત્રુમ પડે છે અને દુનિયાને સત્ય માગે દોરવાને મોટી યોજનાઓ તેઓ પડે છે. તેમની જે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તો તેઓ મનુષ્ય જાતિના હિત માટે મોટાં કાર્યો કરવાને ધણી વાર પ્રેરાય છે; તોપણ તેઓ હમેશાં એવું જીવન માળનારા હોય છે. બહારની દુનિયા માટેનું તેમનું જીવન અને પોતાની જાત માટેનું તેમનું જીવન જૂદા જૂદા પ્રકારનું હોય છે.

પરંપરા પછી તેઓ ધણી વાર બે ધર રાખે છે; એક ધર મોટી જવાબદારીઓ અહીં કરવા માટે અને બીજી જૂદા પ્રકારનું જીવન માળવા માટે. આ બીજા ધરમાં તેઓ એકલા રહેતા હોય છે તોપણ નિરંકુશ રીતે વર્તે છે.

ધંધો અને રાજદારી બાબતોમાં તેઓ હુશિયાર હોય છે, પરંતુ બીજાઓને સલાહ આપવાના કાર્યમાં સૌથી વધારે કુશળ નીવડે છે. તેઓએ પોતાનાં કાર્યો બિવિધ માટે મુતતવી રાખતાં હમેશાં સાવચેત રહેવું, કારણકે મુતતવી રાખવાનાં માર્ગ કુળ તેમને વધારે ભોગવવાં પડે છે.

તેઓ માનસિક મુદ્દ અલાવવામાં કુશળ હોય છે અને દલીલો કરવામાં અદ્વિતીય નીવડે છે. તેઓ કામગીર યોજનાઓ ધડી કાઢવામાં અને બૂઝો રચવામાં નિપુણતા દર્શાવે છે પરંતુ મારામારી કે રક્તપાતને તેઓ ધિછારે છે. આ કારણથી સંધિવિધાયક તરીકે તેઓ નામ મેળવે છે અને બીજાઓના કજીયા પતાવવામાં તથા શત્રુઓની વચ્ચે સંધિ કરાવવામાં સારી કુશળતા દર્શાવે છે. સાતમ એડવર્ડ જેમનો જન્મ ૯ મી નવેમ્બરે થયો હતો તે Edward the peace-maker અથવા સંધિવિધાયક એડવર્ડ તરીકે નામ મેળવી શક્યા હતા.

પોતાના શબ્દો, પત્રો અથવા લખાણોથી તેઓ સર્પના જેવો દંશ લગાવી શકે છે, પરંતુ જરાકે આવેશ કે લાગણીનું દર્શન થતાં જ તેઓ અધું ભૂલી જાય છે અને માયાળુ જની જાય છે.

આ માસમાં જન્મેલાને જેવી રીતે ધણા મિત્રો હોય છે તેવી રીતે

ધણા શત્રુઓ પણ હોય છે, પરન્તુ તેમનું બળવાન વ્યક્તિત્વ તેમને બધા પ્રમંગોમાંથી પાર ઉતારી દે છે અને વિરોધ શમી જાય છે.

આ માસમાં જન્મેલા પુરુષો સ્ત્રીઓને અને સ્ત્રીઓ પુરુષોને વધારે આકર્ષે છે; પરન્તુ જ્યાં ધન્યશક્તિ અને મહત્વાકાંક્ષા સર્વોપરિ હોય છે, ત્યાં તેવા માણસો પોતાની મજબૂત પુરુષવૃત્તિ કે સ્ત્રીવૃત્તિ ઉપર અંકુશ રાખે છે અને એ રીતે ક્ષેત્ર મેળવે છે.

આ મનુષ્યોની મહત્વાકાંક્ષાને હમેશાં ઉત્તેજન મળતું જોઈએ, કારણકે તેથી જ તેઓની ચડતી તથા ઉદ્ધાર થાય છે. મહત્વાકાંક્ષાને માટે તેઓ મને તેવા જોગ આપવા કે મને તેવી મોજ હોડવા તત્પર હોય છે અને તેથી બીજાઓ કરતાં તેઓ વધારે કાર્ય નીપજાવી શકે છે.

તેઓ હમેશાં દુનિયાના અભિપ્રાયનું મૂલ્ય ધણું મોટું માને છે; તે દ્વાપથી નિંદા તેમના ઉપર પોતે ધારેલી અસર નીપજાવવામાં હાવી જાય છે.

પ્રસંગની આવશ્યકતાને અનુસરીને તેઓ સ્વાર્થી થાય છે અને ઠાઠ પણ વસ્તુનો જોગ પણ આપી શકે છે; પણ તેથી ઉલટું જો તેઓ ક્ષેત્ર મેળવે છે તો તેઓ મજેલી મદદ કરતાં દસગણો બદલે આપવા જોડલા ઉદાર પણ હોય છે.

ગૃહજીવનમાં પુરુષો પોતાના સાધ્યા આવતા મત કે રીવાજને વળગી રહેવાની વૃત્તિવાળા હોય છે અને બીજાઓ ઉપર અધિકાર ચલાવવાની આશા રાખતા હોય છે; પણ તેમનો સ્ત્રીઓ ઉપરનો પ્રભાવ એટલો મોટો હોય છે કે તેમનો દાપ ઘુરત જ સ્ત્રીઓ માફ કરી દે છે. એવા પુરુષથી દુઃખ મોગવનારી પત્ની પણ તેના દિલ માટે ઉવટસુધી લડવા તૈયાર હોય છે.

પોતાની મજબૂત આકર્ષક અસરથી તેઓ બીજાઓ ઉપર અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે. તેઓ પોતાની એ શક્તિથી બીજાઓના રોગો મટાડી શકે છે અને જ્યારે તેમની દિલસોજ કે લાગણી ઉસ્કેરાય છે ત્યારે તેઓ બીજાઓને મદદ પણ કરે છે, તથા મદદ કરવાને હરઠાઈ જોખમ ખેડે છે.

આવાં મનુષ્યોની પુરુષત્વ કે સ્ત્રીત્વની વૃત્તિ ઉપર સારી પેઠે અંકુશ રહેવો જોઈએ, નહિતો તેઓ દુર્ગુણોનું બેદર સેવન કરનારાં થઈ પડે છે.

મિત્રતા—૨૧ જ્યોત્તેષ્ઠાથી ૨૦ નવેમ્બર, ૨૧ જ્યુનથી ૨૦ જુલાઈ, ૧૯ ફેબ્રુઆરીથી ૨૦ માર્ચ અને એપ્રિલ ૨૦ થી મે ૨૦ ની વચ્ચે જન્મેલાં મનુષ્યો સાથે તેમને સારી મિત્રતા જામે છે.

આરોગ્ય—આ મનુષ્યો નાની વયમાં નાણુક અને પાતળા હોય

છે પરંતુ મધ્યાવસ્થા વીતી ગયા પછી તેઓનું વજન વધવા લાગે છે. સ્ત્રીઓ કે પુરુષોને નાની વયમાં ગુર્ભાગનાં દર્દો થવાનો અને પાછળથી હૃદય નબળું પડવાનો સંભવ છે, માટે તેમણે બહુ કસરત કરવી નહિ.

અતુકૃપા રંગો—લાલ અને આસમાની રંગની છાયાઓ તેમને વધારે પમદ આવે છે.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

ડિસેમ્બર માસમાં જન્મ.

ડિસેમ્બર માસની મર્યાદા—૨૧ નવેમ્બરથી ૨૦ ડિસેમ્બર સુધી આ માસની મહત્તરી કરવી. શરૂઆતના સાત દિવસ અને છેલ્લા સાત દિવસમાં ધીમી અસર; વચ્ચેના દિવસોમાં સંપૂર્ણ અસર; આગલા તથા પાછલા સાત-સાત દિવસોમાં આ માસની તથા આગલા કે પાછલા માસની મિશ્ર અસર જણવી.

શુભ, સ્વભાવ અને શક્તિ—આ માસમાં જન્મેલાં મનુષ્યો કારો-ગારી શક્તિવાળા, નિર્ભય અને જે કામ માથે લે તે કામમાં નિશ્ચય-બળવાળા હોય છે. તેઓ હદ ઉપરાંતના નિશ્ચય અને ભાવામાં તદ્દન ખુલ્લું બોલનારા હોય છે; તેઓ જે કાંઈ ટીકા કરે છે તેમાં તેમની ન્યાયશક્તિ માટે ઉશ્કેટા અભિપ્રાય બંધાય છે અને તેથી બારે શત્રુઓ પેદા થાય છે.

અસુક વખતે તેઓ જે કાર્ય કરતા હોય તે કાર્ય ઉપર તેઓ પોતાનું બધું ધ્યાન રાખી રાખે છે અને બીજા બાબતોએ તેઓ જરાયે નજર કરતા નથી. તેઓનાં મગજ ઝિટ્કાં બધાં ચપલ હોય છે કે બીજાઓની વાતચીતને અધવચ્ચે તોડીને પોતાની માન્યતા મુજબ ખુલાસો કરી નાંખે છે અને માને છે કે તે ખુલાસાથી તેઓની વાતચીતનું છેવટ આવી જશે.

તેઓ બહુ કામ કરનારા પણ હોય છે. તેઓ યાદી ગય ત્યાંસુધી કામ કરે છે અને યાદીલા દેખાતા નથી.

તેઓ સ્વામ્ય રીતે બહુ મનવંત ગણાયો હોય છે, પરંતુ ખાસ કરીને જ્યારે તેઓને લાગે કે બીજાઓ પોતા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે ત્યારે જ તેઓ તેવા ગૌરવશીલ બને છે. સત્ય કહેવું હોય તોપણ તેઓ તડ ને ફડ બોલી દે છે, તેઓ કમાઈને ધિક્કારે છે અને બીજાઓ કોઈને કમતા હોય તો તેમને ખુલ્લા પાડી દે છે; તે વખતે તેઓને પોતાને નુકસાન થતું હોય તોપણ પરવા કરતા નથી.

આ માસમાં જન્મેલા મનુષ્યોના બે પ્રકાર હોય છે. એક પ્રકારના મનુષ્યના જીવનના સિદ્ધાંતો અત્યંત હિંચ પ્રકારના હોય છે અને તેમને કોઈનું બહુ કરવાની વિનંતિ કરવામાં આવે તો તેઓ તત્કાલ તેમ કરવા તૈયાર થાય છે; પરંતુ તેઓ ખાનગી રીતે ઉદારતા બતાવવાને બદલે જાહેર સંખ્યાવતો કરવાને વધારે ઇચ્છે છે, કારણકે તેઓ ધણે ભાગે જૂદી જૂદી વ્યક્તિઓના સંબંધમાં બ્લેમી બની ગયેલા હોય છે, અને તેથી પોતે તે વ્યક્તિઓથી દુઃખી જશે એવો ભય ધરાવતા હોય છે. આ કારણથી પોતાની મદદ માંગનારને તે કોઈ સંસ્થાના મંત્રી પાસે મોકલે છે અને પોતાની જાત ઉપર જવાબદારી લેવાને બદલે તે સંસ્થાની જવાબદારી ઉપર તેને નાણાંની કે અન્ય પ્રકારની મદદ કરે છે. પોતાની પાસે કામ કરનારા માણસોની તેઓ બહુ સારી સંભાળ રાખે છે.

ધંધામાં તેઓ મોટા સાદસ કરનારા હોય છે, પરંતુ કોઈ એક જ ધંધાને તેઓ વળગી રહેતા નથી, કારણકે તેઓ માને છે કે કોઈ એક ધંધામાં પોતે ફતેહમંદ થાય તો તે જ ધંધાને પોતે વળગી રહેવું એવું તેઓ માનતા નથી. આ કારણથી આવા માણસો કોઈ વાર શેર-દલાલ હોય છે, તો કોઈ વાર ધર્મોપદેશક બનેલા હોય છે; અથવા તો કોઈ વાર પ્રોફેસર હોય છે તો કોઈ વાર વેપારી બની જાય છે. આ પ્રકારની જીવો એક કાર્યમાં ફતેહમંદ થાય છે કે દુરત બીજા પ્રકારના કાર્યમાં પોતાનું ચિત્ત ચોંટાડીને વળગી પડે છે. એક નિયમ તરીકે તેઓમાં ધૃત્યશક્તિ અને એકાગ્રતા હોવાથી જે કાંઈ કાર્યમાં તેઓ પડે છે તે કાર્યમાં ફતેહમંદ થાય છે, અને પોતાનો ધંધો પસંદ કરવામાં તેવા માણસોને દુર્મેષાં છૂટા હાથ આપવામાં આવવો જોઈએ.

આ માસમાં જન્મેલા બીજા પ્રકારના માણસો સદેશાસ્રથી જાણખાવ તેવા હોય છે. બીજાઓ પારકાના બલા માટે જે કાંઈ યત્નો કરે છે, તે યત્નો ઉપર તેઓ સંજ્ઞા-બારીકીથી ટીકા કરે છે, અને નાણાં સંબંધી બાબતોમાં તેઓ સામાન્ય રીતે દલકી વૃત્તિવાળા હોય છે. એવા માણસ પાસેથી જે તમે જાહેર સંખ્યાવત માટે પૈય રૂપિયા માગો અને કહો કે તમારું નામ વર્તમાનપત્રમાં પ્રસિદ્ધ થશે, તો તેઓ દુરત પૈય રૂપિયા કાઢી આપશે, પરંતુ બહારથી એક શૂંએ મરતા બિખારી માટે એક આનો માંગશો તો તે એક આનો નહિ આપે.

આ પ્રકારના માણસો સ્વાર્થી મહત્વાકાંક્ષાથી ઘેરાયેલા હોય છે. કોઈ પણ દેશમાં તેઓ સરકારી પદવીઓ મેળવવાનો વિશેષ યત્ન કરે છે.

મંદકાળો ગેળવવાને પણ તેઓ હવાતીયાં મારે છે. તેઓ દંભી હોય છે અને ખરાબમાં ખરાબ ઢોંગી ધર્મોપદેશકો હોય છે. આ વર્ગ અને ઉપર કહેવામાં આવ્યો તે પહેલો વર્ગ સહેલાઈથી જોળખી લેવાય તેવો હોય છે.

. પરન્તુ ખેદની વાત એ છે કે આ બીજા પ્રકારના માણસો દુનિયાદારીમાં પહેલા પ્રકારના માણસો કરતાં વધારે સ્થૂળ ફતેહો મેળવતા હોય છે, કારણકે માણસો તેમને સાચા સ્વરૂપમાં પિછાણી શકતા નથી.

આ મારામાં જન્મેલા બધા માણસો સંગીતના બક્ષત અને કદરદાન હોય છે. તેઓ ઉત્તમ સંગીતવેતા પણ બને છે. વાલ્યંત્ર બનાવનારા કારીગરો તથા સંગીતને ઉત્તેજન આપનારા મોટા નરોમાંના ધણા આ માસમાં જન્મેલા હોય છે. સંગીતના કોઈ પણ બલસામાં તેઓ હાજરી આપવા કે ઉત્તેજન આપવા હમેશાં તત્પર હોય છે. છતાં દરેક વાતમાં તેઓ સામે પાટલે જઈ ખેસનારા પણ હોય છે, ઉતાવળે નિશ્ચય કરે છે અને તેટલી જ ઉતાવળમાં નિશ્ચયને ફેરવી નાંખે છે. એ માટે તેમને પરતાવું પડે છે, પરન્તુ પોતાની બૂલને તેઓ સગવડ સ્વીકારી લે છે.

આ માસમાં જન્મેલી સ્ત્રીઓ હિમદા ખવાસની હોય છે. તેઓ પોતાના સ્વામીને તેમના કામમાં સહાય કરવા માટે મદદ કરે છે અને આજે છે. તે માટે તે ગમે તેવો ભોમ આપવા તૈયાર હોય છે. તેઓ પતિવ્રતા અને પવિત્ર હોય છે. તેઓને તે ઘરમાં દુઃખ હોય તોપણ અદ્યાર દુઃખ દર્શાવતી નથી અને ધરરણુ બની રહે છે. તેઓ ધર્મમંદિરમાં જાય છે અને તેથી બીજાઓ સારો દાખલો બેસે એમ માને છે. તેઓ કાયદા તથા વ્યવસ્થાને માન આપે છે, ઉત્તમ માતાઓ નીવડે છે અને પોતાનાં બાળકોને આશાકિત, નિયમિત તથા પ્રમાણિત થવાની ડેળવણી આપે છે. આ માસમાં જન્મેલા મનુષ્યો કોઈ પણ કાર્યમાં ફતેહમંદ નીવડે તોપણ તેમણે કામ કરવાનું ચાલુ રાખવું; તેઓ કામથી પરવારીને એસશે તો ગમગીન અને નિરાશ બની જશે.

મિત્રતા—૨૧ માર્ચથી ૧૬ એપ્રિલ, ૨૧ જુલાઈથી ૨૦ ઓગસ્ટ, ૨૧ નવેમ્બરથી ૨૦ ડિસેમ્બર, અને ૨૧ મે થી ૨૦ જુન સુધીમાં જન્મેલાં મનુષ્યો સાથે તેમને સારી મિત્રતા જામે છે.

આરોગ્ય—તેમને સંસ્થિવાથી વધારે પીડાવું પડે છે. તે ઉપરાંત ગળું અને ફેફસાંનાં દર્દો, શુભગ્ન અને ચામડીનાં દર્દો તેમને થઈ આવે છે.

અનુકૂળ રંગો—જાંબલી રંગની જૂદી જૂદી છાયાઓ તેમને બહુ ગમે છે.

રમલ વિધા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

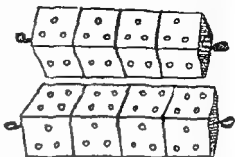
સોળ શકલ અને તેનો પ્રસ્તાર.

રમલ વિધા એ શું છે ?—રમલ વિધા એ યવનોની જ્યોતિષ વિધા છે, પરન્તુ એ વિધાને આર્ય પંડિતોએ સંસ્કૃત ભાષામાં ઉનારી તેનો વિકાસ કર્યો છે. જિંદુ અને રેખાની ગણતરી ઉપર એ શાસ્ત્ર રચા-એલું છે અને અહીં એ વિધાને અનુસરીને સરલ રીતે પ્રશ્નોના જવાબ મેળવવાની વિધિ માત્ર દર્શાવી છે. રમલ વિધાનો વિષય ધણો વિસ્તાર-વાળો છે, પરન્તુ અત્ર તેનો બધો વિસ્તાર સંક્ષેપમાં સમાવી દેવામાં આવ્યો છે.

પાસા બનાવવાની રીત—જ્યારે સાધન મેળવે ત્યારે હોય ત્યારે અર્ધાત્ દિવસ અને રાત્રિ સમાન હોય ત્યારે આઠ ધાતુઓનું મિશ્રણ કરી પાસા બનાવવા. કેટલાકે દાંતના પાસા બનાવે છે તે પણ ચાલી શકે છે. પાસા લંબચોરસ ૮ ઠકડાના બને છે,   આવી લંબચોરસ ચાર બાજુઓ દરેક ઠકડાને હોય છે અને બીજી બે બાજુઓ સમચોરસ   હોય છે. લંબચોરસ ચાર બાજુમાંની એક બાજુ પર (૦૦) આવાં ચાર જિંદુ, બીજી બાજુ પર (૦૦) આવાં ત્રણ જિંદુ, ત્રીજી બાજુ પર આવાં (૦) એ જિંદુ અને ચોથી બાજુ પર (૦૦) આવાં ત્રણ જિંદુ ચૂકવાં. એ રીતે પાસાના ૮ ઠકડામાંના દરેક ઠકડાની બે સામસામી બાજુઓ પર ચાર અને બે જિંદુ અને બીજી બે સામસામી બાજુઓ પર ઉલટા સુલટી ત્રણ ત્રણ જિંદુઓ આવશે. એવાં જિંદુથી યુક્ત આઠે ઠકડા તૈયાર કરવા. એવા ચાર ઠકડાની વચ્ચે કાણું પાડી તેની આરપાર ધાતુની સળા પરાવવી અને સળાના બે છેડા જરા ટીપાને એવા કરવા કે જેથી તેમાંથી પેલા ઠકડા બહાર સરી પડે નહિ. આ રીતે ૮ ઠકડાના બે

રમળના પાસા તૈયાર થશે સળા હીલી હોવી જોઈએ, કારણકે સળાની આસપાસના હુકડા છટથી રમતા ફરતા હોવા જોઈએ, અને પાસા ફેંકતી વખતે તે સળા ઉપર-ધરી ઉપર ફરતા ગાડાના પૈડાની પેઠે ફરવા જોઈએ.

પાસા ફેંકવાની રીત—
જે પાસા જમણા હાથમાં ચિત્રમાં દર્શાવ્યું છે તે મુજબ રાખવા ૦૦ આવા ત્રણ ત્રણ બિંદુ વાળો એક પાસો રાખવો.

અને નીચેના ૦૦ ચાર [આકૃતિ ૨૩] 'લલ્લાન' શબ્દ સાથે રમવાના પાસા ચાર બિંદુવાળો રાખવો. આ આકૃતિમાં પહેલા પાસાની બીજી બાજુ—એક બિંદુ બિંદુ રૂપ ગણાય પરના ૦૦ આડા બે બિંદુને બદલે ૦ લલા બે અને ૦૦ બે બિંદુ—બિંદુ સમજવા ,
(રિખા) ૩૫ મણાય અને

જે પાસાની સ્થિતિને સામટી લઈએ તો ≡ ≡ ≡ ≡ આવી ચાર શકલ થઈ ગણાય તેનું નામ 'લલ્લાન' શકલ છે. આ રીતે લલ્લાન શકલ બનાવીને શુભ દિવસે શુભ સમયે પાસાને હાથમાંથી રડતા જમીન પર ફેંકવા અને તે જે પ્રમાણે પડે તે પ્રમાણેની શકલો રેન્ટ ઉપર બિંદુ ને રખાના નિયમ મુજબ ઊતારી લેવી. એક ફરે ચાર શકલો આવશે.

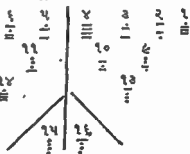
શકલોનાં નામ—રમલવિદ્યામાં એક ફરે સોળ શકલ છે. (૧) ≡ લલ્લાન, (૨) ≡ કબજુલદાખિત, (૩) ≡ કબજુલખારીજ, (૪) ≡ જમાત, (૫) ≡ ફરદા, (૬) ≡ ઉકલા, (૭) ≡ અકીશ, (૮) ≡ હુમરા, (૯) ≡ બયાજ, (૧૦) ≡ નસુતખારીજ, (૧૧) ≡ નસુતદાખિત, (૧૨) ≡ અતવે ખારીજ, (૧૩) ≡ નકી, (૧૪) ≡ અનવે દાખિત, (૧૫) ≡ મંજૂતમા અને (૧૬) ≡ તરીખા.

શકલનો પ્રસ્તાર બનાવવાની રીત—ફેંકના પાસા ઉપરથી શકલનો પ્રસ્તાર બનાવવો ચાર શકલના પહેલા એક એક હુકડા રિખા કે બિંદુ એ હુકડો કહેવાય છે) લઈને ધર્મગી, ખીમ એક એક હુકડા લઈને છી, ત્રીજા એક એક હુકડા લઈને સ્થાતમી અને ચોથા એક એક હુકડા લઈને આઠમી શકલ બનાવવી. પછી પહેલા અને બીજા શકલનાં હુકડાનાં ચુણાકારથી ૬ મી, ત્રીજા-ચોથાના હુકડાના ચુણાકારથી ૧૦ મી,

પાંચમી-છઠીના નુકતાના ગુણાકારથી ૧૧ મી અને સાતમી-આઠમીના નુકતાના ગુણાકારથી ૧૨ મી શકલ બનાવવી. પછી નવમી-દસમીના નુકતાના ગુણાકારથી ૧૩ મી અને ૧૧મી-૧૨મીના નુકતાના ગુણાકારથી ૧૪ મી શકલ બનાવવી. પછી ૧૩મી-૧૪મીના નુકતાના ગુણાકારથી ૧૫ મી શકલ બનાવવી અને પંદરમી તથા પહેલીના નુકતાના ગુણાકારથી ૧૬ મી શકલ બનાવવી. એ સોળમી શકલ ઉપરથી પ્રશ્નનું ફળ વિચારવામાં આવે છે. કાર્ષ્ણ્યે શકલોના નુકતાના ગુણાકાર કરવાના હોય ત્યારે તે તે શકલોના પહેલા-પહેલા, બીજા-બીજા, ત્રીજા-ત્રીજા અને ચોથા-ચોથા નુકતાનો ગુણાકાર સમજવો; અને $૦ \times ૦ = - (રેખા) - \times - = - (રેખા) ૦ \times - અથવા - \times ૦ = ૦$ (બિંદુ) એવું ગુણાકારનું પરિણામ સમજવું. (એ બિંદુ કે એ રેખાનો ગુણાકાર રેખા આવે અને બિંદુ-રેખા કે રેખા-બિંદુનો ગુણાકાર બિંદુ આવે.)

પ્રસ્તારનું ઉદાહરણ—ઉપર સૂચવેલી રીતે કરેલું શકલના પ્રસ્તારનું ઉદાહરણ આ નીચે આપ્યું છે. આ યવનશાસ્ત્ર હોવાથી ઉર્દુની રીતે-ઉલટી રીતે શકલો લખાય છે; માત્ર ૧૫-૧૬ મી શકલો આપણી આર્ય રીતે-સીધી રીતે લખાય છે. ધારો કે લજ્જાન શકલ બનાવીને પાસા ફેંકતાં પહેલી ચાર શકલ નીચે મુજબ પડી : એ ચારે શકલના પહેલા-

પહેલા, બીજા-
બીજા, ત્રીજા-ત્રીજા
અને ચોથા-ચોથા
નુકતાની ૫, ૬, ૭, ૮
મી શકલો યષ્. ૧-૨,
૩-૪, ૫-૬, અને
૭-૮ શકલોના નુ-

કતાના ગુણાકારથી ૯ મી, ૧૦ મી, ૧૧ મી અને ૧૨ મી શકલો યષ્. પુનઃ ૯-૧૦ અને ૧૧-૧૨ શકલોના ગુણાકારથી ૧૩ મી અને ૧૪ મી શકલો યષ્. ૧૩-૧૪ ના ગુણાકારથી ૧૫ મી અને ૧૫-૧૬ ના ગુણાકારથી છેલ્લી ૧૬ મી શકલ યષ્ અને તેના ઉપરથી ફળ જોવું.

શકલપ્રસ્તારની બીજી રીત—જે પ્રશ્નનું ફળ જોવું હોય તે પ્રશ્ન મનમાં ધારણ કરીને નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે દરેક લાંબીમાં ગણતરી કરી વિના શ-ચો મૂકવાં. મરજીમાં આવે તેટલાં શ-ચો મૂકવાં પણ

નામ : રામ, ગોવિંદ, ગોપાલ, મોહનલાલ = ૧૩ અક્ષર; ૪ મામનાં નામ : અમદાવાદ, ઠલકતા, સુરત, રાજકોટ = ૧૬ અક્ષર; ૪ ફળનાં નામ : કેરી, સેંતઈ, જામફળ, ફણસ = ૧૨ અક્ષર; ૪ ધાન્યનાં નામ : ધજી, બાગરી, જુવાર, ચોખા = ૧૦ અક્ષર. આ મેં જ્યાંએને શકલ પ્રસ્તારની ખીજી રીત મુજબ બામવી, તેમાં ૭ ઉમેરવા અને શકલોના આંકડા નક્કી થયે તે જિતારીને તેના નુકતાના મુજબકારવડે છેલ્લી એક શકલ તૈયાર કરવી અને ફળાદેશ વિચારવો.

શકલના અક્ષરો—જૂદી જૂદી શકલોને નીચે મુજબ અક્ષરો આપેલા છે. તે ફળાદેશ જોવામાં ઉપયોગી થઈ પડે છે. શકલોના અનુક્રમ તેમાં બળજો નથી તેથી અનુક્રમના આંકડા પણ આપેલા છે.

૧૧	૨	૧૩	૧૫	૭	૯	૧૪	૧૧	૧૦	૧૨	૮	૧	૬	૫	૩	૪
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p
અ	બ	ક	ડ	ઈ	ઉ	ઊ	ઘ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	ડ	ણ
;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;

પરિચ્છેદ ૨ જો.

પ્રશ્નાનુક્રમણિકા.

પહેલો ભાગ—(૧) મારી ઇચ્છા પાર પડશે કે? (૨) મેં અંત્રી-કૃત કરેલા કાર્યનું છેવટે શુભ નીવડશે કે? (૩) મારું ધ્યેય સફળ થશે કે? (૪) જોવાએલી વસ્તુ પાછી મળશે કે? (૫) પરદેશ મએશે માણસ પાછો આવશે કે? (૬) તે વ્યક્તિ મારા પર પ્રેમ કરશે કે? (૭) તેને પુત્ર થશે કે પુત્રી? (૮) રોગી મારીમાંથી સાજો થશે કે? (૯) આવતું વર્ષ લાભકારક નીવડશે કે?

બીજો ભાગ—(૧) તે કેદી બંધીખાનામાંથી છૂટશે કે? (૨) લોટ-રીમાં ઇનામ મળશે કે? (૩) મુકદ્દમામાં જીત થશે કે? (૪) આ વર્ષે પરીક્ષામાં પાસ થઈશ કે? (૫) મારો મિત્ર મારી સાથે પ્રમાણિક-પણે વર્તે છે કે? (૬) મને પરદેશમાં રહેવું મુખાવદ થશે કે? (૭) આ લગ્ન સુખકારક થશે કે? (૮) આ પ્રવાસ સુખાવદ થશે? (૯) જીવનપર્યંત આ ધધાથી મારો નિર્બોધ ચાલશે?

ત્રીજો ભાગ—(૧) મારા પ્રત કે બાધાનું છેવટ કેવું આવશે ? (૨) એ વ્યક્તિ સાથે લગ્ન કરવાથી તે સુખાવદ્ થશે ? (૩) કયા ધંધામાં મને લાભ થશે ? (૪) મારી પાછળ કેટલા બાળકો રહેશે ? (૫) એ વ્યક્તિનું સ્વભાવવૈચિત્ર્ય કેવું છે ? (૬) આ નોકરી સુખકારક થશે ? (૭) મારા શત્રુની બાજુ અફળ જશે ? (૮) આ કામમાં દ્રવ્યલાભ થશે ? (૯) મારા મનના ઈરાદાનું છેવટ કેવું થશે ?

પ્રશ્ન કયા ભાગમાં આવે છે અને પ્રશ્નનો અંક કેટલામો છે એ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

પ્રશ્ન પૂછવાનો સમય અને રીત.

પ્રશ્નનો સમય—મુસલમાનોએ મુસલમાન માસની ૩, ૫, ૧૩, ૨૧, ૨૪, અને ૨૫ મી તારીખે પ્રશ્ન પૂછવો કે જોવો નહિ. ખ્રીસ્તીઓએ જાન્યુઆરીમાં તા. ૧, ૨, ૪, ૬, ૧૧, ૧૨, ૨૦, ફેબ્રુઆરીમાં ૧, ૧૭, ૧૮, માર્ચમાં ૧૪, ૬, એપ્રિલમાં ૧૦, ૧૭, ૧૮, મેમાં ૭, ૮, જુનમાં ૧૮, જુલાઈમાં ૧૭, ૨૧, ઓગસ્ટમાં ૨૦, ૨૧, સપ્ટેમ્બરમાં ૧૦, ૧૮, ઓક્ટોબરમાં, નવેમ્બરમાં ૬, ૧૦, ડીસેમ્બરમાં ૬, ૧૧, ૧૫, એ તારીખોએ પ્રશ્ન પૂછવો નહિ. હિંદુઓએ મંગળવારે દિવસે, શુક્રવારે રાત્રે, વ્યતિપાતાદિ અશુભ દિવસે અને ધાત વારે, ધાત નક્ષત્રે પ્રશ્ન પૂછવો નહિ. એ સિવાય જોને મતે જે જે અશુભ દિવસ હોય તે તે દિવસે પ્રશ્ન પૂછવો નહિ. પ્રશ્ન સવારે ૧૦ વાગ્યાસુધી જોવો. બીજે વખતે બનતાંસુધી ન જોવો. મન દુઃખિત હોય કિંવા ચિંતાથી વ્યથિત હોય તોપણ પ્રશ્ન જોવો નહિ.

પ્રશ્ન જોવાની રીત—(૧) પ્રશ્ન જોનારે પૂર્વ દિશા તરફ પોતાનું મોં રાખીને પ્રશ્ન જોવો. (૨) કોઈ પણ એક જ પ્રશ્ન દિવસમાં એક વાર જોવો. એક દિવસમાં અનેક વાર અનેક પ્રશ્નોનાં ફળ જોવાં નહિ. બીજે દિવસે જોવાં. (૩) સ્નાનાદિ વિધિ કરીને પ્રસન્ન ચિત્તે ઇષ્ટ દેવતાનું સ્મરણ કરીને ઇષ્ટ પ્રશ્ન મનમાં ધારીને પછી તેનું ફળ જોવું. (૪) પ્રશ્ન સમયે પ્રશ્ન જોનાર વ્યક્તિની જેવી માનસિક રિચ્છિત સંજ્ઞા કે નિઃસંજ્ઞા હોય છે તે પ્રમાણે જ કેટલીક વાર ફળ મળે છે. માટે શાન્ત અને પ્રસન્ન

વૃત્તિ દોષ ત્યારે જ પ્રશ્નનું ફળ જોવું એ ઠીક છે. 'પ્રશ્નરમણ' કરીને પ્રશ્ન જોવો. (૫) પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભાવી ફળાફળનો નિર્ણય આપ્યો છે; પણ ભાવી અરિષ્ટ કિંવા કોઈ કાર્યનો અપયશ ઇત્યાદિ 'દાબ્ધુ' 'દળતું' નથી જ એવો તેનો અર્થ સમજવો નહિ. તો ભાવી જનનાર દોષ તે માટે વેળાસર સાવધ રહીને વિધો કિંવા અડચણોનો પ્રતિકાર કરવાની તબીબી કરી રાખવી, એટલે વિપરીત જનવાનું દોષ તે અનુકૂળ થાય કિંવા અત્યંત અરિષ્ટ થવાનું દોષ તે થોડા અરિષ્ટથી ટળી જાય. દાખલા તરીકે એક પ્રશ્નનો જવાબ એવો આવે કે "આ મનુષ્ય બચશે નહિ," તો એ માણસ મરી જશે એમ ખાતરીથી માનીને કેવળ દેવ ઉપર આધાર રાખીને સ્વસ્થ બેસી રહેવું નહિ, પણ રોગનિવારણાદિ, ઔષધચિકિત્સા, શુશ્રૂષા, કિંવા દૈવકોપશાંતિ ઇત્યાદિ કરતા રહેવું. પ્રશ્નનું કથન ભાવી ઇશ્વરે સમજીને તે માટે પહેલેથી વ્યવસ્થા કરી રાખી. એક પ્રશ્નનો જવાબ એવો આવે કે "હું પરીક્ષામાં પાસ થઈશ" તો પછી જવાબ ઉપર જ આધાર રાખીને વાંચવાનું છોડી બેસવું નહિ; એમ કરીને આજ-સમાં વખત માળવાથી દેવ પણ વિરદ્ બને છે. જે શ્રમ કરે છે તેને જ દેવ સદાય કરે છે. આ નિયમોમાં કોઈ ચૂક આવવાથી ઉત્તરમાં પણ ચૂક આવવાનો મંભવ છે.

વિશેષ સૂચના—(૧) પોતા સંબંધી શુભ-દુઃખના પ્રશ્નનું ફળ પોતે જોવું નહિ, પણ ખીજા પાસે જોવડાવવું. કોઈ પ્રશ્નનો જવાબ બહુ ભયંકર હોય: દાખલા તરીકે જવાબ આવે કે "રાગી મરણ પામશે" તો જવાબથી આઘાત થાય એવી રીતે કહેવું નહિ પણ કહેવું કે "કષ્ટ-સાધ્ય મોહગી છે, માટે ઔષધોપચાર કાળજીથી કરવો અને ગ્રહકોપની શાન્તિ કરાવવી." આવી ચતુરાઈથી જવાબ આપવાથી પૃચ્છકના ધર્મનો લોપ થતો અટકે છે. (૨) પ્રશ્નની ચકલો પૃચ્છકના જોવામાં ન આવે તે ખ્યાનમાં રાખવું, કિંવા પૃચ્છકે ચકલો બતાવવા કહેવું પણ નહિ; કારણકે તેથી પોતાનું ફળ જોવાની મનુષ્યને ઉત્કંઠા થાય છે. (૩) સામાન્ય પ્રકારના પ્રશ્નો પોતાની જાતે જોવામાં વાંધો નથી, પરંતુ ગંભીર પ્રકારના પ્રશ્નો પોતાની મેળે ન જોવા. સામાન્ય પ્રકારના પ્રશ્નો 'પણ' ખીજા, ખસે. જોઈશાવશ, એ વધારે સારું છે. (૪), પ્રશ્નજાતી. જે જાતિ (નર-નારી) કે વયન (એક-અનેક) હોય તે જ જાતિ ને વયન ફળમાં પણ સમજવું.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

કોષ્ટકો અને પ્રશ્નકૃણ.

કોષ્ટક જોવાની રીત—પૂર્વે જે ત્રણ ભાગોમાં પ્રશ્નો આપ્યા છે, તેમાંના કયા ભાગમાં કયા નંબરનો પોતાનો પ્રશ્ન છે તે જોઈ લેવું. હવે પછી ત્રણ ભાગનાં ત્રણ કોષ્ટકો આપ્યા છે. જે ભાગનો પ્રશ્ન હોય તે ભાગના કોષ્ટકમાં તે નંબરના પ્રશ્નની સીધી લીટીમાં આંકડા જોવાનીએ આપેલી શકલમાંની કઈ શકલ, પ્રસ્તારને અંતે આવી છે તે શકલ તથા પ્રશ્નનંબર જોઈની પંક્તિઓ જ્યાં મળે તે ખાનાનો આંકડો અને તે આંકડાની ટોચે આવેલો અક્ષર એ કાગળ ઉપર લખી લેવા. પછી પ્રશ્નકૃણના ટેમ્પ્લોમાં તે નંબરના ટેમ્પ્લમાં તે અક્ષરનું ફળ જોવાથી જવાબ મળી આવશે. દાખલા તરીકે પ્રશ્ન એવો છે કે “ મને પરદેશમાં રહેવું સુખાવદ થશે કે ? ” આ પ્રશ્ન બીજા ભાગમાં ૬ કોષ્ટક; અંતે પ્રસ્તારમાં છેલ્લી શકલ ૬ આવેલી છે. ‘ ભાગ ૨-કોષ્ટક ૨ ’ માં ૬ નંબરનો પ્રશ્ન અને ૬ શકલ બંધે ‘ ૭ ’ આંકડા આગળ મળે છે; એ ૭ માં નંબરનું ટેમ્પ્લ સમજવું તેની ટોચે ‘ ત્ર ’ અક્ષર છે. હવે ભાગ ૨-ટેમ્પ્લ નં. ૭-‘ ત્ર ’ અક્ષરનું ફળ જુઓ તો જણાશે કે “ પરદેશમાં જવાથી ધનવાન અને વિદ્યાવાન થશે.”

ભાગ ૧-કોષ્ટક ૧.

પ્રશ્ન નંબર	કો	ન	ગો	શી	હ	તા	ત્ર	યા	ય
૧	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
૨	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧
૩	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧	૨
૪	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧	૨	૩
૫	૫	૬	૭	૮	૯	૧	૨	૩	૪
૬	૬	૭	૮	૯	૧	૨	૩	૪	૫
૭	૭	૮	૯	૧	૨	૩	૪	૫	૬
૮	૮	૯	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૯	૯	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
શકલનું ચિન્હ									

भाग २-कालिका २.

[illegible]

ભાગ ૩-કોષ્ટક ૩.

[illegible]

ભાગ ૧-ટોપલ ૧—(કં) તમારી આશા વ્યર્થ છે. (ન) આ વર્ષ તમને લાભદાયક થશે. (મે) તે આ માંદગીમાંથી જયવાનો સંભવ નથી. (શ્રી) તેને પુત્રી થશે. (દ) તે વ્યક્તિ જરૂર ગ્રેમ કરશે. (તા) તે વ્યક્તિ પાછી ફરશે નહિ. (ત્ર) તમારાં સર્ગ-વદાલાં તરફથી તમારી વસ્તુ મળશે. (યા) તમોને યશ મળશે નહિ. (ય) તમારા મિત્ર તરફથી તમારું કાર્ય થશે.

ભાગ ૧-ટોપલ ૨—(કં) આ કાર્યમાં તમને ત્રાસ થશે. (ન) તમારી ધૃષ્ટિ પરિપૂર્ણ થશે. (મે) આવતું વર્ષ તમને મુશ્કેલીઓમાં વિતાવતું પડશે, માટે હરકોઈ કાર્ય સાવધાનતાથી કરવું. (શ્રી) તેની માંદગી સારી થશે નહિ. (દ) તેને પુત્ર થશે. (તા) તેને તમારા પર માત્ર બાલ ગ્રેમ છે. (ત્ર) તે મનુષ્ય જરૂર આવશે. (યા) તે વસ્તુ મળશે નહિ. પ્રયત્ન વ્યર્થ છે. (ય) જલુ યત્ન કરવો નહિ પડે અને કાર્ય પાર ઉતરશે.

ભાગ ૧-ટોપલ ૩—(કં) તમે એ કાર્યની પાછળ પડવાનું છોડી દો તો ઠીક. (ન) બધી અડચણો દૂર થઈને કાર્ય ક્ષેત્રમંદ થશે. (મે) તમારી ધૃષ્ટિ પૂર્ણ થશે નહિ. (શ્રી) આ વર્ષ તમને મુંઝવણમાં જશે. (દ) એ વ્યક્તિ માંદગીથી બચશે. (તા) તેને પુત્રી થશે. (ત્ર) તે વ્યક્તિ જરૂર તમારા પર ગ્રેમ કરશે. (યા) તે વ્યક્તિ ઘણા દિવસસુધી પરદેશમાંથી પાછી ફરશે નહિ. (ય) તમારી ખોવાએલી વસ્તુ અચાનક મળશે.

ભાગ ૧-ટોપલ ૪—(કં) ખોવાએલી વસ્તુનો નાશ થશે છે. (ન) ધનરક્ષાથી તમારું કાર્ય પાર પડશે. (મે) આપના કાર્યમાં વિઘ્નો આવશે માટે સાવધાનતાથી કરો. (શ્રી) આપની ધૃષ્ટિ અક્ષી જશે. (દ) આપને વર્ષે પુષ્કળ ધનલાભ અને શરીરસુખ મળશે. (તા) તે વ્યક્તિ જયવાનો સંભવ નથી. (ત્ર) તેને પુત્ર થશે. (યા) ગ્રેમ ખરો નથી માટે વિશ્વાસ રાખવો નહિ; દંડો થશે. (ય) તે વ્યક્તિ સુખરૂપ ઘેર પાછી ફરશે.

ભાગ ૧-ટોપલ ૫—(કં) તે વિલંબે પાછો આવશે. (ન) કેટલેક દિવસે તમારી વસ્તુ મળશે. (મે) ભવિષ્યની આશા ફેકટ છે. તમને યશ મળશે નહિ. (શ્રી) તમારાં કાર્યમાં ઘણી અડચણો છે, માટે કાર્ય સાવધાનતાથી કરો. (દ) તમારી ધારણા પ્રમાણે યશ મળશે. (તા) આવતે વર્ષે દરેક કાર્ય સાવધાનતાથી કરજો, નહિતો ગુકસાન થવાનો સંભવ છે. (ત્ર) તે જરૂર સાબી થશે જોઈએ. (યા) તેને પુત્રી થશે. (ય) તેને તમારા પર ખરો ગ્રેમ છે.

ભાગ ૧-ટોબલ ૬—(કઠ) તેની મરજી મંપાદન કરવામાં કાંઈ જ માલ નથી. (ન) તે વ્યક્તિ જરૂર પાછી આવશે. (મે) તે વસ્તુ મળવી અશક્ય છે માટે પરતાવે છે. (શી) તમારા કાર્યમાં શત્રુઓ વિધન નાખશે, માટે સાવધ રહે. (દ) તમારું કાર્ય થોડી વારમાં પાર પડશે. (ત) એ ઈચ્છા છે. (ધી) નહિતો નુકસાન થશે (ત્ર) આવતું વર્ષ સુખાનંદમાં જશે. (પા) તે વ્યક્તિ રોગમુક્ત થશે નહિ. (ય) તેને એક સુંદર પુત્રી થશે.

ભાગ ૧-ટોબલ ૭—(કઠ) તેને પુત્ર થશે. (ન) તમારે માટે તે વ્યક્તિના મનમાં પ્રેમ છે. (મે) પરદેશમાં રહેલો માણસ માંદો હોવાથી આવી શકતો નથી. (શી) ખોવાએલી વસ્તુ મળવાની આશા નથી. (દ) આ કાર્યથી તમારું ભવિષ્ય ઉન્નત થશે. (તા) નીચ વૃત્તિના કૃતકર્તા માણસો તમારા કાર્યમાં વિઘ્નો લાવે છે. (ત્ર) તમારી ઈચ્છા તૂટ થશે. (પા) આવતું વર્ષ નિરાશામાં જશે. (ય) એ વ્યક્તિને થોડી વારમાં આરોગ્યલાભ થશે.

ભાગ ૧-ટોબલ ૮—(કઠ) એ રોગી સાજો થશે. (ન) તેને પુત્રી થશે. (મે) જે વ્યક્તિ પર આપનો પ્રેમ છે તે વ્યક્તિનું મન આપના વિષે કલુષિત છે. (શી) તે વ્યક્તિ થોડા વખતમાં પાછી આવનાર નથી. (દ) ખોવાએલી વસ્તુ અચાનક મળી આવશે. (તા) તમારું ધ્યેય પાર પાડવાની આશા રહેતી નથી. (ત્ર) તમારા પ્રયત્નને જરૂર મળશે. (પા) જે તેટલામાં સંતોષ માનો, જલ્દી ફાળ જરો નહિ. (ય) આપુ વર્ષ તમને સુખમાં જશે.

ભાગ ૧-ટોબલ ૯—(કઠ) આવતે વર્ષે તમને અકસ્મિત લાભ થશે. (ન) ઇશ્વરકૃપાથી તે વ્યક્તિ માંદગીમાંથી મુક્ત થશે. (મે) તેને પુત્ર થશે. (શી) ઇષ્ટ વ્યક્તિ તમારા પર પ્રેમ કરતો નહિ. (દ) તે વ્યક્તિ સારી પેઠે લાભ મેળવીને ઘેર પાછી ફરશે. (તા) તમારી વસ્તુ મળશે નહિ. (ત્ર) ધૈર્યથી પ્રયત્ન આપુ રાખો, એટલે યશ મળશે. (પા) દુશ્મિ-યારીથી કાર્ય કરો, નહિતો કમાઈ ચવાનો સંભવ છે. (ય) તમારા મિત્રની સહાયથી ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થશે.

ભાગ ૨-ટોબલ ૧—(કઠ) જીવતા રહેશે ત્યાંસુધી આ ધધો કરવો પડશે નહિ. (ન) એ રમણસુધી પ્રવાસ કરવો વ્યર્થ છે. (મે) આ વિવાહ સુખદાયક થશે નહિ. (શી) આ વખતે પરદેશમાં પ્રયાણ

કરશે નહિ. (૬) આપના મિત્ર પર પ્રુશીથી વિશ્વાસ રાખો. (તા) પરી-
ક્ષામાં નાપાસ થશે. (ત્ર) ખાત્રીથી કેસ જીતશે. (ચી) લૉટરી લેશે
નહિ, નુકસાન છે. (ય) આ વ્યક્તિ બંધનમુક્ત થશે.

ભાગ ૨-ટેબલ ૨—(ઝ) પ્રવાસમાં બહુ સંકટો આવશે, માટે
સાવધાનતા રાખજો; અથવા અત્યારે યાત્રા બંધ રાખો. (ન) આ લાભમાં
કાંઈ આપત્તિ આવશે. (મો) પરદેશમાં થોડો વખત રહેવું; વધુ દિવસ
રહેવું ઠીક નથી. (શી) મિત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખશો નહિ. (દ) આ
વર્ષે તમે ખાત્રીથી પાસ થશો. (તા) મુકદ્દમા હારી જશો. (ત્ર) લૉટ-
રીમાં જરૂર ઇનામ મળશે. (ચા) એ વ્યક્તિ હમણાં બંધનમુક્ત થશે
નહિ. (ય) આ ધંધામાં આપને જીતન વીતાવવું પડશે.

ભાગ ૨-ટેબલ ૩—(ઝ) આ વિવાહ સુખાવહ થશે નહિ. (ન)
પરદેશમાં વસવું લાભકારક નથી. (મો) આપનો મિત્ર દગાખોર છે. (શી)
આ વર્ષે પરીક્ષામાં પાસ થવાની આશા નથી; ખંતથી ચાલુ કરો, તે
ઉપર ધક્કરકૂપા થશે. (દ) આ મુકદ્દમામાં બહુ ફાયદો થશે. (તા) લૉટ-
રીમાં ઇનામ મેળવવાની આશા રાખશો નહિ. (ત્ર) શીખંત અને
સન્માન્ય વ્યક્તિઓની બલામણુથી એ વ્યક્તિ બંધનમુક્ત થશે. (ચા)
આ ધંધો છોડીને ખીજો ઉદ્યોગ કરવો એ વધારે ઠીક છે. (ય) આ
પ્રવાસ આપને લાભદાયક અને સુખાવહ થશે.

ભાગ ૨-ટેબલ ૪—(ઝ) પરદેશમાં આપની આપ્તાદી થશે નહિ.
(ન) ધ્યાનમાં રાખો કે તમારો મિત્ર જ તમારો શત્રુ છે. તેનો સધળો
હાવબાવ કેવળ બહારનો છે. (મો) ફક્ત એક વિષયમાં નાપાસ થવાની
ધારતી છે. અત્યારથી સાવધ રહીને જરાખર અભ્યાસ કરો. (શી)
તમારો શત્રુ તરફથી તમે મુકદ્દમામાં હારશો, માટે સાવધ રહો. (દ)
અચાનક લૉટરીમાં ઇનામ મળશે. (તા) છૂટચા પહેલાં દેહીનું મૃત્યુ
થશે. (ત્ર) આ ધંધામાં આયુધ્ય પૂર્ણ કરવું પડશે. (ચા) અત્યારે પ્રવાસ
કરતા નહિ; પ્રકૃતિને પ્રવાસ પ્રતિકૂળ છે. (ય) આ વિવાહ લાભદા-
યક થશે.

ભાગ ૨-ટેબલ ૫—(ઝ) આપનો મિત્ર લુચ્ચો છે. (ન) પરી-
ક્ષામાં નાપાસ થવાનો સંભવ છે. (મો) મુકદ્દમામાં વિરુદ્ધ પક્ષનો જય
થશે. (શી) લૉટરીમાં ઇનામ મળશે નહિ. (દ) કેદી એકાએક બંધન-
મુક્ત થશે. (તા) ચાતુ ધંધા પર અવલંબી ન રહો, ખીજો કરો. (ત્ર)

- આ પ્રવાસ સુખકારક થશે. (યા) આ લગ્નથી બહુ જ ત્રાસ વેઠવો પડશે. (ય) પરદેશમાં વસવું સુખકારક થશે.

ભાગ ૨-ટેબલ ૬—(૭૩) આપના કોઈ સંબંધીના મૃત્યુથી પરીક્ષામાં ખેસી શકાશે નહિ. (ન) આ કેસ અત્યારે ન કરતાં કોઈ બીજો વખતે કરશે તો યશ મળશે. (મે) આ વખતે ઇનામ મળશે નહિ. પ્રયત્ન ચાલુ રાખો. હવે પછીની વેળાએ ઇનામ મળવાનો યોગ દેખાય છે. (શ્રી) તેની અંધનમુક્તતા થવાની આશા નથી. (દ) ચાલુ ધંધો હયાતીસુધી સુખી રાખશે. (તા) આ પ્રવાસમાં બહુ હાનિ થશે. (ત્ર) બને તેટલી ઉતાવળથી લગ્ન પતાવી દો; આમળ હરકત દેખાય છે. (યા) અત્યારે પરદેશમાં જવાનું સાહસ કરતા નહિ. (ય) એ વ્યક્તિ પ્રમાણિક અને જીવનન મિત્ર છે.

ભાગ ૨-ટેબલ ૬—(૭૪) આ મુકદ્દમામાં આપના કરતાં વિરુદ્ધ પેક્ષને વિશેષ લાભ થશે. (ન) લોટરીમાં ઇનામ મળશે નહિ. (મે) કેદી છૂટશે પણ ફરીથી સંકટમાં આવી પડશે. (શ્રી) ચાલુ રોજગારમાં ભારે નિરાશા પ્રાપ્ત થશે. (દ) ધ્વિરૂપાથી આ પ્રવાસ સારી રીતે પાર પડશે. (તા) એ સ્ત્રી આપને સુખ આપશે નહિ. (ત્ર) પરદેશમાં જવાથી ધન-લાભ અને વિદ્યાલાભ થશે. (યા) કોઈ પણ વાત મિત્ર પાસે કહેશે નહિ. તે વિશ્વાસઘાતક છે. (ય) સારી પેઠે પ્રયત્ન કરો એટલે પરીક્ષામાં પાસ થશો.

ભાગ ૨-ટેબલ ૬—(૭૫) લોટરીમાં ઇનામ મળશે નહિ. (ન) તે પુનઃ યુદ્ધેગાર કરશે. (મે) પ્રમાણિકતાથી ધંધો કરવાથી ફાયદો થશે. (શ્રી) એ રથજસુધી પ્રવાસ કરવો સારો નથી. (દ) નવી સ્ત્રીથી આપનું આયુષ્ય સુખાવહ થશે. (તા) પરદેશમાં રહેવાથી તેનાં હવાપાણી તમને અનુકૂળ આવશે નહિ. (ત્ર) આપનો મિત્ર વિશ્વાસઘાતી છે. (ય) પરીક્ષાને વખતે માંદા પડવાનો સંભવ હોવાથી નાપાસ થશો માટે તબીબત સાચવીને ચાલો. (ય) ખાત્રીથી કેસમાં તમારો જય થશે.

ભાગ ૨-ટેબલ ૬—(૭૬) થોડા દિવસમાં તેનો છૂટકો થશે. (ન) કેટલાક દિવસ આ ધંધો ચલાવવો પડશે. (મે) નિર્ભય થિતે પ્રવાસ કરો. (શ્રી) નવી સ્ત્રીથી સુખ થશે નહિ. (દ) પરદેશ જવાથી વિશેષ દ્રવ્યલાભ થશે. (તા) એ વ્યક્તિ લુચ્છી છે. (ત્ર) તમે પાસ થશો. (યા) બરાબર વખતે જ તમારા કેસમાં સાક્ષીઓ દગો દેશે. (ય) લોટરીમાં તમને જરૂર લાભ થશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૧—(ક) એ વ્યક્તિ સદાચારી; છે; જુઠાનો તેને તિસ્કાર છે. (ન) ક્રૂર એક પુત્રી જીવતી રહેશે. (મે) વેદગ્રીય કિંવા લરકરી ખાતામાં દાખલ થવાથી પ્રગતિ થશે. (ત્રી) હજી વ્યક્તિ સાથે તમારું લગ્ન થશે નહિ. (દ) આપના મિત્રની સહાયથી આ સંકટમાંથી મુક્ત થશો. (તા) આપના મનોદ્વયનું હેવટ સુખમાં આવશે. (ત્ર) હાલના વ્યવહારમાં ધનલાભ થશે. (યા) આપના શત્રુનું કષ્ટ ચાલવાનું નથી. (ય) હાલના રોડથી તમારું દેવ ચડતું રહેશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૨—(ક) માલિકની મરજી પ્રમાણે વર્તવાથી તમે સુખી રહેશો. (ન) તે વ્યક્તિ ચંચળ વૃત્તિની છે. (મે) આપની તદ્દન થોડી સંતતિ જીવતી રહેશે. (ત્રી) પરચુરણ ધંધો કરતા રહેવાથી આપને ફાયદો થશે. (દ) ખાત્રીથી એ વ્યક્તિ સાથે આપનું લગ્ન થશે. (તા) આપે અંગીકૃત કરેલા વ્રતથી આપનું હિત થવાને બદલે આપને નુકસાન થશે. (ત્ર) આપની ધારણા પ્રમાણે આપનું ભવિષ્ય થશે. (યા) આ વ્યવહારમાં દ્રવ્યલાભ થશે નહિ. (ય) આપના શત્રુ યશસ્વી થશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૩—(ક) આપના શત્રુનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ થશે. (ન) શેઠ હિપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમારી અડચણો દૂર થશે. (મે) એ વ્યક્તિ કોપી અને ખુનસી સ્વભાવની છે. (ત્રી) આપની પાછળ પુત્ર જીવતો રહેશે નહિ. (દ) મંચલેખનના વ્યવસાયથી કિંવા ખીજ ટોપ ખાખતનું નેતૃત્વ અંગીકાર કરવાથી હિત થશે. (તા) એ વ્યક્તિ સાથે લગ્ન થવાની આશા છોડી દો. (ત્ર) આપના વ્રતથી આપનું અને આપના બાંધવોનું હિત થશે. (યા) તમારી મજા પ્રમાણે વાત બનશે નહિ. (ય) આ કામમાં દ્રવ્યલાભ થશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૪—(ક) આ કામમાં નફો કે નુકસાન કષ્ટ થશે નહિ. (ન) તમારી અને શત્રુની વચ્ચે સમાધાની થશે. (મે) આ રોડથી તમને સુખ મળશે નહિ. (ત્રી) તેનો સ્વભાવ ખતલખી અને ઘાતકી છે. (દ) આપને એક પુત્ર રહેશે. (તા) ઓછોમિક ધંધામાં લક્ષ દેવાથી હિત થશે. (ત્ર) પ્રયત્ન ચાલુ રાખવાથી લગ્ન ગોઠવાઈ જશે. (યા) તમારા વ્રતનું હેવટ સાફ આવશે નહિ. (ય) આપની ધારણા પ્રમાણે જ વાત બનશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૫—(ક) આપની ધારણા મુજબ વાત બનતાં બહુ ખર્ચ થશે. (ન) કેટલાક દિવસ પછી આ કામમાં દ્રવ્યલાભ થશે. (મે) આપના શત્રુનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ થશે. (ત્રી) એ નોકરી બદલી

હોડીને ધીજી દ્યો. (દ) એ વ્યક્તિ પ્રમાણિક અને વિશ્વાસુ છે. (તા) આપની પાછળ સંતતિ રહેશે નહિ. (ત્ર) હીસાખી કામ અને બીજા લેખનવ્યવસાયથી ઉદરનિર્વોદ ચાલશે. (યા) ઇષ્ટ વ્યક્તિ આપને નિરાશ કરશે. (ય) આપના મતનું કેવટ યશસ્વી આવશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૬—(ક) એક પુત્ર રહેશે. (ન) વેપારમાં પ્રગતિ થશે. (મે) લક્ષ્મી પીછો છોડો. (ત્રી) આપનું મત વિજય થશે. (દ) ધારણા પ્રમાણે પ્રત્યેક કાર્યમાં યશ મળશે. (તા) દ્રવ્ય મેળવવાની આશા નથી. (ત્ર) થોડા દિવસ પછી આપનો શત્રુ મિત્ર બનશે. (યા) હાલની નોકરીમાં આપને પૂરતો લાભ નથી. (ય) એ વ્યક્તિ વિશ્વાસુ અને પ્રેમની ઇચ્છુક છે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૭—(ક) સરકારી નોકરી કરવાથી અથવા બીજો સ્વતંત્ર ધંધો કરવાથી ઉદરનિર્વોદ ચાલશે. (ન) એ વ્યક્તિ વિષે આપના મનમાં વિચાર થયા કરે છે તે મદાપ્રયાસથી મળશે, માટે પ્રયત્ન કરો. (મે) અત્યારે એ મત અંગીકાર કરેલો નહિ. (ત્રી) હાલનો વિચાર આપને ત્રાસમાં અને દુઃખમાં પાડશે. (દ) હાલના કામમાં દ્રવ્યલાભ થશે. (તા) આપના શત્રુઓ અચાનક આપનું હિત કરશે. (ત્ર) ત્રાસ પડે તોપણ આ નોકરી છોડશે નહિ; લાભ થશે. (યા) એ વ્યક્તિ ટાળીયા સ્વભાવની છે. (ય) કેટલાંક છોકરાં જીવતાં રહેશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૮—(ક) થોડા વિલંબ પછી તે વ્યક્તિની સાથે લગ્ન થશે. (ન) આપનું મત ફળદાયી થશે. (મે) આપનો ભાવી વિચાર નિરાશાજનક છે. (ત્રી) એ વ્યવહારમાં દ્રવ્ય મેળવવાની આશા રાખશે નહિ. (દ) આપના શત્રુનો વિજય થશે. (તા) આ નોકરીથી ભાવી આકાંક્ષાનો નાશ થશે. (ત્ર) તે વ્યક્તિ દયાળુ છે. (યા) સંતતિ રહેશે નહિ. (ય) ક્ષોભ જેવી કળાની અભિરુચિ રાખવાથી આપનો ઉદય થશે.

ભાગ ૩-ટેબલ ૯—(ક) આપે અંગીકૃત કરેલા મતમાં બહુ સંકેતો આવશે માટે સાવધ રહેજો. (ન) આપની કલ્પનાની વિરુદ્ધ કાંઈ બનાવો બનશે. (મે) આ કામમાં દ્રવ્યલાભ થશે નહિ. (ત્રી) આપના શત્રુને બહુ જ ખર્ચ થશે. (દ) આ નોકરીમાં સુખ મળશે. (તા) એ વ્યક્તિ મહેનતુ છે. (ત્ર) કેટલાંક જાળકો રહેશે. (યા) વૈદ્યનો ધંધો કરવાથી ક્ષાયદો થશે. (ય) તે વ્યક્તિ સાથે લગ્નગર્ભનું બેડાઈ જશે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

વિવિધ રમણ પ્રશ્નોત્તરમાળા.

જૂદા જૂદા પ્રશ્નોનાં ઉત્તર રમણ વિદ્યાથી મેળવવાની બીજી રીત આ પરિચ્છેદમાં આપી છે. પ્રત્યેક પ્રકારના પ્રશ્નની સીધે તેનો ઉત્તર પણ આ નીચે આપેલો છે. પરિચ્છેદ ૧ માં જણાવેલી રીતે શકલ તૈયાર કરીને તે શકલનો જે અક્ષર ઠરાવેલો છે તે અક્ષર ઉપરથી પ્રશ્નનો ઉત્તર મળશે.

વૃષ્ટિ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૧) આ વર્ષમાં વરસાદ પાણી કેવાં થશે ? (આ પ્રશ્ન નવું વર્ષ શરૂ થાય તે દિવસે એટલે વર્ષની અંતિમદિવસે જોવો. ઉત્તર ઉપરથી પોતાનું ગામ અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં વરસાદ-પાણી કેવાં થશે એ સમજવું) (ઉત્તર ૧) આવેલી શકલનો અક્ષર જો ૫, ૬, હોય તો વરસાદ થોડો પણ પાક સારો ઉતરશે એમ સમજવું. ટાઢ વધારે અને પવન બહુ થાય. ૮, હોય તો વરસાદ થાય પણ પાક ઓછો ઉતરે. ૧, ૨, વરસાદ થોડો અને ટુકાળનું સ્વરૂપ. ૩, હવા ગરમ અને પાક મધ્યમ. ૪, હિનાજો આકરો અને વરસાદ ઉવટ જતાં સારો થાય. ૫, વરસાદ થોડો અને પાક પવનથી નાશ પામે. ૬, પાક સારો પણ અતિવૃષ્ટિથી પાકને ધક્કો લાગે. ૭, વરસાદ થોડો અને પાક ઉત્તમ. ૮, વખતસર વરસાદ થાય અને પાક સારો થાય. ૯, વરસાદ તદ્દન થોડો અને પાક બગી જાય. ૧૦, શરૂઆતમાં થોડો વરસાદ પણ ઉવટે સારો વરસાદ થઇ ટુકાળ વર્તે હ, પાક અને વરસાદ સોળ આના થાય. ૩, વરસાદ અને પવન વધારે. ૪, વરસાદ અને પાક ઉત્તમ.

પાક ઉતરવા સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨) આ વર્ષે પાક કેવો ઉતરશે ? (આ પ્રશ્ન ઉપરથી પોતાના ખેતરના પાકનું ફળ સમજવું). (ઉત્તર ૨) અ, ઝ, સ, હ, ઝાકળ અને વીજળીથી પાકને થોડું નુકસાન થવાનો ગંભીર છે. ૨, પાકને હિંદરનો તાસ થશે. ૮, ૫, કાંઈ અને ટીક પાકને નુકસાન કરશે. ૭, ૬, ૪, ૩, પાક ઉત્તમ થશે. બાકીની શકલો આવે તો પાક સાધારણ સમજવો.

સ્વપ્ન સંબંધી—(પ્રશ્ન ૩) મને આવેલા સ્વપ્નનું ફળ કેવું છે ? (ઉત્તર ૩) ૫, ૭, ૮, ૯, ૧૦, અ, સ્વપ્ન સુખ અને ફળ ઉત્તમ. ૬, ૮, ૩, ૫, ફળ મધ્યમ, ૮, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, અસુખ સ્વપ્ન બહુ.

શુભાશુભ દિવસ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૪) આજનો દિવસ કેવો છે ? (ઉત્તર ૪) જ, જ, દિવસ ઉત્તમ છે અને લાભ થશે. પ, લ, અ, લાભ થશે પણ ખર્ચ થશે. ડ, ગ, વ, વિવંધ થી ખર્ચ થશે. ટ, ર, મ, ક, નફો નુકસાન સરખાં, બાકીની શક્યો અશુભ દિવસની જાણવી. પ, વ, ટ, જ, ગ, લ, ક, ડ, એ પ્રમાણે દિવસના બાર ઠલાકની અનુક્રમે શક્યો જાણવી; તે જ પ્રમાણે સ, ર, ક, ન, જ, મ, ક, અ, એ શક્યો રાત્રિના ૧૨ ઠલાકની જાણવી. પ્રત્યેક શકલ ૧૧ ઠલાકની સમજવી. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રશ્નસમયે જે શકલ તૈયાર થાય તે શકલ પ્રમાણે તે જ સમય ફક્ત ઉત્તમ કિંવા ખરાબ જાણવો.

ધીરધાર કરવા સંબંધી—(પ્રશ્ન ૫) એને નાણાંની ધીરધાર કરવી સારી છે કે કેમ ? (ઉત્તર ૫) પ, જ, ગ, લ, જ, અ, ધીરવાથી નાણાં પતી જશે. સ, ક, ડ, કરજ પતશે પણ કાંઈક નુકસાન ખમવું પડશે. બાકીની શક્યો અશુભ છે એટલે કરજ પતશે નહિ.

નોકર સંબંધી—(પ્રશ્ન ૬) આ નોકર કેવો છે ? (ઉત્તર ૬) જ, જ, ક, ન, નોકર હિતચિંતક છે. પ, લ, નોકર સારો છે પણ નોકરીમાં ટકશે નહિ. ડ, નોકર દગાબાજ છે. અ, નોકરીમાંથી નાસી જશે પણ પાછો આવશે. બાકીની શક્યો સામાન્ય સમજવી.

કાર્યશક્તિ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૭) આ વ્યક્તિ આ કામ બરાબર પાર પાડશે ? (આ પ્રશ્ન ઉપરથી કોઈ કાર્ય સંબંધી કોઈ વ્યક્તિને મોકલવાથી તે વ્યક્તિએ કામ પાર પાડશે કે નહિ તેનો ખુલાસો મળશે.) (ઉત્તર ૭) ક, આ વ્યક્તિ બોલવામાં હુશિયાર નથી. અ, કામ માટે મોકલશે નહિ. સ, ન્યાં જગે ત્યાં બરાબર ન્યાય કરશે. પ, સત્યવાદી પણ કાર્યસિદ્ધિ માટે યત્ન કરવો જોઈશે. ટ, આ વ્યક્તિને ખીજા તરફથી દરકત થશે. લ, કાર્ય મોઢું પૂરું કરશે. ન, માર્ગમાં અડચણ આવશે પણ બરાબર કાર્ય પાર ઉતારશે. ક, ગમે તેટલાં સંકટો આવે તોપણ કાર્ય કરશે. જ, કાર્ય વિવંધ થી થશે. ગ, માથુસ સમયવર્તી છે, કામ ઉત્તમ થશે. વ, સ્પષ્ટવક્તા, ન્યાયી, સત્યપ્રિય, કાર્યમાં વિવંધ થશે. ર, માર્ગમાં અડચણો આવશે અને હિંમત હારી જશે. ડ, કાર્ય થશે નહિ અને માત્ર વાચદા કરશે. જ, અર્ધે રસ્તેથી પાછો આવશે અને પછી કાર્યસિદ્ધિ કરશે. બાકીની શક્યો નિષ્ફળ જાણવી.

પાણી સંબંધી—(પ્રશ્ન ૮) આ સ્થળે કેવો ખોદવાથી પાણી નીકળશે ? (ઉત્તર ૮) પ, જ, વ, ન, ગ, લ, ક, દ, અ, પાણી

પાસે છે અને સાઈ છે. ટ, સ, ર, ક, જ, મ, લ, પાણી દૂર છે અને ખાઈ છે; મીઠું લાગે તોપણ થોડા વખત પછી બમડશે. (પ્રશ્ન ૯) પાણી કઈ દિશાએ છે ? (ઉત્તર ૯) પ, ટ, લ, મ, પાણી પૂર્વમાં છે; સ, ર, ન, હ, પાણી પશ્ચિમમાં છે; ગ, જ, ક, અ, પાણી ઉત્તરમાં છે; બ, વ, ફ, ડ, પાણી દક્ષિણમાં છે.

રોગ-દોષ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૧૦) આ રોગ ગ્રહપીડાનો છે કે અંગરોગ છે ? (ઉત્તર ૧૦) ટ, વ, ર, ક, ન, ક, ડ, અ, ગ્રહપીડાનો દોષ જણ્યો. બાકીની શક્યો અંગરોગની છે. (જો આ પ્રશ્નો ઉત્તર/ગ્રહાદિની પીડાનો આવે તો પછી નીચેનો ૧૧ મો પ્રશ્ન જોવો). (પ્રશ્ન ૧૧) આ વ્યક્તિ કયા દોષથી પીડાય છે ? (ઉત્તર ૧૧) પ, દેવીકોષ. ટ, ગ્રહપીડા, રાક્ષસપીડા. વ, બદ્ધ કે મૂક. સ, સ્વપ્નદોષ. ર, ગ્રહ અને ભૂતપીડા. ક, ભૂત અને દેવી પીડા. હ, ભૈરવ પીડા. ડ, ભૂતપીડા. બ, લ, દષ્ટિકોષ. અ, ભૈરવ અને ડાકિનીપીડા.

ભૂત-પ્રેત સંબંધી—(પ્રશ્ન ૧૨) કયા ઉપાયથી ભૂત દૂર થશે ? (ઉત્તર ૧૨) પ, ક, લ, દેવતા અને સુરની સેવાથી મુક્ત થશે. ટ, મ, મંત્રજાળથી દૂર થશે. બ, જ, હ, નવગ્રહશાન્તિથી દૂર થશે. ર, સ, ક, અ, વળગાડમાંથી મુક્ત થશે પણ પાછો સંચાર થવાનો સંભવ. વ, ન, ગ, ડ, પુરતમાં મુક્ત થવાનો સંભવ રહેતો નથી.

વેપાર સંબંધી—(પ્રશ્ન ૧૩) અમુક વસ્તુના વેપારમાં ભાગ રાખું તો કેમ ? (ઉત્તર ૧૩) પ, બ, લ, જ, હ, વેપારમાં ફાયદો થશે. વ, ગ, ડ, ધીરે ધીરે વેપાર ચાલશે અને નફો થોડો થશે. સ, અ, ફક્ત અર્ધો માલ વેચાશે ટ, વ, ર, ન, ક, મ, બહુ નુકસાન થશે. (પ્રશ્ન ૧૪) સોનું, ચાંદી, રૂ, શેર ઇત્યાદિ મૂળ દ્રવ્યનો વેપાર કઈ તો કેમ ? (ઉત્તર ૧૪) બ, જ, હ, ખરીદવાથી લાભ થશે. ક, ખરીદીમાં હાનિ. પ, લ, વેચવાથી લાભ. ટ, મ, વેચવામાં હાનિ. ગ, વિલંબથી લાભ. ન, જલ્દી વેચી નાંખો. સ, અ, જલ્દી ખરીદ કરો, વેચશો નહિ. ર, ક, ખરીદવામાં અને વેચવામાં બેઉમાં નુકસાન છે. આ પ્રશ્નોત્તર પત્ર, માટી ઇત્યાદિથી માંડીને સોનું ચાંદી વગેરે મૂળ દ્રવ્યને લાગુ પડે છે. (પ્રશ્ન ૧૫) જીવ વેપારમાં લાભ મળશે કે ખોટ જશે ? (કોઈ પણ જાતનો જંગમ માલ જોવો કે ફળ-ફલાદિના વેપાર તેમજ જો માલ વધુ દિવસ રાખવાથી જમડી જાય કે નાશ પામે એવા માલના વેપારનો સમાવેશ આ પ્રશ્નમાં કરવાથી ચાલશે). (ઉત્તર ૧૫) બ,

જ, હ, ખરીદી અને વેચાણમાં જલ્દી લાભ. પ, સ, લ, ખરીદીથી વસ્તુ સત્વર વેચાઈ જશે. ટ, ર, ન, મ, એમાંના કોઈક જીવ મરી જશે, ફળાદિ દશે તો નાશ પામશે. ઠ, અ, ઠેલકાંક ઢોર કિંવા ફળ ચોરાઈ જશે. ક, દાર ઉપર રામનું આક્રમણ થશે અને ફળ ખરાબ થશે. બા-
 ઠીની શક્યો આવે તો ખરીદી કરવી બ્ધ. જ એમ સમજવું. (પ્રશ્ન ૧૬) પ્રમારતી લાઠકું, લોખંડ, પતરાં વગેરેના વેપારમાં લાભ થશે કે નુકસાન થશે ? (ઉત્તર ૧૬) બ, જ, હ, પ, લ, ખરીદી અને વિક્રયમાં લાભ. ગ, ખરીદ કરી રાખો, આગળ જતાં લાભ થશે. ટ; ર, ક, અ, ખરીદ કે વેચાણ કરશો નહિ. તે જ રીતે બાકીની શક્યો બ્ધ સમ-
 જવી. (પ્રશ્ન ૧૭) ધાન્યના વેપારથી લાભ કે દાનિ ? (ઉત્તર ૧૭) ટ, જ, હ, અ, ધાન્યના વેપારમાં લાભ; બાકીની શક્યો બ્ધ. (પ્રશ્ન ૧૮) પરદેશમાં વેપાર કરવા જઈ તો કેમ ? (ઉત્તર ૧૮) બ, વ, જ, હ, વિશેષ લાભ. પ, સ, લ, અ, થોડો લાભ. મ, ક, થોડું નુકસાન થશે. ટ, ર, હ, ન, મ, ક, ચોર કે રાખથી દાનિ થશે.

સંકટમુક્તિ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૧૯) આ સંકટમાંથી સત્વર મુક્તિ થશે કે નહિ ? (ઉત્તર ૧૯) પ, બ, સ, ગ, લ, જ, હ, અ, કષ્ટ ત્રાસ ન થતાં સંકટમાંથી મુક્ત થશે. બાકીની શક્યો આવવાથી કોઈક ત્રાસ ભોગવવો પડશે.

આરાધ્ય સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨૦) પરમેશ્વરનો કૃપાપ્રસાદ અને સેવા-
 લાભ પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ? (આ પ્રશ્ન ઉપરથી સાધુ-સંતની, ગુરૂની, ઉપરી અમલદારોની, મિત્રોની, આત્મજનોની કૃપા સંપાદન થશે કે નહિ એ ઠાઠી શકાય છે.) (ઉત્તર ૨૦) બ, વ, ગ, હ, ક, અ, પ, જ, મુશ્વર ધત્યાદિની કૃપા થશે. બાકીનું ફળ નિષ્ફળતા સમજવું.

વિદ્યા સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨૧) મને વિદ્યા પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ? (ઉત્તર ૨૧) બ, વ, ન, જ, હ, ક, અતિવિદ્યા; સ, લ, ઠ, અ, મ, અધ્યયન વિદ્યા; બાકીના ફળથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થશે નહિ. (પ્રશ્ન ૨૨) ઠંઠ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાથી મને લાભ થશે ? (ઉત્તર ૨૨) પ, ગ, જ, ધર્મ અને નીતિશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ; વ, ક, વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ; સ, ઠ, સંગીત શાસ્ત્રમાં; બ, લ, જ્યોતિષ, માનસ, ગૂઢ વિદ્યામાં નિપુણ; ર, હ, કૃષિકર્મ, એન્જનીયરીંગ, ફેરેસ્ટરી વગેરેમાં પ્રવીણ; ટ, મ, વ્યાપાર શાસ્ત્ર; હ, રાજસાસનવિદ્યા; ન, મધ્યવિદ્યા, નૌકાનવનવિદ્યા, યુદ્ધવિદ્યા; અ, વ્યાવહારિક વિદ્યા. (પ્રશ્ન ૨૩) અમુક વિદ્યાનો અભ્યાસ કરે તો

કેમ ? (ઉત્તર ૨૩) બ, વ, ગ, જ, હ, ડ, અભ્યાસ કરવાથી યશ સંપાદન થશે; પ, લ, ક, આ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરશે નહિ—બીજી વિદ્યાનો અભ્યાસ કરશે; ટ, ન, થોડી પારંગતતા મળશે; સ, ર, ફ, અ, અભ્યાસ કરવાથી યશ મળશે પણ પૈસા વધારે ખર્ચાશે.

ઘોડા-સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨૪) આ ઘોડો વેચાતો હોય તો કેમ ? (ઉત્તર ૨૪) ટ, મળે અને કપાળ પર ખરાબ લક્ષણવાળો, મંદ ચાલતો, બે પગે ઉભો થનારો અને નાસી જનારો સમજવો; ગ, ખાસ કરીને ધર્મ ખરાબ લક્ષણવાળો; જ, મંદ ચાલતો, લાતો મારનારો; ફ, ન, સારી ચાલ નહિ; હ, કરડે તેવો; ક, ખરાબ લક્ષણવાળો; ર, ફ, મ, રોગી થશે; બાકીની શક્યો આવે તો ઘોડો સારો નીકળશે એમ જાણવું.

ભાગ્યોદય સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨૫) ભાગ્યોદયનો કાળ કયા વર્ષનો છે ? (ઉત્તર ૨૫) પ, શકલ આવે તો ૧૭ અને ૨૪ વર્ષો સામાન્ય, ૩૨ મું વર્ષ ઉત્તમ, ૪૨ મે વર્ષ રાજમાન; બ, ૨૪ અને ૨૮ મું વર્ષ મધ્યમ, ૩૬ થી ૪૬ ઉત્તમ; ટ, ૧૮ મું વર્ષ સામાન્ય, ૩૨ મું વર્ષ મધ્યમ, ૪૦ થી ૫૦ વર્ષ રાજમાન; વ, જન્મસ્મૃતિ ભાગ્યોદય સામાન્ય. સ, ૨૨ વર્ષ સામાન્ય, ૨૭ મું મધ્યમ, ૩૬ મું વર્ષ ઉત્તમ, ૪૨ મું વર્ષ ઉત્તમ; ર, ૧૮ થી ૨૫ વર્ષ સુધી સામાન્ય, ૨૫ થી ૪૨ સંપૂર્ણ ભાગ્યોદય, ૫૨ મે વર્ષ રાજમાન; ફ, ભાગ્યોદય ઉત્તમ—ઉત્તરાવસ્થામાં સંપૂર્ણ. ન, સામાન્ય. ગ, ૧૬ અને ૨૪ વર્ષ સામાન્ય, ૩૨ થી ૪૨ ભાગ્યોદય સારો; બ, ૨૪-૨૮ વર્ષ મધ્યમ, ૨૬ મું વર્ષ ઉત્તમ, ૪૦ મે વર્ષ સ્ત્રીઓ તરફથી લાભ. જ, ૧૮-૩૨ વર્ષો સુધી સામાન્ય, ૪૦ મે વર્ષ ઉત્તમ યોગ, ૫૦ મે વર્ષ નીચ જનાશ્રમથી ભાગ્યોદય થશે. મ, આખરસુધી ભાગ્યખળ. ક, ૨૨ થી ૨૭ સામાન્ય વર્ષો; ૩૬ મું અને ૪૨ મું વર્ષ ઉત્તમ યોગવાળું. હ, ૧૮ થી ૨૫ સામાન્ય, ૪૨ થી ૫૨ રાજસન્માન. ડ, ભાગ્યખળ મધ્યમ, ઉત્તરાવસ્થામાં ભાગ્યોદય. અ, ભાગ્યખળ સામાન્ય. ભાગ્ય સેવાવૃત્તિથી ઉદયમાં આવશે. [આ પ્રશ્ન માત્ર ૫૦ વર્ષની જિમ્મસુધીમાં જ પૂછવો.]

કબ્જ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨૬) કબ્જનાં વર્ષો કયાં છે ? (ઉત્તર ૨૬) પ, સ, ગ, ક, આવે તો ૮-૧૨-૧૬-૨૪-૩૨-૪૨ એ વર્ષ કબ્જનાં જાણવાં. બ, ર, લ, હ, આવે તો ૧૨-૧૬-૨૪-૨૮-૩૨-૪૨ વર્ષો કબ્જનાં સમજવાં. ફ, ડ, આવે તો ૬-૧૪-૧૮-૨૦-૨૨-૨૭-૩૪-૩૯

વર્ષો ઠંટનાં. વ, ન, મ, અ, આવે તો ૧૨-૨૦-૨૩-૨૭-૩૬-૪૫ વર્ષે ઠંટ આવે. ટ, આવે તો ૧૪-૧૬-૧૮-૨૦-૨૨-૨૭-૩૪-૩૯ વર્ષે ઠંટ પડે. જ, આવે તો ૬-૧૪-૧૮-૨૦-૨૨-૨૭-૩૪-૩૯ વર્ષે ઠંટ પડે. [આ પ્રશ્ન પશ્ચ ૫૦ વર્ષની ઉંમર અંદર જ પૂછવો].

જળપ્રવાસ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨૭) સમુદ્રપર્વતનથી ; લાભ થશે કે ? (ઉત્તર ૨૭) પ, વ, લ, જ, અ. ગ, જ, શુભ, સમજવી, બાકીની અશુભ. (પ્રશ્ન ૨૮) અમુક સ્ટીમરમાં જવું કે નહિ ? (ઉત્તર ૨૮) પ, જ, હ, સ્ટીમર સારી ચાલશે. ર, ન, ક, સમુદ્રમાં તોફાન ઉત્પન્ન થશે. સ્ટીમરને થોડી અડચણ પડશે. ટ, ર, મ, સ્ટીમરને ધક્કો પહોંચશે. સ, લ, ડ, મુકામ પર સુખે પહોંચાશે. બાકીની શકલ નિષ્ફળ જાણવી.

ખોવાએલી વસ્તુ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૨૯) મારી વસ્તુ ચોરાઈ છે કે ખોવાઈ છે ? (ઉત્તર ૨૯) ટ, ર, ક, ન, મ, ક, અ, વસ્તુ ચોરાઈ છે, બાકીની શકલથી ખોવાઈ છે એમ સમજવું. (પ્રશ્ન ૩૦) વસ્તુ કઈ દિશામાં છે ? (ઉત્તર ૩૦) પ, સ, લ, બ, પૂર્વમાં; જ, વ, ર, ક, દક્ષિણમાં; સ, ન, હ, ડ, પશ્ચિમમાં; મ, જ, ક, અ, ઉત્તરમાં છે. (પ્રશ્ન ૩૧) વસ્તુ દિવસે ગઈ છે કે રાત્રિએ ? (ઉત્તર ૩૧) ક, સ, પ, જ, લ, ક, ટ, વસ્તુ દિવસે ગઈ છે; બાકીની શકલોથી રાત્રિએ ગયેલી જાણવી. (પ્રશ્ન ૩૨) વસ્તુ લઈ જનાર પુરુષ છે કે સ્ત્રી ? (ઉત્તર ૩૨) પ, ટ, લ, મ, સ, ન, હ, ડ, પુરુષ અને બાકીની શકલથી સ્ત્રી જાણવી.

વકીલ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૩૩) વકીલ કેવો છે ? (ઉત્તર ૩૩) જ, ક, પ, ન, ક, વકીલ ડાહ્યો, વક્તા અને ધૈર્યશીલ છે. કામ થશે. સ, હ, વકીલ ડાહ્યો ને હુશિયાર છે પણ બરાબર બોલનાર નથી એટલે ઉઘટ તપાસમાં સારું કામ થશે નહિ ટ, ર, મ, તેને કાચું કામ થશે નહિ. બાકીની શકલોથી મધ્યમ ક્ષણ જાણવું. (પ્રશ્ન ૩૪) વકીલ કરવાથી જય મળશે ? (ઉત્તર ૩૪) પ, લ, જ, જ, હ, ધમ્મા પ્રમાણે જય મળશે. વ, ક, સ, કાંઈક અંશે જય મળશે. બાકીની શકલોથી જય મળશે નહિ.

ઘર સંબંધી—(પ્રશ્ન ૩૫) રહેવા માટે ઘર કેવું છે ? (ઉત્તર ૩૫) પ, જ, મ, લ, જ, અ, ઘર રહેવા માટે સારું છે. સ, હ, તે ઘરમાં સંતતિસુખ મળે. બાકીની શકલોથી એ ઘર લેવું નહિ કે તેમાં રહેવું નહિ.

ખેતર સંબંધી—(પ્રશ્ન ૩૬) આ ખેતર કેવું છે ? (ઉત્તર ૩૬)

ખ, વ, ર, ક, ગ, જ, હ, ડ, ખેતર હિતમ છે. સ, ઠ, અ, મધ્યમ;
પ, ટ, ન, લ, બ, ખરાબ બધુવું.

શિકાર સંબંધી—(પ્રશ્ન ૩૭) શિકાર યશો કે નહિ ? (ઉત્તર ૩૭)

પ, લ, આવવાથી પુષ્કળ શિકાર યશે. બ, ર, ક, પશુ પક્ષી મળશે
નહિ. ક, ને, નિશાન મારતા જ મળશે. અ, શિકાર મળશે પણ હિંદી
કે નાસી જશે, પણ હેવટે શોધતાં મળશે. ખાકીની શકતો શિકારીને
માટે અશુભ બધુની. વ, ડ, શિકાર મળશે જ નહિ.

ખોવાએલા ઢોર સંબંધી—(પ્રશ્ન ૩૮) ખોવાએલું ઢોર મળશે

કે નહિ ? (ઢોર કંઈ દિશાએ છે તેનો ઉત્તર ૩૦ માં પ્રશ્ન ઉપરથી
જોવો.) (ઉત્તર ૩૮) પ, જ, ખાત્રીથી ઘેર ચાલું આવશે. બ, ગ, લ,
અ, બટકે છે, થોડી વારે મળશે. વ, ડ, મળશે પણ થોડી તકલીફ પડશે.
સ, હ, માર્દુ છે; પાણીની નજીક મળશે. ન, ક, બીજાના તાબામાં છે;
મ, ટ, ર, ક, મળવાનો યોગ નથી.

ભૂમિગત દ્રવ્ય સંબંધી—(પ્રશ્ન ૩૯) ભૂમિમાં દ્રવ્ય છે કે નહિ ?

(તે નજીક છે કે દૂર છે, કંઈ દિશાએ છે, તેનો જવાબ ૩૦ માં પ્ર-
શ્નથી જોવાવો). (ઉત્તર ૩૯) પ, જ, બ, ગ, લ, અ, દ્રવ્ય છે. બ,
ડ, થોડું દ્રવ્ય છે. સ, હ, ન, ક, મ, ટ, ર, ક, બીજાકુલ નથી.

કન્યાના શુભ સંબંધી—(પ્રશ્ન ૪૦) કન્યાના કિંવા બીજા કો-

ઈના શુભ કેવા છે ? (આ ઉપરથી કુટુંબનું ફળ ઠાહવું). (ઉત્તર ૪૦)
પ, જ, અતિ હિતમ. બ, ગ, લ, અ, સારી છે. વ, ડ, મધ્યમ છે.
સ, હ, બ્યવહારદક્ષ પણ સ્વભાવ આકરો. ન, ક, ખાલ પ્રેમ કરનારી.
મ, ટ, ર, ક, કનિષ્ઠ છે.

લગ્ન સંબંધી—(પ્રશ્ન ૪૧) આ લગ્ન કઈ તો કેમ ? (ઉત્તર ૪૧)

પ, જ, બ, મ, લ, અ, લગ્ન કરવું. વ, ડ, લગ્ન કરવાનું મધ્યમ ફળ
મળશે. ન, ક, અ, હ, વિચારીને લગ્ન કરવું. મ, ટ, ર, ક, લગ્ન
કરવા જેવું નથી-સંસાર સુખી નહિ નીવડે.

ત્રિકાળદષ્ટિવિકાસ અથવા કલ્અરવૉયન્સ.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

મનુષ્યની ત્રિકાળદર્શનની શક્તિ.

મનુષ્યની ઇન્દ્રિયની શક્તિઓ—દરેક મનુષ્યને પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે, પરન્તુ આપણે જન્મતમા જોઇએ છીએ કે એ જૂદાં જૂદાં મનુષ્યોને આંખો હોવા છતાં રંગ પારખવાની જોડની શક્તિમાં ધણી વાર વિશાળ અંતર હોય છે. એવી જ રીતે અવાજ સાંભળવાની, મંઘ પારખવાની, સ્વાદ જાણખવાની અને સ્પર્શ પિછાણવાની શક્તિમાં પણ વિશાળ તફાવત મનુષ્ય મનુષ્યમાં માલૂમ પડે છે. કેટલાંક શુભા, પક્ષી-ઓ અને પશુઓમાં પણ અમુક અમુક ઇન્દ્રિયોની શક્તિ આપણુ મનુષ્ય જાતિ કરતાં ધણી વિકાસ પામેલી હોય છે. દૂતરાંની ગંધ પારખવાની શક્તિ મનુષ્ય કરતાં ધણી તીવ્ર હોય છે. એ જ રીતે મનુષ્યમાં કુદરતથી જ ત્રિકાળદર્શનની—દીવ્ય દષ્ટિની શક્તિ રહેલી છે, પરન્તુ ઠોઠમાં તે કેવળ સુષુપ્ત હોય છે, ઠોઠમાં પ્રયત્નથી જન્મત થઈ શકે તેવી હોય છે અને ઠોઠમાં સ્વપ્ન યત્નથી સારા પ્રમાણમાં જન્મત થઈ શકે છે; પરન્તુ આ શક્તિ જેઓમાં જન્મત થએલી હોય છે તેઓના કાજૂમાં એ શક્તિ રહેતી નથી, એટલે તેઓની ઈચ્છાશક્તિ મુજબ જ તેઓને દીવ્ય દર્શનો દેખાય છે એમ સમજવાનું નથી.

ત્રિકાળ દષ્ટિ—સ્વાભાવિક અને કૃત્રિમ—ત્રિકાળદષ્ટિ અથવા કલ્અરવૉયન્સ બે જાતની છે. એક સ્વાભાવિક અને બીજી કૃત્રિમ. જેનામાં કુદરતી રીતે જ એ શક્તિ વધારે હોય તે સ્વાભાવિક ત્રિકાળ-દર્શનની શક્તિ છે અને જેઓ યત્નવડે એ શક્તિ જીતે છે તે કૃત્રિમ શક્તિ છે. ઉપર જણાવ્યું છે તે મુજબ દરેક મનુષ્યમાં સ્વપ્ન કે અધિક એ શક્તિ રહેલી તો હોય છે જ, પરન્તુ સ્વપ્ન શક્તિવાળાને યત્નવડે એ

શક્તિ ખીલવવી પડે છે અને બીજાને ક્રિતા યત્ન કરવો પડતો નથી કિંવા સ્વસ્થ જ યત્ન કરવો પડે છે. મનુષ્યની શક્તિઓના અભ્યાસી-ઓને માલુમ પડ્યું છે કે કેટલાક માણસો એવા હોય છે કે જેઓ નિકટમાં કોઈ પાણીનો મોટો જથ્થો હોંધે છે તો તુરત તેમના જ્ઞાનતંત્રુઓ ઉપર વિલક્ષણ અસર થાય છે. આવા માણસો જમીનમાં છુપા-એક્કા પાણીનાં ઝરણાં કે પૃથ્વીના પટની અંદર વહેતા પાણીના પ્રવાહને જલ્દી ઓળખી શકે છે. આવા માણસો ખાતરીથી કહી શકે છે કે-અમુક સ્થળે પાતાળકુવો ખોદવાથી પુષ્કળ પાણી નીકળશે, અથવા ઓરીંગ મૂકવું હોય તો ચોક્કસ સ્થળે મૂકવાથી જ સફળ થશે. જ્ઞાનતંત્રુમાં આ મોટા પ્રમાણમાં રહેલી કુદરતી શક્તિ છે. એવી જ વાત ત્રિકાળ-દષ્ટિની સમજવાની છે. કૃતરામાં ત્રિકાળદષ્ટિ સ્વાભાવિક રીતે જ રહેલી મનાય છે. આટલી બધી ત્રિકાળદર્શનની શક્તિ જે મનુષ્યમાં કુદરતી રીતે રહેલી હોય છે તે મનુષ્ય અમુક સ્થળે જઈ ચડે છે તો ત્યાં બનેલા બનાવો એકદમ વર્ણવવા મંડી જાય છે, જાણે કે પોતે એ બધા બનાવો નજરે જોએલા જ ન હોય ! તે ઉપરાંત નજીકના બિબ્બમાં બનવાના બનાવો પણ તેઓ જોઈ શકે છે. પ્રેતાત્માઓના સૂક્ષ્મ દેહો પણ તેવાઓની દીવ્ય દષ્ટિને વિષય બની શકે છે.

લૌકિક અને લોકોત્તર ત્રિકાળદષ્ટિ—જેઓમાં ત્રિકાળદર્શનની શક્તિ સુપુષ્ક રહેલી છે તેઓને જો તે શક્તિ ફળવવી હોય તો શું કરવું ? તેના બે ભાગો છે કારણકે ત્રિકાળદષ્ટિના પણ બે પ્રકારો છે. એક લૌકિક ત્રિકાળદષ્ટિ અને બીજી લોકોત્તર ત્રિકાળદષ્ટિ. મનુષ્ય પોતાની સ્થૂળ વૃત્તિઓને બળાત્કારે દાખીને ત્રિકાળદષ્ટિને લક્ષ્યાવી ખેંચી આણે તે લૌકિક ત્રિકાળદષ્ટિ છે અને જે ધીમે ધીમે એ વૃત્તિઓને દાખીને સૂક્ષ્મ શક્તિને જાગ્રત કરે તે લોકોત્તર ત્રિકાળદષ્ટિ છે. લક્ષ્યાવીને ખેંચી આણેલી ત્રિકાળદષ્ટિ ટૂંક સમયની હોય છે અને લોકોત્તર ત્રિકાળદષ્ટિ ચિરંજીવી હોય છે, તે લોકોત્તર જીવનમાંજ આત્માને કલ્યાણકર થાય છે. લૌકિક ત્રિકાળદષ્ટિ અત્યંત વિકાસ પામી હોય તોપણ તે માત્ર આ જીવનમાં જ ઉપયોગી થાય છે અને તેનો સારો કે મોટો ઉપયોગ પ્રયોક્તા કરી શકે છે. લોકોત્તર પદ્ધતિથી આત્માની ફળવણી થાય છે અને લૌકિક ફળવણીથી દેહ તથા તેની શક્તિઓની ફળવણી થાય છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

લૌકિક ત્રિકાળદષ્ટિ ડેળવવાના જૂદા જૂદા માર્ગો.

કેફી પદાર્થોનું સેવન—હિંદની અનાથ જાતિઓમાં ત્રિકાળદષ્ટિ ડેળવવાના જે કેટલાક માર્ગો છે તેમાંના એક કેફી પદાર્થોવડે રથૂળ મનસ્સે સુપ્ત કરવાનો છે. ભાંગ, માંજી, ચરસ, છત્વાદિ પદાર્થોવડે એ ડેળવણી બેવાય છે. તેથી રથૂળ દેહ સુપ્ત બની જાય છે અને તેમાંથી સૂક્ષ્મ દેહ સુપ્રતિષ્ઠાણે છૂટો પડે છે. એ કેફી પદાર્થ લીધા પહેલાં માથુસે પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કર્યો હોય કે અમુક કાર્યમાં પોતે પોતાના સૂક્ષ્મ દેહને પ્રવર્તાવવાનો છે, અને તેનો સૂક્ષ્મ દેહ છૂટો પડતાં જ તે પોતાના સૂક્ષ્મ દેહને એ કાર્યમાં પ્રવર્તાવવામાં ડેટબેક અંશે સંજગ થાય છે. પરંતુ જ્યારે તે રથૂલ દેહમાં જાગૃત થાય છે ત્યારે તેને પોતાનું સ્વપ્ન ઘોડે ધણે અંશે સાંભરે છે અને તેનો અર્થ સમજવા તે યત્ન કરે છે. આ રીતે તે ત્રિકાળદષ્ટિ ડેળવતો જાય છે અને તે માટે લોકોમાં નામ મેળવે છે. કેટલીક વાર જ્યારે તે બેશુદ્ધ અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે તેનામાં કાષ્ઠ પ્રેતાત્મા પણ તેના શરીરમાં પ્રવેશ કરી શકે છે અને તેની દ્વારા બોલે છે. ત્રિકાળદષ્ટિ ડેળવવાનો આ માર્ગ પસંદ કરવા જેવો નથી.

તીવ્ર ગંધ અને ત્રિકાળદષ્ટિ—અતિ તીવ્ર મંધવાળા પદાર્થો મુખવાથી પણ બેશુદ્ધ થવાનો અને સૂક્ષ્મ દેહને રથૂળથી છૂટો કરવાનો એક બીજો માર્ગ છે. કાષ્ઠ તીવ્ર પદાર્થોને સજામાં તેની મંધવડે એ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. તીવ્ર મંધવાળા ધૂપનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. આવી મંધ નસકોરાંવાટે મુખવાથી મગજ ઉપર વિસફલ અસર થાય છે, મગજ સુપ્ત થાય છે અને સૂક્ષ્મ દેહ છૂટો પડતાં તેની ત્રિકાળદષ્ટિ વિકસવા લાગે છે.

હઠયોગ અને ત્રિકાળદષ્ટિ—ધાસોઝવાસનું દમન કરીને ત્રિકાળદષ્ટિ ડેળવવાનો એક માર્ગ છે અને તે યોગ વિદ્યાનો જ એક પ્રકાર છે. હઠયોગની જૂદી જૂદી પ્રક્રિયાઓ, જેવી કે નેતિ, ધૌતિ, ખરતી, વજ્રોલી, કુંભક, પ્રાણાયામ, આસન, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ, આ માર્ગ આગળ વધનારાઓની પણ ત્રિકાળદષ્ટિ ડેળવાય છે, પરંતુ એ માર્ગ જનારાઓમાંના કેટલાકના શરીરને હાનિ થાય છે. એ ક્રિયાઓ પાછળ લાગનારાઓનાં શારીરિક બંધારણનું સત્યાનાશ વળી અયુષ્ કાળના અને

તેઓ માંડા બની ગયા હોવાના બનાવો પણ બનેલા છે. હદયોગની પ્રક્રિયાઓ ગુરુમહેતા વિના કરવી એ અત્યંત જોખમભરેલું છે. આ માર્ગે પણ માત્ર લૌકિક ત્રિકાળદર્શિ જ કળવાય છે, સિવાય કે ચિત્ત-વૃત્તિનો સંપૂર્ણ નિરોધ કરવાની શક્તિ મનુષ્યને તે દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ હોય.

તત્ત્વમયાવસ્થામાં ત્રિકાળદર્શિ—મેરમેરીઝમદ્વારા ન્યારે પ્રયોક્તા પાત્રને ટ્રાન્સ અથવા તત્ત્વમયાવસ્થામાં નાંખે છે, ત્યારે પાત્રની ત્રિકાળદર્શિ ઉઘડે છે. મેરમેરિક નિદ્રાની એ ત્રીજી અવસ્થા છે. આ અવસ્થામાં પાત્ર પ્રયોક્તાને સર્વાંશે વશ થઈને રહે છે અને જો પ્રયોક્તા પવિત્ર મનનો તથા સદાચારી હોય છે તો પાત્રની ત્રિકાળદર્શિનો પ્રયોગ સારી રીતે સફળ નીવડે છે, પરંતુ તેમાં પ્રયોક્તા તરફના બધું જોખમ તો રહેલું છે જ. પ્રયોક્તાને વશ જે જે મધ રહેલાં હોય તેમાંથી હરકોઈ મનને પાત્રમાં પ્રેરી શકાતું હોવાથી પ્રયોક્તા જો પવિત્ર ન હોય તો તેનું ઘણી વાર મારું પરિણામ આવે છે. ટ્રાન્સ સ્થિતિમાં દાખલ થવું તે પાત્રને માટે પોતાનું વ્યક્તિત્વ ત્યજી દેવા બરાબર છે અને આ પ્રકારના પ્રયોગોમાં વ્યક્તિત્વ ગુમાવવું એ કોઈ રીતે સાઈ નથી.

ત્રિકાળદર્શી આયનો અને કિરટલ ગેઝિંગ—ત્રિકાળદર્શિનો કૃત્રિમ રીતે વિકાસ કરવાનાં સાધનોમાં ત્રિકાળદર્શી આયનો અને કિરટલ ગેઝિંગની પણ ગણના કરવામાં આવે છે. આ માર્ગે પોતાની જાતે પોતાને હિપ્નોટાઈઝ કરવાનો છે. એક માણસ કેટલાક વખતસુધી એક ચળકતા પદાર્થ કે ડાઘ બધી તાકી રહે, કેટલીક વારે તેનું મગજ બધિર બની જાય, એટલે તે બાનરહિત અથવા અર્ધબાન અવસ્થામાં આવી જાય છે, આવી અવસ્થા હરમિયાન મનસ્ ક્રેટલાક પ્રમાણમાં જાગ્રત થાય છે અને તેને ત્રિકાળદર્શન થાય છે. ઋષે પછીના પરિવ્રત્તે-દોમાં આપણે આ વિધે વિસ્તારથી સમજવા યત્ન કરીશું.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

વિલાયતી ત્રિકાળદર્શી આયનો.

દેશી ત્રિકાળદર્શી આયનો—દેશી ત્રિકાળદર્શી આયનો કપૂરનું કાળજી અને દીવેલના મિશ્રણને સાદા પારદર્શક કાચની એક બાજુએ લગાવી તેને ફેરમાં મૂકીને બનાવવામાં આવે છે. એ મિશ્રણ લગાવેલી

બાળુને પાછળ રાખી બીજી બાળુની સામે દીવો મૂકી તેની જ્યોતનું પ્રતિબિંબ કાચ હિપર પાડવામાં આવે છે. કાચની વચ્ચે એક પૈસા જેટલા ભાગમાં તેલ લગાવવામાં આવે છે એટલે સામેના દીવાને લીધે તેમાં તેજઃપરાવર્તક વર્તુલ થાય છે અને દીવાની જ્યોત એ દર્પણની વચ્ચે આવચ્ચ પડે છે. પછી જોનારને એ જ્યોતના પ્રતિબિંબની સામે એકાગ્ર દષ્ટિથી જોઈ રહેવા સૂચના કરવી. દષ્ટિની એકાગ્રતા સિદ્ધ થયા પછી તેની ત્રિકાળદષ્ટિને લક્ષ્યાવવામાં આવે છે. આ લક્ષ્યાવવાની રીત એવી છે કે : ' ભંગી આવીને મેદાન સાફ કરી જાય એવું કહે ' એમ કહેવું અને જોનાર એમ જોશે કે એટલે તેના મનસૂની શ્રદ્ધાને અનુસારે તેમાં એવું દશ્ય દેખાય છે. દશ્ય ન દેખાય તો વધારે સરલ પ્રમ મૂકીને તેની દષ્ટિને માર્ગે ચડાવવા માટે યત્ન કરવો પડે છે. ભંગી મેદાન સાફ કરી જાય, ત્યારપછી બિસ્તી પાણી છાંટે, હમાલ ગાલીચા બિછાવે, આસનો મૂકે, દેવદેવીઓની કચેરી બરાય અને દેવ પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબ આપે ત્યાંસુધી તેની દષ્ટિને ધીરે ધીરે આગળ વધારવામાં આવે છે. આવી રીતે પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબો કેટલીક વાર ખોટા પણ મળે છે; પરંતુ જો જોનારના જ્ઞાનતંત્રુઓ વિશેષ અનુકૂળતાવાળા હોય છે તો તેની દષ્ટિ વધારે સાફ કામ આપી શકે છે. જવાબો સાચા છે કે જૂઠા તેની ખાતરી કરવા માટે ઘુરત સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી શકાય એવા પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે. હજરત અને કાજળીના પ્રયોગો પણ એ જ રીતે થાય છે.*

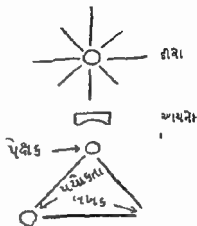
વિલાયતી ત્રિકાળદર્શી આયનો—વિલાયતી ત્રિકાળદર્શી આયનો જુદી જાતનો બને છે અને તે જોવાની રીતમાં પણ કેટલોક ફેરફાર છે. એ આયનો બીજાના ચંદ્રમાના જેવા વળેલા કાચની બહારની પરિધિને કાળો જાપાન પાલીસ લગાવી તેને સુકાવા દબને બનાવવામાં આવે છે. અંદરની વાંકી બાળુનો હિપયોગ દશ્ય જોવા માટે કરવામાં આવે છે. પ્રેક્ષકનું તર્કાતીત મન (subconscious mind) જે અત્યંત શક્તિમાન છે તેને જાગ્રત કરવા માટે આ સાધનનો માત્ર હિપયોગ કરવામાં આવે છે. ત્રિકાળદષ્ટિ કાંઈ આયનામાં કે ફિસ્ટલમાં બરી હોતી નથી—તે તો મનુષ્યના મનસ્માં જ બરી હોય છે, પરંતુ તેને જાગ્ર આણુવા માટે—તેનો વિકાસ કરવામાટે બાહ્ય સાધનની જરૂર પડે છે. જ્યારે આ વસ્તુની

* વિસ્તૃત માહિતી માટે જુઓ "સચિત્ર ત્રિકાળજ્ઞાનદર્શન" પૃષ્ઠ ૧ લો."

સાથે મનુષ્યની દૃષ્ટિની એકાગ્રતા સધાય છે, ત્યારે કેટલીક વાર પ્રેતાત્મા પણ તેની દૃષ્ટિનો વિષય બને છે કારણકે તેની ત્રિકાળદૃષ્ટિ એ સુક્ષ્મ દેહોને જોવા પણ સમર્થ હોય છે.

આયનો જોવાની પાશ્ચાત્ય રીત—દેશી આયનામાં જેવી રીતે દીવાની ન્યોનનું પ્રતિબિંબ આય

નામાં પાડીને તેજ પરાવર્તક વર્તુળ કરવામાં આવે છે તેવી રીતે પાશ્ચાત્ય પ્રયોગતાઓ કરતા નથી તેઓ આયનાની અદ્દર દીવાના સીધા ફિરજો પડવા દેવાની ના કહે છે તેમની રીત મુજબ પ્રેક્ષકની સમીપે આયનો ગોઠવવામાં આવે છે અને આયનાની પાછળ દીવા ચૂકવામાં આવે છે કે જેથી દીવાના સીધા ફિરજો આયનાપર પડે નહિ પરંતુ એમરે દેશાએલા પ્રકાશનું પ્રતિબિંબ માત્ર તેમાં પડે પ્રેક્ષકની એક બાજુએ પ્રયોગ માટેની સૂચના

[આકૃતિ ૨૪] વિદ્યાવતી ત્રિકાળદર્શી આયનો

કરનાર અથવા પ્રેક્ષકને દોરનાર પ્રયોગતા એસે છે અને પ્રેક્ષક જે જવાબો આપે તે નીધી લેનાર લેખક બીજી બાજુએ એસે છે પ્રયોગતા શાંત તથા મધુર સ્વરે સૂચના કરે છે દેશી આયનાની પેઠે ગેદાન દેખાય કે બમી આવેને તે સાફ કરે એવું કશું તેઓ કરતા નથી તેઓની રીત એવી છે કે પ્રેક્ષકની દૃષ્ટિ સ્થિર થાય અને તેનું મન એકતાર થાય, ત્યારે પ્રયોગતા આરંભે પૂછે છે કે—“ફલાણા લતામાં એક ત્રણ માળતું મકાન છે, તેનો નંબર ૧૮૫ છે, તેના દારમાં તું દાખલ થઈશ અને બીજી દાદરે ચડીશ. ચડતા પહેલો જ ઝોરડો આસમાની રંગથી રંગેલો જોવામાં આવશે, તેમાં તું દાખલ થઈશ હવે તેમાં તું જે કંઈ જુએ તે કહે ” આટલા વાક્યો પછી જુદું જ આસ્તે આસ્તે કહેવામાં આવે છે અને પ્રેક્ષક ‘હા બરાબર,’ કિંવા ‘દાદર જોઈ છું’ એવા ઉત્તરસૂચક એકાદ ઉત્તર આપે એટલે ત્યાંથી તેને ધીમે ધીમે આમળ વધારવામાં આવે છે શરૂઆતમાં આમળ વધારવા માટેની સૂચના બહુ જરૂરી હોય છે એક વાર પ્રેક્ષક ભાગે ત્રેડે છે એટલે પછી જવાબો આપતાં તેને

વાર લાગતી નથી અને બહુ આગળ વધ્યા પછી તો તે કામની સૂચના વિના પોતાની મેળે જ દરથો જોવા લાગે છે 'અને તેની ત્રિકાળદષ્ટિ આમળ વધતી જાય છે.

પ્રયોગતાને સૂચનાઓ—આ પ્રયોગ દર્શાવે પ્રયોગતાએ પ્રેક્ષક સાર્થકો સૂક્ષ્મ સંબંધ જરા પણ સિધ્ધિ જનાવા દેવો નહિ, એટલે કે જોઈતી વચ્ચેની વિચારની કડી જોડાએલી જ રહેવી જોઈએ. પ્રયોગતાના એક પ્રશ્નનો જવાબ પ્રેક્ષક આપે કે તુરત તેને ખીજો પ્રશ્ન પૂછવો પણ વચ્ચે વખતનો લાંબો ગાળો મૌનમાં પસાર થવા દેવો નહિ, કારણ કે તેમ થવાથી જોઈ વચ્ચેનો સૂક્ષ્મ સંબંધ સિધ્ધિ જની જાય છે, જે પ્રેક્ષક સંબંધની સિધ્ધિનાથી આડે વિચારે ચડી જવા પામે છે, તો દરથોની સરખી અસ્તવ્યસ્ત જની જાય છે. આવો પ્રયોગ એકંદરે પંદર મિનિટથી વધારે વખત ચલાવવામાં આવતો નથી અને દરરોજ એક જ વખતે અને એક જ સ્થળે કરવામાં આવે છે.

દરથોની સમજ—આ પ્રયોગમાં જે દરથો દેખાય છે તે બે પ્રકારનાં હોય છે. એક પ્રકારનાં દરથો સીધી રીતે જોષક હોય છે અને ખીજા પ્રકારનાં દરથો સૂચનાત્મક હોય છે. સૂચનાત્મક દરથોના અર્થો ઉઠાવવામાં બહુ ચતુરાઈની જરૂર છે. કેટલીક વાર પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જે દરથ આવનામાં દેખાય છે તેનો સીધો સંબંધ પ્રશ્ન સાથે માલૂમ પડતો નથી, પરંતુ તે પ્રશ્નના ઉત્તરનું સૂચના તત્ત્વ તેમાં રહેલું માલૂમ પડે છે. આમળ કિસ્ક જોડિયામાં સમજાવવામાં આવશે તેવી રીતે એ દરથોની સમજ જાણવી.

માનસ સંદેશ અને આવનો—કેટલીક વાર પ્રયોગતા અને પ્રેક્ષક વચ્ચે માનસ સંદેશનો અર્થો મેન્ટલ ટેલિપથીનો સૂક્ષ્મ સંબંધ બધાઈ મળે હોય છે, તેથી આવનામાં કશું ન દેખાતું હોય તોપણ પ્રયોગતા પોતાની માનસિક શક્તિથી પ્રેક્ષકને જે પ્રમાણે પ્રેરણા કરે તે પ્રમાણે પ્રેક્ષક જવાબો આપે છે. આ સંબંધ પકડવાની રીત એવી છે કે તે વખતે એવો પ્રશ્ન મૂકવો કે જેના વિષે પ્રયોગતાને પણ કશી ખબર ન હોય. દાખલા તરીકે પૂછવું કે મારા મજામાં કેટલા રૂપિયા છે ? જે જવાબ મળે, તે હજારથી તે જવાબ અરો છે કે બેસો તેની તરફથી પરીક્ષા થાય છે.

જળમાં ત્રિકાળદર્શન—ત્રિકાળદષ્ટિની કેળવણી માટે પાણીનો ખાલો પણ ઉપયોગમાં આવે છે. જોડામ જોડામ નામનો એક મોચી

હતો તે રોજ ચોતાના કામમાં મગ્ન રહેતો. એક વાર તેની પાસે એક પાણીથી ભરેલું વાસણ પડ્યું હતું અને તેમાં સૂર્યના કિરણો પડતાં હતાં, તે ઉપર તેની દષ્ટિ પડી અને તે ચમકી ગયો. તે વખતથી તેની ત્રિકાળદષ્ટિ ખુલવા લાગી. તે એ વિદ્યામાં એટલો આગળ વધ્યો કે તેણે તે વિશે કેટલાંક પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે.

ખાનુના ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ કાચના પ્યાલામાં પાણી ભરીને બેસવું. તેમાં એક સ્વચ્છ અર્ધો રૂપિયો કે ચળકંતો ગોળ રૂપાનો કકડો નાંખવો. પાણીની અંદર દષ્ટિ કરીને તેમાંના રૂપાના કકડા ઉપર દષ્ટિને સ્થિર કરતાં ત્રિકાળદષ્ટિ ખુલવા લાગશે. જે કાંઈ દસ્યો દેખાવ તેનો અર્થ ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગ કે ત્રિકાળદર્શી આપતાની રીતે સમજવો.

[આકૃતિ ૨૫] જનમાં ત્રિકાળદર્શન.

પરિચ્છેદ ૪ થી.

ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગ.

ક્રિસ્ટલ અથવા મણિ—ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગ માટેના મણિ ગોળાકૃતિના અથવા અંકાકૃતિના હોય છે અને શુદ્ધ રક્ષટિકના તેમજ કાચના પણ બને છે. રક્ષટિક મણિ માલપર લગાડતાં કંડો હીમ જેવો લાગશે અને કાચના મણિ એટલે કંડો નહિ લાગે. ગોળાકૃતિના મણિ નારંગી કે મુસંખીના જેવા આકારના હોય છે અને અંકાકૃતિના લંબગોળ આકૃતિના હોય છે. તેની નીચે લાકડાની અથવા ધાતુની બેઠક ગોઠવવામાં આવેલી હોય છે. આવા મણિ યુરોપ અને અમેરિકામાં તૈયાર મળે છે તે રૂ. ૧૦ તથા તે ઉપરની મોટી કીંમતના પણ હોય છે.

ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગની ડેળવણી—ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગથી જે ત્રિકાળદર્શન થાય છે તેની ડેળવણી માટે પણ કેટલાક યત્ન કરવાની જરૂર છે. એક સાધારણ કદનો એકાંત શાન્ત ઓરડો પસંદ કરે. નજીકમાં ક્યાંય મરજડ-ચોંધાટ ન હોવા જોઈએ. ઓરડામાં સામાન્ય મરમી હોવી

જોઈએ. તે માટે અંશોદય કિંવા એકાદ પ્રહર રાત્રિ પછીનો સમય વધારે ઠીક થઈ પડશે. ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગમાં પ્રવીણ થતાં સુધી નિયમિત રીતે અને એક જ નિયમિત વખતે એ ઠેળવણી લેવી. અઠવાડિયામાં ત્રણ વખત તો તે માટે જરૂર બેસવું. કુદરતી અથવા કૃત્રિમ પ્રકાર ચાલી શકે છે. આ પ્રયોગ માટે એકલા બેસવું એ વધારે સાઈ છે. પહેલાં ઠાળા રેશમનો એક ટુકડો લ્યો અને તેને ટેબલ ઉપર લાકડાના ચોક્કા સાથે જડીને એવી રીતે ચોઢવો કે જ્યારે તમારો ક્રિસ્ટલ ટેબલ ઉપર એ રેશમની સમીપે મૂકો ત્યારે ઝોરડામાંની ઠાંઈ પથ્થુ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ એ મણિમાં પડવા પામે નહિ. ત્યારબાદ સાત સેકન્ડ મીણુખ તીઓ લખને તેને ટેબલ ઉપર ધોડાના નાળના આકારમાં રેશમના પડદાથી પોતા તરફની બાજુએ ચોઢવો તથા મધ્યમાં મણિને બેઠક સાથે ચોઢવો. જો દિવસનો સમય હોય તો બારી-ઓ બંધ કરી અજવાળું કરવાને મીણુખતીઓ સજગાવો. પછી પુર-શી પર આરામથી બેસો અને મ્હોં [આકૃતિ ૨૧] ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગ ઉત્તર દિશા તરફ રાખો. તમારા હાથ ટેબલ ઉપર ચપટા રાખો અને તમારી સામેના ક્રિસ્ટલમાં તમારી દૃષ્ટિને જડી દો. બેઠક અધીથી એક કલાક સુધી ચલાવવી. રાત્રે ક્રિસ્ટલને ઝોશીકા નીચે મૂકીને સૂઈ રહેવાથી તેમાં તમારું આકર્ષણુતત્ત્વ વિશેષ દાખલ થશે અને પરિણામ વધારે સાઈ આવશે.

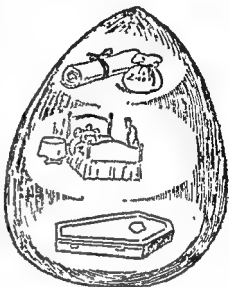

ક્રિસ્ટલમાં દેખાતાં દૃશ્યો—જ્યારે જણાય કે મણિમાં ચિત્રદર્શન થવા લાગ્યું છે, ત્યારે જે બાબતમાં સલાહ જોઈએ તે બાબત ઉપર તમારા ધ્યાનનું આકર્ષણુ-ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગ કરવા બેસો. તમારા મનનો ધારેલો પ્રશ્ન તમારે આ રીતે પૂછવો: “કયો માર્ગ લેવો વધારે સારો છે ?” “મારે દેશાવર જવું લાભદાયી છે ?” અથવા “અમુક ધંધામાં મને ફતેહ મળશે કે કેમ ?” છત્વાદિ અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછીને ચિત્રના રૂપમાં જવાબ મેળવી શકાય છે. એ ચિત્ર સલાહરૂપી હોય છે પરંતુ ચિત્રમાંથી સલાહ કેવી રીતે ઉઠેલી—સમજવી એ હવે પછી

દર્શાવવામાં આવશે. જ્યારે તમે સારી થોડે પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરો ત્યારે તમે તમારા મિત્રોને પણ ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગદ્વારા સલાહ આપી શકશો. જેને માટે તમે જેસવા માગતા હો, તેણે ક્રિસ્ટલને પોતાના બેઠકાચની વચ્ચે પાંચેક મિનિટમુધી પકડી રાખવો કે જેથી તેનું આકર્ષણતત્ત્વ ક્રિસ્ટલમાં દાખલ થશે અને દરેકો જોવામાં હરકત થશે નહિ. બેઠકાચે શાન્તિથી જેસવું અને ડાખા હાથની હથેળીમાં ક્રિસ્ટલને રાખી ઉત્તર દિશાએ ઝોં રાખી જેસવું.

ત્રિકાળદર્શનની સમજ—ક્રિસ્ટલમાં જે કંઈ તમે જુઓ તે તરફ સંભાળભર્યું ધ્યાન આપો. જે કંઈ બીજાને માટે તમે બેઠા હો, તે જે કંઈ તમે જુઓ તે ગ્રહ વર્ણવી બતાવજો, કારણકે કેટલીક વાર કેવળ નિર્ણય લાગતા દેખાવો જોવામાં આવે છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તેમાં ગૂઢ રહસ્ય સમાયેલું હોય છે અને એ નિર્ણય દેખાતાં દરેકો જ મહત્ત્વનાં હોય છે. જે કંઈ ત્રેતસ્વરૂપો દેખાય તે પણ સ્પષ્ટતાથી વર્ણવવા. જે માણસને માટે તમે ક્રિસ્ટલ ગેઝિંગ કરતા હો તે માણસ જે તેમાં દેખાએલા જૂતના વર્ણન ઉપરથી તે જૂતને ઓળખી ન શકે તે સેથી તેને અત્યંત દુઃખ થશે એમ સમજવું. બીજાં દરેકોના સંબંધમાં તેનો અર્થ ઉઠેલવામાં હોડી સમજ હોવાની જરૂર છે. ધારો કે એક દર્દીને ઓપરેશન કરવાનું છે અને ક્રિસ્ટલમાં તમે કંઈ ડાકતારને વાઢકાપ કરતો માત્ર જુઓ, પણ નજીકમાં નનામી કે એવી કંઈ અમંગળ વસ્તુનું દર્શન ન થાય તો સમજવું કે ઓપરેશન ફતેહમંદ થશે અને દર્દીના જીવને ઇલાજ નહિ થાય. તેથી હિલકું જે તમે ક્રિસ્ટલમાં ઓપરેશન થતું જુઓ અને બાજુએ નનામી પડેલી કે તૈયાર થતી જુઓ તો સમજવું કે કંઈ ખરણ પામશે. એવી જ રીતે જૂઠાં જૂઠાં દરેકોના અર્થ સમજવા. ક્રિસ્ટલમાં વરસાદ, પાંદડાં વિનાનાં વૃક્ષો, ખગ્ધ, ઇત્યાદિ દેખાય તો ઉપરથી બનાવ કંઈ ઝડપમાં બનશે તે સમજવું. હાથ દેખાય તો બચાવ કે શકિતનું સૂચન સમજવું. મુખ દેખાય તો વાણીનું સૂચન સમજવું. હાન દેખાય તો કંઈ નવા સમાચાર આવશે એમ જાણવું. સૂર્ય દેખાય તો આખાદો, માન, મુખ સમજવા. સૂર્યગ્રહણ દેખાય તો ગુરૂપનું અને ચંદ્રગ્રહણ દેખાય તો સ્ત્રીનું ખરણ સમજવું. શેટલો દેખાય તો ખોરાક, યાન, ઇત્યાદિનું સૂચન સમજવું. દરેક વસ્તુના દર્શનનો અર્થ કુદરત, મનુષ્ય અને પ્રાણી લાગુ પડી શકે છે, માટે જે કંઈ દરેક દેખાય તેનો અર્થ જુદાપૈક સમજવો.

ત્રિકાળદર્શનના દષ્ટાન્તો—(૧) એક સ્ત્રીએ પોતાનું બવિધ્ય જાણવા માગ્યું અને તે ત્રિકાળદર્શી પાસે ગઈ. ત્રિકાળદર્શીએ ક્રિસ્ટલમાં જોયું તો તેને બાળુમાં દર્શાવેલા ચિત્ર મુજબનું દર્શન થયું. એક લાલપટ્ટીથી બાંધેલો દસ્તાવેજ અને તેની બાજુએ ૧૦૦ પાઉંડની થેલી દેખાઈ, તે ઉપરથી કોઈ નુકસાનીનો ભયો ૧૦૦ પાઉંડ મળશે એમ તેને સમજાયું. પછી એક ડાક્ટરને દર્દીની સારવાર કરતો જોયો અને ઉદ્ધે 'કોશીન'—નનામી જોઈ. ત્રિકાળદર્શીએ બાંધને એ દર્શનની વાત કહી. તેણે જણાવ્યું—

[આકૃતિ ૨૭] ક્રિસ્ટલમાં ત્રિકાળદર્શન. વ્યું કે નજીકમાં કોઈની માદગી તથા મરણનો સંભવ છે, તેનું પરિણામ તેની તરફથી આવશે, તેથી તેને ૧૦૦ પાઉંડ મળશે. બાંધને તેમાં કશું સત્ય જણાયું નહિ, કારણકે તેના ઘરમાં કોઈ માંદું નહોતું. નજીકના બવિધ્યમાં કોઈના મરણથી પૈસા આવવાનો સંભવ નહોતો, પરંતુ થોડા વખત પછી બેદનનક બનાવ બન્યો. એક કોલસાની બાજુમાં અકસ્માત થયો. પાંચ માણસો તેથી મરણ પામ્યાં. મરનારાઓની સ્ત્રીઓએ બાજુના માલેકો ઉપર નુકસાનીનો દાવો બાંધ્યો અને તેમાં નુકસાનીની રકમો તેમને મળી, તે સાથે પેલા બાંધને પણ મળી કારણકે તે બાંધ એક કોલસાની બાજુમાં કામ કરતા મેનેજરને પરણી હતી અને પેલા અકસ્માતમાં તેનું મરણ થયું હતું. તેણે એ પદવી થોડો વખત ચર્ચા જ લીધી હતી એટલે તેની વિધવાને ૧૦૦ પાઉંડ મળ્યા અને બીજી સ્ત્રીઓને વધારે રકમ મળી. એ રીતે ત્રિકાળદર્શન ખરું નીવડ્યું. (૨) એક વ્યક્તિ એક ત્રિકાળદર્શી પાસે ગઈ અને તેને પોતાને માટે ક્રિસ્ટલ જોવા કહ્યું. ત્રિકાળદર્શીને ક્રિસ્ટલમાં જણાયું કે એક જગેર મોગાનમાં એક પત્થરની ઉભણી ઉપર એક

પેટાનું પૂતળું ઊભું છે. એકાએક વીજળીનો ચમકારો થાય છે અને વીજળીના આઘાતથી પેટાનો એક કાન ખરી પડે છે. એક ડેથોલીક પાદરી આવે છે અને પેટા તરફ આગળી ઠરે છે. આ દશ્યનો અર્થ ત્રિકાળદર્શીએ પેલી વ્યક્તિને એવો કહ્યો કે તમારા કુટુંબમાંની એક જાહેર વ્યક્તિ એકાએક રામન ડેથોલીક ધર્મ ગ્રહણ કરશે. થોડા દિવસમાં એ કથન ખરું પડ્યું. પૂછનાર વ્યક્તિના કુટુંબનો એક માણસ કે જે જાહેરમાં સારી પેઠે જાણીતો હતો તેણે ડેથોલીક ધર્મ ગ્રહણ કર્યો હોવાના ખબર તે વ્યક્તિને પુસ્તકમાં જ મળ્યા. (૩) એક બાઈએ ત્રિકાળદર્શીને પોતા માટે ભાગ્યોદયનાં કાંઈ ચિન્હો છે કે નહિ તે એવા કહ્યું. ત્રિકાળદર્શીએ ક્રિસ્ટસમાં જોઈને કહ્યું કે-તમે એક નીસરણી ચડીને એક અંધારી ઓરડીમાં જશો. તમારી પાસે થોડા કાગળો હશે. ત્યાં એક કાળા માણસને તમે જોશો કે જે શાન્ત સ્વ-ભાવનો માણસ છે. તે માણસ તમારી પાસેના કાગળો સેશે અને તે-માંથી તમારો ભાગ્યોદય થશે. આ કથન થોડા વખતમાં જ ખરું નીવડ્યું. તે બાઈ એક લેખક હતી કે જે વાત ત્રિકાળદર્શીના જાણવામાં નહોતી. તે પોતાના એક પુસ્તકનું લખાણ લખને એક પુસ્તક પ્રકાશક પાસે મઠ. તેણે એ પુસ્તક રાખ્યું અને પ્રસિદ્ધ કર્યું જેથી તે બાઈને સારી પેઠે લાભ થયો. પુસ્તક પ્રકાશકનું વર્ષન પણ ખરાબર મળતું આવી રહ્યું હતું.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

લોકોત્તર ત્રિકાળદષ્ટિ.

હઠયોગ વિષ્ણુ રાજયોગ—ઉપર જણાવેલા ત્રિકાળદષ્ટિની કેળવણીના માર્ગો હઠયોગનાં જૂદાં જૂદાં રૂપાંતરો છે. ત્રિકાળદર્શી આપનાનો અને ક્રિસ્ટસનો પ્રયોગ ગ્રાટકનો છે. એ પ્રયોગોથી અંદરની શક્તિને ધીરે ધીરે પણ કૃત્રિમ રીતે કેળવવામાં આવે અને એ રીતે તે શક્તિ કાર્યકર્તા બને છે. પરન્તુ લોકોત્તર ત્રિકાળદષ્ટિ કેળવવાનો રાજ્યમાર્ગ એ રાજ્યોગનો છે. તે માટે ચિત્તની એકાગ્રતા, ધ્યાન અને ધારણાની સિદ્ધિ મનુષ્યે કરવી જોઈએ અને તે પણ હઠયોગને માર્ગે નહિ પણ રાજ્યોગને માર્ગે કરવી જોઈએ.

એકાગ્રતાની સિદ્ધિ—તમે રસ્તે ચાલ્યાં જતા હો, ત્યારે એકદમ ઊભા રહો અને તમારા મનમાં શો વિચાર ચાલી રહ્યો છે તે સંભારો. તે વિચારની પહેલાંની પાંચ મિનિટમાં તમારા મનમાં શા શા વિચારો આવી ગયા તેનું સ્મરણ કરો અને તમે આશ્ચર્ય પામશો કે અનેક વિષયો સંમંધી એ વિચારો હતા, અને તે બધા વિચારો કાંઈ તમારા પોતાના મનના નહોતા કારણકે એ બધા વિષયો સાથે તમને કશો સંમંધ નહોતો. ત્યારે એ વિચારો ક્યાંથી આવ્યા? એ વિચારો ખીજા-જોના વિચારોના વીખરાઈ ગએલા ટુકડા માત્ર હતા. વિચાર એ એક બળ છે અને દરેક વિચાર મન ઉપર કાંઈ ને કાંઈ છાપ મૂકી જાય છે. ઠાંધ ખીજા માણસ વિષેનો મજબૂત વિચાર તેની તરફ જાય છે અને પોતાની જાત સંમંધી મજબૂત વિચાર વિચારકને પોતાને વળગી રહે છે. પરન્તુ ધણા વિચારો તો એવા નિર્જળ હોય છે કે તે ઠાંધ નિશ્ચિત દિશામાં જતા નથી, પણ સૂક્ષ્મ જન્મતા વાતાવરણમાં ઇતરતતઃ બમણુ કરે અને તેના માર્ગમાં આવતા ઠાંધ પણ મન ઉપર તે અસર કરી શકે છે. રસ્તે જતાં આપણે નખળા વિચારોને હોડતા જઈએ છીએ અને આપણી પાછળ આવતો માણસ તેની સાથે અથડાતો આવે છે, જેમાંના કેટલાક વિચારો તેના મન ઉપર પણ અસર કરે છે. જે મગજમાં ઠાંધ મજબૂત વિચારોને રથાન હોય છે તો આ નખળા વિચારના ટુકડાઓ અસર કરી શકતા નથી, પરન્તુ તેવું કશું નથી હોતું તો આ વિચારને ઝડપી કરીને માણસનું મન તેની પાછળ રોકાઈ જાય છે અને એ રીતે એ વિચાર મજબૂત બનતો જાય છે. પછી તે વિચાર તેના પોતાનો બની જાય છે. જેને ત્રિકાળદષ્ટિની શક્તિ ડેળવવા હોય તેણે પોતાના મન ઉપર અંકુશ રાખવાનો—ચિત્તવૃત્તિની એકાગ્રતા સિદ્ધ કરવાનો પ્રારંભ કરવો જોઈએ. તમે જે કાંઈ કામ કરો તે બરાબર રીતે કરો અને તમારા મનને તેની અંદર સંપૂર્ણ રીતે પડેલો. જે તમે એક પત્ર લખતા હો, તો માત્ર તમારા પત્રનો વિચાર કરો અને જ્યાંસુધી તે પૂરો ચાલ ત્યાંસુધી બીજી કશી બાજતને મનમાં આવવા ન દો. જ્યારે જ્યારે તમે વિચારમાં હો, ત્યારે ત્યારે તમે કંઈ બાજતનો અને શામટે વિચાર કરી રહ્યા છો તેનું બરાબર જાન રાખો. મગજને કામમાં પડેલાં એકાગ્રતાને કાળે જ પરાયા દુષ્ટ વિચારો પ્રવેશ કરી જાય છે.

ધ્યાનની સિદ્ધિ—ચિત્તની એકાગ્રતા સિદ્ધ કર્યા પછી ધ્યાનને સિદ્ધ કરવું. પ્રભાતમાં ચાન્તિથી અને આરામથી પાટલા ઉપર, દબો-સન ઉપર કે શ્રમચર્મ ઉપર બેઠા પછી કોઈ કિચ્છ વિચારનું મનમાં ધ્યાન કરો. કાખલા તરીકે કોઈ સદ્ગુણનું ધ્યાન કરોઃ જેવો કે સત્ય વચન બોલવાનો ગુણ; શૂતકાળમાં સત્ય વચન બોલવામાં તમે કેવી બલદનો કરેલી તે માદ કરો; ત્યારપછી તમે એ સદ્ગુણમાં કેટલી પ્રગતિ કરો છો તે વિચારો અને ભવિષ્યમાં કદાપિ અસત્ય વચન ન બોલવું એવો દદ નિશ્ચય કરો. મહાન પુરુષો એ સદ્ગુણમાં કેટલા આ-ભણ વધેલા હતા અને આશૂતના વખતમાં પણ તેઓ દદનાથી સત્યને કેવા વળગી રહ્યા હતા તેનું સ્મરણ કરીને તમે એ સદ્ગુણની દદ છાપ મન ઉપર પાડો. મનને માટે સદ્ગુણનું ધ્યાન કરવા જેવી બીજી એક કસરત નથી, કારણકે તેથી મન કેળવાય છે એટલું જ નહિ પણ એ સુદર વિચાર હમેશાં તમારા મન સમીપે જ રહ્યા કરે છે. શરૂઆતમાં સ્થૂળ વસ્તુઓનું ધ્યાન કરવાથી અને ધીમે ધીમે મનને સદ્ગુણની કલ્પનાઓ તરફ પ્રેરવાથી એ અભ્યાસમાં સરળતા મળે છે. ધણી વાર જ્યારે તમે ધ્યાન કરવા બેઠા હશો, ત્યારે તમારો વિચાર બીજી દિશાએ વળા જશે અને થોડી ક્ષણોમાં તો તમારો વિચાર કેટલો દૂર નાસી ગયો છે તેની તમને ખબર પણ નહિ રહે; પરંતુ તેથી નિસસ થવાની જરૂર નથી, કારણકે એવું તો બધાને થાય છે. તેવે વખતે તમારે મનને પુનઃ એવી આણીને મૂળ વિચારપર લાવવું; સંકેતો ને હજારો વખત તેમ કરવું પડે તોપણ શીકર નહિ, કારણકે તે વિના ધ્યાન કરવા માટે મનને બરાબર કેળવી શકાતું નથી.

ધારણાની સિદ્ધિ—મનને ધ્યાનદ્વારા સદ્ગુણની કેળવણી મળ્યા પછી પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું તે ધારણા કહેવાય છે. ખિરત, કૃષ્ણ, શુદ્ધ, કે મહાવીર હરકોઈ મહાત્માના સ્વરૂપને મનમાં ધારણ કરવું કે જેના ઉપર તમને માન, પ્રેમ તથા ભક્તિ ઉત્પન્ન થતી હોય. આ મહાત્માના સ્વરૂપને મનમાં લાવીને તેની તરફ સ્વાત્મા ગતિમાન થાય છે, પોતે તેની સાથે મળીને તદાકાર બને છે, પોતાની વૃત્તિઓ તેની તરફ દોડે છે એવું વિચારો અને તદાકાર વૃત્તિને અનુભવો. આમ કરતાં કરતાં તમે ધીમે ધીમે તમારા આત્મબોધને કિચ્છ થતું જતું અનુભવશો અને એક વખત એવો આવશે કે જ્યારે તમે સાક્ષાત્ પરમાત્મા સાથે તદાકાર વૃત્તિને અનુભવશો. ધારણાનો કાળ પૂરો થતાં તમને પુનઃ આ

દુનિયા દેખાશે, તદાકાર વૃત્તિના પ્રમાણમાં દુનિયા તમને અંધકારથી ભરેલી દેખાશે પરન્તુ તુરત જ દુનિયાનું સ્થૂલ ભાન થઈ આવશે, જેમ જેમ ધારણા આગળ વધતી જશે તેમ તેમ તદાકાર વૃત્તિનો પ્રકાર વધતો જશે અને છેલ્લે એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થશે કે જ્યારે તમને પરમાત્મભાન થશે, એટલે કે તમે પોતે જ પરમાત્મા છો એવો અનુભવ થશે. તેવે કાળે રાત ને દહાડો તમને આત્મભાન ચાલુ રહેશે. આ આત્મભાનયુક્ત દષ્ટિ એ જ ત્રિકાળ દષ્ટિ છે. આવી દષ્ટિથી તમે ચારે બાજુએ જોશો એટલે તમને દુનિયામાં ધણું નવું તત્ત્વ મળૂંમ પડશે કે જે પહેલા તમારા ધ્યાનમાં પણ આવ્યું નહિ હોય. આ રીતે યત્ન કરવાથી હજી પણ તમે વધારે આગળ વધવા પામશો અને તમારી દષ્ટિ સમીપે આ સ્થૂલ જીવન કરતાં જે સૂક્ષ્મ જીવન ઉચ્ચ પ્રકારનું છે તે કરતાં સૂક્ષ્મતર જીવન ઉઘડવા પામશો. સમ્યક્દાનંદમાં એકાકાર થઈ એટલે શું તે હવે તમને જણાશે અને પ્રગતિ કરવાથી તમે સમ્યક્દાનંદસ્વરૂપ બનશો.

થોડી સૂચનાઓ—આ શક્તિ કેળવવા ઇચ્છનારે અંતર અને આત્માને પવિત્ર રાખવા જોઈએ. તેણે માનસિક જીવન, સ્થૂલ જીવન અને સૂક્ષ્મ જીવન એવી પવિત્ર રીતે ગાળવા જોઈએ કે એકાગ્રતા, ધ્યાન અને ધારણાની સિદ્ધિ મારેનો માર્ગ તેના જીવનવડે જ સરલ થવા પામે. સ્થૂલ દેહના દુર્ગુણો અને દુરાચારો, માંસ, દારૂ તથા બીજી કેશી વસ્તુઓનો તેણે ત્યાગ કરવો જોઈએ. સ્થૂળ જીવનની કેટલીક નાની કુટેવોથી આત્માની પ્રગતિ તદ્દન અટકી પડે એમ માનવાની જરૂર નથી, પરન્તુ એટલું નક્કી છે કે જે માણસ ઠાઠ પણ રીતે અપવિત્ર હોય તેને માથે બમ તથા જોખમ લટકેલાં હોય છે અને અસ્વચ્છ હાથે પવિત્ર વસ્તુઓનો સ્પર્શ કરવો એ જોખમમરેણું છે.

સંવત્સર-પરિજ્ઞાન.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

સંવત્સર નામાવલિ.

વિક્રમ સંવત્ કાઠવાની રીત—શાલિવાહનના શકમાં ૧૩૫ ઉમેરવાથી અથવા ઇસવી સનમાં ૫૬ ઉમેરવાથી વિક્રમ સંવત આવે છે.

સંવત્સરનાં નામ—સંવત્સરનાં ૬૦ નામ છે. (૧) પ્રભવ, (૨) વિભવ, (૩) શુક્લ, (૪) પ્રભોદ, (૫) પ્રભાપ્રતિ, (૬) અગિરા, (૭) શ્રીશુભ, (૮) ભાવ, (૯) યુવા, (૧૦) ધાતા, (૧૧) મધ્યર, (૧૨) બહુધાન્ય, (૧૩) પ્રભાધી, (૧૪) વિક્રમ, (૧૫) વૃષ, (૧૬) ચિત્રભાતુ, (૧૭) સુભાતુ, (૧૮) તારણ, (૧૯) પાર્થિવ, (૨૦) વ્યય, (૨૧) સુવર્ણ, (૨૨) સર્વધારી, (૨૩) વિરોધી, (૨૪) વિકૃતિ, (૨૫) ખર, (૨૬) નંદન, (૨૭) વિજય, (૨૮) જય, (૨૯) મન્મથ, (૩૦) કુશુંખ, (૩૧) હેમલખી, (૩૨) વિલંખી, (૩૩) વિકારી, (૩૪) શાર્વરી, (૩૫) પ્લવ, (૩૬) શુભકૃત, (૩૭) શોભન, (૩૮) કોધી, (૩૯) વિશ્વાવસુ, (૪૦) પરાભવ, (૪૧) પ્લવંમ, (૪૨) કીલક, (૪૩) સોમ, (૪૪) સાધારણ, (૪૫) વિરોધકૃત, (૪૬) પરિધાવી, (૪૭) પ્રભાદી, (૪૮) આનંદ, (૪૯) રાક્ષસ, (૫૦) નલ, (૫૧) પિંગળ, (૫૨) કાલ્યુક્ત, (૫૩) સિદ્ધાર્થી, (૫૪) રોદ્ર, (૫૫) કુર્મતિ, (૫૬) કુકુભિ, (૫૭) રુદિરોદ્ધમારી, (૫૮) રક્તાક્ષી, (૫૯) કોપન, (૬૦) ક્ષય

સંવત્સરનું નામ કાઠવાની રીત—આ બધાં નામોને શાલિવાહન શક માલતો હોય તે શકમાં ૧૨ મેળવીને તેને ૬૦થી ભાગવા, બાકી જે આંકડો રહે તે આંકડો સંવત્સરની યાદીમાં જોવા, એટલે આ બધાં શકનું નામ જાણવામાં આવશે.

સંવત્સરના સ્વામી—પાંચ મંવતરનો એક યુગ એ પ્રભાષે સાઠ મંવત્સરના ૧૨ યુગ થાય, તેના સ્વામી ૧૨ છે; તે વિષ્ણુ, બૃહસ્પતિ, ઈન્દ્ર, અગ્નિ, બ્રહ્મા, શિવ, પિતર, વિશ્વેદેવ, ચંદ્ર, અગ્નિ, અશ્વિની કુમાર અને સૂર્ય. પ્રંભવાદિ સાઠ મંવત્સરમાંના પહેલા ૨૦ મંવત્સર તે બ્રહ્માની વીથી કહેવાય છે. તે યુગ છે; પછી ૨૦ મંવત્સર વિષ્ણુની વીથી કહેવાય છે તે મધ્યમ છે અને છેલ્લા વીસ મંવત્સર શંકરની વીથી કહેવાય છે તે અશુભ છે. બીજો મત એવો છે કે આનંદાદિ ૨૦ મંવત્સર તે બ્રહ્માની વીથી, ભાવાદિક ૨૦ મંવત્સર તે વિષ્ણુની વીથી અને જ્યાદિક ૨૦ મંવત્સર તે શંકરની વીથી કહેવાય છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

સંવત્સરનાં ફળ.

(૧) પ્રભવ—સ્વામી આર્તુરાળ. ક્યાંક દાનિ અને ક્યાંક વૃદ્ધિ, ક્યાંક બચ અને ક્યાંક રોગ, તોપણ એકંદરે પ્રભુ વૈરરહિત તથા સુખી થાય. (૨) વિષ્ણવ—સ્વામી વિષ્ણુ. રાજ પ્રભુ નીતિમાન રહે ખેડૂ-તોને મનમાની વૃદ્ધિ થાય. લોકોમાં મદિઓમાં પ્રીતિ વધે. દિલ્લી પ્રદે-શમાં, પૂર્વમાં અને સિંધ દેશમાં લોકોને બહુ પીડા. (૩) શુકલ—સ્વામી મહેશ્વર. પુરુષ હંમેશાં સ્ત્રી-પુત્રનું સુખ ભોગવે, અને સ્ત્રીઓ પણ્ય પુત્રનું સુખ ભોગવે. આનંદની વૃદ્ધિ થાય. પ્રભુમાં શત્રુતા ન રહે. બળરભાવ વધે. મેચ્છોને પીડા. (૪) પ્રમેદ—સ્વામી રવિ. લોકોમાં પીડા ઉપજે, રાજાઓમાં કલહ થાય. યાગોને સ્થાને અરપ્યો થાય. તિલંગ દેશમાં બૂકંપ થાય. (૫) પ્રજાપતિ—સ્વામી ચંદ્ર. પ્રભુમાં ક્રુપા ન રહે. સ્વજનોની સાથે મિત્રતા વધે. રોગ ન રહે અને પ્રભુમાં આનંદ થાય. (૬) અગિરા—સ્વામી ગુરુ. મનુષ્યો અતિથિઓ તથા સ્વજનોની સાથે પકવાનો જમે અને સ્ત્રીઓ આનંદથી રમણુ કરે, છતાં મધ્ય દેશમાં વરસાદ ઓછો પડે અને થોડા ભાગમાં દુકાળ પડવાથી લોકો દેશત્યાગ કરે. (૭) શ્રીમુખ—સ્વામી શુક્ર. જેઠ માસમાં સેધિવારી થાય. દુધાળી ગાયોની વૃદ્ધિ થાય પણ ગ્રાવણમાં દુધ મોંધું થાય ખેતી માટે વરસાદ સારો થાય. બાદરવો અને આસો તથા વૈશાખમાં મોંઘ

વારી જણાય. મહાજનોને પીડા ઉપજે. (૮) વ્રાવ—સ્વામી શુર. વરસાદ સારો થાય. ચૈત્ર-વૈશાખમાં સોંધવારી અને જોઠ, અપાડ, શ્રાવણમાં મોંધવારી. ખેતરમાં ડીડા પડે. ગ્રેયજ દેશમાં રાજને પીડા થાય. લર્વોગ, ઘી અને સાકર મોંધાં થાય. રાજઓના લેગની તૃદિ થાય અને શાહણે સોબી થાય. (૯) સુવા—સ્વામી શુક. પહેલા માસમાં જૂઠંપ થાય. હિનાળામાં નહીએ વડે અને અપાડમાં વાયરો ઉટે. શ્રાવણમાં અન્ન મોંધું થાય. બાદરવામાં વરસાદ સારો પડે. આસો-ઠારતક મંદા અને માગશરમાં વિષ ઉટે. ફળ ખૂબ પાકે. (૧૦) ધાતા—સ્વામી શનિ. ચૈત્ર-વૈશાખમાં રાજ બહુ ઉપજે. જોઠ અપાડમાં ઘી તેલ મોંધાં થાય. બાદરવામાં સોંધવારી. આસોમાં હંદર ઉત્પન્ન થાય તે પાંચ માસ રહે. ઠારતક માગશરમાં વરસાદ પડે. સોરઠ દેશમાં પીડા ઉપજે. ફળ બહુ પાકે. રાજઓ મોંઢોમોંઢો લડવાની ઇચ્છા કરે. (૧૧) ઇન્દ્ર—સ્વામી રાહુ. રાજઓ સુખી થાય. પૂર્વ દેશમાં હંદરની ઉત્પત્તિ થાય. ચોપમાં જનવરોને પીડા થાય પશ્ચિમમાં ધંધ જામે. ચૈત્રમાં મંદો (૧૨) બાહુધાન્ય—સ્વામી કેતુ. ઉત્તર દિશામાં માથ માસમાં પીડા ઉપજે. પૂર્વમાં બધ થાય. પશ્ચિમમાં દુકાળ. જોઠ, અપાડ, શ્રાવણ, બાદરવો મંદ. આસોમાં તૃદિ. ધાન્ય પાકે અને ગાયો બહુ દૂધ આપે. (૧૩) પ્રમાદી—સ્વામી રવિ. ચૈત્ર, વૈશાખ, જોઠ, અપાડ મંદ. રાજને ઠણ. વાયરો થાય. શ્રાવણ બાદરવામાં અનાજની પીઠ વધે. આસોમાં તૃદિ થવાથી ધાન્યનો નાશ થાય અને ગાયો ઉત્તમ થાય. લોઢામાં વેર વધે. (૧૪) વિક્રમ—સ્વામી ચંદ્ર. વરસાદ સારો થાય. વૈશાખમાં અરિષ્ટ, જૂઠંપ, પ્રજાપીડા. જોઠ પછીજીદુકાળ. અપાડમાં તૃદિ. શ્રાવણથી શગણ સુધીના ૮ માસ અનાજ સોધું રહે. રાજઓમાં લડાઈ થાય. (૧૫) વૃષ—સ્વામી મંગળ. વરસાદ સારો. ઘેર ઘેર આનંદ થાય. ચણા મોંધા થાય. (૧૬) ચિત્રભાલુ—સ્વામી શુક. પ્રજા સુખી. વરસાદ સારો પડે. ફળફૂલ સારાં થાય. ધાન્ય એકઠું કરવું. ચૈત્ર વૈશાખ મંદ; જોઠ આપાદ શ્રાવણમાં પીઠ ચડે હિતરે. બાદરવો, આસો, ઠારતક દુકાળ. માગશર પાંચ બયોત્પત્તિ. શગણમાં શાન્તિ. (૧૭) સુભાલુ—સ્વામી શુર. પૂર્વમાં પીડા. વૈશાખ જોઠ મંદ. ચૈત્રમાં ચડ હિતર. આપાદ શ્રાવણ મોંધવારી. બાદરવમાં ચડહિતર. આસો ઠારતક માગશર મધ્યમ. રાજ-પ્રજામાં રોજોદભવ. પોષ, માઘ ને શગણમાં શાન્તિ. ફળ સારાં પાકે અને રાજઓમાં લડાઈ થાય. (૧૮) તારણુ—સ્વામી શુક. વાયરો બહુ

યાય. પૃથ્વી હિમ્વરત દેખાય. ચૈત્રમા ટાઢ પડે. રસકસ મોંધાં યાય. પૂર્વ
 અને દક્ષિણમાં ઉત્પાત યાય. વૈશાખમાં આમદાની યાય. વેપારીઓ
 સમુદ્રપારથી માલ લાવીને મંધરે. જ્યેષ્ઠમાં બહુ વાપરો યાય. આષાઢમાં
 પીઠ ચડાવતર યાય. આવશ્યુના ૧૫ દિવસ અને બાદરવાના ૧૫ દિવસમાં
 અગ્નિનો બપ. રાત્રીઓમાં યુદ્ધો યાય. પૂર્વમાં મ્હેન્ડોનો મંદાર યાય.
 પોષમાં મોઢું યુદ્ધ યાય. મામ નિર્જન યાય. ભૂકંપ યાય. માહ-રામ-
 જીમાં રાત્રીને પીઠા યાય (૧૯) પાર્થિવ—વરસાદ થોડો અને યાય તે
 જીવડાં બહુ યાય. ધાન્યનો મંગલ કરવો. રાત્રીને બપ. ચૈત્રમાં ટાઢ પડે.
 વૈશાખમાં થોડો વરસાદ અને જ્યેષ્ઠ અષાઢમાં સારો વરસાદ. આવશ્યુમાં
 વૃદ્ધિ થોડી. બાદરવામાં રાત્રીનું બપ વધે અને આસોમાં વરસાદ પડે.
 કારતક માગશર મંદ, પોષમાં ચડાવતર અને હામજીમાં શાન્તિ. (૨૦)
 વ્યથ—સ્વામી રાહુ. ગુજરાતમાં કુકાળ. ગામે નિર્જન યાય. રાત્રીઓમાં
 વિગ્રહ યાય. મહામારી આવે. દ્રવ્યનું ખર્ચ વધે (૨૧) સર્વજીવ—
 સ્વામી પ્રજ્ઞા. વરસાદ સારો. નવો સિંહો પડે. ધાન્ય સરતું. રાત્રીમાં
 સુખી. લવંગ, તેલ, ઘી, બગણાં બળે. કારતકમાં કુકાળ; માગશર,
 પોષ, માહમાં વરસાદ પડે. પૃથ્વી પર સુખ વધે. (૨૨) સર્વધારી—
 સ્વામી વિષ્ણુ. રાત્રીમાં સુખી. દેવોની પૂજા યાય. ચૈત્રમાં ચડાવતર,
 વૈશાખ-જ્યેષ્ઠ મંદ, દક્ષિણમાં મોંધવારી અને પ્રજાને પીઠા. રાત્રી તથા
 પ્રધાનમાં વિરોધ. આષાઢમાં વરસાદ પડે. આવશ્યુમાં ચડાવતર. બાદરવો
 મંદ. વરસાદ ધણો. (૨૩) વિરોધી—સ્વામી મહેશ. ચૈત્ર મંદ, આસોમાં
 વરસાદ પડે. બાદરવામાં ઉત્પાત યાય. કારતક સસ્તો. લવંગ, પીપર,
 હળદર અને હંદમૂળ બહુ મોંધાં યાય માટે સંગ્રહ કરવો. વરસાદ ધણો.
 રાત્રીઓમાં મંદોમાં મંદો યુદ્ધ યાય. (૨૪) વિકૃતિ—સ્વામી રવિ. ઉવટે
 મેઘ વરસે. ધાન્ય મોંધું. અકાળે વરસાદ યાય. રાત્રીઓમાં લગાઇ યાય.
 દેશ નિર્જન યાય. નીચ લોકોને હાડી પડવી બળે અને સારા લોકો
 નિરાદર પામે. ચૈત્ર, વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ સારા રહે. અષાઢ, આવશ્યુમાં ચડાવતર
 યાય. બાદરવામાં વરસાદ પડે. બાદરવાદિ ૪ માસ સારા, પછી ઉત્પાત
 યાય. કારતક માગશરમાં વિરોધ યાય. (૨૫) ખર—સ્વામી ચંદ્ર. વર-
 સાદ ધણો પડે. અનાજ સારું પાકે. ચૈત્ર વૈશાખ જ્યેષ્ઠમાં મોંધવારી.
 પ્રજાથી વિરોધ યાય. દક્ષિણમાં ઉત્પાત. મુસલમાનો સાથે યુદ્ધ યાય.
 પ્રજા તથા પશુ બંધનને પ્રાપ્ત યાય. મુલતાન, કનોજ, કુરક્ષેત્ર, માંડવ-
 ગઢ, માળવામાં કુકાળ યાય, પછી ગામ-નગર ધણું વસે. (૨૬)

નંદન-સ્વામી મંગળ. મોંઘવારી બહુ વધે. ઠાણીમાં અજ મજે નહિ. રાગપ્રગ્નને પીડા થાય. અનાજની પીઠ વધે. ઘી મોંઘું થાય. માંસ મધ સસ્તું થાય. વૈશાખમાં વાયરો થાય. બાદરવામાં સોંધવારી અને આસોમાં વરસાદ પડે. કારતકમાં સુકાળ થાય. સોનું, ચાંદી, ધન, ખજાનાનો નાશ થાય. (૨૭) વિજય-સ્વામી શુક્ર. રોગ બહુ ઉત્પન્ન થાય. એકાદ રાગ બાગે. ચૈત્રમાં વરસાદ થોડો. વૈશાખ જેઠ મંદ. બાદરવામાં મહામારી. શુભરાતમાં દુકાળ. પોપ શમશુમાં વરસાદ પડે. નવો સિક્કો પડે. વરસાદથી પહેલી ખેતી નાશ પામે અને બીજી ખેતી વેળાએ રાગઓમાં મુદ્દનો ઉપદ્રવ જાગે. (૨૮) જય-સ્વામી શુક્ર. સર્વ પ્રજા સુખી. વરસાદ બહુ પડે. ચૈત્રમાં સોંધવારી. વૈશાખ, જેઠ, અષાઢ મંદ. શ્રાવણમાં બે ત્રણ દિવસમાં ધરો ધણું પડે. બાદરવો, આસો, કારતકમાં સોંધવારી. મરઘી ને તાવની પીડા ઉપજે. લોકોને વ્યાધિ થાય. (૨૯) મન્મથ-સ્વામી શુક્ર. રાગને પીડા. વિરોધ થાય. મથુરામાં પીડા. વરસાદ પડે, તેથી ધાતુઓ સરતી થાય. અનેક જાતના રોગ ઉદ્ભવે. વૈશાખમાં દુકાળ. શ્રાવણમાં સોંધવારી. આસોમાં સુકાળ. કારતકમાં પીડા. માગશર પોપ મંદ. બાદમાં અગ્નિતર થાય. (૩૦) દુર્મુખ-સ્વામી શનિ. વરસાદ થોડો. અગ્નિભય અને રોગભય ધણે. બાહ્યો દરિદ્રી થાય. લોકોને પીડા થાય. પશ્ચિમમાં પીડા, પૂર્વમાં દુકાળ, ચોરનો ઉપદ્રવ ધણે. શ્રાવણમાં વાયરો થાય. બાદરવામાં વરસાદ પડે, પછી સોંધવારી થાય. આસો મંદ. કારતકમાં પીડા થાય. માગશર ઉત્તમ. (૩૧) હેમલંબી-સ્વામી શુક્ર. મહારોગ ઉદ્ભવે. ત્રણ માસ દુકાળ આવે. મહાજનોને પીડા થાય. ચૈત્ર વૈશાખ મંદ. જેઠ અષાઢ શ્રાવણમાં રોગોદ્ભવ. બાદરવો આસો સરતા. કારતક માગશરમાં વિરોધ વધે. અનાજ મોંઘું અને રાગઓમાં વૈરભાવ. (૩૨) વિલંબી-સ્વામી શનિ. ચૈત્ર વૈશાખ જેઠમાં દુકાળ પછી સુકાળ, વિવાહાદિમંગળ કાચો થાય. મારવાડમાં વિગ્રહ જાગે. અનાજ સાફ પાકે. આસો કારતકમાં દુકાળ પડે. માગશર પોપમાં સુકાળ થાય. (૩૩) વિકારી-સ્વામી ચંદ્ર. ધાન્યો સસ્તું થાય. ઘી મોંઘું થાય. વરસાદ સારો પડે. રાગ પ્રજા સુખી. અનાજ સાફ પાકે. વૈશાખ જેઠમાં મોંઘવારી. અષાઢ શ્રાવણમાં વરસાદ પડે. ધૂમોત્તુ ઉત્પન્ન થાય. કારતક માગશરમાં થોડો વરસાદ પડે. પોપ, માહ, શમશુ ઉત્તમ જાય. લોકોમાં પિત્તનો રોગ વધે. (૩૪) શાર્વરી-સ્વામી મંગળ. વરસાદ ધણે પડે. પ્રજાને પીડા થાય. માધમાં દુકાળ પડે. રાગઓમાં દંડ મુદો થાય.

ફાગણમાં દેશ સ્વસ્થ થાય (૩૫) પ્લવ-સ્વામી જુધ. ૪ માસ વરસાદ ન થાય, પછી થાય. લોકોમાં રોગથી પીડા ઉદ્ભવે. ટાઢ પડે. કારતક-માં રસકસની પીઠ વધે. વાયરો થાય. ધૂમકેતુ હિપજે. શ્રાવણ બાદરવામાં વરસાદ પડે. આસોમાં સ્વસ્થતા થાય. કારતક મામશરમાં વિરોધ થાય અને પોષ, માઢ, ફાગણમાં સ્વસ્થતા થાય. (૩૬) શુભકૃત-સ્વામી શુર. વરસાદ થોડો. રાગ પ્રજા સુખી. વિંધ્યાચળને આગ લાગે. શ્રાવણથી માહસુધી શુભ થાય. ઘી, તેલ, લવંગ અને ગોળ મેઘાં થાય. (૩૭) શેાભન-સ્વામી શુક. દેશમાં દુકાળ. માણસો એક ખીખનાં માંસ ખાય. પછી રોગ પીડા બહુ થાય. કારતકથી પાંચ માસ સુકાળ થાય. શ્રાવણમાં રોમ ઉત્પન્ન થાય. (૩૮) ક્રોધી-સ્વામી શનિ. રાગ પ્રજા સુખી રહે મરનુ વિરોધ વધે અને પાપાચાર થાય. ચૈત્ર વૈશાખ મંદ, જોઠમાં ચક્રિતર, આષાઢ શ્રાવણમાં મેઘવારી. બાદરવો, આસો અને કારતકમાં ક્ષેશ થાય. (૩૯) વિંધ્યાવસુ-સ્વામી રાહુ. વરસાદ થોડો. દુકાળ પડે. અનાજનો પાક નાશ પામે. અનાજ તથા લાકડાં મેઘાં થાય. આસો કારતક મામશરમાં સ્વસ્થતા આવે. ચોરોની વૃદ્ધિ થાય અને રાગઓ લોભી થાય. (૪૦) પરાભવ-સ્વામી કેતુ. બારે માસ સુકાળ. ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય. રાગઓ તિરસ્કારને પ્રાપ્ત થાય હલકું ધાન્ય વધારે નીપજે. (૪૧) પ્લવંગ-સ્વામી બ્રહ્મા ચૈત્ર વૈશાખમાં પીઠ ચક્રિતર થાય. જોઠમાં રાગને પીડા થાય. આષાઢમાં વરસાદ ધણે પડે. આસોમાં મેઘવારી. કારતકમાં રોગોદ્ભવ. મામશરમાં મેઘવારી. માધમાં આનંદ વર્તે, ફાગણમાં વરસાદ પડે વરસાદ મધ્યમ પડે. ચોરોની વૃદ્ધિ. (૪૨) ક્રીલક-સ્વામી વિષ્ણુ. ચૈત્રમાં ચક્રિતર, વૈશાખમાં મંદી. દિલ્હીમાં અગ્નિ-નો ભય બાદરવામાં વરસાદ પડે આસોમાં સ્વસ્થતા થાય. કારતકમાં ટીક આવે પિત્તરોગ અને સર્પનો ભય. વરસાદ મધ્યમ અને પ્રજામાં વૈરભાવ થાય. (૪૩) સૌમ્ય-સ્વામી મહેશ્વર. ધાન્ય થોડું ચૈત્રમાં મંદી, જોઠમાં રાગવિરોધ, આષાઢમાં રાગઓનું જળ વધે, શ્રાવણમાં શરદી કે ટાઢીયા તાવનું જોર વધે. બાદરવામાં મંદી. આસોમાં ટીક આવે. કારતકથી માહસુધી મંદી. સર્પોનો ભય વધે. વરસાદ મધ્યમ. (૪૪) સાધારણ-સ્વામી રવિ. ચૈત્રમાં મંદી. વૈશાખ જોઠમાં ભય ઉત્પન્ન થાય. આષાઢમાં વિરોધ ઉત્પન્ન થાય. આસો કારતક મામશરમાં જુદી સંતોષ પામે. પોષ માઢમાં વરસાદ પડે. ફાગણમાં અગ્નિનો ભય અને લોકોને પીડા. ખેડૂતોને મનમાન્યો વરસાદ પડે. (૪૫) વિરોધકૃત-સ્વામી ચંદ્ર.

ઠોઠાણુમાં રાજબંધ. માસવાડમાં દુકાળ. ચેત્ર વૈશાખ જેઠ મંદ. બાદરવો આસો કારતક સોંધવારી. માગશરમાં જનાવરોને પીડા. માહમાં લોકોને પીડા. વરસાદ મધ્યમ વરસે. (૪૬) પરિધાવી-સ્વામી મંગળ. દુકાળ પડે. નગર અને પીઠાં હિંચરત થાય. ચેત્ર વૈશાખ જેઠ આવાડમાં ચડતિર થાય. વૈશાખમાં વરસાદ પડે. વરસાદ મધ્યમ પડે. ટીડ આવવાનો બય. (૪૭) ઝમાદી-સ્વામી શુધ. ઠોઠાણુમાં દુકાળ. ચેત્ર મંદ. વૈશાખમાં વાયરો થાય. જેઠ આવાડ આવણુમાં પીઠ ચડતિર થાય. બાદરવામાં માન્ય સોંધું થાય. આસો મંદ. ફાગણમાં સોંધવારી. રાજાઓમાં વૈરભાવ. પ્રજાને પીડા. (૪૮) આનંદ-સ્વામી શુર. ચેત્ર વૈશાખમાં સોંધવારી. પૂર્વમાં દુકાળ પડે. રોગ ઉદ્ભવે. માગશરમાં લોક દક્ષિણમાં બય. પોષ માસમાં વરસાદ પડે. (૪૯) રાક્ષસ-સ્વામી શુક્ર. વૈશાખમાં ધી તેલ મોંઘાં. ચેત્ર મંદ. જેઠ આવાડમાં થોડો વરસાદ પડે. આવણુ, બાદરવો, આસો પૂરો વરસાદ પડે. કારતકમાં ધાન્ય પાકે. માગશર, પોષ, માહ મંદ. ફાગણમાં વરસાદ પડે. પ્રજા મધ્યમ શુખી. રાજાઓમાં યુદ્ધ થાય. (૫૦) નલ-સ્વામી શનિ. વૈશાખમાં હિંપાત થાય. આવણુમાં વરસાદ પડે. આસોમાં દુકાળ પડે. માગશરમાં વરસાદ પડે. પછી રોગોદ્ભવ થાય. માધમાં વરસાદ અને પોષમાં આનંદ. એકંદરે મધ્યમ વૃષ્ટિ અને અગ્નિનો બય. (૫૧) પિંગલ-સ્વામી શકુ. પૂર્વ, ઠણીટક, મયુરા, ચિત્તોક, દિલ્હી, ગોંડ ઇત્યાદિ દેશોમાં દુકાળ પડે. રાજાને બય. મધ્ય દેશમાં શુકાળ. (૫૨) કાલયુક્ત-સ્વામી કેતુ. વરસાદ થોડો. ધાન્ય અલ્પ. દેશ હિંચરત થાય. વ્યવહાર થોડો ચાલે. ચેત્ર વૈશાખ મંદ. ધાન્ય એકંદ્ર કરવું. આવાડમાં મેષ પડે. ધાન્ય મોંધું થાય. (૫૩) સિદ્ધાર્થી-સ્વામી જ્ઞાના. વરસાદ થોડો પડે. પીઠ વધે. ચેત્ર વૈશાખમાં લોકોને પીડા. જેઠથી બાદરવામાં વાયરો થાય નદીઓ સુકાઈ જાય. પછીનો માસ સારો આવે. રાજાઓમાં મિત્રતા વધે (૫૪) રોદ્ર-સ્વામી રુદ્ર. જગતમાં રોગ ઉદ્ભવે. બેપગાં જનવરોનો નાશ થાય. રાજબંધ છે દેશબંધ થાય. બાર માસ જલ્દ હિંપાત થાય. મહાદેશમાં બય પ્રકટ થાય. ચોગ-વાધનો બય અને અનાજ મોંધું; પ્રજા યુગ્ગરાત દેશમાં એ ફળ નહિ થાય. (૫૫) દુર્મતિ-સ્વામી મંગળ. ચેત્ર વૈશાખમાં સોંધવારી. જેઠ આવાડમાં વાયરો જલ્દ થાય. આવણુમાં વરસાદ જલ્દ વરસે. બાદરવામાં વરસો મોંઘાં થાય અને આસોમાં જલ્દ સરતું થાય. રાજાઓની બુદ્ધિ જગડે. (૫૬) દુન્દુહિ-સ્વામી શુધ. નરસાદ જલ્દ પડે. રસકસ સરતા

યાય. ચૈત્ર વૈશાખ જોઈ સરતા રહે. આષાઢ આવણુ ભાદરવામાં પીઠ પડે. મહા કાગણુમાં વરસાદ વરસે. ખેતી સારી થાય. (૫૭) રૂઢિચોડગારી-સ્વામી શુક. જોઈ આષાઢ આવણુમાં સોધવારી થાય. પછી વરસાદ પડે. રાજવિરોધ થઈને બુધ્ધો થાય. દુકાળ પડે. દેશ ભાંગે અને લોકોને પીડા થાય. સર્વ પદાર્થો મોંઝા થાય. (૫૮) રક્તાક્ષી-સ્વામી શુક. ચૈત્ર વૈશાખમાં પીઠ પડે. વૈશાખમાં વરસાદ પડે. આષાઢમાં સોધવારી થાય. આવણુમાં વરસાદ પડે. ભાદરવામાં સોધવારી. કારતક અને આસોમાં પ્રજાને પીડા થાય. માગશર પોષ માહ સાધારણુ. પ્રજાને આ વર્ષ કઠણુ જાય. (૫૯) કાંધન-સ્વામી શનિ. પ્રજાને પીડા. વૈશાખમાં સોધવારી. જોઈમાં મેંદી. આષાઢ આવણુમાં પીઠ પડે. ભાદરવામાં સોધવારી. આસો કારતકમાં મેંદી. પોષમાં પીઠ પડે. શુન્દરતમાં દુકાળ પડે. વરસાદ મધ્યમ પડે. (૬૦) ક્ષય-સ્વામી રાહુ. ચૈત્રમાં કરા પડે. વૈશાખમાં કૃત્તિકા થાય. વાયરો બહુ વાય. નવો સિક્કો પડે. આવણુમાં વરસાદ ધણો. એકંદરે વરસાદ ધણો. આસોમાં રોગવૃદ્ધિ. કારતકમાં સોધવારી. માગશરમાં આનંદ થાય. પોષમાં વરસાદ પડે. જંચાળામાં બહુ દુઃખ પડે. દેશમાં મોટા ભાગની ખેતીને હાનિ થાય.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

વિધવિધ યોગોનું વર્ષક્ર્મ.

રાશિ પર થતા મહાજનું ક્ર્મ—કુંભ રાશિ પર મહાજ આવે તો દેશને પીડા થાય. મીન રાશિ પર આવે તો સર્વ જીવજંતુને પીડાકારક થાય. મકરરાશિ પર આવે તો હઠવાદી મંત્રી અને નીચ સોદેથી પ્રજાને પીડા થાય. મેષ રાશિ પર આવે તો પડિતો અને વૈધોને પીડા થાય. વૃશ્ચિક રાશિ પર આવે તો સર્પ અને ઉદરને પીડા થાય. મૃગશિર પર આવે તો પક્ષીઓને પીડા થાય. કન્યા પર આવે તો ધાન્યનો નાશ થાય અને ચિત્રકાર તથા કવિઓને પીડા થાય. મિથુન રાશિ પર આવે તો યમુના અદ્રેશની અને મત્સ્ય દેશની સ્ત્રીઓને પીડા થાય. વરખ રાશિ પર આવે તો આખા દેશના મોટા લોકો, પાંચિકો, પશુઓને પીડા થાય. મેષ પર થાય તો દલિંગ અને પાંચાલ દેશમાં પીડા થાય.

અમાવાસ્યા ક્ર્મ—જો અમાવાસ્યા રવિવારે આવે તો ધાન્ય

સરતું થાય, રાગપ્રગ્ન સુખી થાય અને સૌને આનંદ થાય. સોમવારે આવે તો પીઠ મોંઘી ન થાય. મંગળવારે આવે તો દુકાળનો અનુભવ થાય. બુધવારે આવે તો શાન્તિ સુખ જાય અને ધાન્ય સરતું થાય. ગુરુવારે આવે તો સોંઘવારી થાય અને સૌ સુખી થાય. શુક્રવારે આવે તો માન્ય મળે પરંતુ પ્રજામાં રોગવૃદ્ધિ થાય. શનિવારે આવે તો લોહોને પીડા અને બળરપીઠ મોંઘી થાય. અમાસ અને મંકાન્તિ એક વારે આવે તો લોહોને પીડા થાય અને પીઠ વધે. આ દ્વય અમાસ પછીના એક માસનું મંગળતું.

અધિક માસનું દ્વય—૩૨ માસ, ૧૬ દિવસ અને ૪ ધડી એટલા કાળે એક અધિક માસ આવે છે. જે મહિનામાં વદ પાંચમે મંકાન્તિ આવે, તે મહિનો આગળના વર્ષમાં અધિક આવે. જે વર્ષમાં જે ચેત્ર આવે તે વર્ષમાં અનાજનો પાક બહુ સારો થાય. જે વૈશાખ આવે તે વર્ષમાં સર્વ લોહોને આનંદ થાય અને અનાજ પાકે. જે જ્યેષ્ઠ આવે તે વર્ષમાં રાજ પર શત્રુની આફત આવે. જે અષાઢ આવે તે વર્ષમાં વરસાદ પડે નહિ અને પાણીનો દુકાળ પડે. જે શ્રાવણ આવે તે વર્ષમાં દુકાળ પડે અને લોહોની હાનિ થાય. જે બાદરવા આવે તે વર્ષમાં પ્રજાનું ચિંતિત કાર્ય થાય અને ધાન્ય સારું પાકે. જે આસો આવે તે વર્ષમાં લોહોને ચોરથી બહુ બીતિ પ્રાપ્ત થાય અને રાજને તથા રાષ્ટ્રને પશુ બીતિ ઉત્પન્ન થાય.

અમાસ અને સંક્રાન્તિ—જે માસમાં સંક્રાન્તિ અને અમાસ એક જ વારે આવે તે માસમાં બળરપીઠ વધે. રવિ, મંગ, બુધ, ગુરુ, અને શુક્ર એ વારે અમાસ અને સંક્રાન્તિ આવે તો રાજ અને પ્રજા સુખી થાય. મંગળવારે આવે તો રક્તપાત થાય, ધાડો પડે, રાગબોમાં વેર વધે અને પ્રજાને પીડા ભોગવવી પડે. શનિવારે આવે તો સર્વ ધાન્યો અને રસો મોંઘાં થાય. લોહોને પીડા થાય. આગનો બળ. લોહોને વ્યક્તિપિત થાય અને વાયરો બહુ વાય.

રાહિણી નક્ષત્રનું શુભાશુભ દ્વય—આષાઢ સુદ ૯ ને શુક્રવારે રાહિણી નીકળે તો ધાન્ય સારું પાકે, સુકાળ થાય, ઘેર ઘેર આનંદ થાય; આષાઢ સુદ ૯ ને શનિવારે રાહિણી નીકળે તો નક્ષત્રનો ભંગ થાય અને દુકાળ પડે. મોટા મોટા ખાણસો મરણ પામે. આષાઢ સુદ ૧૦ ને દિને રાહિણી નીકળે તો સર્વને આનંદ થાય અને સુકાળ વર્તે. આષાઢ સુદ ૧૧ ને દિને રાહિણી નીકળે તો રોગ બહુ વધે અને લોહો

મૃત્યુ પામે, આપાદ સુદ ૧૨ ને દિને રોહિણી નીકળે તો અનાજ મોંઘું થાય અને દુકાળ પડે એમ જાણવું.

ઈદ્રધનુષ્યનું કૃણ—રાત્રિએ ઈદ્રધનુષ્ય તથા દિવસે ઉદ્ધાપાત (તારે ખરવો) અને દિવસે નક્ષત્રભંગ તથા રાત્રે ધૂમકેતુ અને શૂક્રપ એવાં દુષ્ટ ચિન્હો થાય તો દેશને નુકસાન થશે એમ જાણવું.

એક માસમાં પાંચ વાર—જે માસમાં પાંચ રવિવાર આવે તે માસમાં રોમ ઉત્પન્ન થાય; જે મહિનામાં પાંચ મંગળવાર આવે તે મહિનામાં રાજભગ થાય; જે મહિનામાં પાંચ શનિવાર આવે તે મહિનામાં કુર્બિદ્ધ પડે એટલે અનાજ મોંઘું થાય. સોમ, શુક્ર, શુર અને શુક્રવાર પાંચ પાંચ આવે તો સુકાળ થાય. એ કૃણ એક માસનાં સમજવાં. બાદરવામાં પાંચ મંગળવાર, આવશ્યમાં પાંચ રવિવાર અને આષાઢમાં પાંચ શનિવાર આવે તો દુકાળ પડે માટે ધાન્યનો સંગ્રહ કરવો.

ચંદ્ર-સૂર્યના ગ્રહણનું શુભાશુભ કૃણ—ચંદ્ર અને સૂર્યનું ગ્રહણ એક જ માસમાં આવે તો રાજ્યમાં યુદ્ધો થાય. ચંદ્ર કિંવા સૂર્યને ગ્રહણ લાગીને તે છૂટી ગયા પછી ચંદ્ર કિંવા સૂર્યનો ઉદય ન થાય તો ધાન્યનો નાશ થાય. સૂર્ય કિંવા ચંદ્રનું ગ્રહણ થતાં તેની અંદર જ તેનો અસ્ત થાય તો રાજ્યનો નાશ થાય. સૂર્ય ચંદ્રનું ખમ્બાસ ગ્રહણ થકને ગ્રહણમાં જ તેનો અસ્ત થાય અર્થાત્ પુનઃ ઉદય ન થાય તો દુકાળ પડે. આ કૃણ એક વર્ષનું જાણવું.

દુકાળનાં લક્ષણો—અપાદ, આવશ્ય ને બાદરવાના શુક્લ પક્ષમાં ઝાઝ પથ્થુ તિથિનો ક્ષય થાય તો તે વર્ષમાં રાજ્ય ભાગે અને ધાન્યનો નાશ થવાથી દુકાળ પડે એમ સમજવું.

કાગડાના માળા ઉપરથી કાળનિર્ણય—ઝાઝ વૃક્ષની પૂર્વ દિશાની ડાળામાં કામડો માળો કરે તો સુકાળ, આરોગ્ય, ઉત્તમ વૃષ્ટિ અને ખેતીની સારી પેદાશ થાય. અગ્નિકોણની ડાળામાં કામડો માળો કરે તો દુકાળ પડે અને મેઘ ઝોઝો વરસે. દક્ષિણ ડાળામાં માળો કરે તો બપોલ કર હાહાકાર વર્તાય અને લડાઈ થાય. નૈઋત્યની ડાળામાં કરે તો બે માસ વરવાદ પડે અને પછી ટાઢ પડે. પશ્ચિમ ડાળામાં કામડો માળો કરે તો વરસાદ ન થાય. વાયવ્ય ડાળામાં માળો કરે તો પવન સાથે વૃષ્ટિ થાય. ઉત્તર ડાળામાં માળો કરે તો ધાન્ય, સુકાળ, આરોગ્ય ને સુખસંપત્તિ થાય. ઇશાનની ડાળામાં માળો કરે તો સ્વાતિ નક્ષત્રમાં મેઘ પડે, ખેતી સારી થાય. ઝાડની વચમાં કામડો માળો કરે તો વરસાદ ન

થાય. ઝાડના થડમાં પૃથ્વીમાં ધર કરે તો મહામારી અને ચોરનો ભય જાણવો. સૂકા વૃક્ષમાં ધર કરે તો મહામારી ને ચોરનો ભય, રાજાઓની લગાઇ જાણવી. ચંદ્રમાનું મંડળ ચોમાસામાં હૃદય ચર્તા કાગડો મૈથુન કરે તો વરસાદ વરસે. કામડો હનાળામાં મૈથુન કરે તો અગ્નિનો ભય રહે, ચોમાસામાં કરે તો સાત રાત્રિની અંદર દુઃખ ઉત્પન્ન થાય.

વર્ષપ્રતિપદા પરથી વર્ષકળ—(૧) વર્ષપ્રતિપદા એટલે ચૈત્ર સુદી ૧ સોમવારે આવે તો પાક સારો થાય, ઘેર ઘેર આનંદ થાય, વૃક્ષો ફળવાળાં થાય, કપાસ, ઘી-તેલ સસ્તાં થાય, કાપડ તથા ધાન્યના વેપારમાં ફાયદો થાય. (૨) પ્રતિપદા મંગળવારે આવે તો નક્ષત્રપાત અને શોહીપાત થાય, યુદ્ધો થાય, ચોરભય ઉપજે, લોકોને રક્તદોષ લાગે, પ્રસૂતાને અડચણ આવે અને બાળકને પીડા થાય. રસ તથા ધાતુ સસ્તાં થાય. (૩) પ્રતિપદા બુધવારે આવે તો રાજાગ્રજાને સુખ, પાક સારો, ધાતુ રસ સસ્તાં, ગાય, બેંસ, ઘોડા સસ્તાં થાય. (૪) પ્રતિપદા ગુરુવારે આવે તો સર્વ વસ્તુઓ સસ્તી થાય, પાક સારો થાય, પ્રીતિ વધે. ધન્યધાન્ય સારાં થાય, સુકાળ વર્તે (૫) શુક્રવારે પ્રતિપદા આવે તો વરસાદ સારો, પાક સારો, ધાન્ય સસ્તું, રત્નો, માણેક, સોનું અને દેશભંજ સસ્તાં થાય. (૬) શનિવારે પ્રતિપદા આવે તો વરસાદ થોડો પડે, રોગ ઉત્પન્ન થાય, તારા જૂડે, ધાન્ય મોંઘું થાય, કામળાઓ અને કાળાં કપડાં મોંઘાં થાય. અડદ અને તલનો પાક સારો થાય. ધાતુ અને રસ મોંઘાં થાય. રાજાનાં યુદ્ધો થાય. ધરતીકંપ થાય અને ઉષ્કા-પાત થાય. (૭) રવિવારે પ્રતિપદા આવે તો રાજાનાં યુદ્ધો થાય. પીઠ વધે. વાયરો જલ્દી થાય. આગેતર ધાન્ય ઓછું પાકે અને પાછેતર વધારે પાકે. મેધવારી થાય. માય-બેંસ ઓછું દૂધ આવે. વૃક્ષોને ફળ થોડાં આવે. લોકપીડા અને ચોરભય પેદા થાય. હનાળો જલ્દી આરંભે જાય.

હોળી પરથી વર્ષકળ—હોળીનો પ્રમાડો જો આકાશ તરફ જાય તો રાજાને અનિષ્ટકારકં. દક્ષિણ દિશામાં જાય તો દેશભંજ થાય અને દુકાળ પડે. પશ્ચિમમાં જાય તો સાધુ અને વાસ સારાં પાકે. ઉત્તરમાં જાય તો ધાન્યવૃદ્ધિ થાય. પૂર્વ તરફ જાય તો રાજા તથા ગ્રામજને સુખ થાય. આ ફળ બીજી હોળી આવતાંમુધીનાં જાણવાં.

સંક્રાન્તિ કળ—પોષ માસની સંક્રાન્તિ રવિવારી હોય તો ધાન્યનું જમાણું મૂલ્ય થાય. તેજ સંક્રાન્તિ શનિવારી હોય તો ત્રણગણું મૂલ્ય થાય. મંગળવારી હોય તો ચોગણું મૂલ્ય થાય બુધવારી ૬ શુક્રવારી

હોય તો સમાન મૂલ્ય અને ગુરુવારી કે સોમવારી હોય તો અર્ધ મૂલ્ય થાય. શનિ, રવિ અને મંગળવારી મંકાન્તિ થાય તો લાંબો સમય બચાકર મેધિવારી રહે, રાત્ર્યમાં લડાઈ થાય. એ વારામાં સિંહ કે કંકે રાશિમાં સંક્રાન્તિ થાય તો મેધિવારી થાય. સૂર્યમંકાન્તિ રવિવારે હોય તો રાગ-મનુષ્યમાં યુદ્ધ થાય, ધાન્ય મોંઘું થાય, રોગ પવનનો બચ અને પ્રજા દુઃખી થાય. સૂર્યસંક્રાન્તિ સોમવારી હોય તો લોકોમાં ઉત્સવ થાય અને વ્યાધિબચ શાન્ત થાય. મંગળવારી હોય તો પૃથ્વીમાં મેધિવારી થાય. મીઠું, તેલ, તલ અને બધા રસ મોંઘા થાય. કપૂર, રત્ન વગેરે મોંઘાં થાય. શુક્રવારી હોય તો વસ્ત્ર ધાન્ય યોગાં થાય. લોકોમાં સુખ. મંદ વૃષ્ટિ થાય. ગુરુવારી હોય તો ઋદ્ધિસિદ્ધિ વધે, લોકોમાં મહોત્સવો થાય. શુક્રવારી હોય તો બધાં વસ્ત્રો અને ધાન્યો નીપળે. ગમ, તેવ, તલ મોંઘાં થાય. લોકો અસ્વસ્થ અને બપાકુળ થાય.

ચૈત્ર સુદ ૫ ની ગાહી—રાહિણી નક્ષત્રના પાંચ તારાનો આકાર ગાહી (ગાઝલી) જેવો હોય છે. ચંદ્રમાને વેપારી કે વહીયાત માનવામાં આવે છે. ચૈત્ર સુદ ૫ ને રાજ કૃતિકાના ૬ તારા પણ નજીક આવેલા હોય છે. રાહિણીના ચાર તારાને ગાહીનો આકાર અને આમણા એક તારાને ધુસરાનો આકાર કલ્પવામાં આવે છે જે ગાહી કરતાં વહીયાત આમળ હોય તો સુકાળ જાણુવો અને વેપારીને લાભ જાણુવો. ધુસરે કે ગાહીની ઉધ આમળ વહીયાત હોય તો ૩ તથા અનાજની મેધિવારી સાથે કારણકે વરસ કરવડે થાય. જે ગાહી વચ્ચે વહીયાત (ચંદ્રમા) હોય તો દુકાળ જાણુવો ગાહીથી હિતરમાં ચંદ્ર હોય તો વર્ષ સાધારણ થાય અને વેપારીને કમાણી નહિ. જે ચંદ્ર ગાહીની પાછળ હોય તો વર્ષ સાફ પાકે અને વેપારી કમાય નહિ. વળી ચંદ્રનો અસ્ત થતાં કૃતિકા નક્ષત્ર સાથે આવશે તો વરસ કરવડે થાય. જે રાહિણી પ્રથમ આવશે તો સુકાળ જાણુવો.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

ગુરુની ગતિ પરથી વર્ષફળ.

ગુરુના ઉદય પરથી વર્ષનામ—જે વર્ષમાં કૃતિકા અથવા રાહિણી પર ગુરુનો ઉદય થાય તે વર્ષને કાર્તિક કહે છે, મૃગશિર અથવા

આદ્રોમાં ઉદય થાય તો તે વર્ષનું નામ માર્ગશીર્ષ છે, પુનર્વસુ કે પુષ્યમાં થાય તો પૌષ, આશ્લેષા કે મધ્યમાં થાય તો માઘ, પૂર્વાશ્વિની, ઉત્તરાશ્વિની કે હસ્તામાં થાય તો કૃત્તિકા, ચિત્રા કે સ્વાતિમાં થાય તો ચૈત્ર, વિશાખા કે અનુરાધામાં થાય તો વૈશાખ, જ્યેષ્ઠા કે મૂળમાં થાય તો જેઠ, પૂર્વાષાઢા કે ઉત્તરાષાઢામાં થાય તો આષાઢ, શ્રવણ કે ધનિષ્ઠામાં થાય તો શ્રાવણ, શતભિષા, પૂર્વો ભાદ્રપદ કે ઉત્તર ભાદ્રપદમાં થાય તો ભાદ્રપદ અને રેવતી, આશ્વિન કે ભરણીમાં જે ગુરૂ ઉદય થાય તો તે વર્ષને આશ્વિન વર્ષ કહે છે. બીજી રીતે લેતાં મેળનો ગુરૂ જે વર્ષમાં ઉદય પામે તે વર્ષને ચૈત્ર વર્ષ, વૃષભમાં ગુરૂ ઉદય પામે તો વૈશાખ વર્ષ, મિથુનનો હોય તો જ્યેષ્ઠ, કર્કનો હોય તો આષાઢ, સિંહનો હોય તો શ્રાવણ, કન્યાનો હોય તો ભાદ્રપદ, તુલાનો હોય તો આસો, વૃશ્ચિકનો હોય તો કાર્તિક, ધનનો હોય તો માર્ગશીર્ષ, મકરનો હોય તો પૌષ, કુંભનો હોય તો માઘ અને મીનનો હોય તો કૃત્તિકા કહેવાય છે.

રાશિસ્થ ગુરૂ ઉપરથી વર્ષફળ—રાશિસ્થ ગુરૂને આધારે ઉપર જે વર્ષના ચૈત્રાદિ નામ કહ્યાં છે તેનું ફળ નીચે મુજબ છે. (૧) ચૈત્ર વર્ષમાં ઉત્તમ વર્ષો થાય, સુકાળ થાય, રાજાઓનું કન્યાશુ થાય, વિગ્રહોની શાન્તિ થાય, ધાન્ય ધાસ ફળ સારાં પેદા થાય, કપાસ મીઠું અને ગોળ એ ચીજોનો પાંચ માસ સંગ્રહ કરવાથી વિશેષ લાભ થાય. (૨) વૈશાખ વર્ષમાં માથેનું દુધ ધણું, ખેતી સારી, વરસાદ સારો, સુકાળ વર્તે. કપાસ, તલ, ધઉ, મુંદ, ઉનનાં કપડાં, ગોળ, મરચાં, રેશમી કાપડ, સોપારી, આબીજાં, અડદ, ચણા વગેરેનો દસ માસ સંગ્રહ કરવાથી લાભ થાય. (૩) જ્યેષ્ઠ વર્ષમાં વધો ક્યાંક થાય ક્યાંક ન થાય. ચીજોના ભાવ મધ્યમ, સુકાળ વર્તે, રાજાઓમાં વિરોધ અને વિગ્રહ. કપાસ, તલ, ગોળ, મીઠું, દોંગ, મુંદ, મરચાં, જવ, સરસવ, ધઉ અને ચણા વગેરે ધાન્ય, મસુર વગેરેનો માહ ફાગણમાં મંગ્રદ કરી શ્રાવણમાં વેચવાથી લાભ થાય. (૪) આષાઢ વર્ષમાં વરસાદ સારો, ધાન્ય સારાં પાકે, પૃથ્વીમાં પાપાચાર વધે, રાજાઓમાં ચાલ, મીઠું, તલ, કપાસ, દોંગ, મુંદ, વજ, મરચાં, કમળકાકડી, કકું, મધક વગેરે ચીજોનો સંગ્રહ કરવાથી લાભ થાય. (૫) શ્રાવણ વર્ષમાં દુધ, ઘી, માથો અને સોનું ધણું ઉત્પન્ન થાય. ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય. ચોપરાં જનવરોનો મંગ્રદ કરી વૈશાખ જેઠ અધવચમાં વેચે તો જમણો લાભ થાય. (૬) ભાદ્રપદ વર્ષમાં સુકાળ થાય. ચણા, જવ, સરસવ, કપાસ, ત્રિકુટા એ વસ્તુઓનો

છં માસ સંમદ કરી વેચે તો જમણો લાભ થાય. ધર્મ, મધ, સાકર, કપાસ, રેશમ, સુતર એનો સંમદ કરવાથી લાભ થાય. સુવર્ણ, સીમું, મજાદ, કંકુ, હોંમ, મરી, જાવણ, કંકોદ અને અમરનો પણ મંમદ કરવાથી લાભ મળે. (૭) આશ્વિન વર્ષમાં સર્વ ધાન્ય સરતું અને સુકાળ થાય. ૩ અને ત્રાંચા પિત્તળનાં વાસણોનો મંમદ કરવો. કપાસ, ગોળ, હોંમ, મરી, સુંદ, કંકુ, જાવણ, કપૂર, રેશમ, સુતર, એનો ચાર માસ સંમદ કરવો. પછી વેચવાથી જમણો લાભ થાય. (૮) કાર્તિક વર્ષમાં પૃથ્વી ઉપર ક્યાંક વૃષ્ટિ થાય છે અને ક્યાંક નથી વતી, તેથી દુકાળ પડે, સાય અને દાદવાળાં ગ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થાય. પાપશુદ્ધિ માણસો મર્વ રથળે ઉત્પન્ન થાય. બેંસ, જળદ, જકરી, ધર્મ, ચણા, દુવર એનો પાંચ માસ મંમદ કરી આવણમાં વેચવાથી જમણો લાભ થાય. ત્રાંશું, સીમું, ભોદું, દળદર, વજ, કુદ, દ્રાક્ષ, એલચી, લવોંગ એ ચીજોમાં ચાર માસમાં ત્રણમણો લાભ મળે. (૯) માર્ગશીર્ષ વર્ષમાં દિવ્ય વર્ષા થાય, પૂરતું ધાન્ય પેદા થાય, બધી વસ્તુઓ સોંધી થાય, વર્ષા સમયમાં ગોળ, તેલ, મીઠું, ઘી, ચોપમાં જનવર મેંધાં થાય, અને સાત માસ મંમદ કરવાથી ત્રણમણો ભાવ ઉપજે. (૧૦) પૌષ વર્ષમાં ચોપમાં જનવરોનો નાશ થાય. મોટી લડાઈઓ થાય. ક્યાંક વરસાદ થાય અને ક્યાંક ન થાય. દુકાળ પડે અને દાદાકાર વર્તાય. ત્રણ માસ મેંધવારી રહી પછી સુકાળ જણાય, ધાન્ય મેંધું થાય. (૧૧) માગ વર્ષમાં મેંધ ખૂબ વરસે અને સુકાળ વર્તે. ખેતી સારી થાય. રંગતી ચીજો, મજાદ, અને ભોદું મેંધું થાય. કબજામાં તથા કોથેરાના રોગો થાય. ધાન્ય સાફ થવાથી મેંધવારી ન થાય. કપાસનો અને ચેત્ર-વૈશાખમાં ધર્મ તથા જીવારનો સંમદ કરવાથી, દુવર, ચણા, મજાદ, મગનો સંમદ કરવાથી અને જીંદ, સરસવ, વજ, હરડે, સાકર વગેરેનો ત્રણ માસ સંમદ કરવાથી જમણો લાભ થાય. (૧૨) ફાલ્ગુન વર્ષમાં ક્યાંક વરસાદ થાય અને ક્યાંક ન થાય. ધાન્ય મેંધું થાય અને મનુષ્યો વ્યાધિપીડિત થાય. જંબોદર કોદર એવા રોગ થાય. પૂર્વમાં સુકાળ અને દક્ષિણમાં મેંધવારી થાય. ઉત્તરમાં સુકાળ થાય. ચોરનો બચ રહે. છ માસ મેંધવારી રહે. કપાસ, હોંમ, સુંદ, મરી, કંકુ વગેરેનો સંમદ કરી પાંચ માસ પછી વેચે તો ત્રણમણો લાભ મળે.

માસરથ ગુરુ ઉપરથી વર્ષકૃત—ગુરુ જેઠ મહિનામાં ઉગે તો વરસાદ થોડો પડે અને પાકને હાનિ થાય. આપાદ માસમાં ઉગે તો

રામઓમા સુદ ચાપ, દુકાળ પડે અને દેશદેશની પ્રજામાં નામભાગ ચાપ શ્રાવણમા હોગે તો ઘેર ઘેર સર્વ પ્રકારે સુકાળ વર્તે અને લોક આનંદિત થાય ભાદ-વાર્મા હોગે તો ઝોઝો પાક થાય, પાછળથી વાવેના ધાન્યો સુઝાઈ ગય આસોમા હોગે તો વાયરો બહુ થાય અને અનાજ મોંઘુ થાય પોષર્મા હોગે તો વગસાદ અટકી અડકાને પડે, ધાન્ય મોંઘુ થાય પરંતુ પ્રજા સુખી રહે

પરિચ્છેદ ૫ મો

શુકની ગતિ પરથી વર્ષફળ.

શુકના પથ—ઉત્તર, મધ્યમ અને દક્ષિણ એ ત્રણ માર્ગોમા ત્રણ ત્રણ વીથી દેહી છે આશ્વિની આદિ ત્રણ નક્ષત્રોમાં ઉત્તર વીથી, ત્યારે પછીના ત્રણ નક્ષત્રોમા મધ્યમ વીથી અને પછીના ત્રણ નક્ષત્રોમાં દક્ષિણ વીથી, એ અનુક્રમે ઉત્તર, મધ્યમ, દક્ષિણ ગણતા ૨૭ નક્ષત્રની નવ વીથી થાય તેના નામ નાગ, ગજ, ઔરાવત, વૃષભ, ગૌ, જરદમવ, મૃગ, અજ અને દહન

ગતિનું ફળ—જ્યારે શુક ઉત્તર માર્ગની ત્રણ વીથીઓમાં વિચરતો હોય ત્યારે અત્ય સરતુ વર્ષો અને ખેતીની વૃદ્ધિ સમજાવી મધ્યમાર્ગની ત્રણ વીથીમા શુક વિચરે ત્યારે સર્વ વસ્તુઓનો મધ્યમ ભાવ જાણવો. દક્ષિણની ત્રણ વીથીઓમા શુક વિચરે ત્યારે સર્વ વસ્તુઓ મોઘી થાય.

ઉદયારતનું ફળ—મધ્યા આદિ પાંચ નક્ષત્રો પર શુક પૂર્વ દિશામા ઉદય પામે કે અસ્ત પામે તો વર્ષાદ સારો થાય, સ્વાતિ આદિ ત્રણ નક્ષત્રો પર ઉદયારત પશ્ચિમમા થાય તોપણ સારું ફળ જાણવું તેથી વિપરીત થાય તો વિપરીત ફળ જાણવું સુધ સહિત શુક હોય તો વર્ષા ઠીક થાય વદ આઠમ, ચૌદશ કે અમાસે શુકનો ઉદય કે અસ્ત થાય તો વર્ષા બહુ થાય અને ગુર તથા શુક એક બીજાથી સાતમી રાશિપર હોઈ પૂર્વ અને પશ્ચિમ વીથી પર સ્થિત હોય તો વરસાદ નહિ થતા દુકાળ અને ખરણ થાય. મગળ, સુધ, ગુર, સનિ એ શુકની પાસે હોય તો સુદ થાય, વાયરો બહુ વાય, દુકાળ વર્તે, વરસાદ ન થાય. શુકના તારાનો ગજ કાળો કે લાન હોય તો ઝેઝેડોનો નાશ થાય. શુકન પક્ષમાં શુકવારે શુકનો ઉદય કે અસ્ત થાય તો ઢેકોઝાણે નફા

બંગ થાય, પ્રગ્નને પીડા થાય, કિંવા અતિદૃષ્ટિ થાય. કુબ્જ પક્ષમાં શુક્ર-વારે ઉદયારત થાય તો સુકાળ વર્તે.

માગસ્ય ઉદયાસ્તર્તુ ક્ષણ—ચૈત્ર અને વૈશાખમાં શુક્રનો ઉદય કે અસ્ત થાય તો ચોપમાં જનવરનો નાશ થાય. જ્યેષ્ઠમાં થાય તો ભૂકંપ થાય. આશ્વિનમાં થાય તો પાણીનો દુકાળ થાય આવશ્યમાં થાય તો પ્રગ્નનો નાશ થાય. ભાદ્રપદમાં થાય તો રાજ્ય મધનમાં પડે. આસોમાં થાય તો ધાન થાય. કારતક-માઘશરમાં થાય તો પૃથ્વી ડોલવા લાગે પૌષમાં થાય તો રાજ્યોનાં યુદ્ધો થાય માઘમાં થાય તો ભૂકંપ થાય. ફાલગુનમાં થાય તો જગત પીડા વધે.

રાશિસ્થ અસ્તક્ષણ—મેષમાં શુક્રનો અસ્ત થાય તો રસધાન્યનો નાશ થાય, ચોપમાં જનવર પીડા પામે; મિથુનમાં થાય તો મેષ પડે, કર્કમાં થાય તો મનુષ્યોને પીડા થાય, સિંહમાં થાય તો પશુ અને ધાન્યનો નાશ થાય, કન્યામાં થાય તો વાણીયા પીડા પામે, તુલામાં થાય તો રાજા પીડા પામે, વૃશ્ચિકમાં થાય તો કાળ પડે, ધનમાં થાય તો અખનો કાળ પડે, મકરમાં થાય તો ધાન્યનો નાશ થાય, કુમ્ભમાં અગ્નિ થાય તો બ્રાહ્મણો પીડાય અને મીનમાં થાય તો સુકાળ આરોગ્ય અને સુદૃષ્ટિ.

શુક્રનાં ગમનદ્વાર—અશ્વિની, બરણી, કૃતિકા, રોહિણી, મૃગશિર, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય અને આશ્લેષા એ નક્ષત્રોમુધી શુક્ર મેષદ્વારમાં છે એમ જાણવું. મધ્યા, પૂર્વાશ્વિની, ઉત્તરાશ્વિની, હસ્ત, ચિત્રા એ નક્ષત્રોમુધી શુક્ર વાયુદ્વારમાં છે એમ જાણવું. સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, અભિજિત, અવધ્ય એ નક્ષત્રોમાં શુક્ર ધનદ્વારે સમજવો. ધનિષ્ઠા, શતતારકા, પૂર્વ ભાદ્રપદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા અને રેવતી એ નક્ષત્રોમાં શુક્ર હોય તો તે ધૂળદ્વારમાં ગયો એમ સમજવું.

પરિચ્છેદ ૬ છો.

શનિની ગતિ પેરથી વર્ષક્ર્ણ.

શનિનું અસ્તક્ષણ—મેષમાં શનિ અસ્ત થાય તો ધાન્યની સિદ્ધિ થાય, વૃષભમાં પશુ નાશ પામે, મિથુનમાં ઉત્તમ વર્ષો થાય, કર્કમાં

વશ્ચિકને પીડા ને ધાન્ય મોંઘું, સિંહમાં પશુને પીડા, કન્યામાં ધાન્યનો દુકાળ ને પ્રગ્નને પીડા, તુલામાં ધાન્યની વૃદ્ધિ, વૃશ્ચિકમાં ધાન્યનો નાશ ને અદ્ય વૃષ્ટિ, ધનમાં અન્ન દુર્લભ થાય, મકરમાં પશુપીડા, રસધાન્ય મોંઘાં ને સ્ત્રીપુરૂષને પીડા, કુંભમાં ચોપગની નાશ, મીનમાં દુષ્કાળ પડે.

રાશિસ્થ શનિફળ—(૧) જો મેષ રાશિમાં શનિ જાય તો ચાર માસમાં વરસાદ ધાય, સુકાળ થાય અને મનુષ્યોને પીડા થાય. સ્ત્રીઓ પુત્રને ત્યજી દે, ધન્યધાન્ય વૃદ્ધિ પામે, જવરાદિનો ઉપદ્રવ યમુના નદીના પ્રદેશમાં વર્તે. પૂર્વમાં પીડા ઉપજે, નર્મદાકિનારે દુકાળ પડે, સાકર, રસ, કપાસ, તેલ મોંઘાં થાય. (૨) શનિ વૃષભ રાશિમાં જવાથી ગોદાવરીતટે ગાય ભેંસોનો નાશ થાય અને રૂધિરની ધારા ચાહે. પૃથ્વી શન્ય થાય, મહાજનો વિનાશ પામે, અન્ન માટી તુલ્ય બને, સોનું, ત્રાણું રૂપું અને રસ મોંઘાં થાય. અગ્નિઆર માસ પછી ત્રણગણો લાભ થાય. (૩) શનિ મિથુન રાશિમાં જવાથી ગોદાવરીતટે યુદ્ધ થાય અને પૃથ્વી પાપરૂપ બને. સર્વ રથજે કબેશ થાય, અન્ન મોંઘું થાય. મનુષ્યોને પીડા થાય. પૂર્વ તથા મધ્ય દેશમાં રસ અને સુતરની મોંઘવારી થાય, ધાતુ દુર્લભ થાય, ચૌદ માસસુધી યુદ્ધ થાય. (૪) શનિ કર્ક રાશિમાં જવાથી રાગઓમાં વિગ્રહ, મંગદેશમાં યુદ્ધ, નગરોમાં કબેશ, લોહીની ધારા ચાહે, મનુષ્યને શોક થાય, દેશો નાશ પામે, અન્ન માટી જેવું બને, કપાસ મોંઘાં થાય. અગ્નિઆર માસ પછી અન્ન સમભાવ થાય. જ્યેષ્ઠ માસમાં બપોરે મેઘ ઉદ્ભવે. (૫) શનિ સિંહ રાશિનો વેપ તો પૃથ્વીમાં ચોર બંદુ થાય, મહાજનો નાશ પામે અને કનોજમાં બપોરે યુદ્ધ થાય. અન્ન મોંઘું થાય, ત્રણ લોકમાં પીડા થાય. ઘી, દૂધ, રસ, સાકર મોંઘાં થાય. (૬) કન્યાનો શનિ થાય તો પૃથ્વીમાં યુદ્ધ થાય. રાગઓ જાય પામે. મેઘ્નદીની દ્વાનિ થાય પૃથ્વીમાં લડાઇઓ થાય માતા પુત્રને ત્યજી દે. પશુઓ નાશ પામે. મોંઘવારી થાય. મીઠું, કપાસ, તલ વગેરે રસ નાશ પામે. (૭) તુલાનો શનિ ચતાં ઉત્તર દેશમાં કાળ, મેઘ્નદીનો નાશ, અતિ ઉપદ્રવ થાય. ફરી પૃથ્વી મેઘ્નદીરૂપ બને, કપાસ, રસ, મીઠું, તેલ મોંઘાં થાય. દુકાળ પડે. ચક્રવર્તીનો વિનાશ, રાગઓ વિજયી અને મધ્ય દેશમાં યુદ્ધ થાય. (૮) વૃશ્ચિકનો શનિ થાય તો પૂર્વ દિશામાં પીડા થાય, પૃથ્વીમાં પક્ષી હિત્તજ થાય, યુદ્ધ થાય, કુરુક્ષેત્ર તરફ વિગ્રહ થાય. વડો કોહાડાથી કપાય. સોનું ત્રાણું અધિક વેચાય. ધાન્યમગ્રહ કરવો. ઝાટકા પડે. ઉદરનો તથા તીડનો ભય. (૯) ધન

રાશિનો શનિ યતાં પશ્ચિમ દેશમાં પીડા, બીજાં બધે સુકાળ ને સ્વસ્થતા. મનુષ્યોને સુખ. કનોજમાં પીડા થાય અને લોહીની ધારા ચાલે. (૧૦) મકરમાં શનિ જવાથી નર્મદાકિનારે દુકાળ પડે, સીએા બાજીને ત્યજ દે, મંગા જમના વચ્ચેના પ્રદેશમાં તથા વિંધ્યાચળમાં દુકાળ પડે તથા રોગ થાય. રાગઓમાં મુદ્ધ થાય. મજ્જા, ચંદન, દ્રાક્ષ અને કપાસ મોંઘાં થાય. (૧૧) કુંભને શનિ યતાં ગોમતીકિનારે દુકાળ, સર્વ પ્રકારનો સંતાપ, પશ્ચિમમાં મુદ્ધ, મદાજનોનો વિનાશ, ગાય ભેંસનો નાશ થાય. યવનનો જય થાય. (૧૨) મીનનો શનિ યતાં દુકાળનો મંભવ રહે. મનુષ્યોને વ્યાધિ થાય. બચકર વિગ્રહ થાય. ધાન્યની મોંઘવારી અને પશુઓનો નાશ. ધાતુઓ ખાટી તુલ્ય હોય.

નક્ષત્રસ્થ શનિનું ફળ—(૧) અશ્વિનીમાં શનિ આવે તો કાળ પડે, લોહો રોગવાળાં થાય, પશુ મોંઘાં થાય. (૨) બરણીમાં શનિ આવે તો હુદાર કુંભાર પીડા પામે. (૩) કૃત્તિકામાં શનિ આવે તો મેઘ ન વરસે, બ્રાહ્મણને પીડા થાય અને ધાન્ય મોંઘું થાય. (૪) રોહિણીમાં શનિ આવે તો ધાન્યની ઉત્પત્તિ થાય. શ્રાવણમાં જળ ન વરસે અને દેશોનો નાશ થાય. (૫) મૃગશિરમાં શનિ આવે તો બધાં ધાન્ય થાય, ચોપમાં જનવરોનો નાશ થાય, મેઘ ધણો વરસે. (૬) આર્દ્રામાં શનિ આવે તો પૃથ્વી ધાન્યવાળી થાય, સુકાળ વર્તે, દેશ સ્વસ્થ થાય. (૭) પુનર્વસુમાં શનિ આવે તો ધાન્ય મોંઘું થાય, બંદી, કોદરી, તુવેર, અજસી વધારે પાકે. (૮) પુષ્યમાં શનિ આવે તો અડદ ધણા પાકે, મેઘ થોડો વરસે, મોંઘવારી થાય. (૯) આશ્લેષામાં શનિ આવે તો મેઘ ન વરસે પણ ધાન્ય સાફ થાય અને પ્રજાને સુખ થાય. (૧૦) મઘામાં શનિ આવે તો મેઘ ન પડે, રસ મોંઘા થાય અને બાદરવામાં વરસાદ ન થાય. (૧૧) પૂર્વામાં શનિ આવે તો ચણા, મગ, અડદ, જવ વગેરે પાકે. (૧૨) ઉત્તરામાં શનિ આવે તો પશુઓ નાશ પામે અને ૬ માસસુધી ઉપધાન્યો મોંઘાં રહે. (૧૩) હસ્તામાં શનિ આવતાં પ્રજાનો, ગૌબ્રાહ્મણનો નાશ, વરસાદ અલ્પ. (૧૪) ચિત્રામાં શનિ આવતાં દેશોનો નાશ થાય, ગાયો ઘી દૂધવાળી થાય, વરસાદ સારો થાય. (૧૫) કૃત્તિકામાં શનિ આવે તો સુકાળ ચાલે. (૧૬) વિશાખામાં શનિ આવે તો ધાન્ય ઘડનો નાશ થાય, પ્રથમ વર્ષો થાય. (૧૭) અનુરાધામાં શનિ આવે તો કંક, ચંદન, કપુર મોંઘાં થાય. (૧૮) જ્યેષ્ઠામાં શનિ આવતાં એ વસ્તુઓ મંપૂર્ણ નાશ પામે, રાગઓને ચોરથી પીડા

અને ધાન્યનો નાશ થાય. (૧૯) મૂળમાં શનિ આવે તો પશુ મનુષ્ય બહુ પીડા પામે, વર્ષા મધ્યમ પડે. (૨૦) પૂર્વા ઉત્તરામાં શનિ આવે તો પશુઓ અને મનુષ્યોમાં બહુ રોગ થાય. (૨૧) ગ્રવણમાં શનિ આવે તો ધાન્ય સમભાવ હોય, ચૌપર્ણમાં રોગ થાય, મેઘ મધ્યમ વરસે. (૨૨) ધનિષ્ઠામાં શનિ આવે તો રાજ્ય પૃથ્વીને પીડે, ગાય બ્રાહ્મણોને પીડા થાય. (૨૩) શતભિષામાં શનિ આવતાં પશુઓને કષ્ટ થાય, મેઘ થોડો પડે, ધાન્ય થોડું પાકે. (૨૪) પૂર્વા બાદપદામાં શનિ આવતાં ધાન્ય મોંઘું અને વધી થોડી થાય. (૨૫) ઉત્તરા બાદપદામાં શનિ આવતાં રાજપીડા, થોડી વર્ષા, થોડું ધાન્ય થાય. (૨૬) રેવતીમાં શનિ આવતાં મેઘ ન વરસે, સોનું રૂપું રત્નો વેચી ધાન્યસંગ્રહ કરવો. મધ્ય દેશમાં સુકાળ થાય. દેશને પીડા થાય અને રાજ્યોમાં બંધકર યુદ્ધ થાય.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

ઇતર ગ્રહોની ગતિ પરથી વર્ષક્ર્ણ.

સૂર્ય—જો સૂર્યમાં કાંઈ જાતનો વેદ દેખાય તો પીડા, ભય, ચોરનો ઉપદ્રવ અને દ્રવ્યનો નાશ સમજવો. સૂર્યમંડળમાં ધુમાડો દેખાય તો મનુષ્યોનો નાશ થાય. સંહિદ, લાલ, પીળા અને કાળા સૂર્યના કિરણો દેખાય તો અનુક્રમે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણનો નાશ થાય અને જે ત્રણ ચાર વર્ણના મિશ્ર કિરણો દેખાય તો રાજ્યોનો નાશ થાય. તાંબા સરખા વર્ણવાળા કિરણો ઉપરના ભાગમાં ફેલાએલાં હોય તો રાજ્યનો નાશ થાય. ઉદય તથા અસ્ત સમયે કાંઈકે કપિલ સંધિત શ્વેત સ્વચ્છ કિરણ હોય અને તોંબા સરખા લાલ વર્ણનો કે કપિલ વર્ણનો સૂર્ય હોય તો શિશિર ઋતુમાં સારો જાણવો. વસંતમાં કેસર જેવો કે કપિલ વર્ણનો સારો. ગ્રીષ્મમાં લાલ રંગનો કે સોના જેવા રંગનો સૂર્ય સારો. વર્ષામાં વિચિત્ર વર્ણનો સારો કહો છે. શરદામાં કમળના મધ્ય ભાગ જેવો અને હેમંતમાં લાલ વર્ણનો સારો જાણવો. મોરની પાંખ જેવો સૂર્યનો વર્ણ દેખાય તો ૧૨ વર્ષસુધી વરસાદ ન થાય. ચંદ્રમાના જેવો સૂર્યનો રંગ હોય તો ખીજા રાજ્યનું રાજ્ય થાય. કાળો વર્ણ હોય તો સપાંદિનો ભય થાય. બરમ સરખો રંગ હોય તો સુદ્ધ થાય.

ચંદ્ર—ઉદયકાળે ખીન અને મેષના (ખીનના) ચંદ્રમાનું મુંગ દર્શિયુ

બાળુએ ઉચું હોય તો અશુભદાયક; મિથુન કે મકરના ચંદ્રનું શૂંઘ ઉત્તરની બાળુએ ઉચું હોય તો શુભ; વૃષભ કુંભના ચંદ્રનાં બેઉ શૂંઘ સમાન, ઠકે કે સિંહના ચંદ્રનાં બાણુકાર, વૃશ્ચિક કે ધનના ચંદ્રનાં રથૂળાકાર, તુલા કે કન્યાના ચંદ્રનાં ચળના આકારનાં હોય તો શુભદાયક; એથી વિપરીત જો ચંદ્રોદય થાય તો દુઃકાળ તથા કલહ જાણવો. જે માસમાં જેવો ચંદ્ર જાગ્યો હોય તે માસનું તેવું ફળ જાણવું.

પૂર્વોષાદા, ઉત્તરાષાદા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ એ નક્ષત્રોમાં દક્ષિણાચારી ચંદ્રમાં હોય તો અગ્નિભય, જળચર અને સર્પોનો નાશ થાય. વિશાખા તથા અનુરાધા નક્ષત્ર પર આવેલો ચંદ્ર દક્ષિણની તરફ ચક્રને ગમન કરે તો સદા અશુભ. મધ્યા પર મધ્યમચારી અને વિશાખા પર ઉત્તરચારી ચંદ્રમાં શુભદાયક છે. રેવતી આદિ ૬ નક્ષત્રો પર ચંદ્ર શુભ છે. આર્દ્રા આદિ ૧૨ નક્ષત્રો પર મધ્યમચારી ચંદ્ર શુભ છે.

શુકલ પક્ષમાં ઉદયકાળે મધ્યમાં પાતળો એવો ચંદ્રમાં હાનિકારક અને કુબ્ધપક્ષમાં લાભકારક છે. દક્ષિણ બાળુએ રથૂળ હોય તો હાનિકારક અને ઉત્તરમાં વધારે રથૂળ હોય તો વૃદ્ધિદાયક જાણવો. રથૂળ સુદર ચંદ્રમાં સુનિદ્રકારક છે, અને કૃશ ચંદ્રમાં ઉદય પામે તો કુર્બક્ષકારક છે. નીચે મુખ હોય તો સ્વભાવ જાણવો અને દંડાકાર હોય તો પ્રજામાં કલહ થાય. મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ એ મહોવડે ચંદ્ર મંડળનું શૂંઘ વેધિત હોય તો ક્રમે કરીને ક્ષેત્રનાશ, મોંઘવારી, વધોનાશ, રાજ્યનાશ અને પ્રજાનાશ સમજવો.

મંગળ—મેષ અને વૃષભ રાશિ પર મંગળનો ઉદય થવાથી અડધ, તલ એ ધાન્યનો પાક સારો થાય નહિ, ખીજો ધાન્યનો સાધારણ પાક થાય. મિથુન અને કર્ક રાશિ પર ઉદય થવાથી વરસાદ ધણે પડે. પહેલાં વાવેલાં ખીજ નડામાં જાય અને પાછળ વાવેલાં ધાન્ય સારાં જોડે. સિંહ રાશિ પર ઉદય પામે તો તેલ, સોનું, રૂપું, પિત્તળ મોંઘું થાય. કન્યા રાશિ પર ઉદય થવાથી દુઃકાળ પડે. તુલા રાશિ પર થવાથી લાઠડાં, ફળ, ઘાસ મોંઘાં થાય. વૃશ્ચિક રાશિ પર ઉદય થવાથી ચોર, અગ્નિનો જય રહે. સાપ વીંછી બહુ ઉત્પન્ન થાય. પાક સારો થાય. ધન રાશિ પર ઉદય થવાથી ચોરડી ને ઝાંઝર સારાં પાકે. આવજી-બાદરવો સુખમાં જાય. મકર રાશિ પર ઉદય થવાથી વરસાદ સારો પડે. તેથી પહેલાં વાવેલાં ધાન્યો નાશ પામે, પછી બહુ ધાન્યો પાકે. કુંભ રાશિ પર ઉદય થવાથી વરસાદ સારો પડે તેથી લીલો દુઃકાળ પડે અને પાક નાશ પામે.

મીન રાશિ પર હિય યવાથી રાગને બય ઉત્પન્ન થાય, ચોપર્ગા જનવરો, માત્ર, અનાજ ઇત્યાદિ મોંઘાં થાય.

પોતાના હિયના નક્ષત્રથી આઠમા નવમા નક્ષત્ર પર મંગળ વકી હોય તો એ નક્ષત્ર પર રહે ત્યાંસુધી પ્રજામાં પીડા થાય અને અગ્નિ-ક્રોધ થાય. દસમા અગ્નિઆરમા કે બારમા નક્ષત્ર પર વકી હોય તો પ્રજામાં સુખ થોડું અને વરસાદનો નાશ થાય. હિય નક્ષત્રથી તેરમા ચૌદમા નક્ષત્ર પર વકી હોય તો ખેતીની વૃદ્ધિ અને સર્પોનો બય. હિયથી પંદર સોળમા નક્ષત્ર પર વકી હોય તો સુકાળ વેતો અને બય તથા રોગ થાય. સત્તર અઠારમા નક્ષત્ર પર વકી હોય તો ચોરાદિકથી ધનનાશ થાય. પૂર્વાશ્વિની, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રો પર મંગળનો હિય થાય અને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર પર વકી હોય અને રોહિણી પર અસ્ત હોય તો ત્રિસોડીને પશું નષ્ટ કરે. શ્રવણ પ્રુષ્ય પર હિય યધને વકી થાય તો રાગની હાનિ કરે. જે દિશામાં મંગળ હિય થાય તે દિશાના રાગને બયકારક જાણવો. મધ્ય નક્ષત્ર પર મંગળ હિય પામીને પછી વકી થાય તો વરસાદ ન થાય. પ્રજામાં યુદ્ધબય. પાંડુ દેશના રાગનો નાશ થાય. મધ્ય વિશાખા રોહિણી એ નક્ષત્રો પર મંગળ હોય ત્યારે તેના તારાઓને બેદન કરે તો પ્રજામાં દુકાળ અને અહામારી થાય. ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, મૂળ, શ્રવણ, મૃગશીર એ નક્ષત્રો પર મંગળ હોય અથવા રોહિણી નક્ષત્રના તારાથી દક્ષિણે હોય તો વરસાદ ન થાય. મંગળ બધાં નક્ષત્રોની ઉત્તરની બાજુએથી આવે તો શુભ જાણવો અને દક્ષિણની બાજુએથી આવે તો અશુભ જાણવો. તારાને બેદન કરે તો પ્રજામાં યુદ્ધ થશે એમ જાણવું.

બુધ—ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, ઉત્તરાષાઢા, મૃગશીર અને રોહિણી એ નક્ષત્રો પર વિચરતો બુધ જો એ તારાઓને બેદન કરે તો વરસાદ ન થાય અને પ્રજામાં રોગબય પેદા થાય. આદ્રોથી મધ્ય નક્ષત્રસુધીમાં બુધ વિચરતો રહે અને એ તારાઓને બેદન કરે તો દુકાળ, કલક, રોગની વૃદ્ધિ થાય અને પ્રજામાં બય પેદા થાય. હસ્તથી જ્યેષ્ઠાસુધીનાં નક્ષત્રો પર બુધ રિયત હોય તો પ્રજામાં કુશળ, સુકાળ અને આરોગ્ય રહે તથા પશુઓનો નાશ થાય. ઉત્તરા બાદપદા, ઉત્તરા શ્વિની, કૃતિકા, ભરણી એ નક્ષત્રો પર ગતિ કરતો બુધ હોય તો જીવોના શરીરની સાત માત્રોનો નાશ થાય અર્થાત્ દુકાળ પડે. અશ્વિની, સતભિષા, મૂળ, રેવતી એ નક્ષત્રો પર વિચરતો અને તે તારાઓને બેદન કરતો બુધ વેવ,

અથ અને વેપારનો ધંધો કરનારનો નાશ કરે. તથા પૂર્વો નક્ષત્રો પર વિચરતો બુધ તે તારાઓનું ભેદન કરે તો દુકાળ, રાજ્યયુદ્ધ, રામ અને ચોરથી પ્રાણીઓને બચ પેદા કરે. બદ્ધણી, કૃતિકા, રોહિણી, રવાતી પર બુધ હોય તો બુધની પ્રાકૃતા ગતિ સમજવી. આશ્વી, મૃગશિર, આશ્વિના અને મધા પર બુધ હોય તો તેની મિત્રા ગતિ જાણવી. પુનર્વસુ, પૂર્વાશ્વિની, ઉત્તરાશ્વિની, બુધ, એ નક્ષત્રો પર બુધ હોય તો સંક્ષિપ્તા, પૂર્વાભાદ્રપદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, અશ્વિની પર હોય તો તીક્ષ્ણા, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, મૃગશિર પર બુધ હોય તો યોગાતિકા, શ્રવણ, મિત્રા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા પર હોય તો ધોરા અને વિશાખા, અનુરાધા, હરત પર હોય તો પાપા ગતિ જાણવી. એ પ્રાકૃતા આદિ ગતિઓ પર બુધ ઉદય પામે અથવા અસ્ત થાય ત્યારે જોટલા દિવસસુધી રહે છે તેનું પ્રમાણ યથાક્રમથી એ પ્રમાણે જાણવું કે પ્રાકૃતા ગતિમાં ૪૦ દિવસ, ૫૬મી મિત્રામાં ૩૦ દિવસ, સંક્ષિપ્તામાં ૨૨, તીક્ષ્ણામાં ૨૦, યોગાતિકામાં ૯, ધોરામાં ૧૫ અને પાપામાં ૧૧ દિવસસુધી ઉદય અથવા અસ્ત રહે છે. એ ગતિઓ પર દસ્ય બુધ પછી અદસ્ય રહે છે. પ્રાકૃતામાં ખેતીની વૃદ્ધિ, કુશળ, આરોગ્ય અને વરસાદ સારો થાય. મિત્રા તથા સંક્ષિપ્તામાં પછુ શુભ ફળ થાય છે. અન્ય ગતિઓમાં-અશુભ ફળ થાય.

વૈશાખ, શ્રાવણ, પૌષ, આષાઢ એ માસમાં બુધ ઉદય પામે તો મનુષ્યોને અશુભ ફળ દે છે-અને બીજા મહિનામાં ઉદય પામે તો શુભ ફળ દે છે. આસો અને કારતકમાં ઉદય પામે તો યુદ્ધ, દુકાળ અને અગ્નિભય થાય અને ચાંદી કે સ્વર્ણ મહિની પેડે સ્વચ્છ ઉદય થાય તો બુધ શુભ ફળ આપે છે.

રાહુ—રાહુ સૂર્ય કે ચંદ્રને ગ્રસે છે તેથી ગ્રહણ થાય છે એવું આર્ય જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. આ કારણથી પૂર્વે જે સૂર્યગ્રહણ તથા ચંદ્રગ્રહણનાં ફળો દર્શાવ્યાં છે તે રાહુનાં ફળ સમજવાં.

કેતુ—કેતુ એ વાસ્તવિક ગ્રહ નથી પરંતુ ધૂમકેતુ ઉદય અને અસ્ત થાય તેનાં ફળો જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે. જોટલા મહિના દેખાય એટલા વર્ષસુધી શુભ કે અશુભ ફળ જાણવું. આઠાસમાં કેતુ દેખાય તે દારણ ફળદાયક છે. નાનો સ્વચ્છ સફેદ પૂંછડીયો તારો શુભદાયક છે. ધૂમાડા સરખો તથા ઇદ્રધનુષ્યના વર્ણ સરખો કેતુ અશુભ છે. જો, તથા કે ચાર થયેલા રૂપેનો હોય તો તે રાજ્યને નષ્ટ કરે છે. મહિંદાર કે સુવર્ણના સરખી કાન્તિવાળો કેતુ ઉદય પામે તો પહેલાં અને

હેલ્થે રાજ્યોને નષ્ટ કરે. બંધૂક પુષ્પ જેવો, લાલ રંગનો, લીલા રંગનો, અને અગ્નિ સમાન વર્ણનો કેવુ અગ્નિભય પેદા કરે. વાંકા આકારવાળા કાળા વર્ણનો કેવુ રોગદાયક છે. જળના જેવો તથા તેલ જેવી કાન્તિવાળો ગોળ કેવુ દુકાળનો ભય પેદા કરે. સફેદ વર્ણવાળો કેવુ ક્ષેમકુશળ અને સુખિષ્ણ કરે. ત્રણ વર્ણવાળો તથા ત્રણ શિખાઓવાળો કેવુ સદા પ્રજ્વળે નષ્ટ કરે. સફેદ રૂપવાળો કેવુ ધશાનમાં હિંદિત થાય તો એ અશુભ ફળદાયક છે. બે શિખાઓવાળો સુવર્ણ સરખો કેવુ અશુભ છે. સૂક્ષ્મ રૂપવાળો અને સ્વેત વર્ણવાળો કેવુ ચોરનો ભય ઉત્પન્ન કરે. નક્ષત્ર સમાન આકારવાળો સાધારણ તારા જેવો કેવુ શુભ છે. વાંસ તથા લતા સમાન આકારનો કેવુ કષ્ટદાયક છે. ભરમ સમાન વર્ણવાળો કેવુ અશુભ છે અને સ્વેત વર્ણવાળો શુભ છે. કૃતિકા નક્ષત્ર પાસે કેવુ હિંદ્ય પામે તો પ્રજ્વળે નાશ થાય. સંખ્યાસમયે ત્રણ શિખાઓવાળો કેવુ હિંદ્ય પામે તો દારણુ અશુભ ફળ પ્રાપ્ત થાય.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

અહોની વક્ર ગતિ તથા સંયુક્ત અહોનું ફળ.

સૂર્ય તથા મંગળ એક નક્ષત્રેમાં આવે અને એક રાશિમાં રાત્રિ, ગુરુ આવે તો મંગળ વક્રભાવી થાય. તેથી વ્યાધિ દુકાળ ચોરવડે પ્રજ્વળે પીકા થાય અને હાહાકાર વર્તે, તથા રાજ્યો પીકા પામે.

રાહુ તથા રાત્રિ એક રાશિમાં આવે તો કર્તારિ યોગ થાય. તેથી મહામારીનો ભય રહે, રાજ્યોમાં યુદ્ધ થાય. રાત્રિ, ગુરુ, મંગળ વક્રો હોય અને એક માર્ગમાં હોય તો ધાન્યધનનો નાશ થાય.

મંગળના ધરમાં રાત્રિ હોય અને ગુરુ પશુ ત્યાં હોય તો પૃથ્વીમાં રથિર માંસનો ધાત્રયક થાય એવી લકાષ્ટ યાત્રે. રાત્રિ મૂળ નક્ષત્રમાં હોય તો વર્ષો થાય પણ દુકાળ પડે અને પ્રજામાં વ્યાધિ તથા રોગ ઉત્પન્ન થાય. રાજ્યને ઉપદ્રવ થાય અને અનેક જીવોનો નાશ થાય.

સૂર્ય મૃગશિરમાં હોય અને તેમાં ગુરુ હોય, વરખમાં મંગળ હોય તો અનુદર્ભ થાય.

મૂળ, મધ્ય, રેહિણી, રેવતી એ નક્ષત્રોમાં ગુરુનો હિંદ્ય હોય અને એમાં રાત્રિ પડે તો દુકાળ પડે, પૃથ્વી કપે, હાહાકાર થાય.

ન્યાં નક્ષત્રો ખરે, વિજળી ચમકે ત્યાં થોડો વરસાદ થાય. શુભ મઠ અતિયાર પામે અને ફૂર મઠ સ્થિત થાય તો કાળ પડે, દેશનો નાશ થાય અને પ્રજામાં મહામારી થાય. મેઘ બહુ વરસે કે ન વરસે. વૈશાખમાં મેઘ જલ્દી પડે એ સારા મઠના અતિયારનું ફળ છે.

મંગળ, ચંદ્ર, ગુરુ એક રાશિમાં આવે તો સત્યયુગ વર્તે.

વરખ રાશિમાં શુક્ર આવે અને સૂર્ય, મંગળ, શનિની પૂર્ણ દૃષ્ટિથી દેખાય તો પૃથ્વીમાં અન્ન પાચન ન થાય, રસ ધાન્ય ક્ષય પામે અને રાજાઓમાં યુદ્ધ થાય.

જો સૂર્ય, શનિ વરખ રાશિમાં હોય તો રાજા મૃત્યુ પામે. ધાન્ય કપાસ મેંધાં થાય. અગ્નિભય રહે. શુક્રના અસ્ત પર પશુનો નાશ થાય.

કન્યા, મીન, વૃશ્ચિક, સિંહ, ધન, વૃષભ અને મિથુનમાં શનિ મંગળ વક્ર થવાથી ક્રોધી રાજાઓથી પૃથ્વી પીડા પામે, લડાઈ થાય, કાળ પડે, ખેતી નાશ પામે; શનિ મીનમાં જવાથી જમતને ચક્ર પેડે ભમવું પડે.

શુક્ર, સૂર્ય, શનિ મેષમાં આવે તો સોનું, જવ, ઘઉં, ઠાંદરા, કાંગ, દૂધ દહીં મેંધાં થાય. ગુરુ અને મંગળનો સંયોગ હોય અને તે મિથુનમાં આવે તો મનુષ્યો તથા રાજા નાશ પામે.

શુક્ર, મંગળ, શનિ કર્કમાં આવે તો વિરાટ અને લલાટ દેશમાં સંપૂર્ણ નાશ થાય. શુધ, શુક્ર, મંગળ, સૂર્ય, ગુરુ, શનિ એ વક્રી થાય તો મહા ભય પેદા થાય, સાતદ્વીપમાં પીડા થાય, અન્ન ન પાકે, હાથી, થોડા, બેંસ અને મનુષ્યો નાશ પામે, તથા મેઘ ન વરસે, લોક પર-સ્પર દ્રવ્ય હરે, તથા અગ્નિ ચોરનો ભય પેદા થાય.

સૂર્યથી શનિસુધીના સારા તથા માઠા મઠો એક રાશિમાં આવે તો ગોલક યોગ થાય, તેથી પૃથ્વીને પીડા ઉપજે, મેઘ ન વરસે, દેશનો નાશ થાય, મહામારી થાય, દુકાળ પડે, આગ લાગે, લડાઈમાં રાજાઓ નાશ પામે, લોકો તથા પશુઓને પીડા થાય, અતિવૃષ્ટિ તથા અનાવૃષ્ટિ થાય, ઉદર, ટીક તથા છીડા ઉત્પન્ન થાય. આઠાણે વૃક્ષોમાં ફળફૂલ આવે, ત્રાસુઓ બદલાઈ જાય અને લોકો મનુષ્યમાંસ ખાધને ઉદરનિર્વાહ કરે.

શુક્ર, ગુરુ તથા શુધનો અતિયાર થવાથી પારકી સેના ચડી આવે, રાજ્યમાં દુકાળ પડે.

મંગળ તથા શનિ વક્ર થવાથી ભય તથા રોગ પેદા થાય.

મેષનો સૂર્ય અને વૃલાનો ચંદ્ર થવાથી વરસાદ થોડો થાય, ધાન્યો મેંધાં થાય. વરખનો સૂર્ય થાય અને વૃશ્ચિકનો ચંદ્ર થાય તો ધાન્યનો

સંગ્રહ કરવો. જે માસ તેનું રક્ષણ કરે તેા જમણો લાભ થાય અને ત્રણ મહિના રાખે તેા હાનિ થાય.

-મિથુનનો સૂર્ય હોય અને ધનનો ચંદ્ર હોય તેા ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાથી એક માસે જમણો લાભ થાય અને જે માસે હાનિ થાય. ઠકનો સૂર્ય અને સિંહનો ચંદ્ર થાય ત્યારે ધાન્યસંગ્રહ કરવાથી ૭ માસે જેવડો નફો મળે અને સાતમે માસે તુકસાન થાય.

સિંહનો સૂર્ય અને કુંભનો ચંદ્ર હોય તેા પાંચ માસ ધાન્ય સંગ્રહવાથી જેવડો લાભ થાય તથા ૭ડે માસે લાભ ન મળે. કન્યાનો સૂર્ય, અને મીનનો ચંદ્ર હોય ત્યારે ચાર માસ ધાન્ય સંગ્રહવાથી જમણો નફો થાય અને પાંચમા માસમાં હાનિ થાય.

તુલાનો સૂર્ય અને મેષનો ચંદ્ર હોય તેા ત્રણ માસ ધાન્ય સંગ્રહવાથી ત્રણગણો લાભ થાય. વળી વૃશ્ચિકનો ચંદ્ર હોય ને ધાન્ય સંગ્રહે તેા બીજા મહિનામાં જમણો લાભ થાય.

ધનનો સૂર્ય અને મકરનો ચંદ્ર હોય તેા ધાન્ય સંગ્રહવાથી એક માસે જમણો લાભ થાય અને બીજા માસમાં લાભ ન થાય. સિંહનો સૂર્ય હોય અને સંક્રાન્તિ હોય, ચંદ્ર ઠકનો હોય તેા ૭ માસ ધાન્ય રાખવાથી ત્રણગણો લાભ થાય, સાતમે માસે હાનિ થાય.

કુંભનો સૂર્ય અને સિંહનો ચંદ્ર હોય તેા પાંચ માસ ધાન્ય સંગ્રહવાથી જમણો લાભ થાય. મીનનો સૂર્ય અને કન્યાનો ચંદ્ર હોય તેા ધાન્ય સંગ્રહવાથી ચાર માસમાં લાભ થાય અને પાંચમે માસે હાનિ થાય.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

પ્રત્યેક માસનાં ચિહ્નો અને તેનાં ફળ.

મેઘગર્ભ વિચાર—નિયમિત ગાજવીજ, વાદળાં, સૂર્ય અને ચંદ્રની આસપાસ દેખાતા વાદળનાં કુંડ, ઉદ્ભવપુષ્પ, હીમ પડવો, ધુમસીયાં વાદળાં, નિયમિત વાયુચક્ર અને નિયમિત તાપ પડવો એ જ્યાં મેઘગર્ભ આકાશમાં બંધાવાનાં ચિહ્નો છે. ખુલ્લા આકાશમાં વાદળાં વિના વીજળી થાય, ઠરા પડે, ધરતીકંપ થાય, ધૂળનાં તોફાન થાય, ઉત્કાષ્ઠાત થાય, મદ્ય પછી ભાવકું થાય, જહુ આકળ પડે, ચિરાજામાં તાપ પડે અને ઉનાળામાં ઠંડી જણાય એ જ્યાં અનિયમિત પ્રકારે મેઘનો મર્મ અથવા મેઘપુષ્પ જમડવાનાં ચિહ્નો સમજાવા.

કારતક—કારતક માસમાં મેઘનો ગર્ભ મધ્ય તો ચોમાસાના ચારે માસ જોઈતો વરસાદ વરસે અને બીજો વર્ષ સુકાળ વર્તે. કારતક માસમાં વિધવિધ રંગનાં વાદળાં થાય અથવા વરસાદનું આવકું થાય તો મેઘનો ગર્ભ પાક્યો એમ સમજવું.

કારતક સુદ અતિપદા (૫૩વા)ને દિને બુધવાર હોય તો કરકઈ વરસ થાય તથા સુદ ૧૫ ને દિને રવિવાર હોય તો રૂનો ભાવ વધે.

સુદ પાંચમે રવિવાર હોય તો ધાન્યસંગ્રહ કરવાથી લાભ થાય. માળવામાં મરડી, દક્ષિણમાં હિત્વાત, પૂર્વમાં વિગ્રહ અને શુભરાતમાં ખજાનગાદ થાય. તે દિવસે જો મૂળ નક્ષત્ર હોય તો વર્ષ સુધરે, પૂર્વાષાઢા હોય તો સાધારણ થાય અને ઉત્તરાષાઢા હોય તો તીડ આવે.

સુદ ૫, ૭, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩ ને દિવસે વાદળાં કે આવકું થાય તો જોઈ માસમાં ચોમાસું શરૂ થાય અને વરસ સાફ નીવડે.

કારતક સુદ ૧૦, માગશર સુદ ૧૦, પોષ સુદ ૫, માઘ સુદ ૭ એ દિને મેઘ ગાળે તો ચોમાસાના ચારે માસ સારો વરસાદ થાય. સુદ ૧૧ કે ૧૪ સે વાદળાં કે વિજળી થાય તો અવાડમાં સારો વરસાદ થાય.

કારતક સુદ ૧૫ ને દિને કૃતિકા નક્ષત્ર હોય અને તે દિને વાદળ કે વિજળી થાય તો વરસાદ ખૂબ વરસે. ભરણી હોય તો ખંડવૃષ્ટિ થાય અને દેશને હાનિ થાય. રોહિણી હોય તો સંતાપ, દુકાળ ને દુઃખ ઉપજે. જો અશ્વિની હોય તો ધાન્ય અને વર્ષા મધ્યમ સમજવા. કારતક માગશરની સંક્રાન્તિમાં મેઘ પડે તો ધાન્ય મધ્યમ પાડે.

વદ ૪ ને દિને વાદળ કે આવકું થાય તો અવાડમાં વરસાદ પડે અને વદ ૮ ને દિને વિજળી થાય તો શ્રાવણમાં વરસાદ પડે.

કાર્તિકી અમાસે રવિ સ્ત્રિ કે મંગળવાર હોય અને સ્વાતિ નક્ષત્ર હોય તો દુકાળ વર્તે.

કારતકમાં ચંદ્રગ્રહણ થાય, તારા ખરે, તો ધાન્યસંગ્રહ કરવાથી પાંચ માસમાં જમણે લાભ થાય. સૂર્યગ્રહણ થાય તો સુકાળ થાય પણ ધી મોંઘું થાય.

માગશર—માગશરથી પાંચ માસ સુધીમાં શુકલ પક્ષમાં જો તિથિનો સ્પર્શ થાય તો દેશ નાશ પામે, દુકાળ પડે અને વિગ્રહ થાય.

સુદ ૬, ૮ અથવા ૯ ને દિને મહાનર્મ મેઘમંડળ જન્મ્યાય તો પવન આવે અથવા વરસાદ થોડો પડે.

સુદ ૮ એ વાદળ કે વિજળી થાય તો શ્રાવણમાં સારો વરસાદ પડે.

સુદ ૭ મે રેવતી, આદ્યમે અશ્વિની અને નેત્રે ભરણી હોય અને પવન વિજળી દેખાય તો હેમંત-ઋતુમાં મેઘ પડે.

સુદ ૧૧ ને રોજ રેવિણી નક્ષત્ર હોય અને વિજળી ચમકે તથા મેઘ વરસે તો વરસાદ સારો સમજવો. આવશ્યુ વદર્માં વરસાદ થાય.

સુદ ૧૪ સે જ્યાં વિજળી દેખાય ત્યાં અષાઢ માસમાં વરસાદ પડે.

સુદ ૧૫ ને રોજ જો ચંદ્રનો અતિચાર હોય, ઉત્તર દક્ષિણમાં વિજળી થાય તથા આકાશ મેઘયુક્ત હોય તો મેઘ વરસે. તે રોજ ચંદ્રમંદળ હોય તો ગ્રાતી, પરવાળા, ચંખ, ઠેસર અને ઠંકે તથા માસ સંગ્રહવાથી લાભ થાય.

વદ ૭ ને રોજ આકાશ મેઘાગ્રાહિત હોય અને ૮ ને રોજ શત-ભિષા નક્ષત્ર હોય તો મેઘમળ સારો નીવડે અને આવશ્યુ માસમાં સ્વાતિ નક્ષત્રમાં વરસાદ પડે.

વદ ૭ ને રોજ મેઘરહિત આકાશ હોય અને હીચ પડે તથા ધરણે વિજળી થાય તો આવશ્યુ માસમાં અવશ્યુ નક્ષત્રમાં વરસાદ પડે અને સુકાળ વર્તે.

વદ ૧૩-૧૪-૦)) એ તિથિમાં વિજળી સાથે મેઘ પડે તો વરસાદ જરૂર થાય. ૦)) ને રોજ વિજળી, હીમ, મેઘમંડળ કે આવકું થાય તો આવશ્યુ માસમાં સ્વાતિ નક્ષત્રમાં સારી પેડે જળ વરસે ને ધાન્ય પાકે તે રોજ શનિ, રવિ, મંગળ એક સ્થાને હોય તો ધાન્ય સંગ્રહવાથી ખમણો લાભ થાય. તે દિવસે મંદળ હોય તો વરસાદ પહેલાં ખેત્રાવે ને ધાન્ય મોંઘું થાય.

૦)) ને દિને મૂળ નક્ષત્ર હોય તો ચોમાસું સાફ વરસે. તે રોજ એક જ સ્થાને સોમ, શુક્ર અને ગુરુના મંડો હોય તો સાફ વરમ પાકે.

માહ—માહ માસની સંક્રાન્તિને દિને જો વરસાદ પડે તો બહુ દૂધવાળા ગાયો અને બહુ ધાન્યવાળા પૃથ્વી થાય.

સુદ ૧ ને રોજ જો વાદળ અને વાયુ હોય તો તેવ અને સરસવ મોંઘાં થાય. તે દિને જો જુલવાર હોય તો ત્રણ માસ મેઘવારી રહે તથા વર્ષા ન થાય. સર્વ માસમાં પ્રથમ જુલવાર હોય તો દુકાળ પડે. જોરની પ્રતિપદાને દિને જુલવાર આવે તો વરસાદનો નાશ થાય.

માહમાં દાદ પડે અને ચૈત્રમાં નૈઋત્ય ઢોલમાં વરસે તથા આદ્રીમાં જળ ન પડે તો દુષ્ટ સમય આવે.

સુદ બીજે આશ્લેષમાં વાદળાં ને વિજળી હોય તો અન્ન મોંઘું થાય.

સુદ ૩ ને રોજ વરસા વિના વાદળ કે ગાજવીજ થાય તો ઘઉં અને જવ મોંઘા થાય. સંઘ્રહવાથી ૩ માસમાં ત્રણગણો લાભ થાય.

સુદ ૪ ને રોજ વાદળાંથી ચંદ્ર ન દેખાય તો ખાન તથા નાળાંયેર મોંઘા થાય. સુદ ૫ ને રોજ વાદળાં હોય અને હિતરને વાયુ વાય તો બાદરવામાં વરસાદ ન પડે.

સુદ ૬ ને સોમવાર હોય તો ઘી તેજ મોંઘા થાય. છઠ મેઘવાળો હોય અને વરસે તો કપાસ સંઘ્રહવાથી અધિક લાભ થાય.

સુદ ૭ ને દિને સોમવાર હોય તો કાળ પડે અને રાજ્યોમાં લડાઈ થાય. જો તે દિવસ વાદળાં વિનાનો હોય તો વરસાદ ન વરસે અને જો વાદળાં થાય તો આપાડમાં ઘણો વરસાદ થાય અને તે સાથે વિજળાં હોય તો ચારે માંસ સારો વરસાદ પડે.

સુદ ૮ ને દિને ચંદ્ર નિર્મળ હોય અને સુરજ વાદળાંમાં હોય તો રાજ્યને ભય પેદા થાય. સુદ ૯ ને દિને ચંદ્રમાનુ મંડળ હોય તો આપાડમાં પહેલો વરસાદ થાય અને ધાન્ય મોંઘું થાય. જો વાદળાં આમ તેમ દોડે તો વરસે. જો એ દિને આકાશ તદ્દન નિર્મળ હોય તો આવશ્યુ તદ્દન સૂકો ગય. સુદ ૧૦ થી ૧૨ સુધીના ત્રણ દિવસ મેઘ માત્રે અથવા વરસે તો અપાડમાં સુકાળ થાય. જો શતભિષાયુક્ત વિજળાં હોય તો એ વર્ષમાં સુકાળ સારો વર્તે.

સુદ ૧૫ ને દિને વાયુ, વાદળાં, વિજળાં કે ચંદ્રકુંડ હોય તો મેઘ-ગર્ભનો પરિપાક સમજવો. તેથી વરસાદ સારો પડે. જો દિવસે જો ચંદ્ર-અદૃશ્ય હોય તો ચારે માંસ વરસાદ પડે પણ ધાન્યસંઘ્રહથી લાભ થાય. જો ચંદ્ર નિર્મળ હોય તો ધાન્યનો સંઘ્રહ કરવો કારણકે દુકાળનો ભય રહે.

વદ ૨ ને રોજ વાદળ વિજળાં થાય તો આવશ્યુ બાદરવો વરસે. વદ ૫-૬-૧૦-૧૧ ને રોજ વાદળાં ને વિજળાં હોય તો વરસાદ સારો પડે. વદ ૭ થી ૧૩ સુધી પૂર્વમાં મેઠ હિપડે તો આપાડમાં ઢેલી થાય.

વદ ૯ ને રોજ મૂળ નક્ષત્ર ને રવિવાર હોય તો બાદરવા વદ ૯ ને રોજ જરૂર વરસાદ પડે.

વદ અમાસને રોજ વાદળાં થાય કે વિજળાં, વાયુ, હીમ દેખાય તો બાદરવા સુદ ૧૫ ની આસપાસ સારો પડે. તે દિવસે સૂર્યઅદૃશ્ય થાય તો વરસ સારું પાડે.

ફાગણ—સુદ ૧૧ ને રોજ શુક્ર અસ્ત થાય તો ૬ માસમાં અનેક પ્રકારનો દુકાળ પડે.

સુદ ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧ એ દિને જો કૃતિકા નક્ષત્ર હોય તો બાદ-રવા વદ ૦)) તથા આસો સુદ ૪-૫ ને દિને વરસાદ જરૂર પડે.

સુદ ૧૫ ને રોજ મેઘ, વિજળી કે કરાનું તોફાન થાય તો ચોમા-સામા લાખો વખત પવન થવાથી વરસાદ ન પડે એ દિને જો પશ્ચિમ-નો વાયુ હોય તો સારો, પૂર્વનો હોય તો ખંડ વૃષ્ટિ, દક્ષિણનો હોય તો ધનનાશ, ઉત્તરનો હોય તો અતિવૃષ્ટિ અને ચારે દિશાનો વાયુ હોય તો મજાને કુઃખ થાય.

વદ ૨ ને રોજ વાદળાં હોય અને વિજળી ન હોય તો શ્રાવણ-બાદરવો વરસે. વદ ૩ ને દિને પવન, સાથે મેઘ દેખાય તો આસો સુદ ૪ ને દિને વરસાદ પડે.

વદ ૬ ને રોજ આકાશ મેઘવાળું હોય તો આસો વદ ૭ ને રોજ રાત દિવસ વરસાદ પડે.

વદ ૦)) ને મંગળવાર હોય તો દુકાળ પડે માટે ધાન્યનો મંચક કરવો. મેઘમટા હોય તો વરસ સાઈ થાય અને સૂર્યમંદળ હોય તો ધાસની તાણુ પડે.

ચૈત્ર—ચૈત્ર માસ નિર્મળ તપે અને લૂ ઝરે તો ચોમાસુ સાઈ જ-ણવું. સુદ ૧ ને રોજ તિથિ, નક્ષત્ર અને ચોમાર્મા જે ભાગ વધારે હોય તેનું ફળ સમજવું. તિથિનો ભાગ વધુ હોય તો ધાસ વધારે પાડે, નક્ષત્ર વધારે હોય તો અનાજ વધુ પાડે અને ચોમાર્મા ધડી વધારે હોય તો રોમનો વધારો થાય.

સુદ ૫ ને રોજ મેઘ છાયો હોય તો શ્રાવણમાં ધડધી જમણો લાભ થાય, અથવા સુદ ૫ વાયુયુક્ત બધી દિશામા નિર્મળ જણાય, તો ધડ મેઘો રહે એમ જણવું. સુદ પાંચમ રોજ રાહિણી, સાતમે આદ્રા, નોમે પુબ્ધ અને પુનમે ચિત્રા હોય અને વરસાદ પડે તો અનુક્રમે, આપાડ, શ્રાવણ, બાદરવો અને આમોર્મા મેઘમર્મને જમાડે.

સુદ છઠે પવન ઉત્તર તરફ ચાલે તો મેઘ ઘેરાય અને બાદરવામાં ઘણો વરસાદ પડે.

સુદ સાતમે બધી દિશા પવનવાળી હોય, મેઘ ન જણાય તો ઠાર-તરૂમાં વરસે, અને ચૈત્ર મુદ્દ આદ્રમે પવન ચાલે તો બાદર રાજ પડે અને વરસાદ ન થાય.

શ્રમણ, ચૈત્ર, વૈશાખ, આપાડ એ ચાર માસમા સ્વાતિ નક્ષત્ર વરસે તો સર્વ ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાથી પાંચ માસની અંદર લાભ મળે.

સુદ ૫, ૭, ૯, ૧૩ ને દિને તારા ખરે તો વરસ બગડે. સુદ ૯ ને રોજ વિજળા થાય તો કાળ પડે.

સુદ ૩, ૫ પવન પૂર્વ અથવા ઉત્તર તરફ ચાલે તો સંપૂર્ણ ધાન્ય ઉત્પન્ન થાય. ૫, ૭, ૧૩ ને રોજ મેઢ પડે તો પવન થાય અથવા વિજળા સાથે મેઢ ગર્જે તો ચોમાસામાં નક્કી કાળ પડે.

સુદ ૧૫ ને રોજ મેઢગર્જના થાય તો ચારે કારા માસ રહે. પુનમે શુક્ર, સોમ કે ગુરવાર હોય, તો ઘેર ઘેર મંગળ વર્તે. પૂનમનું મહત્ત્વ થાય તો વરસ નબળું થાય.

વદ ૧ ને દિને મેઢ હોય તો શ્રાવણમાં મેઢ વરસે. વદ ૨ ને દિને પૂર્વનો વા વાય તો મેઢ ઓછો વરસે અને વરસે તો બાહરવે વરસે. વદ ૩ ને દિને દક્ષિણ વાયુ વાય અને વાદળ પૂર્વ દિશામાં જાય તો આસોમાં વરસાદ પડે. વદ ચોથે આવડું થાય તો પરિશ્રામ સાધારણ. વદ ૩-૪ દક્ષિણ પશ્ચિમ પવન વાય તો ધાન્ય ઓછું નીપળે. વદ ૩-૫ ને રોજ પૂર્વ કે ઉત્તર વા વાય તો બધાં ધાન્ય નીપળે.

ચૈત્ર માસના કૃષ્ણ પક્ષમાં મૂળથી બરણીસુધીમાં તપે તો ચારે માસ સારો વરસાદ થાય. વદ આસો સૂર્યમહત્ત્વ થાય તો સુકાળ વર્તે અને ધર્ત્તમાં લાળ થાય. ચૈત્ર વદ ૧ થી વૈશાખ સુદ ૧૫ સુધીમાં જે વસ્તુનો બાવ આકરો રહે તે વસ્તુનો બાવ બાહરવે આકરો રહે.

ચૈત્રમાં સૂર્ય-અંદ્રનો કુંડ દેખાય તો મેઢનો ગર્ભ બમડથી જાણવો. વૈશાખ—વૈશાખમાં જળ પવનયુક્ત મેઢ ગર્જે અને જેઠમાં ગરમી પડે તો વર્ષ સારું સમજવું. વૈશાખમાં શુક્ર આયમે તે દિવસે ગાજવીજ કે તોફાન થાય તો તે વરસ ઠરવડું થાય.

શુદ્ધ ૩ ને દિને ગુરવાર અને રોહિણી નક્ષત્ર સંપૂર્ણ હોય તો ધાન્ય અને રસકસ સોંધાં થાય. કૃતિકા નક્ષત્ર હોય તો વરસ ઠરવડું થાય. મૃગશર હોય તો વરસ નબળું થાય. સુદ ૧ ને દિને જાને તો ધાન્ય બહુ પાકે.

સુદ ૭, ૮, ૯ ને દિને જે આકાશમાં વાદળાં થાય તો વરસાદ ન થાય અથવા મધ્યમ વરસાદ પડે. સુદ ૪ ને ગુરવાર આવે તો રૂ તેજ થાય અને શુક્રવારે છઠ પૂર્ણ હોય તો ૧૧ માસમાં રૂ સરતું થાય.

સુદ ૫ ને દિને આકાશમાં વાદળાં થાય અને જાને તથા વરસે, પ્રભાતથી સાંજસુધી વા વાય તો સર્વ ધાન્યનો મંગલ કરવાથી બાહરવામાં લાભ થાય. વાદળ વિજળા વિના એકલો પૂર્વનો પવન હોય તો તેટલું નબળું ફળ ન આવે.

સુદ ૭ ને દિને પૂર્વનો પવન ચાલે અને મેઠ ચડ્યો હોય અથવા જળખિંદુ પડે તો ધાન્ય સંગ્રહીને બાદરવામાં વેચવાથી લાભ થાય. પૂનમે ચંદ્રગ્રહણ હોય તો રૂ, મગ, અડદ, ઘઉં તથા તલનો સંગ્રહ કરવાથી ત્રીજો માસે લાભ થાય.

વદ ૮ અને ૧૪ નો વાયુ દક્ષિણ કે અગ્નિનો તોફાન સાથે હોય તો વરસાદ સારો થાય અને વરસ સાફ નીવડે. વદ અમાસે સૂર્યગ્રહણ થાય તો રસકસ મોઢાં થાય.

જેઠ—જેઠના શુક્લ પક્ષમાં આદ્રીથી ૯ દિવસમાં જે વાદળાં થાય તો વરસ નહાઈ જાયું અને નિર્ભળ હોય તો વરસ સાફ જાયું. આદ્રી પહેલાંનાં નવ નક્ષત્ર વાદળાંવાળાં હોય તો વૃષ્ટિ થાય, જે વાદળ ન હોય તો જલ્દી સારી વૃષ્ટિ થાય.

જેઠ સુદ પડવો ને રવિવાર હોય તો અગ્નિભય, મંડળ હોય તો વ્યાધિભય અને જળનો નાશ, યુધ હોય તો ઠાળ પડે, ગુરૂ, શુક્ર કે સોમ હોય તો સારો વરસાદ પડે અને ધાન્ય સાફ પાકે, શનિ હોય તો જળ સુકાય ને પ્રજનો નાશ થાય.

સુદ ખીજને દિને ચંદ્ર રાહિણીમાં હોય તો ધાન્ય મોઢું થાય; જેઠમાં મિત્રા, સ્વાતિ અને વિશાખાએ વાદળ ન થાય તો આવાડ-માં ન વરસે પણ આવણમાં વરસે. જે જેઠી ખીજે ચંદ્ર રાહિણી સાથે હોય તો આવણમાં મેઠ વરસે. જેઠી ખીજ ગાંધે અને વરસે તો મેઘ-મર્મ ગળ્યો સમજવો. ખીજ અથવા પાંચમ ગાંધે, દક્ષિણનો વાયુ વાય અને મેઘ ચડે તો ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાથી આવણ બાદરવે લાભ થાય.

જેઠ સુદ ૭ ને આદ્રી નક્ષત્ર હોય તેમાં વરસાદ પડે તો નકો ફુકાળ પડે. જેઠ સુદ ૮ ને દિને ચારે દિશાનો વાયુ વાય તો સારો. સુદ ૧૧ ને દિને જે ઉત્તરનો વાયુ વાય તો ચોમાસામાં સરખો વરસાદ થાય.

સુદ ૨ અને પૂનમે મૂળ નક્ષત્ર વરસે તો ૬૦ દિવસ ન વરસે. મૂળનું પહેલું ચરણ વરસે તો ૧ માસ, ખીજનું વરસે તો બે માસ, ત્રીજું વરસે તો ત્રણ માસ ન વરસે, ચૈત્ર્ય વરસે તો મેઠ વડેબો વરસે.

જેઠના કૃષ્ણ પક્ષમાં જ્યારે શ્રવણ-ધનિષ્ઠા આવે તે દિવસે જેટલી ધડી વિજળી અને વાદળાં દેખાય તેટલા દિવસ વરસાદ ચોમાસામાં થાય. જેઠમાં મૂળ જગડ્યા પછી પૂર્વાષાઢામાં ગાળવીજ થાય અને શ્રવણ-ધનિષ્ઠામાં વાદળાં-વીજ થાય તો વરસાદ ધણો વરસે.

વદ ૧૦ ને દિને રવિવાર હોય તો ફુકાળ પડે અને રવિવાર હોય

તો લીલો દુકાળ પડે, અમાસે વિજળી થાય તો અસાદ સુદ બીજો વરસાદ થાય. અમાસે સૂર્યગ્રહણ હોય તો ધાન્ય મેઘિું સમજવું. જો માસમાં સૂર્ય તપે તો વરસાદ જાડું વરસે. અમાસે મેઘ ચડે તો અનાવૃષ્ટિ થાય.

આપાડ—સુદ ૧ ને દિને જોટલી ધડી પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય તેના પ્રમાણમાં વરસાદ પડે.

સુદ ૨ થી ૫ સુધી વાદળાં ને વિજળી થાય તો શ્રાવણમાં સારો વરસાદ થાય. આપાડમાં ઠકે સંક્રાન્તિ વરસે તોપણ શ્રાવણ વરસે. સુદ ૩ ને દહાડે પૂર્વનો વાયુ વાય અને મેઘ થાય તો બાહરવામાં વરસાદ પડે.

સુદ ૫ ને દિને વિજળી થાય તો વરસ સાફ પાડે અને ધનધોર જામીને ગર્જના થાય તો અધૂરો વરસાદ પડે. પાંચમે વાદળ વિજળી ઠાંધ ન હોય તો દુકાળ જાણવો.

સુદ ૭ ને દિને જો અંક્ર નિર્મળ હોય તો દુકાળ પડે. સુદ ૯ ને દિને નિર્મળ સૂર્ય હોય તો મેઘ ધણો થાય. તે દિને જો વાદળાંમાં અંક્ર હોય તો ધણું સાફ વરસ થાય.

સુદ ૧૧ ને દિને શનિ રવિ કે મંગળવાર હોય તો ધાન્ય જાડું મેઘિું થાય. સુદ ૧૨ કે ૧૫ ને દિને વાયુ થાય તો વરસાદ થોડો થાય.

આપાડના શુકલપક્ષમાં શુધનો હોય થાય અને શ્રાવણમાં શુકનો અસ્ત થાય તો દુકાળ પડે.

સુદ ૧૫ ને દિને અંક્ર વાદળામાં હોય તો વરસ સાફ પાડે, નિર્મળ હોય તો દુકાળ પડે. જો તે દિવસે ગાજવીજ ને વરસાદ થાય તો સુકાળ વર્તે. સુદ ૧૫ ને પૂર્વાષાઢાએ વાદળ ને વિજળી હોય તો ધાન્ય ધણું નીપજે.

આપાડી પૂનમે પૂર્વનો કે અમિતો વાયુ વાય તો ધાન્ય સાફ નીપજે પણ રોગની હિતપત્તિ થાય. દક્ષિણનો વાયુ વાય તો એક માસ વરસાદ ન પડે અને પડે ત્યારે એલી ચાહે નૈઋત્યનો પવન થાય તો ઓછો વરસાદ પડે. પશ્ચિમનો વાયુ વાય તો વરસાદ ધણો પડે. વાયવ્યનો વાયુ વાય તો ઢોર સુખી થાય ને દુધનો વધારો થાય. પવન સ્થિર હોય તો શ્રાવણ-બાહરવો વરસે. જાંબી દિશાનો વાયુ વાય તો વરસાદ ઓછો થાય અને પિત્તાર્તુ જોર વધે.

પૂનમનું અંક્રગ્રહણ થાય તો ૩ તથા અનાજમાં ચાર માસ પછી પીઠ સધરે. અમાસે સૂર્યગ્રહણ થાય તો વરસાદ થાય પણ રાજવિગ્રહ કોઈ દેશમાં થાય.

આષાઢ સુદ ૧-૪-૫-૬-૭ અને અમાસને દિને વાદળાં થાય તો સારાં. વદ ૧૦ ને રોજ રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો સાઈ.

આવળ—આવળ માસમાં ચિત્રા, સ્વાતિ અને વિશાખા નક્ષત્રમાં મેઘ વરસે તો વરસ સાઈ થાય અને જો વરસાદ ન પડે તો વરસ નળનું થાય તથા મોંઘવારી થાય. આવળમાં શુક્ર આયમે તો મેઘ સારો વરસે.

સુદ ૪ ને દિવસે જો મેઘ પડે તો મ્હોંઘાંઘોં મેઘ આવે. સુદ ૫ ને રોજ પવન થાય તો વરસ સાઈ જળણું. તે દિવસે જો મેઘ આવે તો આરે માસ વરસાદ પડે.

સુદ ૭ ને સ્વાતિ નક્ષત્ર હોય ને જળ પડે તો ધાન્ય ધણું પાકે, પ્રજા સુખી થાય. સુદ ૧૦ ને રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો પાણી થોડું પડે, અનાજ ઓછું પાકે.

સુદ પુનમ ને અવળ નક્ષત્ર હોય તથા વરસાદ પડે તો વરસ ધણું સાઈ નીવડે. તે દિવસે ચંદ્રમહલ હોય તો લી તેવના સંગ્રહથી લાભ થાય.

સુદ ૧૧ ને રોજ રોહિણી નક્ષત્ર જોટલી ધડી હોય તે પ્રમાણે વરસ તેટલા વસા થાય. ૬૦ ધડીના વીસ વસાનું પ્રમાણ સમજવું. તે દિવસે જો કૃતિકા હોય તો વરસ ઠરવઈ થાય અને શ્રેષ્ઠિર હોય તો ફુકાળ પડે. વદ ૧૧ ને રોજ વાદળાંમાં સૂર્ય હોય તો વરસ સાઈ નીવડે. એ દિને રોહિણી નક્ષત્ર હોય અને ઉત્તર દિશાનો વાયુ ચાલે તો સુકાળ વર્તે.

વદ ૦)) નું સૂર્યમહલ હોય તો અન મોંઘું થાય.

બાદરવો—સુદ ૪, ૫, ૭, ૮, ૧૫ એ તિથિઓમાં પર્વત જેવી મેઘમાળા પાંચ દિવસ દેખાય તો સાત દિવસ વરસાદ પડે. સુદ ૧, ૧૨, ૧૩, ૧૫ ને દિને મેઘ દેખાય તો આવતે વર્ષે સુકાળ જળણવો. જો સુદ ૧, ૭, ૮, ૧૨, ૧૫ ને દિને પશ્ચિમે મેઘ દેખાય તો વરસાદ બઢ પડે.

સુદ ૬ ને અનુરાધા નક્ષત્ર હોય તો વરસ સાઈ નીવડે. જો વાદળ, ગાજવીજ ને વરસાદ હોય તો સુખિય વર્તોવે.

બાદપદ માસમાં જો શુક્ર આયમે તો મેઘ વરસે ને ધાન્ય નીપજે. બાદરવામાં કન્યા સંક્રાન્તિએ મેઘ વરસે તો રોજ ધણો થાય અને આસો માસમાં સુખ શાન્તિ થાય. બાદરવામાં જો અમરત્યનો તારો હોય તો વરસાદ બંધ પડે, પણ જો હિમ સાથે વરસાદ ચર થાય તો વરસાદ તથી જાય. બાદરવા સુદમાં ચિત્રા, સ્વાતિ અને વિશાખામાં વરસાદ ન થાય તો મોંઘાંઘું બંધ પડે.

રાજા, મંત્રી, ધાન્ય-રસ-કસના સ્વામી ઇત્યાદિનું કૃણ. ૧૭૩

સુદ પુનમે ચંદ્રમહલ્લ હોય તો ઘી, તેલ, અનાજનો સંગ્રહ કરવાથી ખીજે માસે લાભ થાય. અમાસ રવિવારી હોય તો મોઢવારી થાય.

આસો—સુદ ૧ અને ૧૦ ને રાજા જો આકાશમાં વાદળાં થાય તો આગળ બહુ વૃષ્ટિ થશે એમ સમજવું. સુદ ૪ અને પાંચમે વરસે તો સુકાળ થાય.

સુદ ૭-૮ વરસે તો સુકાળ થાય. વદ ૧-૫-૭-૧૩-૦)) 'મેષ' હિપડે અને પૂર્વ દિશાએથી ચડે તો વરસાદ સારું થાય અને પાંચ દિવસની એલી થાય.

વદ ૦)) ને શનિવાર આવે તો વરસ આકર્ષે આવશે એમ સમજવું.

અમાસે સૂર્યમહલ્લ થાય તો સુકાળ થાય પણ ઘી તેલમાં તેજ આવી જાય; પુનમે ચંદ્રમહલ્લ થાય તો રૂ, કપાસ, તેલનો ભાવ આકર્ષે થાય.

દીવાળી હિપર અને આસપાસના દિવસોમાં વાદળ થાય તો સારાં.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

રાજા, મંત્રી, ધાન્ય-રસ-કસના સ્વામી ઇત્યાદિનું કૃણ.

રાજા-મંત્રી ઇત્યાદિ ઓળખવાની રીત—ચેત્ર સુદ પદ્મવદને દિને જે વાર હોય તે વર્ષનો રાજા કહેવાય છે. મેષ સંક્રાન્તિ જે વારે થાય તે વાર સેનાપતિ અથવા મંત્રી કહેવાય છે. કર્ક સંક્રાન્તિ જે વારે થાય તે સસ્યપતિ અથવા ધાન્યનો સ્વામી કહેવાય છે. મકરસંક્રાન્તિએ જે વાર હોય તે ધાતુ અને વસ્ત્રાદિનો સ્વામી કહેવાય છે, અને વૃશા સંક્રાન્તિનો વાર રસેશ કહેવાય છે.

રાજાનું કૃણ—સૂર્ય રાજા હોય તો વરસાદ થોડો થાય, ધાન્ય અને કૃણ થોડાં થાય. શોકોમાં પીડા, ચોર-અગ્નિનો ભય અને રાજાઓનું મરણ થાય. રાજા મંગળ હોય તો ચોર-અગ્નિનો ભય, રાજાઓમાં વિગ્રહ, પ્રજા દુઃખીકિત થાય. ખંડવૃષ્ટિ થાય. બુદ્ધના રાજ્યમાં વરસાદ સારો પડે. લગ્નાદિ મંગળ પ્રસંગો બહુ આવે. સુકાળ થાય. ગુરુ રાજા હોય તો મેષ ડીક વરસે, ગાયો મનોરથ દેનારી થાય. વ્યાજણો હોમ જાપ કરે અને હિત્સવ થાય. શુક્રના રાજ્યમાં ખેતી ધણી થાય. વરસાદ સારો થાય અને વૃદ્ધો ફળે. વાહર ધણી હિત્વળ થાય. શનિના રાજ્યમાં જળ થોડું, રમજાય, સુદભય, ચોરભય જાણે. શોકો દુઃખાપીકિત થાય.

મંત્રીનું ફળ—સૂર્ય મંત્રી થવાથી બપોર પીડા, ધનધાન્યની વૃદ્ધિ, અને શાહજોને પીડા થાય. રસઠસ મેંધાં થાય. માથાની પીડા થાય. ખેતી થોડી થાય. ચંદ્ર મંત્રી થાય તો પૃથ્વી સ્વસ્થ રહે. માથો દુધ ધણું આપે. રસનું મૂલ્ય વધે. જાડો ફળફૂલવાળાં અને પશુ, પુત્રો તથા સ્ત્રીઓને સુખ થાય. મગજ મંત્રી થાય તો અતિમાર, શિરોવેદના, ધાન્ય મેંધું અને ખેડવૃદ્ધિ થાય. લોકો દસ્તપીડા, કંઠપીડા, દારણ બધની પીડા ભોગવે. શુધ મંત્રી થવાથી કૂર ખાણસો સુધરે, રાજ્ય પ્રજા પર ગ્રેમ રાખે, અમ-ધાસની વૃદ્ધિ થાય, ખેતી સારી થાય, સુકાળ, ક્ષેમ, અને વૃદ્ધિ સારા થાય. ગુરુ મંત્રી થવાથી દેવ-શાહજો પુત્રાય, લોકો ધર્મ ઉપર પ્રીતિ રાખનારા થાય. રાજ્ય ધર્મપ્રવૃત્ત થાય. મેધ સારો વરસે અને ખેતી સારી થાય, અતિવૃદ્ધિ થાય અને નદીઓ સ્તતામાં વહે. શનિ મંત્રી થવાથી માથો નાશ પામે, લોકો અસત્યવાદી થાય. અગ્ની સમુદ્રમાં મેધ પડે નહિ. પોતે રાજ્ય, પોતે મંત્રી અને પોતે ધાન્યનો સ્વામી હોય અને પોતાના જ વાહનથી યુક્ત હોય તો વૃદ્ધિ ન થાય અને દુકાળ પડે.

ધાન્યના સ્વામીનું ફળ—સૂર્ય ધાન્યનો સ્વામી હોય તો મેધ થોડો પડે, અઠદ, મમ, તલ, ઘી, ધઉ વગેરે ચીજો મેંધી થાય. ચંદ્ર ધાન્યનો સ્વામી થાય તો પૃથ્વી જળથી પરિપૂર્ણ થાય, ખેતી વધે, રાજ્યમાં ઉત્સવ થાય. મગજ ધાન્યેશ હોય તો મમ, અઠદ, ઘી, ધઉ વગેરે મેંધાં થાય. ધાન્યનો સ્વામી શુધ થવાથી ઘણી ખેતી અને રસની મેંધવારી થાય. રાજ્ય નીતિમાન થાય. ગુરુ ધાન્યેશ હોય તો મહં, ચોખા, મમ, અઠદ, કોદાંગ મેંધાં થાય. શુક્ર ધાન્યનો સ્વામી હોય તો દુનિયા ઉપદ્રવશિત અને સુકાળવાળી થાય, પણ પાછળથી મેંધવારી થાય. શનિ ધાન્યેશ હોય તો સીરોષ્ટ્રમાં વિગ્રહ થાય અને બમકર કાળ પડે.

રસસ્વામીનું ફળ—સૂર્ય રસનો સ્વામી થાય તો ઘી, તેલ, ગોળ અને મીઠા પદાર્થોનું મૂલ્ય વધે. ચંદ્ર રસસ્વામી થવાથી ઘી, તેલ, ગોળ, દુધ, દહીં, સાકર વગેરે પદાર્થો મેંધા થાય. મંગળ રસસ્વામી થવાથી રાઈ, મીઠું, તલ, તેલ, ઘી, ગોળ મેંધાં થાય શુધ રસેશ થાય તો માથો ઉત્તમ દુધ આપે, વૃક્ષો ફળે, રાજ્યો નીતિમાન થાય. ગુરુ રસેશ થવાથી ધાન્ય કમી થાય, વૃદ્ધિ જાણી થાય, લોકો પાપી થાય. શુક્ર રસાધિપ થવાથી રાજ્ય પૃથ્વીનું પાલન કરવા સમર્થ થાય શનિ રસાધિપ થવાથી પૃથ્વી પર મેધ ન પડવાથી ખેતી નાશ પામે અને અનુપ્ય પાપી થાય.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

જૂદી જૂદી ચીજોની તેજ-મંદી વિષે.

ઠાઠ સંક્રાન્તિ આદ્રો, સ્વાતિ કે મૂળ એમાંના ઠાઠ નક્ષત્રમાં બદલાય તો ધાન્યનો ભાવ વધશે એમ સમજવું.

વર્ષપતિ, સેનાપતિ, કે ધાન્યનો સ્વામી જે ચંદ્ર હોય તો જાણવું કે ધર્મ, ડાંગર અને શેરડી સસ્તાં યશે અને તેમાં મંદી ચાલશે.

ઠકનો શર, ખીનનો શનિ, અને તુલા રાશિનો મંગળ હોય તો ધી, ધણ અને ગોળમાં તેજ થાય.

ઠાઈ પણ વર્ષમાં ઠાઠ પખવાડીજ તેર દિવસનું આવે તે સાક્ષમાં મોંઘવારી બહુ થાય.

ઠાઈ માસમાં સુદ ૨ છુધવારી, સુદ ૬ રવિવારી અને સુદ ૧૦ શરવારી હોય તો ધીનો ભાવ વધે એમ જાણવું.

ઠક સંક્રાન્તિમાં બરણી, મધા કે મિત્રા એમાંનું ઠાઠ નક્ષત્ર એક દિવસ પણ હોય તો અનાજ મોંઘું થશે એમ જાણવું.

ઠાઈ માસની સુદ ૨ નો ચંદ્ર બરણી, રાહિણી, અનુરાધા, મૂળ, વિશાખા, મધા, પુષ્ય, કે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં હોય તો તે માસમાં અનાજની તેજ થાય.

ઠાઈ વર્ષનો રાગ, મંત્રી અથવા ધાન્યનો સ્વામી સૂર્ય હોય તો તે વર્ષમાં એકંદરે અનાજની તેજ જાણવી.

ઠાઈ માસની સુદ ૨ નો ચંદ્ર સોમવારે હિલ્લ પામે તો રૂનો ભાવ ૨૦ દિવસ આકરો રહે પણ શનિવારે હિલ્લ પામે તો ૩ તેથી વધારે આકરું રહે.

ઠારતઠ સુદ ૫ અને કામણ સુદ ૨ મંગળવારી આવે તો ધાન્ય અને રસકસની તેજ, રવિવારી હોય તો સર્વ પ્રકારની મોંઘવારી, શનિવારી હોય તો અનાજની તેજ, અને સોમ-શુધ-શુર કે શુક્રવારી હોય તો અનાજની મંદી આખા વર્ષમાં એકંદરે મમળવી.

ઠાઈ પણ માસની પુનમ ધરી પાંચની અંદર હોય તો ૩ તેજ થાય. ઠારતઠ સુદ ૫ અને પોષ વદ ૦)) જે જે શનિ, રવિ કે મંગળવારી હોય તો અનાજની તેજ જાણવી.

કાષ્ઠ માસમાં વદી ૬ નો ક્ષય હોય તો ર્માં તેજ આવે પણ વદ ૬ ધડી બેની અંદર હોય તો ર્નો ભાવ લગભગ સવાયો થાય.

ચૈત્ર વદ ૧ થી વૈશાખ સુદ ૧૫ સુધી જે વસ્તુઓની તેજ રહે તે વસ્તુઓની તેજ બાદરવામાં પણ રહે.

કાષ્ઠ પેણુ વર્ષમાં હોળા અને ચરત્ પુનમની રાત્રે ચંદ્ર પાસે તારો દેખાય તો ર્નો ભાવ વધે.

ચૈત્ર સુદ ૫ નો વાયુ ચારે દિશાનો વાયુ તો ઘઉંનો સંગ્રહ કરવાથી શ્રાવણમાં લાભ મળે.

કાષ્ઠ માસમાં રવિવારે તિથિનો ક્ષય હોય અને અમાસ સોમવારી હોય તો ર્માં તેજ થાય.

વૈશાખ સુદ ૫ ને રોજ પૂર્વનો વાયુ ચાય કે વાદળ વિજળીનું તોફાન પૂર્વમાંથી આવી પશ્ચિમમાં જાય તો બાદરવામાં મોંઘવારી થાય.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

વર્ષકૃષ્ણ તૈયાર કરવાની સહેલી રીત.

કૃષ્ણ કાઢવાની રીત—પોતાના જન્મ નામ ઉપર કિંવા જન્મ નામની ખજર ન હોય તો આશુ નામ ઉપરથી જન્મ નક્ષત્ર કાઢવું. જેની જન્મકુંડળા તૈયાર હોય તેને તો પોતાનો જન્મ ઠયા નક્ષત્રમાં હતો તે જાણવું સહેલું પડે છે. પણ જે મહિનાનું કૃષ્ણ કાઢવું હોય તે મહિનાની સુદી પડવોને દિવસે કયું નક્ષત્ર આવે તે પંચાંગ ઉપરથી જોઈ લેવું. પણ જન્મ નક્ષત્રથી ચર કરીને સુદી પડવોના દિવસનું નક્ષત્ર કેટલામું આવે છે તે જોવું. તે નક્ષત્ર જેટલામું હોય તે સંખ્યાને ૭ થી ગુણી ગુણાકારને ૯ થી ભાગવા અને જે શેષ રહે તે આંકડાનો ગ્રહ તે મહિનામાં જળવાન છે એમ સમજવું. એ જળવાન ગ્રહનું સ્થળ કૃષ્ણ શું મળશે તે નીચે જણાવેલું છે. જો (૦) અન્ય શેષ વધે તો મંગળ, ૧ વધે તો રવિ, ૨ વધે તો બુધ, ૩ વધે તો શુક્ર, ૪ વધે તો ગુરુ, ૫ વધે તો કેતુ, ૬ વધે તો ચંદ્ર, ૭ વધે તો શનિ, ૮ વધે તો શુક્ર જળવાન છે એમ સમજવું.

ઉદાહરણ—રામચંદ્ર નામના પુરુષનું જન્મ નક્ષત્ર ચિત્રા છે. તેને ૧૯૮૨ ના પોપ માસનું કૃણ બાણવું છે. સુદ ૧ ને રોગ મૂળ નક્ષત્ર છે. ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા અને મૂળ, એ પ્રમાણે મૂળ નક્ષત્ર ૬ કું છે. હવે ૬ ને ૭ થી ગુણી ૬ થી બામવા. $૬ \times ૭ = ૪૨ \div ૯ = ૬$ વધ્યા. એ ઉપરથી ૬ નંબરનો ચંદ્ર ગ્રહ રામચંદ્રને બળવાન છે એમ સમજવું. એ મુજબ હરકોષ માસનું કૃણ ઠાઠી ચકાવ છે.

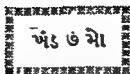
નવ ગ્રહનું કૃણ—(૧) રવિ (Sun). પ્રવાસ કરવો પડશે. મસ્તકમાં વિકાર થશે. મનમાં ચિંતા થશે. છાતી અને શરીરમાં દાઢ વાર દાહજન્ય વિકાર ઉદભવશે. મોટા અધિકારીઓની અવકૃષ્ટા થવાનો સંભવ છે. (૨) બુધ (Mercury). રનેહીઓનો સમાગમ થશે. ઇશ્વરની સેવાનો યોગ આવશે. કવિઓનો સમાગમ થશે અને ધનનો લાભ મળશે. (૩) રાહુ (Dragon's Head). ઉદરવિકાર થશે. શત્રુઓ તમારા દોષ જોશે. દ્રવ્યનાશ થશે. ચિંતાને લીધે ખાવું-પીવું ગમશે નહિ. ચેર, બામટા અને લુચ્ચા લોભાથી ત્રાસ થશે. (૪) ગુરુ (Jupiter). ધનલાભ, ગુરુ-સેવાનો લાભ અને અધિકારીઓની કૃપાનો લાભ થશે. જમીન તથા સ્થાવર મિલકત મળવાનો યોગ છે. તત્ત્વજ્ઞાનની એકાદ ઠળા હસ્તમત કરવા માટે લક્ષ્ય ખેંચાશે. (૫) કેટ (Dragon's Tail). રનેહીઓનું મન કંટુપિત થશે. કલહથી શત્રુઓ ઉત્પન્ન થશે. ધંધામાં જરા નહિ મળે. કામકાજમાં ચિત્ત ચોંટશે નહિ. દરેક ધંધે સાવધાનતાથી કરવો. ઝેરી જનવર, વીંછી, ફતેરો વગેરેનો બચ માટે સાવધ રહેવું. (૬) ચંદ્ર (Moon). ધનલાભ થશે. મન સ્વસ્થ અને આનંદિત રહેશે. ચિંતા નહિ રહે. મિત્રાભ મળવાનો યોગ છે. (૭) શનિ (Saturn). ઉદરનો વિકાર થશે. નિરર્થક આરોગ આવશે. કલહ વધશે. પશુ તરફથી ત્રાસ થશે. ચિંતામાં સમય જશે. (૮) શુક્ર (Venus). ઓસુખ મળશે. વ્યાપારમાં ધનનો લાભ. ચિંતા દૂર થશે અને વખત આનંદમાં જશે. (૯) મંગળ (Mars). ડાહ પશુ કાર્યમાં જરા મળશે નહિ. મોટા અધિકારીઓ અને સરકારની ખફા મરજી થશે. શસ્ત્રક્રિયા (આપરેશન) કરવાનો પ્રસંગ આવશે. આ ગ્રહ શારીરિક અને માનસિક પીડા ઉત્પન્ન કરશે. વખત ચિંતામાં જશે.

વર્ષકૃણ બાણવાની બીજી રીત—તમને જેટલામું વર્ષ જવું હોય તે વર્ષના આંકડામાં, ચંદ્રમાની જેટલામી રાશિ હોય તેનો આંકડો ઉમેરો અને તેમાં જે નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હોય તે નક્ષત્રનો આંકડો

ક્રમેરો. એ સરવાળો ત્રણ જગ્યાએ લખો, એક જગ્યાએ ૨ થી ગુણી ૭ થી ભાગો; બીજી જગ્યાએ ૪ થી ગુણી ૮ થી ભાગો અને ત્રીજી જગ્યાએ ૩ થી ગુણી ૬ થી ભાગો. જો ત્રણે સ્થળે ૦ ન વધતાં કંઈ અંકડા વધે તો એ વરસ ઘણું સારૂ નીવડે. જો પહેલા-ત્રીજામાં ૦ શેષ રહે તો દુઃખ થાય, બીજામાં ૦ શેષ રહે તો ધનનાશ થાય; પહેલા-બીજામાં ૦ શેષ રહે તો દુઃખ સાથે ધનનાશ થાય. જો ત્રણે સ્થળે ૦ વધે તો મરણુ ગુણ્ય કદાચ આવે.

હિસાબરહુ—એક માણસને ૩૨ મુ વર્ષ ચાલે છે. જન્મ સમયે ચંદ્રમાની રાશિ મીન છે. નક્ષત્ર પુષ્ય છે. ૩૨+૧૨ (મીન રાશિ)÷૮ (પુષ્ય નક્ષત્ર)=૫૨ થયાં. ૫૨+૨÷૭=શેષ ૬ વધ્યા. ૫૨+૪÷૮ શેષ ૦ વધ્યું. ૫૨+૬÷૯=શેષ ૦ વધ્યું. એ રીતે બીજા ત્રીજામાં ૦ શેષ વધવાથી તે માણસનું ૩૨ મુ વર્ષ દુઃખ સાથે ધનનો નાશ કરાવે એમ સમજવું.

મુહૂર્ત-પરિજ્ઞાન.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

જાતકર્મ-સંસ્કારોનાં મુહૂર્તો.

ગર્ભાધાનનું મુહૂર્ત—પ્રથમ ઋતુ પ્રાત્ર થયા પછી પુનર્જન્મમાં, શુભ દિવસે, મધ્યા, મૂળ, રેવતી, અમાસ, પુર્ણિમા એ છોડીને બીજા દિવસોમાં ચંદ્રબળ ભેદને ગર્ભાધાનનું મુહૂર્ત નક્કી કરવું. ઋતુ આવ્યા પછી જીને સ્વાભાવિક રીતે ૧૬ રાત્રિસુધી ગર્ભાધાન થઈ શકે છે; તેમાં પ્રથમ ત્રણ રાત્રિઓમાં સ્ત્રી ચાંદાલિની સ્વરૂપ હોય છે, ત્યારપછી પછુ ચોથી, અગ્નીધારમી, અને તેરમી નિર્દિત રાત્રિઓ ત્યજીને બાકીની ૧૦ રાત્રિઓમાં ગર્ભાધાન કરવું એ હિતાવહ છે. ચોથી રાત્રિએ ગર્ભાધાન થાય તો પુત્ર અલ્પાયુધી અને ધનહીન થાય, પાંચમી રાત્રિએ થાય તો કન્યા, છઠી રાત્રિએ થાય તો મધ્યમ પુત્ર, સાતમી રાત્રિએ થાય તો પુત્ર થાય નહિ, આઠમી રાત્રિએ થાય તો ધનસરભક્ષ પુત્ર થાય, નવમી રાત્રિએ થાય તો સોભામયુદ્ધિ, દસમી રાત્રિએ થાય તો શુભવાન પુત્ર, અગ્નીધારમી રાત્રિએ થાય તો અધર્મી પુત્ર, બારમી રાત્રિએ થાય તો ઉત્તમ પુરુષ, તેરમી રાત્રિએ થાય તો પાપકર્મી કન્યા, ચૌદમી રાત્રિએ થાય તો ધર્મકૃતજ અને નિઃશ્યાત્મક મત કરનાર પુત્ર, પંદરમી રાત્રિએ થાય તો પતિવ્રતા અને સોળમી રાત્રિએ થાય તો સર્વને આશ્રય આપનારો પુત્ર થાય. રાત્રિઓમાં પછુ સોમ, સુર, શુક્ર અને શુક્રવાર શુભ જાણવા અને જઈ, આઠમ, પૂનમ, અમાસ, ચોથ તથા ચૌદસ એ તિથિઓ સિવાયની બીજી તિથિઓ શુભ જાણવી. આ જ્યોતિષ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિ છે.

ગર્ભિણીના પુંસવનાદિ સંસ્કાર—મૂળ, પૂર્વોષાદા, ઉત્તરાષાદા, •હસ્ત, શ્રવણ, પૂર્વોભાદ્રપદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા, આશ્વી, પુનર્વસુ, પુષ્ય, રેવતી,

અશ્વિની, બરણી, કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગ અને રવિવાર તથા મંગળવાર એ નક્ષત્રો તથા વાર પ્રથમ મળિણીના પુસવનાદિ સંસ્કાર માટે શુભ જાણવા. રિક્તા તિથિ છોડીને બીજી તિથિઓમાં ગર્ભધારણ થયા પછી બીજા અથવા ત્રીજા માસે ધન, ઠન્યા અથવા મીન એ રિયર લગ્નમાં પુસવન સંસ્કાર કરવો. એ જ લગ્ન આઠમે માસે સીમંત કર્મ માટે શુભ સમજવાં. રવિ, મંગળ અને ગુરુવારે એ સંસ્કાર કરે તો પુત્ર-લાભ થાય, પરંતુ ચંદ્ર અનુકૂળ છે કે નહિ તે જોવું તેમજ દુષ્ટ યોગ ન હોય એ પણ જોવાનું ધ્યાનમાં રાખવું.

સીમંત કર્મનું મુહૂર્ત—પ્રથમ ગર્ભધારણ થયા પછી ચોથા, છઠા અને આઠમા એવા સમ માસમાં સીમંત કર્મનું મુહૂર્ત જોવું. તે માટે પુષ્ય, હસ્ત, પુનર્વસુ, શ્રવણ, મૃગ, રેવતી, રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા એ શુભ નક્ષત્રો છે. પક્ષચિદ્રા અને રિક્તા તિથિ તથા પિતૃતિથિનો ત્યાગ કરવો. ચોથ, છઠ, આઠમ, નોમ, બારસ અને ચૌદસ એ ઉત્તિથિઓ પક્ષચિદ્રા છે. પુસવન સંસ્કાર કયો પછી મળિણીએ હાથ-નીચી ભૂમિ-પર ચડવું-ઉતરવું, બહુ ચાલવું, વહેલી નદીમાં જવું. માડે બેસવું, તીવ્ર ઔષધ ખાવાં, ખારા પદાર્થો ખાવા, મૈથુન કરવું, બોળે ઉપાડવો એ બધાં કાર્યો છોડી દેવાં.

પ્રસૂતિસ્થાનમાં પ્રવેશનું મુહૂર્ત—રોહિણી, મૃગ, રેવતી, શતતારકા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ધનિષ્ઠા, ત્રણ ઉત્તરા, અનુરાધા, મિત્રા, અશ્વિની એ નક્ષત્રો પ્રસૂતિસ્થાનમાં પ્રવેશ કરવા માટે ઉત્તમ છે; પરંતુ જો પ્રસૂતિનો સંભવ નજીક હોય તો નક્ષત્રનો વિચાર કયો વિના જ તત્કાળ પ્રવેશ કરવો.

નામ કર્મનું મુહૂર્ત—નામ પાડવા માટે પુષ્ય, હસ્ત, મિત્રા, સ્વાતિ, અનુરાધા, મૃગ, જ્યેષ્ઠા, ત્રણ ઉત્તરા, અને પુનર્વસુ એ શુભ છે. જન્મ થયા પછી ૧૨ અથવા ૧૧ મો દિવસ શુભ છે. બીજા ત્રણ મુજબ ૧૬, ૨૦, ૨૨ અને ૧૦૦ મો દિવસ શુભ છે. વૃષભ, સિંહ, કુંભ, વૃશ્ચિક એ લગ્નો શુભ છે. રવિ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ એ વાર શુભ છે. રિક્તા તિથિ આદિ દુષ્ટ યોગ ત્યજ દેવા.

મંચકારોહણનું મુહૂર્ત—મૃગ, અશ્વિની, ધનિષ્ઠા, રેવતી, પુષ્ય, શતતારકા, અનુરાધા, ત્રણ ઉત્તરા, સ્વાતિ અને હસ્ત એ નક્ષત્રો પર અને બુધ, ગુરુ, શુક્ર, એ વારે તથા વૃલા, કુંભ, વૃશ્ચિક એ લગ્નમાં

બાળકને પૂર્વ દિશા તરફ મરતક રાખીને માંચી કે ખાટલા પર પ્રથમ સુવાડવું એ શુભકારક છે.

પાળણામાં સુવાડવાનું સુહૃત—જન્મ થયા પછી પુત્રને બારમે દિવસે અને પુત્રીને તેરમે દિવસે પાળણામાં સુવાડવી; અથવા જો નક્ષત્રાદિનું સુહૃત જોવું હોય તો શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી અને અશ્વિની એ નક્ષત્રોમાં છુધ, શુર અને શુક્ર, એ વારોમાં ત્રીજ, આઠમ, તેરસ, પડવો, છઠ, એકાદશી, બીજ, સાતમ અને બારસ એ તિથિઓ જોઈને બાળકને પાળણામાં સુવાડવું. જેમાંથી કોઈ એક સુહૃત જોઈને કાર્ય કરવું.

હૃદયપાનનું સુહૃત—જન્મ થયા પછી ૩૧ મેં દિવસે જન્મ પ્રાપ્તના નક્ષત્રો આગળ કલાં છે તેમાં શંખમાં દૂધ લઈને બાળકને પહેલવહેલું પાવું.

તાંબુલબદ્ધણનું સુહૃત—જન્મ પછી અઢી મહીને કર્પૂરાદિ પદાર્થો મિશ્રિત, કરીને બાળકને તાંબુલબદ્ધણ કરાવવું. મૂળ, હસ્ત, ચિત્રા, પુષ્ય, શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, મૃગ, પુનર્વસુ, ધનિષ્ઠા, અને રવિ, સોમ, શુર, શુક્ર તથા છુધ એ વાર તે કર્મ ખરે શુભ છે.

સૂર્યાવલોકનનું સુહૃત—હસ્ત, પુષ્ય, પુનર્વસુ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, રૌહિણી, રેવતી, ઉત્તરાશ્વિની, મૃગ, ઉત્તરાષાઢા, સ્વાતિ નક્ષત્ર અને ચૌથો કે ત્રીજો માસ, અથવા રાનિવાર-મંગળવાર તથા રિક્તા તિથિ ત્યજીને સિંહ, કન્યા, તુલા કે કુંભ એ લગ્નમાં શુભ દિવસે બાળકને પહેલાં બહાર લાવીને સૂર્યનું દર્શન કરાવવું.

કર્ણવેધનું સુહૃત—રૌહિણી, ત્રણ ઉત્તરા, મૂળ, અનુરાધા, મૃગ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતતારકા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, રેવતી, પુનર્વસુ, પુષ્ય એ નક્ષત્રો; મીન, કન્યા, ધન, મિથુન, કુંભ એ લગ્નો; મળેથી પહેલું, ત્રીજું કે પાંચમું વર્ગ; ચૈત્ર, કાર્તિક કે પોષ માસ; છુધ, શુર અને શુક્ર એ વાર; ત્રીજ, આઠમ, તેરસ, પડવો, છઠ, અગીઆરસ, બીજ, સાતમ, બારસ, પાંચમ દશમ અને પુનમ એ તિથિઓ બાળકના કાન વિધાવવા માટે શુભ છે.

કન્યાનું નાક વીધાવવાનું સુહૃત—ત્રણ ઉત્તરા, શતતારકા, સ્વાતિ તેમજ કર્ણવેધ માટે જે નક્ષત્રો કલાં છે તે અને પૂર્વાદિ (બપોરના બાર વાગ્યાસુધી) તથા શુકલ પક્ષ એ બધાં કન્યાનું નાક વીધાવવા માટે શુભ છે.

ક્રમરે દોરો બાંધવાનું મુહૂર્ત—પુષ્ય, હસ્ત, અશ્વિની, મૂળ, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, મૃગ, જ્યેષ્ઠા અને અનુરાધા નક્ષત્રમાં, પાંચમે માસે, બની શકે તો મંગળવારે વરાહ તથા શુભિની પૂજા કરીને બાળકની ક્રમરે દોરો બાંધવો અને જૂમિ પર મૂકવું. જો એ પુત્ર હોય તો તેને જૂમિ પર મૂક્યા પછી તેની પાસે પુસ્તક, કલમ, શસ્ત્ર, સોનું-રૂપું વગેરે પદાર્થો મૂકવા; તેમાંથી જોને પુત્ર પહેલો સ્પર્શ કરે તે વસ્તુથી તેની આજીવિકા ચાલશે એમ સમજવું.

અન્નપ્રાશનનું મુહૂર્ત—ત્રણ પૂર્વા, આદ્રી, બરણી, આશ્લેષા, અને મંગળ તથા શનિ એ અશુભ વાર તેમજ નંદા, રિક્તા, પૂનમ, અમાસ, તથા ખારસ એ તિથિઓ તથા જો છે કે આઠમે મહિને પુત્રને અને પાંચમે કે એકા મહિને કન્યાને પ્રથમ અન્નપ્રાશન કરાવવું. વૃષભ, મિથુન, કન્યા એ લગ્નો, શુક્લ પક્ષ અને શુભ યોગ તે માટે ઉત્તમ છે.

મુંડનનું મુહૂર્ત—જન્મથી ત્રીજે વર્ષે મુંડન શુભ સમજવું અને પાંચમે કે સાતમે વર્ષે મધ્યમ સમજવું. રેવતી, મૃગશિર, પુનર્વસુ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, આદ્રી, અશ્વિની અને વિશાખા એ નક્ષત્રો તથા પાંચમ, સાતમ, દશમ, ત્રીજ, આઠમ અને તેરસ એ તિથિઓ મુંડન માટે શુભ છે.

નિશાળે બેસાડવાનું મુહૂર્ત—રેવતી, મૃગ, આદ્રી, પુનર્વસુ, પુષ્ય, આશ્લેષા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા; હસ્તાદિ ત્રણ નક્ષત્રો, મૂળ, અશ્વિની અને અભિજિત અને રવિ, બુધ, શુક્ર, ગુરુ, સોમ એ વાર અને જન્મથી પાંચમું વર્ષે એ બાળકને નિશાળે બેસાડવા માટે શુભ છે. રિક્તા તિથિ, છઠ, પર્વણીના દિવસો અને કુષ્ઠ યોગાદિનો, કૃષ્ણ પક્ષનો અને અશુભ લગ્નો ત્યામ કરવો.

પ્રથમ યજ્ઞોપવીતનું મુહૂર્ત—વિષ્ણુને વસંત, કૃત્તિકાને ગ્રીષ્મ, વૈશ્યને શિશિર યજ્ઞોપવીત માટે દિતકર છે. બ્રાહ્મણને ગર્ભથી આઠમે વર્ષે, કૃત્તિકાને દશમે વર્ષે અને વૈશ્યને બારમે વર્ષે યજ્ઞોપવીતનો અધિકાર છે. રેવતી, અશ્વિની, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, મૃગશિર, શ્રવણ, પુષ્ય, પુનર્વસુ અને ધનિષ્ઠા એ નક્ષત્રોમાં મંગળ, ગુરુ, શુક્ર અને બુધ એ વારોમાં અને પડવો, છઠ, અગીખારસ, પાંચમ, દશમ, પૂનમ, ત્રીજ, આઠમ અને તેરસ એ તિથિઓમાં જનોઈ આપવું શુભ છે.

જનોઈ પહેરવાનું મુહૂર્ત—હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, આશ્લેષા, આદ્રી, શ્રવણ, ત્રણ પૂર્વા, મૂળ એ નક્ષત્રોમાં ગુરુવાર ત્રગ્વેદીઓ માટે; રેવતી, પુનર્વસુ, રોહિણી, પુષ્ય, મૃગશિર, હસ્ત, અનુરાધા અને ત્રણ ઉત્તરા એ

નક્ષત્રોર્મા ગુરુવાર ચતુર્વેદીઓ માટે; પુખ્ય, ત્રણે ઉત્તરા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, જ્યેષ્ઠા, હસ્ત અને અશ્વિની એ નક્ષત્રોર્મા મંગળવાર સામવેદીઓ માટે; અને ચિત્રા, પુનર્વસુ, ધનિષ્ઠા, સ્વાતી, અનુરાધા, હસ્ત, શ્રવણ અને અશ્વિનીમાં બુધવાર અર્ધવેદીઓ માટે જનોષ્ઠ પહેરવા માટે શુભ છે.

પુત્રમહોત્સવનું સુહૃત—હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, અશ્વિની અને ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રોર્મા રવિ, મંગળ, ગુરુ અને શુક્ર એ વારોમાં પડવો, છઠ્ઠ, અગ્નિઆરસ, બીજ, સાતમ, આરસ, ત્રીજ, આઠમ, તેરસ, પાંચમ, દશમ અને પૂનમ એ તિથિઓમાં વૃશ્ચિક, કુંભ અને સિંહ એ લગ્નોર્મા પુત્ર મહોત્સવ કરવો શુભકારી છે.

અગ્નિહોત્રઅંગીકાર કરવાનું સુહૃત—ભાદરવો, ચૈત્ર, આષાઢ, શ્રાવણ, વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, કારતક અને ફાગણ એ મહિનામાં શુક્લ પક્ષમાં, શુક્ર, બુધ અથવા ગુરુવારે, હસ્ત, અશ્વિની, પુખ્ય, અભિજિત, મૃગશિર, રેવતી, ચિત્રા, અનુરાધા, કૃતિકા, જ્યેષ્ઠા અને પુનર્વસુ એ નક્ષત્રોર્મા, બીજ, સાતમ, આરસ, ત્રીજ, આઠમ, તેરસ, પડવો, છઠ્ઠ અને અગ્નિઆરસ એ તિથિઓમાં અગ્નિહોત્ર અંગીકાર કરવું એ શુભ છે.

શુદ્રાદિના સંસ્કારનું સુહૃત—મૂળ, આર્દ્રા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પુખ્ય, અશ્વિની, રેવતી, મૃગ, શકિષ્ણી, પુનર્વસુ, હસ્ત, અનુરાધા, શતતારકા, ચિત્રા, સ્વાતી, ત્રણે ઉત્તરા એ નક્ષત્રો અને શુક્ર, મંગળ તથા બુધવાર શુદ્રાદિના સંસ્કાર કર્મ માટે ઉત્તમ છે.

દત્તક પુત્ર લેવાનું સુહૃત—હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, અશ્વિની, ધનિષ્ઠા, પુખ્ય એ નક્ષત્રો અને રવિ, મંગળ, ગુરુ, શુક્ર એ વાર દત્તક પુત્ર લેવા માટે શુભ છે. ચૈાથ, નોમ અને ચૌદસ એ તિથિઓ છોડીને બાકીની તિથિઓમાં વૃશ્ચિક તથા કુંભ લગ્ન છોડીને સિંહ તથા વૃષભ લગ્નમાં પુત્રને દત્તક લેવો.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

વિવાહનાં સુહૃતો.

શુક્રનો અસ્તોદય—પૂર્વ દિશામાં શુક્રનો ઉદય થાય ત્યારે ૩ દિવસ શિશુત્વના અથવા અસ્ત થાય ત્યારે ૧૫ દિવસ વૃદ્ધત્વના છોડી દેવા; પશ્ચિમમાં ઉદય થાય ત્યારે ૫ દિવસ શિશુત્વના અને ૧૦ દિવસ વૃદ્ધ-

ત્વના છોડી દેવા; એ છોડી દેવાના દિવસોમાં વિવાહાદિ શુભ કાર્ય ન થઈ શકે. ૨૫૨ દિવસે શુક્રનો અસ્ત પૂર્વમાં થાય છે અને તેનો ઉદય ૭૨ મે દિવસે પશ્ચિમમાં થાય છે; વળી ૨૫૦ દિવસે પશ્ચિમમાં અસ્ત થાય છે અને ઉદય ૯ મે દિવસે પૂર્વમાં થાય છે. શુક્રના અને ગુરુના અસ્તમાં કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરવું ઇષ્ટ નથી.

વિવાહ માટે વળ્યું કાળ—આષાઢથી ચાર માસ અને પોષ તથા ચૈત્ર માસ, શુક્રનો અસ્ત અને સિંહસ્થ, અધિક તથા ક્લય માસો વિવાહ માટે વળ્યું છે. જન્મ નક્ષત્ર, જન્મ દિવસ અને જન્મ માસ એ શુભ કાર્ય માટે વળ્યું અને જેઠ મહિનો, જ્યેષ્ઠ પુત્રના શુભ કાર્ય માટે વળ્યો. કનિષ્ઠ કન્યા અને જ્યેષ્ઠ વરનું લગ્ન જે જ્યેષ્ઠ માસમાં થાય તો શુભકારક છે. પુત્રના લગ્ન પછી ૬ માસમાં કન્યાનું લગ્ન વળ્યું છે.

ગુરુ, રવિ તથા ચંદ્રનું બળ—સ્ત્રીને ગુરુનું બળ અને પુરુષને સૂર્યનું બળ અને બેઉને ચંદ્રનું બળ હોય તો લગ્ન માટે શ્રેષ્ઠ છે.

કન્યાને ગુરુનું બળ—કન્યાને લગ્નસ્થાને ગુરુ હોય ને વિવાહ કર્યો હોય તો તેના બાળકો મરણ પામે, બીજે સ્થાને ગુરુ હોય ને લગ્ન કર્યું હોય તો ધનવતી થાય, ત્રીજે વિધવા થાય, ચોથે જરકર્મી થાય, પાંચમે પુત્રાન્વિતા, છઠે પતિમૃત્યુ, સાતમે સૌભાગ્યવતી, અઠમે અપુત્રવતી, નવમે પતિપ્રિયા, દસમે બાળકો જીવે નહિ અને વિધવા થાય, અગીઆરમે ધનાઢય અને બારમે ગુરુ હોય ને લગ્ન થાય તો વધ્યા થાય. લગ્નસ્થ, ત્રીજે, છઠે અને દસમે સ્થાને ગુરુ નહિ હોય પરંતુ પૂજા કરી હોય તો શુભ ફળ મળે. ચોથે, આઠમે ને બારમે સ્થાને મૃત્યુમુદ્ર દોષ તેનો ત્યાગ કરવો.

લગ્નનો સમય શોધવાની રીત—મેષ રાશિમાં સૂર્ય હોય એ વખતે ચૈત્ર, વૈશાખ, જેઠ અને આષાઢ એ માસની સુદ ૧૦ સુધી; વૃશ્ચિકના સૂર્યમાં કારતક સુદ ૧૧ પછી અને માગશરમાં; પોષમાં મકરનો સૂર્ય હોય ત્યારે; ધનનો સૂર્ય હોય ત્યારે માગશરમાં અને મીનનો સૂર્ય હોય ત્યારે ફાગણમાં પણ લગ્ન થાય; પરંતુ ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ધનના સૂર્યમાં તથા મીનના સૂર્યમાં લગ્ન ચર્તા નથી.

મકરનો ગુરુ—મકર રાશિમાં ગુરુ વિચરતો હોય ત્યારે લગ્ન કરવું નહિ પણ બહુ જરૂર હોય તો મકરમાં ગુરુનો પ્રવેશ થયા પછી બે માસ પછી કરવું. ગુરુના વક્રીભવન પછી ૨૮ દિવસસુધી નર્મદા નદિની ઉત્તરના બંધા પ્રદેશમાં લગ્ન થઈ શકે નહિ.

શુભાશુભ તિથિ અને નક્ષત્ર—તેરસ, ચૌદસ, અમાસ અને મુદી પડવો સિવાયની બધી તિથિઓ લગ્ન માટે શુભ છે. પક્ષો બેઉ શુભ છે. મૃગશિર, રેવતી, હસ્ત, મધા, રોહિણી, ત્રણ હિતરા, સ્વાતિ અને અનુરાધા એ નક્ષત્રો શુભ છે. પરન્તુ જો તે ગ્રહણ વખતનું નક્ષત્ર હોય તો અનતાંમુધી તેનો ત્યાગ કરવો. જો ગ્રહણ અસ્તોદય હોય તો ગ્રહણ પછી અને અસ્તાસ્ત હોય તો ગ્રહણ પૂર્વે ૭ માસ, પૂર્ણ આસ હોય તો ૩ માસ, અર્ધ આસ હોય તો ત્રણ માસ અને એક પાદનો આસ હોય તો એક માસમુધી એ ગ્રહણનક્ષત્રનો ત્યાગ કરવો.

ગ્રહણત્યાગ—સૂર્ય કે ચંદ્રનું એક પાદ (૩) ગ્રહણ થયું હોય તો પહેલાંના ૧૧ દિવસ અને પછીના ત્રણ દિવસ, દ્વિપાદ ગ્રહણ હોય તો પહેલાંના બે અને પછીના ચાર દિવસ, ત્રિપાદ ગ્રહણ હોય તો પહેલાંના ત્રણ અને પછીના છ દિવસ અને પૂર્ણ ગ્રહણ થયું હોય તો પહેલાંના ૪ અને પછીના ૮ દિવસ ત્યાગવા.

વરને સૂર્યનું બળ—વરની જન્મરાશિથી ૧-૨-૫-૭-૯ એટલામી રાશિમાં સૂર્ય હોય તો તે અશુભ હોવાથી તેની પૂજા કરાવ્યા બાદ લગ્ન કરવું. ૪-૮-૧૨ મી રાશિમાં સૂર્ય હોય તો લગ્ન કરવું જ નહિ. જો લગ્ન કયો વિના ચાલે જ નહિ તો ૪ થા અને ૧૨ મા સૂર્યની બમણી સંખ્યા નોટલા મંત્રોથી અને ૮ મા સૂર્યથી ત્રણગણી સંખ્યા નોટલા મંત્રોથી પૂજા કરાવવી. જો સૂર્ય ૨-૫-૯ મી રાશિમાં હોય અને તેના ૧૭ અંશ ગયા હોય તો બાકીના અંશ શુભ સમજવા.

ચંદ્રનું બળ—પૂર્વે જણાવ્યું છે કે વર-કન્યા બેઉને ચંદ્રનું બળ જોઈએ; એટલે કે જન્મની રાશિથી ચંદ્રમા ૪-૮-૧૨ મી રાશિમાં અશુભ સમજવો; માટે વર કે કન્યાને એ સુખ ચંદ્રમા આવવો ન જોઈએ; છતાં લગ્ન કયો વિના ન ચાલે તો ૪-૮ મો ચંદ્રમા કૃષ્ણ પક્ષમાં ગણી શકે. વર-કન્યા બેઉમાંથી એકને પછી ૧૨ મો ચંદ્રમા હોય તો ચંદ્રની પૂજા કરાવવી.

વધૂપ્રવેશનું મુહૂર્ત—વિવાહના દિવસથી ૧૬ દિવસમુધી એક દિવસે વધૂપ્રવેશ-વહુને વરને ઘેર લાવવાનું શુભ મુહૂર્ત સમજવું. ત્યાર-પછી ૫ વર્ષમુધી એકી માસ તજીને શુભ. માહ, ફાગણ અને વૈશાખ માસમાં શુક્લ પક્ષમાં ચુર-શુક્રનો અસ્ત તજીને શુભ દિવસે બીજા ગ્રહરમાં વધૂપ્રવેશ હિતમ છે. વળા મૃગશિર, ત્રણ હિતરા, પુનર્વસુ, મુધ્ય, રોહિણી, અનુરાધા, અશ્વિની, જ્યેષ્ઠા, હસ્ત, સ્વાતી, અવધુ, રાત-

તારકા, ચિત્રા એ નક્ષત્રો; શુભ તિથિ અને કુંભ, મેષ, વૃશ્ચિક એ રાશિનો મૂર્ધ, શુક્રાદિનો ઉદય અને ગુરુ, બુધ તથા ચંદ્રવાગ્ વધૂપ્રવેશ માટે શુભ છે.

પુનર્વિવાહ (નાતરૂ) કરવા માટેનું ગુહ્ય—દલકા વર્ણને માટે પુનાવવાદર્માં માસ, તિથિ, વાર કે ગુરુ-શુક્રનો અરનોદય જોવાની જરૂર નથી. માત્ર જ્યેષ્ઠા, આશ્વી, આશ્લેષા, કૃતિકા, રતનાગકા અને ધનિષ્ઠા એ નક્ષત્રો શુભ સમજવાં.

પરિચ્છેદ ૩ જે.

ગૃહ-વાસ્તુ પ્રકરણ.

ગૃહારંભનું ગુહ્ય—ગૃહનો અરંભ કરવા માટે એટલે પાયેત જોવાની રાજ્યાત કરવા માટે પોષ, કામણ, વૈશાખ, માગશર, શ્રાવણ અને કારતક એ સાગ છે. સુદી પડવો, છઠ, અગીઆરસ, પાંચમ, દશમ, પુનમ, ત્રીજ, આઠમ અને તેરસ એ તિથિઓ સારી છે. સ્વાતી, પુષ્ય, મૃગશિર, રેવતી, ચિત્રા, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, દરત, શતભિષા અને મૃગશિર એ નક્ષત્રોમાં ચંદ્રમાના બળમાં અને સિંહ, કુંભ અને વૃશ્ચિક એ લગ્નોમાં ગૃહનો આરંભ કરવો એ શુભ છે.

શિલાન્યાસનું ગુહ્ય—અગ્નિકાણમાં પ્રથમ પૂજન કરીને શિલા એસાડવી. શિલાન્યાસ માટે શ્રવણ, મૃગશિર, રેવતી, દરત, રોહિણી, પુષ્ય, અધિની અને ત્રણ ઉત્તરા એ નક્ષત્રો સારા છે.

કૂર્મ ચક્ર—જે તિથિએ ગૃહારંભ કર્યો હોય તે તિથિને પાંચે ગુણવી અને કૃતિકાથી તે દિવસના નક્ષત્રસુધી જે નક્ષત્રો આવે તે તેમાં મેળવવા. પછી તેમાં બીજા ૧૨ મેળવવા. ૬ થી બામતી જે શેષ ૪, ૭, ૧ વધે તો કૂર્મ જળસ્થાનમાં સમજવો તેનું ફળ લાભ છે. જે શેષ ૫, ૨, ૮ વધે તો કૂર્મ રથજમાં તેનું ફળ હાનિ છે. જે શેષ ૩, ૬, ૯ વધે તો કૂર્મ આકાશમાં છે અને તેનું ફળ મરણ છે. એમ ત્રણ રીતે કૂર્મ ફળ જોધને શુભ ગુહ્ય શોધી ઠાઠવું.

ચાંભલો રોપવાનું ગુહ્ય—સૂર્યના નક્ષત્રથી ગુહ્યના દિવસસુધી ગણતા પહેલાં જે નક્ષત્રો સ્તંભમૂળનાં છે તેથી ધન ક્ષય થાય; પછીનાં ૨૦ નક્ષત્રો સ્તંભ મધ્યનાં છે તેથી લક્ષ્મી-કીર્તિની પ્રાપ્તિ થાય અને પછીનાં ૭ નક્ષત્રો સ્તંભાગ્રનાં છે તેથી મરણ થાય. શુભ ફળવાળા નક્ષત્રમાં સ્તંભારોપણ કરવું.

મોક્ષ ઘાલવાનું મુહૂર્ત—સૂર્યના નક્ષત્રથી મુહૂર્તના દિવસ સુધીનાં નક્ષત્રો ગણતાં પહેલા ત્રણ ગ્રહના તેનું ફળ નાશ, પછીનાં ૫ ગર્ભ ભાગનાં તેનું ફળ સુખપ્રાપ્તિ, પછીનાં ૮ મધ્ય ભાગના તેનું ફળ ધન સુત-સુખની પ્રાપ્તિ, ચોથા ૮ પુત્ર ભાગના તેનું ફળ ઇષ્ટદાનિ અને પાંચમા ૩ અગ્ર ભાગનાં તેનું ફળ સુખ, ભાગ્ય અને પુત્રપ્રાપ્તિ. એમાના દરેકોઇ શુભ નક્ષત્રમા મોખ ઘાલવે.

બારસાખ ઘાલવાનું મુહૂર્ત—સૂર્યના નક્ષત્રથી મુહૂર્તના દિવસ સુધીનાં નક્ષત્રો ગણતા પહેલા ચાર નક્ષત્રો ઉર્ધ્વ ભાગના તેનું ફળ રાજ્યપ્રાપ્તિ, પછીનાં ૮ દારકોણનાં તેનું ફળ ઉદ્દેગ, પછીના આઠ દરેક બાજુના તેનું ફળ લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ, પછીના ચાર ઉબરાનાં તેનું ફળ મરણ અને છેલ્લા ત્રણ દાંડના મધ્ય ભાગના તેનું ફળ રાજ્યપ્રાપ્તિ શુભ ફળ વાળું નક્ષત્ર જોઇને બારસાખ ધાવવું.

વાસ્તુનું મુહૂર્ત—ઉત્તરાયણનો સૂર્ય હોય ત્યારે, શ્રાવણ, માગશર, પોષ, વૈશાખ અને ફાલગુણ એ માસોમા પડવો, છઠ, અગીઆરશ, ત્રીજ, આઠમ, તેરશ, પાંચમ, દશમ અને પુનમ એ શુભ તિથિઓમા ગુર, શુક્ર, સુક્ર અને શનિવારને રોજ, રવતી, મૃગશિર, અનુરાધા, ચિત્રા, સ્વાતી, શતભિષા, ત્રણ ઉત્તર, રોહિણી અને પૂર્વાશ્વિનુની એ નક્ષત્રોમા ગૃહપ્રવેશ કરવો.

વામાર્ક લક્ષણ—પૂર્વ દિશાભિમુખ ગૃહમા પ્રવેશ કરવો હોય તો લગનથી ૮-૬-૧૦-૧૧-૧૨, દક્ષિણાભિમુખ ગૃહમાં લગનથી ૫-૬-૭-૮-૯, પશ્ચિમાભિમુખ ગૃહમાં લગનથી ૨-૩-૪-૫-૬ અને ઉત્તરાભિમુખ ગૃહમાં લગનથી ૧૧-૧૨-૧-૨-૩ એ સ્થાનમા સૂર્ય હોય ત્યારે તે વામાર્ક ઠહેવાય અને તે સમયમાં ગૃહપ્રવેશ કરી ચક્રાલ દક્ષિણાભિમુખ ગૃહ વર્ત્ય છે, ઉત્તરાભિમુખ ઉત્તમ છે.

રસોઈ કરવાનું મુહૂર્ત—મુહૂર્તની તિથિમા એક ઉમેરી તેમાં વારનો એક ઉમેરવો રવિવારનો એક એક સમજીને વારનો એક ગણવો. એ સરવાળાને ૪ થી ભાગતાં એ રેષ ૦ કે ૩ વધે તો તે શુભ દિવસ ગણીને નવા ગૃહમાં રસોઈનો આરંભ કરવો.

દુકાનનું મુહૂર્ત—અનુરાધા, પુષ્ય, ઉત્તરા, રોહિણી, રવતી, મૃગશિર, દસ્ત અને ચિત્રા એ નક્ષત્રોમા રિક્તાદિ અશુભ તિથિનો ત્યાગ કરીને મગજ તથા શનિવારનો ત્યાગ કરીને દુકાનનું મુહૂર્ત કરવું ઉત્તમ છે.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

યાત્રા પ્રકરણ.

શુક્ર—યાત્રાએ કે પ્રવાસે જતાં શુક્ર દક્ષિણ દિશાએ હોય તો દુઃખ-દાયક, સન્મુખ હોય તો કાર્યવાનિ અને ડાબી બાજુએ કે પાછળ હોય તો શુભકારક. પૂર્વે અસ્ત થવાનો હોય તો પશ્ચિમમાં શુભ અને પશ્ચિમમાં અસ્ત થવાનો હોય તો પૂર્વમાં શુભ.

અશુભ અને વળ્ય યોગો—જે દિવસે જે દિશામાં વિષ્ટિ, જોગણી કે કાળ હોય તે દિશામાં તે દિવસે પ્રયાણ કરવું નહિ. પંચકના દિવસોમાં કાણુ-ચૌકાણુ આદિ અશુભ કાર્યોને પ્રસંગે જવું નહિ. મગપંચકમાં વિવાહાદિ શુભ કાર્ય કરવા નહિ. જે દિશામાં રાશિનો ચંદ્ર હોય તે દિશામાં પ્રવાસે જવું નહિ. યમધંટ યોગમાં અને અનુરાધા નક્ષત્રમાં શુભ કામ માટે જવા નીકળવું નહિ. વિષ્ટિ, યોગ, પંચક છત્યાદિની સમજ પંચાંગોમાંથી મેળવવી.

ઘાત પ્રકરણ—ગમનકાળે ઘાતચંદ્ર, ઘાતતિથિ, ઘાતવાર, ઘાત નક્ષત્રો ત્યાગ કરવો. મેષાદિ બાર રાશિપરત્વે ઘાતચતુષ્ટય નીચે સુખ્ય છે.

રાશિ મેષ વૃષભ મિથુન કર્કે સિંહ કન્યા તુલા વૃશ્ચિક ધન મકર કુંભ મીન ચંદ્ર ૧ ૫ ૬ ૨ ૬ ૧૦ ૩ ૭ ૪ ૮ ૧૧ ૧૨ વાર રવિ શનિ સોમ સુક શનિ શનિ શુર શુક્ર શુક્ર બોમ શુર શુક્ર નક્ષત્ર મધા હરત રવાતિ અનુ. મૂળ અવણુ શત. રેવ. ભંગ. રાહિ. આદ્રી આદ્રી તિથિ ૬ ૪ ૮ ૬ ૧૦ ૮ ૧૨ ૧૦ ૨ ૧૨ ૪ ૨

ચંદ્ર—મહારગમ જતાં ચંદ્ર સામે અથવા જમણા હાથ તરફ હોય તો કાર્યસિદ્ધિ થાય. પાછળ કે ડામે હાથે હોય તે અશુભ છે.

દિશાઓમાં કાળ અને જોગણી—એક ઈશાન કાણુ સિવાય ચાર દિશાઓમાં અને ત્રણ ખૂણામાં સાતે વાર કાળ ફરતો રહે છે. રવિવારે ઉત્તરમાં, સોમે વાયવ્યમાં, મંગળે પશ્ચિમમાં, બુધે નૈઋત્યમાં, શુક્રે દક્ષિણમાં, શુક્રે અગ્નિમાં અને શનિએ પૂર્વમાં કાળ વસે છે માટે તે વારે તે દિશામાં જવું નહિ પણ બહુ અમત્યતું કામ હોય તો મ-ખ્યાદને જવું. એ જ રીતે જોગણી એકમ-નોમે પૂર્વમાં, બીજા-દશમે ઉત્તરમાં, ત્રીજા-અગ્નીઆરશે અગ્નિમાં, ચોથા-આરશે નૈઋત્યમાં, પાંચમ-તેરશે દક્ષિણમાં, છઠા-ચૌદશે પશ્ચિમમાં, સાતમ-પૂનેમે વાયવ્યમાં અને

આઠમ-અમાસે ધૃશાનમાં વસે છે માટે તે દિશાએ તે તિથિએ જવું નીકે. બહુ જરૂર હોય તો અધ્યાદને જવું.

• ઇષ્ટાનિષ્ટ નક્ષત્રો—હસ્ત, મૃગશિર, અનુરાધા, શ્રવણ, અશ્વિની, પુષ્ય, રેવતી, ધનિષ્ઠા, પુનર્વસુ એ નક્ષત્રો પ્રયાણ માટે ઇષ્ટ છે. રોહિણી, હિતરા, ચિત્રા, મૂળ, આર્દ્રા, પૂર્વાષાઢા, હિતરા ભાદ્રપદા, હિતરાષાઢા એ અપ્યમ છે અને ત્રણ પૂર્વા, મધ્યા, જ્યેષ્ઠા, ભરણી, જન્મ નક્ષત્ર, કૃતિકા, આશ્લેષા, વિશાખા એ અનિષ્ટ છે. ૫૨-મ્ સંકટસમયે ત્રણ પૂર્વાની ૧૬ ધડી, મધ્યાની ૧૧ ધડી, જ્યેષ્ઠા સંપૂર્ણ, ભરણીની ૭ ધડી, કૃતિકાની ૨૧ ધડી, જન્મ નક્ષત્ર સંપૂર્ણ, આશ્લેષા, વિશાખા, ચિત્રા, આર્દ્રા એ પાંચ નક્ષત્રની ૧૪ ધડી સરખાતમાં હોડીને પ્રયાણ કરવું.

હોરા કથન—જે દિવસે જે વાર હોય તે દિવસે તે વારની પહેલી ૨૧ ધડીની હોરા સમજવી અને ત્યારપછીના છઠા વારની બીજી હોરા સમજવી. એ પ્રમાણે બાર હોરા એકંદરે ૩૦ ધડી અથવા ૧૨ કલાકની સમજવી. રવિવારે પહેલી ૨૧ ધડી રવિની હોરા રાજસેવા માટે ઇષ્ટ, બીજી ૨૧ ધડી શુકની હોરા પ્રયાણ માટે ઇષ્ટ, ત્રીજી શુધની હોરા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે ઇષ્ટ, ચોથી ચંદ્રની હોરા સર્વ કાર્યોમાં ઇષ્ટ, પાંચમી શનિની હોરા દ્રવ્યસંપ્રદા માટે ઇષ્ટ, છઠી શુકની હોરા વિવાહ માટે ઇષ્ટ, સાતમી મંગળની હોરા મુદ્દમાં જવા માટે ઇષ્ટ એ મુજબ દરેક વારનો ક્રમ સમજવો.

દિશાશૂળ—દિશાશૂળ જોઈને જે દિશામાં તે હોય તે દિશામાં ગમન કરવું નહિ. મૂળ, શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા એ નક્ષત્રોમાં અને પદ્મા, નામ તથા શનિ, સોમ, શુધવારે પૂર્વ દિશામાં જવું નહિ. પૂર્વાભાદ્રપદા, અશ્વિની અને પાંચમ, તેરસ, શુરવાર, ધનિષ્ઠા તથા આર્દ્રામાં દક્ષિણે જવું નહિ. રોહિણી, પુષ્ય, હઠ, મૌદસ, મગળ, રવિ, શુરવારે પશ્ચિમે જવું નહિ. હસ્ત અને હિતર શક્યનીમાં ખીજ, દશમ, તથા રવિ-મંગળવારે હિતરે જવું નહિ. યજ્ઞદોષનિવારણ માટે રવિવારે પુત્રપ્રાપ્તિ, સોમવારે દૂધપ્રાપ્તિ, મંગળવારે બોળ ખાઈ, શુધવારે તલ ખાઈ, શુરવારે દર્ડા ખાઈ, શુકવારે જવ ખાઈ અને શનિવારે આકઠ ખાઈ પ્રયાણ કરવું.

જુદા જુદા નકષિત્રોનો મત—મર્ગ મુનિ કહે છે ૩-હેલી ૧ ધડી રાત રહે ત્યારે ઉપકાળ થશે કહેવાય તે શુભ મુદ્દત છે. બૃહસ્પતિ કહે છે ૩ હિતમ ચક્રન શુભ મુદ્દત છે. અગિરા કહે છે ૩ મનના ઉત્સાહ જ શુભ મુદ્દત છે અને જન્મદિને મતે વિપ્રનું વાક્ય શુભ મુદ્દત છે.

શુભાશુભ વાહન—આપણા જન્મ નક્ષત્રથી પ્રયાણ કરવાના દિવસના નક્ષત્રસુધી ગણીને તે જોઈલામું નક્ષત્ર હોય તેને ૯ થી ભાગવા. શેષ રહે તે વાહન જાણવું. ૧ વધે તો અધેડાનું વાહન તેથી ધનનાથ, ૨ રહે તો થોડાનું વાહન તેથી ધનલાભ, ૩ રહે તો હાથીનું વાહન તેથી લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ, ૪ રહે તો મેંદાનું વાહન તેથી મરણ, ૫ રહે તો શિયાળાનું વાહન તેથી સ્વસ્થ લાભ, ૬ રહે તો સિંદનું વાહન તેથી કાર્યસિદ્ધિ, ૭ રહે તો ઠાગડાનું વાહન તેથી નિષ્ફળતા, ૮ રહે તો મધુરનું વાહન તેથી સુખપ્રાપ્તિ અને ૦ રહે તો હંસનું વાહન તેથી મિદ્ધિ મળે.

અંક મુહૂર્ત—જો તિથિએ ગમન કરવું હોય તે તિથિને ૨ થી ગુણીને ૭ સાતે ભાગવા, રવિ આદિ જોટવામે વાર હોય તેને ૩ થી ગુણી આઠે ભાગવા અને જોટલામું નક્ષત્ર હોય તેને ચારથી ગુણી ૬ એ ભાગવા. તિથિને ભાગવાથી ૦ વધે તો પીડા, વારને ભાગવાથી ૦ વધે તો મદાભય અને નક્ષત્રને ભાગવાથી ૦ વધે તો મરણ; એ ત્રણેમાં કોઈ આંકડો રોય વધે તો વિજય પ્રાપ્ત થાય.

ભ્રમણાડળ મુહૂર્ત—સૂર્ય નક્ષત્રથી મુહૂર્તના દિવસના નક્ષત્રસુધી ગણીને સાતે ભાગવા. શેષ ૩ અથવા ૬ વધે તો તે દિવસે ભ્રમણ મુહૂર્ત સમજવું, તેથી કાર્યનાથ થાય. ૨ અથવા ૭ વધે તો આડળ મુહૂર્ત જાણવું; તે દિવસે ગમન ન કરવું. ૧, ૫, ૪, વધે તો ગમન કરવામાં લાભ જાણવો.

હેવર મુહૂર્ત—સૂર્ય નક્ષત્રથી મુહૂર્તના દિવસના નક્ષત્રસુધી ગણવું. તેમાં પક્ષ, તિથિ, વાર મેળવીને ૬ થી ભાગવા. ૩ શેષ વધે તો હેવર મુહૂર્ત તે પ્રયાણ માટે શુભ છે.

ધખાડ મુહૂર્ત—સૂર્ય નક્ષત્રથી મુહૂર્તના દિવસના નક્ષત્રસુધી ગણીને તેને ત્રણગણા કરવા, તેમાં તિથિનો આંકડો મેળવી ૬ થી ભાગવા. ૩ શેષ વધે તો તે ધખાડ મુહૂર્ત જાણવું. તે પ્રયાણ માટે ઉક્ત છે.

પ્રસ્થાનને દિવસે વર્ણ્ય પદાર્થો—ઢાંપ, હજમત, સ્ત્રીસંગ, શ્રમ, માંસ, જોળ, જીવાર, રોહન, દૂધ, મધ, ક્ષાર, અભ્યગ સ્નાન, અન્ય વિષયક બીજી, શ્વેત સિવાયના બીજાં વસ્ત્ર, વમન, તેલ, મરચાં એટલાં પ્રસ્થાનકાળે વર્ણવાં. તેમાં દૂધ, હજમત, સ્ત્રીસંગ એ અનુક્રમે ૩, ૫, ૭, દિવસથી વર્ણવાં; આખીનાં બધાં પ્રસ્થાનને દિવસે માત્ર વર્ણવાં. સફેદ સિવાયનાં બીજાં તિલક, શેગવિષયક ચિંતા એ તે દિવસે વર્ણવાં.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

જેઠતને ઉપયોગી સુહૃતો.

ગાય-બળદવેચવા-લેવાનું સુહૃત—શતભિષા, ધનિષા, જ્યેષ્ઠા, વિશાખા, પુનર્વસુ, રેવતી, પુષ્ય, હસ્ત અને અશ્વિની એ નક્ષત્રોમાં ગુરુ તથા શુક્રવારે, પાંચમ, દશમ, પૂનમ, ત્રીજ, આઠમ અને તેરશ એ તિથિએ, ગાય કે બળદ લેવા-વેચવાનું શુભ સુહૃત સમજવું.

ફૂવા-વાવ ખોદાવવાનું સુહૃત—આષાઢ, માઠ, વૈશાખ, મામસ અને પૌષ એ માસમાં હસ્ત, શતભિષા, મધા, અનુરાધા, ત્રણ ઉત્તરા તથા રાહિણી એ નક્ષત્રોમાં ગુરુ, સોમ, શુક્ર, રવિ અને શુક્ર એ વાં ત્રીજ, આઠમ, તેરશ, પંચમે, છઠ, અગીઆરશ, બીજ, સાતમ અને બારશ એ તિથિઓમાં ફૂવા-વાવ ખોદાવવાં એ શુભ છે.

હળ ચલાવવાનું સુહૃત—પડવો, બીજ, ત્રીજ, બારસ, પાંચમ અને દશમ એ તિથિઓમાં સોમ, ગુરુ, શુક્રવારે, મધા, હસ્ત, અશ્વિની પુષ્ય, અભિજીત, વિશાખા, મૂળ, રાહિણી, મૃગશિર, રેવતી, ચિત્રા અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષા, ચતતારકા, પુનર્વસુ, સ્વાતી, ત્રણ ઉત્તરા અને કૃતિકા એ નક્ષત્રોમાં અને સર્વ મહિનાઓમાં પ્રથમ હળ ચલાવવાનું શુભ સુહૃત સમજવું.

બીજ રોપવાનું સુહૃત—મૂળ, મધા, મૃગશિર, રેવતી, ચિત્રા, અનુરાધા, ત્રણ ઉત્તરા, રાહિણી, ધનિષા, સ્વાતી, હસ્ત, અશ્વિની, પુષ્ય, અભિજીત, પુનર્વસુ અને આશ્લેષા એ નક્ષત્રોમાં ગુરુ, શુક્ર અને શનિ-વારે પાંચમ, દશમ, પૂનમ, ત્રીજ, આઠમ અને તેરશ એ તિથિઓમાં બીજ રોપવાનું સુહૃત સમજવું.

શેરડી પીલવાનું શરૂ કરવાનું સુહૃત—સૂર્ય નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્રસુધી ગણી તેના ૮ ભાગ કરવા. પહેલાં ચારમાં લક્ષ્મી, ૨ માં દાનિ, ૨ માં સર્પ લાભ, ૧ માં ક્ષય, ૫ માં મૃત્યુ, ૫ માં શુભ, ૨ માં પીડા, ૬ માં ધનધાન્ય એ પ્રમાણે અનુક્રમે નક્ષત્રોના ૮ ભાગનાં ફળ ગણવાં.

તેલની ધાણી ચલાવવાનું સુહૃત—સૂર્ય નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર-સુધી ગણી તેના દરેક ૩ નક્ષત્રના ૯ ભાગ કરવા. એકથી નવ ભાગ સુધીનાં અનુક્રમે ફળઃ—દાનિ ઐશ્વર્ય, આરોગ્ય, નાશ, દ્રવ્ય, વિશ્વાસવાત, નિર્ધન, મૃત્યુ, મુખ.

નવાં ગ્રાહ રોપવાનું મુહૂર્ત—આશ્વેષા, ભરણી, કૃતિકા, સતતા-
રક્ષા, વિશાખા અને અમાવાસ્યા, રિક્તા, ખીજ, આઠમ, ૭ઠ, બારસ
એટલાં વર્તે નવાં ગ્રાહ રોપવાનું મુહૂર્ત કરવું.

નવું ગ્રાહ સંસ્થાપવાનું મુહૂર્ત—પ્રથમ નવું ગ્રાહ સંસ્થાપવા માટે
પુનર્વસુ, દસ્તા, અશ્વિની, પુષ્ય, અભિજીત, મૃગશિર, રેવતી, ચિત્રા,
અનુરાધા એ નક્ષત્રો, શુક્ર, ગુરુ અને રવિવાર, પાંચમ, દશમ, પુનમ,
ત્રીજ, આઠમ, તેરમ એ તિથિઓ શુભ છે. વહાણ, પાલખી, હીડાળા
વગેરે માટે પણ એ મુહૂર્ત શુભ સમજવું.

ખગોળીયો ખનાવવાનું મુહૂર્ત—જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, મૃગશિર, પુષ્ય,
દસ્તા, અશ્વિની, રેવતી એ નક્ષત્રા, સોમ અને ગુરુવાર, એ ખગોળીયો
ખનાવવા માટે શુભ છે. અશુભ યોગ અને વિષ્ટિનો ત્યાગ કરવો.

ગાય-ભેંસની પ્રસૂતિ—માઠ માસમાં શુક્રવારે વીધાએલી ભેંસ,
આવળ માસ અને રવિવાર વીધાએલી ઘોડી, સિંહ રાશિના સૂર્યામાં અને
મંગળવારે વીધાએલી ગાય એ ત્રણે સ્વામીનું મરણ કરે છે.

પરિચ્છેદ ૬ ક્રો.

શકુન-સાર.

સ્વર શકુન—ગુરુ, શનિ, રવિ અને મંગળવારે નાસિકાનો દક્ષિણ
સ્વર વહેતો હોય ત્યારે મૃદમાં પ્રવેશ કરવો. સોમ, શુક્ર તથા શુક્રવારે
વામ સ્વર વહેતો હોય ત્યારે ઘરમાંથી નીકળવું એવું છે.

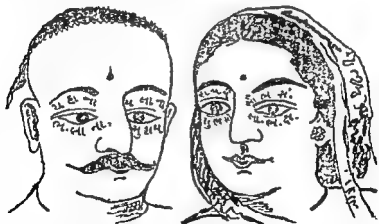
છાયા શકુન—પોતાની છાયા આઠ પગલાં થાય ત્યારે શુક્રવારે
નવ પગલાં થાય ત્યારે મંગળવારે, સાત પગલાં થાય ત્યારે ગુરુવારે અને
રવિ, શનિ, સોમ તથા શુક્રવારે ૧૨ પગલાં થાય ત્યારે મૃતન કરવું.

કાક શકુન શકુન—કામડાનો શબ્દ સાંભળીને પોતાની છાયા પગ-
લાંથી માપવી. જોટલાં પગલાં થાય તેમાં ૧૩ મેજવીને ૬ થી ભાગવા.
શેષ ૧ રહે તો લાભ, ૨ રહે, તો ખેદ, ૩ રહે તો સુખ, ૪ રહે તો
ભોજન, ૫ રહે તો ધનપાત્ર, ૦ રહે તો અશુભ.

પિંગળા શકુન શકુન—પિંગલા-ચીમરીનો શબ્દ ‘કિસ્મિલ’ થાય
તો ઉલ્લાસ થાય. ‘ચિસ્મિલ’ થાય તો ભોજન પ્રાપ્ત થાય, ‘પિટપિટ’
શબ્દ થાય તો મંથન થાય, અને ‘કુર્કુર’ શબ્દ થાય તો મહાભય જાણવો.

છોકનાં શકુન—જ્યારે છોક યાય ત્યારે પોતાની છાયા પગલાં-વડે માપવી અને તેમાં ૧૩ મેળવી આઠે ભાગવા. ૧ રોષ રહે તો લાભ, ૨ રહે તો સિદ્ધિ, ૩ રહે તો હાનિ, ૪ રહે તો શોક, ૫ રહે તો બય, ૬ રહે તો લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ ૭ રહે તો દુઃખ અને ૮ રહે તો નિષ્ફળતા. પૂર્વ દિશામાં છોક યાય તો અશુભ, અગ્નિ કોણમાં યાય તો દુઃખકારક, દક્ષિણની અરિષ્ટકારિણી, નૈઋત્યની શુભ, પશ્ચિમની મિષ્ટાન આપનારી, વાયવ્યની ધનદાયક, ઉત્તરની કલહકારિણી, ઇશાનની શુભકારક, પોતાની છોક મહા બયકારક, હવે છોક યાય તો શુભ, અધ્યમાં યાય તો મહાભય, આસન પર, ચપનસ્થાન પર, દાન દેતાં કિંવા ભોજન કરતાં, ડાબી બાજુએ કિંવા પાછળ છોક યાય તો શુભ સમજવી.

આંખ ફરકવી—આંખની ઉપરની પાંપણો ફરકે તો મનોદુઃખ જાય અને ધનપ્રાપ્તિ યાય. નાક આમળની પાંપણુ ફરકે તો મૃત્યુ યાય. આંખની નીચેની પાંપણુ ફરકે તો યુદ્ધમાં પરાજય યાય. સ્ત્રી-પુરુષને જમણી-ડાબી બેઠે આંખોનું ફળ નીચેના ચિત્ર મુજબ મળે:

[આકૃતિ ૨૮] મ=યશ; હા=હાનિ; ના=નાશ, બ=બય; લા=લાભ; સુ=સુખ; વે=વેલવ; સો=સોભાવ્ય; સં=સંતાપ; દૃ=દૃષ્ટ.

દુષ્ટ શકુન—ધરમાંથી બહાર નીકળતાં ઓગધ સાથેના માણસ, વિધવા સ્ત્રી, કાજું ધાન, ર. સૂકું ધામ, છાણાં, લાકડાં, કોલસા, ગોગ, ઘી, ફુટ પદાર્થ, અબ્બંજ રનાન કદેરો, મલિન ખંદ કે નગ્ન મનુષ્ય, છટા કેસવાળો, રાગી, ભગવાં વસ્ત્રવાળો, હિન્મત, કંપા પદેરો, પુરુષ, પાપી, દીન, નપુસક, લોખંડ, કાદવ, ચામડું, કેશ બાંધતો પુરુષ,

માખણ, માંડાલ, ક્રેદી, ગર્ભિણી સ્ત્રી, બરમ, ખોપરી, ફુટેલું વાસણ, મરેલું પક્ષી, એ દુષ્ટ શકુન થાય તો અશુભ સમજી તે સમયે ધરમાંથી નીકળવું નહિ. એ જ રીતે 'કર્પાથી આખ્યા?' 'કર્પા જશે?' 'ગિભા રહે,' 'ત્યાં જતાથી શું વળશે?' ઇત્યાદિ શબ્દો વિપત્તિકારક થાય છે. ધ્વજ પર બેઠેલો કામડો, અગ્નિદાહ, વાદનપતન અને વસ્ત્ર સંકારતો આવતો પુરુષ એ પણ અશુભ શકુન છે. દુષ્ટ શકુનના નિવારણાર્થે પ્રભુસ્તુતિ કરવી, પરન્તુ બીજી વાર જો દુષ્ટ શકુન થાય તો ધરમાં પાછા જવું.

ગરોળીના શબ્દનાં શકુન—ગરોળીનો શબ્દ હરે થાય તો દ્રવ્ય-પ્રાપ્તિ, પૂર્વે થાય તો કાર્યસિદ્ધિ, અગ્નિ કોણમાં થાય તો ભય, દક્ષિણમાં થાય તો મિત્રવધ, નૈઋત્યમાં થાય તો ક્ષય, પશ્ચિમમાં થાય તો લાભ, વાયવ્યમાં થાય તો મિષ્ટાન્નભોજન, ઉત્તરમાં થાય તો લાભ, ઇશાનમાં થાય તો કાર્યસિદ્ધિ, ભૂમિ પર ચાર તો ભય.

અંગરુદ્ધરણુ—પુરુષનું જમણું અંગ અને સ્ત્રીનું ડાહ્યું અંગ ફરકે તો શુભ. પીઠ અને હૃદયપ્રદેશ ફરકે તે અશુભ.

શુભ શકુન—મનન કાળે નગારાનો અને વાગ્ગનો ધ્વનિ મંગળ-કારક છે. 'આવો' શબ્દ આગળ થાય તો શુભ અને પાછળ અશુભ. 'જાઓ' શબ્દ પાછળ શુભ અને આગળ અશુભ. સ્વેત પુષ્પો, બરેલો ઘડો, છવર્તા માછલાં, પક્ષી, માય, ઘોડો, હાથી, વૃક્ષ, એક પશુ, બ-ઠરી, દેવ, ધણી આહાણુ, બળતો અગ્નિ, વેસ્થા કે નાપિટા, ધરો, છાણુ, સોનું રૂપું, તાંબું, રાનો, ઓષધો, સુગંધ પુરુષ, વિદ્યાર્થી, ખડ્ગ, જવ, સ્વેત સીંછા, પતાકા, માટી, આસન, રાજમિહનો, રૂદન વિનાનું મુકડું, દહીં દૂધ, નાના પ્રકારનાં ફળ, અગ્નીવાંદ શબ્દ, શખ, આધાર કિંવા ખડ્ગ કિંવા ક્ષપભ સ્વરમાં થતું ગાયન, મદમદ વહેતો વાસુ, હિનો વાસુ, સંકર જાતિનો પુરુષ, ચોતાને અનુકૂળ પદાર્થો, એ બધાં શુભ શકુન છે. મયુર, અથ, ધુવડ, મધેડું, શિયાળના શબ્દો એ પ્રયાણકાળે કાખી જાણુએ સારા અને મૃદુપ્રવેશ કાળે જમણી જાણુએ સારા.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

સ્વપ્નસાર.

સ્વપ્નનો સમય—રાત્રિના પહેલા પહોરમાં સ્વપ્ન આવે તો તેનું ઈષ્ટ કે આનંદ ફળ એક વર્ષે મળે, બીજા પ્રહરમાં આવે મહિને મળે,

ત્રીજા પ્રદરમાં આવે તો ત્રણ મહિને મળે, ચોથા પ્રદરમાં આવે તો એક મહિને મળે, અરણોદય કાળે આવે તો દસ દિવસે મળે, સુરોદય કાળે આવે તો તત્કાળ મળે.

સામાન્ય શુભ સ્વપ્નો—નદી કે સમુદ્રને તરતાં જવું, આકાશમાં જીડવું, હોગ્રો સૂર્ય, બાંગતો અગ્નિ, સૂર્યોદિ ગ્રહ, અશ્વિની આદિ નક્ષત્રા, મુવાદિ તારા, ચંદ્રમંડળ એ બધાંનું દર્શન, ધર કે દેવાલય કે રાજમહેલની ઉપર ચડવું એ સ્વપ્નમાં જોનારને સર્વ સિદ્ધિ મળે. સ્વપ્નમાં દારૂ પીવો, માંસભક્ષણ, ક્રીડા, વિદ્યા, અંગે લોહીનો લેપ થએલો જોવો, હાઈબાત ખાવો, સફેદ વસ્ત્ર કે સફેદ રત્નો ધારણ કરેલાં જોવાં એ પણ મંગલકારક છે. દેવ, બ્રાહ્મણ, બારદ્વાજાદિ ગ્રેહ પક્ષી, છત્ર, કમળ, રાજ, શ્વેત પુષ્પો, શ્વેત વસ્ત્રો તથા ઉત્તમ અલંકારવાળી સ્ત્રીઓ, બળદ, પર્વત, ફળવૃક્ષ ઉપર ચડવું, અરીસો, માંસ વગેરે મળવું છત્યાદિ સ્વપ્નમાં જોનારને ધન મળે અને તેનો રાજ દૂર થાય.

સામાન્ય અશુભ સ્વપ્નો—સ્વપ્નમાં યચ્ચરતંબ, કેશુડાનું વૃક્ષ, કડવો લીંબડો એ ઉપર ચડવું અને તેલ, કપાસ, લોખંડની પ્રાપ્તિ નાશકારક જાણવી. ક્રીડા કરવી, લાલ વસ્ત્રો ધારણ કરવાં, નદીનો પ્રવાહ ખીજી દિશામાં લાવવો, રંધેલું માંસ ખાનું એવું સ્વપ્નદર્શન નાશકારક થાય છે.

શુભ સ્વપ્નોનાં ફળ—જે સ્વપ્નમાં રાજા, હાથી, ઘોડો, સોનું, બળદ, ગાય છત્યાદિ જુએ તેનું કુટુંબ વૃદ્ધિ પામે. જે માથ, બળદ, હાથી, દેવાલય, પર્વતનું શિખર અને વૃક્ષ પર ચડે અને વિદ્યા અંગે ખરડેલી જુએ, તેમજ રડવું, મરવું, તથા જે સ્ત્રી સાથે મમત કરવું ન જોઈએ તેની સાથે મમત કરેલું સ્વપ્નમાં જુએ તે ધન્ય પુરૂષ થાય. વડ કિંવા ફળવાળા વૃક્ષ પર પોતે એકલો ચડેલો જુએ અને તત્કાળ જાગ્રત થાય તેને સત્વર લાભ થાય જે પોતાના જમણા હાથને સફેદ સપેં મળેલો જુએ, તેને દસ દિવસમાં દબરો રૂપિયા મળે. જેને સ્વપ્નમાં પાણીમાં સર્પ કે વીંછી કરડે તેને જળ કે પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય. જે સ્વપ્નમાં દેવાલય, રાજગૃહ કે પર્વત ઉપર ચડે કે સમુદ્રમાં તરે તે ચંદ્ર કુળમાં જન્મેલો હોય તોપણ રાજા થાય. જે સ્વપ્નમાં તળાવની વચ્ચે આપ્પા કમળપત્રમાં ઘી-સાકર સ્વપ્નમાં ખાય તે સાર્વભૌમ રાજા થાય. જે બગલો, મુરલી કે કૌંચ પક્ષિણીને જોઈને જાગ્રત થાય તેને સુભાગી મળે. પોતાને સ્વપ્નમાં સાકળ કે હોરીથી બાંધેલો જે જુએ તેને થેલા વખતમાં દ્રવ્ય મળે. જે માણસ સ્વપ્નમાં બેસવાની આદી, બિછાનું,

પાલખી કે ગાડી ઇત્યાદિને કિંવા શરીર કે ધરને આમ લાગેલી જીએ તેની પાસે સર્વદા લક્ષ્મી રહે. જે સ્વપ્નમાં સૂર્યમંડળ કે ચંદ્ર જીએ તે રોગી હોય તો સાગે થાય અને નીરાગી હોય તો ધનવાન થાય. જે સ્વપ્નમાં લોહી કે મધ પીએ તે આંહાણુ હોય તો વિદ્યા પ્રાપ્ત કરે અને અન્ય હોય તો ધન પ્રાપ્ત કરે. જે પોતાને સફેદ વસ્ત્રવાળી સ્ત્રી રનાન કરાવતી સ્વપ્નમાં જીએ તેને લક્ષ્મી મળે. જે સ્વપ્નમાં પોતાને આખડીઓ, જોડા, છત્રી, સ્વચ્છ ધારવાળી તલવાર મળેલી જીએ અને ઘુરત જાગ્રત થાય તેને ઉત્તમ પ્રકારનું અન્ન મળે. જે પોતાને સ્વપ્નમાં બળદ જોડેલા રથમાં એકથો બેઠેલા જીએ તેને સત્વર ધનલાભ થાય. જેને સ્વપ્નમાં દહીં મળે તેને ધન અને ઘી મળે તેને યશ પ્રાપ્ત થાય. સ્વપ્નમાં બધીં સફેદ વસ્તુઓ મેળવતી કે જોવી એ સારી છે, પરંતુ રૂ, ભરમ, ભાત અને છાશ એ ખરાબ ફળ દેનારી છે. કાળા પદાર્થો જોવા એ અમંગલ છે, પરંતુ કાળા ગાય, હાથી, દેવ, આંહાણુ અને ઘોડો એ કાળા હોવા છતાં ઉત્તમ ફળદાયક છે. સ્વપ્નમાં દહીં જોયું હોય તો પ્રીતિ થાય, ધઉં જોવાથી ધન મળે, જવ જોવાથી યજ્ઞપ્રાપ્તિ થાય અને શ્વેત સરસવ જોવાથી લાભ થાય. જે સ્વપ્નમાં નામપત્ર, કપૂર, અગર, ચંદન અને શ્વેત ફૂલ મળેલાં જીએ તેની ઉપર લક્ષ્મી સર્વદા પ્રસન્ન રહે.

અશુભ સ્વપ્નોનાં ફળ—સ્વપ્નમાં સૂર્ય-ચંદ્રને નિરતેજ જોવા કિંવા નક્ષત્રો કે તારાને ખૂરતા જોવા તે મરણ તથા શોક લાવે છે. જે સ્વપ્નમાં અશોક, કજોર કે પલાસનું સપુષ્પ વૃક્ષ જીએ તેને શોક પ્રાપ્ત થાય. જે નાવડામાં નદીપાર જાય તેને સત્વર પ્રવાસ કરવો પડે અને ઘુરત પાછા ફરવું પડે. સ્વપ્નમાં લાલ વસ્ત્ર ધારણુ કરનારી અને મેંદી મૂકેલી સ્ત્રીને આલિંગન કરવું મૃત્યુકારક છે. જે પોતાના શરીરને તેલ, દૂધ, ઘી કે અન્ય સિંગ્ગ પદાર્થ મઢવું કરેલા જીએ તેને વ્યાધિ પ્રાપ્ત થાય. જે સ્વપ્નમાં પોતાના કેશને ગળી પડતા જીએ તેનું ધન નાશ પામે અને દાંત પડેલા જીએ તેના પુત્રનો નાશ થાય. જે સ્વપ્નમાં મધેડાં, ઉંટ કે પાકાના રથમાં પોતાને એકથો બેઠેલા જીએ તે મૃત્યુ પામે. સ્વપ્નમાં કાન, નાક, હાથ ઇત્યાદિ પોતાના અંગને હેઠાવવા જીએ, કીચડમાં પોતાને ખૂડેલા જીએ, મધેડા, ઉંટ કે પાકા પર બેઠેલા જીએ, રાંધેલું માંસ ખાય, તે મૃત્યુ પામે.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

પરચુરણ સુહૃતો.

દેવપ્રતિષ્ઠાનું સુહૃત—માઠ, કામણ, ચેત્ર, વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ એ પાંચ માસમાંથી કોઈ માસમાં શુકલ પક્ષમાં શુક્ર, સુખ, શુર તથા સોમવારે, પાંચમ, દશમ, પૂનમ, ત્રીજ, આઠમ, કે તેરસને દિને જય, સિંહ, વૃશ્ચિક અને કુંભ લગ્નમાં, રોહિણી, પુષ્ય, ત્રણ ઉત્તરા, મૃગશિર, પુનર્વસુ, હરત, ધનિષ્ઠા, મૂળ, અનુરાધા, રેવતી, અશ્વિની અને સ્વાતી એ નક્ષત્રોમાં અને બૃહસ્પતિના બળમાં દેવમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવી.

રાજ્યાભિષેકનું મહુર્ત—પુષ્ય, અશ્વિની, મૂળ, રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા, જ્યેષ્ઠા, પુનર્વસુ, શ્રવણ, અનુરાધા અને મૃગશિર એ નક્ષત્રોમાં શુક્ર, રવિ, સોમ, સુખ કે શુરવારે રાજ્યાભિષેક કરવો એ ઉત્તમ છે.

વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરવાનું સુહૃત—રેવતી, અશ્વિની, હરત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા અને ધનિષ્ઠા એ નક્ષત્રોમાં શુક્ર, રવિ, શુર, મંગળ અને સોમવારે, પડવો, છઠ, અગીઆરશ, ત્રીજ, આઠમ, તેરસ, પાંચમ, દશમ અને પૂનમ એ તિથિમાં હાથીદાંત, રત્નાલંકાર, સોનું મહેલી ચૂરી કે લાલ વસ્ત્રો ઈત્યાદિ પહેરવું મંગળકારક છે.

મંત્રસાધનાનું સુહૃત—આસો, કારતક, માગસર, પોષ, માઠ, કામણ, વૈશાખ અને શ્રાવણ માસમાં બીજ, સાતમ, બારસ, પાંચમ, દશમ, પૂનમ અને તેરસ એ તિથિમાં, રવિ, શુક્ર, સુખ અને શુરવારે રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા, જ્યેષ્ઠા, આદ્રી, સ્વાતી, પુષ્ય, વિશાખા, અશ્વિની અને શ્રવણ નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાના બળમાં મંત્રનો આરંભ શુભકારી છે.

પરબ માંડવાનું સુહૃત—મૃગશિર, શતભિષા, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, અનુરાધા, પૂર્વોષાદા, રેવતી એ નક્ષત્રોમાં પડવો, છઠ, અગીઆરશ, પાંચમ, દશમ, પૂનમ, ત્રીજ, આઠમ ને તેરસને રોજ સોમ, શુક્ર, સુખ, અને શુરવારે નવી પરબ માંડવાનું સુહૃત સારું છે.

દ્રવ્યસંચયનું સુહૃત—મધા, મૂળ, ત્રણ પૂર્વા, સ્વાતી, વિશાખા, ભરણી અને આશ્લેષા નક્ષત્રમાં મંગળ તથા રવિવારે, પાંચમ, દશમ, પૂનમ, પડવો, છઠ અને એકાદશીને રોજ કુંભ, વૃશ્ચિક અને સિંહ લગ્નમાં દ્રવ્ય દાટવું તેમજ કાઢવું એ શુભ છે.

હથિયાર ધારણ કરવાનું સુહૃત—પુષ્ય, પુનર્વસુ, રોહિણી, જ્યેષ્ઠા, ત્રણ ઉત્તરા, રેવતી, સ્વાતી, અશ્વિની, વિશાખા, અનુરાધા અને

મૃમશિર નક્ષત્રોર્મા રવિ, ગ્રહ અને શુક્રવારે કુંભ, કર્ક, વૃષભ, મકર અને સિંહ લગ્નમાં શુભ ગ્રહોએ દેખેલા ચંદ્રમાં નવાં શસ્ત્રાસ્ત્રો પ્રથમ ધારણ કરવાં મંગલકારી છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

ચાહના પ્યાલા ઉપરથી જોવાનું શુભાશુભ ફળ.

જોવાની વિધિ—ચાહ તથા કાશી પી રહ્યા પછી તે પ્યાલામાં થોડો એક-એ અમથા ચાહ કે કાશી રહેવા દેવાં. પછી શુભાશુભ ફળ જોનારે તે પ્યાલાને પોતાની આસપાસ ત્રણ વાર ફેરવવો અને તેમાં બાકી રહેલો ચાહ કે કાશી પ્યાલો છીંધો વાળીને એકદમ રક્ષાબીમાં નાખી દેવો. થોડી વાર પ્યાલામાંના ચાહનો કે કાશીનો થોડો ભાગ રહેવાથી તે પદાર્થની આકૃતિ હિત્તમ થશે. તે આકૃતિ પરથી શુભાશુભ ફળ જોવાય છે.

આકૃતિનો અર્થ—(૧) આ આકૃતિ નેટલી રપટ અને ગાઢ હોય તેટલી તે વધારે શુભદાયક અને મધ્યમાં નેટલી ઓછી તેટલી અશુભદાયક સમજવી. (૨) આકૃતિ પ્યાલાના કાંઠાથી નેટલી નજીક હોય તેટલી ત્વરાથી તેનું ફળ મળે. (૩) પ્યાલામાંની આકૃતિના રંગરૂપ ઉપરથી અને ઉંચાઈ લંબાઈ ઉપરથી પણ જૂદા જૂદા અર્થ સમજવાના હોય છે. (૪) જો તે આકૃતિમાંની રેખાઓ એક બીજાની વિરુદ્ધ મળેલી હોય તો તે યત્રુસંઘા સમજવી જો સરળ-સીધી હોય તો મિત્ર, ને જો વધારે જાડી હોય તો સ્ત્રીસંઘા સમજવી, એટલે સંકોદિત આનંદ અને સુખ સમજવું. જો તેની આસપાસ ઘેરાયેલું હોય તો સ્ત્રી અભિમાની અને ત્રાસદાયક હોય એમ જાણવું. (૫) જો સરળ-સરખી રેખા હોય તો તેને મનુષ્ય સંઘા સમજીને તેથી કાંઈ મિત્ર કે પરાણીનું આગમન સમજવું, પણ તેની પાસે નાનાં નાનાં ટપકાં હોય તો ખરાબ બનાવ બનશે એમ સમજવું. (૬) પ્યાલાના ઉચ્ચતાના ભાગમાં નાનું ટપકું હોય તો તે પત્ર સંઘા સમજવી. જો ચિન્હ પ્યાલાના મધ્ય ભાગમાં રહે તો સુખ અને મિત્ર લાભ આપે. જો ઉપરના ભાગમાં હોય તો ટપાલમાં ખરાબ ખાતમી આવે કિંવા લેણુદાર તરફથી તમારો ચાપા જો તળાપે કિંવા જાણુએ રજકણુ ચોટીને એકત્ર થયાં હોય તો પૈમા મળવાનો સંભવ જાણવો. (૭) વર્તુળાકાર એ મુદ્રિકાની સંખ્યા જાણવી.

તે પુત્રપુત્રીના ભવિષ્યના લગ્નનું પરિણામ દર્શાવે છે. સ્વચ્છ ભાગમાં હોય તો સુખકર લગ્ન અને અસ્વચ્છ ભાગમાં હોય તો દુઃખકર લગ્ન સમજવું. (૮) આકૃતિ વદાણના જેવી હોય તો વેપારમાં લાભ. તળાપે તદ્દન એક બાજુ પર હોય તો સ્ત્રી પર પ્રીત કરનાર મળે. આસપાસ અસ્વચ્છ-મેક્ષા ભાગ હોય તો સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે અણગનાવ રહે. (૯) બદામની આકૃતિ આનંદદાયક. બાગની આકૃતિ પ્રેમદર્શક. પક્ષીની આકૃતિ હાંપત્યપ્રીતિદર્શક. ઉઠરની આકૃતિ ચોરીદર્શક. ગુલાબની આકૃતિ શુભસૂચક.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

મુવાંક ઉપરથી પ્રશ્નકળ.

મુવાંકની સમજ—(અ) ૧૨, (આ) ૨૧, (ઇ) ૧૧, (ઈ) ૧૮, (ઉ) ૧૫, (ઊ) ૨૨, (એ) ૧૮, (ઐ) ૩૨, (ઔ) ૨૫, (ઓ) ૧૬, (અં) ૨૫; (ક) ૧૩, (ખ) ૧૧, (ગ) ૨૧, (ઘ) ૩૦, (ઙ) ૧૦, (ચ) ૧૫, (છ) ૨૧, (જ) ૨૩, (ઝ તથા ઞ) ૨૬, (ટ) ૧૦, (ઠ) ૧૩, (ડ) ૨૨, (ઢ) ૩૫, (ણ) ૪૫, (ત) ૧૪, (થ) ૧૮, (દ) ૧૭, (ધ) ૧૩, (ન) ૩૫, (પ) ૨૮, (ફ) ૧૮, (બ) ૨૬, (ભ) ૨૭, (મ) ૮૬, (ય) ૧૬, (ર તથા લ) ૧૩, (વ) ૩૫, (શ) ૨૬, (ષ તથા સ) ૩૫, ૬ ૧૨. વ્યંજન તથા સ્વર મળાને એક સંપૂર્ણ અક્ષર બને છે. પ+અ=૫; ન+ર્ધ=ની ઇત્યાદિ. પૂ=૨૮+અ=૧૨ એટલે ‘પ’ નો મુવાંક ૨૮+૧૨=૪૦. નૂ=૩૫+ર્ધ=૧૮ એટલે ‘ની’ નો મુવાંક ૩૫+૧૮=૫૩ સમજવો.

પ્રશ્નનો મુવાંક કાઢવાની રીત—પૃથક્ક પ્રશ્ન પૂછે તે લખી લેવો, જેમકે “મારો વિજય યશ કે પરાજય?” પછીએ પ્રશ્નના અક્ષરોનો મુવાંક તૈયાર કરવો. મૂ=૮૬+આ=૨૧=મા=૧૦૭; રૂ=૧૩+ઓ=૨૫=રો=૪૮; વૂ=૩૫+ઇ=૧૧=વિ=૪૬; જૂ=૨૩+અ=૧૨=જ=૩૫; યૂ=૧૬+અ=૧૨=ય=૨૮; યૂ=૧૮+અ=૧૨=ય=૩૦; શૂ=૨૬+એ=૧૮=શે=૪૪; ડૂ=૧૩+એ=૧૮=ઢે=૩૧; પૂ=૨૮+અ=૧૨=પ=૪૦; રૂ=૧૩+આ=૨૧=રા=૩૪; જૂ=૨૩+અ=૧૨=જ=૩૫; વૂ=૧૬+અ=૧૨=વ=૨૮. એ સુખબ દરેક અક્ષરનો મુવાંક કરીને આખા પ્રશ્નના અક્ષરોના મુવાંકનો સરવાળો કરવો. આ પ્રશ્નનો એક દર મુવાંક શો યથો ૧૦૭+૪૮+૪૬+૩૫+૨૮+૩૦+૪૪+૩૧+૪૦+૩૪+૩૫+૨૮=૫૦૬ એ આખા પ્રશ્નનો મુવાંક યથો. પછી નીચે આપેલી બાબતો સંબંધી પ્રશ્નનો ફળદેશ તપાસવો.

વિજય પરાજયનો પ્રશ્ન—આ ભાગતનો પ્રશ્ન હોય તો મુવાકમાં ૩૪ હિમેરી ૩ થી ભાગવા; ૧ વધે તો જય, બે વધે તો સપ્તાહની અને ૨ વધે તો પરાજય થાય. ઉપરનો પ્રશ્ન જોઈ ૫૦૬ મુવાક થાય ■ તેમાં ૩૪ હિમેરવાથી ૫૪૦ થયા; તેને ૩ થી ભાગતાં ૦ વધે છે માટે પરાજય ધરો એમ કહેવું.

લાભ હાનિનો પ્રશ્ન—આ પ્રશ્નમાં મુવાકમાં ૪૨ હિમેરવા અને ૩ થી ભાગવા; ૧ વધે તો લાભ, બે વધે તો સ્વસ્થ લાભ અને ૩ વધે તો હાનિ. લાભ હાનિ જોવાની બીજી રીત એ છે કે આઠાણ હોય તો કાષ્ટ પુષ્પનું નામ, ક્ષત્રિય હોય તો નદીનું નામ, વૈશ્ય હોય તો દેવતાનું નામ અને શૂદ્ર હોય તો રણનું નામ દેવા પૃચ્છકને કહેવું. તે જો નામ આપે તેનો મુવાક કરી તેમાં ૪૨ હિમેરી ૩ થી ભાગી જે રૂણ આવે તે કહેવું.

તીર્થયાત્રા સંબંધી પ્રશ્ન—આવા પ્રશ્નમાં મુવાકમાં ૩૬ હિમેરી ૩ થી ભાગવા; ૧ વધે તો ઉત્તમ પ્રકારે અને ૨ વધે તો મધ્યમ પ્રકારે યાત્રા થાય અને શૂન્ય વધે તો ન થાય.

ગર્ભ સંબંધી પ્રશ્ન—ગર્ભ રહ્યો છે કે નહિ એ પ્રશ્નમાં મુવાકમાં ૨૬ હિમેરી ૩ થી ભાગવા; ૧ વધે તો ગર્ભ છે, ૨ વધે તો ગર્ભ હોય કે ન પણ હોય; શૂન્ય વધે તો ને હોય.

સંતાન સંબંધી પ્રશ્ન—પુત્ર સંતાન યરો કે પુત્રી એવા પ્રશ્નમાં મુવાક કાઢી રવિ આદિ વારનો, તિથિનો અને નક્ષત્રનો આકરો હિમેરવો અને કુલ સંખ્યાને ૭ થી ભાગવી. સમ (બેટા) મંખ્યા શેષ વધે પુત્રી અને વિષમ (બેટી) મંખ્યા શેષ વધે તો પુત્ર સમજવો.

જીવન મરણ સંબંધી પ્રશ્ન—મુવાકમાં ૪૦ હિમેરી ૩ થી ભાગવા; ૧ વધે તો મુખી દીર્ઘાયુષ્ય, બે વધે તો કષ્ટયુક્ત જીવન અને શૂન્ય વધે તો મરણ જાણવું.

વૃદ્ધિ વિષે પ્રશ્ન—મુવાકમાં ૩૨ હિમેરી ૩ થી ભાગવા; ૧ વધે તો સારી વૃદ્ધિ, ૨ વધે તો મધ્યમ વૃદ્ધિ, શૂન્ય વધે તો અત્યાવૃદ્ધિ બાલુરી.

વિવાહ સંબંધી પ્રશ્ન—મુવાકને ૮ થી ભાગવા; ૧ વધે તો તરકાળ વિવાહ થાય, ૨ વધે તો મુરોલીયા વિવાહ થાય, ૩ વધે તો ન થાય, ૪ વધે તો વિવાહર્થ અડચણ આવી પડે, ૫ વધે તો કન્યા પક્ષમાં કાઢવું મરણ થાય, ૬ વધે તો પરદેશ જવાનું થાય અને વિવાહ ન થાય, ■ વધે તો વરકન્યાની મલિની કે અન્ય કાષ્ટ આકત આવે.

સુખ-દુઃખનો પ્રશ્ન—આવા પ્રશ્નમાં મુવાકમાં ૩૮ હિમેરીને ૨ થી ભાગવા; ૧ વધે તો સુખ અને ૦ વધે તો દુઃખ સમજવું.

ધનપ્રાપ્તિ વિષે પ્રશ્ન—અનુક્રમ ભાણસ તરફથી પોતાને ધનપ્રાપ્તિ થશે કે નહિ એવો કોઈ પ્રશ્ન કરે તો એ માણસના નામના અક્ષરો નેટલા હોય તેને ૩ થી ગુણવા અને તેમાં પૃચ્છકના નામના અક્ષરો ઉમેરવા; પછી તેને ૩ થી ભાગવા. ૧ વધે તો ધન મળે, જે વધે તો ન મળે અને ૦ વધે તો લાભે વખતે ધન મળે.

કાર્ય સંબંધી પ્રશ્ન—(૧) પૃચ્છકના મુખ્યથી નીકળેલા અક્ષરોને ૬ થી ગુણી ૮ ઉમેરવા પછી ૭ થી ભાગવા; શેષ રહે તેને સૂર્યાદિ સંખ્યા જાણવી. શુભ મંદનો આકાંક્ષા શેષ રહે તો કાર્યસિદ્ધિ જાણવી. (૨) પ્રશ્નસમયે જે તિથિ, વાર, નક્ષત્ર અને યોગ હોય તેનો સરવાળો કરવો અને સરવાળાને ૩ થી ગુણી ૬ ઉમેરી ૯ થી ભાગવા. ૧ શેષ રહે તો ૧ પક્ષમાં, ૨ વધે ૧ માસમાં, ૩ વધે તો જે માસમાં, ૪ વધે તો ૬ માસમાં, ૫ વધે તો એક દિવસમાં, ૬ વધે તો ૧૦ દિવસમાં, ૭ વધે તો એક પહોરમાં, આઠ વધે તો એક ધડીમાં અને ૦ વધે તો એક પળમાં કાર્યસિદ્ધિ થાય.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

ગૌતમ પ્રશ્નાવલિ.

પ્રશ્નાવલિ જોવાની રીતિ—સ્થાન કરીને પવિત્ર અંતઃકરણે નીચેના કોષ્ટકમાં કોઈ એક અક્ષર પર આંખો મીચીને અક્ષત (ચોખ્ખા) મૂકવાનું પૃચ્છકને કહેવું.

અ	આ	ઇ	ઈ	ઉ	ઊ	ઋ
ક	લ	લ	એ	ઐ	ઓ	ઔ
અં	અઃ	ઠ	ખ	ગ	ધ	ડ
ચ	છ	જ	ઝ	ઞ	ટ	ઠ
ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ
ન	પ	ફ	બ	ભ	મ	ય
ર	લ	વ	શ	ષ	સ	હ
ળ	ક્ષ	ઞ				

ફળાદેશ—(અ) સર્વત્ર વિજય થશે; મનોરથ ફળશે; પરદેશ જવાથી વિશેષ લાભ થશે. (આ) શોક, સંતાપ, વંધુ-જનો સાથે વિરોધ, વ્યાધિ, ખડા ધરો. (ઇ) કાર્યસિદ્ધિ થશે, પુત્રાદિ અર્થલાભ થશે. (ઈ) સર્વકાર્યસિદ્ધિ, મિત્ર-લાભ અને અર્થલાભ પ્રાપ્ત થશે. (ઉ) શોક, સંતાપ, કાર્યવિવ્રતા, સ્થાનમટ્ટતા અને સ્થાન ઉપરથી પદબદ્ધ થાય. (ઊ) સર્વસિદ્ધિ થશે. કોઈ પણ કાર્ય પાર પડશે.

(ઝ) હાનિ, મૃત્યુવત્ પીડા, સ્વજનોથી દ્રોહ. (ઞ) વિવિધ લાભ થશે, સર્વ કાર્યોનું ઉત્પત્તિ સાધ્ય આવશે. (ટ) ધનહાનિ, સંતાપ, શોક, અંધન. (ડ) અર્થલાભ, સર્વપૂજ્યતા, મિત્રસમાગમ, ઇશ્વરકૃપા અને સર્વત્ર વિજય. (ઝે) વિવિધ લાભ તથા કલ્યાણ. (ઝે) અંધન અને મિત્રો તથા બંધુજનો સાથે વિરોધ. (ઞો) ઓલાભ, ધનલાભ, કાર્યસિદ્ધિ. (ઞો) સર્વહાનિ, કાર્યનાશ, શોક, મોહ, (અ) શોક, રોગ, અર્થહાનિ, ચિંતા અને કલેશ. (અઃ) ધનલાભ, સુખલાભ અને આરોગ્ય. (ક) સર્વપ્રિયતા અને કલ્યાણ. (ખ) શોક, સંતાપ, કલેશ, વ્યાધિ. (ગ) સર્વ કાર્ય સફળ થશે, સૌભાગ્ય, રાજસન્માન, મિત્રસમાગમ. (ધ) કાર્યસિદ્ધિ, સૌભાગ્ય, અનલાભ અને સન્નિવૃત્ત સમાગમ. (ડ) કાર્યસિદ્ધિ, વિવિધ સુખ, પરદેશ જવાથી ધનલાભ. (ચ) ચિત્તિત કાર્ય થશે, સર્વત્ર માન મળશે, સર્વત્ર વિજય થશે. (છ) સ્વાર્થલાભ, ભોજનપ્રાપ્તિ, આરોગ્યલાભ અને ધનલાભ, (જ) વ્યાધિ, કાર્યનાશ, મિત્રોથી વિરોધ. (ઝ) ધનસંપત્તિનો લાભ, સૌભાગ્ય, સર્વત્ર વિજય. (ઞ) કલેશ, વ્યાધિ, ધનનાશ, બંધુનાશ, મિત્રદ્રોહ. (ટ) અર્થનાશ અને કાર્યોમાં વિઘ્ન. (ડ) સન્માન, સર્વત્ર પૂજ્યતા, આરોગ્યલાભ. (ઝ) દુર્ધાયુઃ અને છટલાભ. (ઞ) પરદેશ જવાથી ચિંતા અને શોક થશે. (ચ) માન, ઓલાભ અને ધનલાભ, (ત) દુઃખ તથા શોક. (થ) કાર્યસિદ્ધિ અને સૌભાગ્ય. (દ) મનમાં ધારેલું કાર્ય સત્વર સંજ્ઞ થશે. (ધ) ધનલાભ, આરોગ્યલાભ અને મનોરથની પૂર્ણતા. (ન) અંધન અને કાર્યનાશ, (પૈ) પાપી જનોનો સમાગમ અને અર્થનાશ (ક) વસ્તુલાભ અને દ્રવ્યલાભ, પારકે દાય ગએલી લક્ષ્મી પાછી મળશે (ખ) ધનલાભ, ઓલાભ, સુખપ્રાપ્તિ અને છટ કાર્યની સંજ્ઞતા. (ભ) સુખ, આરોગ્ય અને ધનનો લાભ. (મ) થોડા વખતમાં અંધન પડશે. રોગ, શોક અને મદાભય. (ય) ધન ધાન્ય તથા સંપત્તિની પ્રાપ્તિ. (ર) કલહ અને કાર્યનાશ (લ) દ્રવ્ય, ધન અને મિત્રપ્રેમનો લાભ (વ) દરજારી માન અને અક્ષર્ય સુખની પ્રાપ્તિ. (શ) કાર્યનાશ અને કલેશ. (પ) સર્વ કાર્યસિદ્ધિ અને મિત્રબંધુલાભ. (સ) સંપત્તિ, સંતતિનું સુખ અને શારીરિક સુખ. (હ) સર્વકાર્યસિદ્ધિ અને ધનલાભ. (ળ) અનિષ્ટ (ક્ષ) સર્વભોગની પ્રાપ્તિ. (ઞ) જ્ઞાનપ્રાપ્તિ.

જાદુ વિદ્યા અથવા મેજીક.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

જાદુગરમાં કેટલી જાતની ચતુરાઈ જોઈએ?

જાદુ એટલે શું?—જાદુ અથવા મેજીક એ હાથચાલાકી, નજર-ખંખી, સામાન્ય બુદ્ધિને અમમ્ય લાગતી ચત્રત્યના અને રસાયનના મનોરંજક પ્રયોગો છે. અદ્ભુત અને દૈવી શક્તિની પ્રતીતિ કરાવવા માટે જાદુગર પોતાની મત્રશક્તિની વાતો કરે છે, પરન્તુ વસ્તુતઃ તેવી કશી શક્તિ તેનામાં હોતી નથી. યોગશક્તિ અનેક અમત્કારો નીપજવી શકે છે, પરન્તુ યોગીઓ લોકોને અમત્કારો બતાવીને આજી નાંખવા માટે પ્રયોગો કરતા જ નથી, એટલે રમણી પરના જાદુના પ્રયોગોમાં કશી દૈવી શક્તિનો હિસ્સો હોતો નથી. આ જગતમાં એવી અનેક વિદ્યાઓ છે કે જેને સામાન્ય જનતા જાણતી હોતી નથી. એવી વિદ્યાઓથી જે સામાન્ય રીતે પરિણામ આવી શકે તેનું કારણ ન જાણવાથી લોકો તેને દૈવી કે અદ્ભુત મનને. ફોતોઆફ વાગતા તેમાં ચર્તા જાનતાન સાબળાને ગામડીયા લોકો સ્તબ્ધ થાય તેવી જ રીતે પોતાથી અજાણી વિદ્યાઓના પ્રયોગોથી પ્રેક્ષકો સ્તબ્ધ બને છે.

ઉતાવળ કરવી નહિ—હાથચાલાકી એ સખ્દમાં જ હાથની ચ ચળતા વ્યક્ત થાય છે ખરી, છતાં જાદુના ખેલો કરવામાં અસાધારણ ઉતાવળ કરવી નહિ. લોકોની નજરને ફસાવીને જે કામ કરવાનું હોય તે ઉતાવળથી નહિ પણ ધીરેથી અને ચતુરાઈથી કરવું પ્રયોગ કરવામાં જે કામ ઠેજવણીની કચ્છર રહી હશે કેવા જાદુ ઉતાવળાપણુ પ્રયોગ કરનારમાં હશે તો તેથી તે પ્રેક્ષકોમાં દાસીને પાત્ર બનશે.

વાક્યાલુચની જરૂર—જાદુગરમાં વાક્યાલુચ પણ હોવું જોઈએ. કોઈ સમામાં બાપણુ કરનારા જેવી પડિતાઈની કે ભાષાના આડમરની

જરૂર નથી, પણ વિનોદ સાથેનું દાવડું બોધકાપણું જરૂરનું છે. આર્તુ વાક્યાતુર્પ્ણ જો જાડુમરનાં ન હોય તો ગમે તેવા હોશિયાર જાડુમરનાં ખેલો પણ પ્રેક્ષકોને આનંદ આપી શકશે નહિ. વાચ્યાર્થ પણ આકર્ષણ-શક્તિ રહેલી હોય છે અને મેરમેરીઝમ કરનારાઓ વાણીવડે પાત્રોને ઉધાડી દર્શ શકે છે : એ જ રીતે જાડુમર પોતાની વાણીથી જ પ્રેક્ષકોને અર્થો તો મુગ્ધ કરી દે છે અને એ મુગ્ધ દશામાં તેઓ સાધારણ પ્રયોગોમાં પણ અદ્ભુત અમતકાર જીએ છે.

વિનોદના પડદા પાછળ—વિનોદ કરવાની આવડત પણ જાડુમરમાં હોવી જોઈએ. પ્રેક્ષકોનું ચિત્ત વિનોદમાં રાડી રાખી તેમને હસાવીને પોતાનું કામ હાથ કે પગથી છૂપી રીતે કરી નાંખવું, અથવાતો કોઈ પ્રયોગ માટે વખત જોઈતો હોય તો તે મેળવી લેવો એ હેતુ વિનોદની અંદર રહેલો હોય છે. મદારીઓ ગમત કરતાં કોઈ છોકરાને ટોળાની વચ્ચે બોલાવી પૂછે છે કે “તુમ બાપ હૈં યા બેટા હૈં ?” “તુમ મદા હૈં યા મદી હૈં” તેનો જે હેતુ હોય છે તેવો જ હેતુ જાડુમરનો હોય છે, જો કે જાડુમરનો વિનોદ કાંઈક સારી શૈલીનો હોય છે. કોઈ રાસાયનિક જાડુનો ખેલ હોય અને જૂની જૂની દવાઓના મિથશ્ચનું પરિણામ થતાં ખેત્રી મિનિટની વાર હોય તો તે દર્શિયાન આવી કોઈ રમુજ જાડુમર શોધી કાઢીને પ્રેક્ષકોનું મન રાડી રાખે છે.

ટાપટીપ—જાડુમરે પોતાનાં બધાં કાર્યોમાં સારી પેઠે ટાપટીપ કરવી જોઈએ. દાખલા તરીકે દરકોઈ પ્રયોગ માટે પોતાની જાડુઈ લાકડીને ઉપયોગ કરવો, અને ગમે તેવો સાદો ખેલ હોય પણ જો પોતે પોતાની લાકડીનું માહાત્મ્ય પ્રેક્ષકોને કહી સંભળાવ્યું હોય તો એ લાકડીને ઉપયોગ વખતોવખત કરવાનું જૂનવું નહિ. પત્તાં ઉઠાવવાનો ખેલ, કાંકરાનો રૂપિયો કરવાનો ખેલ, એ બધામાં હાથને ડેવી રીતે ફેરવવો, હાથને ડેવી રીતે અને ક્યારે ઉધાડવો, ડેવી લટકે કરીને હાથ ખતાવવો, રૂપિયા કે પત્તાં ઉડી ગએલાં ખતાવતાં મ્હોં ઉપર ડેવો આશ્ચર્યનો બાવ ખતાવવો એ બધી ટાપટીપ કરવાનું જૂનવું નહિ.

હોશિયાર પ્રેક્ષકોની ફજેતી ઉઠાવવી—પ્રેક્ષકોમાંના કોઈ કોઈ બહુ હોશિયાર અને ચમરાક હોય છે તે સત્વર માલૂમ પડી જાય છે. આવા પ્રેક્ષકો પોતાની હોશિયારી ખતાવવાને જાડુમરને સામા સવાલો કરે છે; તેથી કેટલીક વાર જાડુમરની ચાલાકી પકડાઈ જવાનો વખત પણ આવે છે. આવા હોશિયાર પ્રેક્ષકોની પહેલે જ તડાકે ફજેતી ઉઠાવવી એ વધારે

સહીસલામત માર્ગ છે. રૂપિયો ઉડાવવાનો હોય તો થોડી વાર જમણા-
માંથી ડાબા અને ડાબામાંથી જમણા હાથમાં રૂપિયો બદલાવી નાખ્યો
હોય એવો દેખાવ કરવો અને છેલ્લે બેઉ હાથ ખાલી બતાવવા એટલે
સાધારણ હોશિયાર પ્રેક્ષકો તો કંઈક જશે, પણ બહુ હોશિયારી બતાવતા
હોય તેમને રોજ પર બોલાવીને તેમની દેખરેખ હેઠળ એકાદ ખેલ કરી
બતાવવો અને તેની થોડી મસ્કરી કરવી એટલે તેનું પણ હોશિયારીનું
શુભાન ઊતરી જશે અને ફરી કંઈક વાર હોશિયારી બતાવવા આગળ
આવશે નહિ અથવા વચ્ચે બોલવાનું જ શૂલી જશે. આ રીતે પ્રેક્ષકો
ઉપર છાપ પાડવી કે જાદુગર મોટો મંત્રશાસ્ત્રી કે હિપ્નોટિસ્ટ છે કિંવા
તેની, જાદુજી લાકડી અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે. આની અસરથી પ્રેક્ષકો
આશ્ચર્યચકિત થયા વિના રહેશે નહિ.

જૂદી જૂદી શૈલી—ઉપર વાક્યાતુર્યની અને વિનોદની આવશ્ય-
કતા દર્શાવેલી છે, પરંતુ ધણી વાર ખેલો કરવાના પ્રકાર સાથે ખંધ
ખેસતી શૈલી અદ્ભુત કરવી પડે છે. દાખલા તરીકે ખેલક આઈના ખેલો
કરવાના હોય કિંવા જાદુગરની યાત્રિક શક્તિ કિંવા હિપ્નોટીઝમની
શક્તિ ખરેખર બતાવવાની કે પ્રેક્ષકના મનમાં ઠસાવવાની હોય તો વિ-
નોદ અને વાક્યાતુર્યની જરૂર નથી. તે વખતે ગંભીર વદનથી, ઝાણું
અને સમજ પૂરતું બોલીને પ્રેક્ષકના મન ઉપર ગંભીરતાની અસર નીપ-
જાવવાની જરૂર છે. જૂત-ત્રેતનો જાદુ કરી બતાવવો હોય ત્યાં પણ
વિનોદ નહામે છે. સાધારણ જાતના પરચુરણ ખેલોમાં વિનોદી શૈલી
જરૂરની છે અને કંઈકના ધરઆંગણે કિંવા થોડા ધણા ઝોળખીતાઓમાં
ખેલો કરવાના હોય તો સ્વાભાવિક વાતચીતની શૈલી ઉપયોગી થાય છે.

હીલચાલમાં સ્વાભાવિકતા—રોજ પર જાદુગરની હીલચાલ કેવળ
સ્વાભાવિક હોવી જોઈએ. ટેબલ ઉપરથી જાદુજી લાકડી ઉપાડવાની હોય
અને તેની સાથે કંઈક સીકો કે રૂપિયો પણ ઉપાડી લેવો હોય તો તે
કેવળ સ્વાભાવિક રીતે લેવો; તે લેતાં પ્રેક્ષકને જરા પણ શંકા ન આ-
વવી જોઈએ કે લાકડીની સાથે બીજું કંઈ જાદુગરે ઉપાડી લીધું છે.
આ માટે પ્રેક્ટીસ કરવી જોઈએ. મોટા આયનો સામે રાખીને તેમાં
પોતાની હીલચાલ કેવી રીતે થાય છે તે જોવું. પહેલાં માત્ર લાકડો
એકલો લેવા અને જેવી હીલચાલ થાય તેવી જ હીલચાલ લાકડી અને
તેની સાથે સીકો લેતાં થવી જોઈએ; તેથી જરા પણ વધુ હીલચાલ
એ બેઉ વસ્તુ લેતાં ન થાય એ ધ્યાનમાં રાખવું. આવી રીતે સ્વાભા-

વિંદ હીલચાલનો બરાબર અભ્યાસ કરીને જ ખેલ વખતે બધી હીલ-ચાલ કરવી જોઈએ.

પરિચ્છેદ ૨ બે.

ગંજીશના સહેલા ખેલો.

ગંજીશની હેઠળનું પત્તું જોયા વિના કહી દેવું—સાધારણ ગંજીશ લઈને તે પ્રેક્ષકની સામે એક હાથમાં પકડી રાખીને ધીમે ધીમે તેના પર્તા પડતા દેવાં અને પ્રેક્ષકને ઠાપ પત્તું, ધારી લેવા કહેવું. એ પત્તું નીચે પડેલાં પર્તામાંથી ધારવાનું નહિ, પણ પડતાં પડતાં ગંજીશમાં જે પર્તું હેઠલું રહેલું હોય તે જ ધારવાનું, અને પ્રેક્ષક પત્તું ધારી લે એટલે પર્તા પડતાં અટકાવવાને તે ‘બસ’ કહી શકે છે. હેઠળ પડેલાં પર્તા પડતાં રહેવા દઈને હાથમાંનો બાકીનો ગંજીશ પીઠ પાછળ લઈ જવો અને ધારેલું હેઠળનું પત્તું જોઈ લેવા જરાએ યત્ન કરવો નહિ. પીઠ પાછળ નીચેનું પત્તું ગંજીશની ઉપર લઈ જઈને ચત્તું કરવું અને પછી પ્રેક્ષકની સામે ગંજીશ લઈ જઈ પૂછવું: “આ [ચોકડીનો હોગો] તમારું પત્તું હતું ? ” પ્રેક્ષક ના કહેશે; પછી કહેવું કે “ત્યારે લાલનો પથો જ હતો.” લાલનો પથો ગંજીશની પાછળ ચતો મૂકેલો હોય તે એ રીતે પ્રયોગ કરનારની દૃષ્ટિ સામે જ આવી રહેલો હોય છે; પણ પ્રેક્ષક તે જોઈ શકતો નથી. આવું ખુલ્લું કપટ હોવાનો પ્રેક્ષકને સાધારણ રીતે ખ્યાલ પણ આવતો નથી.

છૂટા મૂકેલા રાગ એકઠા કરવા—ચાર રાગને પંખાની પેઠે પહોળા કરી પ્રેક્ષકને બતાવવા અને પછી સીંકેલી લઈ ગંજીશ ઉપર મૂકવા. ‘આ ચારે રાગને હવે હું છૂટા પાડું છું’ એમ કહી એક રાગને ગંજીશની હેઠળ મૂકવો, બીજાને ગંજીશની વચ્ચે મૂકવો, ત્રીજાને પણ ગંજીશમાં ડપાંચ આડો આવડો મૂકવો, એટલે ચોથો ગંજીશની ઉપર રહેલો સમજશે. પછી ગંજીશને એક ચાપની પીસ દેવી એટલે કે નીચેનાં પર્તા ઉપર આવી જાય તેવી રીતે ચાપ ખાંચવી. આથી પ્રેક્ષક એટલું તો સમજશે કે નીચેનો રાગ ઉપરના રાગની બેગો થયો, પણ પ્રયોગ કરનાર, ગંજીશની વચ્ચેથી બેને બદલે ચારે રાગને એકઠા કાઢી બતાવે છે! આ કેવી રીતે થયું? જે ચાર રાગ પંખા રૂપે બતા-

વેલા હોય છે તેમાં સાથી છેલ્લા રાજની હેઠળ એટલે ત્રીજા અને ચોથા રાજની વચ્ચે બે નકામાં પત્તા છુપાવેલાં હોય છે અને રાજને છૂટા પાડતાં પહેલો (છેલ્લો રાજ પત્તાં બેમાં ચીકેલતાં સોથી પહેલો એટલે ઉપરનો રાજ બને છે) રાજ નીચે જાય છે પણ ખીજો અને ત્રીજો રાજ જે ગંજીશાની વચ્ચે મૂકાતા દેખાય છે તે ખરી રીતે રાજ હોતા નથી પણ ફાલતુ છુપાવેલાં પત્તાં હોય છે. એ પત્તાં ગંજીશાની વચ્ચે મૂકતી વખતે ત્રેક્ષકના જોવામાં આવવાં ન જોઈએ.

[આકૃતિ ૨૬]

રાજના આકાંક્ષિત ગુલામો—ચાર ગુલામને ૧૦ પાસે પહોળા કરીને નહિ પણ એક ખીજનાં મામાં ઉપર દેખાય એવી રીતે હાથમાં બતાવવા. પછી તે થોડીને બંધ કરી ગંજીશા ઉપર મૂકી “ચારે ગુલામ આવન ઠાટના ફિલામાં છુપાઈ જાય” એમ કહી ચારેને ગંજીશામાં આવડા અવળા મૂકી દેવા. પછી બાદશાહને ઉપર મૂકી ચાપ ભારી કહેવું “બાદશાહ આવીને હાક મારે છે એટલે ચારે ગુલામો એની સાથે રાજની હજીરમાં હાજર થાય છે.” ગંજીશાની ઉપરથી એક રાજ અને ચારે ગુલામ એક પછી એક નીકળે છે. આમાં ખાસ કરામત નથી પણ ચાર ગુલામની પાછળ ખજરદારીથી ખીજો ચાર પાનાં છુપાવેલાં હોય છે અને જે ચાર ગુલામની થોડી કહીને ગંજીશા ઉપર મુકાય છે તે ખરી રીતે આઠ પાનાંની થોડી હોય છે.

એક એક પત્તાં ઉતારીને એકાથી રાજ સુધીનાં પત્તાં અનુક્રમે કાઢવાં—એકાથી રાજ સુધીનાં ૧૩ પાનાં નીચેના અનુક્રમે ગોઠવવાં અને પછી એક પત્તાં ઉતારી સોથી હેઠળ મૂકવાથી અનુક્રમે એકાથી રાજ સુધીનાં પત્તાં નીકળશે; સત્તો, એછો, રાણી, બગે, અડો, ત્રગો, ગુલામ, ચોગો, નવો, પંચો, રાજ, હગો, દસો.

અંગ્રેજી સ્પેલિંગ મુજબ પત્તાં ઉતારીને અનુક્રમે કાઢવાં—
one-o-n-e, two-t-w-o એ પ્રમાણે દરેક પાનાના અંગ્રેજી નામના

સ્પેલોગના અક્ષરો જેટલાં પત્તાં ઉતારીને થોકડીની નીચે મૂકી એકાથી રામસુધીનાં પત્તાં અનુક્રમે ઠાઠવા માટે નીચેના અનુક્રમે પત્તાં ગોડવવાં. મ્હેંએ સહેલાઈથી યાદ રહે તે માટે કવિતારૂપે અનુક્રમ આપ્યો છે:-

ત્રીજા આઠમ દિન સાતેક રામ છે ચતુરા એ રાણી;

ગુલામ દસ સમાથે લખને નવ પાંચે પરિચાણી.

રામનો આંક ૧૩ મો, રાણીનો આંક ૧૨ મો અને ગુલામનો આંક ૧૧ મો સમવડ ખાતર આપ્યો છે. આ જ આંક ખીજી ગોડવણમાં પણ ઉપયોગમાં લીધો છે. અંગ્રેજી સ્પેલોગ નીચે મુજબ: one (૩ અક્ષર) two (૩ અક્ષર), three (૫), four (૪), five (૪), six (૩), seven (૫), eight (૫), nine (૪), ten (૩), knave (૫), queen (૫), king (૪).

શુભ થએલા પત્તાના દાણા કહેવા—ગંજશમાંથી કેાઇ એક પત્તું છુપાવવા પ્રેક્ષકને કહેવું, જાડીનાં પત્તાં લઈ તેમાંના દાણાનો સરવાળો કરતાં જવું અને સરવાળાનો ૧૩ ઉપર દાણા થાય એટલે ૧૩ બાદ કરીને આગળ ગણતા રહેવું. ગુલામના ૧૧ અને રાણીના ૧૨ ગણવા. બાદશાહ ગણવાની જરૂર નથી. છેલ્લે જે આંકડો રહે તે અને ૧૩ ની વચ્ચે જેટલા આંકડાનું અંતર હોય તેટલા દાણાનું પત્તું શુભ થએલું ગણવું. કાંઈ ન વધે તો રામ શુભ થએલો સમજવો. એકાથી રામસુધીના ૧૩ પત્તાંના દાણાની સંખ્યા ૯૧ ની થાય છે અને પર પત્તાંના દાણાની સંખ્યા ૯૧×૪=૩૬૪ ની થાય છે, જેને ૧૩ થી ભાગતાં શેષ કાંઈ ન રહે; પણ ૧૩-૧૩ બાદ કરતાં જ્યારે કાંઈ વધે ત્યારે છેલ્લો ૧૩ નો શુભખો પૂરો કરવામાં જેટલા દાણા ખૂટે તેટલા દાણાનું પત્તું શુભ થએલું સમજાય.

વીસ પત્તાંનો ખેલ—જમે પત્તાંની એવી ૧૦ થોકડી કરવી અને તેનાં વીસે પત્તાં ખુલ્લાં મૂકવાં. તેમાંથી કેાઇ એક થોકડી પ્રેક્ષકને ધારી લેવાનું કહેવું. પછી એ થોકડીએતે જમે તેમ આડી અવળા એકડી કરવી, પરન્વુ તે પત્તાંને પીસવાં નહિ. પછી પત્તાં નીચેની કવિતા મુજબ સરખે સરખા અક્ષરે મૂકવાં.

હ	રિ	હે	ગુ	છે
ભ	જ	પ	છી	જે
શુ	ભ	ર	સ	લે
દ	લ	પ	ત	દે

દાખલા તરીકે પહેલું પત્ર ‘હ’ અક્ષરે મૂકવું, બીજું એ જ લીટીમાં ત્રીજા નંબરનો ‘હે’ અક્ષર છે ત્યાં મૂકવું પછી પહેલી પંક્તિમાં ‘રિ’ અક્ષરે ત્રીજું પત્ર મૂકવું અને ત્રીજી પંક્તિમાં ત્રીજો ‘ર’ અક્ષર છે ત્યાં ચોથું પત્ર મૂકવું પાંચમું પહેલી પંક્તિમાંના ‘તુ’ ઉપર મૂકી, છઠ્ઠું ચોથી પંક્તિમાંના ‘ત’ અક્ષરે મૂકવું એ મુજબ પંક્તિઓમાંના સમાન અક્ષરો શોધીને પત્તા ગોઠવવા પ્રેક્ષક જલે કે મારા પત્તા ફલાણી અને ફલાણી પંક્તિમાં છે, ત્યારે એ જેલ પંક્તિમાંના સમાન અક્ષરો પરના પત્તા કાઢી બતાવવા તે ખરા પડશે કવિતાની રચના એવી છે કે તેને દરેક સમાન અક્ષર દરેક પંક્તિમાં છે અને તે જ પંક્તિમાં પણ એ સમાન અક્ષરો છે કવિતા મનમાં બોલીને પત્તા ગોઠવવા એટલે પ્રેક્ષક નવાઈ પામશે.

પચીસ પત્તાંનો જેલ—પાંચ પાંચ પત્તાંની એક એવી પાંચ હાર કરો એટલે ૨૫ પત્તાંની પાંચ હાર થશે તેમાંથી એક પાતું ધારી લેવા પ્રેક્ષકને કહેવું અને કઈ આડી હારમાં તે પત્ર છે એ પૂછવું એ હારનું પહેલું પત્ર કયું છે તે આપણે મનમાં ધારી લેવું પછી ઉપર પત્તેથી જોબી હારના અનુક્રમે પત્તા એકઠા કરી લેવા.

૧	૨	૩	૪	૫
૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫
૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫

ઉપર મુજબ ૨૫ પાનાં ગોઠવેલાં હોય તેને ઉપાડી શેતા ૨૫ મું પહેલું, ૨૦ મું બીજું, ૧૫ મું ત્રીજું, ૧૦ મું ચોથું, પાંચમું પાંચમું, ૬ છઠ્ઠું ચોવીસમું એ અનુક્રમે-જોબી હારના અનુક્રમે પત્તા એકઠા કરવાનાં એવી રીતે પત્તા એકઠા કરી લીધા પછી ફરીથી એ પાનાં આડી હારમાં પહેલાની રીત મુજબ પત્તા ગોઠવવા, એટલે નીચેના અનુક્રમે એ ૨૫ પાનાંની આડી હારો થશે.

૧	૬	૧૧	૧૬	૨૧
૨	૭	૧૨	૧૭	૨૨
૩	૮	૧૩	૧૮	૨૩
૪	૯	૧૪	૧૯	૨૪
૫	૧૦	૧૫	૨૦	૨૫

હવે પૂછું કે કઈ (આડી) દારમાં તમારૂં પતું છે? ને દારમાં પોતાનું પતું હોવાનું પ્રેક્ષક કહે તે દાર ધ્યાનમાં રાખી, પૂર્વે કહેલી પાંચ દારોમાંની ને એક દારમાંનું પહેલું પતું જોઈ રાખું હોય તે પતું મથાળે આવેલું હશે તેની નીચેની સીધી દાર અને પ્રેક્ષકે બીજી વાર કહેલી આડી દાર ને પતાં 'આગળ એકડી ઘાય તે પતું પ્રેક્ષકે ધારેલું સમજવું. (વિદાહરણ) પ્રેક્ષકે એવું પતું ધાર્યું હોય ને આડી ત્રીજી દારમાં હોય તો તે દારનું પહેલું પતું ૧૧ મું છે તે ધારી લેવું. બીજી વાર ગોઠવેલા અનુક્રમમાં પ્રેક્ષક કહેશે કે મારૂં પતું (આડી) ચોથી દારમાં છે; એ ચોથી દાર અને ૧૧ મા પતાની સીધી નીચે જતી દારમાં ૧૪ મા આંકડા ઉપર પતું આવે છે તે પ્રેક્ષકે ધારેલું હોવું જોઈએ. આવી જ રીતે ૧૬, ૨૫, ૩૬ કે ૪૬ પતાનો ખેલ ૪, ૫, ૬ કે ૭ પતાની ૪, ૫, ૬, કે ૭ દારો બનાવીને કરી સકાય.

ત્રણ પતાનો ખેલ—ત્રણ પતાનો ખેલમાં ધણી અગ્નિ બોકો પૈસા ગુમાવી બેસે છે. તેમાં બે સાદાં પતાં અને એક ચિત્રવાળું પતું હોય છે. પ્રયોગ કરનાર એ ત્રણ પતાં પ્રેક્ષકને બતાવીને બોલે પર બે ત્રણ વાર ફેંકે છે અને તેમાંથી ચિત્રવાળું પતું ઓળખવાનું હોય છે. આમાં પતાં નાંખનારની ખૂબી એ હોય છે કે છેલ્લી વાર તેના હાથમાં ને પતાં હોય છે તેમાં નીચેનું ચિત્રવાળું પતું ફેંકવાને બદલે તે ઝડપથી ઉપરનું સાફ પતું ફેંકે છે. પ્રેક્ષક સમજે છે કે નીચેનું ચિત્રવાળું પતું ફેંકાયું અને તેને ચિત્રવાળું પતું સમજીને તેના ઉપર તે પૈસા મૂકે છે. ખરી રીતે તે ઉપરનું સાફ પતું ફેંકાએલું હોવાથી સાફ નીકળે છે અને ચિત્રવાળું પતું તો જૂડું જ નીકળે છે! ક્યું પતું ફેંકાયું તે ધણી વાર ચતુર માણસો પણ ઓળખતા નથી, માટે આવા ખેલ પાછળ જીમાર રમવામાં મોટું જોખમ રહેલું છે.

આખા ગંજીકાનાં પતાં અનુક્રમે કહી દેવાં—નીચે દર્શાવેલા અનુક્રમે આખા ગંજીકાનાં પતાં અગાઉથી ગોઠવી રાખવાં; પછી તે એવી રીતે પીસવાં કે જેથી પતાનો અનુક્રમ બિલકુલ બદલાય નહિ. પ્રેક્ષકને પતાં પહોળાં કરીને બતાવવું કે " જુઓ, આ પતાં આડાં અવળાં છે—કરો અનુક્રમ રાખ્યો નથી કે જેથી તે મને પાદ હોય. " પછી ફરી એક વાર પતાં પીસવાં, પણ અનુક્રમ ન બદલાય એવી રીતે. પછી એક હાકરાને પાસે બોલાવીને તેના હાથમાં ગંજીકા આપવો અને કહેવું કે: " હું તમારૂં મન વાંચી શકું છું. આ ગંજીકામાંથી એક એક

પતું ઉપાડીને-મને જતાવ્યા વિના તમારે જોઇને કપાળે ધરતું એટલે હું તમારા મગજમાંથી તમે જોએલું એ પતું કચું છે તે કહી આપીશ. " પતાં નીચેના અનુક્રમે ગોઠવવા અને અનુક્રમની કવિતા મ્હેંએ યાદ કરી રાખવી; પછી એ અનુક્રમે એક પછી એક પતાં કહેતાં જવું.

(ઝૂલણા છંદ.)

૮ ૧ ૧૭ ૧૦ ૫ ૧૨ ૯ ૭ ૧-૩ ૧૧ ૨-૪
આઠ છે રાય દસ પાંચ રાણી નવી સાથ એકત્ર દાસજ બિયારો,
૨-૭ ૧૨ ૧૭ ૧-૨ ૩ ૫ ૮ ૧૦ ૯ ૧૧ ૪
એસતાં નારી નૃપ છેક બધુ પાંચ કરી આઠ દસનો નવો દાસ ચતુરો;
૮ ૧૭ ૫ ૧૦ ૧૨ ૯ ૧૧ ૨-૩ ૧-૧ ૭ ૪
આઠ નૃપ પાંચ દસ નારી નવ દાસ એ બત્રીસે છેક સાથે ઉચારે,
૧૧ ૧૭ ૧૨ ૫ ૮ ૨ ૭ ૪ ૧૦ ૧ ૯ ૧-૩
દાસ નૃપ નારી પંચાષ્ટ ફેરે એસતાં ચઢે દશે એક નવ છત્ર ધારે.

(આ કવિતામાં અર્થ છે પણ અર્થ કરતાં વધુ ખૂબી શબ્દોની મેળવ-
ણીમાં છે. છે=૬; સાથે=સાત; એકત્ર=૧ અને ૩; નવો-નવી-નવ=૯;
બિયારો=૨ અને ૪; એસતાં=૨ અને ૭; છેક=૬ અને ૧; ચતુરો=
૪; બત્રીસ=૨ અને ૩; ઉચારે=૪; પંચાષ્ટ=૫ અને ૮; છત્ર=૬
અને ૩; દાસ=ચુલામ).

જો ગંજીશ બરાબર પીસતાં ન આવડે અને પતાં હતાં તેમ ને તેમ સાવવાનું ન ફાવે તો એક ગંજીશ ત્રેક્ષકને જતાવી પીસવો અને પછી તેને બદલે બીજો ગંજીશ ચતુરાઈથી બદલાવી લેવો, કે જે અમાઉથી કવિતાના નિયમ મુજબ ગોઠવી રાખેલો હોય છે. બહુમર ખુરશી, રેખલ ઇત્યાદિની પાછળ આવી રીતે વસ્તુઓ છુપાવવાની કળા તૈયાર રાખે છે. બાળુના ચિત્રમાં તૈયાર ગંજીશ ઉપાડી લેવાની અને હાથ-માંના ગંજીશ નીચે પડવા દેવાની તૈયારી જતાવી ■ કે જે તૈયારી ખુરશીની પીઠ પાછળ ગોઠવી છે. આવી જ રીતે ગોઠવેલા ગંજીશથી ત્રેક્ષકે લીધેલું દરગોઈ પતું કચું છે તે પણ કહી શકાય છે. ત્રેક્ષકને પતું આપ્યા પછી તેની નીચેના અને ઉપરના પતાં એ જુદા જુદા હાથમાં પકડી રાખવાં. ઉપરના ભાગના પતાંનું નીચેનું

[આકૃતિ ૩૦]

પતું કયું છે તે જોઈ લેવું અને કવિતાનો અનુક્રમ સંભારતાં ઘૂરત માલમ પડી આવશે કે તેની નીચેનું પતું કયું હશે.

પરિચ્છેદ ૩ નો.

હાથચાલાકીની કેળવણી.

પત્તાં છૂપી રીતે ફેરવી નાંખવાની રીત—જે જાડું કેવળ હાથ-ચાલાકીથી કરવાનો હોય છે, તેમાં કર્યાં યંત્રો કે તૈયારી કામ લાગતી નથી, પણ તે માટે હાથ અને આંગળાંને જૂદા જૂદા રીતે કેળવવાની જરૂર છે. ખાસ કરીને ગંજીશનાં પત્તાંનાં ખેત્રમાં હાથચાલાકીની ખાસ જરૂર પડે છે. એક ને એક કાર્ય હાથચાલાકીના અનેક પ્રકારોવડે થાય છે. સૌથી પહેલાં પત્તાં નીચેથી ઉપર અને ઉપરથી નીચે ઠાંઠની જાણમાં આવવા દીધા વિના ફેરવી નાંખવાની રીત આપણે જોઈશું. ઉપરનાં અર્ધાં પત્તાં નીચે અને નીચેનાં પત્તાં ઉપર લાવવા માટે ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ દયલી આંગળા પ્રેક્ષકના જોવામાં ન આવે એ રીતે એક ભાગની વચ્ચે રાખવી અને પ્રેક્ષક તો ગંજીશનો આંગેલો ભાગ જ જુઓ એમ જીભા રહેવું એ આમલકા ભાગમાં પત્તાંનાં જે ભાગ (દયલી આંગળાથી) છૂટા પડેલા છે એમ પ્રેક્ષકના સમજવામાં ન આવવું જોઈએ. દયલી વિનાની ત્રણે આંગળા ગંજીશ ઉપર રહેવી જોઈએ. પછી બીજો હાથ તેના ઉપર લઈ જાઓ. એમ જાણુએ બીજા હાથની વચ્ચે આંગળા અને બીજા જાણુએ અંગુઠાથી નીચેના અર્ધાં ભાગને પકડો એ વખતે પહેલા હાથનો અંગુઠો [આકૃતિ ૩૧] જરા ગંજીશની ઉપર નમેલો રહેશે હવે નીચેના અર્ધાં ભાગને પહેલા હાથના અંગુઠાની તરફ જરા દબાવો, પછી ઉપરના ભાગને પહેલા હાથની આંગળાઓને જરા ખુલ્લી કરીને ખેંચો, એ જ વખતે નીચેના અર્ધાં ભાગની એક જાણુ જરા ઉઘી કરો, (જુઓ આકૃતિ ૩૨) એટલે

[આકૃતિ ૩૨]

પતું હથેળવાની રીત—જે પત્તાને હથેળવું હોય-હથેળામાં છુપાવવું હોય તે પતુ મંજીરાને પીસીને ઉપર લાવવું અને પછી ડાબા હાથમાં ગંજી. પકડીને તેને જમણા હાથથી ઢાંકી આડપડદો રાખવો. ડાબા હાથના અંગુઠાથી ઉપરનું પતું ધકેલવું અને એક ઇંચ નેટલું આગળ વધે એટલે ડાબા હાથની ત્રોજ આગળ (કે જે આગળા એ પત્તાની બરાબર નીચે આવી રહેલી હોય છે) વડે તેને ઉપર જમણા હાથમાં દાખવું. પતુ હથેળામાં આવતાં તે વળા જશે પણ ચિંતા કરવી નહિ. એ પત્તાવાળા જમણા

હાથને બાજુએ પડીજવા દેવો. અથવાતો આંખ-
ગાએ અને અંગુઠાથી મંજીરો પકડી રાખવો. ચિત્રમાં હથેળામાં છુપા-
એલું પતુ દેખાય છે, તે વાચનારને રીત બતાવવા

[આકૃતિ ૩૩]

માટે દેખાવા દીધું છે. છટાથી ગંજી. પકડીને જિભા રહેવાથી એ પતું ખિલકુલ નહિ દેખાય. ત્રેક્ષકના હાથમાં ગંજી. છુપાવેલા પત્તાવાળા હાથે આપવાથી પણ તેને વહેમ નહિ આવે આ રીતે પતું હથેળવાનું બરાબર આવડવાથી ઘણા બાકના ખેલો કરી શકાય છે. છુપાવેલું પતુ

બેઉ બાજુની કીનારો એ એકબી-
બની ઉપર નીચે થઇને પસાર થઇ
જશે. પછી પહેલા હાથને મુઠીની
પેઠે વાળા દેતાં જ ઉપરનો ભાગ નીચે
અને નીચેનો ભાગ ઉપર આવી
જશે. પહેલાં આ કાર્ય ધીમે ધીમે
અને અવાજ ન થાય એવી કાળ-
જથી કરો અને ધીમે ધીમે પ્રેક્ષકીસ
પડી જતા બહુ ઝડપથી અને સહે-
લાઈથી થઇ શકશે. સામા માથુ-
સના કળવામાં પણ તે નહિ આવે.
આ જ ફેરબદલ કરવાની ખીંચ વણી
રીત છે, પણ આ રીત સહેલી છે.

ઉપર લાવીને દયેળવાથી તે કમું પતું છે એ જોઈ શકાય છે. પ્રેક્ષકને ગંજકામાંથી પતું પસંદ કરવાનું કહેતાં તેને હાથમાંનું પતું ધકકેલી દધ તેને મન ધાર્યું પતું જ આપી શકાય છે. પતું ગંજકામાં પાછું ભળવી દેવું હોય તો જમણા હાથે ગંજકા પકડવાથી જ ભેળવી દધ શકાય છે. પત્તા વળા ગયું હોય તેને સીધું કરવું હોય તો ગંજકા પીસી નાખવાથી તે સીધું થઈ જાય છે. ગંજકા ઉઘી જતનો અને પાતળા પત્તાવાળો હોય તો આખો ગંજકા જ આ રીતે દયેળામાં રાખવાનું મુશ્કેલ નથી.

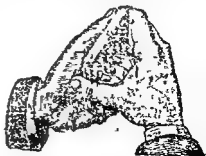
ધારેલું પતું જોઈ લેવાની રીત—પત્તાને પંખાની પેઠે પડોળાં કરી પ્રેક્ષકને એક પતું લઈ લેવા કહેવું. તે પતું લઈ લે અને પાછું મૂકે તે વખતે ડાબા હાથની ટચલી આંગળા એ પત્તાની હેઠળ પેસાડી દેવી અને પંખો સંકેલી લેવો. હવે ગંજકા ડાબા હાથની દયેળામાં આવ્યો પરંતુ ટચલી આંગળાથી તેના એ ભાગ પડેલા દશે અને ત્રણ આંગળાં ગંજકાની ઉપર રહેશે. ગંજકા પીસવા આપતાં આંગળાઓને જરા સીધી કરતાંની સાથે ટચલી આંગળાની ઉપરનો તમારી તરફનો ભાગ ખુલ્લો થઈ જશે અને તમે પ્રેક્ષકનું ધારેલું પતું જોઈ લઈ શકશો.

ગંજકાને ખોટી રીતે પીસવો—

ગંજકાને બે હેતુથી ખોટી રીતે પીસવામાં આવે છે. એક હેતુ અચૂક પતું નગર હેઠળ રાખવાની છે અને બીજી રીત ગંજકાને પીસ્યા છતાં તેમ ને તેમ રહેવા દેવાની છે. પતું નગર હેઠળ રાખવાને ઉપર જણાવેલી રીતે પત્તાની નીચે આંગળા રાખીને એ પતું ગંજકાને મથાકે લાવવું. પછી ચિત્રમાં દર્શાવ્યામુજબ ગંજકા એક હાથમાં પકડીને બીજા હાથે ચાર-ચાર છ-છ પત્તા વચ્ચેથી બીજા હાથની આંગળાઓવડે ઉપર નીચે કરવા કે નેથી ગંજકા પીસાયેલા દેખાશે પણ ઉપરનું પાતું જ્યાંનું ત્યાં રહેશે. પત્તાં જેમનાં તેમ

[આકૃતિ ૩૪.]

[આકૃતિ ૩૫.]

તેમ રહેવા છતાં પીસવાની રીતો ઘણી છે પણ સહેલામાં સહેલી પર્તા પીસતાં ઉપરનાં પર્તાં બીજા હાથમાં ખેંચવાને બદલે નીચેથી પર્તાં ચાલાકીથી ખેંચવાની છે કે જેથી ઉપરના હાથમાં પર્તાંની થોડકી ઝોછી થતી લાગતાં તેમાંથી પર્તાં ઝોછાં થતાં દેખાશે પણ તે ઉપરથી ઝોછાં ન થતાં નીચેથી ચલાવી પર્તાં જેમનાં તેમ જ ગોઠવાઈને રહેશે.

પરિચ્છેદ ૪ થી.

કરામતવાળા ગંજીશના ખેલો.

કી કાર્ડ—આ કાર્ડની મદદથી ઘણા અવનવા ખેલો કરી શકાય છે. આ કાર્ડની નીચેની બાજુએ ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ એક નાનો સરખો દુકડો કાપીને તે જગ્યાએ તફન પાતળો વીઝીટીંગ કાર્ડનો દુકડો ચોડી દેવો. તે સુઠાઈ જાય એટલે ગંજીશનાં બાજીનાં પર્તાંથી એ પર્તાંને ચોડેલો દુકડો ફૂંકે છૂંચ જેટલો લાંબો રહે એવી રીતે રાખી બાજીના ભાગને કાપી નાંખવો. આ “કી” એટલે ચાવીરૂપ કાર્ડ થયું. તે કાર્ડ ગંજીશના કયા ભાગમાં છે તેની સમજ આંગળીનો સહજ સ્પર્શ થતાં જ મालુમ પડી આવશે. એ કાર્ડ પ્રેક્ષકે ધારેલા પર્તાંની ઉપર કે નીચે લાવવાનું સહેલું છે અને તેને આધારે પ્રેક્ષકે ધારેલું પર્તું પણ હરઠોઈ જગ્યાએ લાવી શકાય છે.

[આકૃતિ ૩૧.]

ત્રાંસાં કાર્ડ—જાદુગરો ત્રાંસાં કાર્ડ વાપરે છે તેની એક બાજુ બીજી બાજુ કરતાં સહજ સાંકડી [જુઓ આકૃતિ ૩૭] હોય છે, પણ તે પ્રેક્ષકના ધ્યાનમાં આવે તેવા ફેરફારવાળી હોતી નથી. એમાંનું ક્રોસ એક કાર્ડ જે બીજા કાર્ડની વિરુદ્ધ દિશામાં મૂકીએ તો આકૃતિ ૩૮ માં દર્શાવ્યા મુજબ તેની કિનારો [આકૃતિ ૩૭-૩૮.]

દેખાય અને આંગળીનો સ્પર્શ કરતાં પણ તે સમજાઈ આવે. ગંજીશ સમ સ્થિતિમાં રાખ્યો હોય અને તેમાંથી પ્રેક્ષકને પર્તું ધારી લેવાનું કહીએ અને તે પર્તું તે પાછું છુટત જ એ સ્થિતિમાં મૂકે તે પહેલાં ગંજીશને હલવે. સુવેગ

ઠરી નાંખાએ એટલે
પ્રેક્ષકનું માનુ વિષમ દિ-
શામાં આવી જાય; એટલે
કે આખા ગંજીની
સાંકડી બાજુએ પ્રેક્ષકના
પત્તાની પહોળી બાજુ
આવે અને ગંજીની
પહોળી બાજુએ તેના

[આકૃતિ ૩૯.]

પત્તાની સાંકડી બાજુ આવે. આ રીતે આવેલું પત્તું ગંજીમાંથી આ-
ગળીના રપર્શવડે જ સહેલાઈથી ખેંચી કાઢી શકાય છે. એ જ રીતે
ગંજીમાં અમાલથી એવી વિષમ સ્થિતિમાં ગોઠવી રાખ્યો હોય કે કુલા-
વર-કાળીનાં પત્તાની પહોળી બાજુથી વિરુદ્ધ રીતે લાલ ચોકડીનાં પત્તાની
પહોળી બાજુ રાખી હોય તો આકૃતિ ૩૯ માં દર્શાવ્યા મુજબ બેઉ હાથ-
થી ગંજીમાં ખેંચતાં જ એક હાથમાં લાલ રંગનાં બધાં પાનાં અને
બીજા હાથમાં કાળા રંગનાં બધાં પાનાં ખેંચાઈ આવે. આ ચમત્કા-
રથી પ્રેક્ષક આશ્ચર્ય પામ્યા વિના રહેતો નથી. એ જ રીતે ચિત્રવાળાં
અને દાણાવાળાં પત્તાને પણ જુદાં પાડી બતાવી શકાય. ચોરસ પુણાના
(ગોળ પુણાના નહિ) ગંજીમાં બે બાજુએથી જરા ત્રાંસો કપાવી
લઈએ તો આવો ગંજીમાં તૈયાર કરી શકાય. વિશાયતમાં તે મોટી ઠોંભતે
વેચાય છે.

બગીનાં અઠ્ઠા અને લાલનાં કાળાં પત્તાં બનાવવાં—આ

ખેલ કરવા માટે બાજુએ દર્શાવ્યા
મુજબનાં ત્રણ ખાસ બનાવેલા પત્તાં
લેઈએ છે. તેને પંખારૂપે ગોઠવ-
વાથી અને તેની સાથે કુલાવરનો
અઠ્ઠો મૂકવાથી ચાર અઠ્ઠા દેખાશે

[આકૃતિ ૪૦]

અને હિલ્ટાવીને ચો-
કડીની બગી મુક-
વાથી ચાર બગી
દેખાશે. [જુઓ
આકૃતિ ૪૧-૪૨]

[આકૃતિ ૪૧.]

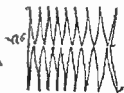
[આકૃતિ ૪૨]

એ જ રીતે જુનીયા

ગોઠવવાથી એ લાલ રંગના અટ્ટા અને એ લાલ રંગની બગીચો એટલે ચારે લાલ પત્તા દેખાશે અને એ કાળા રંગના અટ્ટા ને કાળા રંગની બગીચો મેળવવાથી ચારે કાળા પાનાં દેખાશે. આવી જ રીતે તૈયાર કરેલાં પત્તાં વડે ચાર પંચા, ચાર એછા અને ચાર ઠેરાં પાનાં બતાવી શકાય છે. તેમાં એક પંચો ખરા અને બાકીના ત્રણ પંચા ઉપરના ત્રણ દાણાવાળા ૦૦ તથા નીચેના બાગમાં તદ્દન ઠેરાં હોય છે. એ જ પાનાની સાથે પંચો રાખવાથી ચાર પંચા, ઉલટાવીને ઠેર પાતું સાથે રાખવાથી ચારે ઠેરાં અને મધ્યમાં એક દાણો દેખાય એવી રીતે ગોઠવીને તેની સાથે ઉપર એક એકઠા રાખવાથી ચાર એછા દેખાય છે. ગંજીશનાં સાધારણ પત્તાંમાં મધ્યે જેવી રીતે આંકડા હોય છે તેવી રીતે આ પત્તાંમાં ન હોયું જોઈએ.

હાથ ફેરવતાં જ બદલાઈ જવું પતું—આવો એક પંત્રચનાવાળો ગંજીશ આવે છે જેનું દરેક પતું હાથ ફેરવતાં જ બદલાઈ જાય છે. આવો ગંજીશ હાથે બનાવવો હોય તો બનાવી શકાય. ગંજીશના પત્તાને એવું વાળીને તેની અર્ધા બાજુ બીજા પત્તાની અર્ધા બાજુ સાથે ચોટી દેવી અને એવી રીતે ૨૦-૨૫ પત્તાંને ચોટીને ચોટી બનાવવી. પછી હાથ

ફેરવતા જવું અને ચોપટીનાં પાનાની પેઠે પાનાં ફેરવતાં જવું ચિત્રમાં જોવાથી પાનાં ફેરવી રીતે બદલાય છે અને

[આકૃતિ ૪૩]

ફેરવી રીતે પત્તાને એવક વાળીને આ ચાંચિક ગંજીશ તૈયાર કરાય તે સમજી શકાશે. ગંજીશ આંગુડો અને આંગળીઓની વચ્ચે પકડી રાખવો. વચ્ચેના સાંધા દેખાઈ જાય નહિ તેની કાળજી રાખવી.

હરતી-ફરતી લાલ બદામ—એક લાલ બદામનું કાડે બતાવવામાં આવે છે. તે લાલ બદામનો સત્તો હોય છે. એકદમ એક વધુ લાલ બદામ દોડી આવે છે અને સત્તાનો અટ્ટો બનાવી દે છે! એ બદામ આખા ગંજીશ ઉપર ફરીને પછી અદસ્ય ચર્ચિત્તય છે. ચિત્રમાં

જતાબ્યા મુજબ એક લાલ બદામને બીજા પત્તામાંથી કાપીને તેને બારીક રેલમના તાર સાથે બેડી એ તારને પત્તાની હેઠળ કાણું પાડીને ઉતારવામાં આવે છે. અને એ તારને હાથનાં અંગિળાવડે પાછળથી ખેંચવાથી બદામ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે જતી દેખાય છે. છેવટે તે પત્તામાંની બદામ ઉપર જઈને સ્થિર થાય છે એટલે અદૃશ્ય થતી દેખાય છે. એ જ રીતે સત્તાનો છઠ્ઠો પક્ષ બની રહે.

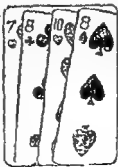

[આકૃતિ ૪૪]

એક પત્તાનાં ચાર પત્તાં બતાવવાં—એક એવું પતું બતાવવું કે જેની એક બાજુએ આકૃતિ ૪૫ માં બતાવ્યા મુજબના એ કાણું હોય અને બીજી બાજુએ આકૃતિ ૪૬ માં બતાવ્યા મુજબના સાત કાણું હોય. એ કાણુવાળા બાજુ બતાવતાં પહેલાં એક બાજુનો કાણું અંધારાથી દાખી રાખવાથી એકો દેખાશે, સામેની ઠેરી [આકૃતિ ૪૫] [૪૬] બાજુએ અંધારો રાખવાથી ત્રણ દેખાશે. પછી પાછળની બાજુએ પત્તાને ફેરવી નાંખવું અને જે ઠેરમાં ચાર બદામ છે. તેમાંની વચ્ચેની એ બદામને અંગિળા ને અંધારાથી દાખીને બતાવતાં પંચો દેખાશે અને બીજા હાથમાં કાંઈ લઈ ઠેરી બાજુએ એ રીતે અંગિળાઓ રાખવાથી નવો દેખાશે.

અદૃશ્ય થતાં પત્તાં—જદુમર પંખાના રૂપમાં પાંચે પત્તાં બતાવે છે. તે પત્તાં કયાં કયાં છે તે નોંધી રાખવા કહે છે. તે પત્તાં ઉપર

રૂબાલ રાખી જદુમર કહે છે કે “પણ બે પત્તાં નમે નોંખાંનથી તે હું બતાવું છું” એમ કહીને જૂદાં જ એ પત્તાં બતાવે છે! અને પાછળ રૂબાલ હેઠળ એક પતું હોવું નથી! આમાં ચમત્કાર એક તૈયાર કરેલા

[આકૃતિ ૪૭]

પત્તાનો છે. એક પત્તું ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબનું હોય છે જેમાં એક સાથે ચાર પત્તાં જમાવે ગોઠવેલાં હોય એવો દેખાવ ચીતરેલો હોય છે અને બીજાં પત્તાં ખરું હોય છે. ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબ તેને બતાવવામાં આવે છે, એટલે દ્વરથી પાંચ પાનાં દેખાય છે પણ ખરી રીતે બે જ પાનાં હોય છે. એ બેજ પાનાંની પાછળ વળી જુદા જ દાણા છાપેલા હોય છે. રૂમાલ હેઠળથી કાઢીને જાદુગર પાછલી બાજુએ જુદા જ છાપેલા દાણા બતાવે છે અને ખરી રીતે બે જ પાનાં હોય છે એટલે પછી રૂમાલમાં પાછળ કાંઈ જ શાનું રહે ?

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

રસાયનિક જાદુ.

ઇડાને શીશીમાં ઉતારવું—સખ્ત સીરકામાં ઇડાને સારી પેઠે પલાળી રાખવું એટલે તેનું કાટકું નરમ બની જશે; એવું નરમ થઈ જશે કે તેને લાંબું કરવું હશે તોપણ કરી શકાશે. એવા ઇડાને એક સાંકડા મ્હોંની બાટલીમાં દાખલ કરી શકાશે અને પછી બાટલીમાં પાણી રડવાથી ઇંડું પાછું પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં આવી જશે, એટલે જેનારને નવાઈ લાગશે.

પ્રવાહીમાંથી નક્કર પદાર્થ—એક કાચના ખાલામાં એક આઈસ ક્રીમનેટ આઈ પોટાશને પાણીમાં બરાબર પીમાળીને નાંખવો. તેના ઉપર અર્ધો આઈસ મંધકનો તેજબ (સફરજીક એસીડ) રડવાથી એક પ્રવાહીઓના એકદમ મીઠાના જેવા ગાંઠડા બની જશે !

જાદુઈ રીતે રંગ બદલવો—મંધકના તેજબમાં મળીને એક ગાંઠડો સાધારણ તાપથી પીગાળવો અને તેમાં થોડું પાણી નાંખવાથી સુંદર આસમાની પ્રવાહ બનશે; તેમાં થોડો ચુનાનો સખ્ત કથોરામડ નાંખવાથી જાદુઈ રીતે આસમાની પ્રવાહી સફેદ પાણી જેવું બની જશે.

પાણીમાં બળતો ગુલાબી દીવો !—પાણીના ખાલામાં બેત્રણ ટીપાં નાઇટ્રીક એસીડનાં નાંખવાં અને તેની અંદર પોટાશીયમનો એક વટાણા જેવડો ટુકડો નાંખતાં જ તે એકદમ સળગી ઉઠશે, ગુલાબી દીવો બળશે અને છેવટે તે બળી જતાં કશું પાછળ રહેશે નહિ !

પાણીથી લડકો કરવો—એક રકાબીમાં થોડા સલ્ફ્યુરિક એસીડ નાંખવો અને તેમાં સોડીયમની નાની કરચ નાંખવી. તેની અંદર થોડું પાણી નાંખતાં અને તે સોડીયમને અડકતાં જ બધું મિશ્રણ સળગી ઉઠશે !

બાદુઈ દૂધ—ચુનાનું પાણી તદ્દન પારદર્શક હોય છે અને તદ્દન નિર્મળ હોય છે. ફેાકયા વિનાના ચુનાના જુકાને ઠંડા પાણીમાં નાંખવાથી અને હલાવીને ઠરવા દેવાથી એક દિવસની અંદર ચોખ્ખું પાણી ઉપર તરી આવશે અને નીચે ચુનો બેસી જશે. એ ચુનાના પાણીને એક કાચના વાસણમાં ભરી તેમાં રખજરની કે કાચની નળાથી કુંક મારવાથી ધીમે ધીમે પાણી દૂધના જેવું સફેદ બનતું જશે. વાસણને કાંઈ મોટા બીજા વાસણથી ઢાંકી દધને પ્રેક્ષકમાંના એક પાસે રખજરની નળાથી કુંક મારવી હોય તથા ઢાંકેલું વાસણ પછી ઉપાડી લીધું હોય તો પાણીનું દૂધ બનેલું માની પ્રેક્ષકો આશ્ચર્ય પામશે. બાદુમર આ પ્રયોગથી થોડી રમૂજ કરી શકે છે. એક પ્યાલામાં ચોખ્ખું પાણી ભરીને એક પ્રેક્ષકને આપવું અને બીજાને ચુનાનું પાણી ભરીને આપવું અને પછી બેઉને સરખી રીતે કુંકો મારવા કહેવું. કુંકો મારવા લાગે એટલે કહેવું: “પણ સાહેબ ! તમે બેમંથી જેનો પોતાની ઓ ઉપર પ્યાર નહિ હોય તેના પ્યાલામાં દૂધ નહિ થાય હો !” બેમંથી એક જણના પ્યાલાનું દૂધ બનેલું અને બીજાના પ્યાલામાં પાણી રહેલું જોઈ લેશે !

બજેલા દોરાને લટકી રહેલી વીંટી—મીઠાને પાણીમાં પલાળી તે વડે સીવવાનો દોરો બીંજવવો અને તેને સૂકવવો. એ દોરાથી સાધારણ વજનની વીંટી બાંધીને તેને લટકાવવી. પછી દોરાને સળગાવી દેવો. દોરો બળી જશે તોપણ વીંટી બોંધે પડશે નહિ પણ લટકી રહેશે.

અગ્નિ સામે લડનારો રૂમાલ—ઘડાની સફેતી અને ફટકડીના મિશ્રણમાં રૂમાલને બીંજવીને સૂકવવો. પછી મીઠાવાળા પાણીમાં તેને બીંજવવો—ધોવો. એ રૂમાલ સૂકાઈ બધ ત્યારે તેને આગ લગાડવા છતાં રૂમાલ બળશે નહિ.

અગ્નિમય દેહદર્શન—૬ ભાગ બદામના તેલમાં એક ભાગ ફોસફરસ નાંખી ગરમ રેતીમાં તેનું મિશ્રણ બનાવવું. એ મિશ્રણ માણસનું મ્હોં અને શરીરના ભાગો પર ચોપડવું હોય તો માણસનો દેહ અગ્નિમય દેખાશે. અંધકારમાં તેથી જ્વલદર્શન થશે. મ્હોંએ ચોપડતી વખતે આંખો બંધ રાખવી.

બાદુઈ ચમચો—એક માટીના વાસણમાં ચાર આઉંસ બીરમંચ

મૂકવો અને તેને અગ્નિ ઉપર તપાવવો. જ્યારે તે પીગળવા લાગે ત્યારે તેમાં અઢી આઉંસ સીસું અને દોઢ આઉંસ કલાઈ નાંખી બધાની એક મિશ્ર ધાતુ બનાવવી. એ ધાતુના ચમચા બનાવરાવી રાખવા. ખેલ કરતી વખતે પ્રેક્ષકમાંથી એકને સ્ટેજ પર બોલાવી તેને ગરમાગરમ ચાદનો પાથો આપી તેમાં ખાંડ નાખીને તે પેલા ચમચાવડે હલાવવા કહેવું. ચમચો ચાદમાં ફૂગતા જ મીથુની પેઠે પીગળાને કકડા થઈ જશે ! બિચારો પ્રેક્ષક ચમચો ચાદમાં પીગળી ગયોલો જોતા જ ગમ-રાધને ચાલતો થશે.

જાદુઈ ધૂમાડો—જાદુગર સીગારેટ પીવા લાગે છે અને એક પ્યાલા ઉપર ઢાંકણું ઢાંકી દૂર રેખસ ઉપર મૂકે છે. “ જુઓ ! મારી સીગારેટનો ધૂમાડો હું એ બંધ પ્યાલામાં ઉતારી શકું છું. ” જેમ જેમ તે તે સીગારેટ પીતો જાય છે તેમ તેમ બંધ પ્યાલામાં ધૂમાડો વધતો જાય છે. પ્યાલાને મ્યુરીઆટીક એસીડનો અને ઢાંકણાને એકવા એમોનીયાનો પટ લગાડેલો હોય છે. જ્યારે પ્યાલા ઉપર કાચનું એમોનીયાવાળું ઢાંકણું ઢાંકવામાં આવે છે, ત્યારે બેઉ પદાર્થોના સ્પર્શથી આપાઅપ ધૂમાડો ઉત્પન્ન થાય છે. સીગારેટના ધૂમાડાનો તો જાદુગર કેવળ ટોચ જ કરે છે.

બરફના ટુકડાથી સીગારેટ સળગાવવી—સીગારેટના એક છેડામાં પોટાશ્ચમનો એક બારીક સોય નેવડો કુકડો ખોસી રાખવો અને તે કુકડાનો સહેજ છેડો બહાર રાખવો. તેને બરફનો ટુકડો અડતાં જ અગ્નિ સળગશે અને સીગારેટ પણ સળગશે. પોટાશ્ચમ અને પાણીના યોગથી અગ્નિ પ્રકટે છે. સીગારેટમાંની તંબાકુ બીજાએલી કે બીની ન જોઈએ, મટિ તેને તાપમાં સુકાવી રાખવી એ વધારે સારું છે.

લોખંડનું તાંબુ બનાવી દેવું—મોરથુયાનું મિશ્રણ પાણીમાં અગાઉથી તૈયાર કરી રાખવું તેમાં લોખંડનો ટુકડો થોડી મિનિટ બોળા રાખવાથી તેના ઉપર તાંબાનો ગીદ્દ ચડી જશે તેના જ નેવો ચાંદીનો ટુકડો જે દેખાવમાં લોખંડ નેવો હોય તે તેની અંદર નાંખવાથી તેને કશા અસર થશે નહિ; જેથી પ્રેક્ષકો આશ્ચર્ય પામશે.

બિલાડીના વાઘ—એક સફેદ જાડું ઠાડું ખોડી લઈને તેને ટાતરી તેની બિલાડી જેવી આકૃતિ તૈયાર કરવી. પછી એંટીમની ક્લોગઇડથી તેનું શરીર રંગવું અને લેડ એસેટ્ટથી તેની ઉપર થોડે થોડે અંતરે કાળા

પદા કાઢવા. આ બેઉ રંગ પહેલાં તેા જિલકુલદેખાશે નહિ, પણ તેને લાઇડ્રોજન સંસ્કાષ્ટનો ધૂમાડો દેવાથી તેનો રંગ કાળો થશે. એટીમની કમોરાઇડનો રંગ પીળા સરખો લાલ થશે અને લેડ એસેટેટનો રંગ કાળો થશે એટલે જિલાડી વાપના રૂપમાં ફેરવાઇ ગયેલી દેખાશે. આ ધૂમાડો દેવા માટે એકાદ ઘડમીથી ઉપર ચિત્ર મૂકવું અને તેના ઉપર કોઇ કાચનું વાસણ ઢાંકવું. લાઇડ્રોજન સંસ્કાષ્ટનો ધૂમાડો નીચેની રીતે તૈયાર કરવો. આપને સંસ્કાષ્ટના બારીક જૂકાને એક કોરા બ્લોટિંગ પેપરના ટુકડા ઉપર કિંવા શીશ્ટરોંગ પેપર ઉપર રાખીને તે કાગળને તે જિલાડીના ચિત્રની હેઠળ જ રાખવો. તેની પાસે જરા પાણી ભેળવેલાં સંસ્કાયુરીક એસીડથી ભરેલો ગ્લાસ એવી રીતે ભરેલો રાખવો કે તે ગ્લાસને કિંવા ટેબલને જરા ધક્કો લાગતાં જ ટોળાઇને આપને સંસ્કાષ્ટને મળી જાય. તે બેઉને સંયોગ થતાં જ તેમાંથી ધૂણી તૈયાર થાય છે અને તેથી જિલાડીનો રંગ તદ્દન બદલાઇ જાય છે.

પાણીમાં હાથ ધાલી કોરો હાથ બહાર કાઢવો—એક પહોળા મોંની કાચની બરણી લેવી તેમાં એક રૂપીયો નાખવો એટલે પ્રેક્ષકો તે સ્પષ્ટ રીતે જોઇ શકશે. તે રૂપીયો બરણીમાં હાથ ધાલીને કાઢતાં છતાં હાથ કોરો રહેશે તેથી પ્રેક્ષકો ચકિત થઇ જશે. લીકાપોડિય મની જુકી હાથ અને આંગળી પર અગાઉથી ઓળી રાખવાથી તેને પાણીનો સ્પર્શ થવા પામશે નહિ અને હાથ કોરો જ રહેશે.

કોરા કપડાં પર રંગબેરંગી ચિત્ર—એક લાકડાના ચોક્કા ઉપર સફેદ મલમલનો ચોખ્ખો ટુકડો તાણીને બાંધવો. પાસે જ એક પાણીથી ભરેલો ગ્લાસ અને બસ રાખવા. પછી બોક્ષને ઠેલેવું કે આ કપડા પર હું પાણીવડે રંગીન ચિત્ર દોરી આપુ છું. એમ કહી પેલા પાણીમાં બસ ઓળી ઓળીને કપડા ઉપર લગાડવાથી રંગબેરંગી ચિત્ર ઉઘડી આવશે. આ માટે અગાઉથી તૈયારી કરી રાખવી પડે છે. સફેદ એક આપને, નાઇટ્રેટ એક ગિરમથ, સફેદ એક કૉપર અને ટ્રુશિએટ એક પોટાશ એ ચાર પદાર્થોને ગરમ પાણીમાં જૂદાં જૂદાં ભેળવીને પ્રવાહી તૈયાર કરી રાખવા. આમાના સફેદ એક આપને, નાઇટ્રેટ એક ગિરમથ તથા સફેદ એક કૉપર એ ત્રણ રસાયનોથી ચિત્ર કપડા ઉપર અગાઉથી દોરી રાખવું તે દેખાશે નહિ પરંતુ જ્યારે પ્રેક્ષકો સમક્ષ ચિત્ર દોરી બતાવવાનું હોય ત્યારે ટ્રુશિએટ એક પોટાશનું પ્રવાહી જે બનાવી રાખેલું હોય અને જેને પ્રેક્ષકો સમક્ષ પાણીરૂપે ઓળખાવ્યું

તેને દુરત જ સાચુવડે ઘોઘ નાંખવું, નહિતો કાળાશ દૂર ધસે નહિ, અગર તો જાદુ મહેનત પડશે.

અનેક વાર સળગતી દીવાસળી—જાદુગર દીવાસળીની સાદી પેટી રોજ પર લાવે છે અને ત્રેશોડાને પૂછે છે કે તમારી પાસે એ ત્રણ વાર ફરી ફરીને સળગે એવી દીવાસળી છે? હા, જો એક દીવાસળીને બે બાજુ ટોપકાં હોય તો તેવી રીતે સળગે ખરી; પણ જુઓ આ દીવાસળીને એક બાજુ ટોપકું છે! પણ જાદુગર દીવાસળી સળગાવીને કુંકે મારી હોલવી નાંખે છે અને પુનઃ ધમવાળી દીવાસળી પુનઃ સળગે છે! દીવાસળીને સળગાવીને એકદમ પાણીની રકાળીમાં માત્ર એક સેકન્ડ વાર બોળાને કાઢી લઈ મૂકવી રાખવી. આવી દીવાસળીઓ તૈયાર કરી રાખી હોય તો તે અનેક વાર ફરી ફરીને સળગે છે.

પરિચ્છેદ ૬ કો.

યાંત્રિક સાધનોવડે જાદુના ખેલો.

ગળામાં છરી આરપાર કાઢવી—જાદુગર તમાશામીનેને એક તીવ્ર ધારવાળી છરી બતાવીને કહે છે કે મારી શક્તિથી હું આ છરીને મારા ગળાની આરપાર કાઢી બતાવીશ. એમ કહીને માથા પર રૂમાલ ઝોઢી છરીને આરપાર ઘુસાડેલી બતાવે છે, અને રૂમાલ ઉઘડી લે છે! આમ કરવાને તે બે છરીઓ રાખે છે, જે લંબાઇ પહોળાઇ તથા હાથના દેખાવમાં એક સરખી હોય છે. એક છરી સાચી ટોચ છે અને બીજી વચ્ચેના ભાગમાં પાતળા ગોળ વાળેલી કમાનની પટ્ટીવાળી હોય છે. છરી ગળામાં ખોસવી હોય ત્યારે તે રૂમાલ ઝોઢીને સાચી છરીને ગળાની પાછળના પહેરેલા કપડામાં છુપાવી દે છે અને ત્યાં આગળ અમાઉથી છુપાવી રાખેલી કમાનવાળા છરી ગળામાં બાજુએથી પહેરી લે છે, અને એક બાજુથી દેખાડતાં આરપાર ઘુસેલી માલુમ પડે છે. એવી જ છરી જાંગ, હાથ, કમર ઇત્યાદિ મગે તેવા અવયવને લાગુ પડતી બનતી શકાય છે.

પેટમાં પાળી માસ્કી—જાદુગર એક અણીદાર છરી કે ચપ્પુ બતાવે છે અને તે વડે પેન્સીલ પથ્થુ ડોલી આપે છે. એ છરીને તે પોતાના પેટમાં મારી બતાવે છે અને આખી છરી પેટમાં પેસાડી દે છે, છતાં તેને કંઈ ઇજા થતી નથી! એમાં માત્ર છરીની જ કરામત

હોય છે. છરી કે ચપ્પાનો હાથે પોકળ હોય છે અને જ્યારે છરી પેટમાં મારે છે ત્યારે તેનું આખું પાનું પોકળ હાથમાં પેસી જાય છે એટલે જોનારને છરી પેટમાં પેસી ગયેલી દેખાય છે. હાથે અને છરીનો છેડો બેઠેનું જોડાણ કરવાની ખીલી કે ઠેસ નરમ રાખવામાં આવે છે એટલે તેને આવી પાછી હડસેલી શકાય છે અને છરીના પાનાને અંદર પેસવાનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આવી શકાય છે.

મોજક બોક્સ અથવા બાંહેધરી પેટી—આ એક લંબચોરસ લાકડાની પેટી છે. તે પેટી સુતાર પાસે કે હાથે પણ બનાવી શકાય અને ઇચ્છાએ જોવા દેશમાં તૈયાર પણ મળે છે.

તેની લંબાઈ ચારેક ઇંચ, પહોળાઈ ત્રણેક ઇંચ અને ઉચાઈ અડી ઇંચ રાખી હોય તે ઠીક; નહિતો વધુ-ઓછા માપની

[આકૃતિ ૪૮.]

પણ ચાલી શકે. તેને તાણું લગાડવાની નાણુક સાંકળ પણ ચોઢાવવી. ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ તેની એક નાણુ એવી રાખવી કે જોથી તે અંધુકાના સહજ હાથથી ઉપરને બાજે અંદર ગઈ શકે અને નીચેના બાજે બહાર નીકળી શકે. એ નાણુ, વચ્ચેની એ ખીલીઓની અણી ઉપર ફરે એવી રીતે રાખવી પણ તે નાણુ એટલી ઢીલી ન હોવી જોઈએ કે સહજમાં એ નાણુ લપસીને અંદર પડી જાય અને લોહ ખુલ્લો થઈ જાય. તેટલા માટે એ નાણુને નીચેના તળીયાની સાથે જોડાએલી એકાદ ચાંપથી મજબૂત રાખવી એ વધુ સલાહભરેલું છે. એ ચાંપની ગોઠવણ એવી જોઈએ કે જોને પેટીની બહારની નાણુએ અગ્રિણાએ લાગતા જ મરજી મુજબ ફેરવી શકાય.

પ્રેક્ષક પાસેથી ધડીયાળ માંગી લઇને તેને પેટીમાં મૂકવી અને પેટી બંધ કરી તેને તાણું લગાવવું. પછી પેટીને ટેબલ પર મૂકવી પણ જે નાણુ ચાંપવાળા-છૂપી રીતે ઉઘાડવાની હોય તે નાણુ પ્રેક્ષકની દૃષ્ટિએ ન પડે તેવી રીતે રાખવી. પેટી ટેબલ પર મૂકતી વખતે જ એ નાણુ ઉઘાડતા પેટીને તે નાણુએ જરા નીચી રાખવી એટલે ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબ ધડીયાળ હાથમાં આવીને પડશે ધડીયાળ હાથમાં આવતા જ પેટીને પુનઃ અંધુકાના હાથથી બંધ કરી દેવી. હાથમાંનું ધડીયાળ બાવણુ શરૂ કરીને ક્યાંય આડું આવળું મૂકી દેવું કે પેન્ટલનના ખીસામાં મૂકવું. હાથચાલાકીથી એ જ ધડીયાળ કાઢના ખીસામાંથી કાઢી શકાય

છે, પણ તેમ ક્યો પહેલાં પેટી ખોલીને ધડીયાળને શુભ ચર્ચ મએલું બતાવવું. ઇચ્છાકર્મા બાદુગરોએ આ પેટીના દાંકણમાં એવી યંત્રરચના ગોઠવી છે કે જેથી ધડીયાળના જેવો ટીક ટીક અવાજ થયા કરે અને તેને મરણ મુજબ ચાલુ કે બંધ પણ કરી શકાય! આવી પેટીમાં ધડીયાળ ન હોય તોપણ પ્રેક્ષકને ધડીયાળનો અવાજ સંભળાવી શકાય છે અને પ્રેક્ષક એમ જ માને છે કે હજી ધડીયાળ પેટીની અંદર છે! તુરત અવાજ બંધ કરીને પેટી ઉઘાડતાં તે શુભ ચર્ચ મએલું માણુમ પડે છે અને પ્રેક્ષક આશ્ચર્ય પામે છે.

રૂપિયાને બોલાવવો—બાદુગર પ્રેક્ષક પાસેથી એક રૂપિયો માંગી લે છે અને તેને એક મેજ ઉપર પડેલા ગ્લાસમાં મૂકી તેના ઉપર પોતાની બાદુષ લાકડી ફેરવી તેની પાસેથી પોતાના સવાક્ષેના જવાબો લે છે. રૂપિયો ગ્લાસમાં હોયો ઉછળા પડે છે અને રણુકારો થાય છે તે તેનો જવાબ લેખાય છે. પ્રેક્ષકને ગંજીશનું પતું આપીને તે પતું કઈ જાતનું છે, ચિત્ર છે કે દાણાવાળું છે, દાણા કેટલા છે એના જવાબમાં રૂપિયો રણુકારો કરે છે અથવા હા અને ના સૂચવનારા એક કે બે રણુકારાની પરિભાષા કરાવી જવાગ મેળવી શકાય છે. આ ખેલ કરવાની બે મુખ્ય રીતો છે. એક રીત એવી છે કે બાદુગર એક કાળા રેશમના બારીક તારને છેડે માણુની બારીક ગોળા લગાડી તૈયાર રાખે છે અને એ ગોળા રૂપિયો ગ્લાસમાં નાખતી વખતે રૂપિયાને ચોંટાડી દે છે. એ રેશમનો બીજો છેડો રેન્જના કાળા પડદાની પાછળ રહેલા તેના સાથીદારના હાથમાં હોય છે જે એ તાર ખેંચે છે તેની સાથે રૂપિયો ખેંચાઈને ઉછળે છે અને તાર ઢીલે મૂકતાં પડે છે એટલે અવાજ થાય છે. ટેબલ કાળા પડદાની નજીક જ રાખવું. કોઈ એ તારને રેન્જની ઉપરની છત પર લપ્પ જાય છે અને છત પરની ઝાલરની પાસે સાથીદારને ખેસાડી રાખીને તેની પાસે તાર ખેંચાવે છે એટલે રૂપિયો ઉછળે છે. ઉપરથી તાર ખેંચવાની રીત વધારે સારી છે. કાળા પડદાની પાસે રેશમનો બારીક કાળો તાર કોઈના જોવામાં આવવાનો સંભવ નથી. પ્રેક્ષકને ગંજીશનું પતું આપવામાં આવે તે બાદુગર પોતે ધારેલું પતું જ આપે છે અને એ પાતું ઠયું છે તે તેણે અગાઉથી સાથીદારને કહી રાખેલું હોય છે, એટલે તે પત્તાના દાણાની જાત કે સંખ્યાને અનુસરીને જ રૂપિયા પાસે રણુકારો કરાવે છે. ધારેલું જ પાતું પ્રેક્ષકને કેવી હાથચાલાકીથી આપવું તે રીત ગંજીશના હાથચાલાકીના પરિચ્છેદમાં જોવી.

રૂપિયાને બોલાવવાની બીજી રીત—આવો જ ખેલ કરવાની બીજી રીત એવી છે કે તેમાં બાળુએ દર્શાવેલા ચિત્ર મુજબની એક તૈયાર યાંત્રિક ઉભણી (૨૨-૬) વાપરવી પડે છે. તે ૨૨-૬ ઉપરનો ગ્લાસ એવો હોય છે કે જેને તળાવે એક બારીક કાણું પાડેલું હોય છે. તે કાણું આર-પાર ૨૨-૬માં પશુ હોય છે અને તેની અંદર ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબની એક બારીક સળા (અ) નાંખેલી હોય છે. તે સળા ઉંચી નીચી થાય છે એટલે રૂપિયો ઉછળાને ગ્લાસમાં પડી રથકારો થાય છે. ગ્લાસની નીચેની બાજુ [આકૃતિ ૪૬] કંઠાવદીના જેવી સાંકડી હોય છે એટલે રૂપિયો ઉછળાને પશુ બરાબર મધ્યમાં જ પડે છે અને તે કાણું તથા સળાની ઉપર જ આવે છે, એટલે ગમે તેટલી વાર સળાને ઉંચી નીચી કરી અવાજ કરાવી શકાય છે. સળા ઉંચી નીચી કરવા માટે તેની સાથેનો દોરો ૨૨-૬ની નીચેના ટેબ-લમાંના કાણુની આરપાર ભેંચરામાં જાય છે અને સાથીદાર એ દોરાને ખેંચે તો એટલે કમાનના જેરથી સળા દબાવેને ઉછળે છે કે તુરત રૂપિયાની સાથે અથકાધને રૂપિયાને પશુ ઉછાળે છે. આખું ૨૨-૬ કોઈ હોશિયાર કારીગર પાસે આપણા દેશમાં પશુ કરાવી શકાય.

એક ટેકા પર માણસને સુવાડવો—જાદુગર પહેલાં એક નાની ચાર પાયાની સાંકડી પાટલી ઉપર પોતાના સાથીદારને ઊભા કરે છે અને તેને પોતે મેરમેરાઈઝ કરીને લાકડા જેવો બનાવી હવામાં એક ટેકા પર આડો સુવાડી બતાવશે એમ કહે છે. પછી સાથીદારના બે બેઉ બાહુ પહોળા કરાવી તેની બમણમાં બે બેસણીવાળા દાંત ટેકા માટે મૂકે છે. પછી તેને મેરમેરાઈઝ કરવા જેવા હાથઉતારા કરી તે મા-ણસ આખો મીઝી દે એટલે તેના પગ હેઠળથી પાટલી કાઢી નાંખે છે, અને બે ટેકા ઉપર માણસ લટકી રહે છે. પછી થોડી વાર વધુ હાથ-ઉતારા કરી તેના એક હાથ હેઠળનો આધારનો દાંડો કાઢી નાંખે છે એટલે એક દાંડો ઉપર તે લટકે છે. પછી તેને એક ટેકાને આધારે ધીરે ધીરે તે બાજુએ હચકે છે એટલે ચિત્રમાંના દેખાવ મુજબ એક જ બમણમાંના ટેકાને આધારે માણસ સીધો સ્પર્શ રહે છે. આમાં મેરમે-રોઈઝમના ઉતારા તો કેવળ દેખથી કરવામાં આવે છે અને માણસ આખો પશુ દેખથી મીઝી છે, ખરી રીતે તેના સાથીદારના ખુલતા

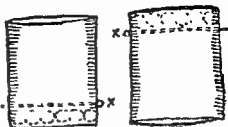
[આકૃતિ ૫૦]

ઠપડાની અંદર તેના સાથળસુધી લંબાએલો એક ચપટો લોઢાનો સળીયો પહેરેલો હોય છે. તેના બમણમાંના છેડા ઉપર એક પોઠળ ખોલી લગાડેલી હોય છે જે લાઠડાના ચોરસ દાંડાની ટોચની અંદર બરાબર પેસી જાય છે. એ ચપટા દાંડા અને પોઠળ ખોલીની વચ્ચે દાંતાવાળું એક ચંકર નોડેલું હોય છે, એ ચકરના દાંતાને આધારે એ ચકર જેમ જેમ માથુસને આડો ઉપાડવામાં આવે તેમ તેમ દાંતા ફરતા જાય છે અને એ દાંતા એવા વાંકા હોય છે કે જેથી બહાર નીકળેલો દાંતા પાછો અંદર પેસતો નથી પણ એક ઠેચથી અટકાઈ રહે છે, એટલે માથુસ પેલા આડા ચોરસ સળીયા ઉપર સહેલાઈથી સૂઈ રહી શકે છે, અને સળીયો ચકરના દાંતાને કારણે પાછો નીચો નમતો નથી. કોઈ પણ હોશીયાર લોકો આવી ચકર તથા ખોલી નોડેલો સળીયો તૈયાર કરી આપે.

ખાલી થેલીમાંથી રૂપિયા કાઢવા—ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ એક થેલી જાડા ઠપડાની તૈયાર કરવી. તેની અંદર રૂપિયા રહે એવી એક બીજી પટ્ટી સીવવી. એ પટ્ટીની નીચેની જાગ્યું થેલીના તળીયા સાથે

સીવી લેવી, અને સાત-આઠ
રૂપિયા પાસે પાસે રહે એવી
રીતે ગોઠવી તે પટ્ટીની બીજી
બાજુ સીવી લેવી. દરેક રૂપિયા
જુદો રહે એ રીતે બે રૂપિ-
યાની વચે પણ દોરો બરી
લેવો કે જેથી રૂપિયા એકઠા

[આકૃતિ પા.]

યમ્મ જમ્મ નહિ અને એક બીજાની સાથે અચકાવાથી અવાજ પશુ થાય
નહિ. એ પટ્ટીનો ઉપરનો દોરો એવી રીતે સીવી લેવો કે તેની એક
બાજુની ગાંઠ બહાર રહે અને દોરાની બીજી બાજુ તથા પુરતી રહે.
થેલી પ્રેક્ષકને લઘી રાખીને બતાવવી એટલે અંદરથી રૂપિયા પડશે નહિ.
અંદર હાથ ધાસીને થેલી ઉઘટી કરીને પણ બતાવવી પરંતુ રૂપિયા
સીવેલી બાજુ પોતા તરફ રાખવી. પછી પ્રેક્ષકને અંદર એક રૂપિયા
નાંખવા કહેવું અને થેલી એક હાથમાંથી બીજા હાથમાં લેતાં પેલી ગાંઠ
પકડીને દોરો બેચી કાઢવો. પછી થેલી લઘી વાળતાં જ અંદરથી એકને
બહારે આઠ દસ રૂપિયા નીકળી પડશે, કારણકે દોરો ખેંચી લેવાથી
રૂપિયાને બહાર નીકળવાનું પેલી પટ્ટીનું મોં પુરતું યમ્મ જમ્મ છે. ચિત્રમાં
બેલી અને લઘી થેલી બે આકૃતિઓમાં બતાવેલી છે.

બંદૂકની ગાળી મોંમાં ઝીલવી—લાકડાના હાથાવાળી એક
નળીની બંદૂક બરાબર જોઈ લેવી એટલે બાહ્ય પડશે કે દારૂ ભરવાની
નળીની નીચે લાકડાનો ભાગ પોઠળ હોય છે અને તે પોઠળ બાજની
અંદર લોખંડનો ગજ રાખવામાં આવે છે કે જે ગજ નળીમાં દારૂ
ભરીને તેને ઠાસવા-ખાંડવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આવા આકાર-
ની એક બંદૂક કરાવવી. ઉપરની મોટી નળી બંદૂકની નળીના આકાર-
ની જ રાખવી પણ તેને કાન કે કાણુ એવું કશું કરાવવું નહિ. તે માત્ર
પોક્કી હોવી જોઈએ અને નીચેની બાજુને તળીએ બંધ હોવી જોઈએ.
એ નળીની નીચે બીજી નળી રાખવી અને તેનો આકાર બહુ જ નાનો
રાખવો. સાધારણ રીતે અંદર ગજ રાખવાની એ નળી હોય એવા જ
પ્રકારનો દેખાવ થવો જોઈએ. એ નળીને પાછળ કાન કરાવીને તે ઉપર
‘કંપ’ વગેરે રાખવાની જગ્યા કરવી અને તે ઉપર બંદૂકનો ઘોડો પટ્ટીને
અવાજ થાય એવી ગોળના કરવી. બાકી બધો દેખાવ બંદૂકના જેવો જ
હોવો જોઈએ. માત્ર નીચેની નળી બહુ મોટી ન હોય એટલું ધ્યાનમાં

રાખવું. ગજ પશુ પેલી નાની નળીમાં જ રાખવો, પશુ ખેલ કર્યા પહેલાં તેની અંદર અમાઉથી દારૂ ભરીને તૈયાર રાખવો. ખેલ કરતી વખતે પ્રેક્ષકોને બતાવીને મોટી નળીમાં દારૂ ભરવો અને સીસાની ગોળી પશુ પ્રેક્ષકોને બતાવીને નાખવી. ઠેકઠાકે તેને દારૂની ગોળી માને છે માટે તે ખરેખર સીસાની છે એવી ખાત્રી કરી આપવી ગોળી અને દારૂ પ્રેક્ષકને હાથે નંખાવીને ગળવડે તેના જ હાથે દારૂ ઠાંસવા દેવામાં પશુ વાંધો નથી; પશુ ગજ પાછો પેલી નાની નળીમાં ખોરી દેવો નહિ. પછી સાથીદારને રોજ ઉપર બોલાવવો, તેના મનોરૂપમાં અમાઉથી પેલી સીસાની ગોળીના જેવી જ સીસાની ગોળી છુપાવેલી હોવી જોઈએ. પછી તેની સામે બંદૂકનો ખાર કરવો. એ ખાર પેલી નાની નળીમાં અમાઉથી ભરી રાખેલા દારૂનો થશે જ્યારે મોટી નળીમાં ભરેલો દારૂ અને ગોળી તેમની તેમ રહેશે. ખાર થતાં જ પેલો માણસ મનોરૂપમાંથી ગોળી જીભવડે મોંમાં લાવે છે. કાંઈ વાર સાથીદાર બંદૂક ફોડે છે અને જાદુગર મોંમાં ગોળી ઝીંબે છે, તે વખતે તે હાથચાલાકીથી પોતાના ગળવામાંથી ગોળી કાઢીને મોંમાં છુપાવી દે છે. અમાઉથી તે ગોળી છુપાવી રાખી શકતો નથી કારણકે તેને ભાવશુ કરવાનું હોય છે, તે વખતે તેના મોંમાં ગોળી અમાઉથી રાખેલી હોય તે ઠીક નથી. તેથી બધો કસબ શીકે પડી જવાનો સંભવ છે.

જવાબ આપતું ઘડીયાળ—પ્રેક્ષક પાસેથી એક ઘડીયાળ માંગી શેવું અને તેના માલિકને પૂછવું કે આ ઘડીયાળમાં કેટલા વાગ્યા છે તે બતાવવા માટે તેમાં ઘંટડીના અવાજ શ્યાય છે? આવેક નાં કહેશે. પછી તેને જાદુગર પોતાની સામે ખરીને તેના ઉપર જાદુ લાકડી ફેરવે છે અને પૂછે છે કે “ ઘડીયાળ ! બોલ, કેટલા વાગ્યા ? ” ઘડીયાળ તેના જવાબ આપતાં ઘંટડીના અવાજ કરે છે.

એ જ રીતે એકાદ ગજાનું પણ કાઢી પ્રેક્ષકને આપવામાં આવે છે અને તે કંઈ જાતનું ચિત્રનું કે હાથાનું પત્તં છે તે પશુ અવાજના સંકેતવડે ઘડીયાળ કહે છે ! પ્રેક્ષકો તેથી આશ્ચર્ય પામે છે.

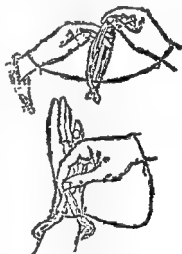

[આકૃતિ ૫૨]

આ પહેલે એક નાની, મોટી, ચિત્રમાં, દર્શાવ્યા, ચુલ્હાળી, બંદરત્તા, ફરી, રાખવી પડે છે અને તેને જાદુગર કાટના કે જાડીટના ગળવામાં છુપાવી રાખે છે. તેને એક કમાન હોય છે જેને ઘડીયાળની પેઠે ચાવી દબ રાખવામાં આવે છે. તેના ઉપરના બદનને જ્યાંસુધી દાબી રાખવામાં

આવે-છે ત્યાંસુધી તેની અંદરની ઘંટડીનો અવાજ એક પછી એક થયા કરે છે. હાથ બંધ થતાં જ અવાજ બંધ થઈ જાય છે. ખેલ કરતી વખતે એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે ધડીયાળ એ યંત્ર અને પ્રેક્ષકની વચ્ચે સીધી લાઇનમાં રાખવું એટલે યંત્રનો થતો અવાજ ધડીયાળમાંથી નીકળતા અવાજની બરાબર લાગશે. યંત્રના અવાજ ૫૦-૬૦ થતા હોય તો ખેલમાં ૫૦-૬૦ અવાજ થતાંસુધીના જ જવાબ લેવા, નહિતો પછી અવાજ થતા બંધ થઈ જશે અને ધડીયાળ કશે જવાબ નહિ આપે એટલે જાડુગરની હાંસી થશે. ઠાંઠ હોશિયાર ધડીયાળ આવી યંત્ર તૈયાર કરી આપશે.

હાથના ઈંધન વચ્ચેથી રૂમાલ કાઢવો—એક દોરડાના બેઉ છેડાથી બેઉ હાથના ઠાંઠા હીલાં બાંધવાં અને બેઉ હાથની વચ્ચેનું દોરડું એક ફૂટ લાંબું રહેવા દેવું. ગાંઠો ઉપર સીલ કરવામાં વધી નથી. એક રૂમાલ લઈ તેને દોરડા ઉપર મૂકી, રૂમાલના છેડા સામસામા બંધાવવા ને મજબૂત ગાંઠો વાળવી. એ વચ્ચે બાંધેલા રૂમાલ દોરડા ઉપર અને હાથ ઉપર આમતેમ ફરી શકશે પણ બહાર નીકળી શકશે નહિ ગાંઠો છોડ્યા વિના રૂમાલ બહાર નીકળી-શકે તેમ નથી એવી પ્રેક્ષકોની ખાત્રી કરાવવી. પછી એક હાથ પૂઠ ફેરવીને રૂમાલ માઠો સુદાંત બહાર કાઢી બતાવો. કેવી રીતે કાઢવો? પહેલાં રૂમાલને એક ઠાંઠા ઉપર લઈ જાઓ અને ઠાંઠા ઉપર બાંધેલા દોરડાના

[આકૃતિ ૫૩.]

દીક્ષા બંધમાંથી રૂમાલને બીજા હાથથી માંઠ સુદાંત ખેંચી લો. ચિત્ર ઉપરથી પૂરી સમજાવી મળશે. રૂમાલને બદલે રબ્બરની મોટી ગોળ કડી વાપરી શકાશે અને દોરડાને બદલે બે બાજુ ગોળ કડાંવાળા સાંકળ વાપરી શકાશે. ઠાંઠ એવાં ન જોઈએ કે જેની આરપાર હાથ નીકળી જાય પણ હાથ ખેડીની પેઠે વાસી-લિપાડીને તાળાં મારી શકાય એવાં ઠાંઠ જોઈએ.

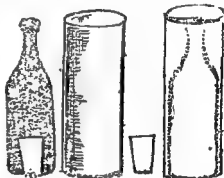
સુઠીમાં રૂમાલનો રંગ બદલવો—દોરડે ઈંચ લાંબી પીતળની ગોળ નળાનો ઢુકડો હથેળાની વચ્ચે કાળા રેસમી તારથી બાંધી લો.

નળાને હાથની ચાંમડીના જેવા તેલી રંગથી રંગાય તો સાઈ. એ નળામાં રેશમી લાલ રંગનો રમાલ બરી રાખે. પછી પ્રેક્ષકને લીલા રંગનો રમાલ બતાવીને તેમની મૂંઝામાં તે લીલા રમાલને તેમની જાદુ લાકડી વડે ઘેરે. એ રમાલ નળાની અંદર છુપાઈ જતાં અંદરનો લાલ રમાલ મૂંઝાને બીજા છેડેથી બહાર નીકળશે, એટલે મૂંઝામાં નાખેલો લીલો રમાલ મૂંઝામાં લાલ રંગનો બની બહાર નીકળેલો જણાશે ! ફરીથી લાલ રમાલ મૂંઝામાં ઘેંચતાં લીલો બની બહાર નીકળશે ! હાથમાંની નળા દેખાય નહિ તે માટે હથેળા દેખાય નહિ છતાં હાથ ખુલ્લો રહે એવી રીતે જીભા રહેવું. પહેલી વાર લીલો રમાલ એ જ હાથમાં છટાથી લપ્પને બતાવવો અને રમાલ પહોંચો કરી બતાવવો અને તુરત નળાવાળા હાથની મૂંઝા વાળાને બીજા હાથે રમાલ ઘેંચવાની તૈયારી કરવી.

રંગીન પટ્ટીઓ અને વાવટાનો ખેલ—જાદુગર ત્રણ રંગની કામળની પટ્ટીઓ લપ્પને આવે છે અને પોતાના હાથમાં ખીલ્લું ઠરું નથી તેની ખાત્રી કરી આવે છે. એ પટ્ટીઓને હાથે વળ લપ્પને સળખાવે છે અને તેની રાખ હાથમાં લપ્પ તેમાંથી રંગીન રેશમી રીબન-સળંગ પટ્ટી કાઢી બતાવે છે. ફરીથી એ જ પટ્ટીઓને હાથમાં સંકેલી લપ્પને તેના બિટિય વાવટો બતાવી આવે છે ! આ ટેલી રીતે યાય છે ? ત્રણ રંગની રેશમી પટ્ટીઓ ત્રણ ત્રણ વારની લપ્પ તેને એક ખીલ સાથે સીવી ૬ વારની સળંગ પટ્ટી બનાવવી અને તેને છેડે થોડી કાળા પટ્ટીનો કકડો સીવવો. એ પટ્ટીનું ગોળા શુંચળું વાળાને ડાબા હાથની બાંધ નીચે બમણની પાસે ચોંટાડી રાખે. રીબનના શુંચળાની ઉપર કાળા રીબન વોટલાએલી હોય છે અને કોટ પછી કાળો હોય છે એટલે તે કોમળા બ્યાનમાં આવવાનો સંભવ નથી. જ્યારે કામળની પટ્ટીઓ બાળો ત્યારે-તેને પહેલાં જમણા હાથે પકડી બાળો. પછી તે બળતી પટ્ટીઓને ડાબા હાથમાં લેતાં પહેલાં જમણા હાથે કોટની બાંધ ઉઘી ચડાવો અને બાંધ ઉઘી ચડાવતી વખતે પેલી રીબનનું શુંચળું ઉખાડી જમણા હાથમાં લપ્પ લ્યો અને એ જ શુંચળું કામળની રાખમાંથી છટાપૂર્વક ઉખેડી બતાવો ! રીબનમાંથી વાવટો કરવા માટે શું કરવું ? એક બિટિય વાવટો (નાનો) લપ્પ તેને એક ખુણે નાનું મજબૂત સીવી લ્યો અને તે મજબૂત વાવટાની રંગીન આડી જીભી પટ્ટીઓમાં મળી જાય તેવું હોવું જોઈએ. વાવટો દુરથી જોતાં એ ગજવાનો બાસ કોમળે ચાપ નહિ. એ વાવટાને સંકેલીને નાનું મંડલ કરી જમણા હાથની બમણ પાસે બાંધની

નીચેના ભાગમાં ઠાટના રંગના કપડાનું-નાનું ગજવું સીવેલું હોય તેમાં તે ખંડલ મૂકી દેવું અને રીખન કાઢી રહ્યા પછી જમણા હાથની બાજુ ચડાવતાં એ ખંડલ કાઢી હથેળીમાં રાખવું. રીખન હાથમાં ખેંચી લેતાં તેને વાવટાની અંદર સીવેલા પેલા છુપા ગજવામાં દબાવતા જવું અને આખી રીખન ગજવામાં છુપાઈ રહે એટલે પછી વાવટાને પહોળો કરી બતાવવો અને એક હાથ પથુ ખાલી બતાવવા.

ખાટલી અને ગ્લાસને અદલ બદલ કરવા—જાદુગર એક મેજ ઉપર ખાટલી અને બીજા મેજ ઉપર ગ્લાસ પડેલા બતાવે છે. પછી તે એ ખાટલી જેવડાં હથાં ખાલી ઢાંકણાં બતાવે છે. ઢાંકણાંની અંદર પોતાની જાદુઈ સાકડી ફેરવીને તે ખાલી છે એમ બતાવે છે. પછી એક ઢાંકણું ખાટલી પર અને બીજું ગ્લાસ ઉપર તે ઢાંકે છે. પછી જાદુઈ સાકડી ફેરવીને ઢાંકણાં ઉપાડે છે તો ખાટલીની જગ્યાએ ગ્લાસ અને ગ્લાસની જગ્યાએ ખાટલી આવી ગએલી દેખાય છે.

[આકૃતિ ૫૪]

આ કેવી રીતે થયું ? ખાટલી ટીનના પતરાની બનાવેલી અને કાળા લપાનીઝ પોલીશથી ચકચકીત રંગેલી હોય છે એટલે તે કાળા કાચના જેવી દેખાય છે. તેને તળાઈ હોતું નથી. એ તળાયા વિનાની ખાટલી ગ્લાસ ઉપર જ ઢાંકેલી હોય છે. ઉપરનું ઢાંકણું હચકતી વખતે ઢાંકણાંની સાથે જ ખાટલીને ખેંચી લેવામાં આવે છે એટલે ગ્લાસ દેખાય છે. બીજા મેજ ઉપરના ઢાંકણામાં તેવી જ બીજી તળાયા વિનાની ખાટલી છુપાવેલી હોય છે તે ગ્લાસ ઉપર ઢાંકી ખાટલીને ગ્લાસ ઉપર ઢંકાયેલી રાખીને માત્ર ખાલી ઢાંકણું ખેંચી લેવામાં આવે છે, એટલે ત્યાં ખાટલી આવી ગએલી દેખાય છે. ગ્લાસમાં રંગીન પાણી એકસરખા પ્રમાણમાં ભરી રાખ્યું હોય તો દેખાવ વધારે સારો લાગે છે.

ખાલી હાથમાંથી સીગરેટા કાઢવી—આંગળાઓ છૂટી રાખીને હથેળાઓ ખાલી બતાવવી, અને પછી હવામાં એક હાથ ચક્કાવીને

ખીજ હાથે સીગારેટ ઠાઠી બતાવેા. તેને એક ટોપીની અંદર નાંખેા અને પછી ખીજી સીગારેટ એ જ રીતે ઠાઠી બતાવેા. એ રીતે ઘણી સીગારેટો બતાવી શકાય. આ ખેલ કેવી રીતે કરવેા ? ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબની ખોલી સાથેની એક સળા બનાવ-
રાવવી અને તેને આંગળીની ઉપર એવી રીતે પહેરવી કે જેથી સળા આંગળીની પાછળ રહે અને ખોલી

[આકૃતિ ૫૫.]

બરાબર આંગળીમાં બેસી જાય. એ ખોલી અને સળા હાથની ચામડી જેવા રંગે જ રંગવી. જોકે એ સળા કે ખોલી પ્રેક્ષકની નજરે ન પડે એવી રીતે જ હથેળી બતાવવાની છે, છતાં કાંઈની દૃષ્ટિ પડી જાય તો પણ ચામડીના જેવા રંગે રંગેલી હોવાથી કળવામાં આવશે નહિ. એ સળા ઉપર સીગારેટ ચીંટાડી રાખવી. હાથ ખુલ્લો બતાવ્યા પછી ખીજો હાથ તેની તરફ લઈ જતાં સીગારેટ ષડઠી વખતે આંગળીનું ટેરવું જરા નીચું નમાવતાં જ સીગારેટ હાથમાં આવી જશે જેને ખેંચી લેવી ટોપીમાં સીગારેટ નાંખતી વખતે તે ટોપીમાં નાંખવાનો માત્ર દેખાવ કરવો, પણ તેમાં નહિ નાખતાં હાથમાં છુપાવી દેવી—જેને ‘હથેળવી’ (To Palm) કહે છે. આમ એક ને એક સીગારેટને અનેક વખત બતાવી શકશે. છતાં હથેળતાં ન કાવે તો ખોલીવાળી ત્રણ સળાઓ ત્રણ આંગળીઓની પાછળ પહેરવી એટલે વધુમાં વધુ ત્રણ સીગારેટો બતાવી શકશે અને પ્રેક્ષકોને ઠુંકવા પણ આપી શકશે. આ સળાવાળી ખોલી કાંઈ પણ ચતુર કારીગર બનાવી આપશે.

‘સીટી વગાડવું’ ભૂત—એક સીસાની કે જર્મન સીલ્વરની સીસોટી કે જે મહોએ લગાડીને છાકરાં વગાડે છે તે જાદુગર પ્રેક્ષકોને બતાવે છે, તેની સાથે એક રબ્બરની નળા જોડેલી હોય છે. એ નળી પણ બતાવવામાં આવે છે. જાદુગર એ નળા અને સીસોટીને હાથમાં લઈ તેને પૂછે છે: કેટલા વાગ્યા છે ? સીસોટી આઠ વખત વાગી આઠ વાગ્યાનો જવાબ આપે છે, એ જ રીતે ખીજ સવાલોના પણ અવાજવડે જવાબો મળે છે. આમાં યુક્તિ એ છે કે એવી જ એક ખીજી સીસોટી અને નળા જાદુગરે રોતાંનાં ચેન્ડલનનાં છુપાવેલી હોય છે અને નળાને ખીજો છેડે રબ્બરનો બદલ હોય છે જેને બગલમાંથી કે ખીજી કાંઈ રીતે દબાવવાથી એ છુપાવેલી સીસોટી વાગે છે; પણ પ્રેક્ષકો સમજે કે પેલી સીસોટી વાગે છે !

કાચના ખાલી ટમ્બલરમાં બાદુઈ શાહી !—બાદુગર એક કાચનું ખાલી ટમ્બલર લોકોને બતાવી ગ્રેન ઉપર મૂકે છે અને લોકો પાસેથી એ ટમ્બલર ઢંઢાય એવા ઉડી હેંટ માંગી લે છે, અથવાતો પ્રેક્ષકો-માંથી ન મળે તો પોતા પાસેની ખાલી હેંટ પ્રેક્ષકોને જોવા આપીને ટેબલને એક છેડે મૂકે છે. પછી ટમ્બલરને પોતે શાહીથી ભરી દેવાનું કહી હેંટ ઉપાડી તેની ઉપર ઢાંકે છે અને બાદુઈ લાકડી ફેરવ્યા પછી હેંટ ઉચકી લે છે તો તેમાં શાહી ભરાઈ ગયેલી દેખાય છે ! ટમ્બલરને બ્યારે ઢાંકવાનું હોય છે ત્યારે હેંટને ટેબલ પરથી ઉચકતી વખતે ટેબલની બાજુ સાથે ચોડેલી એક ધોડીમાંથી તે એક શાહી ભરેલું સેલ્યુલોઈડનું ટમ્બલર હેંટને પડદાદર રાખીને ટચલી આંગળાથી ઉચકી લે છે. (જુઓ ચિત્ર). સેલ્યુલોઈડનું ટમ્બલર પાર-દર્શક હોય છે પરંતુ તેમાં શાહી અમાલથી ભરી રાખેલી હોવાથી બહાર શાહી દેખાય છે. તે શાહી

[આકૃતિ ૫૬.]

ભરેલા ટમ્બલરને કાચના ટમ્બલરમાં તેને હેંટથી ઢાંકતી વખતે મૂકી દે છે. સેલ્યુલોઈડનું ટમ્બલર કાચના ટમ્બલરમાં બરાબર બેસી રહે તેવું નોંધજો.

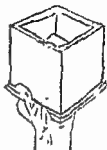
ભુસાધી ભરેલો પ્યાલો ખાલી—દાનનો બનાવેલો પ્યાલો ભુસાધી કે ડાંગરના ફોતરાથી ભરેલો બતાવવામાં આવે છે. પ્રેક્ષક પાસેથી એક રૂમાલ માંગી લઈ તેના ઉપર બાદુગર રૂમાલ ઢાંકે છે અને રૂમાલ કાઢી નાંખે છે કે પ્યાલો ખાલી ' આમાં કરામત પ્યાલાના હેંડલની છે. પ્યાલો તળીયે અને મથાલે સરખો ગોળ હોય છે. હેંડલ બરાબર વચ્ચેથી લગાડેલો હોય છે પણ વચ્ચે ખીલીથી લગાડેલો હોય છે પરના બાજમાં નોંડણ બિનાનો હોય છે ' તેને તળીયે સરેસથી ચોડા ડાંગરના ફોતરા ચોટાડી રાખેલા હોય છે, એટલે પ્યાલો ફોતરાથી ભરેલો દેખાય છે પણ રૂમાલ ઢાંકતી વખતે પ્યાલાને ઉધો ફેરવી દેવામાં આવે છે, બ્યારે હેંડલ દાચમાં તેમનો તેમ પકડેલો રહે છે. આથી ફોતરા ચોટેલું તળાઈ નીચે ગરબ છે અને ખાલી પ્યાલાનો ભાગ ઉપર દેખાય છે.

[આકૃતિ ૫૭]

બાકુ જાપાનીઝ પેટી—આ એક ચોરસ લાકડાની પેટી હોય છે તેને ઢાંકણ હોતું નથી અને તળીયું જુદું હોય છે. તળીયામાં આંખનાં બેરવવાની બોમણ હોય છે. (જુઓ ચિત્ર). તળીયા ઉપર પેટીનું ચોકડું મૂકી બાકુમર તેમાંથી આવતી વસ્તુઓ કાઢી બતાવે છે. ખાલી ચોકડું 'પ્રેક્ષકને આગા-

હથી બતાવવામાં આવે છે. આમાંની કસમત પેટીના ચોકડાની બાજુઓમાં હોય છે. એ બાજુઓ બેવડી (પોકળ) હોય છે અને દરેક બાજુ અંદરની ચાંપથી

ઉપડે છે. દરેક બાજુના બેવનમાં કામળનાં રમકડાં, સંકેતો જાણ તેવા ખાલા, રૂબાણો વગેરે ભરેલું હોય છે. એક બાજુ ખાલી થતાં તેને ખેંચ કરી

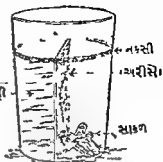
[આકૃતિ ૫૮]

બાકુમર ચોકડું અને તળીયું છૂટાં કરી બતાવે છે અને ફરીથી ચોકડું તળીયા ઉપર મૂકે છે પશ્ચુ તેમ કરતાં પોતાના હાથ તરફ ભરેલી બાજુ આવે એવી રીતે મૂકે છે, અને મૂકતાં જ એ હાથની આંગળીથી ચાંપ દબાવે છે એટલે તે બાજુ ખુલ્લી થઈ અંદર પડે છે અને તેમાં છુપાવેલી વસ્તુઓ ખુલ્લી થાય છે! આ રીતે ફેરવી ફેરવીને ચાર બાજુનો તે ઉપયોગ કરે છે. પેટીને રંગરોમાન કરીને સુંદર બનાવી હોય છે.

અદ્ભુત કાવ્યનો ખાલો—આ અદ્ભુત કાવ્યના ખાલાથી પણ ખેલો કરી શકાય છે. એ કાવ્યના ખાલામાં વચ્ચોવચ્ચ બેવડા અરીસાની દિવાલ હોય છે કે જેથી ગ્લાસના બે ભાગ પડે છે. ગ્લાસનો જે અર્ધો ભાગ પ્રેક્ષકને દેખાય છે તેનું જ પ્રતિબિંબ આવનામાં પડે છે એટલે આખો ગ્લાસ બરાબર દેખાય છે. પછી આવનાના આગલા ભાગમાં એક વસ્તુ નાંખવામાં આવે છે અને તેની ઉપર રૂબાણ ઢાંકવામાં આવે છે. રૂબાણ ઢાંકતી વખતે જ ગ્લાસને ફેરવી નાંખવામાં આવે છે, એટલે આગલો ભાગ પાછળ આવે છે અને પાછલો ભાગ આગળ આવે છે, પાછલા ભાગમાં છુપાવેલી વસ્તુ દર્શાવે દેખાવાથી એકની બીજી વસ્તુ બની

અગ્નિ દેખાય છે આ રીતે લાલ રંગના સડેદ બતાવી શકાય છે સાંકળના છૂટા અઢોડાની સળગ સાંકળ ઠાઠી બતાવવામાં આવે છે ગ્લાસના આગલા ભાગમાં પાણી ભરી તેમાં સાંકળના છૂટા અઢોડા નાખી બતાવવામાં આવે છે અને રંગાલ ઢાંકી ગ્લાસ દેવળી નાખતા તેમાં અગ્નિથી મૂકેલી સળગ સાંકળ દેખાય છે તેમાં પાણી ન હોય એટલે સાંકળને ઠારી બતાવી પ્રેક્ષકને

[આકૃતિ ૫૬]

ચક્રિત કરી શકાય છે આ ગ્લાસના મધ્યે આગળ કાષ્ટ કોતરનામ કે ઠારીમરી-નક્સી હોય તો વધારે સારું કારણ કે વચ્ચેની અરીસાની દિવાલ ત્યાંસુધી જ રાખવામાં આવે છે આ દિવાલ હાથે બનાવી શકાશે પાતળા કાચાઈ કરેલા કાચના બે ટુકડા લઈ તે ગ્લાસમાં બરાબર અમાપ એવી રીતે કાપવા પછી કલાઈની બાજુએ ગ્લુ-વિલાયતી મુંદ લગાવી તેના ઉપર રેશમી કાપડ ચોડવું, ફરી તે રેશમી કાપડ ઉપર શુદ્ધ લગાવી તેના ઉપર ખીન્ને કાચનો કાંડો ચોડવો એટલે એવો અરીસો થશે કે જેની બેલ બાજુએ પ્રતિબિંબ પડે આ કાચ ગ્લાસની મધ્યમાં ગોઠવો.

ફાંસામાંથી દોરકું ઠાઠી નાંખવું—લાંબુ ત્રીસેક ફીટ દોરકું લેવું અને પ્રેક્ષક પાસે રંગાલવડે હાથ બધાવવા, અને રંગાલના ફાંસામાંથી દોરકું પસાર કરાવવું પછી જાડુગરે પોતાના મદદગાર પાસે દોરકું જે આવવું અને પ્રેક્ષકોની ખાત્રી કરી બતાવવી કે દોરકું બહાર નીકળી શકે તેમ નથી. પરંતુ દોરકું જે ચલાવેલો હેતુ એ એ છે કે તેથી રંગાલનો મધ જરા ઠીસો પડે અને બેલ હાથની વચ્ચેથી એકાદ આંગળીવડે દોરકાનો ભાગ ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબ જેવી લઈને આંગળીમાં બરાબરી શકાય. પછી પ્રેક્ષકને બોલાવી તેની પાસે

[આકૃતિ ૬૦]

દોરકાને છેડેથી બેલ છેડા પકડી જે આવવું જે ચલાવું કરતી વખતે -હાથને આમતેમ કરતી વખતે આંગળીમાં બરાબરના માપને જરા લખાવી તેમાંથી આખો હાથ પસાર કરી નાંખવો એટલે આંચકો લાગતા જ દોરકું બહાર નીકળી આવશે અને રંગાલ હાથ ઉપર બાધેલો રહેશે

મંત્રવિજ્ઞાન વિધા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

મંત્ર—યંત્રના પ્રયોગો માટે કાળનિર્ણય.

પદ્ધત્તર્થ વિધાન—શાન્તિ, વશીકરણ, સ્તંભન, વિદ્વેષણ, ઉચ્ચાટન અને મારણ એ ૬ કર્મો વિદ્વાનોએ કહેલા છે. મંત્ર, યંત્ર અને તંત્રના પ્રયોગોથી એ પદ્ધત્તર્મની સિદ્ધિ થાય છે. પ્રત્યેક પ્રકારનો પ્રયોગ તેને માટેના યોગ્ય કાળે કરવાથી જ તેની સિદ્ધિ થાય છે.

ઋતુનિર્ણય—વશીકરણ અને આકર્ષણ કર્મ વસન્ત ઋતુમાં, વિદ્વેષણ ગ્રીષ્મ ઋતુમાં, સ્તંભન વર્ષા ઋતુમાં, મારણ શિશિરમાં, શાન્તિ કર્મ શરદ્માં અને પુષ્ટિકર્મ હેમન્તમાં કરવું સુક્ત છે. જ્યેષ્ઠાની પહેલાનો સમય વસન્તનો, મધ્યાહ્નનો સમય ગ્રીષ્મનો, ત્રીજા પ્રહરનો વર્ષાનો, સાંજનો શિશિરનો, અર્ધ રાત્રિનો સમય શરદ્નો, ઉપાકાળનો સમય હેમન્તનો સમજવો.

તિથિનિર્ણય—સાતમે વશીકરણ કર્મનું સાધન કરવું, ત્રીજે અને તેરશે આકર્ષણ કર્મ કરવું, બીજ અને છઠે ઉચ્ચાટન કર્મ કરવું, પદ્મવૈ, ચૌથ અને ચૌદસે સ્તંભન કર્મ કરવું, નોમ અને આઠમે મોહન કર્મ કરવું, અગીઆરસ, પાંચમ અને પૂનેમે મારણ કર્મ કરવું એમ તાંત્રિક પ્રયોગમાં કહેલું છે.

વારનિર્ણય—શુક્રવારે લક્ષ્મી, શનિવારે વશીકરણ, રવિવારે મારણ, બુધવારે ઉચ્ચાટન, મંગળવારે વિદ્વેષણ શુભ થાય છે.

નાક્ષત્રનિર્ણય—સ્તંભન, મોહન, વશીકરણ એ આર્દ્ર તથા વારણ મંડળમાં કરવાથી સિદ્ધિદાયક બને છે. વિદ્વેષણ અને ઉચ્ચાટન અશ્લિ તથા વાયુના યોગમાં કરવા. જ્યેષ્ઠા, હિતરાષાઢા, અનુરાધા, રોહિણી એ

નક્ષત્રો માહેન્દ્ર મંડળમાં હોષ કાર્યસિદ્ધિ કર બને છે. ઉત્તર માદ્રપદા, મૂળ, શતભિષા, પૂર્વા માદ્રપદા, આશ્લેષા અને પૂર્વાષાદા એ વાશુ મંડળમાં મધ્યચારી હોષ કાર્યસિદ્ધિ દેનારા હોય છે. સ્વાતિ, હસ્ત, મૃગશીર્ષ, ચિત્રા, ઉત્તરાશ્વિની, પુષ્ય, પુનર્વસુ એ વક્ષિમંડળમાં અને અશ્વિની, મરણી, આર્દ્રા, ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, મધા, વિશાખા, કૃતિકા, પૂર્વા શ્વિની તથા રેવતી એ વાયુમંડળમાં હોષ કાર્યસિદ્ધિ કરે છે.

અંગુલિનિર્ણય—શાન્તિ કર્મ તર્જની અંગુલિ અને અંગુઠાથી, મધ્યમા અને અંગુઠાથી પુષ્ટિકર્મ અને અનામિકા તથા અંગુઠાથી, અભિચાર કર્મ કરવાથી સિદ્ધિદાયક બને છે.

મંત્રસંબંધ—અકલમ ચક્ર તથા રાશિચક્રથી મંત્ર તથા સાધકનો સંબંધ જોઈને પછી મંત્રસિદ્ધિ કરવી. તે મટિ જુઓ 'સચિત્ર ત્રિકાળ શાંતિ દર્શક' [અંચ પહેલો] નો મંત્રવિધાનો વિભાગ.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

યક્ષિણીસાધનના મંત્રો.

યક્ષિણીનું સાધન કરવું હોય તો સંપૂર્ણ સાવધાનતાથી કરવું. સાધનના સમય દર્શિયાન નિરામિષ અન્ન ખાવું, તાંબુલમક્ષણ કરવું નહિ, મૃગયર્મ ઉપર બેસવું, પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવું અને કાષ્ઠનો રૂપક કરવો નહિ. નિત્યકર્મ કરીને નિર્જન સ્થાનમાં જપ કરવો. ભ્રામણી યક્ષિણી પ્રત્યક્ષ થઈને મનવાહિત ન આપે ત્યાંસુધી જરાબર જપ કરતા રહેવું. સુરસન્દરી, મનોહરી, કલાવતી, કામેશ્વરી, રક્તકરી, પદ્મિની, નદી, અનુરાગિણી, એ આઠ મુખ્ય યક્ષિણી છે.

રતિપ્રિયાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં વનવનકમૈષ્ટુનપ્રિયે રતિપ્રિયે સ્વાહા ॥ શંખલિપ્ત પટ ઉપર દેવીને એવી રીતે આલેખવી કે જાણે કમળ ધાગ્યું કરેલી ગૌર વર્ણની સંપૂર્ણ અલંકારશુકલ દિવ્ય મૂર્તિ છે. પછી ચમેલીનાં ફૂલથી તેની ધોડશોષયારે પૂજા કરવી અને ૧૦૦૦ મંત્રો જપવા. સાત દિવસ-સુધી ત્રણે મંથાઓમાં અને રાત્રિમાં પણ મંત્રજપ કરવો. તો અઘી રાતને સમયે દેવી આવીને પ્રત્યક્ષ દર્શન દે છે અને રોજ ૨૫ સુવર્ણ-મુદ્રાઓ આપે છે.

અનુરાગાણીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં હ્રીં અનુરાગિણિ મૈત્રુનમિત્રે સ્વાહા ॥ આ મંત્રને બોજાવત્ર પર કંઠથી લખી શુકલ પ્રતિપદાથી પૂજનો. આરમ્ભ કરી જપ કરવો. ત્રણે સંખ્યાઓમાં ૩૦૦૦ જપ કરવા. એક માસ પછી રાત્રિએ પૂજા તથા જપ કરવાથી અર્ધરાત્રિએ આવીને દેવી મનો-રથ-પૂર્ણ કરે છે અને પ્રસન્ન થઈને રોજ એક હજાર સુવર્ણમુદ્રાઓ આપે છે અર્થાત્ પુષ્કળ ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સાગર ચેટક—ૐ મગવન્ સમુદ્ર દેહિ સ્નાત્રિ જલગણો હ્રીં નમો-સ્તુ તે સ્વાહા ॥ આ મંત્રનું ધ્યાન કરીને પવિત્ર થઈને સાગરને કિનારે જપે તો સિદ્ધિ થવાથી સાગર ચેટક ત્રણ મૂલ્યવાન રત્નો આપે છે, બોજન આપે છે અને સામ્ય રહેવાથી મંત્ર જપ કરનાર સુખી થાય છે.

વટયક્ષિણીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં વટયક્ષિણિ યદ્યુલ્લપતાકે વટયક્ષિણિ ઇમેહિ સ્વાહા ॥ પવિત્ર થઈને ત્રિએટામાં (ત્રણ માર્ગમાં) આવેલા વડના વૃક્ષની નીચે રાત્રિએ આ મંત્રને એકલા રહી જપવા. ૩ લાખ જપ કરવાથી સિદ્ધ થઈને દેવી વટયક્ષિણી દિવ્ય વસ્ત્રાલંકાર, રસસિદ્ધિ અને રસાયન તથા દિવ્યાંજન આપે છે.

વિશાલાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં વિશાલે ગ્રાં ગ્રીં હ્રીં સ્વાહા ॥ આ મંત્રને સ્નાનથી શુદ્ધ ધર્મ આંગલીના વૃક્ષની નીચે બેસી જપવો. આંગલીનાં પત્ર તથા પુષ્પોથી ધીની સાથે દવન કરવો, એટલે વિશાલા પ્રસન્ન થઈને દિવ્ય રસ તથા રસાયન પ્રદાન કરે છે.

મહાભયાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં ગ્રાં મહામયે હ્રીં સ્વાહા ॥ (અથવા) ૐ હ્રીં મહામયે હ્રીં સ્વાહા ॥ મનુષ્યનાં હાડકાંની ખનાવેલી માળા ગણે, હાથે અને કાને ધારણ કરીને, પવિત્ર થઈ, નિર્ભય હૃદયથી એકલા શ્મશાનમાં વાસ કરી નરાસ્થિમાળાને હાથમાં ધારણ કરી એક લાખ મંત્રો જપવા, એટલે મહાભયા યક્ષિણી પ્રસન્ન થઈને સાધકને સિદ્ધિ અને રસાયન આપે છે, જેના બક્ષણથી સર્વ રત્નો તેને સ્થાનેથી ચલા-સમાન થાય છે અને જરાદિથી મુક્ત થઈ મનુષ્ય ચિરજીવી બને છે.

ત્રિદુર્ગજીવવાનો મંત્ર—ૐ સુસુલે ત્રિદુર્ગજિદ્ધે ૐ હ્રં ચેટકેશ ચેટકેશ સ્વાહા ॥ મંત્રનો ૧૦૮ વાર જપ કરવો અને પોતાં માટેના સ્વાદિષ્ટ બોજનનું વડના વૃક્ષની નીચે ખલિદાન દેવું. એ પ્રમાણે એક માસમુધા કરવાથી દેવી પ્રસન્ન થઈને તેનું બોજન પ્રદણ કરે ॥ અને નિત્ય પાસે જ રહે છે. અતીત તથા અનાગત કર્મને તે કહી દે ॥ અને પ્રતિમા તથા પર્વતોને તેથી ચલાવી શકાય છે.

કર્ણપિશાચિનીના મંત્ર—ઠઠ્ઠ હ્રીં સઃ નમો મગવતિ કર્ણપિ-
શાચિનિ વણ્ણવેગિનિ યદ યદ સ્વાહા ॥ મંત્ર ૧૦૦૦૦ વાર જપીને કૃષ્ણ-
કન્યાને અભિમંત્રિત કરી હાથપગને લેપ કરીને સુવાથી કર્ણપિશાચિની
દેવી નિશોકમાં જે શુભ અશુભ વાતો હોય તેનું ફળાફળ કહે છે.

સ્વપ્રાપ્તીના મંત્ર—ઠઠ્ઠ હ્રીં આગચ્છ આગચ્છ વામુંડે ધ્રો
સ્વાહા ॥ માટી અને હાથથી જમીનને લોપી તેના ઉપર કુશ (એક
જાતનું ઘાસ) અથવા દર્બ બિછાવવું અને પંચોપચાર નૈવેદ્યથી દેવ
દેવીનું પૂજન કરવું. રાક્ષસી માળા હાથમાં રાખીને પહેલાં ૧૦૦૦૦
મંત્ર જપવા અને કાઠિસૂર્યના જેવા પ્રકાશમાનનું ધ્યાન કરવું. સૂતા
પછી અર્ધો રાત્રે દેવી સ્વપ્નમાં શુભાશુભ કહે છે.

પિશાચિનીના મંત્ર—ઠઠ્ઠ હ્રીં ત્રિંચિ પિશાચિનિ સ્વાહા ॥ ઊર્ધ્વ-
રક્ષિત ભોજપત્ર ઉપર ગોરાચન, કુમ્ કુમ્ અને દૂધથી આઠ દળનું કમળ
આસેખવું અને પ્રત્યેક દળ ઉપર માયાખીજ લખીને મસ્તક ઉપર ધારણ
કરી સાત દિવસેસુધી ૧૦૦૦૦ મંત્રો જપવા, તેથી સ્વપ્નમાં દેવી ભૂત,
ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાળની વાત કહે છે.

કર્ણપિશાચીના મંત્ર—ઠઠ્ઠ નમો મગવતે ક્ષાય કર્ણપિશાચાય સ્વાહા ॥
પુષ્પ નક્ષત્રમાં કડવી તુંબડીનું મૂળ તથા સપોક્ષીનું મૂળ ગ્રહણ કરીને
લાલ સૂત્રથી બાંધી શિરપર ધારણ કરવાથી સ્વ પ્રગર્ભદેવતા સંપૂર્ણ શુભા-
શુભ કથન કરે છે.

વિચિત્રાનો મંત્ર—ઠઠ્ઠ વિચિત્રે વિચિત્રરુપે સિદ્ધિ કુલ્લ કુલ્લ સ્વાહા ॥
સ્નાનવડે શુદ્ધ યજ્ઞને વડના જાડ નીચે એક લાખ મંત્રો જપવા. પછી
બંધૂકનાં પુષ્પ, ઘી, મધ તથા દૂધનો ધૂપ તથા દશાંશ હવન કરવો,
એટલે વિચિત્રા દેવી સિદ્ધ યજ્ઞ વિચિત્ર જ્યની આપનારી થાય છે.

હંસીના મંત્ર—ઠઠ્ઠ હંસિ હંસિ જમે હ્રીં વર્ણી સ્વાહા ॥ નગરની
સીમમાં જઈને એક લાખ મંત્રો જપવા. કમળપત્ર તથા ઘીનો દશાંશ
હવન કરવો. એથી હંસી દેવી અંજન આપે છે જેથી પૃથ્વીનો ખજાનો
દેખાય છે અને તે સુખપૂર્વક ગ્રહણ કરી શકાય છે.

મદનાનો મંત્ર—ઠઠ્ઠ ઈં મદને મદનવિદ્વિનિ આલિગય આલિગય
સંગમં દેદિ સંગમં દેદિ સ્વાહા ॥ પવિત્ર યજ્ઞને સ્થિરતાથી રાજદ્વારમાં
એક લાખ મંત્રો જપવા. દૂધ, માલતીનાં ફૂલ અને ઘીથી દશાંશ હવન
કરવો, એટલે મદના યક્ષિણી સિદ્ધ યજ્ઞને ગુટિકા આપે છે. તેને સુખમાં
રાખવાથી મનુષ્ય અદસ્ય અને ચિરસ્થાયી થાય છે.

કાલકર્ણીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં કલીં કાલકર્ણિકે ઠઃ ઠઃ સ્વાહા ॥ પલા-
શના વૃક્ષ નીચે આ મંત્રને એક લાખ વાર જપવાથી અને મધનો હોમ
કરવાથી કાલકર્ણી પ્રસન્ન થાય છે અને સૈન્ય, શસ્ત્રાસ્ત્રની ધાર તથા
મતિનું સ્તંભન કરે છે.

લક્ષ્મી યક્ષિણીનો મંત્ર—ૐ ऐं लक्ष्मीं श्रीं कमलधारिणीं कलहंसीं
સ્વાહા ॥ પોતાના ધરમાં બેસી લાલ કણેરનાં ફૂલોથી અર્ચન કરી એક
લાખ મંત્ર જપવાથી અને દર્શાશ હવન કરવાથી લક્ષ્મી યક્ષિણી સિદ્ધ
થાય છે અને દિવ્ય રસાયન આપે છે.

શોભનાનો મંત્ર—ૐ अशोकपल्लवाक्षरां करतले शोमनीं श्रीं कः
સ્વાહા ॥ લાલ માળા અને વસુ ધારણ કરી આ મંત્ર ચાદશને દિને
જપવેા એટલે ભોમદાર્પિની શોભના દેવી પ્રસન્ન થાય છે.

પદ્મિનીનો મંત્ર—ૐ ह्रीं पद्मिनी स्वाहा ॥ માળા, સુગંધી દ્રવ્ય
અને ચંદનથી પોતોના ધરમાં સુંદર મંડળ એક લાલના પ્રમાણમાં
બનાવવું અને તેમાં પદ્મિનીનું પૂજન કરવું. ગુગળનો ધૂપ કરવો. એક
હજાર મંત્ર જપવા. એ પ્રમાણે એક માસ કરીને પછી રાત્રે જપ
કરવો. અર્ધા રાત જતાં દેવી આવીને નિધિ અને દિવ્ય યોગ આપે
છે તથા મંત્ર જપત્રાર સુખી થાય છે.

ભોગયક્ષિણીનો મંત્ર—ૐ ह्रीं श्रीं ह्रीं नमः ॥ આ મંત્રના ૨૦
હજાર જપ કરી ગરમ દૂધ ખીરનું નૈવેદ્ય ધરાવે, દર્શાશ હવન કરે અને
દૂધ ખીરનું ભોજન કરે તો દેવી પ્રસન્ન થઈ મહાભોગ આપે ॥ તથા
જૂત પિશાચાદિ તેની સેવા કરે છે.

વીર ચેટકનો મંત્ર—ૐ श्रीं काकवमलवर्धने सर्वकार्यसर्वाधानं देहि
દેહિ સર્વં કાર્યં કુલ પરિચર્યં સર્વસિદ્ધિપાદુકાયાં હં ક્ષીં શ્રીં દ્વાદશાન્નદાયિને
સર્વસિદ્ધિપ્રદાય સ્વાહા ॥ એક લાખ વાર મંત્ર જપી પછી ચથાનો દર્શાશ
હવન કરે તો વીર ચેટક પ્રસન્ન થાય અને અનેક વસ્તુઓ લાવી આપે.
અન્ન, વસ્ત્ર, સ્ત્રી, ફળફૂલ વગેરે મેળવી આપે અને બોલાવવાથી તુરત આવે.

ભોગમાતૃકાનો મંત્ર—ૐ नमो महामाया महामोगदायिनी हुं स्वाहा ॥
આ મંત્ર ૫૦૦૦ વાર જપવેા, ત્રિષ્ટાન ભોજન કરવું, સ્ત્રીઓનું પૂજન
કરવું, પંચ ખાદ્ય, ઘી અને ગોસ્તનીનાં ફળથી દર્શાશ હવન કરવેા એટલે
દેવી પ્રસન્ન થઈને વર આપે છે, પોતાની સ્ત્રી તેમજ ખીજી સ્ત્રીઓ વશી-
જૂત થાય ॥ અને તે પુરૂષ રાજમાન્ય તથા રાજની કૃપાને પાત્ર થાય છે.

ઉચ્છિષ્ટ યક્ષિણીનો મંત્ર—ૐ જગદ્ગ્રયમાલુકે પન્નિનિ મે સ્વાહા ॥ નાજા હોઘએ, પવિત્ર હોઘએ કે અપવિત્ર હોઘએ, પશુ એસતાં, સૂતાં, જતાં, ઉચ્છિષ્ટ અવસ્થામાં આ મંત્રના ૨૦૦૦૦ જાપ કરવા, એટલે દેવી પ્રસન્ન થઈને અનવસ્થાથી પરિપૂર્ણ કરે છે.

અન્નપૂર્ણાનો મંત્ર—ૐ નમો માતંગેશ્વર્યે સ્વાહા ॥ રમશાનમાં બેસી ત્યાંની ધૂળ આપે શરીરે લગાવી ૩૫૦૦૦ જાપ કરવાં. સુગંધી દ્રવ્યનું દાન કરવાથી દેવી પ્રસન્ન થાય છે અને રાત્ર ૧૦૦૦૦ માણસોને ધાપ એટલું અન્ન આપે છે.

ધાન્યચેટક—ૐ નમો મૈત્રવાય સ્વાહા ॥ ૪૦ હજાર જાપવાથી અને દશાંશ ઘઉંનો હવન કરવાથી રાત્ર અઢાર પ્રકારનું ધાન્ય પાત્ર થાય છે.

અશ્વિચેટક—ૐ સ્વાધિષ્ઠાન મણિપૂરદહનાય સ્વરૂપિણે સ્વાહા ॥ ૧૧૨ હજાર મંત્ર જાપવાથી સિદ્ધિ થાય છે. દશાંશ હવનું કરી તેની ભરમને મંત્ર ભણી જોના ઘર પર નાંખે તે શત્રુનું ઉત્થાટન થાય છે.

માહેન્દ્રી યક્ષિણીનો મંત્ર—ૐ માહેન્દ્રી કુલ્લકુલ્લ હંપઃ સ્વાહા ॥ ઉપવાસ કરીને ઇશ્વરુધ્વના ઉદયકાળથી નિર્ગુણીના (નગોડ) વૃક્ષની નીચે એક લાખ જાપ કરવા, દશાંશ હવન કરવો, એટલે માહેન્દ્રી દેવી પાતાળમાંથી સિદ્ધિ લાવી આપે છે અને અનેક પ્રકારના ભોગ આપે છે.

વિકલાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં વિકલે દેં હ્રીં ધ્રીં ક્લેં સ્વાહા ॥ ત્રણ માસ સુધી ધરમાં રહીને આ મંત્રના એક લાખ જાપ કરવા અને કણ્ઠેરનાં કુલોનો ઘીની સાથે દશાંશ હવન કરવો એટલે વિકલા યક્ષિણી સિદ્ધિ આપે છે.

શતપત્રિકાનો મંત્ર—ૐ હાશતપત્રિકે હ્રીં હ્રીં ધ્રીં સ્વાહા ॥ શતપત્રિકાનો આ મંત્ર કમળની સમીપે એક લાખ જાપી ધીનો દશાંશ દોઢ કરે તો દેવી દિવ્ય રસાયન આપે છે.

કામેશ્વરીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં આગચ્છાગચ્છ કામેશ્વરી સ્વાહા ॥ પવિત્ર થઈ એકાસનમાં ત્રણે સંખ્યાઓમાં એક એક હજાર મંત્ર જાપવા અને પછી પ્રુષ્પ, દીપ, ધૂપ, નૈવેદ્યથી રાત્રે દેવીને પ્રસન્નતાથી પૂજને મંત્ર જાપવો. દેવી મધરાતે આવી દિવ્ય રસાયન આપે છે.

મહાયક્ષિણીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં મહાયક્ષિણિ મામિનિ પ્રિયે સ્વાહા ॥ રવિ અથવા સોમવારે આરંભ કરી પહેલા ત્રણ દિવસ વ્રત કરવું. માળા ગંધ સ્નાનાદિથી દેવીનું પૂજન કરવું. અદલ્તમાં જાપનો આરંભ કરી અદલ્તની મુક્તિસુધી જાપે તો સિદ્ધિ થાય છે.

મહાનંદાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં મહાનન્દે મીયને હ્રીં હં સ્વાહા ॥ તથા રરતા મળવાને સ્થાને જિભા રહી એક લાખ મંત્ર જપવા. દશાંશ થી અને ગૂંજળનો હોમ કરવો, એટલે દેવી વિચિત્ર સિદ્ધિ આપે છે.

કનકવતીના મંત્ર—ૐ હ્રીં નલ્લકેશિ કનકવતિ સ્વાહા ॥ યક્ષને મંદિરે જઈ માંત્રિકે નમ્ર થઈ (અથવા કાછડી વિનાનું ઘાતિયું પહેરી) ૨૧ દિવસ મંત્ર જપવો, રાત્રે પૂજા કરવી અને એક ચિત્તે મંત્ર જપવા કરવો. એટલે દેવી અર્ધ રાત્રે આવી મનર્વાહિત આપે છે.

સુલોચનાનો મંત્ર—ૐ મૂતે સુલોચને હં ॥ લાખ કમળદળનો હવન કરીને ૧૧ લાખ મંત્ર જપવા. હવન ચંદ્રગ્રહધુર્મા કરવો અથવા માલતી પુષ્પોથી ૧૨૦૦૦ જાપ કરવા અને સૂર્યગ્રહધુર્મા હવન કરવો. ગ્રહધુર્મા છૂટે ત્યાંસુધીમાં મંત્ર સિદ્ધ થાય છે. પશુ ૧૦૦૦ વાર જપવાથી ૧૦૦૦ મનુષ્યોનું ભોજન પ્રાપ્ત થાય છે.

ચંદ્રામૃતમયીનો મંત્ર—ૐ ગુણ ગુણ ચન્દ્રામૃતમયિ ભવજાતિર્લ હુલ'હુલ ચન્દ્રણિ રે સ્વાહા ॥ મંત્ર ધરમાં અથવા વનમાં એક લાખ જપવા અને પુષ્પ ધૂપાદિથી નિત્ય પૂજા કરવી. પંચામૃતનો દશાંશ હવન કરવો એટલે દેવી પ્રસન્ન થઈ રોજ ૧૦૦૦ સોનામહોરો આપે છે.

સર્વકામદાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં સર્વકામદે મનોહરે સ્વાહા ॥ નદીને કિનારે સુંદર પ્રદેશમાં ચંદનનું સુંદર મંડળ બનાવી દેવીની પૂજા કરી ૩૦૦૦ મંત્ર ૩ આહવાડિયાંસુધી જપવા, એટલે દેવી રોજ ૧૦૦૦ સોનામહોરો આપે છે તે રોજ ખર્ચો નાંખવી. નષ્ટિતો દેવી કોષિત થઈ કશું આપતી નથી.

શંખિનીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં શંકધારિણિ શશ્વામરણે હ્રા હ્રીં હ્રીં હ્રીં આં સ્વાહા ॥ પ્રભાતે સૂર્યોદયકાળે ૧૦૦૦૦ મંત્ર જપવા. એ મુજબ એક મહિનાસુધી જપવા. રોજ શુદ્ધ વસ્ત્રમાં મૂર્તિ આલેખી પૂજા કરવી. શ્વેત પુષ્પ અને ખીરથી પૂજા કરવી. કણ્ઠેરની ડાંખણાઓ અને ઘીનો દશાંશ હવન કરવો એટલે શંખિની પ્રસન્ન થઈ રોજ પાંચ રૂપિયા આપે છે.

સ્વામીશ્વરીનો મંત્ર—ૐ હ્રીં આગચ્છ સ્વામીશ્વરિ સ્વાહા ॥ મંત્રને એકાંતમાં અને પવિત્ર સ્થળમાં ત્રણે સંધ્યાઓમાં ૩૦૦૦ જપ એક મહિનાસુધી જપીને પછી પૂજનો આરંભ કરવો. પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નેવેલથી પૂજા કરવી. સ્થિર મનથી રાત્રિએ પૂજા કરવી એટલે દેવી મધરાતે આવી દિવ્ય રસાયન અને વસ્ત્રાલંકાર આપે છે.

વામાનેા મંત્ર—ૐ ધૌં હ્રીં ક્લીં વામે નમઃ ॥ દીવાળીની રાત્રે મંત્ર જપવો. દેવીને સિંદુર ચડાવવું અને ધૂપ, દીપ, ફલથી પૂજા કરવી. ૨૦૨૮ જપ કરવાથી ભંડાર અખૂટ રહે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

વશીકરણના મંત્રો.

રાજાનું વશીકરણ—ૐ હ્રીં સઃ અમુકં મે વશમાનય સ્વાહા ॥ આ મંત્રમાં જ્યાં અમુકં શબ્દ છે ત્યાં રાજાનું નામ બોલવું અને એ મંત્ર ૧૦૦૦ વાર જપવો. પછી સાત વાર ઠંકુ, ચંદન, ગોરાચન, ભીમ-સેની કપુર અને ગાયનું દૂધ એ જાંબાં એકઠાં કરીને મંત્રવાં અને તેનું તિલક કરવું. એથી રાજા વશ થાય છે.

સ્ત્રીવશીકરણના મંત્રો—(૧) ૐ નમઃ સિદ્ધકામિની અમુકીં મે વશમાનય સ્વાહા ॥ આ મંત્ર સાત વાર જપીને પોતાનું મોં સાત વાર ધોવાથી અને અમુકીં શબ્દને સ્થાને જે સ્ત્રીનું નામ લખ જળ પીવામાં આવે તે સ્ત્રી વશ થાય છે. (૨) ૐ હું સ્વાહા ॥ આ મંત્રથી કાળી વિષ્ણુકાન્તાનું મૂળાલ મંત્રી પાનની સાથે ખાવા દે તો તે સ્ત્રી અવશ્ય વશ થાય છે. (૩) ઐં પિં છ્યાં ક્લીં કામવિશાલિની શીઘ્રં અમુકીં ગ્રાહ્ય ગ્રાહ્ય કામેન મમ રૂપેણ નલૈર્વિદારય વિદારય દ્રાવ્ય દ્રાવ્ય સ્નેહેન ચંધમ ચંધમ ધીં ફહ્ ॥ આ મંત્ર ૨૦ હમ્મર વાર જપવાથી સિદ્ધ થાય છે. જે પુરૂષ કામયુક્ત મનથી રાત્રિને સમયે પંદર દિવસમુધી જપે તથા સ્ત્રી સાથે રમણુ કરે તો તે સ્ત્રી તેને કદાપિ છોડે નહિ. (૪) ૐ મૂલી મૂલી મહામૂલી સર્વં સંશોમય એમ્ય ઉપદ્રવેભ્યઃ સ્વાહા ॥ નાગપુષ્પ, ત્રિપંથુ, તગર, પદ્મકેસર, જટાભાંસી તેની સમાન લીંબડાનું ચૂર્ણ લઈ તેથી પોતાના અંગને ધૂપિત કરે તો સ્ત્રી કામદેવની સમાન પોતાના પતિને માને છે અર્થાત્ તે પતિને વશ થાય છે. (૫) ૐ વિશ્વાવર્જુર્નામ ગંધર્વઃ કન્યા-નામપિપતિઃ સુરૂપાં ચાલકૃતાં કન્યાં દેહિ નમસ્તસ્મૈ વિશ્વાવસવે સ્વાહા ॥ અંજલિમાં જળ લઈ આ મંત્રને જપવો એટલે એક ત્રાસમાં અલંકાર-યુક્ત સ્ત્રી પ્રાપ્ત થાય છે.

પતિવશીકરણના મંત્ર—ૐ કામકામમાલિનીપતિ મે વશમાનય ઠઃ ઠઃ ॥ (૧) શ્વેત સરસવ સહિત દાડમનાં પંચાંગને વાટીને તથા

પરિચ્છેદ ૪ થો.

સ્તંભનના મંત્રો.

શત્રુમુખસ્તંભનના મંત્રો—(૧) ઓં હ્રીં રહ વામુઢે ગુરુગુરુ
અમુકં મે વશમાનય સ્વાહા ॥ શ્વેત ગુંભનું મૂળ મુખમાં રાખીને આ
મંત્ર જપવાથી શત્રુનું મુખ મંદ થઈ જાય છે અને સમાર્થ વાદીને
છતી શકાય છે. 'અમુક' શબ્દને રથાને વાદીનું નામ બોલવું. (૨) ઓં
હ્રીં ધીં હેતલ શીર ચૌસઠ જોગની પ્રતિહાર મમ શત્રુ અમુકસ્ય મુશર્વર્ષન
કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥ ધી અને મધની આહુતિ ૧૦૦૦ આપીને પછી લોહની
મેખ ૪ આંગળની મંત્રી મશાળમાં ફાટવી તે ઉપર મંત્ર જપવો. 'અમુક'
શબ્દને રથાને શત્રુનું નામ બોલવું.

શસ્ત્રસ્તંભનનો મંત્ર—ઓં બહો કુમ્ભકર્ણ મહારાક્ષઃ વૈકલીર્ગર્મ-
સંભૂત પરસૈન્યં સ્તંભય મહામગવાન્ સ્વઃ પ્રાક્ષાપયતિ સ્વાહા ॥ આ મંત્ર
૧૦૮ વાર જપવાથી સિદ્ધિ થાય છે. કેતકી મસ્તક તથા નેત્રમાં, તાલ-
મૂલ મુખમાં, ખજુર ચરણ તથા હાથમાં ધારણ કરીને આ મંત્ર જપ-
વાથી શત્રુના ખડ્ગનું સ્તંભન થાય છે. જો એ ત્રણેનાં મૂળનું ચૂર્ણ કરી
ઘીની સાથે ત્રણ દિવસ પાંચે તે બધાં શત્રુનું જીવનપર્યંત સ્તંભન થાય
છે. એથી કુંભકર્ણ મસજ થાય તે સામે આવતી સશસ્ત્ર સેનાનું નિવા-
રણ કરી શકાય છે.

અગ્નિસ્તંભનના મંત્રો—(૧) ઓં શંકર હર હર જમિ સ્તંભય
સ્તંભય ॥ આ મંત્ર બોલીને હુંક મારવાથી અગ્નિ બૃહાઈ જાય છે. (૨)
ઓં મત્કટિતચ્છય ધમેશે કટીય મનીવ ધી અલિપ્ય પ્રાચાન્સુવીયે વશનર-
કીર્ત્ય મંત્રી ક્ષીં કટ્ ॥ આ મંત્રને ૧૦ હજાર વાર જપવાથી સિદ્ધિ
થાય છે. પછી કુંવારનો રસ હાથે ચોપડી અંગારા પકડવાથી પણ હાથ
દાઝતો નથી. મંત્ર જપીને સુદર્શનાનું મૂળ હાથે બાંધવાથી પણ અગ્નિ-
સ્તંભન થાય છે.

જલસ્તંભનનો મંત્ર—ઓં નમો મગવતે દદાય જલ સ્તંભય
સ્તંભય ઠ. ઠ. ઠ. ॥ આ મંત્ર જપીને પછી ધડો ફટવાથી પણ જળ
સ્થિર રહે છે.

મનુષ્યસ્તંભનનો મંત્ર—કાલી કરાલી અમુકં સ્તંભય સ્વાહા ॥

આ મંત્રમાં અમુકને સ્થાને સામા માણસનું નામ બોલી, તે માણસને અડીને કિંવા તેને જોઈને મંત્ર જાપે તો તેનું સ્તંભન થાય છે.

આસનસ્તંભનનો મંત્ર—ૐ હ્રેમ્યો નમઃ ॥ ૐ વજ્રહવાય વજ્રક્રિણાય શિવે રશ મયે સમામૃતં કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥ એવંત શુભને મનુષ્યની ખોપરીમાં માટી નાંખીને વાવવી. વદ ૧૪ ને દિને એ કાપ કરીને ત્રણ રાત જાગવું અને ત્રણ દિવસ બરાબર તેના ઉપર પાણી છાંટતા રહેવું તથા મંત્રથી પૂજા કરવી. પછી શુભ નક્ષત્રમાં તેની કાંખળા લઈને મંત્ર જાપી જેના આસન પર ફેંકવામાં આવે તે માણસ તે સમયે સ્તંભિત થઈ જાય છે.

શત્રુપ્રહિન્તંભનના મંત્રો—(૧) અંગુલીલા ત્રિધા આશય આગલ સ્વાહા ॥ આ મંત્ર જાપી નદીમાં પ્રવેશ કરી ૧૦૮ અંજલિ તર્પણ કરે તો શત્રુની પ્રહિન્તુ સ્તંભન થઈ જાય છે. (૨) ૐ નમો મગવતે દાત્રુણાં મુદિસ્તમય કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥ ઉઠની લાક લાવીને તેને હાથમાં સૂકવી રતીબાર પાનમાં મૂકી ૧૦૮ વાર મંત્રો ખવાડે તો શત્રુની પ્રહિન્તુ સ્તંભન થાય.

ચોરગતિસ્તંભનનો મંત્ર—ૐ નમો મહાદેવિણિ શિવે રશ રશ ઠઃ ઠઃ ॥ આ મંત્ર જાપીને મશાણમાંથી સાત કાંકરીઓ લઈ તેમાંની ત્રણ કાંકરી કમરે બાંધવી અને બાકીની મૂઢીમાં રાખવાથી ચોરની ગતિ સ્તંભિત થઈ જાય છે.

મેઘસ્તંભનનો મંત્ર—ૐ નમો મગવતે હ્રાય જલં સ્તંભય સ્તંભય ઠઃ ઠઃ સ્વાહા ॥ મધાણના ઢાંચલા સળખાવીને એક છંદ આ મંત્રથી મંત્રી તેની ઉપર તથા એક છંદ મંત્રીને નીચે રાખે તો માર્ગમાં વરસાદ વરસતો હોય તો બંધ થાય.

ગાંધસ્તંભનનો મંત્ર—ૐ હૂ હૂ ચલચલેહુઃ ચલમલેહુ ઠઃ ઠઃ ઠઃ સ્વાહા ॥ એકવીસ ગાંધનો દોરો બનાવી આ મંત્રથી એકવીસ વાર મંત્રી કમરે બાંધે તો ગાંધ પડતો અટકે.

દદિસ્તંભનનો મંત્ર—ૐ નમો શટ્કી ચામુંડી ઠઃ ઠઃ ઠઃ સ્વાહા ॥ પદ્મનાભ પર કુંવારી કન્યાએ કોતિલું સૂતર લપેટી ૧૦૮ મંત્ર જાપી તમાશે કરે તો જોનારની દદિ બંધ થઈ જાય નજરબંધી થાય.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

મોહન અને ઉચ્ચાટનના મંત્રો.

મોહન કરવાના મંત્રો—(૧) ઓં અં આં દં દૈં તં કં કં હં ફટ્ ॥ આ મંત્રથી તાંબુલને (પાનખીડાને) ભાવના દષ્ટને સાધ્યના મુખમાં મૂકી ખવરાવવાથી તે સત્વર મોહને પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) ઓં મૌ હ્રા મૌ મોહય મોહય ॥ અથવા ઓં મમો મગવતે પાદપંકજપરાગેભ્યઃ ॥ આમાંના કોઈ એક મંત્રને ત્રણ વાર જપવાથી સામો માણસ મોહને પ્રાપ્ત થાય છે.

સોપારી મોહન મંત્ર—ઓં શ્રેવ નમો હ્રસે ઠ ઠં સ્વાહા ॥ આ મંત્રથી ૧૦૮ વાર સોપારી મંત્રીને જેને ખવરાવે તે મોહ પામી પરા થાય.

વિદ્વેષણનો મંત્ર—ઓં નમો નારાયણાય અમુકં અમુકેન સહ વિદ્વેષં કુલ કુલ સ્વાહા ॥ (૧) સિંહ અને હાથીના વાળ લઈ એક મિત્રના પગ હેઠળની ઢાટી લાવવી. એ ત્રણે વસ્તુઓની પોટલી બાંધી જમીનમાં દાટી દેવી. તેના ઉપર અગ્નિ બાળવો અને અમેલીનાં પુષ્પની ૧૦૮ આકૃતિ આપવી, જે વખતે મંત્ર જપવો. એથી એક વચ્ચે વિદ્વેષણ થશે. અમુકં અમુકેન એ એ સ્થળે એક મિત્રોનાં નામ બોલવાં. (૨) બિલ્વાડી અને કળ્પતરની વિદ્યા લાવી તેને એક મિત્રોના પગ તળેની ધૂળમાં મેળવી પ્રત્યક્ષ બનાવવું. તેને આસનાની રંગના કાપડમાં લપેટી ૧૦૮ વાર મંત્રી તેના પર ફૂંકે ખાઈ અને પછી તેને મણાણનાં દાટી દેવું.

ઉચ્ચાટનના મંત્રો—(૧) ઓં નમો મગવતે દગ્રાવ દઢકરાલય અમુકં સપુનર્ગપૈઃ સદ દન દન વહ વહ શીઘ્ર ઉચ્ચાટય ઉચ્ચાટય હું ફટ્ સ્વાહા ઠઃ ઠઃ ॥ (૧) ગમેડો આજોટ્યો હોય તે સ્થળની ધૂળ ડાબે પગે ભેવી. મંગળવારે બપોરે ૧૦૮ વાર મંત્રી વેરીના ધરમાં નાંખવી. (૨) સરસવ અને શિવનિર્મોલ્યને ૧૦૮ વાર મંત્રી વેરીના ધરમાં દાટવું. (૩) મનુષ્યના હાડકાનો દુકડો ચાર આંગળો લઈ ૧૦૮ વાર મંત્રી વેરીના દરવાજામાં દાટવો. (૪) ધુવડની વિદ્યા અને સરસવ ૧૦૮ વાર મંત્રી જેના પર નાંખે તેનું ઉચ્ચાટન થાય. (૨) ઓં નમો મગવતે હ્રદાય અમુકં શુક શુક પચપચ ત્રાસય ત્રાસય ત્રોટય ત્રોટય નારાય નારાય પશુ-પતિરાક્ષાપયસિ ઠઃ ઠઃ ॥ મરેલા પુરુષનું નિર્મોલ્ય અને ગૈલવઅ સમસા-નમાંથી મદ્ય કરીને ધરમાં નાંખવાથી—આઠમ કે ચૌદસને રાત્રે એ ફૂલ કરવાથી તેનું ઉચ્ચાટન થાય અને તે લઈ ભેવાથી શાન્તિ થાય. ‘અમુકં’ શબ્દને સ્થાને શત્રુનું નામ બોલવું.

પીઠાકરણનો મંત્ર—ૐ હ્રીં ધ્રીં ક્લોં ત્રિપુતૈસ્વ ત્રિપુત્વીર મમ શત્રુ અમુકસ્ય યોદ્ધાં કુલ્કુલ 'સ્વાહા' ॥ શત્રુના ડાઘા પગ હેઠળથી ધૂળ લાવી સાત કારેલાંમાં બરી તેને ત્રાકમાં પરાવી અગ્નિમાં તપાવવા તથા મંત્ર જપવો. દરેક કારેલા ઉપર સાત સાત મંત્ર જપવા, એટલે શત્રુને પીઠા ઉત્પન્ન થશે.

અંગરોગકરણ—(૧) ૐ અમુકં હન હન સ્વાહા ॥ અમુકને રથાને શત્રુનું નામ બોલી આ મંત્રથી કડવા તેલની સાથે ત્રિકુટનો હવન કરવાથી શત્રુ પ્રહેરો થાય છે. (૨) ૐ નમો મગવતે દ્વાય ઉદામરેશ્વરાય અમુક રોગેણ શ્વ શ્વ પચ પચ તાઘ્ય તાઘ્ય ક્ષેદ્ય ક્ષેદ્ય હું ફટ્ સ્વાહા ઠઃ ઠઃ ॥ અમુકને રથાને નેત્રરોગનું નામ બોલી આઠ હગર કથોરનાં દૂધ મંત્રી શત્રુનું નામ લઈ હવન કરવાથી નેત્રરોગ થાય છે. (૩) ૐ ચામુંદે હન હન વહ વહ પચ પચ અમુકં શ્વ શ્વ સ્વાહા ॥ આ મંત્રથી લોંઝડાનાં પાંદડાં લઈ કડવા તેલથી સાધ્યનું નામ લઈ હવન કરવાથી તે જવરથી પ્રસિત થાય છે. એ જ મંત્રથી શીઠાની આદૃતિ ૧૦૦૮ આપવાથી શ્લેષ્મજવરથી પીડિત થાય છે. (૪) ૐ નમઃ ઉન્મત્તકારિણિ વિદ્યે ઠઃ ઠઃ ॥ હરતાલ, ધતુરાનાં બીજ અને મોથનું ચૂર્ણ આ મંત્ર જપીને આપવાની શત્રુ ઉન્મત્ત થઈ જાય છે અને સાકર તથા દૂધ પીવાથી સુખી થાય છે. ગોળ, કરંજનાં બીજ અને મોથનું ચૂર્ણ લઈ મંત્ર જપી ફળમાં આપે તો તેનું બક્ષણ કરતાં શત્રુ ઉન્મત્ત થાય છે. સાકર, શતપુષ્પા, લી અને દૂધનું બક્ષણ કરવાથી સુખી થાય છે.

અશ્વનાશનનો મંત્ર—ૐ નમો મગવતે દ્વાય ૐ અશ્વાન્ હન હન સ્વાહા ૐ પચ પચ સ્વાહા ॥ અશ્વિની નક્ષત્રમાં ઘોડાના હાડકાનો સાત આંગળનો કકડો લઈ આ મંત્ર જપી અશ્વશાળામાં દાટવાથી ઘોડાનો નાશ થાય છે.

કૃપિનાશનનો મંત્ર—ૐ લોહિનમુલે સ્વાહા ॥ પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં ચિત્તિકાષ્ઠનો ત્રણ આંગળનો કકડો સો વાર મંત્રીને ખેતરમાં નાંખવાથી ખેતી નાશ પામે છે.

વસ્ત્રનાશનનો મંત્ર—ૐ કુર્મ્મ સ્વાહા ॥ પૂર્વોષાદ્યની નક્ષત્રમાં જયદ્રુના લાકડાના આઠ આંગળના કકડાને સો વાર મંત્રી ધોખીના ધરમાં દાટવાથી ધોખીનાં વસ્ત્રો નાશ પામે.

મત્સ્યનાશનનો મંત્ર—ૐ જલે સ્વાહા ॥ ૐ મત્સ્યિકા સ્વાહા ॥ પૂર્વોષાદ્યની નક્ષત્રમાં ભોરડીના લાકડાનો આઠ આંગળનો

કકડો લઈ આમાંના કોઈ એક મંત્રથી મંત્રી ધીવરના ધરમાં દાટવાથી, અથવા મધા નક્ષત્રમાં બીલામાંના લાકડાનો સાત આંગળનો કકડો લઈ મંત્રી ધીવરના ધરમાં દાટવાથી માછલાં નાશ પામે છે.

ભાંડનાશનનો મંત્ર—ૐ મદમદ સ્વાહા ॥ અથવા ૐ દમન્ય દમન્ય સ્વાહા ॥ હસ્ત નક્ષત્રમાં કછેરના લાકડાનો ૩ આંગળનો કકડો લઈ આમાંના કોઈ એક મંત્રથી મંત્રી કુંભારના ધરમાં દાટવાથી તેનાં વાસણ કૂટી જાય છે.

તેલનાશનનો મંત્ર—ૐ દહ દહ સ્વાહા ॥ આ મંત્રને ૧૦૦૦ વાર જપી બીલામાંના લાકડાનો ૮ આંગળનો કકડો ચિત્રા નક્ષત્રમાં તેલીના ધરમાં દાટે તો તેનું તેલ નષ્ટ થાય કિંવા તેને ઘેર કોઈ ચાકકે ન આવે.

પરિચ્છેદ ૬ કો.

શાંતીકરણના મંત્રો.

અરિષ્ટનાશક મંત્ર—હ્રીં હ્રીં હ્રીં અથવા ૐ હ્રીં ક્ષીં છીં અથવા ૐ હ્રીં છીં ક્ષીં હ્રીં આમાંના કોઈ મંત્ર ૫૦ વાર કહેવાથી તે સિદ્ધ થાય છે અને સંપૂર્ણ અરિષ્ટનાશક બને છે.

શુભદાયક મંત્ર—ૐ છીં છીં છીં છીં છીં છીં ॥ આ મંત્રનું જે સદા ઉચ્ચારણ કરે છે તેનું અરિષ્ટ નાશ પામે છે અને હાથમાં લાલ કુલની માળા લઈ તેનું ઉચ્ચારણ કરી સો વાર મંત્રી દેવીને ચઢાવે છે તેનું જન્મપર્યંત શુભ થાય છે, અર્થાત્ દિવસે દિવસે ધનસામ થાય છે. તેને લખીને ધરમાં સ્થાપન કરવાથી ધરમાં અરિષ્ટ ઉત્પન્ન થતું નથી.

આરોગ્યદાયક મંત્ર—ૐ હ્રીં હ્રીં હ્રીં હ્રીં હ્રીં ક્ષ્મ્ ॥ આ મંત્રનો ૫૦૦ વાર જપ કરવાથી ધરમાં સદા આરોગ્ય રહે છે.

શાન્તિકારક મંત્ર—ૐ હ્રૌં હ્રૌં ॥ એ મંત્રનો નિરંતર જપ કરવાથી શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

નિદ્રાશાન્તિનો મંત્ર—ૐ શુદ્ધે શુદ્ધે મહાયોમિનિ મહાનિદ્રે સ્વાહા ॥ આ મહાનિદ્રાપણીનો મંત્ર પદીને સ્મરણની ખાટીને એમૂત્રમાં ઠાલવી ધરમાં નાંખવાથી નિદ્રા આવે છે. ૩૦૦ જપ કરવા.

બંધનોચ્છનનો મંત્ર—ૐ નમઃ જનકવિંશતે દ્યૌદયાંતે રોશ્નિ-

ધારિણિ તિષ્ઠ તિષ્ઠ યા યદ્ સર્વાન્મોહય મોહય મગ્નતિ કિલ્લિજે તિમિરે
મહામાયે સ્વાહા ॥ આ મંત્ર ૧૦૮ વાર જપી માયાની ચોટલીએ ચિત્રકર્તુ
મૂળ ખાંધવાથી બંધનમાંથી છૂટકારો થાય છે. માર્ગશીર્ષ માસની પૂનમે
એ મૂળ ઉખાડી લાવેલું હોવું જોઈએ.

દેવોપદ્રવ શાન્તીકરણ—ઐ નમો નમનાયાય હર હર હર શિલિ
શિલિ સર્વેષાં પ્રાણીનાં સુખદુઃખનં કુરુ કુરુ હું કટ્ટ સ્વાહા ॥ આ મંત્રથી
સાત વાર મંત્રી એવન જગીઆમાં કે ખેતરમાં નાંખવાથી પુષ્પ, ફળ,
ધાન્ય, સર્વ કીડા વગેરેના ઉપદ્રવથી મુક્ત થાય છે.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

સુસલમાની મંત્રો.

બિરમ્બિલાહ—વિસ્મિભાદિર્હમાનિર્હીમ ॥ આ બિરમ્બિલાહ મંત્ર છે.

૬૩૬—અઃ હુમ્મા યાંતે બળમુહમ્મદિન વ બલ્લા બાંતે હી મુહમ્મદિન
વ વારુ વ સલ્મ ॥ આ ૬૩૬ કહેવાય છે.

રાજ્યપ્રાપ્તિનો મંત્ર—યા ગુફુરો ॥ રાત્રે એક વાર બિરમ્બિલાહ,
પછી એકવીસ વાર ૬૩૬ અને પછી ૧૦૦૦ વાર આ મંત્ર પઢવાથી
રાજ્યપ્રાપ્તિ જોડશે લાભ થાય.

હરિદ્રનાશનો મંત્ર—યા કૃષીયો યા ગૃનીયો યા મલીયો યા વૃક્ષીયો ॥
રહવારમાં વાત કરતાં પહેલાં હાથ મ્હોં ધોઈ એક વાર બિરમ્બિલાહ પઢી
૧૨૦૦ વાર આ મંત્ર પઢવો, ૫૨-મુ મંત્રની પહેલાં અને પછી ૨૧ વાર
૬૩૬ પઢવો એટલે થોડા દિવસમાં હરિદ્રતા દૂર થશે.

વશીકરણનો મંત્ર—અઃ હુસ્સવદ ॥ એક વાર બિરમ્બિલાહ પઢી
૧૦૦૦ વાર મંત્ર પઢવો. આદિ અને અંતમાં ૧૧-૧૧ વાર ૬૩૬ પઢવો.
પછી બેઠ હાથની હથેળી પર ૧૧ વાર મંત્ર પઢી બેઠ હાથ બારે જોરથી
પૃથ્વી પર મારીને કહેવું કે “અલ્લાહ ! અમુકને મારે વશ કર.”

સખામોહિનીનો મંત્ર—સલામુલકૌલુતમિલગરિર્હીમ સત્તમીજીવ
અજીજુરહીમ ॥ બેઠ હાથની હથેળી પર એક વાર બિરમ્બિલાહ પઢી પછી
આ મંત્ર સાત વાર પઢવો. બેઠ હાથને મ્હોં પર ફેરવીને સખામાં જવું
જોઈ ને ઠાઠ મળે તે પ્રસન્ન થાય.

મનોરથસિદ્ધિનો મંત્ર—શુક્રવારે યા અજ્ઞાહો યા વાહિદો ॥ શનિ-
વારે યા રહમાનો યા રહીમો ॥ રવિવારે યા વાહિદો યા અહદો ॥ સોમવારે
યા સમદો યા ફરદો ॥ મંગળવારે યા હુયિયો યા ફુયિયુમો ॥ બુધવારે
યા હન્નાનો યા સન્નાનો ॥ ગુરુવારે યા જુલ જલ્લ વલ્લ ઇદ્રામ ॥ ૨૬૨૭
સ્થાનમાં નવા દેડીયામાં મુગધિત તેલ અથવા ઘી લારી, ઇમામ હસન
અને ઇમામ હુસેનનું આવાહન કરવું. મુગધા પુષ્પ, અતર, મીઠાઈ,
ચઢાવીને લોખાનનો ધૂપ કરવો. મંત્ર ૧૦૦૦ વાર પઢવો. આદિમાં એક-
વાર બિસ્મીલ્લાહ અને ત્રણ વાર દરદ, તથા અંતમાં ૩ વાર દરદ એ
મુખે સાત દિવસમાં પ્રયોગ પૂરો કરવો. સાતે દિવસ બ્રહ્મચર્ય પાળવું,
ભૂમિ પર સૂવું, એકવાર હાકું લોખન કરવું, એટલે મનોરથસિદ્ધિ થશે.

રોજ મેળવવાનો મંત્ર—યા ફલકફલ બહક યા અજ્ઞાહો ॥ સવા
પાંચેર અઠ્ઠને દજી તેના આટાની કણીક બનાવવી. પછી તેમાં ચોથા
બામની કણીકની નાનાં બેર જેવડી ગોળાઓ બાંધી ૨૬૨૭ વસ્ત્રમાં
રાખવી. દરેક ગોળા પર મંત્ર પઢવો. એ ગોળાઓ અને બાકીની કણીક
નદી કે દરિયાની માછલીઓને નાંખવી. એમ કરવાથી ૪૦ દિનમાં રોજ મળે.

નામદાર ટાળવાનો મંત્ર—યા ફિલકફલ બહક યા ગીમ યા
જવ્વાદી ॥ આ મંત્ર ૭ રાત્રિસુધી રોજ ૩ હજાર જપે તો પેખંબર
સાહેબને રોજ ૨૬૨૭ વાર દેખે. એક હજાર છત્ર અક્ષર (हैं) ઠાંસાની થાળી
પર લખે અને મીઠા જળથી ધોઈ નામદાર પુરુષને પાપ તો ઠામદેવ જાગે.

પરદેશ ગએલાની ખબરનો મંત્ર—યા મહકફલ બહક યા ઇ
યા ફાલિફો ॥ સુવાને સમયે આકાશ હેઠળ બિમા રહી અર્ધ રાત્રિને
સમયે ૧૦૦૦ વાર મંત્ર પઢે અને અએલા મનુષ્યની તરફ કુંઠે ખારે
તો તે જલદી આવે. ૬૦૦ જે અક્ષર (हैं) લખીને ઓસીકા હેઠળ
રાખી સૂએ તો અએલા મનુષ્યને સ્વપ્નમાં દેખે અને તેની સ્થિતિ
માલુમ પડે.

અમલદારની મહેરબાની મેળવવી—યા જુહાફલ બહક યા
જાલ યા જુલજલ્લ વલ્લદ્રામ ॥ દાઢેમની મહેરબાની યા ધનની વૃદ્ધિ
માટે સવારમાં ૧૧૦૦ વાર મંત્ર પઢવો અને ૭૦૦ વાર મીઠાઈ પર
પઢી તે જેને ખવડાવે તે વસ્ત્ર થાય.

વેરીનો ભય દૂર કરવાનો મંત્ર—યા ચરફાફલ બહક યા જે
બાકિયો ॥ વેરીનો ભય દૂર કરવાને ૫૦૦ વાર મંત્ર પઢવો.

વૈરીને મિત્ર બનાવવાનો મંત્ર—યા અજમાઈલ બહક યા સ્વાદ યા સમદો ॥ ૮૦૦ વાર રોજ મંત્ર જપવે. પાણીનું માટકું બરી તેના ઉપર દાટ રાખવી. ૪૦ દિવસમાં વૈરી મિત્ર બને અને આગે ચાલતાં ૫૦૦ વાર પઢે તો દાર ન થાય.

વિદ્યાપ્રાપ્તિનો મંત્ર—યા હુરુજાઈલ બહક યા કાફ યા કાફિયો ॥ ૨૦૦૦ (U)કાફ લખી મંત્ર પઢી જેની જુગ પર બાંધે તેને વિદ્યા બહુ પ્રાપ્ત થાય.

મિત્ર થવાનો મંત્ર—યા ત્વાત્વાઈલ બહક યા લામ યા લતીફો ॥ રોજ એક હજાર વાર પઢી પોતા ઉપર હાથ ઠેર (સમાધિપૂર્વક ધ્યાન ઠેર) તો સર્વને મિત્ર થાય.

સ્વપ્નમાં ઉત્તર મળે—યા લોહાઈલ યા નૂન યા નૂરો ॥ શુક્રવારની રાત્રે શુક્રનો તારો હવે આવે ત્યારે ૨૦૦ વાર પઢી સુવે તો સ્વપ્નમાં પ્રશ્નનો ઉત્તર મળે અને ૪૦ દિવસ નિત્ય હજાર વાર પઢે તો તેને વિદ્યાનો અનુભવ થવા લાગે.

[મુસલમાની મંત્રોમાં પહેલાં બિરિમલાહ પઢી પછી મંત્ર પઢી પછી સાત અથવા અગીઆર અથવા ૨૧ વાર દરદ પઢે તો મંત્રનો અનુભવ શીઘ્ર મેળૂમ પડે.]

પરિચ્છેદ ૮ મો.

મઠીણું મંત્રો.

મુશ્કોપનું શંભન કરવાનો મંત્ર—ઐ શાન્તે પ્રશાન્તે સર્વકુદ્ધોપશમન્તિ સ્વાહા ॥ આ મંત્રને ૨૧ વાર જપીને મુખ ધોવાથી પ્રભુનો કિંવા કાષ્ટ દેવનો કાષ્ટ શાન્ત થાય છે અને તેનો કૃપાપ્રસાદ પ્રાપ્ત થાય છે.

વ્યાધિનિવારણનો મંત્ર—હી હી ધી દૈ શ્રી દિ એતિ ॥ આ મંત્રથી આઠ વાર માટીને મંત્રો વાધ ઉપર ફેંકવાથી તે મ્હોં ચલાવી શકશે નહિ તેમજ ચાલી શકશે નહિ.

ઢાટકું ધન દેખવાનો મંત્ર—ઐ શ્રી હી હ્રી સર્વોષધી પ્રણતે નમો વિષ્ણુ સ્વાહા ॥ કાળા કાગડાની જીભને કાળા ગાવના દૂધમાં મેળવીને તેનું દહીં જમાવવું. તેમથી ઘી કાઢીને ૧૦૮ વાર આ મંત્રથી મંત્રી

આંખમાં આંજવું અથવા કાજળ પાડીને પગેથી જન્મેલા માણસની આંખમાં એ કાજળ આંજવું એટલે જમીનમાં દાટીને ધન તે દેખશે.

ચાલતાં થાક ન લાગે—ૐ નમો વિવંદાય હનુમંત વીરાય પવન-પુત્રાય હું ફટ્ ॥ વંશચોચન, સફેદ બાંગરો, બઠરીનું દૂધ એ સર્વ પુષ્પ નક્ષત્રમાં લખને નક્ષત્રસુધી મંત્ર જપવો. જ્યારે કયાંય જવું હોય ત્યારે પગને તળીયે લગાવવું. જ્યારે સુકાય ત્યારે ચાલવું એટલે થાક લાગશે નહિ.

ચોર પકડવાનો મંત્ર—ૐ હ્રદ્રાગ્નિ વંધ વંધ ૐ સ્વાહા ॥ (૧) રવિ કે શનિવારે ભોજપત્ર ઉપર નામ લખીને ૧૦૮ વાર મંત્ર જપવો, તથા ભોજપત્ર અગ્નિમાં નાંખવું. ચોરનું નામ બળશે નહિ (૨) મંત્રને શનિ કે રવિવારે લખી સ્વેત મુરધાને ગળે બાંધવો. ઉપર ટોપલો ઢાંકવો. પછી ભોડોને હાથ તે ઉપર મુકાવવો. ચોરનો હાથ મુકાતાં જ મુરધો બોલે.

પત્થર વરસાવવાનો મંત્ર—ૐ નમો ઉચ્છિષ્ટ વાંદાલિની મહાવિ-શાષિની ક્લીં ઠઃ ઠઃ સ્વાહા ॥ શનિવારે અડધું બાજુ હોય તે ચિતામાં ૭ ઠાંકરા મંત્રીને નાંખી આવવા અને ત્રણ ધડી પછી કાઢી લાવવા. તે ઠાંકરા જેના ધરમાં દાટે તેના ધરમાં પત્થરનો વરસાદ પડે અને તે કાઢી લાવે એટલે બંધ થાય.

શુભાશુભ કથનનો મંત્ર—ૐ હ્રીં પ્રીં વાલીલં વાહુલી હ્રીં હ્રીં હું હૈં હઃ કટ્ સ્વાહા ॥ પૂર્વ દિશાએ સુખ રાખીને બેસવું અને ૧૦૦૦ મંત્ર જપવા, જમીન પર મુવું, બહારગ પાળવું, એક વાર ભોજન કરવું, એટલે શુભાશુભ કથન કરી સકાય.

સ્વપ્નકથનનો મંત્ર—ૐ સ્નાવલોકિની સિદ્ધિલોચની સ્વો કથય કથય સ્વાહા ॥ ૨૧ વાર જપવાથી સ્વપ્નમાં બવિષ્યની વાત દેવી ઠહે.

લોપાંજન મંત્ર—ૐ નમો મગવતે હ્રદેશ્વાય નમો હ્રદાય વ્યાગ્રચ-ર્મવરિષાનાય હમદવંદકલાલી સ્વાહા ॥ (૧) અંકોલના તેલમાં વજ્ર ભીંજવી સાત દિવસ મંત્રથી મંત્રી રાખી સુખમાં રાખવાથી માણસ આયુષ થાય. (૨) અંકોલનું તેલ અને કજતરની વિષ્ટા એ બેઉને મંત્રીને તિલક કરવાથી આયુષ થાય.

જૂત ઉતારવાનો મંત્ર—(૧) ૐ નમો સ હ્રીં હ્રીં હું નમો મૂત-નાયક સમસ્તમુલનમૂતાનિ સાધય સાધય હે હે હે ॥ શનિવારથી રોજ ૨૧ દિવસ સુધી ૧૪૪ જાપ કરવા. ગ્રમળનો ધૂપ તથા દીવો કરવા. ફૂલ અને પતાસાનું નેવેલ ધરાવવું. પછી મોરપાંછથી જાડવાથી જૂત ઉતરશે. (૨) ૐ નમો નાર્સિહાય હિરણ્યકશ્યપવણસ્યલલિતારણાય ત્રિમુલન-

ધ્યાપકાય મૂતપ્રેતપિશાચશાકિનોદાકિનીઘ્રીલોન્મૂલનાય સ્યવોદમ વ સદસ્વ-
દોપાન્ હન હન સર સર ચાહ ચહ કમ્પ કમ્પ મય મય હુ ફટ્ ફટ્ ફટ્
ઠઃ ઠઃ મહાદ્વજાવિયત સ્વાહા ॥ વિધિપૂર્વકે વૃત્તિસિંદુનું પૂજન કરી મંત્રને
સિદ્ધ કરવો અને મોરપિન્દ્રથી ઝાડવાથી શૂતગ્રાધા ઉતરી જાય.

ભૂતને કેદ કરવાનો મંત્ર—ૐ યય વંધ શિવ વધ શિવ વંધ શિવ ॥
આ મંત્રથી અગ્નિના દાણા મંત્રીને રોળી પર મારવા.

ધનવૃદ્ધિનો મંત્ર—ૐ નમો મગવતી પદ્માવતી સર્વજનમોહની સર્વ-
કાર્યકારી મમવિકટસુકટહરણી મમ મનોરથપૂરણી મમચિન્તાચૂરણી ૐ નમો
પદ્માવતી નમઃ સ્વાહા ॥ ત્રણે ઠાણે (સવાર-અપોર-સાંજ) એક એક
માળા જપવી એટલે ધનવૃદ્ધિ થશે, એક પાંદરે ચંત્ર જપીને ધૂપદીપથી
પૂજન કરી તેને સામે રાખી મંત્ર જપવાથી શીઘ્ર કાર્યસિદ્ધિ થાય.

રોજ મેળવવાનો મંત્ર—ૐ નમો મગવતી પદ્મ પદ્માવતી ૐ હ્રીં
ૐ ધ્રીં પૂર્વાય દક્ષિણાય પશ્ચિમાય વત્સરાય જ્ઞાનય પૂરય સર્વજનવશય કુલકુલ
સ્વાહા ॥ પ્રભાતે વાત ઠાં પૂર્વે ૧૦૮ વાર મંત્ર જપી ચારે દિશાઓમાં
દસદસ વાર મંત્ર પઢી ફૂંક મારે તો ચારે દિશાઓથી લાભ થાય.

કાર્યસિદ્ધિનો મંત્ર—ૐ હુ કરિ કરાલિની ॥ ઘાં પટ્ટ ॥ એક
પગે ઊભા રહી ૧૦૮ વાર મંત્ર જપી બકરીના માંસનો ભોજ ધરાવી
ખીલ ફૂલ ચઢાવવાં. ૭ માસમાં દેવી સિદ્ધ થાય અને જે વર મંગિ તે
આપે તથા સર્વદા પ્રસન્ન રહે.

મનસિદ્ધિનો મંત્ર—ૐ આં અ સ્વાહા ॥ આ મંત્રને રોજ ૧૦૦૦
જપવા. અઘર્યથ પાળવું, દલકું ભોજન કરવું અને મનના ધારણા
કાર્યની સિદ્ધિ થાય. સવાલાખ્ય પ્રયોગ પછી દશાસ દોષન કરવો.

વ્યાપારમાં લાભ મેળવવાનો મંત્ર—ૐ હ્રીં ધ્રીં ક્લીં ધ્રીં જીં
હ્રીં ધ્રીં રુક્મી મમ યદે યન પૂરય પૂરય ચિંતાં વૂરય વૂરય સ્વાહા ॥
પ્રાતઃકાળમાં દાંતણુ કરીને ૧૦૮ મંત્ર જપવાથી ધનલાભ થાય.

ઉપદ્રવનાશન મંત્ર—ૐ ઘટધારિણી મહાવીરી સર્વઉપદ્રવનાશન
કુલ કુલ સ્વાહા ॥ પૂર્વદિશાભિમુખ બેસી ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય ઠપૂરથી પૂજન
કરી ૩૫૦૦ વાર મંત્રનો જપ કરી પછી પશ્ચિમાભિમુખ થઇ શુગળની
૧૦૦૦ ગોળી મંત્રીને અગ્નિમાં નાખવી. જે પ્રભાતે ૩ દિવસ કરવાથી
સર્વ ઉપદ્રવો નાશ પામે.

સહદેવી કલ્પ—ૐ નમો મગવતી માતંગી સર્વપ્રતેષ્ટી સર્વમનહ-
રણી સર્વલોકવશીકરણી સર્વસુસરજની મહામાયે લઘુલઘુ વન્ય કુલ કુલ સ્વાહા ॥

કૃષ્ણપક્ષની આદ્યમનુ વ્રત રાખીને સહદેવીને નોતરી આવવી. નોમની રહવારે જમને તેને ઉખાડી લાવવી તે વખતે ધ્યાન દિશામાં બેસીને ૨૭ વાર મંત્ર જપવો. એ પ્રમાણે ૬ રાત્રિ મંત્ર જપવો. એ રીતે ચોદસસુધીમાં તે સિદ્ધ થશે. પછી સહદેવીનું ચૂર્ણ કરીને જેને માથે નાંખે તે વશ થાય. પાનમાં ખવાડે તોપણ વશ થાય. તેમાં ગોરાચન મેળવી તિલક કરી જે કોઇને જુએ તે વશ થાય. ચૂરણમાં મથુસીલ મેળવીને નેત્રમાં આંજે અને જેના પર દષ્ટિ નાંખે તે વશ થાય. ચૂરણને માથામાં ધાલી રણમાં જાય તો જય થાય. ઋતુસમયે વંધ્યા સ્ત્રીને ચૂરણ ખવાડે તો ગર્ભ રહે. બાગકને ગળે ચૂર્ણ બાંધે તો અતિસાર નાશ પામે અને ગ્રહપીડા ન થાય. સહદેવીનું મૂળ છેડે બાંધે તો સર્વ રોગ મટે. મૂળ મુખમાં રાખે તો જેની સાથે બોલે તે વશ થાય.

વિદ્યાવૃદ્ધિનો મંત્ર—ૐ નમો ૐ હ્રીં ધ્રીં ક્લીં વદ વદ વાગ્વાદિતી મુદ્ધિ વર્ધય ૐ હ્રીં નમઃ સ્વાહા ॥ ગ્રહણમાં જપ કરીને નિત્ય એક માળા જપે તો વિદ્યા વધે.

સ્વપ્રમદધનનો મંત્ર—ૐ નમો માળિમદ્રચેટકાય સર્વાયસિદ્ધિકરાય મમ સ્વપ્ર દર્શનાય કુહ કુહ સ્વાહા ॥ લાલ કણેરનું પુષ્પ લાવી ૧૦૮ વાર મંત્રી માથા હેઠળ રાખી સૂવું. ૩ અથવા ૭ દિવસ એ પ્રમાણે કરવાથી જે બાવિ થવાનું હોય તેનું સ્વપ્ર આવે.

કોટારી ચલાવવાનો મંત્ર—ૐ નમો શકેશ્વરી શકવેદિની વક્ત્રવેતેન શંખ ધ્રમય સ્વાહા ॥ પ્રથમ ૧૦ દગર મંત્ર જપવાથી સિદ્ધિ થાય. પછી એખા ૧૦૮ વાર મંત્રી કોટારી પર મારવાથી કોટારી આવે.

૩૬ મંત્ર—ૐ નમો મયવતે દ્વાય હું કટ્ સ્વાહા ॥ ધરો, ધી, કમ્પો એ ત્રણેને મેળવીને ૧૦ દગર હોમ કરવાથી ભગવાન ૩૬ પ્રસન્ન થઈ વર દે. વર ન દે તો ૧ લાખ હોમ કરવાથી જરૂર પ્રસન્ન થાય.

જવર મંત્ર—શ્રી કૃષ્ણબલમદ્રથ પ્રગ્મ્નવાણિદ્વયા િડપાસ્મરણમાત્રેણ ષ્વરમ્વાધિર્વિમુચ્યતે ॥ રોગી આ શ્લોકનું સ્મરણ કર્યો કરે તો તાવ ઉતરે.

આંખ દુઃખવાનો મંત્ર—ૐ ક્ષાં સં છઃ ક્ષેત્રપાલ્કય નમઃ સ્વાહા ॥ ૨૧ વાર વિશૂતિ મંત્રીને આંખે લખાવે તો આંખ દુઃખતી મટે.

વાઈનો મંત્ર—ૐ નમો યીરામ હઠિ હઠિ ધનુષ વઢાવ વઢાવ મૃગ માર માર ૐ ઠ ટઃ સ્વાહા ॥ ૨૧ વાર તીરથી ઝાડવાથી વાઈ મટે.

હડકવાનો મંત્ર—ૐ ગાપરિ સ્વાહા ॥ ૨૧ વાર વિશૂતિ (વગુની રાખ) મંત્રીને જ્યાં હડકાયું કપડું કરડ્યું હોય તે જગ્યાએ લગાવવાથી હડકા મટે.

૧. અત્યાહાર કરવાનો મંત્ર—ૐ નમઃ સર્વભૂતાધિપતયે પ્રસ પ્રસ શોષય શોષય મૈત્રવી આજ્ઞાપ્યતિ સ્વાહા ॥ જમણી જાંગની હેઠળ બહેડાનાં પાંદડાં રાખીને આ મંત્ર જપી અતિભોજન કરી શકે.

અનાહારનો મંત્ર—ૐ નમો મગવતે દશાય અમૃતાર્કમચ્ચે સરિયતાય મમ શરીરે અમૃતં કુલ્લ કુલ્લ ચ. સ્વાહા ॥ અપામાર્ગનાં બીજનાં છાલાં કાઢી નાંખી બકરીના દૂધમાં પકાવી તેની ખીર આ મંત્રજપ કરતાં ખાવાથી એક મહિનાસુધી જૂખ લાગતી નથી.

પાડુકાસાધનનો મંત્ર—ૐ નમઃચંદિકાયૈ મગનં મગન ચાલય ચાલય વૈશય વૈશય હિલિ હિલિ વેગવાહિની હૌં હૌં સ્વાહા ॥ (૧) અંકાક્ષતું મૂળ તલના તેલમાં પકાવી મંત્ર જપતાં તેનો જાંઝમુધી લેપ કરવો એટલે મનુષ્ય દૂરસુધી જાય તોંપણુ શકે નહિ (૨) અશ્વનાલ, ઇંચુદીનું તેલ, શ્વેત સરસવ એ સર્વ વસ્તુઓ વાટી તેનો આ મંત્ર જપતાં હાથે પગે સારી ચેડે લેપ કરવાથી માણસ સો ચોજન ચાલી શકે છે.

મહાવૃષ્ટિનો મંત્ર—ૐ શ્રીં હુ ॥ આ મંત્રને જળની મધ્યમાં ઊભા રહી જપવો. અનાટ્ટિ દર થઈ મહાવૃષ્ટિ થશે.

નિધિદર્શનનો મંત્ર—ૐ નમો મગવતે દશાય ચક્રામરેશ્વરાય શિલિ શિલિ ધૂમરેનામ વૈતાલિની સ્વાહા ॥ અગરત્ય વૃક્ષના લાકડાની પાડુકા બનાવી તેને આ મંત્રથી મંત્રી તે ઉપર ઊભા રહેવાથી જમીનમાં દાટેલું ધન દેખાય છે.

અદૃશ્યકરણનો મંત્ર—ૐ હૌં હૌં સ્ફેં સ્મશાનવાસિની સ્વાહા ॥ શત્રિમાં ધ્યાન કરી ડાબા હાથથી જપ કરતાં એક લાખ જપ કરવાથી અદૃશ્યકરણી વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે.

અદૃશ્ય થવાનું અંજન—કૃષ્ણ ચતુર્દર્શીની રાત્રે સ્મશાન કે શિવાલયમાં બસિદાન આદિથી શિવનું પૂજન કરવું. પછી ઇંચુદીના તેલમાં આકડાના તંત્રુઓની બત્તી બનાવી મનુષ્યની ખોપરી પર કાજળ પાડવું. આ અંજન નીચેનો મંત્ર ૧૦૮ વાર જપી આંખમાં લગાવવાથી કાઈ દેખે નહિ. ૐ હુ ફટ્ સ્વાહા કાલિકાલિ મહાકાલિ માલશોનિતમક્ષિણી રક્ષકૃષ્ણમુખે દેવી મે પસ્યન્તુ માનુષેતિ ૐ હુ ફટ્ સ્વાહા ॥

વિપનિવારણનો મંત્ર—ૐ આદિત્યચક્ષુષા દ્યોદ્યોડહં હર વિપં સ્વાહા ॥ આ મંત્રથી અપરાજિતાનું મૂળ મંત્રી ઘીની સાથે પીવાથી ત્વચામાં ચડેલું સર્પનું વિષ જાય છે. દૂધની સાથે પીવાથી લોહીમાં દાખલ થયેલું વિષ દૂર થાય છે. કુદના ચૂર્ણની સાથે ખાવાથી માંસમાં દાખલ

યંત્રસાધન વિધા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

નૂદી નૂદી ભાતના સિદ્ધ વીસા યંત્રો.

મનોરથ સિદ્ધિ—સિદ્ધ વીસા યંત્રો અનેક પ્રકારના છે. ઠાઈપણુ પ્રકારનો યંત્ર આંગણાથી પૃથ્વી પર પાળા માટી ગિછાવી લખવો. એક-દરે ૨૦ યંત્રો લખવા. જ્યારે લખવાની સંખ્યા પૂરી થાય ત્યારે છેલ્લા યંત્રને કૂચ, નૈવેદ્ય, ધૂપ, દીપાદિથી પૂજવો અને મંત્ર જપવો. પછી યંત્રો ઉપર પાણી નાંખવું અને એ જાદી માટી લઈને નદીમાં નાંખવી. એ રીતે યંત્ર સિદ્ધ થયા પછી જે મનોરથને માટે યંત્ર લખે તે પૂરો થાય.

પહેલો પ્રકાર—આ યંત્રને લખતાં છાલકરીદ ભલંધરની આગા દેવી અને ૪૦ દિવસસુધી રોજ ૨૦ યંત્ર લખવા. દીવો કરવો અને હોમાનનો ધૂપ કરવો. ૨૦ મો યંત્ર કાગળ પર લખી પૂજન કરી મંત્ર જપવો. પહેલાં એક વાર “નિરિમલાહિરહેમાનિ-રંદીમ” પઢી ૪૦ વાર આ મોટા મંત્ર “યા જિ-આષલ યા દરદાષલ યા રકૂતાષલ યા તન્ડા-શીલ બદલ યા ભુદલ” પછી બે હજાર વાર “યા ભુદલ” એ મુજબ નાનો મંત્ર પઢી પછી ૪૦ વાર પહેલો મંત્ર (નિરિમલાહ) પઢવો અને ચાર ઘડી દિવસ રહે ત્યારે ૪૦૦ વાર [આકૃતિ ૧૧] મોટો મંત્ર પઢવો (યંત્રની સામે). સાંજે યંત્રની ગોળા કરી નદીમાં વહાવી દેવી એટલે સિદ્ધિ થાય પછી રોજ એક યંત્ર લખી ૧૦૮ વાર મોટો મંત્ર પઢવા કરવો.

મનોરથસિદ્ધિને માટે યંત્ર લખવો હોય તો પૂર્વોક્ત રીતે પૂજન કરી ૨૦ હજાર “યા ભુદલ” પઢવો. પ્રારંભમાં એક વાર નિરિમલાહ

અને મંત્રના આદિઅંતમાં ચાળીસ-ચાળીસ વાર મોટા મંત્ર મુવલ્લિલ સાથે પઢવો. યંત્રની હેઠળ ચોતાનો મનોરથ લખવો. યંત્રને ચુલામાં દાટી દેવો અથવા પત્થર હેઠળ દાગવો.

બીજો પ્રકાર—આ યંત્ર લખી દરીયામાં વહાવી દેવો. મંત્ર ઉપર પહેલા પ્રકારમાં લખેલો છે તે મુજબ જાણવો. બધી વિધિ પણ તે મુજબ જ સમજવી.

૧	૮	૩	૮
૫	૬	૩	૬
૭	૨	૯	૨
૭	૪	૫	૪

[આકૃતિ ૬૨]

ત્રીજો પ્રકાર—આ યંત્રને પીપળાના પાંદડા પર ત્રાંચે અમણિત લખ્યા કરે તો નિઃસંદેહ કોઈ દિવસ યંત્રની અશુદ્ધતા નીકળી જશે. યંત્ર લખવાને સમયે મોટા મંત્ર જપતાં જવું. હેલ્લા યંત્રને નિત્ય ધ્યાનનો ધૂપ દઈ એક વાર પૂરી બિરમોસ્લાહ પઢી એ દરબાર વાર “ચા સુદ્ધ” પઢવી અને મંત્રના આદિઅંતમાં ૪૦-૪૦ વાર મોટા મંત્ર પઢવો.

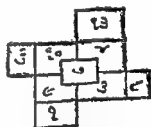
૮	૨	૧૦
૯	૭	૪
૩	૧૧	૬

[આકૃતિ ૬૩]

ચોથો અને પાંચમો પ્રકાર—આ બેઉ યંત્રો લખવા અને પઢવો.

[આકૃતિ ૬૪]

[આકૃતિ ૬૫]

વાની રીત પહેલા પ્રકારના યંત્રમાં લખી છે તે મુજબ સમજવી.

[બિરમોસ્લાહ અને દરદ મંત્રો માટે મંત્રવિજ્ઞાન વિદ્યાનો પરિચ્છેદ ૭ મો જુઓ]

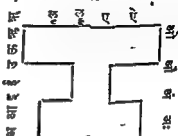
વશીકરણ, મોહન, સ્તંભન, ઇત્યાદિના યંત્રો.

શત્રુને વશ કરવો—આ યંત્રને

ગોરાચનથી ભોજપત્ર પર લખી

પૃથ્વીમાં દાટી દેવાથી શત્રુ વશ થઈ

જાય છે.

[આકૃતિ ૧૧]

હરકોઈને વશ કરવો—

ગોરાચનથી ભોજપત્ર ઉપર જેનું

નામ લખીને સાલ સૂત્રમાં વાંટી

હાથે બાંધે તે વશ થાય છે.

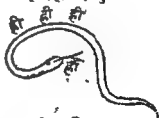
[આકૃતિ ૧૨]

દુષ્ટને વશ કરવો—ગોરા-

ચન, કમકમથી ભોજપત્ર પર જેનું

નામ લખી સૂત્રમાં લપેટી રાખે

તો સર્વ દુષ્ટો વશ થાય છે.

[આકૃતિ ૧૩]

રાજાને વશ કરવાનો યંત્ર—

ગોરાચન, કંક, કંપૂર, આકડાનું દૂધ,

એ બધાં એકત્ર કરી સાધનું નામ

અમુકને રચાને લખી ઘી તથા મધમાં

યંત્રને રચાવન કરી ત્રણ દિવસ લાલ

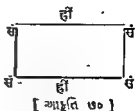
ફલથી પૂજન કરે તો એ રાજા વશ થાય છે.

[આકૃતિ ૧૪]

વશીકરણના સામાન્ય યંત્રો—(૧)

[આકૃતિ ૭૦] અનામિકા આંમળાના લોહીથી મોળપત્ર ઉપર લખી આ યંત્રને બાહુ કે કંઠમાં ધારણ કરવાથી વશ થાય છે. યંત્રની વચ્ચે સામા માણસનું નામ લખવું.

(૨) [આકૃતિ ૭૧] ગોરોચન તથા કુમકુમથી

જેનું નામ લખીને આ યંત્રને ઘી કે અધમાં સ્થાપન કરે તે વશ થાય.

[આકૃતિ ૭૧]

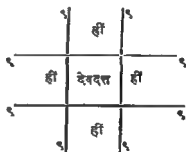
સૌભાગ્ય અને વશીકરણ—કંકુ, રક્ત અને ગોરોચનથી આ યંત્ર લખી ધારણ કરે તો સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય અને જો ઘીમાં સ્થાપન કરે તો વશ થાય.

[આકૃતિ ૭૨]

આકર્ષણના યંત્રો—(૧) અના-

મિકા આંમળાના લોહીથી મોળપત્રમાં યંત્ર [આકૃતિ ૭૩] લખી અમિમાં લિપાવે તો આકર્ષણ થાય છે.

[આકૃતિ ૭૩]

(૨) યંત્રને ગોરોચનથી લખી [આકૃતિ ૭૪]

બેરના અંગનામાં તપાવી ત્રણે કાળે જપે તો ઉર્વશી પણ આકર્ષિત થાય.

[આકૃતિ ૭૪]

સ્ત્રીને આકર્ષવાનો યંત્ર—ગોરોચનથી બોજપત્ર ઉપર જેનું નામ લખી ઘીમાં સ્થાપન કરે તે સ્ત્રી દૂરથી પણ આકર્ષિત થાય છે. અમુકો સમ્પદને સ્થાને સ્ત્રીનું નામ લખવું.

ૐ	હ્રીં
અમુકી	આકર્ષય
	સ્વાહા

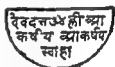
[આકૃતિ ૭૫]

દૂરથી આકર્ષણ કરવાના યંત્રો—
(૧) [આકૃતિ ૭૬] ધતૂરાના પાંદડાનો રસ અને ગોરોચનથી બોજપત્ર ઉપર જેનું નામ લખી માટીના ઠોડીયાના સંપુટમાં સ્થાપી એરના અંજારાથી તપાવે તે સો યોજન દૂર હોય તોપણ આકર્ષિત થાય. સ્ત્રીના આકર્ષણ માટે પણ આ યંત્ર ઉપયોગી છે.

	હ્રીં હ્રીં વ હ્રીં	
ૐ ૐ મ ૐ	દેવદત્તમાઠ- યંચ સ્વાહા હ્રીં હ્રીં વ હ્રીં	ૐ ૐ મ ૐ
	હ્રીં હ્રીં વ હ્રીં	

[આકૃતિ ૭૬]

(૨) [આકૃતિ ૭૭] ગોરોચનથી બોજપત્રમાં જેનું નામ લખીને મધમાં સ્થાપન કરે તે સો યોજન દૂરથી પણ આકર્ષિત થાય.

[આકૃતિ ૭૭]

દૃષ્ટિ સાથે વશીકરણ—આ યંત્રને નાગર-વેલના પાંદડાના રસથી લખી હાથે બાંધે તો સ્ત્રી પુરુષને દેખતાં જ વશ થાય.

૨૩	૩૦	૨	૮
૭	૩	૨૭	૨૬
૨૯	૨૪	૯	૧
૪	૬	૨૫	૨૮

[આકૃતિ ૭૮]

પુરુષને વશ કરવો—આ યંત્રને રોટલી પર લખી ઠાળા કૂતરાને ખવરાવે તો પુરુષ સ્ત્રીને વશ થઈને રહે.

૩૩	૪૦	૨	૮
૭	૩	૩૬	૩૭
૩૯	૩૪	૯	૧
૪	૬	૩૫	૩૮

[આકૃતિ ૭૯]

પાણી વડે વશીકરણ—આ યંત્રને કંકુ તથા સિંદુરથી પાણીના લોટા નીચે લખે તો તે લોટામાંનું પાણી જો કોઈ પીએ તે વશ થાય.

૬૧	૬૮	૨	૮
૭	૩	૬૫	૬૪
૬૭	૬૨	૯	૧
૪	૬	૬૩	૬૬

[આકૃતિ ૮૦]

સર્વ વશીકરણ યંત્ર—આ યંત્રને પત્થર પર લખી સુલામાં દાટવો. સાત દિવસ રાખવો. યંત્રની નીચે જેનું વશીકરણ કરવું હોય તેનું અને તેની માતાનું નામ લખવું.

૭	૫	૪૪	૫	૭૦૦
૧૦૦	૧૧૭૦	૪૭૬૦	૨૦૪	
૫૧	૭૪-૮૩-૧	૨	૧	÷૭

[આકૃતિ ૮૧]

સર્વજન વશીકરણ—આ યંત્રને લળ-મણીના રસથી મોળપત્ર ઉપર લખીને માથે રાખે તો સર્વ જન વશ થાય.

૬૧	૬૮	૨	૮
૭	૩	૬૫	૬૪
૬૭	૬૨	૯	૧
૪	૬	૬૩	૬૬

[આકૃતિ ૮૨]

યંત્રદર્શન વશીકરણ—આ યંત્રને દયે-જ્ઞમાં લખીને રાજ ઓળખાવવામાં આવે તો તે વશ થાય.

૫૭	૬૪	૨	૮
૭	૩	૬૫	૬૦
૬૭	૬૨	૯	૧
૪	૬	૬૩	૬૨

[આકૃતિ ૮૩]

અમૃત વિજયાનો યંત્ર—આ યંત્ર જોરો-ચન તથા કમકમથી મોળપત્ર ઉપર લખી બાદ ૩ કલાક ધારણ કરે તો અકિની, ત્રેતાગ્રાધા, જ્વર નાશ પામે. આ અમૃત વિજયા વિદ્યા છે.

[આકૃતિ ૮૪]

સંગ્રામમાં જયપ્રાપ્તિ—જોરોચનથી જો-
જપત્ર ઉપર લખી જુમ પર બાંધે તો
સંગ્રામમાં જય મળે.

	૧	૨૬	૧	૨૪
	૮	૨૭	૨૦	૧૫
	૨૪			
	૨૬			

[આકૃતિ ૮૫]

કોટના ઠેસમાં જયપ્રાપ્તિ—આ યંત્રને
જોરોચનથી જોજપત્ર પર લખી તે સાથેસામા
પક્ષવાળાનું નામ લખીને યંત્રને મધમાં સ્થાપન
કરવામાં આવે તો કોટના ઠેસમાં જય મળે.

ઊંઠ	હાં	ઊં
હા:	ઊં	હા:
	દેવ	દસ

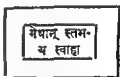
[આકૃતિ ૮૬]

શત્રુનું મુખબંધન—સિલાપટ પર હળદ-
રથી યત્ર લખી જેનું નામ લખી સિલાને ઉધી
સ્થાપવામાં આવે તેનું મુખબંધન થાય.

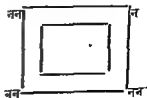
[આકૃતિ ૮૭]

મેઘસ્તંભન—જે ઘટનો સંપ્રદ જનાવી
તેના પર રમશાનના ડોમલાથી યત્ર લખી સ્થા-
પન કરે તો મેઘનું સ્તંભન થાય છે, અર્થાત્
વરસાદ વરસતો જાય થાય છે.

[આકૃતિ ૮૮]

સ્તંભનનો યંત્ર—હળદર અને
હરતાલથી જોજપત્ર પર લખી નિર્જ-
નમાં સ્થાપન કરવાથી ત્રિશુવનનું પશુ
સ્તંભન કરી શકાય છે.

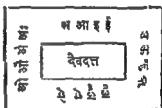
[આકૃતિ ૮૯]

મોહનનો યંત્ર—કુમકુમ અને ગોરોચન-
ને અનામિકા આંગળીના લોહીમાં મેળવી
બોજપત્ર ઉપર યંત્ર લખવો, તેની હેઠળ જોનું
નામ લખી બુદ્ધ પર બાધવામાં આવે તે સ્ત્રી
હોય કે પુરુષ હોય પણ મોહિત થાય છે.

[આકૃતિ ૬૦]

બંધનમુક્તિનો યંત્ર—ગોરોચ-
નથી બોજપત્ર ઉપર યંત્ર લખી
શિખા સાથે બાધવાથી બંધનમુક્તિ
થાય.

[આકૃતિ ૬૧]

ઉચ્ચારનનો યંત્ર—રક્તથી
ખવજા ઉપર યંત્ર લખી તેમાં સત્તુનું
નામ લખી કામડાના ગળામાં બાંધી
કામડાને ઊઠી દે તો તેનું ઉચ્ચારન
થાય.

[આકૃતિ ૬૨]

વિદ્રેપણનો યંત્ર—બોજપત્ર પર કામડો
અને ધુવડના રૂધીરથી લાખતરે જે બેનાં નામ
લખી યંત્ર લખે અને વિદ્રેપમાં સ્થાપન કરે તે
વચ્ચે વિદ્રેપજી અચોત્ કસદ થાય.

[આકૃતિ ૬૩]

વીર્યસ્તંભનનો યંત્ર—યંત્રને શોભપત્ર ઉપર અટગંપથી લખી વિષયસમયે દેખ્યા કરે તો વીર્યસ્તંભન થાય.

૭૨	૭૮	૨	૮
૭	૩	૭૬	૭૫
૭૮	૭૩	૮	૧
૪	૧	૭૪	૭૭

[આકૃતિ ૬૪]

સ્ત્રી આજ્ઞામાં રહે—યંત્રને સ્ત્રીના દુધથી પુખ્ત નક્ષત્રમાં લખી ધારણ કરે તો સ્ત્રી આજ્ઞામાં રહે, પગે પડે અને જોમ ઠહો તેમ કરે.

૫૮	૬૬	૨	૮
૭	૩	૬૩	૬૨
૬૫	૬૦	૮	૧
૪	૧	૬૧	૬૪

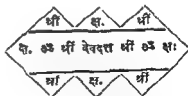
[આકૃતિ ૬૫]

શત્રુને હલેશ થાય—આ યંત્રને સાલીથી કામળ પર લખી શત્રુના ધરના બારણામાં દાટવાથી તેને હલેશ થાય, ઉખાટી નાંખે તો હલેશ દૂર થાય.

૩૧	૩૧	૩૧	૩૧
૩૧	૩૧	૩૧	૩૧
૩૧	૩૧	૩૧	૩૧
૩૧	૩૧	૩૧	૩૧

[આકૃતિ ૬૬]

સ્વામીનું વશીકરણ—આ યંત્રને શોભપત્રપર ગોરોચનથી લખી પૂજન કરી બે કોડીઆની વચ્ચે રાખી અગ્નિમાં તપાવવો કે જોથી યંત્ર બળીને ભરમ થઈ જાય. જ્યારે કોડીયાં કુંડાં થઈ જાય ત્યારે યંત્રની રાખને પાણીમાં ઘોળી પી બચાવી સ્વામી વશ થાય છે.

[આકૃતિ ૬૭]

પરિચ્છેદ ૩ બે.

પ્રકીર્ણ ચંત્રો.

વંધ્યા મર્ભધારણ કરે—

ગોરાચન, કુમ્કુમ, લાખતી
ભોજપત્ર પર જેનું નામ લખી
પચામૃતમાં સ્થાપન કરે તે
વંધ્યા હોય તોપણ મર્ભિણી
થાય, પુત્રવતી થાય અને ગર્ભ
પડી જતો હોય તોપણ ગર્ભની
રક્ષા થાય.

	ઐહીં	ઐહીં	ઐહીં	
ઐહીં	ઐહીં	દેવદત્ત ઐહીં	ઐહીં	ઐહીં
	ઐહીં	ઐહીં	ઐહીં	

[આકૃતિ ૯૮]

વંધ્યા પુત્રવતી થાય—ગોરાચનથી ભોજપત્ર
પર લખી ધનને બાકુ, ઠંઠ તથા કમરમાં ધારણ
કરવાથી વંધ્યા પણ પુત્રવતી થાય છે.

૮	૧	૩૪	૧૬
૩૦	૩૩	૪	૫
૨	૭	૨૮	૩૫
૩૨	૩૧	૬	૩

[આકૃતિ ૯૯]

દુર્ભંગા સુભંગા થાય—
ગોરાચનથી ભોજપત્ર પર જેનું
નામ લખી ચોનિ પર ધારણ કરે
કરે તે સ્ત્રી દુર્ભંગા હોય—સે
ગિષ્ટ ચોનિવાળા હોય તોપણ
સુભંગા થાય.

	હીં	હીં	હીં	
હીં	ઠઠ હીં ચૌહ્ય દેવદત્ત સ્ય વસ્ય કુરુકુર સ્વાહા	હીં	હીં	હીં
	હીં	હીં	હીં	

[આકૃતિ ૧૦૦]

બાળક રોતું બંધ થાય—આ ચંત્રને ગોરા
ચનથી ભોજપત્ર ઉપર લખી બાળકના કંઠમાં બાંધે
તો બાળક રોતું બંધ થાય.

૮	૧	૨૩	૧૮
૧૯	૨૨	૪	૫
૨	૭	૧૭	૨૪
૨૧	૨૦	૬	૩

[આકૃતિ ૧૦૧]

વિષદંડ નાશ પામે—જોરાચનથી ભોજ-
પત્ર ઉપર લખી ધારણ કરે તો બધા ઉપદ્રવો
નાશ પામે અને રક્ષણ થાય.

૩૬	હ	૩૭
હ	૩૬૬	હ
૩૭	હ	૩૬

[આકૃતિ ૧૦૨]

જનરનાશક ચંત્ર—જોરાચનથી ભોજ-
પત્ર પર લખી નીચે જેનું નામ લખી તેને ચંત્ર
ધારણ કરાવવામાં આવે તો તેના સર્વ પ્રકારના
તાવ નાશ પામે.

હી	હો	હી
હી	દેવદત્તા	હી
હી	હી	હી

[આકૃતિ ૧૦૩]

રાજસભામાં માન મળે—ચંત્રને કપુર-કરણ-
રીથી લખી હાથે બાધે તો રાજસભામાં માન મળે.

૪૨	૫૦	૨	૭
૬	૩	૪૭	૪૧
૪૯	૪૪	૮	૧
૪	૫	૪૫	૪૮

[આકૃતિ ૧૦૪]

કાર્યસિદ્ધિના ચંત્ર—આ ચંત્રને જ્ઞાનના નખથી
ભોજપત્ર પર લખી ધારણ કરે તો સર્વ કાર્યની
સિદ્ધિ થાય.

૫૫	૬૨	૨	૭
૬	૩	૫૯	૫૮
૬૧	૫૬	૮	૧
૪	૫	૫૭	૬૦

[આકૃતિ ૧૦૫]

વિરોધવર્ધક ચંત્ર—આ ચંત્રને તંબોળાની કુંડીના
પાણીથી લખી રતુના ઘરમાં દાટવામાં આવે તો તેને
કેમની સાથે વિરોધ કે ક્રોધ થાય.

૫૮	૬૫	૨	૭
૬	૩	૬૨	૬૧
૬૪	૫૯	૮	૧
૪	૫	૬૦	૬૩

[આકૃતિ ૧૦૬]

ભૂતપ્રેતનો ભય દૂર થાય—આ ચંત્રને કાગ-
ળ પર લખી ઘરમાં રાખે તો સર્પ, ભૂત, પ્રેતાદિનો
ભય દૂર થાય.

૮૦	૮૭	૨	૭
૬	૩	૮૪	૮૩
૮૧	૮૬	૮	૧
૪	૫	૮૨	૮૫

[આકૃતિ ૧૦૭]

જુગારનો દાવ જીતવાનો યંત્ર—આ યંત્રને
સ્વાતિ નક્ષત્રમાં દિવાળીની રાત્રિએ લખી યથાવિધિ
પૂજા કરી દાવે બાધે તે જુગારના દાવમાં જીત થાય.

૬૦	૬૭	૨	૭
૬	૩	૬૪	૬૩
૬૬	૬૧	૮	૧
૪	૫	૬૦	૬૫

[આકૃતિ ૧૦૮]

શુભસુખપ્રાપ્તિનો યંત્ર—આ યંત્રને કાગળ-
માં લખી ઘરમાં રાખે તે અતિ સુખ મળે.

૫૯	૬૬	૨	૭
૬	૩	૬૩	૬૨
૬૫	૬૦	૮	૧
૪	૫	૬૧	૬૪

[આકૃતિ ૧૦૯]

સ્ત્રીના સ્તન પાકે નહિ—આ યંત્રને આંજ-
લીના રસથી લખી સ્ત્રીને મળે બાધે તે તેના સ્તન
પાકે નહિ.

૯	૧૬	૨	૮
૭	૩	૧૩	૧૨
૧૫	૧૦	૯	૧
૪	૬	૧૧	૧૪

[આકૃતિ ૧૧૦]

ઘરમાં સર્પ આવે નહિ—આ યંત્રને માલ-
કાંકણના રસથી લખી ઘરમાં રાખે તે સર્પ
આવે નહિ.

૩૦	૩૭	૨	૮
૭	૩	૩૪	૩૩
૩૬	૩૧	૯	૧
૪	૬	૩૨	૩૫

[આકૃતિ ૧૧૧]

દેવતા પ્રસન્ન થાય—આ યંત્રને આકાશની
લાઠીથી લખીને આથે રાખે તે દેવતા પ્રસન્ન થાય.

૬૫	૭૨	૨	૮
૭	૩	૬૯	૬૮
૭૧	૬૬	૯	૧
૪	૬	૬૭	૭૦

[આકૃતિ ૧૧૨]

વિધયમાં મસ્તી—આ યંત્રને ચોરના દુષ્ટથી
રવાતી નક્ષત્રમાં લખી પુરુષ કમરે બાંધી રાખે તો
વિધયને મમ્મે મસ્ત થાય.

૭૧	૭૮	૨	૮
૭	૩	૭૫	૭૪
૭૩	૭૨	૯	૧
૪	૬	૭૩	૭૧

[આકૃતિ ૧૧૩]

બગીચો તાળે રહે—આ યંત્ર લખી માળીના
બગીચામાં દાટે તો રોપાને ફૂલ આવે, બગીચો તાળે
રહે અને સુકાઈ જાય નહિ

૭૬	૭૩	૨	૮
૭	૩	૮૦	૭૯
૮૨	૭૭	૯	૧
૪	૬	૭૮	૮૧

[આકૃતિ ૧૧૪]

સર્વાર્થસિદ્ધિનો યંત્ર—
આ યંત્રને કુમકુમથી
બોળપત્ર પર લખી જા-
મણે હાથે ધારણ કરે
તો તે સર્વાર્થસિદ્ધિદાયક
યંત્ર બને છે.

દેશાન		પૂર્વ		અમિ
	અ મ ક ક્ષ	મ મા કલગચક	દ દૈ વણગણ	
ઉત્તર	ઓ ઓ શપસહ		ઉ ળ ટઠઢઢળ	દક્ષિણ
	ૈ ઈ મરલવ	હુ હૂ પપવમમ	ઞ ઞ તયદધન	
આયવ્ય		વધિમ		નૈઋત્ય

[આકૃતિ ૧૧૫]

અનાજ સળે નહિ—ગોરોચન અને કંકુથી
આ યંત્રને બોળપત્ર ઉપર લખી અનાજના મંત્રક-
માં-કોઠીમાં રાખવાથી તેમાં જીવડા પકર્તા નથી—
અનાજ સળીતું નથી.

લલ	મુલ
ઘલ	ળલ

[આકૃતિ ૧૧૬]

કંઠમાંગા જાય—આ યંત્રને ગોરોચન
તથા રક્ત મંદનથી બોળપત્ર ઉપર લખી
ગળે બાંધવાથી કંઠમાળનું દર્દ દૂર થાય છે.

[આકૃતિ ૧૧૭]

બુદ્ધિવર્ધક યંત્ર—આ યંત્રને માલકાકણીના રસથી જીભ પર ચતુર્દશીની ચાંદનીમાં લખવેા એટલે બુદ્ધિ વધે.

૮૪	૮૧	૨	૮
૭	૩	૮૮	૮૭
૮૦	૮૫	૯	૧
૪	૬	૮૬	૮૯

[આકૃતિ ૧૧૮]

બાળકની ભૂતબાધા દૂર રહે—આ યંત્રને દૂધીના રસથી લખી બાળકને કંઠે બાધે તો ભૂતની ચોટ લાગે નહિ.

૮૮	૮૬	૨	૮
૭	૩	૮૩	૮૨
૮૫	૮૦	૯	૧
૪	૬	૮૧	૮૪

[આકૃતિ ૧૧૯]

મનચિંતિત કાર્ય થાય—આ યંત્રને કાકડીના રસથી લખી વનમાં દાટી આવે તો મનચિંતિત કાર્ય પાર પડે.

૮૨	૮૮	૨	૮
૭	૩	૮૬	૮૫
૮૮	૮૩	૯	૧
૪	૬	૮૪	૮૭

[આકૃતિ ૧૨૦]

કાલિકાદેવી પ્રસન્ન થાય—આ યંત્ર હણેરની નીચે લખે તો કાલિકા દેવી પ્રસન્ન થાય.

હ	સ	પ	વ
ધ	દ	પ	જ
ન	ય	મ	લ
ચ	પ	જ	દ

[આકૃતિ ૧૨૧]

હનુમાનજી પ્રસન્ન થાય—આ યંત્રને સિન્દુ રથી સવાલાખ લખે તો હનુમાનજી પ્રસન્ન થાય.

ન	છ	જ	લ
દ	દ	ન	લ
જ	છ	જ	લ
છ	ન	જ	દ

[આકૃતિ ૧૨૨]

નજર ન લાગે—આ ચંત્રને બોજપત્ર પર લખીને ગળે બાંધે તો કામની નજર લાગે નહિ.

૭	૧૮	૧	૩૫
૧	૩૫	૭	૧૮
૩૫	૧	૧૮	૭
૧૮	૭	૩૫	૧

[આકૃતિ ૧૨૩]

રોજીંદો તાવ દૂર થાય—આ ચંત્રને ઠીકરી ઉપર લખીને જે માણસને રોજીંદો તાવ આવતો હોય તેની પાસે કુવામાં નંખાવવી એટલે તેનો તાવ દૂર થશે.

૮૨	૮૮	૨	૭
૬	૩	૮૬	૮૫
૮૮	૮૩	૮	૧
૪	૫	૮૪	૮૭

[આકૃતિ ૧૨૪]

એકાંતરીયો તાવ દૂર થાય—આ ચંત્રને ઠીકરી ઉપર લખીને જેને તાવ આવતો હોય તેના હાથે બાંધવાથી એકાંતરીયો તાવ દૂર થાય.

૮૨	૮૬	૨	૭
૬	૩	૮૬	૮૫
૮૮	૮૩	૮	૧
૪	૫	૮૪	૮૭

[આકૃતિ ૧૨૫]

તરીયો તાવ દૂર થાય—આ ચંત્રને અષ્ટર્જ-ધથી બોજપત્ર પર લખી હાથે બાંધે તો તરીયો તાવ દૂર થાય.

૮	૨	૭
૪	૬	૮
૫	૧૦	૩

[આકૃતિ ૧૨૬]

શીતળાનો ચંત્ર—આ શીતળાનો ચત્ર ત્રાંખાના પતરા પર લખી તેને ધૂપ દીપ નિવેદ કરી બાળકના ગળામાં બાંધવામાં આવે તો શીતળા ન નીકળે.

પ્રી	પ્રી	પ્રી
પ્રી	પ્રી	પ્રી
પ્રી	પ્રી	પ્રી

[આકૃતિ ૧૨૭]

તંત્રપ્રયોગ-સંગ્રહ.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

વશીકરણ, મોહન, આકર્ષણ, ઈત્યાદિના
અદ્ભુત પ્રયોગો.

તિલકથી વશીકરણ—(૧) વિષ્ણુમંત્રા, ભાંજરા, ગોખરનું મૂળ અને ગોરાચન એ બધાને વાદી ગોળા બનાવવી, તેનું તિલક કરવાથી લોકો વશ થાય છે. (૨) પુખ્ત નક્ષત્રમાં શ્વેત મંદારનું મૂળ લેવું તથા જવાસો એ બેઉને બકરીના મૂત્રમાં વાદી તેની ગોળા વાળા તિલક કરવાથી આખું જગત્ વશીભૂત થાય છે. (૩) મજ્જક, મોય, વજ્ર, સફેદ આકડાનું મૂળ અને પોતાના શરીરનું રક્ષિત એની બરાબર કહુ લાખને તે બધાને મેળવી તેનું તિલક કરવાથી ક્ષણભાગમાં દૃષ્ટિ વશીકરણ થાય છે. (૪) રૂદ્રનટા, તમર, મરકાસીંગીનાં પંચાંગ અને પોતાના શરીરનો મેલ એ બધાં એકત્ર મેળવી મેંજળવારે વાંકું તિલક કરવાથી ત્રિલોકને વશ કરી શકાય છે.

અંજન વશીકરણ—(૧) તાલીસ, કુદ, તમર, એ બધાનો ભેપ રેશમી કપડાને કરી તેની મજબૂત બત્તી બનાવવી અને સરસીયા તેલમાં તે બોળા પુરવની બોપરી પર કાળજા પાડી આંખોમાં આંજવાથી સર્વ જાંઘ વશ થાય છે. (૨) ગોરાચન, પદ્મપત્ર, ત્રિપથ, રક્ત ચંદન એ સર્વને એકત્ર કરી આંખોમાં આંજવાથી જેને દેખો તે વશ થાય.

રાજવશીકરણ—ચંપાની કાંબળા જાણી કે પુખ્ત નક્ષત્રમાં વિધિપૂર્વક લાવી દાંચે બાંધવી અને રાજાને તે જતાવવાથી તે સમયે રાજા વશ થાય છે; અથવા મુદ્દાનાનું મૂળ દાંચે બાંધવાથી રાજાનો પ્યાર મળે છે.

અદ્ભુત વશીકરણ—જમરાની બેઠ પાંખો, પોપટનું માંસ, અના-

મિઠા આંગળીનું રૂધિર, કાનનો મેલ અને પોતાનું વીર્ય એ બધાને એકત્ર કરી તેનો લેપ કરવાથી કે બક્ષણ કરવાથી તત્કાળ જન્મત્ વશ થાય છે.

સ્ત્રીનું વશીકરણ—(૧) પુષ્પ નક્ષત્રમાં કાળા ધતૂરાનાં ફૂલ, બર-ણીમાં ફળ, વિશાખામાં શાખા, હસ્તમાં પાંદડાં અને મૂળમાં મૂળ કમ મુજળ જ લાવી, તેમાં કપૂર મેળવી વાટવું. તેમાં કંકુ અને ગોરાચન મેળવવાં. તેનું તિલક કરવાથી ગમે તેવી સ્ત્રી હોય તોપણ વશ થાય છે. (૨) કાળું કમળ, બમરાની બેઢિ પાંખ, પુષ્કર મૂળ, તમર, સ્વેત કાક-જંધા એ બધાંનું ચૂર્ણ કરી જેના માથા પર નાંખે તે સ્ત્રી દાસીરૂપ બની જાય છે. (૩) જે મનુષ્ય રતિના અંતમાં કાળા હાથથી પોતાનું વીર્ય લઈ સ્ત્રીના કાળા પગનાં તળાયા પર ચોપડે છે તે પુરુષને તે સ્ત્રી વશ થઈને રહે છે. (૪) જે પુરુષ સીંધાલુણ, અથ, કબૂતરની વિંઠા વાટીને પોતાના મદનછત્ર પર લેપ કરી સ્ત્રી સાથે રમણ કરે છે તે સ્ત્રી ખનથી પણ બીજા પુરુષની પાસે જતી નથી અને સદૈવ પુરુષની દાસી બનીને રહે છે. (૫) ગોરાચન, કુમુદ, પારો, કેસર, ચંદન, ધતૂરાનો રસ એ બધાંના મિશ્રણનો મદનછત્ર પર લેપ કરી જે પુરુષ રમણ કરે તે પુરુષ તે સ્ત્રીના હૃદયમાંથી ફણ પણ દૂર થતો નથી. (૬) પુષ્પ નક્ષ-ત્રમાં રૂદ્રજટાનું મૂળ મુખમાં ધારણ કરવું, પછી એ મૂળનો જુકો પાનના બીડામાં જે સ્ત્રીને ખવાડવામાં આવે તે સ્ત્રી વશ થાય છે.

પતિનું વશીકરણ—(૧) પોતાના રૂધિરમાં ગોરાચન મેળવી તિલક કરવાથી પતિ પોતાને વશ થઈ રહે છે. (૨) ચિત્રકનઃ ફૂલ મધની સાથે મેળવીને અન્નમાં કે પાણીમાં દેવાથી અવશ્ય પતિ વશ થાય છે. (૩) મધમાં ભોજપત્ર મેળવી યોનિમાં લેપ કરવાથી અને પછી સમાગમ કરવાથી પતિ વશ થાય છે.

સ્ત્રીના આર્પણના પ્રયોગો—(૧) આશ્વેષા નક્ષત્રમાં અશ્વિન વૃક્ષની કાંખથી લાવવી, બકરીના મૂત્રમાં તે વાટવી અને જે સ્ત્રી કે પુરુષના માથા પર તે નાંખે તેનું તત્કાળ આકર્ષણ થાય. (૨) જેનું આ-કર્ષણ કરવું હોય તેના કાળા પગની નીચેની માટી લાવવી અને ફૂલના રૂધિરથી તેનું પુતળું બનાવવું. તેના રૂધિરથી તે પૂતળાના હૃદયમાં આ-કર્ષવાના સ્ત્રી કે પુરુષ કે પ્રાણીનું નામ લખવું અને મૂત્રસ્થાનમાં તેને દાટવું તથા હમેશાં તે ઉપર પીસાગ કરવો, એટલે સો યોગ્ય દ્રવ્ય પણ તેનું આકર્ષણ થશે.

જયપ્રાપ્તિના પ્રયોગો—(૧) સુદર્શનનું મૂળ હાથે બાંધીને રાગ-

વશીકરણ, મોહન, આકર્ષણ, ઇત્યાદિના અદ્ભુત પ્રયોગો. ૨૭૭

દરબારમાં કે કોર્ટમાં જવાથી જય પ્રાપ્ત થાય. (૨) જયન્તીનું મૂળ મુખમાં રાખીને રાજદરબારમાં જવાથી જય પ્રાપ્ત થાય. (૩) આદ્રી નક્ષત્રમાં વડ કે આંખાની ડાંખણીનો કકડો બાંધવાથી જ્યાં જાય ત્યાં જય મળે. (૪) કૃતિકા અને વિશાખા નક્ષત્રમાં મંગળવારે જનાવેલું શસ્ત્ર સંગ્રામમાં જયદાયક થાય છે.

સૌભાગ્યપ્રાપ્તિ—(૧) સફેદ આકડાનું મૂળ પુષ્ય નક્ષત્રમાં હિખાડી લાવી જમણે હાથે બાંધવાથી દુર્ભાગા સ્ત્રી પણ સ્વામીથી સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. (૨) ચંદ્રમહલમાં લાલ ચિત્રકનું મૂળ હિખાડી લાવી મધમાં વાડી તિલક કરવાથી સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

ગજવશીકરણ—(૧) કૈવલ્યનું મૂળ હાથે કે માથે ધારણ કરવાથી હાથી દરથી જ ભાગી જાય છે. (૨) શ્વેત વિષ્ણુકાન્તાનું મૂળ હાથમાં રાખવાથી હાથી વશ થાય છે.

બ્યાધભયનિવારણ—જહતીનું મૂળ હાથમાં કે મુખમાં રાખવાથી બ્યાધનો ભય દૂર થાય છે.

શત્રુમુખસ્તંભન—નાગરમોચનું મૂળ આંદીમાં લપેટીને મુખમાં રાખવાથી સભામાં વાદી (વાદ કરનાર) મૂગે જતીને સભા છોડી ચાલ્યો જશે.

નિદ્રાસ્તંભન—જહતીનું મૂળ અને મુલકડી વાડીને તેનો નાસ લેવાથી નિદ્રા દૂર થાય છે.

રાત્રસ્તંભન—કૃતિકા નક્ષત્રમાં કપિત્થ વૃક્ષની ડાંખણી લઇને મુખમાં રાખવાથી ખડ્ગનું સ્તંભન થાય છે. હાથમાં સુદર્શનાનું મૂળ બાંધવાથી શત્રુનાં સ્તંભન થાય છે.

અગ્નિસ્તંભન—(૧) કુવ્જર અને સૂચ્યુનો રસ હાથમાં લપેટી અંધારા કે તપાવેલું લોહું હાથમાં લેવાથી હાથ દાઝતો નથી. (૨) ઘી, સાકર, ચૂંક અને વજનું ચૂર્ણ મુખમાં ગળી તપાવેલું લોહું પણ આદી શકાય છે.

જલસ્તંભન—પદ્મકનું ચૂર્ણ વાવ કે કુવામાં નાંખવાથી જળ ચંબી જાય છે.

દૃષ્ટિસ્તંભન—રવિવારને દિવસે શિરીપનું મૂળ લાવી જળ સાથે વાડી માથે તિલક કરવાથી જ્ઞેનારની દૃષ્ટિ સ્તંભિત થઇ જાય છે.

મનસ્તંભન—ગમાર અને ઘોળીના કુંડનો મેલ લઇ આંડાલીની ત્રણનું વજ્ર લઇ તેની પોટલી બાંધી જેની સામે ફેંકે તેનું મન સ્તંભિત થઇ જશે.

ગર્ભસ્તંભન—(૧) કૃષ્ણ ત્રિદશને દિવસે ધતૂરાનું મૂળ લઈ કમરે બાંધી પતિસાથે રમણ કરવાથી ગર્ભ રહે નહિ અને તે છોડી નાંખવાથી ગર્ભ રહે. (૨) ધતૂરાના મૂળનું ચૂર્ણ ચોનિમાં ધારણ કરવાથી ગર્ભ રહે નહિ. (૩) સરસવનું મૂળ માથે બાંધી જે સ્ત્રી રમણ કરે તેને ગર્ભ રહે નહિ અને છોડી નાંખવાથી ગર્ભ રહે.

વીર્યસ્તંભન—(૧) નમ્ર થઈ પુષ્પ નક્ષત્રમાં ઇન્દ્રાયણનું મૂળ છાપાડી તેને સૂંઠ, મરી તથા પીપરની સાથે વાટી માયના દૂધમાં ગોળા બાંધવો. તેને છાયામાં સૂકવવી. તે ગોળા મુખમાં રાખવાથી વીર્યસ્તંભન થાય. (૨) લાલ અપામાર્ગનું મૂળ સોમવારે નિમંત્રીને મંગળવારે પ્રભાતમાં લઈ આવવું. તે કમરે બાંધવાથી વીર્યસ્તંભન થાય છે. (૩) રવિવારે સપ્તર્ષુના બીજ લાવી મુખમાં રાખવાથી વીર્યસ્તંભન થાય છે. (૪) નીલ કમળ, શ્વેત કમળનાં દેસર, મધ તથા સાકર મેળવી તેનો નાભિ પર લેપ કરવાથી સ્તંભન સિદ્ધ થાય છે. (૫) બકરી અને ઘેડીના દૂધમાં લાજવંતીનું મૂળ વાટી હલ્ય અને ચરણે લમાવવાથી પુરુષનું વીર્ય સ્તંભન પામે છે. (૬) કપૂર, ટંકણુખાર અને પારો સમાન ભાગે લઈ અમીચાનો રસ તથા મધમાં વાટી છદ્વિય પર લેપ કરી એક પહોર રાખવો અને પછી ઘોષ નાંખવો. એથી સ્તંભન સિદ્ધ થાય છે. (૭) સફેદ આકડાના રૂની બત્તી કરી દુકાનની ચરબીમાં તેનો દીવો બાળવો. જ્યાંસુધી દીવો બળશે ત્યાંસુધી વીર્યસ્તંભન થશે. (૮) સુદર્શનાનું મૂળ નામરવેલના પાનમાં વાટી ઘીની સાથે સેવવાથી સ્તંભન થાય. (૯) નાગદેશર, વંશમેચન અને કાળા ધતૂરાનાં બીજ, વડના દૂધ સાથે કરંજનાં બીજ એ બધું એકત્ર કરી મુખમાં ધારણ કરવાથી વીર્ય સ્તંભિત થાય.

પુરુષમોહન—કીકડાસીંગી, વજ, હિંચીર, રાળ, નાની એલાયચી એ બધાં સમ ભાગે લઈ ચંદન મેળવી જે સ્ત્રી પોતાનું ધર, વસ્ત્ર, અને શરીરને ધૂપ દે તે પુરુષને મોહ પમાડી પોતાના હાસ સમાન બનાવે છે.

સ્ત્રીમોહન—(૧) જેલ જાતનાં જાંબરા, લાજવંતી, સફેદવી એનું તિલક કરવાથી પુરુષ સ્ત્રીને મોહ પમાડે છે. (૨) હરતાલ, મણુસીલ અને બમરાની યાંખો સમાન ભાગે લઈ તેમાં ધતૂરાનાં ફૂલ મેળવી ગોળા બનાવવી. તેનું તિલક કરવાથી મનુષ્ય ત્રિલોકને મોહ પમાડી શકે છે. (૩) ગોરાચન અને અનાંમકાના રૂધિરથી જેનું નામ લખી ધીમાં રચાપન કરે તે મોહિત થાય છે.

વરીકરણ, મોહન, આકર્ષણ, ઇત્યાદિના અદ્ભુત પ્રયોગો. ૨૭૬

મોહિની—રવિવારે બળદ મરે તેનું શીંગડું મંગાવી તેમાં સ્ત્રીના ડાખા પગ હેઠળથી માટી લાવીને બરવી. તેને ગુગળનો ધૂપ દેવો. પછી તેને સ્ત્રીના ધરમાં દાટવાથી સ્ત્રી મોહ પામી વશ થાય.

શત્રુમોહન—(૧) વિષ, ધતૂરાનાં પંચાંગ, ભેંસનું લોહી, સફેદ છાંય અને ગુગળનો ધૂપ દેવાથી શત્રુ મોહિત થાય છે. (૨) હરતાલ અને ધતૂરાનાં બીજ અલ્પ પ્રમાણમાં શત્રુને પાનમાં દેવાથી શત્રુ મોહ-મુગ્ધ બને છે, અને સ્વેદ કમળ મધ સાથે મેળવી ખંચાવવાથી મનુષ્ય સ્વરથ થાય છે.

પંદીકરણ—હળદર તથા કપૂરનું ચૂર્ણ સમાન ભાગે બધું દૂધની સાથે પીવાથી પુરુષ પંદ અર્થાત્ નપુંસક બને છે; પશુ તલ તથા નાગબલ્લાનું ચૂર્ણ કરી કેળાના રસમાં ભાવિત કરી લાક્ષારસ સાથે ૧૫ દિવસ સાકર સાથે પીવાથી પંદત્વ દૂર થાય છે.

યોનિબંધન—(૧) પૂર્વો ઇલાયચી, ઇદ્રગોપનું ચૂર્ણ જે સ્ત્રીના મદનમંદિરમાં ગ્રાહ્ય રીતે નાખવામાં આવે તેની સાથે તે પુરુષ જ રતિ કરી શકે છે—અન્ય કરી શકતો નથી. પછી ગાયના દહીંની છાશથી મદનમંદિર ધોવાથી યોનિ પૂર્વવત્ બની જાય છે. (૨) કોચિ પડેલા સ્ત્રીના નખ અને દાંતનો મેલ લઈ વાટી કામધ્વજ ઉપર લેપ કરી રતિ કરે તો તે સ્ત્રી ખીજ પુરુષની ઇચ્છા ન કરે; પછી તપાવેલું લોહું ઠંડું કર્યું હોય તેવા પાણીથી કામમંદિરને ધોવાથી પતિમંમોગમાં સ્ત્રી પૂર્વવત્ તત્પર રહે છે.

ભૂત-અહનિવારણ—(૧) જ્યેષ્ઠ નક્ષત્રમાં દાડમની ડાંખળા લાવી તેને બાળકના એરકાના દાર પર બાંધવાથી ભૂત-મદની બાધાનું નિવારણ થાય છે. (૨) માછલીના પિત્તમાં કાળાં મરીને બાવના હાથ રવિવારને દિને તેને સુકાવી ધૂપ દેવાથી ભૂત-પ્રેતની બાધા દૂર થાય છે.

દુર્લભાકરણ—જ્યેષ્ઠ નક્ષત્રમાં લોંગડાની ડાંખળી જેના શરીર પર નાખવામાં આવે તે સ્ત્રી દુર્લભા થાય છે.

કલહકરણ—વિદ્યામાં નક્ષત્રમાં લોંગડાનાં ઝાડનું મૂળ ઉત્તર દિશાએ મુખ કરી નમ યજ્ઞને મ્હોંથી ઉખાડવું. જેના ધરમાં એ મૂળ ફેરે તેને ત્યાં રોજ કલહ થાય. તે દૂર કરવાથી કલહ દૂર થાય છે.

ઉચ્ચાટન—(૧) વૃક્ષપત્તી કામડાનો માળો લાવી તેને બાળવો. તેની બરમ શત્રુના શિર પર નાખવાથી ઉચ્ચાટન થાય અને દૂર દરવાથી ચાલિત થાય. (૨) સરસવ અને શિવનિર્માલ્ય જેના ધરમાં દાટે તેનું

ઉચ્ચાટન થાય; ઉખાડવાથી શાન્તિ થાય.

વ્યાધિકરણ—ઢોલચની ચીંગ ઉપરના રામ અને બીલામાનું ચૂર્ણ તેમાં ચણોડી મેળવી જેના શરીર પર નાંખે તેને મદાપીડા થાય. જો ખસ, ચંદન, પિંચગુ, લાલ ચંદન અને તમરને જળમાં વાટી શરીરે લગાવે તો વેદના શાન્ત થાય.

શત્રુબ્રામણ—જેના ધરમાં અગ્નિની નક્ષત્રમાં પીપળાની ડાંખળીનો દસ આંગળનો ઢકડો નાંખવામાં આવે તેને લાંબો વખત યાત્રાએ જવાનું થાય કે ભ્રમણ કરવું પડે.

ઉન્મત્તીકરણ—મેર, ઢૂઢો, દખ્તરની વિષ્ટા, ધતૂરો અને હરતા-લને એકત્ર કરી જેના માથા પર નાંખે તે ઉન્મત્ત બને અને પછી માથું ઝુકાવવાથી સુખી થાય.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

દ્વિજાલિષ્ઠ-અમૃતકાષ્ઠિક પ્રયોગો.

દ્રવ્ય લુપ્ત થાય—મેરને મેરની ઢલચીનું ચૂર્ણ સાત દિવસ સુધી ખવરાવવું. પછી તેની જે વિષ્ટા માથ તેથી હાથ લપેટીને દ્રવ્ય મદણ કરવાથી દ્રવ્ય લુપ્ત થઈ જાય છે.

અંગુલી તૈલ—અંગાલનાં ખીજને વાટી તેના ચૂર્ણને સાત દિવસ સુધી તેલની ભાવના દહને તડકામાં સૂકવવું અને દરેક ભાવના આપ્યા પછી ધુનઃ ધુનઃ વાટવું. પછી તે ચૂર્ણને પાણીમાં પીલાવી તેલ કાઢવું, અથવા તેનો ઢલક ઢાંસનાં જે પાત્રાને ચોપડવો અને તેને તડકામાં રાખવા, તેની નીચે ઢાંસાનું ખીજું પાત્ર રાખવું, જેમાં તેલ નીતરશે. એ તેલને અંગુલી તૈલ કહે છે. તે તેલથી અનેક પ્રયોગો થાય છે. વૃક્ષ પર લગાવવાથી વૃક્ષ ફળવાન બને છે. કમળકાકડીને તે તેલની ભાવના દહને પાણીમાં નાંખવાથી તત્કાળ કમળની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ સિવાય જળ-ચળના વૃક્ષોનાં જે ખીજ હોય છે તે ખીજને તેલ લગાવવાથી તેને ફળ, ફૂલ, પત્રાદિ આવે છે.

રાવણુસ્વરૂપ—મૂલશિખાનું મૂળ ગધેડાના હાડકાની સાથે વાટીને તેનું તિલક કરવાથી તે પુરુષ રાવણુસ્વરૂપ દેખાય છે.

અગ્નિસ્વરૂપ—હરતાળ. અને મનશીલનું ચૂર્ણ માલકાંકણીના તેલમાં ભાવિત કરીને તેને વજ્ર પર લગાવી તે વજ્ર ઓઢવાથી મનુષ્ય અગ્નિસમાન દેખાય છે.

જળમાં તારાદર્શન—અમથીયાના કૂલોના રસમાં શ્વેત અંજન ધરીને આંખોમાં લગાવવાથી જળમાં મધ્યાહ્ને તારાનું દર્શન થાય છે.

દિવ્ય દષ્ટિ—વેંજણનાં બીજ મનુષ્યની ખોપરીમાં નાંખીને વાવવાથી જે રાપ ઉગે તેનું મૂળ કિંવા તેને ફળ ચાપ તેનાં બીજ મુખમાં રાખવાથી મનુષ્યને દિવ્ય દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે અને સૌ યોજન દૂરની વસ્તુ નજીક દેખાય છે.

મરેલો દેડકો બોલે—ઠાળા ચાદસને દિવસે મરેલો દેડકો લાવવો. તેમાં પાંચે ભરીને તે ઉપર લીંબુનો રસ નાંખી જમીનમાં દાટી દેવો. એક માસ પછી તેને પાછો કાઢવાથી તે બોલવા લાગશે.

માખીનો ઉપદ્રવ દૂર થાય—નરગીસનું મૂળ, અઠલકરો અને ગંધકને વાટી જળમાં નાંખી ઊંઢવાથી માખીનો ઉપદ્રવ દૂર થાય.

ઉંઢરનો ઉપદ્રવ દૂર થાય—ડાબે હાથે ઉંઢરનો નખ લાઇને જે ધરમાં દાટવામાં આવે તે ધરમાંથી જધા ઉંઢરડા નાસી જાય.

દીવા પાસે પતંગ ન આવે—કુંજળીનો કાંદો લાઇ દીવાના ઢાઢી-પામાં મૂકવાથી દીવા પાસે પતંગીયાં નહિ આવે.

એક દિવસમાં તાવ જાય—રવિવારે સફેદ ધતૂરો લાવી પુશ્પને જમણે હાથે કિંવા ઓને ડાબે હાથે બાંધવાથી તાવ એક દિવસમાં જાય.

પુરત સરસવ ઉગાડવા—પાણેર સરસવ મંચાવી તેને કુધીના રસના સાત પુટ સાત દિવસસુધી દેવા અને છાપામાં મૂકવવા. પછી માટીમાં સરસવ નાંખી તેના ઉપર પાણી રેડવું જેથી થોડી વારમાં સરસવ ઉગી નીકળશે.

અગ્નિથી હાથ દાઝે નહિ—રજસ્વલા ઓનું લોહી અને દેડકાની ચરખી મેળવીને હાથે ચોપડવાથી અગ્નિ પકડવા છતાં હાથ દાઝે નહિ.

ચુલે અગ્નિ પાકે નહિ—આકડાનું કે ચુવરનું દૂધ અત્તને ચોપડીને તેને રાંધવાના ચુલે ચડાવવામાં આવે તોપણ તે પાકે નહિ, ચાહે મગે તેટલો તાપ કરે.

જમતાં છતાં પેટ ન ભરાય—જડેડાના ઝાડને રવિવારે નોતરી આવવું અને રવિવારે રવવારે તેનાં પાંદ લાઇ આવવાં. તે પાંદને પગ હેઠળ રાખીને જે જમે, તેનું જમતાં છતાં પેટ ભરાય નહિ.

જમતાં હિલટી કરે—બગલાની વણાનું તિલક મસ્તક ઉપર કરીને જે જમવા બેસે, તેને જોતાં જ બીજાઓ ઉઘટી કરવા લાગે.

બગડેલું ધી સુધારવું—ધી લાંબો વખત પડતર રહેવાથી બમડી ગયું હોય તો તેને એક તાવડામાં નાંખી ઉનું કરવું અને તેમાં કુંગળાની ગાંઠ નાંખવી. ધીની દુર્ગંધ ઉડી જતાં કુંગળી કાઢી નાંખીને પછી ધી બરી દેવું.

બાળકના દાંતના ગુણ—બાળકનો પહેલો દાંત જે પડી જાય તેને બોંયે પડવા દીધા વિના જે સ્ત્રી લઈ લે અને પોતાની પાસે રાખે તે સ્ત્રીને પુત્ર થાય, જો તે જ દાંતને સ્ત્રી પોતાની કમરે બાંધી રાખે તો તેને ગર્ભ ન રહે કે પુત્ર ન થાય. જો એ દાંતને પુરુષ પાસે રાખે તેનાં સર્વ કાર્યો અને રાજ્જરખારનાં કાર્યો સુધરે—સિદ્ધ થાય.

બાળકના નાળના ગુણ—બાળકનો નાળ લાવીને વાંઝણી સ્ત્રી ખાય તેને ગર્ભ રહે અને પુત્ર થાય.

બાળક ઉંઘમાં પિસાબ ન કરે—જો બાળક ઉંઘમાં પિસાબ કરતું હોય અને ડરતું હોય તેને સ્વેત મુરધાની ઠલમી લાવીને ખવગવવાથી તે ડર નહિ કે પિસાબ કરે નહિ.

સ્ત્રીનું લોહી વહે અને રોડાય—રવિવારે કાગડાની ચાંચ મંગાવવી અને તેને ગુમળનો ધૂપ કરવો. માર્ગમાં એ ચાંચથી લીંટી દોરવી. જે સ્ત્રી એ લીંટીને ઉલ્લંઘે તેને લોહી વહેવા લાગે અને ચાંચને ઘોષ તેને પાય એટલે લોહી બંધ થઈ જાય.

ઘરમાં ભૂત ન રહે—સ્વેત મરધો જે ઘરમાં રહે તેમાં ભૂતાદિ કદી આવે નહિ.

લુહી લુહી જાતના ગુપ્ત અક્ષરો—(૧) આકડાના દૂધથી કાગળ પર લખી તેને ગંધકની ધુણી દેવાથી અક્ષર ખુલ્લા દેખાઈ આવશે. (૨) કળાના ચોખ્ખા ચૂનાને પલાળીને તેથી અક્ષર લખવાં. જ્યારે કાગળને પાણીથી પલાળવામાં આવશે ત્યારે અક્ષરો દેખાઈ આવશે. (૩) નવસાર અને દૂધ મેળવીને તેના વડે અક્ષર લખવા. તેને અમિ જતાવવાથી અક્ષર પીળા જનનાં દેખાઈ આવશે.

માટી ખાય અને ગોળનો સ્વાદ આવે—ઘોળા ચણીનાં પાન મંઝારી અંધકારમાં ચવરાવવાં. પછી તે માલુસને માટી ખાવા આપવાથી તેને ગોળનો સ્વાદ લાગશે.

જાદૂઈ રંગો—પતંગના લાકડાનો જૂઠો લઈ પાણીમાં નાંખવો અને તે જૂઠો બહાર કાઢતાં જ પાણી લાલ રંગનું થએલું માનૂમ પડશે. સંર-

કામાં એ પાણી નાખવાથી પાણીનો રગ એકદમ પીળો થઈ જશે, તેમાં કટકડીનું પાણી નાખવાથી તેનો રગ કાળો થઈ જશે પુનઃ તેમાં સરકો નાખવાથી રગ સાલ થઈ જશે.

વરસાદથી દીવો ન ધૂંટે—સમુદ્રકીણ અને ગધકને સમભાગે લઈ તેને રૂમાં લંગેશને તેની જતી જનાવવી એ જતીનો દીવો બાળવાથી વરસાદમાં પણ દીવો હોતવાય નહિ.

મધપૂડા તોડવાની સુક્તિ—વનતુળસીનો અરક પોતાને શરીરે ચોપડવો અને તેનો રોષ લાયમા રાખીને મધપૂડા પાસે જવું તેની ગધથી જ મધમાખીઓ નાસી જશે એટલે પછી મધપૂડા તોડી લઈ શકાશે.

ખુટી વિનાની ચાખડીઓ પહેરવી—સદેહ ચણેશને પાણીમાં વાટવી અને તેનો ક્ષેપ ખૂબી વિનાની ચાખડીઓ ઉપર કરવો. તેને ઝામે સુકવવી ખેવ કરતી વખતે પગ ધોઈને તે ચાખડીઓ ઉપર ઊભા રહેવું એટલે પગની સાથે ચાખડીઓ ચાલવા લાગશે.

જાદૂઈ સાધું—પાણી અને તેનું એકદમ કરી તેમાં એમેનીયા નાખવાથી માથુની ધેરે જામશે.

તોપ જેવો અવાજ—કીમ ઓફ ટાર્ટર, ગધક અને જવખાગને સમભાગે લઈ તેને હુક્કામાં ભરી આગ ચૂકવી એટલે તોપના જેવો અવાજ થશે.

માથામાં જૂ ન રહે—કાળા ધતુરનો રસ લઈ તેમાં પારાનું મહન કરી તેમાં કપડું બીંજવી માથા પર રાખવાથી ત્રણ પ્રહરમાં જૂઓ નીકળી જાય.

બળેલા દોગ પર વીટી લટકે—મીઠાના પાણીમાં દોરો વારવાર બીંજવીને સુકવવો. એ દોરાને વીટી બાધી ખીટી પેંગે બાંધવો દીવાસ-ગાથી દોરો સળમાવવાથી દોરો સળગી જશે પણ વીટી પડશે નહિ.

હાથ પરથી કુંગળીની ગધ દૂર કરવી—હાથ કુંગળીની ગધ વાળા હાથ તો વાટેલી રાખવાળા પાણીથી ધોવાથી ગધ દૂર થઈ જશે.

માંકડ-મચ્છરનો ઉપદ્રવ દૂર કરવો—ગોળ, ચંદન, લાખ, ત્રિકળા, વિડગ, આકડાના પત્તા લાવી વાગીને તેની ધૂણી ૬ વાથી માંકડ-મચ્છરનો ઉપદ્રવ દૂર થશે.

બે દડવી ચીજોને મીઠી કરવી—નામટ્ટેટ ઓફ રીશ્વર અને હાથપેા મતેટ ઓફ મેડા એ બેક ચીજો જૂની જૂની ચાખવાથી દડવી લાંગે છે પરંતુ બેકને મેળવી દેવાથી તેમાં મીઠાસ આવે છે.

પાંચ પ્રકારના રંગ બદલવા—પાંચ ગ્લાસ મંગાવી પહેલામાં સોલ્યુશન ઓફ આયોડાઇન ઓફ પોટાશિયમ ભરો, બીજામાં સોલ્યુશન. ઓફ કૌરોસીન સમલાઇમેટ અથવા રસકપૂરનો અર્ક ભરો, ત્રીજામાં આયોડાઇન ઓફ પોટાશિયમના તેજ અર્કમાં ઓક્સિસેટ ઓફ એમોનીયા નાંખીને ભરો, ચોથામાં મ્યુરીએટ ઓફ લાઇમનો અર્ક અને પાંચમામાં હાઇડ્રોસલ્ફેટ ઓફ એમોનીયા ભરો. પહેલા ગ્લાસને ત્રીજામાં નાંખવાથી તદ્દન સાફ પાણી થઇ જશે. ત્રીજાને ચોથામાં નાંખવાથી દૂધના જેવો સફેદ રંગ થઇ જશે અને ચોથાને પાંચમામાં નાંખવાથી ઘેરો કાળો રંગ થઇ જશે.

નિર્મળ પાણીને રંગીન બનાવવું—એક પાણી ભરેલા કાચના ગ્લાસમાં પ્રિસિપિટ ઓફ પોટાશનાં થોડાં ટીપાં નાંખો અને બીજા પાણી-ભરેલા ગ્લાસમાં સલ્ફેટ ઓફ આર્ગનનો થોડો અર્ક નાંખો. એ બેઉ ગ્લાસોમાં નિર્મળ જળ ભરેલું દેખાશે. પછી બેઉ ગ્લાસોના જળને ઠાંધ બીજા વાસણમાં મેળવશે. એટલે અમકતો લીલો રંગ બની જશે.

કપડા પર ગુપ્ત અક્ષર—મક્કમલના એકે ટુકડા પર નાઇટ્રેટ ઓફ સીલવરથી કાંઈ લખો. સૂર્યના પ્રકાશમાં કાંઈ દેખાશે નહિ. અંધારામાં કંથું દેખાશે નહિ. પણ દીવાનો પ્રકાશ તેના પર પડશે કે દુરત જ કાળા અક્ષર દેખાવા લાગશે.

એક ડાળી પર અનેક જાતનાં ફૂલો—કોઈ વૃક્ષની એક મોટી ડાળા પકડીને તેને લંબાઇની બાજુથી ચીરી અંદરની વચ્ચેની નસ કાઢી નાખો અને તેમાં ટેટલીએ જાતનાં ફૂલોનાં બીજ ભરી દો. પછી ડાળાનું મુખ બંધ કરીને ઉપર એવી રીતે માટી લપેટી દો કે જેથી બીજકુલ સાંધો ન દેખાય, પછી ડાળાને છોડી દો. પછી થોડા દિવસ પછી જોટલી જાતનાં બીજ તમે ડાળામાં ભર્યાં હશે તેટલી જાતનાં પાંદડાં, ફૂલ, ડાંખણાઓ નીકળી આવશે.

શીશીમાં દર્પણ ઉતારવું—અગરખનો એક ચોખંડો ટુકડો લઇ તેની એક બાજુએ દર્પણની ચેઠે કલાઇ કરવી અને તેને એટલો જ લાંબો પહોળો કાગળ ચોંટાડવો અને તેને શીશીમાં ઉતારવો એટલે શીશીમાં દર્પણ ઉતરેલું દેખાશે.

ચીમની કાળી ન થાય—જતીને સરકામાં બીંબવીને સુકવવી. પછી તેને લેખમાં બાળવાથી ચીમની કાળા નહિ થાય.

પુત્ર કે પુત્રી?—મંબવતીનું હૃદય એક મિનિટમાં ૧૮૪ વાર થડકે તો તેને પુત્રી અવતરશે એમ જાણવું અને જો ૧૨૪ વાર થડકે તો પુત્ર થશે એમ જાણવું. આ વિધિ ગર્ભના પૂરા દિવસ જતા હોય ત્યારે કરવી.

ગર્ભ રહે નહિ—ઠાળો ખીલાડીનું રક્ષિત યોનિમાં લગાવવાથી ગર્ભ રહે નહિ.

મધપાન છોડાવવું—જો બહુ દારૂ પીતો હોય તેને ઠાળો ઠામડાનું પિત્ત મધમાં ઘોળને પાવાથી તેને બચ્ચન છૂટી જશે.

બે વાસણુ લઉં—રવિ કે મંગળવારે ઠાળો ફૂતરાના બે દાંત કઢાવી લાવવા અને એક ઠાળો ખીલાડીના બે દાંત કઢાવી લાવવા. પછી એ ચારે દાંતને સોદ્ધર લગાવી એક પ્યાલામાં રાખવા અને તે પ્યાલા પર એક વાસણુ ઠાકવું પછી બે દાંત બકરાના અને બે દાંત ઘેટાના લાવવા. ઘેટાના દાંત પર સોદ્ધર લગાવી એક વાસણુમાં રાખવા અને ખીજ વાસણુમાં બકરાના દાંત રાખવા. એ બે વાસણુને એવી રીતે રાખવા કે એક ઉત્તરમાં અને એક દક્ષિણમાં રહે. તે બેઉ પાત્રોની વચ્ચે પેલા ચાર દાંતવાળું વાસણુ રાખવું. પછી ઉત્તર દક્ષિણવાળાં બેઉ પાત્રોને ચામડાની ધૂણી દેવી, એટલે બેઉ વાસણુ એક ખીજની સામે ટક્કર લેશે અને વચ્ચેનું વાસણુ બેઉનો બચાવ કરશે.

પારાનો પ્યાલો બનાવવાની રીત—(૧) પારો અને કલાકને દેવમંપાના દૂધમાં ખરલ કરવાથી એક ખીજમાં મળી જશે. પછી તેનો પારાનો પ્યાલો બનાવી શકાશે. (૨) લોખંડની કઠારમાં અળસીના તેલમાં પારાને પકાવવાથી તે જળી જશે અને તેની ગમે તે વસ્તુ બનાવી શકાશે. એ પ્યાલાને સખ્ત બનાવવો હોય તો લીંછુના રસમાં થોડા દિવસ રાખવાથી સખ્ત બની જશે.

કળૂતરનું વિચિત્ર બચ્ચું—સરેક કળૂતરના માળામાં ઇડાં હોય તેના ઉપર નવસાર, કાજળ, ખીલામાનો રસ અને સરેક મેળવી જેવી આકૃતિ ચીતરવામાં આવશે તેવું વિચિત્ર બચ્ચું એ ઇડામાંથી સેવાયકું બચ્ચું બહાર નીકળતાં માલુમ પડશે.

દીવામાં જવાહીર દેખાય—ઠાળો સાપની ચર્ખાં લાવીને તેનો દીવો બાળવાથી દીવામાં જવાહીર દેખાય.

રેશમી વસ્ત્રની ચીકાશ દૂર કરવી—તેલ કે ખીજ ઠાંધ પદાર્થના ચીકણા ડાંધ રેશમી વસ્ત્ર પર પડ્યા હોય તો મેગ્નેશિયાથી ઘોવાથી તે દૂર થઈ જશે.

પૃથ્વિ ઉપર દીપમાળા—જે તોલા લોહચૂર્ણ, એક તોલો ગંધક અને અઘી તોલો કપૂર બધાને વાટી એક કપડાની પોટલીમાં બાંધી પોટલીને ઝાડની ઉચી ડાળો પર બાંધવી અને તેને સળગાવવી. જેમ જેમ હવા લાગશે તેમ તેમ તેમાંથી ઘીણુગારીઓ નીકળીને પ્રત્યેક પાંદડા ઉપર જમી જશે અને પાંદડે પાંદડે દીવા બળતા હોય એવો દેખાવ થશે. આ એક રાતના વખતનો છે.

પરિચ્છેદ ૩ જે.

શારીર વિદ્યાના તાંત્રિક પ્રયોગો અથવા જટલી વૈદ્યક.

નાકનું લોહી બંધ થાય—ગાયનું સૂકું છાણ લાવી તેને વાટીને મુખવાથી નાકમાંથી વહેતું લોહી બંધ થાય. એ જ રીતે સૂકું છાણ દાંત પર ધસવામાં આવે તો દાંતનું દર્દ મટે.

દમનો ઇલાજ—તમાકુના ગુલ લાવી પાણીમાં કુમાકુમ આખી રાત રાખવા. રહેવારે તેને કઠાઇમાં નાંખી ચૂસે અડાવવા. અંદર થોડું મીઠું નાંખવું પાણી બળીને બધી રાખ થઈ જાય ત્યારે તે જૂઠો રોજ ત્રણ માસાભાર દર્દને આપવાથી દમનું દર્દ મટે.

કાનના દર્દનો ઉપાય—આકડાનાં પાન લાવી તેને ઘી ચોપડવું અને તેને અગ્નિ પર તપાવી તેમાંથી રસ કાઢી લેવો. એ રસ કાનમાં નાંખવાથી કાનનું દરકાઈ દર્દ મટે.

વાળ સફેદ થાય—તલને ચોરના દૂધમાં વારવાર બાંજવીને સૂકવવા તે તલનું તેલ કઢાવીને કાળા વાળ પર લમાવવાથી ઘોળા થાય.

ઉડી ગએલા વાળ ઉગે—કાઈ દર્દથી કે માથાના ખોડાથી વાળ ઉડી ગયા હોય તો આખીની વિષ્ટા અને કાળાં મરી વાટીને માથા પર વારવાર લગાડવાથી ઉડી ગએલા વાળ ફરી ઉગે.

મળેલું બાળક બહાર કાઢવાનો ઉપાય—જે સ્ત્રીના પેટમાં બાળક મરી ગયું હોય અને બહાર નીકળતું ન હોય તે સ્ત્રીને પાસેર માથનું છાણ પાણી સાથે પાવાથી બાળક નીકળી પડશે.

ગર્ભ રહે—રતિવિવાસને અને જે સ્ત્રી એગંડીનાં મીંજ ખાય તે ગર્ભવતી થાય.

શારીર વિધાના તાંત્રિક પ્રયોગો અથવા જટલી વૈદ્યક. ૨૮૭

પરમીયાનો ઉપાય—ચંદનના તેલના ચાર ટીપાં દસ તોલા પાણીમાં નાખીને પીવાથી પરમીયો મટે છે.

મસા દૂર થાય—(૧) તજ, માણા અને લોધર સમભાગે લઈ તેને વાટવા. તેને મસા ઉપર લગાવવાથી મસા મટી જાય. (૨) તમાકુને ચૂનામાં વાટીને તેની ધુણી દેવાની મસા મટે.

ખનાવટી ઠેસર—મઠ કે મળને પાણીમાં ભીંજવી એક પહોર પછી તેને જીના ને જીના એક કપડામાં બાંધી દેવા. જ્યારે તેમાં અંકુર ફૂટે ત્યારે તેને હાથમાં ચૂકવી દેવા એટલે અંકુર ખરી પડશે. તે અંકુરને ઠેસડાંના ફક્તા રસમાં સાંછખાર નાખીને બે માસસુધી ભીંજવી રાખવા, એટલે ખનાવટી ઠેસર ખતશે. તેને સાચા ઠેસરની ભાવના દેવાથી તેમાં ઠેસરની સુગંધ પણ આવશે.

વમન કરવું—તડખૂયાના ફળની જડને વાટીને પીવાથી વમન થાય.

દહીની દુર્ગંધ દૂર કરવાના ઉપાયો—(૧) હરડે, લાલ ચંદન, નાગરમેથ, નાગકેશર, ખસ, લોધર અને હળદર સમભાગે લઈ શરીર-પર મસજવાથી પસીનાની દુર્ગંધ દૂર થાય છે. (૨) કઢખના પાતરાં, લોધર અને અણુનવૃક્ષના ફૂલ શરીરે ઝોળવોથી દુર્ગંધ નષ્ટ થાય છે. (૩) દાડમની છાલ, મધ, લોધર અને કમળને સમાન ભાગે લઈ શરીરે ઝોળવાથી સ્ત્રીના શરીરની દુર્ગંધ નાશ પામે છે.

મુખરંજન—(૧) આંબા અને જંબૂતી ગોટલી, કાકડાસીંગી અને મધ મેળવી રાત્રીને સમયે પુરવ મુખમાં રાખે તો દુર્ગંધ નાશ પામી મુખ સુગંધી થાય. (૨) જે સ્ત્રી પ્રભાતમાં જાડામાંસી, ઠેસર અને કુષ્ઠ ત્રણેનું ચૂર્ણ મધમાં ચાટે છે તે સ્ત્રીનું મુખ પંદર દિવસમાં સુગંધી બને છે. (૩) કુંદનું ચૂર્ણ, મધ, ઘી અને તાલીમખાનનાં ખીજ એનું નિત્ય સેવન કરે છે તેનું મુખ સુગંધી બને છે. (૪) તથા, જલદળ અને સોપારી ખાવાથી અને ઠંડું પાણી પીવાથી મુખની દુર્ગંધ દૂર થાય.

વદનની કાન્તિ વધે—(૧) શીમળાના વૃક્ષના કાંટા આઠ દિવસ દૂધમાં વાટી સ્ત્રી વા પુરવ મુખ પર લેવ કરે તો તેના મુખની કાન્તિ વધે. (૨) કાળાં મરી અને ગોરાચન વાટીને મુખ પર લગાવવાથી સ્ત્રીના મુખ ઉપરના ખાલ દૂર થાય છે. (૩) અણુન વૃક્ષની છાલ અને મળ-દનું ચૂર્ણ મધમાં મેળવી ત્રણ દિવસસુધી મુખ પર લેવ કરવાથી મુખ નિર્મળ બની જાય છે. (૪) મનસીલ, લોધર, એલિ હળદર, સરસવ સમ-ભાગે લઈ પાણીમાં વાટી લેવ કરવાથી મુખની સ્વામતા દૂર થાય છે.

દેશરંજન—(૧) ચણાડીનાં ખીજનું ચૂર્ણ, કુષ્ઠ, એલાયગી અને દેવદાર એ સમભાગે લઈ તેનું ચૂર્ણ એક દિવસ ભાંગરાના રસમાં પલાળી વાળ ઉપર ચોળવાથી વાળ કાળા થાય. (૨) એ ચૂર્ણને ચારગણા તેલમાં ઢાંચળ અગ્નિથી પકાવી વાળને લગાવવાથી વાળ કાળા થાય. (૨) કાકભાચીનાં ખીજ અને કાળા તેલનું તેલ કાઢી વાળને લગાવવાથી વાળ કાળા થાય. (૪) સતાવરી, કાળા તેલ, ગોરોચન અને કાકમુખાને વાઢી વાળ પર લેપ કરવાથી ધોળા વાળ કાળા થાય છે.

ધન્દ્રલુપ્ત દૂર થાય—કેસર અને કાળાં મરી તેલમાં વાઢી માથે લેપ કરવાથી ધન્દ્રલુપ્ત રોગ મટે અને માથે ટાલ પડી હોય તે દૂર થાય. વાળ વધે—તેલનાં ફૂલ, ગોખર, લવણ અને ગાયનું ધી વાઢીને સાત દિવસ માથે લેપ કરવાથી વાળ બંદુ વધે છે.

વાણકરણ—(૧) અગ્નિની નક્ષત્રમાં વડની ડાંખળા દૂધની સાથે વાઢીને પીવાથી બળની વૃદ્ધિ થાય છે. (૨) પુષ્ય નક્ષત્રમાં ઉખાડેલું શ્વેત આંકડાનું મૂળ ગાયના દૂધમાં વાઢી સાત દિવસ પીવાથી વૃદ્ધ-પણું તરણ થાય છે. (૩) આમળાના રસમાં આમળાને બાવના દઈ તે ધી, સાકર તથા મધમાં રાત્રે ખાવાથી વીર્યવૃદ્ધિ થાય છે. (૪) કૈવલ્યનાં ખીજ, સાકરિયોખા અને સુલહી ધી તથા મધમાં ચાટવાથી તે ન પચે ત્યાં-સુધી કૃશ મનુષ્ય પથ્થુ સ્ત્રી સાથે રમણ કરી શકે છે. (૫) વિદારીકંદને દૂધમાં વાઢી ધી સાથે એક તોલાભાર સેવવાથી વૃદ્ધ પથ્થુ તરણ થાય છે. (૬) ધીમાં સતાવરીનો રસ મેળવી ચારગણા દૂધમાં પકાવી તેમાં સાકર, મધ, પીપર અને સતાવરી નાંખી ખાય તો પુષ્ટ થાય.

મદનમોહક—ભાંગનાં પાંદે અને ખીજ ધીમાં શેકી, તેમાં સુંદ, મરી, પીપર, ત્રિફળા, કુષ્ઠ, ભાંગરો, ધાણા, વજ, તાલીસની છાલ, હટફળ, નાગકેશર, અજમોદ, અજવાયન, સુલહી, મધુક, મેથી, કાળું તથા ઘોળું જીરું સમભાગે લઈ તેનું બારીક ચૂર્ણ કરવું. સાકરની ચા-સણી, ઘી, મધ તેમાં મેળવી લાકુ બાંધવા. તે ઉપર ઘીમાં શેકેલા તેલનું ચૂર્ણ લગાડવું તથા તેજ એલાયગી કપૂરથી તેને સુગંધી બનાવવા. તેને રીઠા વાસણમાં રાખી રોજ એક લાકુ (સોપારી જેવડો) ખાવો. તેથી શ્વેતરોગ ભય દૂર થાય, નિદ્રાગિનિ વધે, પુષ્ટતા આવે, કાસ, શ્વેત, આમ-વાત, સંપ્રદણી છત્યાદિ નાશ પામે અને કામની વૃદ્ધિ થાય.

અનંગસુંદરો વટિકા—બે પલ્લ શુદ્ધ પારો, બે પલ્લ શુદ્ધ ગંધક, એક ઈર્ષ સોનાના વરણ, એક પળ અબ્રકમરમ, ૬૪ માસ તાત્રમરમ

એ બધાને પંચામૃતમાં ખરલ કરવા. ૧૧ દિવસ ગજપુટમાં મૂકી એક દિવસ આંચ દેવી અને બધી ઠરી ગય એટલે તેને ઠાંકી બોરની ખરાખર ગોળી બાંધવી. તેનું સેવન કરવાથી કામવૃદ્ધિ થાય છે.

મદનોદય રસ—કૌવચનાં ખીજ, તાલીમખાનાનાં ખીજ અને કાળા તલ સમભાગે લઈ ગોખર અને અડદના લોટમાં મેળવી, તેમાં થોડી અમ્મક બરમ મેળવી બધાના જોટલી સાકર મેળવવી. તેને એક ઠંધું જોટલા પ્રમાણમાં ગાયના દૂધ સાથે સેવવાથી વીર્યવૃદ્ધિ થાય છે.

ધોનિસંકોચનના ઉપાયો—(૧) ધાવડીનાં ફૂલ, ત્રિફળાં, જાંબુની છાલ, લોહસાર, ધી અને સુવહડીનો મદનમંદિરમાં લેપ કરવાથી મંકોચન સિદ્ધ થાય છે. (૨) શિશ્મારસ અને રૂદ્રાક્ષનાં બીજોનો ધોનિમાં લેપ કરવાથી મંકોચન થાય છે. (૩) અશ્વગંધનો ધોનિ પર લેપ કરવાથી તે બાઢ થાય છે.

દ્રાવણના પ્રયોગો—(૨) કચૂરા, પીપર, મધ, પારો અને કપૂર / એનો કામધ્વજ પર લેપ કરી પુરૂષ રતિ કરે તો સ્ત્રી સ્ત્રીમૃત થાય. (૩) છાંખીરી લીંબુમાં સ્વેત પુનર્નવાનું મૂળ રાખી તે ખાંધીને સ્ત્રીને સુધાડતાં જ તે દ્રવીભૂત થાય છે. (૪) લાંગલીમૂળને જળમાં વાટી હાથે લેપ કરવાથી હાથને અડકતાં જ સ્ત્રી દ્રવીભૂત થાય છે. (૫) કાળાં મરી, ધતૂરનાં ખીજ, પીપર અને લોધર એ બધાને વાટી મધમાં મેળવી કામધ્વજ પર લેપ કરવાથી રતિયુદ્ધમાં કડીન સ્ત્રી પશુ પરાજીત થાય છે.

ઇંદ્રિયવૃદ્ધિના પ્રયોગો—(૧) લોધર, કેસર, અશ્વગંધ, પીપર, ચાલપણી એ બધાને તેલમાં પકાવી લિંગને તેનો લેપ કરવાથી તે વૃદ્ધિ પામી પુષ્ટ થાય છે. (૨) સુવરની ચરખી મધની સાથે ચોપડવાથી ઇંદ્રિયવૃદ્ધિ થાય છે. (૩) મેંસનું માખણકૃતિયા સુશણનું ચૂર્ણ મિલાવી એક વાસણમાં રાખી અનાજના ઢગલામાં દાટવું. સાત દિવસ પછી તેને ઠાંકી ઇંદ્રિય પર એક માસ સુધી ચોપડવાથી વૃદ્ધિ પામે છે. (૪) પીપર, સીંધાલૂણ, દૂધ અને સાકરનો લેપ કરવાથી કામધ્વજ દૃઢ થાય છે. (૫) જટામાંસી, ગહેડા, કુદ, અશ્વગંધ, યનાવરી તેલમાં પકાવી લેપ કરવાથી કામધ્વજ રચૂલ થાય છે. (૬) કાળી વિખણકાન્તાનું મૂળ ખેંચના લાકડાથી ગ્રહણ કરી કાળા સૂતરથી કમરે બાંધવાથી કામધ્વજ દૃઢ થાય છે.

સ્તનવૃદ્ધિના ઉપાયો—(૧) ગજપીપર, અશ્વગંધ અને વગરને સમભાગે લઈ તેના ચૂર્ણને ખેંચના માખણ સાથે મેળવી સ્તન પર લગા-

વવાથી રતન દંઢ થાય છે. (૨) વજ અને દાડમની છાલને સરસીયામાં પકાવી તેનો લેપ કરવાથી સ્ત્રીના રતન પુષ્ટ થાય છે. (૩) પ્રથમ રત્ને-શનને સમયે નિયમપૂર્વક યુવતી ચોખાનું પાણી પીએ અને તેના નાસ લે તથા નિયમપૂર્વક સેવન કરે તો રતન પુષ્ટ થાય છે. (૪) શ્વેત મોઢનાં ફૂલ કાળા ગાયના દૂધમાં વાટીને રતન પર લગાવવાથી રતન પુષ્ટ થાય છે.

ચોનિસ-રંકાર—લીંબડો, હળદર, ધી, કાળું અમર અને ગુગળ એનો ધૂપ ચોનિને દેવાથી અથવા લીંબડાના પાણીથી ચોનિને ઘોષ લીંબડાની છાલનો લેપ કરવાથી ચોનિની દુર્ગંધ નાશ પામે છે.

કેશનાશ—(૧) હરતાલ, સંખનું ચૂર્ણ, મજ્જા અને કેશડાની રાખને સમાન ભાગે લઈ જળમાં લેપ કરવાથી કેશ ખરી પડે છે. (૨) સોપા-રીનાં પાંદડાંના રસમાં ગંધક વાટી લેપ કરીને તડકામાં ઊભા રહેવાથી નકામા કેશ ઉડી જાય છે. (૩) હુકાળ જન્મેલા બેંસના બચ્ચાનું છાથ એરંકાના પાનમાં લગાડી બાંધવાથી અને પછી ગરમ પાણીથી ઘોવાથી વાળ જડમાંથી ખરી પડે છે.

નષ્ટપુષ્પપ્રાપ્તિ—(૧) કખૂતરની વિષ્ટા મધમાં મેળવી પીવાથી સ્ત્રી જરૂર રજસ્વલા થાય છે. (૨) લીલી ધરો અને ચોખા વાટીને પીવાથી સ્ત્રી રજોવતી થાય છે.

રક્તનિવારણ—(૧) આંબળાં, હરડે, રસાજનનું ચૂર્ણ જળમાં પી-વાથી જે સ્ત્રીની ચોનિમાંથી રક્ત વહેતું હોય તેનું નિવારણ થાય છે. (૨) યરપુખાનું મૂળ ચોખાની સાથે વાટી પીવાથી અધિક રક્તસ્રાવ શાન્ત થાય છે. (૩) દૂધમાં લાલ ચંદન અને ધી પીવાથી પિત્તવિકારથી વહેતું રુધિર બંધ થાય છે. (૪) અશોકની છાલ અને વજથી સિદ્ધ કરેલું દૂધ પીવાથી વહેતું લોહી અટકે છે.

કંઠસુધારણ—(૧) હળદર, વજ, કેટ, પીપર, અજવાયન, કાળાં ખરી, સોંધાગુણ, અને સુંઠનું ચૂર્ણ કરી તેને મધમાં વાટી સાત દિવસ ખાવાથી કિન્નરી સમાન કંઠ મધુર થાય છે. (૨) બહેડાં, પીપર, સુંઠ, તજ અને સોંધવ સમભાગે લઈ ગોમૂત્રમાં પાન કરવાથી કિન્નર સમાન કંઠ થાય છે. (૩) સુંઠ અને સાકર મધની સાથે મેળવી તેની ગોળા કરી સેવન કરવાથી સ્વર કોકિલા સમાન તીવ્ર થાય છે. (૪) નિર્ગુડીના મૂળનું ચૂર્ણ તજના તેલ સાથે ચાટવાથી કંઠસુદ્ધિ થાય છે.

નેત્રવિકારનાં દર્દો—(૧) વર્ષાઋણમાં મૂળ સાથે કાકમાચી લાવી તેલમાં પકાવી એક માસ ખાવાથી દષ્ટિનું તેજ વધે છે. (૨) શ્વેત

પુનર્નવાનું મૂળ ધીમાં વાટી આંજવાથી આંખમાંથી પાણી વહેતું બંધ થાય છે અને એ જ મૂળ દારૂદળદરની સાથે આંખમાં આંજવાથી કાષ્ઠ પ્રકારનો નેત્રરોગ થતો નથી. (૩) મધની સાથે સોનામુખી વાટી આંખમાં મેળવવાથી કુલુ મટે છે. (૪) હરડે, વજ, કુદ, પીપર, કાળાં મરી, બહેડાંનાં મીઝ, શંખનાભિ અને મનશીલ સમભાગે લધ બકરીના દૂધમાં વાટી લગાવે તો આંખમાંનો અર્બુદ રોગ—આંખની અંદર થતો ફોક્સો મટે છે. (૫) ત્રિફળાનું ચૂર્ણ અંધાસમયે ઘી અને મધ સાથે ખાય તેના નેત્રવિકારો મટે છે. (૬) કાળાં મરીને સારી રીતે વાટી તેની ગોળી કરી તે ધસીને આંખમાં લગાવવાથી રત્નાધિજાપણું દૂર થાય છે. (૭) બકરીના મૂત્રમાં ભોંયઆંખજાનું મૂળ વાટી તેની ગોળી બનાવી તે ધસીને આંખજુની સાથે લગાવવાથી કુલુ મટે છે.

કર્ણરોગના ઉપાયો—(૧) દરામુળનો કાઢો એક શેર તેલમાં પકાવી જ્યારે માત્ર તેલ રહે ત્યારે છિતારી બેલું. તેથી કાનનું બકેરાપણું દૂર થાય છે. (૨) લીલા આકડાનું મૂળ કાંજીમાં મેળવી તેલમાં પકાવી કાંધક મરમ મરમ કાનમાં નાંખવાથી કાનની અંદરનાં જીવડાં નાશ પામે છે. (૩) તંગર અને પલાશનું મૂળ ચાવવાથી અથવા તેનો રસ કાનમાં નાંખવાથી કર્ણરોગ મટે છે. (૪) મનસીલ, અપામાર્ગના મૂળનું ચૂર્ણ મધમાં મેળવી ખાવાથી બકેરાપણું શાન્ત થાય છે. (૫) હરતાળ, આંખળાં, લસણ વાટી તેથી ચારમણું તેલ લધ તેલથી ચારગાણું દૂધ નાંખી તેને પકાવવું. જ્યારે માત્ર તેલ રહે ત્યારે છિતારી બેલું. એ તેલ કાનમાં નાંખવાથી બકેરાપણું શાન્ત થાય છે.

દાંતના રોગના ઉપાયો—(૧) આંબલી, જવંતી, શરપુ ખા, કચેરનું મૂળ એ બધાને દાંતે લગાવવાથી દાંત હાલતા હોય તો દઢ થઈ જાય છે. (૨) હરડેનું ચૂર્ણ અને મધ તાંજાના વાસણમાં થોડી વાર પકાવવું. તેની ગોળી બનાવી દાંતમાં રાખવાથી દાંતનાં જીવડાં નાશ પામે છે. (૩) ચણેડીનું મૂળ કાને બાધવાથી દાંતના કીડા નાશ પામે છે. (૪) એક રૂપિઆમાર પારો લીંબુના રસમાં મર્દિત કરી પછી તેને લીંબુમાં રાખી વસ્ત્રમાં બાંધી ત્રણ દિવસ દૂધમાં પકાવવો. પછી લીંબુમાંથી તે કાઢી તેની ગોળી કરવી. તેમાં કાળાં મરી, આકડાનું દૂધ અને હરતાળ સારી પેઠે વાટી, તેની ગોળી કરી વસ્ત્રમાં ત્રણ દિવસ બાંધી રાખવી. તેને મધના વાસણમાં રાખવી. એ ગોળી દાંતે ધસવાથી

દાસતા મમે તેવા દાંત મળજૂત થાય છે. (૫) બકુલનાં બીજ મરમ પાણીની સાથે વાટી હતિ લગાવવાથી દાંત મળજૂત થાય.

વિપનિવારણ—વિગ અનેક પ્રકારનાં છે. તે ખાવામાં આવી જવાથી ઉત્તરી, મૂર્છા, અતિસાર, શલ્લ, કંપ, ખાંસી, શ્વાસ, દાહ, મદ્-ગદ્ સ્વર ઇત્યાદિ થાય છે. તેના ઉપાયો—(૧) સદેવીનાં પાંદડાં તથા મૂળ અને દેવદાસી અથવા વિષ્ણુકાન્તાનું મૂળ મનુષ્યના મૂત્રમાં વાટીને તેનો નાસ લેવાથી વિષ દૂર થાય છે. (૨) બ્રહ્મદંડીનું મૂળ મધની સાથે ખાવાથી અથવા છાયામાં સૂકવેલું એરંડાનું મૂળ મુખમાં રાખવાથી વિષ દૂર થાય છે. (૩) ટંકણ અને દેવદાસી પાનમાં કે પાણીમાં આપવાથી વિપનિવારણ થાય છે. (૪) રેવતી નક્ષત્રના ચંદ્રમાં શિરીયની ડાંખળી લાવવી. તેને ધસીને શરીરે ચોપડવાથી વિષ નાશ પામે છે. (૫) સ્વેત વિષ્ણુકાન્તાનાં ફળ અને મૂળને વાટી તેનું પાન કરવાથી વિષ દૂર થાય છે.

સર્પવિપનિવારણ—સર્પ અનેક જાતના છે અને બધી જાતના સર્પોના વિપનું નિવારણ થઈ શકતું નથી. જે સર્પ બ્રૂમખ, હોહ-મસ્તક, જાંગ, નેત્ર, જમર, મદન, કંઠ, હથેળી, તાળવું, ખેડ રતનની વચ્ચે, બગલ, લિંગ, અંડકોષ, નાભિ એ મર્મસંધિઓમાં કરડે છે તે માણસ જીવતો નથી. રવિ, મંગળ અને સનિવારે કિંવા આઠમ, પાંચમ, અમાસ, પુનમ કે ચૌદસે, કિંવા કૃત્તિકા, શ્રવણ, મૂળ, વિશાખા, બરણી વ્રજે પૂર્વા, મિત્રા, આશ્લેષા નક્ષત્રમાં, કિંવા મધ્યાહને દિનરાતની મેધિને સમયે કિંવા મધરાતે કરડ્યો હોય તો તેનું નિવારણ થતું નથી. જ્યાં સર્પ કરડે ત્યાં ચક્રાકાર થઈ જાય, કિંવા જાંણુ જેવો કાળો ડાઘ પડી જાય, નીલ, સ્વેત કે લાલ વર્ણની આમડી થઈ જાય તો તે માણસ પણ જીવતો નથી. જેને પીસાજ થવા લાગે, હૃદયમાં શલ્લ કે દાહ થાય, નાડીઓ તૂટવા લાગે, આંખો લાલ કે લીલી થઈ જાય તેનો પણ બચાવ થતો નથી. જેને શીતળ પાણી છાંટવાથી રોમાંચ ન થાય, જેને દંશમાં વેદના થતી હોય અથવા જેણે દંશમુગ દેખ્યું ન હોય, જે ચંદ્ર, સૂર્ય કે તારાને દેખે નહિ તે પણ જીવતો નથી. છર્તા હિપાયો કરવા જેઠાએ. (૧) શોધેલો પારો, મંધક, હળદર, ટંકેણુ જરાજર લઈ દેવદાસીના રસમાં વાટી એક ઈર્ષ જેટલી માત્રા મનુષ્યના મૂત્રમાં લેવી. (૨) સ્વેત વિષ્ણુકાન્તાનું મૂળ, દેવદાસીનું મૂળ, જળમાં વાટી નાસ દેવાથી વિપનિવારણ થાય છે. (૩) દહીં, માખણ, પીપર, આદુ, કાળાં મરી, કુટ

અને એથી આઠમા ભાગ જેટલો સિંધવ લાઇ સેવન કરવાથી વિપનિ-
વારણ થાય છે. (૪) પાણીની સાથે ટંકણ પીવાથી અથવા મનુષ્યના
મૂત્રની સાથે સિંધવ પીવાથી વિપ નાશ પામે છે. (૫) ઠંડી તુમડીનું
મૂળ એક વાર ગોમૂત્રમાં ભાવિત કરી તેની ગોળા બનાવી છાયામાં સૂક-
વવી. તેને ગોમૂત્રની સાથે પીવાથી અને લેપ કરવાથી વિપ દૂર થાય છે.
(૬) જૂના ઘીમાં હળદર મેળવી પાનાથી રથાવર જંગમ વિપ દૂર થાય
છે. (૭) ઘાળા ચણોડીનું મૂળ મુખમાં રાખવાથી અને પુષ્પ નક્ષત્રમાં
હિખાડેલા એના મૂળનો નાસ લેવાથી વિપ નાશ પામે છે. (૮) કેસર,
લાખ, લોધર, મનસીસ અને ગોરોચનની ગોળા બનાવી લેપ કરવાથી
રથાવર જંગમ વિપ નાશ પામે છે.

દૃશ્વિકવિપનિવારણ—(૧) શિરીષનાં બીજ, ગોમેદ, દાડમનું
મૂળ, આઠડાનું દૂધ એનો ધૂપ વીંછીના વિપને મટાડે છે. (૨) મેર,
કબૂતર, સુરેષો એ બધાની વિષ્ટા અને આઠડાનું મૂળ એનું ચૂર્ણ કરી
તેનો ધૂપ દેવાથી અથવા લેપથી વીંછીની વેદના મટે છે. (૩) હળદરના
ચૂર્ણનો ધૂપ દેવાથી વીંછીનું વિપ ઉતરે છે. (૪) ઘી અને સિંધવ
પીવાથી અથવા આઠડા અને ધતુરાના મૂળને પાણી સાથે પીવાથી
વીંછીનો દંશ મટે છે. (૫) હિંગનો લેપ દંશ ઉપર કરવાથી મટે છે.
(૬) ઘી અને આઠડાના દૂધનો લેપ કરવાથી દંશ મટે છે.

કાનખણ્ડુરાના વિપનું નિવારણ—દીવાનું બચેલું તેલ દંશ ઉપર
લગાવવું અથવા યુગળનો ધૂપ દહી પછી આઠડાનાં પાંદડાં બાંધવાં.

ઉદરનું ઝેર ઉતારવાના ઉપાયો—(૧) મનમીલ, હરતાળ, કુષ્ટ
એને નિર્ગુડીના રસમાં ભાવિત કરી પાન કરવાથી ઉદરનું વિપ ઉતરી
જાય છે. (૨) સરસવ, કેસર અને છાસ સમભાગે લાઇ ઘી સાથે પીવાથી
ઉદરનું વિપ ઉતરે. (૩) આંબલીના ફળ સાથે ધરના ધુમાડીયા પર
આઠડી ઠાળળી લઈ વાટી સાત દિવસ જૂના ઘી સાથે આટે તો ઉદ-
રનું વિપ ઉતરી જાય.

શ્વાનવિપનિવારણ—(૧) શિરીષનાં બીજ ચોરના દૂધમાં વાટી
લેપ કરવાથી કુતરાનું વિપ ઉતરે. (૨) અપામાર્ગનું મૂળ મધ સાથે
આટવાથી કુતરાનું ઝેર ઉતરે. (૩) કુઠડાની વિષ્ટાનો લેપ કરવાથી વિપ
ઉતરે. (૪) હડકાના કુતરાના વિપ પર કુંવારપાઠાના જતા સીંધાહુણુમાં
ઠાંધક ગરમ કરીને ત્રણ દિવસ બાંધવાથી વિપ ઉતરી જાય.

વ્યાધિવિપનિવારણ—વાધ, ચિત્તો, રોજ, ગેડો, ઇત્યાદિ રાત્રી જાનવર કરવાથી વિષ ચડ્યું હોય તેના ઉપાયો:—(૧) શ્વેત પુનર્નવાના મૂળનો લેપ કરવાથી વિષ દૂર થાય છે. (૨) વાયવિઙ્ગને પીવાથી વિષ ઉતરે છે. (૩) ધતુરાનાં પાંદડાંનો અર્ક અને ત્રિકટુ પીવાથી વિપનિવારણ થાય છે. (૪) લોખંડો, વજ અને શમી-ખીજડાની છાલનો લેપ ગરમ જળમાં કરવાથી કોઈ જંગલી પ્રાણીના નખ કે મુખનું ઝેર લાગ્યું હોય તો ઉતરી જાય છે.

કીટવિપનિવારણ—(૧) તલ, સરસવ, કુદ. કરંજનાં ખીજ એના લેપથી સર્વ પ્રકારના કીડાનું વિષ હડી જાય છે. (૨) એરડીયાનો લેપ કરવાથી કીટવિપનું નિવારણ થાય છે. (૩) દળદર, દેવદાર, મજીક અને નાગકેશરનો લેપ કરવાથી કોડનો રોગ મટે છે.

જંતુવિપનિવારણ—વાંઝીયા કંઠોડીનું મૂળ પાણીમાં વાટી લેપ કરવાથી જંદર, ખીલાડી, વોંછી આદિ જંતુઓના નિવંધનું નિવારણ થાય છે.

ઉપવિપનિવારણ—ચોર, આકડો, ધતુરો, ઇંછેર, લાંગલી, જમાલગોટા, સુરમેા, કુષ્ઠ, ચણોદી, મહાકાલસતા એ ઉપવિષ કહેવાય છે. તેનું ઝેર ચડ્યું હોય તેના ઉપાયો:—(૧) ધી અને હરડેનું સેવન કરવાથી કંછેરનું વિષ દૂર થાય છે. (૨) લોખંડાનાં પાંદડાં અને ધીનું સેવન કરવાથી ઉપવિપનું નિવારણ થાય છે.

કૃત્રિમવિપનિવારણ—(૧) પીપળાંમૂળ દૂધમાં વાટીને ખાય તો મનુષ્યનું વિષ નાશ પામે છે. (૨) ઈલાયચી, તાલીસપત્ર, સુંઠ, પીપર, કાંજાં મરી, જીંડ સમભાગે લઈ જમણી સાકર મેળવી ખાવાથી કૃત્રિમ વિપનું નિવારણ થાય છે.

યોગજ વિપનિવારણ—તેલ, કપૂર અને લોખંડના યોગથી યોગજ વિષ થાય છે. નાળીયેરનું મૂળ અને કપૂરના યોગથી યોગજ વિષ બને છે. કાંજાં મરી અને કડવી તુંગડીના મૂળના યોગથી યોગજ વિષ થાય છે. ઉપાયો:—(૧) મધ અને ધીની સાથે કાકમાચીનો રસ પીવાથી યોગજ વિપનું નિવારણ થાય છે. (૨) અપરાજિતા, નાગકેશર અને મુડીના પાનથી વિષ દૂર થાય છે.

લીલામાના વિપનું નિવારણ—લીલામાના તેલથી શરીરે દોઢલા થાય છે. તલ અને માખણનો ઠંદક લગાવવાથી આરામ થાય છે અથવા લોખંડાનાં પાનને વાટી લેપ કરવાથી તેના વિપનું નિવારણ થાય છે.

શારીર વિદ્યાના તાંત્રિક પ્રયોગો અથવા જટલી વૈદક. ૨૯૫

ધતૂરાના વિધનું નિવારણ—પવાડીયાનું મૂળ ચાર માસા જેટલું પાણીમાં વાટીને પીવાથી ધતૂરાનું વિષ ઉતરે.

કીડા બહાર નીકળે—હટના મૂત્રમાં ૩ જીંજવીને ચાંદાવાળા જળાએ મૂકવાથી તેમાં જો કીડા હોય તો બહાર નીકળી આવે.

અફીણનું ઝેર ઉતરે—ગડુ અશીષ ખાવાથી ઠેક ચડે. હોય તો સૂતાશનાં પાંદ વાટીને તેનો રજૂ પાવાથી ઠેક ઉતરે.

માથામાં વેગ આવે તેનો ઉપાય—રાઇ, વજ અને અશીષ વાટીને તેનો માથે લેપ કરવાથી વાયુને લીધે માથામાં વેગ આવતા હશે તો મટશે.

આધાશીશીનો ઉપાય—ઘાળી ગાયનું ધી અને સુરોખાર વાટીને તેનો નાસ લેવાથી આધાશીશી મટે.

ખીલ મટવાનો ઉપાય—સરસવ, સીધવ અને વજ સમભાગે લઈ મ્હોં પર લેપ કરવાથી ખીલ મટે.

મૂત્રકૃમ્મનો ઉપાય—એક પૈસાખાર સાજખાર લઈ તેને છાશમાં વાટવો. તે પીવાથી મૂત્રકૃમ્મ કે પથરી મટશે.

ગળત કોઠનો ઉપાય—સ્વેત કાથો અને જવત્રીને ૮૦૦૦ નાગર-વેલનાં પાનના રસમાં ખરલ કરવાં અને તેની મોટા ગ્રમાણુની ગોળી કરી રાગીને આપવી અને પડદામાં તેને રાખવો. એ ગ્રમાણુ ૨૧ દિવસ કરવાથી ગળત કોઠ મટે.

નાસુરનો ઉપાય—પીળી કોડીની ભરમમાં મરી અને રાખ મેળવી ગાયના ધીમાં વાટી લેપ કરવાથી નાસુર મટી જાય.

હોઠકીનો ઉપાય—પા રૂપિયાખાર રાખ લઈ તેને જરા સેકી પાણીમાં વાટીને પાછ દેવાથી હોઠકી જલ થઈ જશે.

આગથી દાઝવાનો તાત્કાલિક ઉપાય—સુનાનું પાણી અને વ્યાસલેટ અથવા ખોપરેલ એકઠાં કરી કોઈ આગથી દાઝનું હોય તેને લગાડવાથી ઘુરત ઠંડક થશે.

હસ્તસામુદ્રિક વિદ્યા અથવા પામીસ્ટ્રી.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

હાથની બાહ્ય પરીક્ષા.

જુદા જુદા આકારના હાથ—હાથની આંગળીઓના આકાર ઉપરથી હાથના જુદા જુદા આકારો સાત્ત્વકારે દરાવ્યા છે અને તેને આધારે તેનું જીવન જીવન દર્શાવવાનું કરાવેલું છે. (૧) અણીદાર, (૨) પહોળો,

(૩) ચોરસ, (૪) મિશ્ર. બાજુએ આપેલું ચિત્ર મિશ્ર હાથનું છે જેમાં જુદા જુદા આંગળીઓના આકાર જુદા જુદા છે. પહેલી આંગળી અણીદાર છે, બીજી ચોરસ છે, ત્રીજી પહોળી છે અને ચોથી અણીદાર છે. અણીદાર આંગળીનો નખ લાંબો, ચોરસનો નખ લમ્બમ ચોરસ અને પહોળીનો નખ ઉપર જતાં પહોળો અને નીચે જતાં સાંકડો હોય છે, એને આધારે આંગળીઓનો અને હાથનો પ્રકાર નિશ્ચિત થાય છે. (૧) અણીદાર આંગળીવાળા હાથનો માણસ ઉત્સાહી, ઉતાવળીઓ અને એકદમ ઠાપ્પથી પ્રેરિત થઈ જાય તેવો હોય છે. કલ્પના અને સૌંદર્યને તે ઉપાસક હોય છે. તે કાવ્યપ્રિય, ધર્મરતિ અને લાગણીવાળો હોય છે. બધા સદગુણો અતિશય પ્રમાણમાં હોય તો તે દુર્યોધન નીવડે છે; તેથી એવો માણસ અતિશયતાને યોગે, ઉદ્વેગ, અતિશયોક્તિ કરનાર, અસત્યવાદી અને દંભી પણ હોય (૨) ચોરસ આંગળીવાળા હાથનો માણસ નિયમિત વ્યવસ્થાને ચાહે છે. તેનામાં તર્કશક્તિ, સત્તાને તાબે

[આકૃતિ ૧૨૮]

ધમને વર્તવાનો ગુણ, કલાની ઉપાસના અને સારા મથો વાંચવાની રૂચિ હોય છે અતિશયતાને યોગે એવો માણસ અસમિધ્ય, માંકડા વિચારનો અને જુદાની બને છે. (૩) પદોળા આંગળાઓવાળો માણસ કામ કરવાના ઉત્સાહવાળો અને વ્યાયામ ઉપર પ્રીતિ રાખનારો હોય છે. શારીરિક કામ કરવાથી જ તેને આનંદ થાય છે. શિકાર, રમત-ગમત, એ-જનીયરીંગ, આકાશમાં ઉડે ચડવું એવી તે ખુશ થાય છે. નવરા એસવું તેને અમતું નથી અતિશયતાથી તે સ્વાર્થી, દોષશોધક અને અનીતિમાન બને છે. (૪) ખિન્ન એટલે જુદી જુદી જાતની આંગળાઓ એક જ દાથે ધરાવનાર માણસ એકી સાથે ધણા ધધા કરે છે, તેને વિવિધતા બહુ ગમે છે અને જો તેનો અંગુરો નાનો હોય તો દોષ પછુ કાર્ય સારી રીતે પાર પાડી શકતો નથી. તેને ધણી વસ્તુઓનું જ્ઞાન હોય છે, તે માટે તે નામના પછુ મેળવે છે. તેનામાં નિશ્ચયશક્તિ સારી હોય છે.

નરમ અને કઠણ હાથ—કઠણ હાથવાળો માણસ ઉત્સાહી, ખંતીલો તથા કાર્યપ્રેમી હોય છે અને નરમ હાથવાળો માણસ સુખ-વિલાસી, કલ્પનામાં રાચનારો અને લાગણીવશ થનારો હોય છે. એવા માણસો વહેવાર કાર્યશક્તિ ભરાવતા નથી પણ પોતાની યોજના પ્રમાણે ખીમળોને કામ કરવા તેઓ કહે છે. નરમ અને કઠણ હાથવાળા માણસો હોય અને બેઉનાં આંગળાં અણીદાર હોય તો બેઉના સ્વભાવ તથા શક્તિમાં તફાવત હોય. બેઉ કલ્પના અને સૈદ્ધર્થના ઉપાસક હોવા છતાં કઠણ હાથવાળો પોતાની કલ્પનાની કે મુદરતાની વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરશે, જ્યારે નરમ હાથવાળો માણસ દલિપત સૈદ્ધર્થથી આનંદ પામશે અને વધુ ને વધુ કલ્પનાઓ દોડાવશે પણ તે પ્રાપ્ત કરવા મથન નહિ કરે એ જ રીતે દરેક પ્રકારના હાથના ગુણમાં હાથની કઠણાશ અને નરમાશ પણ વિવિધ પ્રકારે અસર નીપજાવે છે.

હથેળી અને આંગળીઓ—હથેળી શારીરિક સ્થિતિનું દર્શન કરાવે છે અને આંગળાઓ માનસિક સ્થિતિનું દર્શન કરાવે છે જો હથેળી આંગળાઓ કરતાં વધારે લાંબી હોય તો તે માણસની શારીરિક સ્થૂળ શક્તિ માનસિક શક્તિ કરતાં વધારે સમજાવી અને તેનું જીવન સ્થૂળતાથી જ જરેણું નીચડે. જો હથેળી કરતાં આંગળાઓ લાંબી હોય તો તે માનસિક જીવન જીવે અને તેના મનસને આધારે જ તે બધી

વ્યવસ્થા કરે. એવા માણસો નાની બાબતોથી પણ અકળાઇ જાય તેવા અને અત્યંત ટીકાકાર હોય છે. લાંબી હથેળાવાળા માણસો અધીરા અને ઉતાવળા હોય છે અને કોઇ પણ બાબતની વિગતોમાં ઉઠા ઉતારો વિના નિશ્ચય બાંધી નાંખનારા નીવડે છે. જો આંગળાં અને હથેળાની લંબાઇ સમાન હોય તો તેવો માણસ બધી બાબતોમાં તપાસીને ન્યાય કરનારો તથા વિશ્વાસુ નીવડે.

આંગળીઓ—આંગળીઓ વાંકી ચુંકી અને બેડોળ હોય તો તે ધરાવનારા માણસો ખરાબ હોય છે ખૂની માણસોનાં આંગળા બેડોળ હોય છે. જેની મધ્યમા આંગળી વાંકીચુંકી હોય તે માણસ ખરાબ હોય છે.

અંગૂઠો—મોટા અંગૂઠાથી ૬૯ વર્તનનું, ખંત તથા નિશ્ચયશક્તિનું સૂચન થાય છે. નાના અંગૂઠાવાળો માણસ અદૃઢ મનઃશક્તિવાળો, બીજાઓથી દોરવાઇ જાય તેવો અને આત્મસંમાનવાળો હોય છે. દેવળ મૂર્ખ માણસોને બહુ નાના અંગૂઠા હોય છે અથવા બીજાકુલ હોતા નથી. અંગૂઠાનું નખવાળું ટેરવું ઇચ્છાશક્તિ દર્શાવે છે જે તેની લંબાઇના પ્રમાણ ઉપર વધુ ઓછા પ્રમાણવાળા હોય છે. જેનું એ ટેરવું બહુ નાનું હોય છે તેનામાં પોતાની ઇચ્છાના બળ જેવું કશું હોતું નથી. અંગૂઠાને બીજે વેઠો ન્યાયશક્તિ અથવા તર્કશક્તિનું સૂચન કરે છે ને એ વેઠાની બીલવણીના પ્રમાણમાં હોય છે. પહેલો વેઠો બહુ લાંબો અને બીજો વેઠો બહુ ટુકો હોય તો તેવા માણસમાં સંયમમાં રહેવાની કે રાખવાની શક્તિ બહુ હોય, પણ તેની તર્કશક્તિ ઓછી હોય છતાં જોકી માણસ માટે એટલી તર્કશક્તિ જસ થઈ પડે છે. જો બીજો વેઠો મોટો અને પહેલો નાનો હોય તો તેનામાં તર્કશક્તિ બહુ હોવા છતાં ઇચ્છાશક્તિ નહિ હોવાથી તેનાં કાર્યો ખોટાં-સાચાં નીવડે છે. આવો માણસ બીજાને શિખામણ આપી શકે પણ પોતે તે મુજબ વર્તી શકે નહિ.

પોંચા ઉપરના વાળ—જેના હાથના પોંચા બહુ વાળવાળા હોય છે તેઓ પોતાના વર્તન તથા કાર્યમાં સમાન વૃત્તિવાળા હોતા નથી અને ક્રોધી સ્વભાવના હોય છે. તદ્દન વાળ વિનાના અને સુંવાળા હાથ મૂર્ખતાનું તથા બહુકષુપણનું સૂચન કરે છે. આજ વાળથી ડહાપણ તથા વિલાસપ્રિયતાનું સૂચન થાય છે. આંગળીના ટેરવા ઉપર વાળ હોય તો તેવો માણસ ઉતાવળે કોઇ કરનારો તેમજ ઉતાવળે વહાલ કરનારો નીવડે.

નખ—સાંકડા નખવાળા માણસો ઝઢીઢીયા સ્વભાવના હોય છે. ગ્રાળ અને પુરા ઉપસેલા નખોવાળો માણસ ઉદાર તથા ઉમદા સ્વભાવનો હોય છે. નાના નખથી ગર્વ, જક્ક અને માનસિક ક્ષુદ્રતાનું દર્શન થાય છે. પહોળા અને ચપટા નખવાળો માણસ મધ્યમ સ્વભાવનો હોય છે. નખો પહોળાઈ કરતાં લંબાઈમાં વિશેષ હોય તે ધૃષ્ટ છે.

આંગળીઓની સ્થિતિ—હાથની મુઠી વાળાને ઢીલી રીતે ઉઘાડતાં જો પહેલી અને બીજી આંગળી સ્વાભાવિક રીતે સારી પેઠે છૂટી પડે તો તેનામાં વિચારની સ્વતંત્રતા હોય; ત્રીજી તથા ચોથી આંગળીઓ જો ખૂબ છૂટી પડે તો ઇચ્છા અને કર્તૃત્વની સ્વતંત્રતા સમજવી. જો બેઠે બહુ જ છૂટી પડે તો તેનામાં અત્યંત સર્ગશક્તિ અને સ્વાશ્રયીપણું હોય. મુંઠી હાથડયા પછી જો આંગળાં હથેળી તરફ નમતાં રહે તો તે માણસ પોતાની સાધારણ ધરગથ્ય છાંદગીથી સંતુષ્ટ થનારો નીવડે.

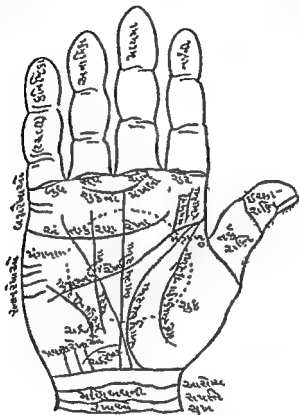
બદલાતી રેખાઓ—હાથમાંની રેખાઓ અને ચિન્હો છાંદગી-પર્વત એકસરખા રહે છે એમ સમજવાનું નથી. જીવન, વિચારો, વર્તન ઇત્યાદિ બદલાય છે તેમ રેખાઓ વગેરે પણ બદલાય છે. હાથની પરીક્ષા પ્રણયી પાંચ વર્ષને માટે જ સાચી નીવડે છે, માટે બદલાતી રેખાઓને આધારે તેની પુનઃ પુનઃ પરીક્ષા કરવી જરૂરની છે, એવું પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ સિદ્ધ કર્યું છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

પહાડો, રેખાઓ અને ચિન્હોની ઓળખ.

સાત પર્વતો—જેવી રીતે સાત ગ્રહો છે તેવી રીતે સાત પર્વતો હથેળીમાં નિર્માણ કરેલા છે. હથેળીમાં જે હયા પડતા માંસજ ભાગો દેખાય છે તે જ એ પર્વતો અથવા પહાડો છે. આ નીચે આપેલી આકૃતિમાં જ્યાં 'ચંદ્ર' શબ્દ લખેલો છે તે ચંદ્રનો પહાડ છે. તે ટચલી આંગળીની સીધી ઢાંડીએ હથેળીના નીચેના ભાગમાં આવેલો છે તે ઉપર અને ટચલી આંગળીના મુખમાં જ્યાં 'બુધ' શબ્દ લખેલો છે તે બુધનો પહાડ છે. અનામિકાના મૂળમાં 'સૂર્ય' શબ્દ લખેલો છે તે સૂર્યનો પહાડ છે. મધ્યમાના મૂળમાં જ્યાં 'શનિ' શબ્દ લખેલો છે તે શનિનો

પદાડ છે. તર્જની અથવા પહેલી આંગળીના મૂળમાં જ્યાં 'શુર' શબ્દ લખેલો છે તે શુરનો પદાડ છે. મંગળનો પદાડ બે બાગમાં વહેવારેલો

[આકૃતિ-૧૨૬]*

છે તે આકૃતિમાં મંગળ (૧) અને મંગળ (૨) એમ સખીને બતાવેલો છે. હથેળીનો ઉડાણવાળો વચ્ચેનો ભાગ એ મંગળનું મેદાન કહેવાય છે. આકૃતિમાં ઝીણા ટપકાથી તે મેદાનની મર્યાદા આલેખી બતાવી છે.

વિધવિધ રેખાઓ—‘આયુષ્ય રેખા’ અંગુડો અને તર્જની એ બેની વચ્ચેથી શરૂ થઈને શુક્રના પદાડને છેદી ઠેક કાઢાસુધી જાય છે. ઉપરના

* આ આકૃતિમાં બુધના પદાડ તપરથી નીકળીને એ રેખા અંતઃકરણ રેખા, ચરા રેખા, મસ્તક રેખા તથા જ્ઞાન્ય રેખાને છેદીને આયુષ્ય રેખાની યાત્રાએ પૂરી થાય છે તે ‘આરોગ્ય રેખા’ છે. આકૃતિમાં એ રેખાનું નામ લખવાનું રહી ગયું છે

ચિત્રમાં એ રેખા ખતાવી છે, અને બીજી રેખાઓ પણ ખતાવી છે. ‘અંતઃકરણ રેખા’ ટચલી આંખોની હેઠળ ભુધના પદાડ નીચેથી શરૂ થઈ આયુધ્ય રેખાના ઉદયસ્થાન તરફ જાય છે. ‘આરોગ્ય રેખા’ જેને ભુધરેખા પણ કહે છે તે ટચલી આંખોના મૂળ પાસેથી ભુધના પદાડ પરથી ઉદ્ભવી કાંડાના મણિમંથ તરફ જાય છે. [આકૃતિ ૧૨૯ માં આ રેખા આપી છે પણ તેનું નામ લખેલું નથી]. અંગુઠો અને તર્જની વચ્ચે ‘મસ્તક રેખા’ શરૂ થઈ ચંદ્રના પદાડ તરફ જાય છે. ‘ભાગ્યરેખા’ અથવા મનરેખા અથવા ઉર્ધ્વરેખા મણિમંથમાંથી શરૂ થઈ હથેળીની વચ્ચે થઈ સીધી વચલી આંખો તરફ જાય છે. ‘યશરેખા’ ધર્મ કરીને અનામિકાની હેઠળથી ઉદ્ભવી ભાગ્યરેખાની પેઠે નીચે જાય છે. ધણી વાર એ રેખા ચંદ્રનો પદાડ, મંગળનું મેદાન, અંતઃકરણ રેખા, અથવા આયુધ્ય રેખામાંથી પણ ઉદ્ભવે છે. ‘ચંદ્રરેખા’ એ હથેળીના નીચેના ભાગમાં હોય છે. ‘મહત્ત્વાકાંક્ષા’ ની રેખા અથવા મંગળની રેખા આયુધ્યરેખાના મૂળમાંથી જ ઉદ્ભવી શુક્રના પદાડને ઘેરે છે. ‘શુક્રની મેખલા’ એ શનિ અને સૂર્યના પદાડની હેઠળ આવેલી હોય છે. ‘મણિમંથની રેખાઓ’ હથેળીની હેઠળ કાંડાના ભાગ તરફ હોય છે જે અનુક્રમે આરોગ્ય, મંપત્તિ અને સુખની રેખાઓ લેખાય છે. ‘પ્રવાસની રેખાઓ’ ચંદ્રના પદાડ ઉપર મણિમંથની ઉપરની રેખામાંથી ઉદ્ભવેલી હોય છે. ‘સંતાનની રેખાઓ’ ચંદ્રના પદાડ પર હથેળીની બહારની દળતી બાજુએ હોય છે. ‘લગ્નની રેખાઓ’ ભુધના પદાડની બહારની દળતી બાજુએ હોય છે. ‘મંગળની રેખાઓ’ મંગળના પદાડ ઉપર મસ્તક રેખા કે આયુધ્યરેખામાંથી ઉદ્ભવે છે. ‘પ્રેરણાની રેખા’ ચંદ્રના પદાડ પર યશરેખાની બાજુએ હોય છે. દરેક મનુષ્યના હાથમાં આ દરેક રેખા હોય છે જ એમ સમજવાનું નથી. કેટલાકમાં કોઈ કોઈ હોતી નથી અને કેટલાકમાં બહુ ઝાંખી રેખાઓ હોય છે. જ્યારે કોઈ રેખાઓ ન હોય ત્યારે લાચમાંની બળવાન રેખાની તે રેખા ઉપર છાંયા પડેલી સમજવી.

બેઉ હાથની રેખાઓ—આર્થ મામુદ્રિક વિદ્યાને અનુસરીને પુરોહિતા જમણા હાથમાં અને સ્ત્રીઓના ડાબા હાથમાં આ બધી રેખાઓ જોઈ તેનું ફળ વિચારવામાં આવે છે, પરંતુ આ ‘વિદ્યાના પાશ્વર્ય સંશોધકો સૌના જમણા કરતાં ડાબા હાથની રેખાઓને વધારે મહત્ત્વ આપે છે. ઉપર આપેલી આકૃતિ જમણા હાથની છે. બેઉ હાથ જોઈને તેનું ફળ વિચારવામાં વધી નથી.

કાર્તિકી મહેશ્વરનું સૂચન કરે છે. જો એ હદ ઉપરાંત ખીસેશે હોય તો તે ધનલોભ, ગર્વિષ્ઠ સ્વભાવ, દોરા ઉપર પ્રીતિ, અહંતા વગેરે અવગુણોનું સૂચન કરે છે. એ પહાડ ઉપર જો હડી જીભી રેખા હોય તો તેથી તે માણસને રાજ્યનું શાન મળે, અગીર જેવો જમદા સ્વભાવ હોય. પ્રમાણિકતા, સુખ, આનંદ અને ધૈર્ય એ ગુણો તેનામાં સ્વાભાવિક રીતે જ સંભવે. એ પહાડ ઉપર કોસની નિશાની હોય તો કલ્યાણ નિષ્ફળતા, ત્રિકોણ હોય તો કલા અને પ્રતિષ્ઠામાં વિજય, તારક હોય તો ધન અને જગ્યા હોય તો મિથ્યાભિમાન કે મૂર્ખતાનો યોગ બને.

શનિનો પહાડ—આ પહાડ માગ્યે જ વધારે હાથો હોય છે, છતાં જો તે પ્રમાણમાં મોટો હોય છે તો તે અમંગળ છે; છતાં જેઓનો એ પહાડ ઠીક ખીસેશે હોય છે તેઓ સંગીત વિદ્યામાં કુશળ નીવડયા છે. એ પહાડ તદ્દન નાનો હોય કે ન હોય તેથી નાપુરુષ થવાની જરૂર નથી, કારણકે એ પહાડ એકંદરે લાભકારક નથી. એના ઉપર જો જીભી મુંદર રેખાઓ હોય તો તે માણસ અભ્યાસપ્રેમી, માનની અભિલાષાવાળો અને એકાંતપ્રિય હોય છે. તેની ઉપર ત્રિકોણ હોય તો આત્મવિદ્યા કે શીલસુશી ઉપર પ્રેમ જાગે, જળા કિંવા કોસ હોય તો દુર્ભાગ્ય કે કારકું મોત થાય અને તારક હોય તો અંકગીને મથ જીત્ય ન થાય.

ગુરુનો પહાડ—જો આ પહાડ પ્રમાણપુરઃસર ખીસેશે હોય તો તેથી ઉત્તમ ધાર્મિક પ્રેરણા, ઉચ્ચ અભિલાષ, સ્વમાન, યોગ્ય અભિમાન, આનંદી સ્વભાવ, પ્રકૃતિસૌંદર્યનો પ્રેમ અને એકંદરે સફળ જીવનનું સૂચન થાય છે. બહુ ખીસેશે હોય તો હૃદયનું મર્વ અને પારકા ઉપર અધિકાર યથાવવાનો શોખ સૂચિત થાય છે. એ પહાડ ન હોય તો નારિતકતા, આજસુપણું, અને અકલ્પ્યન્યત્રા સંભવે. એ પહાડ ઉપર તારક હોય તો ધન તથા સુકાર્તિકી પ્રાપ્તિ, કોસ હોય તો લક્ષમાં સફળતા, ત્રિકોણ હોય તો શુદ્ધિકૌશલ્ય, જળા હોય તો હૃદયનું દર્દ કે દેશનાં સોજો, અને અર્ધવર્તુળ હોય તો આત્મવિદ્યાનું સૂચન સમજવું.

મંગળનો પહાડ—આ પહાડના જે ભાગ છે. એક જુધતા પહાડ હેઠળ અને ખીજો ગુરુના પહાડ હેઠળ આવેશે છે અને એ બેકે પહાડોની વચ્ચે હથેલીના હડા ભાગમાં મંગળનું મેદાન આવેલું છે. મંગળના મેદાનમાં જો બહુ આડી અવળી રેખાઓ હોય તો પ્રમ તથા સુશીલોપાધી બરેલું જીવન સમજવું. મંગળનો પહાડ (૨) નું ફળ એ

છે કે જો તે પ્રમાણપુરઃસર ખીંચ્યો હોય તો તે માણસમાં નિશ્ચયજન, હિંમત, ચત્તપ્રેમ અને બુદ્ધિચાતુર્ય હોય અને તેથી તે ધરવીર, મજબૂત તથા શોકપ્રિય માણસ નીવડે; છતાં જો પહાડનો ગુણ ભાષાપ્રેમ છે અને ઠાઠ પણ કાર્યની પાછળ મંડતાં તે માણસ ધૈર્ય તથા સ્થિરતાથી કાર્ય કરે. જો જો પહાડ ન હોય તો માણસ બ્હીકણ અને દમા-ખોર નીવડે અને હદ ઉપરાંત ખીંચ્યો હોય તથા તેના ઉપર જળી જેવી બહુ રેખાઓ હોય તો હિતાવજ્ઞા સ્વભાવનો, ધાતકી અને જુદમી નીવડે. જો પહાડ ઉપરજો ત્રિકોણ હોય તો ધૈર્ય અને સુભાગ્ય, તારક હોય તો જીવંતીને ભય, ચોરસ હોય તો જીવનનું સંરક્ષણ અને જળી હોય તો સર્વ રીતે દુર્ભાગ્ય સમજવું.

. ચંદ્રનો પહાડ—આ પહાડ જો પ્રમાણપુરઃસર ખીંચ્યો હોય તો કલ્પનાશક્તિ, લાભણી, તર્કશક્તિ અને લલિત કળાઓનો શોખ સૂચિત થાય છે. એવા માણસને મુસાફરી કરવાનું, સુંદર દેખાવો જોવાનું બહુ ગમે છે. પરદેશમાં તે આજાદી મેળવે છે. જો પહાડ બહુ મોટો હોય તો માણસ તરંગી, મૂર્ખ, વહેમી અને અશક્ત હોય અને પહાડ ન હોય તો તે સુસ્ત, કલ્પનાશક્તિથી હીન અને બીજાને માટે સખ્ત વિચારવાળો હોય. જો પહાડ ઉપર ત્રિકોણ હોય તો પ્રેરણાશક્તિ, દીપ્ત હોય તો દાંભિકતા, જળી હોય તો દિલગીરી અને ક્રોસ હોય તો જૂઠા-બોલાપણુ જો ગુણો સૂચિત થાય છે.

શુક્રનો પહાડ—આ પહાડ જો પ્રમાણમાં ખીંચેલો—જીપસેલો હોય તો માણસમાં હંચા ગુણો જેવા કે મુંદરતા, પ્રેમાળતા, મૃદુતા, સંગીતપ્રિયતા અને આનંદી સ્વભાવ હોય. જો તેની ઉપર સમાંતર રેખાઓ હોય તો તે માણસ શોખીન, આનંદી, સંગીતપ્રેમી અને પ્રમાણુક હોય, આ પહાડ બહુ મોટો હોય તો તે માણસ વિષયી, મિથ્યાભિમાની, વિકારી હોય. જો પહાડ ન હોય તો તે માણસમાં મૃદુતાનો અભાવ, પ્રેમહીનતા અને સ્વપ્રેમ હોય. આ પહાડ સારો હોય તો શનિના પહાડની અનિષ્ટ અસરને નાબૂદ કરે છે. આ પહાડ ઉપર ત્રિકોણ હોય તો પુનરુત્થાન, ક્રોસ હોય તો એક જ માણસ ઉપર પ્રેમ, તારક હોય તો પ્રેમ વિષયમાં વિદ્ન અને ચોરસ હોય તો જીવનસંરક્ષણ સૂચિત થાય છે.

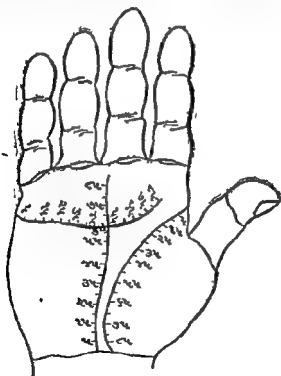
. મંગળનું મેદાન—આ મેદાન પહોળું હોય અને ગુચવાએલી રેખાઓ વિનાનું હોય તો તે માણસ મંસારમાં વિજયી નીવડે છે, તેની

ઉપર કાંસ હોય તો દુઃખ, કંકાસ અને બાગીદાર સાથે ટટો થાય. ને ત્રિકોણ હોય તો ડહાપણ, કિંમત અને ભારે ધનિકતા સમજવી. ને જાળી હોય તો તકરારો થાય અને તારક હોય તો અકસ્માતથી શરીરને હાનિ કિંવા મરણ થાય.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

રેખાઓનાં કૃણ વિષે સમજ.

આયુષ્ય રેખા—અમુક મનુષ્યનું આયુષ્ય કેટલું હશે તેનું માપ મુખ્યત્વે કરીને આયુષ્ય રેખા ઉપરથી ઠાઠી શકાય છે; તેપણ બાજ્ય

[આકૃતિ ૧૩૧]

રેખા અને અંતઃકરણ રેખા ઉપરથી પણ એ માપ ઠાઠી શકાય છે.

ઉપર આપેલી આકૃતિમાં એ ત્રણે રેખાઓ આપીને તે રેખાની લંબાઈને આધારે આયુષ્યની લંબાઈ કાઢવાની રીત દર્શાવી છે. મનુષ્યનું આયુષ્ય ૧૦૦ વર્ષનું હોય છે. જો આયુષ્ય રેખા ટેક મણિમંથની રેખાસુધી મંપૂર્ણ, પહોળી, સરખી, લાલ હોય અને વચ્ચે ત્રુટક કે ઝાંખી ન હોય તો એ માણસ ૧૦૦ વર્ષનું નીરાગી આયુષ્ય ભોગવે છે. જો વચ્ચે ત્રુટક હોય તો જ્યાં ત્રુટક હોય ત્યાં આર્મળ-તેટલા વર્ષની ઉમરે ધાન અને ઝાંખી હોય ત્યાં માંદગી સમજવી. બેઉ હાથમાં આયુષ્ય રેખા એકસરખી રીતે અને સરખે જ રચે જાંખી કે ત્રુટક હોય તો નિશ્ચિત અનિષ્ટ પરિણામ સમજવું. આયુષ્ય રેખામાં જો કંઈ અનિષ્ટતાસૂચક ચિન્હ હોય છતાં જો મંગળની રેખાઓનું બળ હોય તો તેના આયુષ્યને ટેકો મળે છે. એ જ રીતે ગરતક રેખા, આરોગ્ય રેખા, ભાગ્યરેખા અને અંતાકરણ રેખા પણ આયુષ્યને મદદગાર હોય છે. માટે એ બધી રેખાઓનું અવલોકન કર્યા પછી જ આયુષ્ય રેખાનું એકંદર ફળ નક્કી કરી શકાય છે. આરોગ્ય રેખા સારી હોય કિંવા મંગળની રેખા સારી હોય અને આયુષ્ય રેખા સંતોષકારક ન હોય તોપણ ચિંતાનું કારણ રહેતું નથી. કેટલીક વાર માણસના હાથમાં આયુષ્ય રેખા સારી દેખાય છે પણ નાનપણમાં તેનું મરણ થાય છે, કારણકે તેની આયુષ્ય રેખા મધ્યમાં ક્યાંક ઘાળ જેવી બારીક હોય છે અને મંગળની રેખાનું બળ તેને હોતું નથી. આ કારણથી તેનું આયુષ્ય તૂટી જાય છે. આયુષ્યની રેખા ઉપર દ્વીપ કે ટપકું હોય તો માંદગી સમજવી, લાલ ટપકું હોય તો અગ્નિના બળ સમજવો, આસમાની ટપકું હોય તો વિષભય સમજવો, તરંગિની રેખા હોય તો જીંદગીની ચડતી પડતી સમજવી, સાંકળા હોય તો શરીરનો નબળો બાંધો કે માંદગી સમજવી, કેશરૂપ રેખાઓ હોય તો માંદગી જણાવી, કોસ હોય તો ચિંતા અને ચોરસ હોય તો જીવનનું સંરક્ષણ સમજવું.

અંતઃકરણ રેખા—આ રેખા જો લાંબી, ચોખ્ખી અને વચમાં ક્યાંય ત્રુટક ન હોય તેવી તર્જની સુધી પહોંચતી હોય તો એ માણસ ધન, માન, શોકપ્રિયતા અને સુખી જીવન પ્રાપ્ત કરે. જો શનિના પર્વત ઉપર તેનો અંત આવે તો ગરીબાઈ, તંગી અને શોકપ્રાપ્તિ થાય. રેખા ગુંચવાઈ મધ્ય હોય તો માંદગી અને નિરાશા પ્રાપ્ત થાય. એ રેખા ન હોય તો દિલસોજ વૃત્તિની ખામી સમજવી. શુધના પહાડ હેઠળ ત્રુટક હોય તો બચપણમાં હૃદયની નિર્બળતા અને સૂર્યના પહાડ હેઠળ ત્રુટક

હોય તો જુવાનીમાં હૃદયની નિર્જળતા તથા યનિના પહોડ હેઠળ ત્રુટક હોય તો વૃદ્ધાવસ્થામાં હૃદયની નિર્જળતા જાણવી. શુક્રની મેખાથી સમીતર રીતે આ રેખા જતી હોય તો ઇષ્યાળુતા એટલી બધી હોય કે જીંદગીની ભાગીદાર સ્ત્રી સાથેનું જીવન અસહ્ય લાગે. આ રેખા ઉપર દ્વીપ હોય તો હૃદયની વંશપરંપરાની નિર્જળતા, સાંકળી હોય તો પ્રેમમાં નિરાશા, ઠાણું ટપકું હોય તો માંદગી, વાદળા ટપકું હોય તો વિપ-ભય, લાલ ટપકું હોય તો અગ્નિભય અને સફેદ ટપકું હોય તો પ્રેમમાં વિજય સમજવો. આ રેખામાંથી બીજી ઠાંઠ નાની રેખા ફૂટે અને તે બેઠે બીપીયાના જેવો આકાર ધારણ કરે તો પ્રેમ કે સહૃદયતાની સારી નિશાની ન કહેવાય પણ એ માણસ ઉપર પૂરો વિશ્વાસ રાખી શકાય કારણકે તે એક મનુષ્ય ઉપર જ પ્રેમ રાખનારો હોય છે.

આરોગ્ય રેખા—આ રેખા હાથમાં ન હોય તો જ વધારે સારું, કારણકે તેથી નીરોગી અને મજબૂત શરીર રહે એમ સમજાય છે. તે રેખા આયુષ્ય રેખા પાસેથી નીકળી મસ્તકરેખા સાથે જોડાઈ ત્રિકોણ બનાવે છે. જો તેની વચ્ચે ઠાંઈ બીજી નાની રેખાઓ આવે તો તેને કાપતી ન હોય તો તંદુરસ્ત શરીર સમજવું. આ રેખાની સાથે બીજી ઠાંઠ રેખા મળાને કાટખૂણો યોગ હોય તો તે માણસનું વર્તન પવિત્ર જાણવું અને સાંકડો ખૂણો યોગ હોય તો અપવિત્ર જાણવું. જો ત્રિકોણ ન થતો હોય તો તે માણસને વિજય મળવો મુશ્કેલ થઈ પડે. આ રેખા આછી અને ત્રુટક હોય તો માંદગી સમજવી. મજબૂતના હાથમાં આ રેખા નથી હોતી તેથી તેઓ તંદુરસ્ત હોય છે, પરંતુ તેઓમાં માનસિક શક્તિ હોતી નથી. તેઓની તંદુરસ્તી મસ્તક રેખા ઉપરથી સમજી શકાય છે. આ રેખા ઉપર ત્રિકોણ હોય અને તે પીળા રંગનો હોય તો પિતાનું દર્દ સમજવું. જો આ રેખા મસ્તક રેખા સાથે મળાને મોટા ત્રિકોણની બહાર નાનો ત્રિકોણ કરતી હોય તો તે માણસ યુક્ત યુગ મેળવવા મથન કરે. જો તે અંતઃકરણ રેખાને મળે પણ તેને કાપીને આગળ ન વધે તો હૃદયની નિર્જળતા જાણવી. આ રેખા ઉપર જો કોસ હોય તો માંદગી જાણવી. રેખા જો બહુ લાલ હોય તો તાવનું લાંબું દર્દ સમજવું અને વચ્ચે લાલ તથા ઠાળાં ટપકાં હોય તો સખત માંદગી સમજવી. રેખા શીકી અને પહોળા હોય તો અપચાનું દર્દ જાણવું. રેખા પર તારક હોય તો તેને કુટુંબ ન હોય અને રેખાની પાસે મંજ-ળના મેદાનમાં તારક હોય તો તે માણસને આંખોનું કાંઈ દર્દ થાય.

આ રેખામાંથી શાખાઓ નીકળી બાજ્ય રેખા તરફ વળે તો મંધામ ફેરફાર સમજવો અને એવી શાખા ધુરના પહાડ તરફ વળે તો ઘણો પ્રવાસ કરવો પડે. જો એ શાખા સૂર્યના પહાડ ઉપરથી ઉદ્ભવે તો ઘણું મન મળે.

મસ્તક રેખા—આ રેખા આયુષ્ય રેખાના મૂળમાંથી શરૂ થઈ સીધી મંમળ (૧) ના પહાડ તરફ જાય છે. જો તે લાંબી, સીધી, પહોળા અને ત્રુટક થયા વિનાની હોય તો તે માણસ મન તથા શરીરે તંદુરસ્ત હોય. તે માણસ દૃઢ અને ધૈર્યશીલ હોય. જો એ રેખા બહુ જ લાંબી હોય તો તે માણસ બહુ લોભીઓ હોય. જો તે રેખા બહુ ડુંકરી અને ત્રુટક હોય તો તે શરીરે રોગિષ્ઠ હોય અને જીવન બહુ ડુંકું હોય. જો એ રેખાને અંતે એક નાની રેખાથી તે કપાતી હોય તો તે માણસ વૃદ્ધાવસ્થામાં મરીખ થાય. જો રેખા અંતે છુલ્લના પહાડ તરફ પાછી ફરતી જણાય તો તે માણસને અંતરાત્માનો ભ્રમ આપવાથી ધનપ્રાપ્તિ થાય. જો તે અંદ્રના પહાડ તરફ વળતી જણાય તો તે માણસમાં સારી પેઠે કલ્પનાશક્તિ હોય અને જો તે એ દિશાએ સારી પેઠે ઉતરતી હોય તો તે માણસ તત્ત્વજ્ઞાનનો બહુ શોખીન હોય. જો મસ્તક રેખા અને આયુષ્ય રેખા મૂળમાં એક સાથે જોડાએલી ન હોય તો તે માણસનું હૃદય ચડકયા કરે અને નિયમિત કામ ન કરે. જો બીજી રેખાઓ નમ્બળી હોય અને મસ્તક રેખા અંદ્રના પહાડ તરફ વળતી હોય તેમજ એ પહાડ ઉપર કોસ કે તારક હોય તો તે માણસ મૂર્ખ નીવડે કિંવા ડૂબીને મરણ પામે. જો આ રેખા હરકોઈ દિશા તરફ વળતી હોય, એકસરખી ન હોય, જૂઠા જૂઠા રંગની હોય, વચ્ચે જળી હોય તો તે માણસનું યજ્ઞ નમ્બળું હોય અને પુદ્ધિ તથા નીતિમાં પતિત હોય. મસ્તક રેખા અને આરોગ્ય રેખા જોડાઈને સુંદર ત્રિકોણ બનતો હોય અને રેખા સારા રંગની હોય તો તે માણસનો સ્વભાવ આનંદી હોય. મસ્તક રેખાઓ સાથે સાથે બીજી રેખા દોડતી હોય તો તે માણસને મોટી સ્થાવર જંગમ મોલકતનો વારસો મળે. મસ્તક રેખામાંથી ફૂટતી બીજી રેખાઓ જીવન અને પુદ્ધિની પ્રગતિ સૂચવે છે. જો એવી રેખા શરૂઆતમાં ફૂટતી હોય તો બચપણમાં, મધ્યમાં અંગળીની હેઠળ ફૂટતી હોય તો જુવાનીમાં, અને અનામિકા હેઠળના ભાગમાં ફૂટતી હોય તો વૃદ્ધાવસ્થામાં એ પ્રગતિ યશે એમ જણવું. મસ્તક રેખા, આરોગ્ય રેખા અને આયુષ્ય રેખાથી ત્રિકોણ બનતો હોય તો એ માણસ આસાધારણ ડહાપણવાળો નીવડે.

એમ વધારે ત્રિકોણ માલૂમ પડે તેમ આરોગ્ય, ધન, છુદ્ધિ અને ધૈર્યના વધારો સમજવો. જો એ ત્રિકોણમાં એકઠે પહોળો (કાટખુણાથી વધારે) ખૂણો હોય તો તે માણસ જંગલી વર્તન તથા વિચારોવાળો નીવડે ત્રિકોણ ખીનકુલ ન હોય તો ઉનદુ પરિણામ સમજવું મરતક રેખા જો શનિના પહાડ પાસેથી અટકી જતી હોય તો આયુષ્ય દુક નીવડે કિંવા અકરમાતથી મરણ થાય શનિના પહાડ પાસેથી શરૂ થઈને આ રેખા મગળના પહાડ તરફ વળે તથા અત કરણ રેખા નમળા હોય તો માણસ ટટાખોર હોય કોઈ પણ રેખા ભાગ્ય રેખાને અડકતી હોય પણ તેને પસાર કરી જતી ન હોય તો તે માણસ બહુ દુર્ભાગી મનાય છે મરતક રેખા કે અત કરણ રેખા ભાગ્ય રેખા આમળ પૂરી થાય કે તેમાંથી શરૂ થાય તે બહુ દુ ખજનક નીવડે આ રેખા ત્રટક કે તરંગિત હોય તો શરીરની અને સ્મરણશક્તિની નમળાઈ સમજવી આ રેખા ઉપર ત્રિકોણ હોય તો છુદ્ધિ અને ધૈર્ય પ્રાપ્ત થાય, દ્વીપ હોય તો મમ જની વશપરપરાની નમળાઈ સમજવી, ગાંઠ હોય તો ખૂની સ્વભાવ જણવો, સરેદ ટપક હોય તો માનસિક શોધક શક્તિ જણવી અને તેમાંથી બીજી રેખા ફૂટવાથી ચીખીયો થતો હોય તો દબી અને દુષ્ટ વર્તન સમજવું એ ચીખીયો બનાવનારી રેખા ચંદ્રના પહાડ તરફ વળતી હોય અને મરતક રેખા સીધી ચાલી જતી હોય તો તેનો સ્વભાવ થનું હોય તેમ થવા દેવું એ પ્રકારનો સમજવો.

ભાગ્ય રેખા—આ રેખા જો હઠી તથા ચોડખી હોય અને મણિ મધમાંથી નીકળી શનિના પહાડ તરફ ત્રટક થયા વિના જતી હોય તો તે માણસ સુભાગી અને વિજયી નીવડે મગળના મેદાનમાંથી જો તે રેખા નીકળતી હોય તો ઘણી મુશ્કેલીથી જીવનમાં સફળતા મળે ચંદ્રના પહાડ ઉપરથી નીકળતી હોય તો મિત્રોની મદદથી ભારે સફળતા અને ખ્યાતિ મળે આયુષ્ય રેખામાંથી જો રેખા નીકળતી હોય તો તે માણસની પોતાની શક્તિથી ઘણી મુશ્કેલીએ સફળતા મળે એ રેખામાંથી બીજી નાની રેખાઓ નીકળીને ચંદ્રના પહાડ તરફ જતી હોય તો ધન અને માન મળે એવું કાંઈ ન હોય અને બીજા કાંઈ સુચિન્હો ન હોય તો માણસ ગરીબ નીવડે એ રેખા જો સૂર્યના પહાડ તરફ જતી હોય તો કળાકુશળતાથી ધન મળે જો તે છુદ્ધના પહાડ ઉપર પૂરી થતી હોય તો વેપાર અને વિજ્ઞાનકળામાં સફળતા મળે ભાગ્ય રેખા બીલકુલ ન હોય તો માણસ દોહી, હવાડી રિયતિનો અને દુર્ભાગી હોય.

આ રેખા જે મધ્યમાંના ત્રીજા વેદાસુધી જતી હોય તો મનુષ્યનું મરણુ થાય. જે આ રેખા મસ્તક રેખા પાસેથી અટકી જતી હોય તો કાંઈ બુદ્ધિને પરિણામે ધનપ્રાપ્તિ થતી રહી જાય. જે એ રેખા અંતઃકરણરેખા આગળથી અટકી જાય તો કાંઈ પ્રેમપ્રસંગને લીધે સુખમાં વિલેપ આવે. બાજ્ય રેખા બેવડી હોય તે ઇષ્ટ નથી. જે તે વાંકીચુંકી હોય તો રથૂળ સુખોપભોગમાં માણસ જીવન ગાળે. રેખા અણુસરખી કે તુટક હોય તો જીવનમાં ચડતીપડતી બહુ થાય માટે સંભાળ રાખવી. આ રેખાની લંબાઈ ઉપરથી આયુષ્યનું માપ પણ કાઢી શકાય છે. આ રેખા ઉપર કોંસ હોય તો જીવનમાં પછટા થયા કરે, તારક હોય તો કાંઈ મોટી આપત્તિ કે મિત્રનું મરણુ અને કિંવા માખાપ ધન ગુમાવે.

યશ રેખા—આ રેખા જે લાંબી અને સીધી હોય તથા વચ્ચે તુટક ન હોય તો તે માણસને જીવનમાં સન્માન તથા સાદર્ય મળે. સૂર્યના પદ્માડ ઉપર જે કરતાં વધુ રેખાઓ હોય તો કાંઈ પણ કામ માથે લેતાં નિષ્ફળતા મળે. જે આ રેખા ગિલ્લકુલ ન હોય તો જાણવું કે તે માણસ જાહેર જીવનમાં ઝગડા જાહેર નહિ. આ રેખા ચંદ્રના પદ્માડ પરથી નીકળતી હોય તો જીવનમાં વિજય અને સુભાગ્ય જરૂર મળે; જે આયુષ્ય રેખામાંથી નીકળતી હોય તો પોતાના યાત્રી કિંવા સગાં અને મિત્રોની મદદથી આગાદી અને વિજય મળે; જે મંમળના મેઘાનમાંથી નીકળતી હોય તો યતન તથા મુશ્કેલીથી ધન પ્રાપ્ત થાય. આ રેખા ઉપર તારક હોય અથવા રેખા અંતઃકરણ રેખા તથા મસ્તક રેખાની વચ્ચે અનિયમિત હોય તો ધન જીવાનીમાં નાશ પામશે એમ જાણવું અને કયા કારણથી નાશ પામશે તે બાજ્ય રેખાને આધારે નક્કી કરવું. જે આ રેખા સૂર્યના પદ્માડને ખસીર કરી જાય અને અંતઃકરણ રેખામાંથી જન્મી હોય તો સગાંઓ દ્વારા વિધો આવે. શુક્રના પદ્માડ ઉપરથી નીકળતી રેખાઓ જે આ રેખાને છેદતી હોય તો ધનનો નાશ સંભજવો અને આયુષ્ય રેખાને એ રેખાઓ જોડલામે વળે છે તેટલામે વળે એ સંયોગ સમજી લેવો. આ રેખા પાસે કોંસ હોય તો તે માણસ પરશોકના અને ધર્મના વિચારો ઠપાં કરે. આરોગ્ય રેખામાંથી નીકળતી કાંઈ રેખા આ રેખાને મળે તો ધધામાં વિજય મળે છે. જે આરોગ્ય રેખાની કાંઈ શાખા ચંદ્રના પદ્માડમાંથી જન્મતી હોય અને યશ રેખાને મળતી હોય તો કલ્પનાશક્તિથી કે દરિયાર્ધ મુસાફરીથી કે મોતીનું વેપારથી વિજય સંભજવો.

ચંદ્રરેખા—આ રેખાવાળો માણસ દુર્ભાગી નીવડે છે. તેણે ઈશી પદાર્થો વાપરતાં સંભાળ રાખવી. આ રેખાથી જો દીપ બનતો હોય તો ઈશી કે ઘેલછાથી કાઠ, મહાન આપત્તિનું સૂચન સમજવું.

મહત્ત્વાકાંક્ષાની રેખા—આ રેખા આયુષ્ય રેખામાંથી નીકળીને શુરના પહાડ તરફ આગળ વધે તો તેથી સન્માન તથા ધનની પ્રાપ્તિ થાય. જો એ રેખા નીચે ઉતરતી જણાય તો હિલકું બળ સમજવું. જો હાથના ઉપરના ભાગ તરફ આ રેખા હોય તો સુભાગી અવસરો બચ-પણમાં આવે, અપ્પમાં હોય તો જીવાનીમાં આવે અને નીચેના ભાગમાં હોય તો વૃદ્ધાવસ્થામાં આવે.

શુક્રની મેખલા—શનિ અને સૂર્યના પહાડોને નીચેની બાજુએથી ઘેરનારી અર્ધ ગોળાકાર રેખા તે શુક્રની મેખલા છે. એ રેખાવાળા વ્યક્તિ વિજયતીય વ્યક્તિ માટે અત્યંત પ્રેમ ધરાવતી હોય છે. સ્ત્રી હોય તો પુરુષ માટે અને પુરુષ હોય તો સ્ત્રી માટે તેનો પ્રેમ અત્યંત હોય છે. એ પ્રેમને તેનાથી બાગ્ગે જ છૂટી શકાય છે. હાથ પરની બીજી રેખાઓ જો સારી-શુભકારક ન હોય તો આ રેખા અમંગળ જણાય છે. તેના પ્રભાવથી માણસ ખુવાર થાય છે. જો તે શનિ અને સૂર્યના પહાડ ઉપર હેઠાયેલી હોય તો તે માણસ દુર્ભાગી નીવડે અને વિષયલાસ-સામાં ખુવાર થાય છે. બાગ્ગરેખા અને યશરેખાને એ મેખલા જો હેઠતી હોય તો પ્રેમવિષયમાં અને ધનવિષયમાં વિધ્નો નડે.

મણિબંધની રેખાઓ—મુદર બેવડી કે ત્રેવડી મણિબંધની રેખાઓ હોય તો તે શરીરનો સારો બાધો સૂચવે છે. પહેલી રેખા આરોગ્ય, બીજી સંપત્તિ અને ત્રીજી સુખનું સૂચન કરે છે. ત્રુટક રેખાઓ હોય તો મુશ્કેલીભર્યું જીવન સમજવું. આ રેખાઓનો રંગ સારો હોય તો તે ફળદાયક નીવડે છે. કાંડા પર સાંકળા હોય તે છટ નથી, પણ જો સાંકળા ઉપરની રેખામાં હોય તો જીવન પરિશ્રમવાળું પસાર થાય અને જો બીજી રેખાઓ સારી હોય તો ભવિષ્ય સાફ નીવડે અને ધનપ્રાપ્તિ થાય.

પ્રવાસની રેખાઓ—ચંદ્રના પહાડ પરથી ચોખ્ખી રેખાઓ ઉપર ચડતી હોય તો જમીન ભાગે અને સમુદ્ર ભાગે સારા પ્રવાસ નીવડવાનું સૂચન સમજવું. આ રેખાઓ જો બીજી રેખાઓથી કપાતી હોય તો હિલકું પરિણામ સમજવું. એ રેખાઓ ઉપર જો કોસ હોય

તો દુર્ભાગી સાદસે જાણવું, તારક હોય તો દુઃખવાળી મરણ જાણવું અને જાણી હોય તો દિલગીરીનો પ્રસંગ સમજવો.

સંતાનની રેખાઓ—જુધના પહાડની નીચે હથેળીના ઢળતા બાગમાં બેઠી અથવા ઢળતી હાડી રેખાઓ તે સંતાનની રેખાઓ છે. જોટલી રેખાઓ હોય તેટલા સંતાનો સમજવા. બેઠી રેખાઓ જોટલા પુત્રો અને ઢળતી જાંખી રેખાઓ જોટલી પુત્રીઓ સમજવી. જો આ રેખાઓ હેઠાએલી હોય, વાંકાચુંકી હોય કે ચીપીયા આકારે હોય તો સંતાનો બાધ્યાવસ્થામાં મરણ પામે કે બાળકો સાત્ત્વમાં રહે એમ જાણવું.

લગ્નની રેખાઓ—જુધના પહાડની હેઠળ હથેળીની બહારની ઢળતી બાજુએ આવેલી રેખાઓ લગ્નની રેખાઓ છે; જોટલી રેખાઓ હોય તેટલી સ્ત્રીઓ કિંવા લગ્નો સમજવા. જો રેખા હાડી અને ચોખ્ખી હોય તો દીર્ઘ સમય પ્રેમ ટકે અને તેનાં મીઠાં ફળ મળે. અંતઃકરણ રેખાની તફાવત નજીક જો લગ્ન રેખા હોય તો બાલ્ય વયમાં લગ્ન સમજવું; જો દૂર હોય તો બહુ મોટી ઉંમરે લગ્ન જાણવું. સુકના પહાડ ઉપરથી અંતઃકરણ રેખા ઉપર થઈને પસાર થતી રેખા જે રથેજે તેને છેદે તેટલી વયે લગ્ન સમજવું. જો આ રેખા ત્રુટક હોય કે યુગ્મવાદ્ય મએલી હોય તો પ્રેમમાં કે લગ્નમાં નિરાશા પ્રાપ્ત થાય. લગ્નનો વિષય વિચારતાં સુકના પહાડ ઉપરનાં ચિન્હો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાં.

મંગળની રેખાઓ—મંગળના પહાડ (૨) ઉપરની મંગળની રેખાઓ જો આયુષ્ય રેખાને અડીને નીકળતી હોય અને તે ચોખ્ખી તથા પહોળી હોય તો તે કિંમત, અપજતા અને શુરસો બતાવે છે તથા આયુષ્યરેખાને બળ આપે છે. ચોખ્ખી રેખા હોય અને દેખાવમાં લાલ હોય તો વિગ્રહમાં ફતેહ દર્શાવે છે. મંગળના પહાડ ઉપર બહુ રેખાઓ હોય તો તે માણસ ક્રોધી હોય અને તકરારમાં જલ્દી ઉતરે.

ત્રેરણાની રેખા—મસ્તક રેખામાંથી નીકળતી રેખા ચંદ્રના પહાડ તરફ જાય તો તે શુદ્ધિ, વિચારશક્તિ અને અંતઃત્રેરણાનું સૂચન કરે છે જે બાગ્યે જ ઠાપના હાથમાં હોય છે. એ રેખાવાળો માણસ મેરમે-રીઝમની શક્તિવાળો અને દીબ્બદર્શી હોય. એ રેખામાંથી જો ઠાપ ખીજ સાખા નીકળી હોય તો માણસ તરંગી અને વિચિત્ર રવભાવનો હોય.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

સાવધ્ય સંબંધી બૂદા બૂદા પ્રશ્નો.

આયુધ્યની સંખ્યાઈ—આયુધ્યરેખા, મસ્તકરેખા, ભાગ્યરેખા, આ-
શયરેખા અને અંતઃકરણ રેખાનો વિચાર કરી, તેની લંબાઈનું
આપ લાઠ આયુધ્યની વિચારણા કરવી.

લંબાપરંપરાની નળગાઈ—અંતઃકરણ રેખા, મસ્તક રેખા અને
આયુધ્ય રેખા ઉપરથી આ પ્રશ્નની વિચારણા કરવી.

ધનપ્રાપ્તિ—આયુધ્ય રેખામાંથી હિમ્મતની રેખાઓ, ગુણના પદાઃ
ઉપરનાં ચિન્હો, અને ધીમા પદાઃ ઉપરની ધુધ્ય રેખાઓ તથા ચિન્હો
જોડને આ વિષય વિચારવો.

ધંધો—ધંધા સંબંધી અવિધ્ય વર્તવાને ધંધા પદાઃનો આપે વિચાર
કરવો. ધુધના પદાઃ ઉપર જો મુંદર રેખા હોય તો શુદ્ધિ-શક્તિને
લગતો ધંધો તે માણસ કરે, જેવો કે શિક્ષકનો, લેખકનો, ધંધાદારીનો
અને વિજ્ઞાનના વિષયોનો. સૂર્યના પદાઃ ઉપર જો મુંદર રેખા હોય તો
તે માણસ ઘરાફ, સોની, સરકારી ઓફિસર, ગવેયો કે બીજા કાંઈ હિન્દી
પદવી મેળવે. ચંદ્રના પદાઃ ઉપર રેખા હોય તો તે માણસ ખેડૂત કે
મજૂર થાય. ગુરુના પદાઃ ઉપર રેખા હોય તો ન્યાયાધીશ, મેનેજર,
વકીલ, સેક્રેટરી કે એવો કાંઈ હિન્દો જોડો મને; શુક્રના પદાઃ ઉપર
રેખા હોય તો વાણવજીનો, ચિત્તાનો, ગણેરીનો ધંધો કરે. મંગળના
પદાઃ ઉપર મુંદર રેખા હોય તો એન્જનીયરીંગ, લેખક, ડાક્ટર, દરકરી
નોકરી, હુકામે હાથાદિનો ધંધો કરે. ચંદ્રના પદાઃ ઉપર મુંદર રેખા
હોય તો પ્રવાહી પદાર્થોના ધંધામાં તે માણસ ચિંતર થાય.

લગ્ન પ્રશ્ન—લગ્નની રેખાઓ, અંતઃકરણ રેખા, અને ગુરુ તથા
શુક્રના પદાઃની પરીક્ષા કરવી.

મિત્ર-શત્રુ—મંગળનું મેદાન, સૂર્ય, ચંદ્ર તથા ચંદ્રનો પદાઃ
જોડને આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવો.

માનાપમાન—અંતઃકરણરેખા, ભાગ્યરેખા, સૂર્ય તથા ગુરુનો પદાઃ
અને આયુધ્ય રેખામાંથી હિમ્મતની રેખાઓ જોડી.

પ્રવાસ—ચંદ્ર, સૂર્ય અને ગુરુનો પદાઃ તથા પ્રવાસની રેખાઓ જોડી.

જીવનમાં અકસ્માત—જધી મુખ્ય રેખાઓ, પહાડો અને ચિન્હો બારીકાઈથી જોઈને આ પ્રશ્ન વિચારવો.

ધનનો નાશ—જો સુય તથા ચનિનો પહાડ અને મંગળનું મેદાન નાની રેખાઓથી ગુચ્છવાઈ ગયા હોય તો ધનનો નાશ જાણવો. જો આયુષ્ય રેખા શુક્રના પહાડને ઘેરતી અર્ધ ગોળાકાર રેખાથી ઠપાતી હોય તો ધનનો નાશ, ક્ષતિનો નાશ, કેદ, દેશયાગ અને શિક્ષા મળે એમ જાણવું. શુક્રના પહાડમાંથી ઉદ્ભવતી રેખાઓ આયુષ્ય અને મન્ત્ર રેખાને છેદતી હોય તો માતા-પિતા કે સર્માં સહોદરનું મરણ જાણવું. મંગળના પહાડ ઉપર એક બીજાને છેદતી રેખાઓ હોય તો સર્માં સાથે ઠણઠ, ધનનો નાશ, ખુવારી અને અપકીર્તિ જાણવી. જો ચનિનો પહાડ અને શુક્રનો પહાડ બરાબર ખીલેલા ન હોય અને તેની ઉપર રેખાઓનાં ગુચ્છાં હોય તો અપકીર્તિ અને ધનના નાશવાળું જીવન સમજવું. મંગળના પહાડ ઉપર ગુચ્છવાયેલી રેખાઓ લાલ દપટા સાથે હોય તો અગ્નિ, ચોર કે શત્રુદ્વારા નુકસાન સમજવું. એ રેખાઓ આયુષ્ય રેખાને જે રથને ઢાપે તે સમયે મોટું દુઃખ આવી પડે એમ જાણવું.

સંસારસુખ—જો ચંદ્ર, શુક્ર, સૂર્ય અને ગ્રહના પહાડો સારી પેઠે ઉપસેલા હોય અને રેખાઓની ગુચ્છવણી તે ઉપર ન હોય તો સંસાર-સુખ સાઈ મળશે એમ જાણવું.

પરિચ્છેદ ૬ કો.

આંગળીઓ પરનાં ચિન્હોનું ફળ.

યવ—યવની આકૃતિ જો જધી આંગળીઓના વેદા ઉપર હોય તો તે શુભ ચિન્હ છે. એવી આંગળીઓવાળો માણસ જીવનભર સુખ ભોજવે. અંગ્રુહ પર યવ હોય તો ધન, ધાન્ય અને ક્ષતિ મળે. તર્જની પર યવ હોય તો ધન, દીર્ઘાયુષ્ય અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય. મધ્યમા પર યવ હોય તો પોતાના પ્રયત્નથી વિજય મળે, દીર્ઘાયુષ્ય, સદ્વર્તન અને સન્માનની પ્રાપ્તિ થાય. અનામિકા પર યવ હોય તો કળાનિપુણતા, લેખનશક્તિ અને સુકીર્તિ મળે. દગલી અથવા ઠનિષ્ટિકા પર યવ આકૃતિ હોય તો મનની શાન્તિની પ્રાપ્તિ થાય.

શંખ—અંગુઠા પર ચંખાકૃતિ હોય તો પ્રેમપ્રસંગમાં વિનય, તર્જની પર હોય તો ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં સફળતા, મધ્યમા પર હોય તો બાગ-બગીચા કરવામાં ફેરફાર, અનામિકા પર હોય તો લલિત કળાઓમાં સફળતા અને ટચ્છી આંગળી પર હોય તો ધંધામાં વિનયપ્રાપ્તિ થાય.

જાળી—જાળી એ વિનયવિરોધનું અમંગલ ચિન્હ છે. જેની ટચ્છી આંગળી પર જાળી હોય તે માણસ ચોર નીવડે અને જેની મધ્યમા ઉપર જાળી હોય તે દુઃખી અને દુષ્ટ મનવાળો હોય.

ઊભી રેખાઓ—બધી આંગળીઓ ઉપર ઊભી રેખાઓ જે ઉઘા વિનાની હોય તો એ મંગલ ચિન્હ છે.

સમાંતર રેખાઓ—ઠોઠ પછી આંગળી ઉપર આડી સમાંતર રેખાઓ હોય તો તેથી દુઃખ અને વિધોની ઉપરિચિતિ સમજવી.

તારક—મધ્યમાના વેદા ઉપર તારક હોય તો દુઃખ, મૂર્ખતા અને ઘેલણ જાણવી. જે મધ્યમાના સાંધા પર તારક હોય તો કારમું મરણ જાણવું. ટચ્છી આંગળી ઉપર તારક હોય તો સુદિનતા જાણવી, પછી જે તે ઉપર ગુંચવાયેલી રેખાઓ હોય તો મૂર્ખતા અને સુદિહીનતા સમજવી. અનામિકા ઉપર તારક હોય તો ધન અને કીર્તિની પ્રાપ્તિ થાય. તર્જની ઉપર તારક હોય તો રાત્રી કરવાની મહત્વાકાંક્ષા સમજવી. અંગુઠાના ખીજા વેદા પર તારક હોય તો મોજરોખવાળી વૃત્તિ જાણવી.

આર્ય સામુદ્રિક વિદ્યા ઉપરથી જાણવું કે પુષ્પ, કુંભ, ચક્ર, શંખ, મીન, ધનુષ્ય, તીર, પક્ષી, પ્રાણી, શૂદ્ર, સર્પ, યવ, પદ્માક, સૂર્ય, ચંદ્ર, મજા અને ત્રિકોણ એ બધી હાથમાંની મંગલ રેખાઓ છે, અને એવી જ રેખાઓ પમના તગીશમાં હોય તોપણ શુભ જાણવી.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

હાથ ઉપરથી રોગની પરીક્ષા.

તાવ—હથેલીમાં રેખાઓ પીગા રંગ પકડતી આવડમ પડે કે ઘુરત સમજી શેવું કે તાવનું લાંબું દર્દ આવવાની તૈયારીમાં છે. એ રંગની થોડી થા વધુ પીગાસના પ્રમાણમાં તાવનો દુમઘો આછો થા આકરો સમજવો. બહુ આકરો તાવમાં રેખાઓનો રંગ ચાક્રેટ જેવો થઈ જાય છે.

મરડો—લાંબા સમયનું મરડાનું દર્દ ચંદ્ર, શુધ અને શનિના પહાડ બહુ ઉપસે અને ચંદ્રના પહાડ ઉપર ઘણી લાંબી રેખાઓ દેખાવા લાગે ત્યારે સમજવું.

મળાનાં દર્દો—મંગળનો પહાડ બહુ ઉપસી આવે અને તે ઉપર ત્રીપીયા જેવી આકૃતિવાળી રેખાઓ દેખાવા લાગે ત્યારે મળાનાં દર્દોનો ભય સમજવો.

કમળો—આરોગ્ય રેખા ઉપર તારક દેખાવા લાગે એટલે જાણવું કે કમળો થશે. જો એ રેખા ઉપર ઠાણું ટપકું દેખાય તો દર્દનો ભય કર હુમલો જાણવો. આયુષ્ય રેખા પરથી દર્દનો યોગ કયે વર્ષે છે તે જાણવું.

આંખનાં દર્દો—સૂર્યના પહાડ ઉપર આસમાની ટપકું દેખાય તો આંખના દર્દનો હુમલો જાણી લેવો. અનાગિકાના સંધા આગળ—આંખના ત્રીજા વેહા ઉપર જો તારક દેખાય તો એ ખરાબ ચિન્હ સમજવું. જો એ માથાસને સંધીવાનું દર્દ હોય તો તેને બહુ જ ભય સમજવો. તેવા માથાસને અંધાપો આવવાનો ભય રહે છે.

સંધીવા—સંધીવાનો સંભવ ચંદ્રના પહાડને પસાર કરતી રેખા ઉપરથી માલુમ પડે છે. જેનો ચંદ્રનો પહાડ બહુ મોટો હોય તેમણે ખાસ સંભાળ રાખવી, કારણકે તેવા માથાસોના શરીરમાં ક્ષાર વધારે જાય છે અને તેમને સંધીવા થવાનો વધારે ભય છે. એ પહાડ ઉપર જો તારક હોય તોમથુ એ દર્દનો સંભવ સમજી એતતા રહેવું અને યોરારક ઉપર ખ્યાન આપવું.

પ્રક્ષાઘાત—શનિના પહાડ ઉપર તારક દેખાય અથવા ચંદ્રના પહાડ ઉપર બહુ નાની રેખાઓ હોય અને ચંદ્રના પહાડ તથા મંગળના પહાડ (૧) ની વચ્ચે તારક દેખાય તો પ્રક્ષાઘાતનો ભય રહે. વળી એ દર્દમાં આયુષ્ય રેખા ઉપર આસમાની ટપકું પણ દેખાય અને શુક્રના પહાડપર ત્રુટક રેખાઓ પણ માલુમ પડે.

આંતરડાનાં દર્દો—શુક્રના પહાડ પરથી શરૂ થતી અનેક રેખાઓ મંગળના પહાડ ઉપર જતી હોય તો આંતરડાનાં દર્દો થાય.

મુખસામુદ્રિક વિદ્યા અથવા શ્રીમીઆગ્નેમી.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

મુખસામુદ્રિક વિદ્યા.

મુખસામુદ્રિક વિદ્યા અથવા મુખલક્ષણ શાસ્ત્ર—શરીરનું બંધારણ એ શરીરના આરોગ્યનો અરીસો છે, મસ્તક એ માનસ શક્તિઓનો અરીસો છે, તેની જ રીતે મુખલક્ષણ એ આરોગ્ય તેમજ માનસ શક્તિઓ બેઉનો અરીસો છે. મનુષ્યનું મન તેના ચહેરાને અમુક અમુક ધાટ આપે છે. મનુષ્યના વર્તનમાં જે જે ફેરફારો થાય છે તે તે ફેરફારો તેના ચહેરા ઉપર પ્રતીત થયા વિના રહેતા નથી, કારણકે મન ચહેરાના જ્ઞાનતંત્રો ઉપર અસર કરે છે, તે જ્ઞાનતંત્રો ચહેરાની માંસપેશીઓ ઉપર અસર કરે છે અને એ માંસપેશીઓ ચહેરાને અમુક પ્રકારનો ધાટ કિંવા ભાવ અર્પે છે. જ્ઞાનતંત્રોના આકુચન-પ્રસારણની અસર ચહેરાની માંસપેશીઓ ઉપર થતી હોવાથી શરીરના બીજા ભાગો કરતાં ચહેરા હંમેશાં વધારે ભાવદર્શી કિંવા લક્ષણવ્યંજક બને છે. બીજી કાંઈ રીતે જે કાંઈ ન પ્રકટ થતું હોય તે ચહેરા ઉપરથી જલ્દી પ્રકટ થાય છે. વદન ઉપર મમે તેવો કૃત્રિમ ભાવ ધારણ કરવામાં આવે તોપણ ચતુર મુખલક્ષણશાસ્ત્રી તેના અંતરના સ્વભાવ તથા વર્તનને સત્વર પારખી લઈ શકે છે. વર્તનની છાપ ચહેરા ઉપર મોડી થાય છે—તે વર્તન સંપૂર્ણ રીતે ખોલ્યા પછી તેનો ભાવ ચહેરા પર છિતરે છે, પરંતુ મસ્તક ઉપર તે સત્વર દેખાઈ આવે છે; પરન્તુ મસ્તકને ખુલ્લું કરી હાથવડે તપાસવું પડે છે; ચહેરા તો ખુલ્લો હોય છે અને મનુષ્યની ઇચ્છા હોય કે ન હોય પણ તેનું વર્તન આપણે પારખી લઈ શકીએ છીએ.

ચહેરા પર થતો ફેરફાર—જગતમાં કાંઈ પણ બે ચહેરા એકસરખા હોતા નથી, કારણકે કાંઈ પણ બે મનુષ્યોનાં મન એકસરખાં હોતાં નથી. ચહેરા, આંખ-મુખ-નાક-કાન-ગાલ અને હાથપગનો બનેલો

હોય છે, અને દરેકને એ અવયવો હોય છે, તોપણ એ બધાં અવયવો કોઈ પણ બે મનુષ્યોનાં સરખાં હોતાં નથી. જુદીજુદી ચંદ્રેરા સખાઈ-ખરેશો હોય છે. દયાળુનો ચંદ્રેરા સુદામળ અને મૃદુ હોય છે. એ જ રીતે કોઈના ચંદ્રેરા દમેશાં હસમુખા અને કોઈના રોતક હોય છે. તેમના વર્તનની જ છાપ તેમના વદન ઉપર પડેલી હોય છે. કોઈ જુદી મનુષ્ય કોઈ સંતના પરિચયથી બદલાતો જાય અને દયાળુ બને તો તેના વદન ઉપરની ખાંસપેશીઓમાં ફેરફાર થવા લાગે છે અને થોડા વખતમાં તેના ચંદ્રેરાનો બધો ભાવ બદલાઈ જાય છે. જમતમાં આવા અનેક દાખલા જોવામાં આવ્યા છે.

ચંદ્રેરા ઉપરથી રોગની પિછાણ—હુશિયાર વૈદો અને ડાકતરો ચંદ્રેરા ઉપરથી ઘણી વાર રોગની પિછાણ કરી શકે છે, તેનું કારણ એ છે કે રોગથી શરીરનું અંદરનું ઠંડું અવયવ બગડેલું છે તેની છાપ ચંદ્રેરા ઉપર પડેલી હોય છે અને તે છાપ ઉપરથી દર્દ જણી શકાય છે. મંદ અને તીવ્ર પાચનશક્તિ, સગળ અને નિર્બળ ફેફસાં અને નળજી કે બળવાન કસેલું એ ગુણ ત્રણ વાતો જણવાનાં સાધન ચંદ્રેરા ઉપર હોય છે; અને એ ત્રણ જ શરીરની અંદર રાજ્ય ચલાવનારાં યત્રો છે. મંદ કે તીવ્ર પાચનશક્તિ જણવાનું સાધન મોંના બેઢિ છેડા અને બેઢિ કાનની બૂટની વચ્ચેનો ગાલનો ભાગ છે. જેમના મુખ પરનો એ ભાગ પુષ્ટ હોય છે તેમની પાચનશક્તિ સારી હિંવા તીવ્ર હોય છે, અને જેમની પાચનશક્તિ મંદ હોય છે તેઓના એ ભાગમાં ખાડા પડેલા હોય છે જેને આપણે ડાચાં બેસી ગએલાં કહીએ છીએ. જેઓ મગજનું કામ કરનારાં હોય છે અને જેઓના જ્ઞાનતંત્રુઓ માત્ર બેસીને લંબ્યા કરવાની ટેવથી નળજા પડી ગએલા હોય છે તેઓનાં ડાચાં મોટા ભાગે ખાવાં હોય છે કારણ કે તેમની પાચનશક્તિ મંદ હોય છે. માણસના ગાલનો મધ્ય ભાગ કે જ્યાં તંદુરસ્તીની લાલી દેખાય છે અને જે માલના હાડકાનો મધ્ય ભાગ છે તેનો સંબંધ ફેફસાં સાથે હોય છે. એ ભાગ જ્યારે ચળકતો હોય ત્યારે સમજવું કે તે માણસનાં ફેફસાં ઉપર સોજો છે. જ્યારે ફેફસાં બરાબર કામ કરતાં હોતાં નથી ત્યારે એ ભાગ ફીકડો હોય છે અને જ્યારે તંદુરસ્ત ફેફસાં હોય છે ત્યારે ત્યાં લાલી હોય છે. જેઓના શારીરિક બંધારણમાં ફાયની અસર હોય છે તેઓના આ ભાગ હંમેશાં બેઢેલો હોય છે. હસતી વખતે જો નાકથી ગાલના કાડકામુખીની ખાંસ ડીનારી લાંબી દેખાય તો ફાયની અસર

ઝોણી સમજવી અને જો એ કિનારી નાની તથા પાતળી દેખાય તો ક્ષયની અસર વધારે સમજવી. જેઝોની આંખની હેઠળ ખાડો હોય અને ગાલના હાડકાની તફાવત નજીક ઉપર કે નીચે (ગાલનું હાડકું તથા નાકના મધ્ય ભાગની વચ્ચે) એ ખાડો હોય તો એ માણસને આગળ જતાં ક્ષય થાય એથી હલ્લી સ્થિતિ હોય તો ફેફસાં મજબૂત જાણવા. હિંચું અને પાતળું શરીર, લાંબી આંખનીઓ અને અવયવો, સાંકડી અને ચપટી છાતી, લાંબી ગરદન, આછા અને સુવાળા વાળ, ઠંડા હાથપગ, એ પણ ક્ષયની નિશાનીઓ છે. મજબૂત કલ્પેનું અથવા હૃદય હોય તેના શરીરમાં રૂધિરાભિસરણુ સાફ હોય છે. સખળતા કે નિર્મળતા દાઢી અથવા હડપચી ઉપરથી માલુમ પડે છે. દાઢીનું ઠઠ, પહોળાઈ, અને તેનું આગળ પડવું એ ઉપરથી કલ્પેનની શક્તિ વિચારાય છે. મોટી, લાંબી, પહોળી અને આગળ પડતી દાઢીવાળા માણસની સખળતા હિંચી સમજવી. નાની સાંકડી અને પાછળ પડતી દાઢીવાળા માણસનું રૂધિરાભિસરણુ નજીક જાણવું. સખળ કલ્પેનવાળા માણસના હાથપગ ગરમ હોય, તેમને શરદી બાગ્ગે જ ચાલે છે, તેમને શરદી અને ગરમી સહન કરવાની શક્તિ સારી હોય છે, છૂટથી પરમેવો થાય છે, નાડી મજબૂત હોય છે અને માંદગી કવચિત જ આવે છે. પણ જો દાઢી નાની હોય તો તેની નાડી અનિયમિત, નજીકી વહે છે અને શરદીનો ભોગ જલ્દી થઈ પડે છે. ઉનાળામાં પણ તેને શરદી થઈ આવે છે. હવાના ફેરફારની અસર તેમના પૂર જલ્દી થાય છે. તેમના હાથપગ ઠંડા પડી જવાનો અને માથે ગરમી ચડી જવાનો વધારે ભય હોય છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં દાઢી વધારે આગળ પડતી બને છે. દાંત મ્હેંમાં ન હોય ત્યારે તો દાઢી આગળ પડતી દેખાય પણ દાંત હોય તોપણ તેમ દેખાય છે. મોટા અને લાંબા કાન એ પણ વૃદ્ધાવસ્થાસૂચક છે. જેમની દાઢી મોટી અને માથું મોટું હોય તેઓ દીર્ઘાયુષી બની શકે છે. ગમે તેવી બેદરકારી રાખવા છતાં તેવા માણસ લાંબુ જીવે છે જેમ સમજવું નહિ; એવાં માણસો દીર્ઘાયુષી કુટુંબનાં હોય છે અને કાળજીથી દીર્ઘાયુષી બની શકે છે. નાના માથા કરતાં મોટાં માથાવાળા માણસોની માનસિક તેમજ શારીરિક સહનશક્તિ વધારે હોય છે. નાના માથાવાળા કરતાં મોટા માથાવાળા વધારે હિંચે છે, ચપળતા જતાવી શકતો નથી પરંતુ તે જલ્દી થાકી જતો નથી અને તેના શરીરને જલ્દી ધસારો લાગતો નથી.

પરિચ્છેદ ૨ ને

- સુખસામુદ્રિક વિદ્યાના સામાન્ય નિયમો.

અવયવોના વિકાસનું પ્રમાણ—જેવી રીતે હયા જાડની ડાળાઓ લાંબી હોય છે અને નીચા જાડની ડાળાઓ ટુંકા હોય છે, તેવી રીતે લાખા હાથવાળા માણસોનાં આગળાં, બાહુ, પગ, માર્થા વગેરે પણ લાંબા-મોટાં હોય છે અને ટુંકા હાથવાળા માણસોનાં તે અવયવો ટુંકાં હોય છે. જ્યારે હાથના હાડકાં મોટાં અને આગળ પડતાં હોય છે ત્યારે નાક સુદર્શનનાં બીજા અવયવોના હાડકાં પણ મોટાં હોય છે. માણસના હાથ ઉપરથી તેના શરીરના બધાં અંગો અને તેની શક્તિનું માપ પણ કાઢી શકાય છે. મજબૂત હાથ એ મજબૂત શારીરિક બધાં અંગોનું સૂચન કરે છે. દીર્ઘાંબુધી કુટુંબનાં માણસોના હાથ મજબૂત, સૂકા અને મધ્યમ ગરમીવાળા હોય છે અને ક્ષયરોગી કુટુંબના માણસોના હાથ ઢીલા, બીજાંબુધા જેવા-આદ્ર અને ઠરેલા રીવાળા હોય છે.

અવયવોનું પરિમાણ—શરીરનાં અવયવોનું પરિમાણ એક બીજાની સાથે સંબંધ ધરાવતું હોય છે. જેહ બાહુની લંબાઈના સરવાળા માણસની પગથી માથાસુધીની ઉંચાઈની ભરામર-એક સામાન્ય નિયમ મુજબ-હોય છે. હાથની (બાહુની નહિ) લંબાઈ કરતાં પગની લંબાઈ ટોઢી હોય છે. કાણીથી આંખોનાં દેરવાસુધીની લંબાઈ અને ધુટ-ણથી પગનાં તળીયાસુધીની લંબાઈ સરખી હોય છે. એ મુજબ મરતક અને ચહેરાની રચનામાં પણ અમુક પરિમાણ જળવાએલું હોય છે.

મરતક અને ચહેરાનું પરિમાણ—ચહેરાની પહોળાઈ ચહેરાની લંબાઈના કુ જેટલી હોય છે, અર્થાત્

દાઢીથી કપાળના ઉપરના છેડાની લંબાઈ ઠાનની છુટથી બીજા ઠાનની છુટસુધીની પહોળાઈ કરતા ટોઢી હોય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૩૨] જે લંબાઈ પહોળાઈથી ટોઢી કરતા વધારે હોય તો જાણવું કે પ્રકૃતિને જુરસો તથા હિત્સાહ આપનારી શક્તિઓની તેનામાં ન્યૂનતા છે. તે જ રીતે જે પહોળાઈ યોગ્ય પ્રમાણ કરતા વિશેષ હોય તો તેનામાં એ શક્તિ ઘણી વધારે છે એમ સમજવું બેહ

[આકૃતિ ૧૩૨]

આંખોના નાકની બાજુના છેડાની વચ્ચે સીધી લોંટી દોરીએ તો ચહેરાના ને બે ભાગ પડે તે સરખા હોવા જોઈએ, અર્થાત્ એ લોંટીથી કપાળના ઉપરના છેડાસુધીની લંબાઈ એ લોંટીથી દાઢીસુધીની લંબાઈ જેટલી થવી જોઈએ. જો ઉપરનો ભાગ નીચેના ભાગની બરાબર ન થાય તો જાણવું કે તેની માનસ શક્તિ બહુ હંચા પ્રકારની નથી. દાઢીના નીચેના છેડાથી નાકના નીચેના છેડાસુધીની લંબાઈ નાકના ઉપરના છેડાથી ઉપરના જોડાસુધીની લંબાઈની બરાબર થવી જોઈએ. જો નીચેનો ભાગ ઉપરના ભાગ કરતાં મોટો હોય તો તે માણસ જાણી, અવિચારી, અત્યુત્સાહી અને સદસા કામ કરનારો હોય અને ઉપરનો ભાગ નીચેના ભાગ કરતાં મોટો હોય તો તે વિચારશીલ અને ડાહ્યો હોય.

શુદ્ધિકૌશલ્ય-પરીક્ષા—શુદ્ધિકૌશલ્યની પરીક્ષા કરવાની રીત એવી છે કે એક લોંટી જોડ અને કપાળને અડકતી ઊભી દોરવી અને બીજી લોંટી નાકની હેઠળથી આડી દોરવી અને એ આડી તથા ઊભી લોંટીઓથી ને ખૂણે થાય તે ઉપરથી શુદ્ધિકૌશલ્યનું માપ નીકળી શકે છે. જો એ ખૂણે ૭૦ ડિગ્રીનો થાય તો તેની શુદ્ધિ જોડા સમજવી. જંગલી હાથસી ભોંઠાના માપમાં એ ખૂણે ૭૦ ડિગ્રીનો જ થશે જાગે હોય છે [જુઓ ૧૩૩મી આકૃતિ]. એ ભોંઠામાં નેએ.

શુદ્ધિશાળી અને કેળવાયલા હોય છે તેઓને [આકૃતિ ૧૩૩] એ ખૂણે મોટો હોય છે. જો ૭૦ ડિગ્રીથી જોડા ખૂણે હોય તો તેથી પણ જોડા શુદ્ધિ સમજવી. ઉર્ગાઉર્ગા વાંદરાનો એ ખૂણે જોડા હોય છે. બીજા જનવરોને તેથી પણ વધુ જોડા ડિગ્રીનો ખૂણે પડે છે. યુરોપીઅનોનો અને શુદ્ધિમાન હિંદીઓનો એ ખૂણે ૮૦ ડિગ્રીનો હોય છે; અને અત્યંત શુદ્ધિશાળી મનુષ્યોનો ખૂણે ૯૦ ડિગ્રીનો એટલે બરાબર કાટખૂણે હોય છે. ચિત્રકારો અને પ્રતિમા ધડનારાઓ દેવદેવીઓનાં ચિત્રો તથા પ્રતિમાઓ આલેખવામાં એ ખૂણે ૯૦ કરતાં પણ વધારે ડિગ્રીનો દોરી તેઓની અત્યંત શુદ્ધિમત્તાનું સૂચન કરે છે. આ હેઠળ ને આકૃતિ [આકૃતિ ૧૩૪] આપી છે તેમાં પાંચ જુદા જુદાં મસ્તકોના જુદા જુદા માપના ખૂણા બતાવેલા છે, તેમનામાં વધુજોડા પ્રમાણમાં ઉત્તરોત્તર શુદ્ધિશક્તિ રહેલી છે. પહેલું મસ્તક શુદ્ધિમાન

મનુષ્યનું છે જેનો
ખૂણો ૬૦ ડિગ્રીનો છે.
તે ખૂણો ખીજાં મસ્ત-
કામાં ઘટતો ઘટતો ૭૦
ડિગ્રી સુધી જાય છે
ને છેલ્લું મસ્તક જ.
મલી આક્રિયનું છે.

વાળ ઉપરથી

ગુણપરીક્ષા—વાળ-

[આકૃતિ ૧૩૪]

ના ગુણદોષ પશુ હાડકાં, ખાંસપેશીઓ અને આમડીના ગુણદોષને મળ-
તા જ હોય છે અને સામાન્ય રીતે આખા શરીરના બંધારણ સાથે તેનો
સંબંધ હોય છે. વાળ જડા અને રક્ષ હોય તો શરીરનો બાંધો સ્થૂળ અને
સખ હોય, તથા વાળ ઝુવાળા હોય તો તે માથુસનો સ્વભાવ નાજુક
અને જલ્દી લાગણીવશ થઈ જાય તેવો હોય. કાળા વાળ પિત્તમૂર્તિની
મજબૂતી અને વિશેષતા સૂચવે છે, અને તેવા મનુષ્યોની લાગણી બહુ
પ્રબળ હોય છે. લાલ વાળ વિકારવશતા, સ્વભાવની અપજતા સૂચવે છે.
સોનેરી-મદામી વાળ ઉચ્ચ શુદ્ધિકૃત, નીતિમત્તા, સંસ્કારી મગજ અને
સુકોમળતાનું સૂચન કરે છે. સીધા વાળ ચારિત્ર્યની અનિયમિતતા,
વિચારહીનતા અને ન્યૂનતા સૂચવે છે. ગુચળાવાળા વાળ સ્વભાવની
વિવિધતા અને વિનોદિતા સૂચવે છે. ફરફરતા-ઝૂલતા લાંબા વાળ વિચાર-
શીલ મગજનું સૂચન કરે છે જેના માથા ઉપર વાળ બહુ ગાઢા અને
કપાળસુધી ઉમટા હોય તેઓ સ્વાભાવિક રીતે ચીડીયા માથુસ
હોય છે, નાનાં બાળકોના માથાના આગલા ભાગ ઉપર વાળ આછા
હોય છે કારણકે તેમના સ્વભાવનો એ ગુણ હજી ખીલ્યો હોતો નથી.
જેમ જેમ તેની લાગણી ખીલતી જાય છે તેમ તેમ વાળ મોખરાના
ભાગ ઉપર ઉમટા જાય છે. વાળ મજબૂત હોય, ગાઢા હોય અને કપાળ
ઉપર ગુચળાંબંધ ઉગી નીકળેલા હોય તો તે માથુસનો સ્વભાવ ઉગ્ર અને
જ્વાળામુખી જેવો હોય. ટેટલાક માથુસોનાં કપાળ નાનાં દેખાય છે
તથા વાળ મોખરાના ભાગમાં બહુ ઉગી નીકળેલા હોય અને ટેટલાક
ટાલવાળાં માથાં મોટા કપાળવાળાં દેખાય છે પણ કપાળની એ દેખાતી
ઉંચાઈ ઉપરથી જ મનુષ્યની શુદ્ધિનું માપ કાઢવું નહિ. કપાળની પહોળાઈ
પણ ધ્યાનમાં લેવાની છે. એ રીતે કપાળની પરીક્ષા વખતે વિચારીશું.

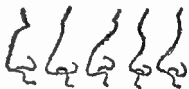
પરિચ્છેદ ૩ જો.

નાકની પરીક્ષા.

નાકનાં જૂદાં જૂદાં માપ—સામાન્ય રીતે દાઢીના નીચેના છેડાથી કપાળના ઉપરના છેડાસુધી ચહેરાની નેટલી લંબાઈ હોય તેના કે ભાગ નેટલી નાકની લંબાઈ હોવી જોઈએ. કાકેશીયન લોકો અને અંગ્રેજો વગેરેનાં નાક એ માપનાં હોય છે. મેઝોલીઅન લોકોનાં નાક ચહેરાના કે નેટલાં હોય અને ધૃત્યોપીઅન લોકોનાં નાક તો તેથી વધુ ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે. આ બધી જાનિઓના મસ્કારની ખાસ-વણી સાથે તેમના નાકની ખાસવણી થએલી છે.

નાકની આકૃતિઓનાં નામ—નાકને એક બાજુએથી જોતાં તેની જે આકૃતિ દેખાય તે ઉપરથી વિદ્વાનોએ તેનાં જૂદાં જૂદાં નામ આપ્યાં છે. એ નામ પાંચ પ્રકારનાં છે. (૧) રોમન નાક [આકૃતિ ૧૩૫] મોટું હોય છે અને ઉપરના ભાગનું નાકનું દાઢકું બહાર પડતું હોય છે. એવા નાકવાળો માણસ એક સામાન્ય નિયમ તરીકે કોઈ મોટી સેનાનો, ધંધાનો, કારખાનાનો અગ્રેસર અથવા નાયક હોય છે, કિંવા એવા અગ્રેસર તરીકેનો તેવો યુધ્ધ જે કાર્યમાં તે પડે છે તે કાર્યમાં તે બતાવી આપે છે. (૨) ગ્રીક નાક અથવા સીધું નાક [આકૃતિ ૧૩૬] સામાન્ય

રીતે અણીવાળું અને સીધું હોય છે. ગ્રીક પ્રજાનાં નાકોની સામાન્ય આકૃતિ ઉપરથી એ નામ પડ્યું છે. એવા નાકવાળામાં કલા અને સૌંદર્યપ્રેમ સામાન્ય

રીતે હોય છે. (૩) પોપટીલું અ- રોમન. સીધું. પોપટીલું. હંદકું. જેની. થવા ચાહુદીનું નાક [આકૃતિ ૧૩૭] [૧૩૫] [૧૩૬] [૧૩૭] [૧૩૮] [૧૩૯] પોપટની ચામની પેડે નમેલી અણીવાળું હોય છે. ચાહુદીઓ અને સીરી-યાના લોકોનાં નાક તેમજ બહુધન આરબોનાં નાક સામાન્ય રીતે એવાં હોય છે. એનો યુધ્ધ અંચળતા, શંકાશીલવર્તન, ગૂઢ સ્વભાવ, લેખ ઈત્યાદિ છે. (૪) ટુંકડું અથવા ચીણું નાક [આકૃતિ ૧૩૮] બહુ નાનું હોય છે. ટુંકડા નાકવાળા મનુષ્યો એક નિયમ તરીકે હંડી તર્કશક્તિ વાળા અને જીદિમાન હોતા નથી. (૫) ટુંકડું અને ગ્રીક નાક બેહતી

વચ્ચેનું નાક કે ઉપર જતી અણીવાળું હોય છે તેને દેવી અથવા કુંદર નાક [આકૃતિ ૧૩૬] કહે છે. તેવા નાકવાળા મનુષ્યનો સ્વભાવ એક નિયમ તરીકે કુતૂહલપ્રિય, વિવેકી અને નિર્દોષ હોય છે. આ જાતનું નાક તેના મૂળથી અણીસુધી અંદર પડતી ગોળ રેવાયુક્ત હોવું જોઈએ: રામન કે ઓક નાકની અણી સહેજ ઉપર જતી હોય તેથી તેને આ પ્રકારનું નાક સમજી શકેલું નહિ. નાકના આ પાંચ પ્રકાર મનુષ્યના મગજનું માત્ર પ્રાથમિક વલણ જતાવે છે. તેનો અર્થ એવો સમજવાનો નથી કે તે મગજની શક્તિ જતાવે છે, કિંવા મગજનો ગુણ જતાવે છે: એ ગુણ સમજવાને એ દરેક પ્રકારના નાકની આકૃતિવિશેષતાઓ જોવાની હોય છે.

ચંચળતાદર્શક નાક—નાકની જભી લંબાઈ અર્થાત્ નાકના મૂળથી નાકની અણીસુધીની જભી લંબાઈ એ ચંચળતાનું દર્શન કરાવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં ૬-ખ] જેટલી એ લંબાઈ વિશેષ તેટલી ચંચળતા વધારે અને સાવધાનતા પણ વધારે. એવો માણસ આંગતુક ભય અને નેપથ્યથી નંમેશાં ચેતતો રહે. માણસની વર્તણૂક પણ તે બહુ હઠી નજરથી સમજી શકે છે અને ભવિષ્યમાં બનવાના બનાવોની પણ આગાહી કરી શકે છે. જો એ શક્તિ અત્યંત વધારે ખીલી હોય તો માણસ વહેમી અને ખીજા પર હંમેશાં અવિશ્વાસી રહ્યા કરે.

[આકૃતિ ૧૪૦]

ગમગીની સૂચક નાક—નાકની અણીની નીચે પડતી બહુ લંબાઈ હોય અને ચંચળતા-સાવધાનતાનું પ્રમાણ વધારે હોય તો એ નાક ગમગીની સૂચક છે. આંગતુક ભયોનો વિચાર કરવાથી તેવા માણસ શોકાતુર રહેવાના સ્વભાવવાળો હોય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૧].

[આકૃતિ ૧૪૧-૧૪૨]

નાકનો કુતૂહલપ્રિયતાનો ગુણ—નાકનો કુતૂહલપ્રિયતાનો—પ્રશ્નો પૂછીને માહિતી મેળવવાનો ગુણ નાકની આડી લંબાઈ ઉપર આધાર રાખે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં ૩-ધ] જો ચંચળતાદર્શક લંબાઈ થોડી હોય અને કુતૂહલપ્રિયતાની આડી લંબાઈ

પ્રમાણ કરતાં વિશેષ હોય તો નાકની અણી હમી જતી દેખાય છે. બાળકોનાં નાક એવા પ્રકારનાં હોય છે. તેઓ કુતૂહલપ્રિય હોય છે, પ્રાચીન પૂજવાના શોભવાળાં હોય છે, પરન્તુ વહેમવાળાં કે સાવધાનતાવાળાં હોતાં નથી અર્થાત્ તેમની કુતૂહલપ્રિયતા નિર્દોષ હોય છે. જો ચંચળતા અને કુતૂહલપ્રિયતા બેઉ નાકની આકૃતિ પરથી વિશેષ જણાય છે તો તેવો માણસ પૂજામાં કરી, માહિતી મેળવી અને તેનું તોલન બરાબર કરીને વર્તન કરવાના સ્વભાવવાળો હોય છે. જો એ બેઉ લંબાઇ અતિધણી હોય છે તો નાકની અણી જડી અને મૂંઝ મએલા જેવી દેખાય છે. [શુઓ આકૃતિ ૧૪૨]. તેને અંગ્રેજીમાં “ બોટલ નોઝ ” કહે છે. તેવા માણસનાં અંદરનાં અવયવો સૂઝેલાં હોય છે. દારૂ પીવાની કે કેદ કરવાની તેને લત હોય છે અને વિવાસી પણ હોય છે.

નાકની ઉપલી કિનારીની પરીક્ષા—નાકની લંબાઇએ આવેલી ઉપલી કિનારી ઉપરથી નાકના ત્રણ પ્રકારના ગુણોની પરીક્ષા થઇ શકે છે. (૧) સ્વસંરક્ષકતા. નાકની સહેજ ઉપરના ભાગમાં જો બહાર પડતો ઢેંકા હોય તો એ ચિન્હ સ્વસંરક્ષકતાનું છે. [શુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં ચ]. એ ગુણવાળો પોતાનો બચાવ કરવાને હમેશાં તૈયાર રહેવાના સ્વભાવવાળો હોય છે. જો એ ગુણ વિશેષ હોય તો પોતાના બચાવ માટે સામે ચવાને પણ તે તૈયાર થાય છે. એવો માણસ આપણે વખતે બાગ્યે જ નાસીપાસ થાય છે અને પોતાના કાર્યમાં બીજા માથું મારે તે તરફ તેને અણગમો હોય છે. પોતાના કાર્ય માટે તે મૃત્યુસુધી લડવાનું છોડતો નથી અને દલીલો કરવામાં ઉલટસુધી મંડ્યો રહે છે. (૨) પરમંરક્ષકતા. નાકની કિનારી ઉપર સ્વમંરક્ષકતાની સહેજ ઉપરના ભાગમાં ઉપર ઉપસતો ઢેંકા હોય તો તે પરમંરક્ષકતા અથવા બીજાઓને બચાવ કરવા માટે મથન કરવાનો ગુણ સમજવો. [શુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં છ]. બીજાઓના હક્કો ઉપર દુમસો થતો જોઇને એવો માણસ શાંત બેસી ન રહેતાં તેને માટે લડવા બિંબો થાય છે. સ્ત્રીઓ, બાળકો, ગરીબો અને અશક્ત મનુષ્યોને અન્યાય થતો જોઇને તેનું ઘોષી સ્વાભાવિક રીતે ઉઠળા આવે છે. (૩) એ સ્થાનની ઉપર સહેજ [શુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં જ] નો બાગ જો ઉપસી આવેલો હોય તો તે માણસ દુમસો કરવાની તૈયારી જતાવે છે અર્થાત્ તેનો સ્વભાવ દુમલાખોર હોય છે. જોતજોતામાં લડી પડે તેવા માણસોનાં નાક એવાં હોય છે. એવો માણસ જો કુમંરકારી હોય તો નજીવે કારણે બાથબાથ

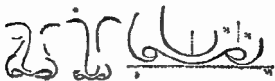
કરતાં કે ટથીયાર ઉમાગતાં પાછું વાળાં જોતો નથી.

નસકોરાં વચ્ચેના પડદાની પરીક્ષા—જેઠ નસકોરાંની વચ્ચે જે પડદો હોય તેમાં પણ ખાસ સૂચન રહેલું હોય છે. એ પડદાના બહાર પડતા ભાગની નીચે જતી લંબાઈ શોધક શક્તિ સૂચવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૩.] એવા માંજુસમાં નવીન વસ્તુ શોધવાની શક્તિ હોય છે. એ ભાગની સહેજ પાછળના ભાગમાં પડદો બહાર પડતો ધસી આવતો હોય તે સંયોજક શક્તિનું સૂચન કરે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૪.] એવા માંજુસ વિચારો અને શબ્દોનું [આકૃતિ ૧૪૩-૧૪૪-૧૪૫] સંયોજન કરવામાં ચતુર નીવડે છે. પડદાનો પાછળનો ભાગ કે જેની સાથે જોડાઈને બેસેલો થાય છે, જે આગળ પડતો હોય તો તે પૃથક્કરણશક્તિ સૂચવે છે. જ્યારે એ ભાગ વધારે આગળ પડતો હોય છે ત્યારે જોડાઈને મથાળું આકૃતિ ૧૪૫ માં બતાવ્યા મુજબ આગળ ધસતું દેખાય છે. અનેક વસ્તુઓની અંદર શું શું રહેલું છે તે શોધવાની કિંવા એક બનાવતું પૃથક્કરણ કરી તેનાં કોરણો શોધી કાઢવાની શક્તિ તેનામાં હોય છે.

નાકના ફેાયણાની પરીક્ષા—નાકના ફેાયણા (નસકોરાંની બહારની ચામડીનો કુક્ષેત્રો ભાગ)નો આમત્રો ભાગ [જુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં ૭] જે નીચે પડતી લંબાઈવાળો હોય તો તે શિક્ષણ આપવાની શક્તિ સૂચવે છે, અને જે તેની પાછળનો ભાગ [જુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં ૮] નીચે જતી લંબાઈવાળો હોય તો તે અનુકરણશક્તિનું સૂચન કરે છે.

બેવડી કિનારીનું નાક—કેટલાક નાકની બહારની સાંખી કિનારી બેવડી હોય છે, એટલે કે એ કિનારી જાણે કે બે ધારવાળા હોય એવી દેખાય છે અને નાક જાણે કે બે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયેલું હોય તેવું દેખાય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૬]. આવી કિનારીઓ જ્યારે રૂપ દેખાતી હોય ત્યારે સમજવું કે એ માંજુસમાં વસ્તુઓની ચોખ્ખાચોખ્ખાની પરીક્ષા કરવાની શક્તિ સારી પડે છે. તેવા માંજુસો બીજાઓની તેમજ પોતાની વર્તણૂકના અને બાંધણના કડક પરીક્ષક હોય છે.

નસકોરાંની પરીક્ષા—કેટલાકનાં નાકનાં નસકોરાં પહોળાં હોય છે અને કેટલાકનાં સાંકડાં હોય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૭ અને ૧૪૮]. પહોળાં નસકોરાં 'ગુમતા' સૂચવે છે. આકૃતિ ૧૪૯ માં ક-ખ એ નસ-

[આકૃતિ ૧૪૭] [૧૪૮] [૧૪૯]

કોરાંની પહોળાઈનું એકંદર માપ છે. સુખ બંધ કરીને ફોલ્પા કુલાવવાથી જેટલી પહોળાઈ થાય તેટલી પહોળાઈ એ સાચું માપ સમજવું. હંપસી ભોઠો, ચીનાઓ અને ચાહુદીઓનાં નસકોરાં કુદરતી રીતે બહુ પહોળાં હોય છે કારણકે તેઓ વાતો છુપાવવામાં કુશળ હોય છે. વધારે પહોળાઈ ઉપરથી તેની છુપાઈ, બેમારી વર્તણૂક અને સત્ય છુપાવવાની ટેવ સૂચિત થાય છે. કુશળ વેપારી અને સટોરીયાઓનાં નાક પછુબહુધા પહોળાં નસકોરાંવાળાં હોય છે. ગુમતાથી ઉપર જતાં નાકની જે પહોળાઈ આવે છે તે ઉપરથી વિશ્વાસપણું સૂચિત થાય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૯ માં ગ] જેઓનાં નાકની એ ભાગમાં પહોળાઈ વિશેષ હોય છે તેઓ ગુમતાના સંરક્ષક હોવા છતાં વિશ્વાસુ પછુ હોય છે. તેઓ ગુમતા જાળવી શકે છે, પરન્તુ જો તેઓ ખુલા દિલથી વાત કરે છે તો તેઓ પૂરા વિશ્વાસથી વાત કરે છે. નાકના ફોલ્પા ઉપરની નાકની જડાઈ ઉપરથી ભોગવૃત્તિ અથવા વધુ લાભ મેળવવાની આકાંક્ષા સૂચિત થાય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં ક]. ચાહુદીઓનાં નાક એ પ્રકારનાં હોય છે. તેથી ઉપર જતાં [જુઓ આકૃતિ ૧૪૦ માં ક] કરકસરવૃત્તિનું રથાન આવે છે, જે તે ભાગની જડાઈ ઉપરથી માલુમ પડે છે. ચાહુદીઓ, ફેઓ અને જર્મનોનાં એ ભાગ ખીલેલો હોય છે; અંગ્રેજોનાં ખીલેલો હોતો નથી કરકસરની વૃત્તિનું સૂચન સારી પેઠે તો જો ભાગમાં વહેચાએલી દાઢી ઉપરથી થાય છે.

નાકની સામાન્ય પરીક્ષા—નાકની પહોળાઈ [આકૃતિ ૧૪૯માં ક-ખ] નાકની લંબાઈ કરતાં કે હોય એ સુપ્રમાણુવાળું નાક કહેવાય. જો નાક એ પ્રમાણુ કરતાં ઓછું પહોળું હોય તો ચક્રિની ન્યૂનતા

કિંવા કરકસર અને વિચારશીલતા જેવા ગુણોની ન્યૂનતા સમજવી, અને વધારે પહોળું હોય તો વિશેષ સ્વાર્થવૃત્તિ સમજવી. દમસીઓ અને ચીનાઓનાં નાક પ્રમાણ કરતાં વધારે પહોળાં હોય છે. નાકની અણી લાલ કે આસમાની હોય તો તેવા માણસનાં આંતરડાં કે દેહસાં રોગિષ્ટ જાણવાં. જ્યારે નાકની લંબાઈ પહોળાઈ પ્રમાણસર હોય અને સાવધાનતા તથા કુતૂહલપ્રિયતાના બાગો પણ પ્રમાણસર હોય ત્યારે એ નાક-વિચારશીલ મનુષ્યનું લેખાય છે. એક વાત એ ધ્યાનમાં રાખવી કે મમે તેલું મજબૂતીવાળું નાક હોય પણ જો દાદી-દડપચી તેટલી મજબૂતી ન બતાવતી હોય તો તે એકંદરે તે માણસને મજબૂત જાણવો નહિ. નાક રોમન આકૃતિનું હોય પણ દાદી પ્રમાણસર લાંબી ન હોય તો એ માણસમાં રોમન નાકની મજબૂતીનો ગુણ જણાઈ આવે નહિ.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

મોઢું અને ઓઠ.

મોઢું અને ઓઠની સામાન્ય પરીક્ષા—જેના ઓઠ સામાન્ય રીતે દૃઢ રીતે બંધ થતા હોય, તેની વર્તણૂક દૃઢ હોય છે; નખળા ઓઠ-વાળાની વર્તણૂક નખળા અને ચલ-વિચલ હોય છે. સારી આકૃતિવાળા, મોઢા અને સુપ્રમાણયુક્ત ઓઠ હોય અને એક ઓઠ વચ્ચેની લીટી સપાટીની હોય તો તે માણસ આનંદી અને સહયુષ્ઠી હોય છે. ઓઠ વિનાનું મોઢું કે જેને ઓઠને બદલે માત્ર એક લીટી જેવી આકૃતિ હોય છે, તે ધીમાશ, ઉલોગીપણું, સુખવસ્થા માટેનો પ્રેમ અને ધગ્ધામ પ્રત્યેની રુચિ બતાવે છે, અને જો એ લીટી એક છેડે ઉપર જતી હોય તો તે પ્રેમ, ટોંગ, દૂષ અને મિથ્યાભિમાન દર્શાવે છે. બહુ બારે-ગડા ઓઠ વિવેચાસક્તિ બતાવે છે. સારી પેઠે બીડાતા અને ધાટીલા ઓઠ દૃઢતા, વિચારશીલતા અને ન્યાયશુદ્ધિ દર્શાવે છે. ઉપરનો ઓઠ નીચેના ઓઠની ઉપર ઝૂલતો અને મધ્યમ આકૃતિનો હોય તો તે બલાપણું સૂચવે છે. નીચેનો ઓઠ ઉપલા કરતાં વધારે લાંબો હોય એવા માણસો પણ કેટલીક વાર બહા માલૂમ પડે છે પરંતુ તેમનું બલાપણું મર્યાદિત હોય છે. મિત્રો તરીકે તેવા માણસો પૂરા યોગ્ય નીવડતા નથી. જેનું મોઢું સામાન્ય રીતે ખુલ્લું રહેતું હોય તે માણસમાં દમરો ફરી-

યાદ કરવાની અને સુસ્મેક્ષીઓ સહન કરવાની વૃત્તિ રચ્યા કરે છે. નાના મોઢા કરતાં મોટા મોઢામાં ચારિત્ર્યથીલતા વિશેષ હોય છે. મોઢા ઉપરથી માનસ શક્તિ સૂચિત થતી નથી પરન્તુ મનની તે સમયની પરિસ્થિતિનું સૂચન થાય છે. મોઢાને બાજુએથી જોતાં તે એટલું પહોળું જણાય કે જેથી આંખના ઉપરના પોપચાથી મોઢાના બાજુના છેડા-સુધીની લંબાઈ એ મોઢાની પહોળાઈથી બમણી થાય તો જાણ્યું કે એ માણસ મૂર્ખ છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૫૦].

એ રીતે લીટી દારતા ખૂણે જેમ વધારે પડેલો થાય તેમ તેની બુદ્ધિશક્તિ વધારે મંદ છે એમ જાણ્યું. [જુઓ આકૃતિ ૧૫૦]. મોઢા બંધ કર્યા પછી મોઢાની બેઠ ઝોઠ વચ્ચેની લીટીથી નસઠોરાના પડદાસુધીનું અંતર જો એ લીટીથી ઢાઢીના છેડાસુધીના અંતરની બરાબર થાય તો પણ એ માણસને મૂર્ખ સમજવો. [આકૃતિ ૧૫૧]. મોટા ઝોઠ સ્વાદ-

[આકૃતિ ૧૫૦] [૧૫૧].

વૃત્તિ અને રૂચિની વિશેષતાનું પણ સૂચન કરે છે. સઠિડા ઝોઠ એ વૃત્તિની મ્દનતા સૂચવે છે. બાહ્યાકૃતિએ સુંદર અને સુધઢિત રેખાઓવાળા ઝોઠ એ વૃત્તિની સુઠોમળતા દર્શાવે છે. ઝોઠ ઢાલવા ચાલવા લાગે ત્યારે સમજ્યું કે તેનામાં કંઈ મનોવિકાર છે. આત્મસંયમથી માણસ મોઢા બંધ કરે છે અને ઝોઠને પાછા ખેંચે છે, ત્યારે કંઈ માનસિક આવેશ હોય ત્યારે માણસ મોઢા ખેંચે છે અને ઝોઠને બહાર ફેલાવે છે. માનસિક આવેશ વખતે પણ જો માણસ મોઢાને બંધ કરીને ઝોઠને સંકુચિત રાખે ત્યારે જાણ્યું કે તે પોતાના આવેશને સંયમ રાખવા શક્તિમાન છે.

સરખા અને અણસરખા ઝોઠ—ઉપરના અને નીચેના ઝોઠ વચ્ચે અણસરખાપણું હોય તો તે દર્શાવે છે કે તે માણસના ગ્રેમના તરવો વચ્ચે વિપમતા છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૫૨]. ઉપરનો ઝોઠ ગ્રેમની શાન્તતા અને નીચેનો ઝોઠ ગ્રેમની ચપળતા દર્શાવે છે. જો બેઠ ઝોઠ સરખા હોય તો તેના ગ્રેમનાં બેઠ તરવો વચ્ચે સમતા સમજવી. જુઓ. આકૃતિ ૧૫૩]. સુગ્રમાણુવાળા ઝોઠ

[૧૫૨] [૧૫૩] [૧૫૪]

પ્રેમની ઉત્પત્તા પશુ સૂચવે છે, તેથી ઉત્તરું પાતળા ઓઠ પ્રેમની શાન્તતા સૂચવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૫૪].

ખુણા અને બીડાએલા ઓઠ—ગોટા અને જાડા ઓઠ ખોરાકની રચિ અને કુધાવૃત્તા સૂચવે છે. સ્વાદ પારખવાની અને ખોરાકની પરીક્ષા કરવાની શક્તિ એવા માણસમાં વિશેષ હોય છે. હાસીના ઓઠ ગોટા અને ખરખચડા હોય છે તો તેનામાં .

કુધાવૃત્તા વિશેષ હોય છે. આકૃતિ ૧૫૫ મી દર્શાવે છે કે એ માણસ ખાઉધરો છે, તેમજ તેનામાં

સંયમ શક્તિની ખામી છે એવો માણસ વિવધ પશુ વિશેષ હોય છે. તેથી ઉત્તરું ગુણો આકૃતિ [આકૃતિ ૧૫૫]. ૧૫૪ માં છે કે જે બીડાએલા ઓઠની છે. ગોટા ઓઠવાળા સ્ત્રી અને બીડાએલા ઓઠવાળા પુરુષનું લગ્ન કિંવા બીડાએલા ઓઠવાળા સ્ત્રીનું અને ગોટા ઓઠવાળા પુરુષનું— લગ્ન પ્રેમદિગ્દિએ કિંવા સંસારરુખની દિગ્દિએ સમજ થતું નથી. તેવા સ્ત્રીપુરુષો પોતાની વિવધ વૃત્તિઓને કીધે એક બીજાને મનોવ આપી શકતાં નથી.

ઓઠની ઉપરની કરચલી—ઓઠના લાલ ભાગ ઉપરની કરચલી ગિન્નતાનું દર્શન કરાવે છે [જુઓ આકૃતિ ૧૫૬ માં, ક], જ્યારે એ

કરચલીઓની રેખાઓ એક બીજાને મળી

જાય છે, ત્યારે ઉંચા પ્રકારની મૈત્રી

જાણવી અને જ્યારે સીધી રેખાઓ એક

બીજાને મળ્યા વિનાની હોય ત્યારે એ

વૃત્તિ ઓછી જાણવી, પરન્તુ તેની બીલ-

કુલ ખાત્રી સમજવી નહિ. આપત્તિના

કાળમાં એવો માણસ સાચો મદદગાર બને છે. કરચલી વિના તદ્દન

લીસા ઓઠવાળો માણસ પ્રેમાળ હોય, પરન્તુ તેના પ્રેમ ઉપર સંપૂર્ણ

વિશ્વાસ રહી શકે નહિ. ઓઠના ખૂણા પર માલના પ્રદેશમાં જે કરચલી

જેવી રેખા પડે તે આતિથ્યવૃત્તિ સૂચવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૫૬ માં ખ]. સુવાળા માલ ઉપર રેખાઓ ઓછી દેખાય છે અને ખાસ કરીને

તે માણસ જ્યારે સ્મિત કરે છે ત્યારે તે દેખાય છે. સામા માણસનો

સત્કાર કરવાનું સૂચન કરતી એ રેખાઓ છે. ખ્યાતિ મેળવવાનો પ્રેમ

તેવળ ઉપલા ઓઠ ઉપરની ઓછી કરચલીઓથી સમજાય છે. એ કરચલી

જે બહુ ગાઢી હોય તો માણસ સારા કે ખરાબ કાંઈ પશુ માગે ખ્યાતિ

[આકૃતિ ૧૫૬]

[૧૫૭.]

મેળવવા-ચાહે છે એમ જાણવું. આવા માણસોમાં બીજાને દલકા. પાડીને પોતાને માટે ખ્યાતિ મેળવવાની લાગણી હોય છે અને તે વખતે એ ખ્યાતિ-પ્રેમ ઇર્ષ્યાનાં રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે. જ્યારે માણસ બીજા માણસની ખ્યાતિની ઇર્ષ્યા કરે છે અને એ ખ્યાતિ પોતાના શુશ્રુષી નહિ પણ ગેરવાજબી રીતે મેળવેલી હોય છે, ત્યારે તે ઇર્ષ્યા વાજબી હોવાથી દુર્ગુણરૂપ મનાતી નથી. પરન્તુ જ્યારે ઇર્ષ્યામાંથી તિરસ્કાર જન્મે છે અને એ સામા મનુષ્યમાં શુણ્ણો હોય તે શુણ્ણની અવગણના કરીને આગળ વધે છે, ત્યારે નીચેનો ઝાઠ કરચલી વિનાનો અને સૂજેલા નેવો બને છે. [શુઓ આકૃતિ ૧૫૭ માં અ]. ખાસ કરીને ઝાઠનો મધ્ય ભાગ બહુ ચડેલો દેખાય ત્યારે જાણવું કે તેનો તિરસ્કાર અપરિમિત છે. એ ઉપરાંત દાદીની માંસપેશીઓ ઉપર ધસી જતી જણાય તોપણ એ પ્રકારનો અત્યંત તિરસ્કાર સમજવો. [શુઓ આકૃતિ ૧૫૭ માં બ]. ઘણી વાર બીજી રીતે કશા પણ દોષ વિનાનું મ્હોં તેની ઉપર સચિત થતા તિરસ્કારથી બેડોળ બનેલું દેખાય છે અને તેવા માણસનું વર્તન પણ બગડતું જાય છે.

ઝાઠની ઉપરનો ભાગ—ઉપલા ઝાઠની ઉપર બરાબર વચ્ચેના ભાગની માંસપેશી ઉપસેલી હોય તો તે સ્વ-માન વૃત્તિ સમજવી. એવા માણસમાં ગર્વ, દૃઢ નિશ્ચય, સ્વાંત્ર્યવૃત્તિ અને તાત્કાલિક નિર્ણય કરવાનો શક્તિ હોય છે. [શુઓ આકૃતિ ૧૫૮]. એવા માણસ અહંકારી કે મિથ્યાભિમાની હોય છે એમ માની લેવું નહિ; એનો આધાર તેની બીજી વૃત્તિઓની ખીલવણી ઉપર પણ રહે [આકૃતિ ૧૫૮] [૧૫૯] છે. તેથી ઉલટું જોની એ બાગની માંસપેશી

મેઢેલી હોય તે માણસમાં પરાયા પાસે સત્કારાવાની અને પૂરતો સત્કાર કરવાની વૃત્તિ હોય છે. [શુઓ આકૃતિ ૧૫૯]. આ એક સદ્ગુણ છે. બીજાનું કથન સ્વીકારવાની કે પોતાનું કથન સ્વીકારાવવાની વૃત્તિ જો મનુષ્યમાં ન હોય તો દુનિયામાં મનુષ્યો એક બીજાની સાથે ગણીને ચાલી શકે જ નહિ; એટલે એ શુણ્ણ દુનિવાદારીમાં અમત્યનો છે, અને સ્વમાનવૃત્તિવાળા મનુષ્ય કરતાં આ વૃત્તિવાળા મનુષ્યો જગતમાં ઘણા છે એટલું વધારે સારું છે.

મ્હોં બાજુની કરચલીઓ અથવા શેરડા—મ્હોંના બેઉ છેડે જે કરચલીઓ પડે છે તે સરથતા દર્શાવે છે. [શુઓ આકૃતિ ૧૬૦].

એ ઠરચસીઓ અથવા શેરડા મ્હેંને ખૂણે ઉપર જતા-નાકની બાજુએ જતા હોવા ભેદએ. નાનાં બાજુએ કે જે સરલ સ્વ-ભાવનાં હોય છે તેઓને એવા શેરડા પડે છે. આકૃતિ ૧૬૧ માં દર્શાવ્યા મુજબ મ્હેંના ખૂણાથી જરા દૂર ગાલના અદે-

[આકૃતિ ૧૬૦]

[૧૬૧]

શમાં જે ઠરચસીઓ પડે છે અને જે નાકનાં ફાયણાંથી ત્રાસી નીચે મ્હેંની બાજુએ ઉતરે છે તે ફેફસાંની શક્તિ અને આનંદની એ ભોગ-વૃત્તિનું સૂચન કરે છે. હસતી વખતે આ ઠરચસીઓ સ્પષ્ટ થાય છે એ ઉપરથી જ આનંદોપભોગવૃત્તિ સમજી શકાય છે.

જડખાં—જે માણસનું ઉપરનું જડખું નીચેના જડખા કરતાં સહેજ લાંબું હોય તે માણસમાં વિનાશક શક્તિ ખડુ હોય અને તે માંસાહારનો શોખીન હોય. તેથી ઉમટું જેનું નીચેનું જડખું લાંબું હોય તેનામાં વિનાશક શક્તિ ખડુ થોડી હોય. રક્તપાત કરવાની વૃત્તિ તેનામાં ન હોય અને વનસ્પત્યાહાર પ્રત્યેની તેની રુચિ હોય. જે માણસનાં જડખાંમાં દાંતમાંની રાક્ષસીઓ (દાંત અને વચલા દાંતની વચ્ચે ઉપર-નીચેનાં જડખાંમાં માણસને ચાર રાક્ષસીઓ હોય છે કે જે કાર્ષ પશુ વસ્તુને જોરથી કાપવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે) અમાણ્યથી વધારે લાંબી હોય તે માણસ ધાતખી હોય અને તેનામાં વધારે વિનાશક વૃત્તિ હોય. ટેટલાક માણસની નીચેની રાક્ષસીઓ ખીજ દાંત કરતાં સહેજ ઉંચી હોય છે; એવા માણસ ખીજ ઉપર સત્તા જમાવવાનો શોખીન હોય છે, અને એ શોખ તે ધીરે ધીરે પ્રગતિ કરીને પૂરો પાડે છે—સાહસથી ખોતાનું કાર્ય કરતો નથી.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

આંખ, પોપચાં અને જીભ -

આંખ એ આત્માનું દ્વાર છે—મનસ્ અથવા આત્માનો શુણ, શક્તિ અને ગ્રાહકતા દર્શાવવા માટે વદનના ખીજ કોષ્ટ પશુ અવયવ કરતાં આંખ એ વધારે મહત્ત્વનું અવયવ છે. ખીજ અવયવો મનુષ્યની અમુક ખીલેલી કે અણખીલેલી વૃત્તિ દર્શાવે ખરા, પરન્તુ એ વૃત્તિ કેવા

બળથી કામ કરે છે, તે તો માત્ર આંખ ઉપરથી જ સમજી શકાય છે. એક માણસનું કપાળ સુચવે છે કે તેનામાં બુદ્ધિમત્તા છે, મુખ ઉપરથી જણાય કે તે સંસ્કારી છે અને નાક ઉપરથી તેની તીવ્ર વિચારશીલતા જણાય, પરંતુ જો તેની આંખો મંદ હોય તો એ ગુણો નકામા છે—તેઓ કાર્યકારક નથી એમ સમજવું: એટલા જ માટે આંખને મુખવશી-શાસ્ત્રી 'આત્માના દ્વાર' રૂપ કહે છે. આંખ મંદ હોય, આંધું તે હોય, તો જાણવું કે તેના મનસ્સમાં પણ તેજ નથી, એટલે સૌથી પહેલાં મનુષ્યની આંખનું તેજ જોઈ તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. આંખનું તેજ પણ જૂઠું જૂઠું પ્રકારનું હોય છે. એક જાતનું તેજ બુદ્ધિમત્તાનું હોય છે, બીજી જાતનું વિષયવિકારનું હોય છે, ત્રીજી જાતનું તેજ જ્ઞાનનું હોય છે, ચોથી જાતનું તેજ સુકોમળ વૃત્તિનું હોય છે: એ બધી જાતનાં તેજમાં અમક હોય છે, પરંતુ તે અમક ઠીક એકસરખી હોતી નથી.

આંખ મનોભાવ છુપાવી શકતી નથી—આંખની પરિભાષા જે માણસ સમજે છે તે માણસ ઠાંઈની પણ આંખ ઉપરથી તેની બધી વૃત્તિઓને ઓળખી શકે છે. ત્યારે માણસ મ્હોંથી એક વાત બોલતો હોય અને તેની આંખ તેથી જૂદી જ વાત કહી રહી હોય ત્યારે જાણવું કે તે માણસ જૂઠું બોલે છે પણ તેના સાચા મનોભાવ તો કહી આપે છે. ઘણી વાર એક માણસ મ્હોંથી ધમકી આપતો હોય, પરંતુ તેની આંખમાં તો બીરતા દેખાઈ આવતી હોય છે! તેથી ઉલટું એક માણસ મીઠું બોલતો હોય પણ તેની આંખ કૂર હોય તો જાણી લેવું કે તે આપણને ફસાવવા મગિ છે, માટે એવા માણસથી ચેતીને ચાલવું જોઈએ. કેટલાક માણસો એવા ચતુર હોય છે કે પોતાની આંખની પરિભાષાને પણ છુપાવવા યત્ન કરે છે, પરંતુ તેમ કરતાં તેઓ હરકાણે સાવધ રહી શકતા જ નથી, એટલે તેમનો ઉંડો મનોભાવ તત્કાળ સમજી લઈ શકાય છે. એક માણસનું કહેવું સૌ માને અને બીજા માણસનું કહેવું સૌ માનતા નથી તેનું કારણ એ છે કે એકની આંખમાં બીજાને વશ કરવાની શક્તિ છે અને બીજાની આંખમાં એ શક્તિ નથી. આ કાર્ય આંખનો અત્યુત્ક પ્રકારનો અભિનય કરે છે એમ સમજવું નહિ, પણ તેની પાછળ રહેલી શક્તિ એ કાર્ય કરે છે. એ શક્તિ જંગલી પશુઓને પણ વશ કરી શકે છે. ઇચ્છાશક્તિનો વિકાસ જેમણે કર્યો હોય છે તેમની તે શક્તિ આંખો દ્વારા પ્રકટી નીકળ્યા વિના રહેતી નથી.

મેટી આંખ અને નાની આંખ—ઠાંઈની આંખ ઉપર દ્રષ્ટિપાત

કરતાં સૌથી પહેલાં તેની આંખનું કદ આપણા દ્રક્ષર્માં આવે છે. આંખનું કદ મોટું હોય તે માણસનું મગજ હંમેશાં ચપલ હોય છે, તેના મગજમાં જે જે પ્રકારની શક્તિઓ ભરી હોય તે જાંધી શક્તિઓમાં તે ચપલ હોય છે. નાની આંખો તેજસ્વી કે મારકણી હોય પણ નાની આંખોમાં સ્વાભાવિક રીતે મંદતા હોય છે. તેની ભાષા કે સમજ-શક્તિમાં ચપલતા હોતી નથી. મોટી આંખવાળા માણસો ચપલતાથી વિચાર કરી શકે છે અને જોણી પણ શકે છે, જ્યારે નાની આંખવાળાઓ ધીમા અને ગણત્રીગાજ હોય છે. નાની આંખ અને મોટી આંખ એ આંખનો આખો ડોળો નાનો છે કે મોટો તે ઉપરથી જણવું.

બહાર નીકળતી અને ઉંડી આંખ—જાણ અથવા વસ્તુત્વની શક્તિ આંખની નીચે આવેલી છે. * મરતકના ૪૪ ભાગોમાંની એ શક્તિ ૩૯ માં નંબરની છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૯૦]. આ શક્તિ જેની ખીલેલી હોય છે તેની આંખ નીચે પડતી અને બહાર નીકળતી હોય છે; અને જેની એ શક્તિ ઝોળી હોય છે તેની આંખ ઊંડી હોય છે. જેની આંખ ભરાવદાર હોય છે તેની વસ્તુત્વશક્તિ અથવા વિચાર દર્શાવવાની શક્તિ વિશેષ હોય છે. આ ખીલેલી શક્તિવાળા માણસો હાજરજવાબી, મોટા વક્તાઓ અને લેખકો હોય છે. તેમના વસ્તુત્વમાં બહુ ઉદાપણ હોય છે એમ માની લેવાનું નથી. ઉદાપણ એ આ શક્તિનું કામ નથી. ઉદાપણ વિનાના માણસો બોલકા હોય છે, તેમનો આ ભાગ ખીલેલો હોય છે. બહાર ધસી આવતી આંખવાળા માણસો બોલવામાં બહાર હોય છે એટલું જ તે ઉપરથી સમજવાનું છે. બહાર પડતી આંખવાળાં બાળકો જલ્દીથી બોલતાં થીએ છે.

પહોળી અને લાંબી આંખ—તદન ગોળ કરતાં બહુમાફિતિની આંખો વધારે સુંદર લેખાય છે, પણ એવી આંખોમાંએ જે પ્રકાર છે, એક પ્રકાર પહોળી આંખનો અને બીજો પ્રકાર લાંબી આંખનો છે, જેની આંખોનાં પો-પચાંઉપડવાથી આંખ વધારે પહોળી થાય છે [જુઓ આકૃતિ ૧૯૨] તે આંખ જોએલી વસ્તુની છાપ

[આકૃતિ ૧૯૨]

[૧૯૩]

મદ્ય કરવાને વિશેષ શક્તિગાન તથા ચંચળ હોય છે, પરન્તુ જે છાપ તેના ઉપર પડે છે તે અદ્દ-અચોક્કસ અને ઉપલક્ષ હોય છે. તેથી આંખ-વાળા માણસમાં હડી વિચારશક્તિની ખામી હોય છે. તેથી ઉઘટું જેની આંખ લાંબી હોય છે-પોપચાં ઉઘડતાં આંખ લાંબી બદામાકૃતિની પેઠે ઉઘડે છે તેના ઉપર વરતુની છાપ પહોળા આંખના જેટલી ત્વરાથી પડતી નથી, પરન્તુ તે ઉપર જે વિલગિત છાપ પડે છે તેની અસર તેના ઉપર હડી થાય છે, તેની આંતર્દષ્ટિ વિશેષ હોય છે અને તેના ઉપર પડેલી છાપે વધારે દૃઢ તથા કાયમી હોય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૬૩]. ગોળ આંખવાળા માણસો જુએ છે ધણું પણ વિચારે છે થોડું. લાંબી અને સાંકડી આંખવાળા માણસો જુએ છે થોડું પણ વિચારે છે વિશેષ, અને તેમને લાગણી પણ વિશેષ થાય છે. જાળકાની આંખો સ્વાભાવિક રીતે જ ગોળ હોય છે જે વખતે તેઓ જેટલું જોવાનું કામ કરે છે, તેટલું વિચારવાનું કરતાં નથી, પણ જેમ જેમ તે ચોટાં થતાં જાય છે અને વિચારશીલ બનતાં જાય છે તેમ તેમ તેમની આંખો લાંબી અને સાંકડી થતી જાય છે.

પથ્થાસાપ, આર્થના અને નમ્રતા દર્શાવનારી આંખો—મનુ-ષ્યને હાથે કાંઈ ખોટાં કામો થઈ ગયાં હોય, ત્યારપછી જ્યારે તેને વિચાર થવા લાગે છે ત્યારે તે પસ્તાય છે. જાળાપ કે ધર્મશુર ન્યારે તેને કપડો કે શિખામણ આપે છે ત્યારે તેની આંખમાં આ પથ્થાસાપ દેખાઈ આવ્યા વિના રહેતો નથી. તે વખતે આંખનું ઉપલું પોપચું આંખની કીકી ઉપર વચ્ચેથી ઢળી પડે છે. એ ઉપરથી સમજાય

[આકૃતિ ૧૬૪]

[૧૬૫]

[૧૬૬]

કે તેને પોતાનો દોષ સૂઝે છે અથવા પસ્તાવો થાય છે [જુઓ આકૃતિ ૧૬૪]. સાધુઓ, સુધરેલા જુગારીઓ અને સુધરેલા ઉડાઉ માણસોની આંખ આવી થઈ જાય છે. જ્યારે આંખની કીકી સીધી રીતે ઉપર ચડી જતી દેખાય ત્યારે સમજવું કે તેનામાં પ્રભુને પ્રાર્થના કરવાની વૃત્તિ પ્રબળ છે [જુઓ આકૃતિ ૧૬૫] તેથી ઉલટું જ્યારે નમ્રતા આંખમાં હોય છે ત્યારે આંખની કીકી નીચી ઢળી જાય છે અને

નીચેનાં પોપચાંથી સહેજ દખાય છે. [બુઝો આકૃતિ ૨૬૬]. પક્ષાતાપ; પ્રાર્થના અને નમ્રતાને પરસ્પર સંબંધ રહેલો હોવાથી પોપચાંથી આંખ દખાવાનાં વધુ ઓછા પ્રમાણ ઉપરથી જ એ વૃત્તિઓ સમજાઈ આવે છે.

સત્યપ્રિયતા અને ન્યાયી વૃત્તિદર્શાવનારી આંખો—સત્ય ઉપરનો પ્રેમ અને ન્યાયી વૃત્તિ આંખોની આસપાસની કચ્ચલીઓ ઉપરથી સમજાઈ આવે છે. આંખની બ્રમરોત્તી વચ્ચે જે સીધી ઊભી કચ્ચલીઓ દેખાય છે તે ન્યાયવૃત્તિને દર્શાવે છે. આંખની નીચેનો ભરાવદાર ભાગ અને તે ઉપરની કચ્ચલીઓ બધી ગણતરી કરીને જ વર્તવાની વૃત્તિ સૂચવે છે. આંખોના બહારના ખૂણા ઉપરથી ભ્રમર તરફ કચ્ચલીઓ ઉપર જતી દેખાય તો જાણવું કે એ માણસ સત્યપ્રેમી છે. જેને આ નિશાની વિશેષ ખાત્રેલી હોય તે માણસ પોતાનું વચન કદાપિ તોડતો નથી અને પોતે વચન આપ્યા મુજબ વર્તે છે. આંખોનાં એ જ ખૂણા-પરથી કચ્ચલીઓ આંખોની નીચેની ખાત્રુએ ઢળતી દેખાય તો જાણવું કે એ માણસ આનંદી છે. આ ત્રણે નિશાનીઓ એકંદર રીતે ન્યાય-વૃત્તિ અને સત્યપ્રિયતાને જ સૂચવે છે.

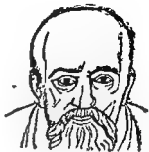
આંખને ગતિ આપનારી માંસપેશીઓ—આંખનો ડોળો અને આંખનાં પોપચાંને ગતિ આપનારી કેટલીક માંસપેશીઓ આંખની રચનામાં રહેલી છે. એક માંસપેશી આંખનું ઉપરનું પોપચું ઉઘાડવામાં ઉપયોગી થાય છે; બીજી માંસપેશી આંખના ડોળાને ઉપર ખેંચી જવામાં ઉપયોગી થાય છે. ત્રીજી માંસપેશી ડોળાને નીચે ખેંચી લાવવાનું કામ કરે છે; ચોથી માંસપેશી આંખના ડોળાને નાકની દિશાએ આવેલા આંખના ખૂણા તરફ ખેંચી જાય છે અને પાંચમી માંસપેશી ડોળાને કાનની ખાત્રુના આંખના ખૂણા તરફ ખેંચી જવાનું કામ કરે છે. આ ઉપરાંત આંખમાં બીજી બે માંસપેશીઓ પણ છે, જેમાંની એક આંખના ડોળાને અંદર અને બહાર ખેંચવાનું અને બીજી આગળ અને પાછળ ખેંચવાનું કામ કરે છે. આમાંની પહેલી જે પાંચ માંસપેશીઓ કહી તે માણસની ઈચ્છાને અનુસરીને કામ કરે છે, પરંતુ ઇચ્છાને અનુસરીને વારંવાર કામ કરાવ્યા પછી એ માંસપેશીઓ અનિચ્છાએ પણ કામ કરવાના સ્વભાવવાળી બની જાય છે. પ્રજુપ્રાર્થના કરતી વખતે આંખોને હંચી કરવી અને નમ્રતાને સમયે આંખોને નીચી ઢાળવી એ જોઈ પહેલાં તે પ્રસંગવશાત્ અને ઇચ્છાને અનુસરીને આંખો કરે છે, પરંતુ વખત જતાં આંખોને એવી ટેવ પડી જાય છે જેથી અનિચ્છાએ પણ

આંખો એ જ રીતે ગતિ કરે છે અને તે ઉપરથી મનુષ્યની ખાસીયતમાં કંઈ તત્ત્વ વિશેષ છે તેની પરીક્ષા કરી શકામ છે. પરન્તુ એ પાંચ ઉપરાંતની જે બીજી એ માંસપેશીઓ કહી તે તો હંમેશાં માણસની ઇચ્છાની પરવા કર્યા વિના જ કાર્ય કરવાના સ્વભાવવાળી હોય છે, અને ઉંઘ, ઘેન, મુઠ્ઠાવરચા, બેભાન કે અર્ધભાન અવસ્થા ઇત્યાદિમાં આંખોની ગતિને નિયમનમાં રાખે છે. જ્યારે કોઈ પણ કારણથી—દાખલા તરીકે આશ્ચર્યથી, આનંદના અતિરેકથી કે ભયથી—સીધી રીતે કામ કરતી એ માંસપેશીઓ અટકી જાય છે, ત્યારે આ આંખો રીતે કામ કરતી એ માંસપેશીઓ આંખના ડોળા પર રાજ્ય કરે છે અને જેટલે અંશે લાગણીને વશ થઈને ઇચ્છા રહે છે, તેટલે અંશે એ લાગણીની છાપ આંખોદ્વારા પાડી બતાવે છે. જોકે દારૂ પીધેલો માણસ હોય તેની આંખોની ઇચ્છાનુસારી માંસપેશીઓ કામ કરતી બંધ થઈ જાય છે અને સ્વેચ્છાચારી માંસપેશીઓ રાજ્ય ચલાવે છે તેથી આંખોના ડોળા ત્રાસા હોયે ચડતા જાય છે અને દારૂડીયાની કે ડેરી માણસની આંખોને આપણે એ જ કારણથી સહેજે ઓળખી શકીએ છીએ. દારૂડીયાની આંખો દારૂ પીધા ન હોય તે વખતે પણ આવી ત્રાસી અને હોયે ચડી જતી દેખાય છે તેનું કારણ એ જ છે કે તેની આંખોની સ્વેચ્છાચારી માંસપેશીઓ બળવાન થઈ મંદ હોય છે અને ઇચ્છાનુસારી માંસપેશીઓ નિર્બળ બની મંદ હોય છે એટલે આંખો ઇચ્છાનુસારી માંસપેશીઓના કબજામાં રહી શકતી નથી. દારૂડીયો માણસ પોતાની આંખને ઇચ્છાનુસારી માંસપેશીઓના કબજામાં રાખીને સમાન અવસ્થા બતાવવાનો યત્ન કરે છે, પરન્તુ એ માંસપેશીઓ ઉપર સ્વેચ્છાચારી માંસપેશીઓ બળવાન થઈ પડી હોય છે. આંખનાં પોપચાં વારેવારે બંધ થવા લાગે છે, કારણકે તેના ઉપર સ્વેચ્છાચારી માંસપેશીનું બળ હોય છે, પરન્તુ તે પોપચાંને ઉઘાડાં રાખવા જોઈએ મથે છે કે જોઈ પોતાની ડેરી અવસ્થા બદલ નહિયાત નહિ. તેમ કરવાને તેને આંખની ભ્રમર ઉપર બળ વાપરવું પડે છે અને પોપચાંને બંધ થતું રોકાવું પડે છે : એમ કરતાં તેનું મોઢું એવું ત્રાસું ને વિકૃત બની જાય છે કે તેની ડેરી અવસ્થા સંપૂર્ણ રીતે પ્રકટ થઈ જાય છે.

આંખી અને ગુચ્છાદાર ભ્રમર—આંખ ઉપરની ભ્રમરમાં પણ ટેટલીક સ્પષ્ટતા રહેલી હોય છે. ભ્રમરનું બળ એ શારીરિક ક્રિયા માનસિક પ્રકૃતિનું બળ છે. માદ વાળવાળી ક્રિયા ગુચ્છાદાર ભ્રમર એ

સિદ્ધ બળની તેજ અવસ્થા બતાવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૬૭]. બારીક વાળવાળા અને નાજુક બ્રમરો ચપળ માનસ શક્તિનો અને સુંદર વ્યવસ્થાપક શક્તિનો ગુણ દર્શાવે છે.

બ્રમરની વિધિવિધિ આકૃતિઓ—
બ્રમર ધણી જાતની જોવામાં આવે છે. ડેટ-લીક બ્રમરો બેરાબર અર્ધવર્તુળાકારની હોય છે અને ડેટલીક તદ્દન આછી રેખા જેવી હોય છે. કોઈ ઓછી યા વધુ ગાંઠ હોય છે

[આકૃતિ ૧૬૭].

અને ડેટલીકના વાળ જગડા કે બારીક હોય છે. ડેટલીક બ્રમરની કમાતો તદ્દન સીધી હોય છે ત્યારે ડેટલીક તદ્દન બાજુ પડતી હોય છે અને ખાસ કરીને ઓઝોમાં એવી બ્રમરો વધુ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૬૮] આવી બ્રમરવાળા મનુષ્યની મનઃસ્થિતિ નાજુક હોય છે. આવી બ્રમરોને ડેટલીક વાર બહારને છેડે ખસેડી પડતો હોય છે અને તેવા માણસની મનઃસ્થિતિ જોરદાર હોય

[આકૃતિ ૧૬૮]

[૧૬૯.]

છે તેમજ વધારે ઝંખીર સ્વભાવનો માણસ તે દેખાય છે. સીધી બ્રમરો બે સીધી રેખાઓના જેવી આંખ ઉપરે હોય છે, જ્યારે ડેટલીક વાર તે આંખના કાન તરફને છેડે જરા વળતી મારૂમ પડે છે. કોઈ વાર કપાળની નીચે સીધી વાળવાળા લાંબી રેખાની જ બ્રમરો બનેલી જોવામાં આવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૬૯]. એવી લાંબી સીધી બ્રમરો શુભાદાર, ગાદી અને કાળી હોય તે માણસ દલામઠી, સ્વમાની અને કરડો મારૂમ પડે છે. ધણે બાજે પુરોતે જ આવી બ્રમરો હોય છે. નીચી અને આગળ પડતી બ્રમરો તીવ્ર દર્શનશક્તિ અને પૃથક્કરણશક્તિનું સૂચન કરે છે. જ્યારે કોઈ વસ્તુ જોવાની હોય ત્યારે આવી બ્રમરવાળો માણસ પોતાની બ્રમરોને નીચી નમાવે છે અને તે વસ્તુ ઉપર જરાબર પોતાની દૃષ્ટિ રચાવે છે. આથી આવી આકૃતિની બ્રમર ન્યાયશક્તિ અને વિચારશ-

[આકૃતિ ૧૭૦]

[૧૭૧]

કિતનું સારી મેંદે સૂચન કરે છે. તેથી ઉલટું આખથી બહુ હાથે આવેલી જીમર દર્શનશક્તિ તથા વિચારશક્તિની ન્યૂનતા સૂચવે છે. [જુઓ આ-કૃતિ ૧૭૦]. આવી જીમરવાળા માણસો ઉપલક્ષ્ય જોનારા અને વિચારનારા હોય છે. જીમરને નીચે નમાવવાની ટેવ સત્તાપ્રેમ સૂચવે છે. જીમરને નમાવીને પ્યારીકીથી જોવાની રીતથી જીમરના વાળના છેડા કેટલીક વાર હાથે ચડી જતા દેખાય છે. જ્યારે જમણી જીમરના વાળ એ રીતે જીમરને અંદરના છેડાની બાજુએ હાથે ચડે છે [જુઓ આકૃતિ ૧૬૭], ત્યારે આબારસૂચક વૃત્તિ સમજવી અને જ્યારે ડાબી જીમરનો અંદરની બાજુનો છેડો ઉપર ચડે ત્યારે માનવૃત્તિ સમજવી. ડાબી જીમરના બહારના છેડાના વાળ ઉપર ચડતા જણાય તો આરથા વૃત્તિ સમજવી અને જમણી જીમરના બહારના છેડાના વાળ ઉપર ચડતા જણાય તો અમરતા પામવાની ઈચ્છા સમજવી. જો બહારના છેડાના વાળ નીચા નમતા જણાય તો આરથાની સાથે ઐહિક વાંચના પથ સમજવી. જો જીમર બરાબર કીકીની ઉપર કિંવા આખના અંદરના ખૂણાની દિશાએ વાંકે વળેલી હોય તે જીમર [જુઓ આકૃતિ ૧૭૧] વેર વાળવાની વૃત્તિ સૂચવે છે. આખોની વચ્ચે-નાકના મૂળમાં જો આડી કરચલી ને રેખાઓ દેખાય છે તે સત્તાપ્રેમનું સૂચન કરે છે. શિક્ષકો, સેનાપતિઓ અને અમલદારોને એવી રેખાઓ હોય છે.

પાંપણ અને પોપચા—આખોના લાંગા, તીવ્ર અને સીધા ખૂણા (જો ખૂણા ઉપર ચડતા કે નીચા નમતા ન હોય તેવા) નાડી ચામ-દીનાં પોપચા સાથે જો આખની કીકીને બરાબર અર્ધ પ્રમાણમાં ઢાંકતા હોય તો તે બુદ્ધિમતાનું લક્ષણ જણાવું. આખનું ઉપરનું પોપચું અથવા આખના ડોળા ઉપરની નીચેની ચામડી જેમ વધારે આગળ પડતાં જણાય અને તે કીકીને જેમ વધારે પ્રમાણમાં છાંય રહેતાં જણાય, અને જેમ વધુ પ્રમાણમાં આખના હાથકાની અંદર આખ ઉપડતી વખતે સમાઈ જાય, તેમ માણસનો જીવસો, સંસ્કાર, પ્રેમાળતા, સાત્વિકતા અને મુદ્રામળતા વધારે અમળ વધેલાં સમજવાં [જુઓ આકૃતિ ૧૭૨]; જો આખમાં કીકી આખા ખુલ્લી દેખાય અને તેની ઉપર તેમજ નીચે ડોળાનો ઘોળો બામ દેખાય તે માણસની મનોવૃત્તિ કૃત્રિમરીતે દબાવેલી, વિકારી, અચોક્કસ, અસ્વાભાવિક હોય. તેવા માણસ બોલો અને ચલાવમાન બુદ્ધિનો દાણ.

[આકૃતિ ૧૭૨]

[૧૭૩]

[૧૭૪]

[જીઓ આકૃતિ ૧૭૩]. રિયર, જહુ પહોળા અને આગળ પડતી આંખો [જીઓ આકૃતિ ૧૭૪] હોય અને શીકો યદેરા હોય તેનામાં મંદતા, અદૃઢતા અને મૂર્ખતા હોય છતાં તે ગાયુસ ડહાપણુદાર હોવાનો ડોળ કરે, ઠંડા સ્વાભાવનો હોય છતાં પોતે ગરમ મિજાજનો હોવાનો દોગ કરે. જેમની આંખોની બમરો આંખોની ઉપર દૂર હોય, ટુંકી અને ગાઢ હોય, ડોર્ષ રચળે આછી હોય, જહુ લાંબી-પહોળા ન હોય, તેઓ ધણે ભાગે સારી સ્મરણશક્તિવાળા, નહિ તથા માયાળુ સ્વભાવના અને જહુધા સારા વર્તનવાળા હોય છે. નળળા અને નાની બમરોવાળા આંખો હોય, આછા વાળ હોય અને લાંબા વળેલાં પોપચાં હોય તો તે શરીરનો નળજો બાધો અને માનસિક નિર્બળતા સૂચવે છે.

પરિચ્છેદ ૬ ઠો.

દાદી અને હડપચી.

દાદી અને હડપચીના મગજ સાથે સંબંધ—મગજના પાછલા ભાગના હાડકાનો મેન્ડ્રેસ માથુસના દાંત તથા જડખાની સાથે રહેલો છે તેથી મગજના એ ભાગમાં જે કાંઈ શક્તિઓનો નિવાસ છે તેવી જ શક્તિઓનો નિવાસ દાદી અને હડપચીમાં રહેલો છે. હડપચીનો મોખરાનો ભાગ-દાદી એ પ્રેમની વિધવિધ સ્થિતિનું સૂચન કરે છે અને હડપચીનો બાજુનો ભાગ ધ્વજાશક્તિનું સૂચન કરે છે; પરંતુ એ બેહ ભાગની પરીક્ષા કરવા માટે તેની ખીલવણી કેવે કેવે પ્રકારે થાય છે અને તેમાં કેવા કેવા ગુણો રહેલા હોય છે તે સમજવાની જરૂર છે. અમેરિકન ઇન્ડિયન, આફ્રિકન હબસી ઇત્યાદિ જાતિઓ કે જેઓમાં પ્રેમવૃત્તિને રચાને જહુ અંશે પશુવૃત્તિ હોય છે તેઓનાં મગજનો પાછલો ભાગ ખીલેલો હોતો નથી, તેથી જ રીતે તેમની હડપચીનો મોખરાનો ભાગ-દાદીનો ભાગ પણ પાછળ પડતો હોય છે.

દાદીના જૂદા જૂદા પ્રકાર—સુખસામુદ્રિકાત્મકોએ દાદીના જૂદા જૂદા પાંચ પ્રકારો જણાવેલા છે. (૧) બહાર પડતી અણીદાર દાદી, (૨) વચમાં જોબણવાળા દાદી, (૩) સાંકડી ચોરસ દાદી, (૪) પહોળા ચોરસ દાદી અને (૫) પહોળા ગોળ દાદી. એ પાંચે પ્રકાર પ્રેમની પાંચ જૂદા જૂદા પ્રકારની સ્થિતિનું દર્શન કરાવે છે. બહાર પડતી અણી-

દાર દાદી [જુઓ આકૃતિ ૧૭૫] પોતાને અનુકૂળ આવી મએલા મનુષ્ય પ્રત્યેના સંપૂર્ણ પ્રેમ સૂચવે છે. આ વૃત્તિ પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં વિશેષ હોય છે. જો પુરૂષોને એવી દાદી હોય ■ તો તેમનો ચહેરો કાંઈક નિર્મળતાવાળો ભાસે છે. વચ્ચે જોખણવાળા દાદી [જુઓ આકૃતિ ૧૭૬]

અન્ય મનુષ્યથી ચઢાવાની વૃત્તિ દર્શાવે [આકૃતિ ૧૭૫] [૧૭૬] છે. એ પ્રકારની દાદી પુરૂષોમાં વિશેષ હોય છે. સ્ત્રીઓને એવી દાદી હોય તે ઇચ્છવા જેવી નથી કારણકે એવી સ્ત્રીઓ ધણી વાર દલકી ચાલની નીવડે છે. એ દાદીની અસર ખીજાં લક્ષણોથી નાબૂદ થાય છે કે નહિ તે ખાસ જોવું. એવી દાદીવાળા પુરૂષો સ્થળે સ્થળે પ્રેમમંત્ર બાંધતા હરે છે. સાંકડી ચોરસ દાદી [જુઓ આકૃતિ ૧૭૭] ચાદવાની-પ્રેમ કરવાની ઇચ્છા

દર્શાવે છે. આવી દાદી જેને હોય તે પુરૂષ હોય તો સ્ત્રીને અને સ્ત્રી હોય તો [આકૃતિ ૧૭૭] [૧૭૮] [૧૭૯] પુરૂષને ચાદવાની વૃત્તિ સૂચવે છે. આવી દાદીવાળાં મનુષ્યો પ્રેમ કરતી વખતે જાતિ, કુળ કે પ્રતિષ્ઠાનો વિચાર કરતાં નથી. સ્ત્રીની દાદી અણીદાર અને તે સાથે સાંકડી ચોરસ હોય તો એ સ્ત્રી મહાન શીલવતી હોય છે. પહોળી ચોરસ દાદી [જુઓ આકૃતિ ૧૭૮] વાળા મનુષ્યો ઉમંગી હોય છે. સાંકડી ચોરસ દાદી મોટે ભાગે સ્ત્રીઓને હોય છે ત્યારે પહોળી ચોરસ દાદી મોટે ભાગે પુરૂષોને હોય છે. ઉમ પ્રેમ હોય પણ તે સાથે જુદિજળ ન હોય તો મનુષ્યમાં પ્રેમવેલડા આવી જાય છે અને કેટલીક વાર ખુલ્લું ગાંડપણ પણ આવી જાય છે. ગોળ દાદી સંગીન, શાન્ત અને દૃઢ પ્રેમનું સૂચન કરે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૭૯] આદર્શ સ્ત્રીપુરૂષોમાં દાદીસૂચક નમૂનો દર્શાવે છે અને તેમનો પ્રેમ અચળ રહે છે.

હડપચીમાં રહેલી જૂદી જૂદી સૂચકતા—દાદીની અણી નીચે નમતી અને લાંબી હોય તો તે એકાગ્રતા સૂચવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૮૦] આવી દાદીવાળો માણસ પોતાના મનઝામાં ધારેલા કામ કાર્યમાં પૂરેપૂરું મન પાડે છે અને તર્કવિતર્કને વચ્ચે આવવા

દેતો નથી; પરન્તુ ઘણે ભાગે તેનું મન રચૂળ બાબતો તરફ જ વધારે ખેંચાય છે. શરીર વિદ્યા, હાડવૈદ્યક, સર્જરી, અશ્વિતવિદ્યા ઇત્યાદિમાં એવા માણસો કુશળ હોય. ઠાંઈ પણ જનાવની સાથે રચૂળ કારણ જોડી દેવામાં તેઓ ચતુર હોય છે. એ સ્થાનની પાછળનો ભાગ ઉપસેલો હોય છે. તે માણસમાં સ્વેચ્છા સારી હોય છે. જો એવા માણસમાં ખીજાં સારા ગુણો ન હોય તો તે સ્વચ્છંદી અને કુચીંણી બને છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ બધી યોજના કરવાને તે [આકૃતિ ૧૮૦] [૧૮૧]

હમેશાં ઉત્સુક હોય છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૮૧]. આ માણસો સ્વાર્થી પણ હોય અને પોતાની ઇચ્છાને અત્યંત મહત્વની લેખે છે. 'મારી મરજીમાં આવશે તેમ હું કરીશ' એ તેનું સૂત્ર હોય છે. નીચેના જડબાનો સ્વેચ્છાચારની સહેજ પાછળનો ભાગ ખીણેલો હોય-ઉપસેલો હોય તો તે 'ખંત'નો ગુણ સમજવો. [જુઓ આકૃતિ ૧૮૨]. આ ભાગ રાક્ષસીના દંતની લેહળ આવેલો હોય છે. આવો માણસ પોતે હાથમાં લીધેલા કામને ઉવટમુધી છાડતો નથી. તે મહત્વાકાંક્ષી અને મહેનતુ પણ હોય છે. નીચેના જડબાનો તેથી સહેજ પાછળનો ભાગ આમળ પડતો હોય [જુઓ [આકૃતિ ૧૮૨] [૧૮૩]

આકૃતિ ૧૮૩] તો તે માણસ નિશ્ચયશક્તિવાળો હોય. એવા માણસ અતિ ઉત્સાહી હોય અને તેની ખંતની વૃત્તિ પણ ખીણેલી જ હોય. એવી નિશ્ચયશક્તિવાળા માણસમાં જો માનુષીયતાનો ગુણ ન હોય તો તે માણસ જુદાની અને કુરામહીનીવડે. જડબાનો ઠાનની નીચેનો ભાગ સારી પેઠે બરાવદાર હોય તો તે માણસમાં સત્તાનું અભિમાન હોય, પછી બલે પોતાની સત્તા કેવળ નિર્જીવ હોય. અધિકાર ખતાવવાનો તેને જડ શીખ હોય.

ગાલની પરીક્ષા—ઘાઘીની નીચેથી આવે તરફ જો બેઠ બાજુએ કરચલીઓ જતી હોય તો તે નશ્વતાની નિશાની સમજવી. વૃદ્ધાવસ્થામાં મનુષ્યોને આવી કરચલી વધુ દેખાય છે કારણકે એ અવસ્થામાં મનુષ્ય

ધણે બાગે નમ્ર બનતાં શીખે છે. દાદીની નીચેનો ભાગ જેને ભરાવદાર હોય છે તે માણસ કરકસર કરવાની દેવવાળો હોય છે. જેકરો, વેપારીઓ, વગેરેને ધણે બાગે એ ભાગ ભરાવદાર અને ઉપસેલો હોય છે. આંખની નીચેનું હાડકું જેને ઉપર ઉપસતું અને મોટું હોય તે સ્વ-સંરક્ષક વૃત્તિની નિશાની છે. જેનો આવો ભાગ બહાર પડતો વિશેષ હોય ■ તેઓ પોતાનાં મકાનોની આસપાસે મોટી વાડ કે ઢાટ બધાવવા બહુ ઇચ્છે છે. લશ્કરી માણસોમાં પણ આ હાડકું મોટું દેખાઈ આવે છે. ચીના લોકમાં એ હાડકું મોટું હોય છે, જેઓ પોતાના રક્ષણને અર્થે જૂના વિચારોને વળગી રહેવા માટે જાણીતા થયેલા છે. ડચ લોકોમાં પણ તેવું જ હાડકું હોય છે. ચીના અને ડચ લોકોએ પોતાની જમીનના રક્ષણને અર્થે મોટી દીવાલો બાંધી છે એ જાણીતી વાત છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૮૪ માં ૬]. આંખના બહારના ખૂણા પાસે જાલના હાડકાની પહોળાઈ અને ભરાવપણું [જુઓ આકૃતિ ૧૮૪ માં ખ] જુલવાની આંદો વૃત્તિ દર્શાવે છે, એટલે કે એવો માણસ પવનથી ઝોલે ચડેલા સમુદ્રને જોઈને આનંદ પામે અથવા હાંસમાં જુલવાનું હોય તો ખુશ થાય. એ જ રીતે તેની આસ પછી જુલવી અને દાખણી જેવી હોય. એવા માણસને નૃત્ય કરવાનું બહુ મન થાય. આંખની નીચે આ આકૃતિમાં ગ છે ત્યાં જો ગાલનું હાડકું બહાર પડતું ઉપસેલું હોય તો તે નિશાની સાવધાનવૃત્તિની સૂચક સમજવી. મોટા સરદારો અને દરિયાઈ

[આકૃતિ ૧૮૪]

કમાનો વગેરેમાં આ નિશાની દેખાઈ આવે છે. નેપોલીયનમાં આ નિશાની ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી હતી. આવા માણસોને ઉંઘ ઓછી હોય છે અને થોડી ઉંઘે પણ તેઓ પૂરો આરામ મેળવી શકે છે. આકૃતિમાં ■ છે તે સ્થળનું હાડકું જે ઉપસેલું હોય તો તે આરામપ્રિયતાની વૃત્તિ દર્શાવે છે, અને ચ છે તે સ્થળનું હાડકું ઉપસેલું હોય તો તે માણસ આરામ અને શાન્તિનો બહુ જિજ્ઞાસુ હોય છે. એવા માણસમાં જે સાવધાનતાનો ગુણ ન હોય તો તેને આજ્ઞા સમજવો.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

હાનની પરીક્ષા.

આંખ અને હાનનો ઉપયોગ—મનુષ્યનાં કાંઈ વાન રાખત કરવા માટે જેની ગતિ આંખ ઉપયોગની છે, તેવી જ રીતે હાન પણ ઉપયોગનો છે. આંખો એ મોખરાનાં દાર છે અને હાનો ગાત્રુના દાર છે. આંખ આપણી સમક્ષ જે કાંઈ જને છે તે મનુષ્યને પડે/ચાડે છે અને હાન જે કાંઈ ગાત્રુએ જને છે તે મનુષ્યને પડે/ચાડે છે. હાન જેમ મોટા તેમ તે સંબંધવા માટે વધારે સારા છે. હાનની હંધાર્ધ માંકની હંધાઈ જેટલી હોય તે સારી.

લાંબા, મોટા અને નાણુક હાન—મોટા હાન વૈતર્ફ કરવાની ટેવ અને ચક્તિનું સૂચન કરે છે. લાંબા હાન થન તથા ચરીતની દૃઢતા દર્શાવે છે. નાના હાન નાણુકાઈ દર્શાવે છે. હાનની અંદરનો ખાંચો મોટા હોય તો તે અવા

જની ચક્તિ જતાવે છે. બહાર ખસતા પડે/ગાં હાન બેથવાની ચક્તિ દર્શાવે છે. માથાની અડોઅડ આવેલા હાન મોઢામોઢાપણું સૂચવે

છે. મથાળે હાન મોટા લાંબા હાન મોટા હાન નાણુક હાન હોય તે મદત્વકક્ષિ [આકૃતિ ૧૮૫] [૧૮૬] [૧૮૭] દર્શાવે છે. નીચેના આગમ્ય મોટા હાન દીર્ઘાણુક જતાવે છે. લાંબા હાનવાળા માણસો ઉપલક્ષ વાતો સંબંધને સંવૃદ્ધ થાય અને એક વાતનો મુખ્ય અર્થ લઈને સામટા ઘણા કરવાની વૃત્તિવાળા હોય છે. નાના હાનવાળા માણસો એક વાતની ઝીણી ઝીણી વિગતો જાણવા પણ આગ્રહ હોય છે અને કાંઈ નાતની તપાસ ખારી ઝાંચી કરે છે. કલાવિદોના નાના હાન તેને સારી ચેડે આગમ્ય વધારે છે. સંગીતવેત્તાના નાના હાન સ્વરની પરીક્ષા જરૂરી કરી લે છે. નાની આંખવાળાના મોટા હાન હોય તો તે સંબંધની વાતોને વધારે ધ્યાનમાં રાખી શકે છે. હાથી જેવા કરતાં પોતાની સંબંધવાની ચક્તિને આધારે વધારે ધર્મ કરે છે. નાના હાન અને મોટા આંખવાળા માણસો પોતાની જોએલી વિગતોને વધારે ધ્યાનમાં રાખી શકે છે.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

કપાળની પરીક્ષા.

કપાળની સામાન્ય પરીક્ષા—કપાળની સામાન્ય પરીક્ષા કરતાં આપણા લોકો એવું માને છે કે જેમ કપાળ મોટું હોય તેમ તે માણસમાં સુદ્ધિમત્તા વધારે હોય, પરંતુ કપાળના જુદા જુદા ભાગની પરીક્ષા કરતાં માણસ પડે છે કે તેમાં મનુષ્યની અનેક પ્રકારની શક્તિઓ છુપાઈ રહેલી હોય છે. માથાના મોખરામાં વાળ વિનાના જોડેલા ભાગ હોય તેને કપાળ માની લેવાની જૂલ નહિ, કારણકે જેટલાકને માથાના આગળના ભાગમાં ટાલ પડવાથી વાળ ઉગતા નથી. મનુષ્યના કપાળનું ખડું માપ કાઢવાની રીત એ છે કે કાનના હિરથી આંખની બ્રમરસુધી એક કસ્પિત લીટી દોરીને તેનું માપ લેવું અને કાનના હિરથી માથાની ટોચસુધી એક સીધી કાટખણે લીટી દોરીને તે લીટીનું માપ લેવું. એ બેઉ માપનો જે સરવાળો થાય તેટલા પ્રમાણમાં માણસનું મગજ છે એમ સમજવું. ૧૮૮ મી

આકૃતિમાં ચાર જુદા જુદા ભસ્ત્ર-
કાની રેખાઓ આપી છે. તે ઉપર
કસ્પિત લીટીઓ દોરીને જે માપ
કાઢવામાં આવશે તેા કયું કપાળ
મોટું છે, અને કયું નાનું છે તેની
સમજ પડશે અને તે ઉપરથી
સુદ્ધિશક્તિમાં ઠાણ ચડે ઉતરે
છે તે પણ સમજાશે. ૧ આંકડા
વાળું ભસ્ત્રક અપેક્ષાકર્તા ૧ કાનું

■ જે વિપરીત જણાવે. ૨ આંકડા * [આકૃતિ ૧૮૮]

૩ જાણું ભસ્ત્રક ઝીનોતું છે જે જણું સુદ્ધિમાન અને તત્ત્વજ્ઞાની હતો. ૪ આંકડાવાળું ભસ્ત્રક જોગવરલીનનું છે જે ભક્તિમાન અને દયાળુ હતો. ૫ આંકડાવાળું ભસ્ત્રક રથેનના રાજ્ય ક્ષીલીપ જીગ્ઞાનું છે તે અત્યંત વહેમી અને જુલમી હતો.

કપાળની દર્શનશક્તિ અને વિચારશક્તિ—જ્યારે કપાળનો નીચેનો ભાગ જાણ્ય પડતો હોય છે ત્યારે તે માણસની દર્શનશક્તિ પ્રબળ

હોય છે એવા માણસને પ્રકૃતિસાધ્ય જોવાનો શોખ બહુ હોય, નિરીક્ષક શક્તિ સારી હોય; બ્યારે કપાળનો ઉપરનો ભાગ આગળ પડતો હોય ત્યારે તે માણસમાં વિચારશક્તિ, તર્કશક્તિ અને સમજશક્તિ બહુ સારી હોય. બ્યાગ્રુએ આપેલું ચિત્ર [આકૃતિ ૧૮૬] જાણીતા તત્ત્વજ્ઞો સોક્રેટીસનું છે. તેના કપાળનો ઉપરનો ભાગ જ તેની શક્તિનું દર્શન કરાવી રહ્યો છે, જોકે તેનામાં દર્શનશક્તિ પણ સારી પેઠે જણાઈ આવે છે. ૧૮૮ માં આકૃતિમાં જોવાથી માલુમ પડશે કે ઝીનોમાં પણ વિચારશક્તિ વિશેષ છે. કેટલીક વાર દર્શનશક્તિ અને વિચારશક્તિ [આકૃતિ ૧૮૯] બેઠેલા માણસ આગળ પડતો હોય છે પણ એવા દાખલા થોડા હોય છે.

દર્શનશક્તિના વિભાગો—કપાળના નીચેના ભાગમાં જે દર્શન-

[આકૃતિ ૧૯૦]

શક્તિ રહેલી છે તેના પુનઃ જુદા જુદા વિભાગો છે અને તે વિષય એ ભસ્તકવિદ્યા અથવા ફેનોલોજીનો જ એક વિભાગ છે, છતાં અને તે

હુંકામાં સમગ્રવીશું.* ઉપરનાં ચિત્રમાં જ્યાં ૨૮ નો આંકડો છે તે ભાગ જેનો ઉપસેક્ષો હોય તેની અવલોકનશક્તિ પ્રબળ હોય. ૨૯ વાળું સ્થાન ઉપસેક્ષું હોય તેનું આકૃતિજ્ઞાન પ્રબળ હોય. ૩૦ વાળું સ્થાન ઉપસેક્ષું હોય તેનું ઠઠ અથવા પરિભ્રમણનું જ્ઞાન પ્રબળ હોય. ૩૧ વાળું સ્થાન ઉપસેક્ષું હોય તેનું રંગજ્ઞાન પ્રબળ હોય. ૩૩ વાળું સ્થાન ઉપસેક્ષું હોય તેની વ્યવસ્થાશક્તિ પ્રબળ હોય. ૩૪ વાળું સ્થાન ઉપસેક્ષું હોય તો તેનું ગણિતજ્ઞાન પ્રબળ હોય. આ બધી શક્તિઓ નાકનું મૂળ અને આંખની બ્રમરની ઉપર આવી રહેલી છે.* એ શક્તિઓની ઉપરની લાક્ષણિકતા કપાળમાં જ્યાં ૩૫ નો આંકડો છે તે સ્થાન જેનું ઉપસેક્ષું હોય તેનું સ્થળનું (બુગોળ) જ્ઞાન પ્રબળ હોય. ૩૬ વાળું સ્થાન ઉપસેક્ષું હોય તેનું સમયજ્ઞાન પ્રબળ હોય. ૩૮ વાળું સ્થાન ઉપસેક્ષું

હોય તેનું સંગીતજ્ઞાન

સાફ હોય. બાજુએ

આપેલી આકૃતિઓમાં

એકનું સંગીત જ્ઞાન

પ્રબળ છે [જુઓ

આકૃતિ ૧૯૧] અને

તેનો એ ભાગ ઉપસેક્ષો

છે. બીજાનું સંગીતજ્ઞાન

[જુઓ આકૃતિ ૧૯૨]

નિર્જીવ અને તેનો [આકૃતિ ૧૯૧]

એ ભાગ બેઠેલો છે.

[આકૃતિ ૧૯૧]

[આકૃતિ ૧૯૨]

એવો માણસ શ્રમ લે તોપણ તેને સંગીત આવડે નહિ કારણકે તેનામાં સ્વરની પરીક્ષા કરવાની શક્તિ હોતી નથી.

વિચારશક્તિના વિલાસો—ઉપર આપેલી મસ્તકની આકૃતિ [આકૃતિ ૧૯૦] માં જે સ્થળે ૪૧ આંકડો છે તે જો બરાબદાર હોય તો સમગ્રજું જે એ માણસમાં વૃદ્ધતા અને પૃથક્કરણ કરવાની શક્તિ ઉત્તમ પ્રકારની છે. એવો માણસ વસ્તુઓનું, દરથોનું, સ્વભાવનું પૃથક્કરણ અને વૃદ્ધતા કરીને પોતાનો નિર્ભય કરે છે. તેની બાજુએ જ્યાં ૪૦ નો આંકડો છે તે સ્થાન વૃદ્ધતાશક્તિની બેઠે

* આ વિષયની વિસ્તૃત માહિતી માટે વાંચો—“સચિત્ર ત્રિદાનજ્ઞાન-દર્શક” મંથ ૧ લો, ખંડ ૩ નો, પરિચ્છેદ ૩ નો.

બાળ્યએ આવેલું છે. એ બેઠ બાળ્ય તે બે લમણા છે. બેઠ લમણા ઉપસેલા હોય તો કપાળ ચોરસ આકાર ધારણ કરે છે. એ ભાગ ઉપસેલા હોય તો તે માણસમાં તર્કશક્તિની વિશેષતા મમજવી. તર્ક અને ન્યાયના પંડિતોનાં મસ્તક મોટે ભાગે આ પ્રકારનાં હોય છે. સોક્રેટીસ [જુઓ આકૃતિ ૧૮૬], ગેયીલીઓ, ન્યુટન, બેકન, ડ્યુપર વગેરે વિદ્વાનોના આ ભાગ એ પ્રકારના હતા ૪૦ આકૃતિની બાજુએ નંબર ૨૭ આકૃતિ છે તે ભાગ એટલે તર્કશક્તિનો આગના બદારના ખૂણા તરફનો ભાગ ખુશ મીઝજની વૃત્તિનું સૂચન કરે છે. એ ભાગ જેમનો ઉપસેલો હોય તેઓ વિનોદી, હાસ્યરસના એકતરફ અને આનંદી માણસો હોય છે. તુલનાશક્તિની ઉપર અંતર્ગત અથવા ગ્રેરજાશક્તિનું સ્થાન રહેલું છે. તેના આકૃતિ આકૃતિમાં ૪૨ નો છે તે ભાગ કેટલાકને કપાળ પરના શરૂ થતા વાળથી કાંધેક પ્રમાણમાં ઢંઢાએલો હોય છે. જેઓનો એ ભાગ ઉપસેલો હોય તેઓ જનસ્વભાવની પરીક્ષા કરવામાં કુશળ હોય છે અને કાંધેક વહેખા. પછી હોય છે. તેઓ અમમચેતીવાળા માણસો પછી હોય છે. એ શક્તિની બાજુએ નંબર ૪૩ નો આકૃતિ છે તે સ્થાન સોજન્યનું છે. એ ભાગ ઉપસેલો હોય તે માણસ સ્વભાવે સુજન, મધુર, વિનયી, મીઠનસાર અને સમ્ય હોય છે. એ સ્થાનની ઉપર ૨૬ આકૃતિવાળું સ્થાન અનુકરણશક્તિનું છે. જેનો એ ભાગ વિકસેલો હોય તેવા માણસો અનુકરણ કરવામાં, અભિનયમાં, ચાળા પાડવામાં અને નાટ્યકોશલ્યમાં નિપુણ હોય છે. એ સ્થાનથી ઠાન તરફ ઉતરતાં માથાની બેઠ બાજુએ પહેલું સો-દર્શનનું સ્થાન આવે છે, જેનો આકૃતિ ૨૪ નો છે. એ ભાગ ઉપસેલો હોય તો કપાળ વધારે પહોળું અને ભરાવદાર લાગે છે. એવા માણસો કુદરતનું તેમજ હસ્ત-કૃત સિદ્ધિ જોઈને ખુશ થાય છે. સૃષ્ટિસિદ્ધિની સુંદર કવિતાઓ લખનારાઓનાં આ સ્થાન ઉપસેલાં હોય છે જેમનામાં આ શક્તિ હોતી નથી તેમને સુંદર જૂથોમાં પછી સિદ્ધિ ખાલુમ પડતું નથી તે સ્થાનથી નીચે ઉતરતાં મસ્તકની બેઠ બાજુએ ૨૩ આકૃતિવાળું જે સ્થાન ખાલુમ પડે છે તે કળાકોશલ્ય અથવા સર્જક શક્તિનું છે. એ સ્થાન ઉપસેલું હોય તો કપાળની પહોળાઈ વધે છે. મોટા શિલ્પશાસ્ત્રીઓ, યંત્રશાસ્ત્રીઓ, શોધક વગેરેનો એ ભાગ ઉપસેલો હોય છે.

• કપાળ પરની રેખાઓ—કપાળ પરની રેખાઓમાં પછી કેટલુંક સૂચન રહેલું છે. કપાળ પર જે અનિયમિત અને ઝુંચવણવાળી રેખાઓ

હોય તો સમજવું કે તે માણસનું મગજ હમેશાં ગુચવાયતું—અસ્થિર રહેતું હોવું જોઈએ. હડી અને ખૂણા પડતી રેખાઓ હોય તો મગજની સ્થિતિ ચિંતાતુર અને ઉશ્કેરાયેલી સમજવી. નાકની ઉપરના ભાગમાં આડી ઊભી રેખાઓ ઘણી વાર હોય છે. ઊભી રેખાઓ ન્યાયપ્રિયતા અને આડી રેખાઓ સત્તાપ્રિયતા દર્શાવે છે. આ આડી રેખાઓની ઉપર કેટલાક માણસને કપાળના મધ્ય ભાગથી સહજ નીચે જે—વધુ આડી લાંબી રેખાઓ હોય છે અને એક આંખની ઊમરના મધ્ય ભાગથી બીજી આંખની ઊમરના મધ્ય ભાગસુધી દોડે છે. આ રેખાઓ માયાળુતા અને પરોપકારવૃત્તિનું સૂચન કરે છે. બાજુએ આવેલી સર વૉલ્ટર સ્કૉટની આકૃતિમાં કપાળ ઉપર આ રેખાઓ જોવામાં આવે છે. [જુઓ આકૃતિ ૧૬૩]. જો એ જ રેખાઓ વધુ લાંબામને કપાળના બહારના ખૂણા તરફ દોડતી હોય ઉપરથી નીચે વાંક વળતી હોય તો તે આશાવાદીપણું સૂચવે છે અને જો હોડા પરના વાંક અત્યંત રપટ હોય તો તે ઉત્સાહીપણું દર્શાવે છે. ધર્મોપદેશકો અને સંપ્રદાયના પ્રચારકો ઘણી વાર આવા ઉત્સાહી હોય છે અને તેમને આવી રેખાઓ હોય છે. કપાળની ઉપરના ભાગમાં જો કુદર સર્માતર રેખાઓ હોય તો તે વિચારશક્તિ અને શુદ્ધિમત્તાની નિર્મળતા જાણવી. લીઝું અને રેખા વિનાનું કપાળ સાઈ લેખાતું નથી. એવા માણસો સાથે મૈત્રી કે સમાપ્ત—સંબંધ બાંધવો નહિ.

[આકૃતિ ૧૬૩]

દાંપત્ય-વિજ્ઞાન વિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

દાંપત્ય-વિજ્ઞાન સંમજવાની જરૂર.

‘તરવું, તાંતરવું અને તરકરવું’—એ પ્રાપ્તિની શીખવવાની જરૂર જ પડતી નથી એવું એક કહેવત છે; આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન એ ચાર વાનાં મનુષ્યનો જન્મ થતાંની સાથે તેનામાં સ્વભાવથી જ ઉતરે છે, એવું શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે; આ જેટલું સત્ય છે તેટલું જ સત્ય એ પણ છે કે: કામસૂત્રપ્રાગરિકાજનસમવાચાણ પ્રતિપદેત ॥* પ્રિ. ઇ. એથ. ૨૮૧-લીમ કહે છે કે: “મનુષ્યમાં સ્વભાવથી ઉતરેલું કામખીજ તેના સાંસારિક આચરણ માટે અપૂર્ણ છે, તેથી જેવી રીતે મનુષ્યને ખાવા અને પીવા જેવા ઉતરતા પ્રકારના શરીરવિષયક કાર્યોમાં શિક્ષણ આપવાની જરૂર પડે છે, તેવી જ રીતે ઉચ્ચ પ્રકારનાં શરીરવિષયક કાર્યો અર્થાત્ સંતાનોત્પત્તિવિષયક કાર્યોમાં પણ શિક્ષણની જરૂર છે: માત્ર એ બેઉ પ્રકારનાં શિક્ષણની જરૂરમાં તફાવત એટલો છે કે—સંતાનોત્પત્તિ વિશેનું શિક્ષણ મનુષ્યની મોટી ઉંમરે અપાવું જોઈએ. મનુષ્ય જન્મ પામતાં જ આહાર કરવા લાગે છે—ધાવે છે, છતાં તેને આહાર કરતાં શીખવવું પડે છે, પર્યાપ્ત્ય કે ખાંચાખાંચનું શિક્ષણ આપવાનું અનિવાર્ય થઈ પડે છે, તેવી જ રીતે મૈથુનવૃત્તિનો સંસ્કાર જન્મથી જ સ્વભાવમાં ઉતરેલો હોવા છતાં તેની સ્વાભાવિક વૃત્તિને શિક્ષણપડે સંસ્કારયુક્ત કરવાની જરૂર રહે છે. જે કહેવત અને શાસ્ત્રવચન છે તે મનુષ્યના સ્વભાવ સાથે જન્મેલી વૃત્તિનું સૂચન કરે છે, જ્યારે વાર્તમાયન અને

* મનુષ્યે ‘કામસૂત્ર’માંથી અને નાગરિકા સાથેના પરિચયથી કામપ્રકારો શીખવા જોઈએ: વાર્તમાયન

સ્ટાફીંગ જેવાનાં વચનો એ વૃત્તિને કુમાર્ગે વળતી અટકાવી સ-માર્ગે અને સુખરૂપ માર્ગે વાળવાની આવશ્યકતાનું કથન કરનાર છે.

પશુનું અને મનુષ્યનું કામખીજ—સ્વભાવથી જન્મેલું કામખીજ જેવી રીતે પશુમાં હોય છે, તેવી રીતે મનુષ્યમાં પણ હોય છે. કહ્યું છે કે—

વિનોપદેશ સિદ્ધો દિ કમ્પોડનાસ્થગાતશિક્ષિતઃ ॥

સ્વકાન્તારમણોપાયે ક્ષો ગુરુર્મૃગપક્ષિણામ્ ॥

અર્થાત્—કામવિષયથી અજાણ્યો અને અશિક્ષિત પ્રાણી ઉપદેશ વિના પણ સિદ્ધ બને છે; પોતાની ભાવો સાથે રમણ કરવાના કાર્યમાં મૃગો અને પક્ષીઓનો શરૂ થાય હોય છે? એ પશુપક્ષીઓનો દાખલો છે, પરન્તુ મનુષ્ય અને પશુપક્ષીઓના જીવનમાં અંતર-રહેલું છે. ડોક્ટર ફેક્ષીયા કહે છે કે—એક બિલાડી પોતાનાં નવાં જન્મેલાં બચ્ચાને ઢવી રીતે સંભાળવાં, ઢવી રીતે ઉછેરવાં અને ઢવી રીતે તેમને શિક્ષણ આપવું તે સમજે છે, પરન્તુ એક માતાને જો શિક્ષણ આપવામાં ન આવે તો તે બાળકોનું સંગોપન ઢવી રીતે કરવું તે બહુતી નથી. એવું શિક્ષણ કાંતો તેને પદ્ધતિસર ક્રમ યોજીને આપવું પડે છે, અથવાતો ખીજ માતાઓનું તેવું કાર્ય જોઈને તે પોતાનું કાર્ય શીખી લે છે; આનું કારણ શું? બિલાડી પોતાના સ્વભાવમાં રહેલા સંસ્કારખીજથી જ પ્રેરાઈને પોતાની સામાન્ય ફરજો બજાવે છે, ત્યારે માતાને પોતાની શુભ-વશુભરેલી ફરજો શીખવી પડે છે. તેથી જ વાત્સ્યામન કહે છે કે પશુપક્ષીઓની અને મનુષ્ય પ્રાણીની વાતો કેવળ જૂદી છે. સંપ્રયોગવા-ધીનત્વાત્ સ્ત્રીપુત્રયોરુપાયમપેક્ષતઃ ॥ અર્થાત્—મનુષ્યો પોતાના સાંસારિક રીતરિવાજો, નિયમનો, લગ્નજીવતા ઇત્યાદિથી બંધાઈ મએલાં-પરાધીન હોય છે, અને વળી રતિસમાગમ તથા સંવનન ઇત્યાદિની તેની રીતિઓ (સંપ્રયોગ) સંસ્કાર પામેલી હોય છે, એટલે પશુ-પક્ષીઓ અને મનુષ્યનો એ બાનતનો વ્યવહાર કેવળ જૂદો જ હોય છે. મનુષ્યપ્રાણીનો સફળ કામવ્યવહાર સ્ત્રી તથા પુરુષના હૃદયિક્ત વ્યાપાર ઉપર જ અવલંબી રહેલો છે અને તેટલા જ માટે દાંપત્યવિજ્ઞાન યોગ્યયેલું છે તથા મનુષ્યને તેના શિક્ષણની આવશ્યકતા રહે છે. પશુઓમાં લગ્ન થતાં નથી, તેમને કોઈ જાતના નિયમોનું બંધન નથી, લગ્ન જેવું કાંઈ તે સમજતાં નથી, તેઓ મહાધાનકાળે—ઋતુસમયે ફફરતી કામખીજથી જ પ્રેરાઈને સમાગમ કરે છે, એટલે તેમને માટે કશા શિક્ષણની જરૂર રહેતી નથી.

૧ મનુષ્યને વિજ્ઞાતીય સહચરની આવશ્યકતા—મનુષ્યને પાંચ ઇદ્રિયો છે: જ્ઞાન, ત્વચા, આપ, શ્રવણ અને નાક. આ પાંચે ઇદ્રિયોના વ્યાપારથી તે સુખ અને આનંદ મેળવે છે, પરન્તુ એ વ્યાપાર કરવા માટે તેને તે તે ઇદ્રિયોના વિષયોને જાણવાની મેળવવા પડે છે: અર્થાત્ જ્ઞાન વસ્તુઓના સમાગમથી ઇદ્રિયોને સુખ મળે છે અને એ ઇદ્રિયોના વ્યાપારની પ્રેરણા મળે છે. જો કરતું હોવાથી ઇદ્રિયોના સુખથી મનને સુખ મળે છે. મનુષ્યના જન્મથી તેની જૂની જૂની ઇદ્રિયો અનુક્રમે વ્યાપાર કરીને સુખ મેળવવા મથે છે અને જ્યારે તેની પાંચે ઇદ્રિયો સંપૂર્ણ વિપયમ-હણી કરવાને શક્તિમાન બને છે, ત્યારપછી તેનામાં અત્યારસુખી યુક્ત રહેલું કામખીજ પ્રકટ થવા લાગે છે. એ વખતે તેના હૃદયને સહચરની આવશ્યકતા સમજાય છે અને તેના વિના તેને પોતામાં અપૂર્ણતા લાગે છે. એકલો પુરુષ કે એકલી સ્ત્રી મનુષ્ય પ્રાણી તરીકેનાં જમાં કાચો કરી શકતાં નથી અર્થાત્ કોઈ એકલું મનુષ્યનું સર્જન કરી શકતું નથી. આથી તેને સહચર તરીકે વિજ્ઞાતીય મનુષ્યની આવશ્યકતા લાગે છે. એવે કાળે તે વિજ્ઞાતીય મનુષ્યને જોઈને અંતઃપ્રેરણાવડે જ દુષ્ટ થાય છે, કે જેવી દુષ્ટતાનો અનુભવ તેને સજાતીય મનુષ્યને જોતાં થતો નથી. આ દુષ્ટતાનું કારણ તેનામાં રહેલું કામખીજ છે. એ કામખીજથી જ પ્રેરાઈને તે વિજ્ઞાતીય મનુષ્યના પરિચયને તેમજ સમાગમને ઇચ્છે છે અને એ રીતે સર્જકતામાં રહેલા આનંદનો ઉપભોગ કરે છે. સૃષ્ટિમાં અનાદિ કાળથી પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સર્જકતાથી આનંદ પામવાની વૃત્તિ રહેલી છે અને એ વૃત્તિને મનુષ્ય આ રીતે વૃક્ષકરે છે. આ જ કારણથી પુરુષને સ્ત્રીથી સહચારિણીની અને સ્ત્રીને પુરુષથી સહચરની આવશ્યકતા છે: પુરુષ સ્ત્રીના કે સ્ત્રી પુરુષના હસ્તનો, વસ્ત્રનો કે તેના કોઈ અંગદ્વિપાંગનો સ્પર્શ કરતાં જ અસાધારણ મુજબરીનો અનુભવ કરે છે, પરસ્પરનાં તેજોના સંમિલનમાં જ અવ્યક્ત વાણીને અનુભવે છે તે જોઈ જાવ તેમનામાં રહેલા કામખીજનો છે.

કામખીજ વિષેનું અજ્ઞાન—યૌવન નિકટ આવતું હોવા છતાં અથવા યૌવન આવ્યા છતાં દેહલાંક સુવક-સુવતીઓને કામખીજ વિષેનું, તેના કુદરતી નિષ્પન્ન વિષેનું અને વિકાસ માટે થયતા કામખીજ સંમ-ધીનું જ્ઞાન હોતું નથી, જેનાં દેહલાંક વાર માઠાં પરિણામો આવે છે. પોતાના શારીર વિકાસનું, અંગાપાંગોની ખીલવણીનું, મનમાં જન્મતી સહચર કે સહચારિણી સંબંધી ઇચ્છા વિષેનું જ્ઞાન નહિ હોવાને લીધે

તેવાં મનુષ્યો કુટુંબપ્રેરિત બને છે. જન્મતાં પ્રાણીની ઉત્પત્તિ વિષેના કાર્ય-કારણસંબંધ, વિષેનું અજ્ઞાન પણ ધણી વાર એવું જ કુટુંબ પ્રેરે છે. આવાં કુટુંબપ્રેરિત મનુષ્યો અજ્ઞાનથી, અલ્પ જ્ઞાનથી કિંવા કાંઈની ખોટી સલાહથી ખોટા માર્ગે વલે છે અને હસ્તમેયુનાદિની કુટેવામાં ફસે છે. એક બાળક કે બાળકી જુએ છે કે પોતાની માતાને એક નવું બાળક થયું છે; તે કેવી રીતે થયું, ક્યાંથી આવ્યું, છત્તાદિ પ્રશ્નો તેના મગજમાં તેના કુટુંબી સ્વભાવને લીધે જ ઉદ્ભવે છે. નિદોષ ભાવે તે પ્રશ્ન તે માતાને પૂછે છે, પણ માતા જાણે કે તેના સાચો જવાબ આપવામાં પાપ સમજતી હોય તેમ બાળકના પ્રશ્ને ઊઠાવી દે છે. "તે તું ન સમજે" એમ કહેવાથી કાંઈ બાળકનું કુટુંબ શાન્ત થતું નથી. તે પોતાના સમવયસ્ક મિત્રો કે સખીએને પૂછીને પોતાના કુટુંબને શમાવવા મથે છે, અને તેને પરિણામે તે કુમાર્ગે વળવાનો સંભવ તત્કાળ જોવા થાય છે. "એક પોપટ ચાચમાં આ બાળક લાવીને મને આપી મથો" એવો જુઠો જવાબ આપવામાં આવે છે, તો તેથી બાળક તત્કાળ એવું માની જાય છે, પણ તેનું કુટુંબ ફરીથી જામત થયા વિના રહેતું નથી. પોતાની માતાને બહુ દિવસ બંધ ઝોરડામાં-સુવાવડમાં શામાટે સૂઈ રહેતું મચ્યું તેનો જવાબ તેનું મન તેને આપી શકતું નથી અને તેથી તે ઉત્તરોત્તર વધારે ગુંચવણમાં પડે છે. પાશ્વત્ય માનસ-શાસ્ત્રીઓનો એવો અભિપ્રાય છે કે બાળકો આગળ માતા-પિતાએ આવા ખોટા જવાબો આપીને ખોટી સંખ્યતામાં રહેવું એ હાનિકારક છે. બાળકની છુદ્દિમાં ઉતરે એ રીતે, પૂરી મર્યાદામાં રહીને, અશ્લીલતાને પ્રસંગ આવવા દીધા વિના માતાપિતાએ બાળકને તેના પ્રશ્નોનો એવો સાચો જવાબ આપવો જોઈએ કે જેથી તેનું કુટુંબ શમે, જન્મતાં પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ વિષેનું તેને જરૂર પૂરતું જ્ઞાન મળે અને પછી યુવાવસ્થા આવતાં તે દરેક પ્રાણીમાં રહેલા કુદરતી કામગીજ વિશે સમજણ મેળવતાં તેને બહુ ગુંચવણ અનુભવવી પડે નહિ. આ જ કારણથી પુરોષ અને અંગેરિકામાં વિદ્વાનો હિમાયત કરી રહ્યા છે કે શાળાઓમાં જ છોકરાઓને અને છોકરીઓને પ્રાણીની ઉત્પત્તિ વિષેનું જ્ઞાન ચક્રતા ક્રમે આપવું જોઈએ. આપણો દેશ દજી એ સ્વના ઝીલવા તૈયાર નથી. સંસારમાં માતાપિતાની આમન્યા અને મર્યાદાએટલી બધી છે કે માતા-પિતા એવું જ્ઞાન પોતાનાં બાળકોને આપવાની વાત સાંભળીને જ ધર-ધરી મથા વિના રહેતાં નથી. એ નાશુક બાળકનો બાળકેની દાઝરીમાં

ઉદારો કરવામાં પણ તેઓ મોટું પાંપ સમજે છે. તેઓ માને છે કે એથી બાળકો અનીતિમાન થાય છે. પરંતુ તેઓ એટલું નથી જાણતા કે જે વાતો બાળકોની સમીપે ચૂકતા તેઓ ગમરાય છે તે વાતો સંમીપે કુતૂહલ તો તેમનાં મગજમાં ક્યારનું હત્વન યર્ષ ચૂક્યું હોય અને એ કુતૂહલ શમાવવા માટેની તેમની તબીબી આશુ જ હોય છે. પોતાના મિત્રો અને સખીઓને એ વિષે તેઓ પૂછપરછ કરતાં જ હોય છે અથવા પોતાની આંખોથી અનેક પ્રકારનાં દ્રશ્યો જોઈને તેઓ પોતાની શંકાઓનું યથાશક્તિ સમાધાન મેળવી ન્હાં હોય છે. એ માટે તેઓ ખોટી વાતો પ્રદણ કરીને અગ્નિમાં ફસાવવાનો કે કુટેવાનો ભોગ યર્ષ પકવાનો વિશેષ સંભવ હોય છે; તેથી ઉલટું તેમના કુતૂહલને માતાપિતા તરફથી યોગ્ય રીતે શમાવવામાં આવતું હોય તો એ બધ દૂર થાય છે.

બ્રહ્મચર્યનો મહિમા—દુનિયાના જ્યાં ધર્મોમાં ધર્મોચાર્યોએ બ્રહ્મચર્યનો મહિમા બહુ માયો છે. નૈદિક બ્રહ્મચર્ય એ આજન્મ બ્રહ્મચર્ય છે કે જેમાં જન્મથી મરણપર્યંત સ્ત્રીનો સમાગમ કરી શકતો નથી. આવા બ્રહ્મચર્યને જીવનને જિવ્યતમ આદર્શ બેખવાખા આવ્યો છે. દુનિયાભરમાં આવા અનેક બ્રહ્મચારીઓ થઈ ગયા છે; પરંતુ એવા બ્રહ્મચારીઓને પગમે ભૂતકાળમાં સમગ્ર માનવ જાતિ ચાલી શકી નથી અને બવિધ્યમાં ચાલી શકવાની નથી. એવા બ્રહ્મચારીઓ માનવ જાતિને માટે આદર્શ ન હોઈ શકે, કારણકે તેઓનું બ્રહ્મચર્ય એ માનવની જીવનસરણીથી જૂદી જ દિશાએ વર્તેલું હોઈ તેવા બ્રહ્મચારીઓ મનુષ્ય જાતિના માત્ર અપવાદો જ છે. તેવા મનુષ્યો માનવજાતિની એવી શાખાઓ છે કે જેઓ પુષ્પિત હોવા છતાં ફળ આપતી નથી. વાતર્યાયન કહે છે કે-શરીરસ્થિતિદેહુ-સ્વાદાહરસધર્મોનો હિ કામાઃ ॥ જેવી રીતે શરીરને ટકાવવાને આદાર કરવો પડે છે તેવી જ રીતે ધર્મોએ કામનું સેવન પણ કરવું પડે છે. ધર્મ અને અર્થના હેતુથી કામનું સેવન કરવું તેને વાતર્યાયન અનિવાર્ય કહે છે. ગૃહસ્થધર્મો દુર્વાહો નરાણાધર્મયલ્લજઃ અર્થાત્-મનુષ્યોને માટે ધર્મચત્વર્વકનો ગૃહસ્થ ધર્મ દુર્નિર્વાર્ય છે. આ રીતે જોતાં સમગ્રશે કે સંપૂર્ણ મનુષ્ય-પ્રાણી તે જ છે કે જે મનુષ્યજાતિના શારીરિક નિયમોને એવી રીતે અનુસરે કે જેથી શરીરદ્વારા મનુષ્યના આત્મતત્ત્વને વધારેમાં વધારે સદાય મળે અને ઓછામાં ઓછો બાધ નડે. દેહનો કુરપયોગ કરવાથી મન અને આત્માને હાનિ થાય છે એ નિર્મલચર્ય છે અને તેટલા જ માટે કુદરતે દર્શાવેલે માર્ગે જ તેનો સદુપયોગ કરવો આવશ્યક છે. અબ્રહ્મચ-

યથી થતી હાનિના પ્રુક્ષ્ણ દષ્ટાંતો જન્મતમાં મળે છે. રાવણનો નાશ થયો, ઇંદ્રને શાપ મળ્યો છત્યાદિ અનેક દષ્ટાંતો છે. કામસેવનમાં અજ્ઞાન-વશ મનુષ્યો મર્યાદા નહિ રાખતા હોવાથી પ્રત્યક્ષ હાનિ પામતા આપણે જોઈએ છીએ. પણ તેથી એમ દર્શિત થતું નથી કે કામસેવનમાં ભય છે માટે હમેશાં કામનો ત્યાગ કરવો એ જ માનવજીવનનો આદર્શ છે. અંજ ખાવાથી અજીર્ણાદિનો રોગ થવાનો સંભવ છે છતાં અંજ ખાતું પડે છે, રાંધવા લાગવાથી બિસ્ફુટો બિસ્ફાથે આવીને પજવે છે છતાં રાંધતું તો પડે જ છે; એવા દષ્ટાંતો સાથે વાત્સ્યાયન 'ધર્મોર્થે' કામસેવનને આવશ્યક જણાવે છે, અને તે જ સુક્ત છે. મનુષ્યમાં જે કુદરતે કામખીજ મૂક્યું છે તે વિકાસાર્થે મૂક્યું છે, તેને જડમૂળમાંથી બાળી નાંખવા માટે મૂક્યું નથી. વિજ્ઞાનના નિયમો વિરુદ્ધ ધર્મ હોઈ શકે નહિ. ડૉ. મેરી રોપ્સ પણ એવોજ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે આપણા આત્મતત્ત્વનું પ્રકટીકરણ થાય એવી રીતે સ્થૂળ વસ્તુનું સર્જન કરવા માટે આપણે આ સ્થૂળ જન્મતમાં જન્મ્યા છીએ, અને જેઓ એ તકને અજ્ઞાનપણે ગુમાવે છે તેઓ નવું જન્મ નિર્માણ કરવાની મુદર વસ્તુને જ ગુમાવે છે. વાત્સ્યાયન કહે છે કે—

एवमर्थं च कामं च धर्मं चोपावरेन्नरः ।

इहामुत्रं च निःशत्यमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥

અર્થાત્—ધર્મ, અર્થ અને કામનું સેવન કરનાર મનુષ્ય આ લોકમાં અને પરલોકમાં અત્યંત સુખને પામે છે. કામનું સેવન કરનાર નરક-ગામી જ થાય છે એવો ધર્મશાસ્ત્રકારોનો ભય નિરર્થક છે; એટલું ખરૂં છે કે કામસેવનમાં દેહનો કુરૂપયોગ ન કરવો જોઈએ. ધર્મ તથા અર્થ સિવાયના કે ધર્મ અને કામ સિવાયના હેતુપૂર્વક કામસેવન કરવું એ અધર્મ છે. મેરી રોપ્સ એ સંબંધે કહે છે કે—I cannot separate Time and Eternity, this world and the next, as religious people often seem able to do; to me this body is a tool in the service of (though not completely in the control of) my immortal soul. અર્થાત્—કાળ અને અનંતતાને આ લોકને અને પરલોકને ફેટલાક ધર્મો મનુષ્યોની પેટે દૃઢ છતાં પાડી શકતી નથી. મારે મન આ દેહ મારા અમર આત્માની સેવા માટેનું (જોકે મંપૂર્ણ આત્મમંથન માટેનું નહિ) એક દમીઆર છે. આ રીતે પૂર્વ અને પશ્ચિમ આ બાજતમાં એકમન ધરાવે છે.

વિષયજ્ઞ પ્રીતિ—પ્રીતિ ચાર પ્રકારની છે: નૈસર્ગિકા, વિષયજ્ઞ, સમા અને અભ્યાસિકા. લગ્ન ચર્તા જ દંપતીમાં જે પ્રીતિ ઉદ્ભવે છે અને જે છૂટતી નથી તે નૈસર્ગિકા પ્રીતિ છે. માતા, ચંદન, વસ્ત્રાદિકાર વગેરે લેવાદેવાથી જે પ્રીતિ થાય છે તે વિષયજ્ઞ પ્રીતિ છે. યોગ્ય ગુણોના મેળથી જે પ્રીતિ જન્મે છે તે સમા પ્રીતિ છે. દેવપૂજન, ગીતવાદ્ય, ઇત્યાદિ પ્રસંગથી જે પ્રીતિ થાય છે તે અભ્યાસિકા પ્રીતિ કહેવાય છે. આ ચારે પ્રકારની પ્રીતિમાં ઉભય પાત્રોને આનંદ પામવાનું ખીજ કારણી-ભૂત હોય છે. જગતમાં એવાં અનેક દષ્ટાન્તો ગળા આવે છે કે જેમાં અન્ય પ્રકારની પ્રીતિનું અસ્તિત્વ હોવા છતાં ‘વિષયજ્ઞ પ્રીતિ’ ના મિશ્રણ વિના ધણાં દંપતીને સંપૂર્ણ સુખાનુભવ થતો નથી; આનું કારણ પ્રત્યેક મનુષ્યમાં રહેલું કામખીજ છે. કામખીજ વિનાની પ્રીતિ મનુષ્યને સંપૂર્ણ આનંદનો અનુભવ કરાવતી નથી; અને જ્યાં વિષયજ્ઞ કે કામ-ખીજથી ઉત્પન્ન થએલી પ્રીતિનું અસ્તિત્વ છે, ત્યાં દાંપત્યવિજ્ઞાનની સમજ આવશ્યક છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

સંસારસુખ પર થતો આઘાત અને તેનાં કારણો.

સુખની આશા સાથે સંસારમાં પ્રવેશ—એક નવદંપતી સુખની સંપૂર્ણ આશા સાથે સંસારમાં પ્રવેશ કરે છે. પ્રથમ રાત્રિનાં ગિલન-સમયના સુખની આશાની કલ્પના અનુભવી સિવાય અન્ય ઠાણ કરી શકે. પરંતુ આ આશા ધીમે ધીમે—જેમ જેમ દિવસો વીતતા જાય છે તેમ તેમ—પાર પડવાને બદલે અદસ્ય થતી હોય એવું મોટા ભાગના દામણમાં જોવામાં આવે છે. લગ્નપૂર્વે પતિપત્ની વચ્ચે પરસ્પરની વિગતીયતાનું આકર્ષણ રહેલું હોય છે અને બેઉ કુદરતી કામખીજથી પ્રેરાએલાં હોઈ નૈસર્ગિકા પ્રીતિનો ઉભરો બેઠોનાં મનમાં ચડ્યો હોય છે, પરંતુ ધીરે ધીરે તેમને અનુભવ થતો જાય છે કે તેઓ સંસારનો સંપૂર્ણ આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી. સમાન વય, સમાન રૂપ, સમાન વિદ્યા, ઇત્યાદિથી યુક્ત નવદંપતીને લોકો ‘જુગતે જોડું’ ઠીકે બેઠેને ભાગ્યશાળી લેખે છે, એવું જોડું જોઈ-સર્ગા અને મિત્રો આનંદથી ઘેરાં બની જાય છે, પતિ પત્ની પોતે પણ માની લે છે કે પોતાનું જુગતે

નેહું એવું તો સંજોડું છે કે તેઓના સુખમાં કશી ખામી રહેશે નહિ; પણ એવા સુખનો અનુભવ તેમને થતો નથી ! આનું કારણ શું ?

પ્રેમકલાનું અજ્ઞાન—સુખની આશા પાર નહિ પડવાનું એક જ કારણ જો ગોળગોળ રીતે જણાવીએ તો તે એ જ છે કે એ દંપતીમાં દાંપત્યવિદ્યાનનું અજ્ઞાન હોય છે. સંસારનું સંપૂર્ણ સુખ એ કોઈ એક જ વસ્તુ નથી. અનેક પ્રકારના રસનું એક મિશ્રણ તે મંસારસુખ છે, અને તેમાંના એક પણ રસની ન્યૂનતા હોય તો તેટલા પ્રમાણમાં સંસારસુખની ન્યૂનતા સમજવી. આ ઉપરથી કોઈ એમ માને કે સ્ત્રીપુરુષનું વિષયસુખ એ જ સંપૂર્ણ સુખ છે, કિંવા બેઢિના સ્વભાવનું મળતાપણું એ જ સંપૂર્ણ સુખ છે, કિંવા પતિની ધનવત્તા અને સ્ત્રીની વિદ્યાસિતા એ જ સંપૂર્ણ સુખ છે, તો તેમાં ખોટી જૂલ રહેલી છે. વિષયસુખને સંપૂર્ણ સુખ માનનાર પુરુષ એ સુખમાં રહત રહે છે. તે માને છે કે પોતાની સાથે પોતાની પત્નીને પણ આનંદ મળે છે અને તે સુખી થાય છે. પણ એ રીતે સુખ અને આનંદ મેળવવાની તેની આશા થોડા વખતમાં જ ખોટી નીવડેલી જણાય છે. તે જુએ છે કે પોતાની સ્ત્રીને વિશેષ સમાગમથી સુખ નહિ પણ દુઃખ થાય છે, તે તેમાં રસ નહિ ધરાવતી હોવાથી પોતાને પણ સુખ કે આનંદ પ્રાપ્ત થતાં નથી, અને લગ્નસમયે રાખેલી સુખની આશા એ રીતે સ્વમરૂપ સિદ્ધ થતી જાય છે. બેઢિના સ્વભાવનું મળતાપણું એ જ મંસારમાં સંપૂર્ણ સુખ છે એવી માન્યતાવાળું દંપતી કેવી રીતે વર્તે ? પતિની ધનના પત્ની અને પત્નીની ધનના પતિ દુરત જ અતુલ જની જાય છે અને એ રીતે ઉભય વચ્ચે કશું થવાનું કશું કારણ જ ઉપરિચિત થતું નથી. પણ વખત વીતતાં ઉભયને એકબીજામાં લાગણીનું દંડાપણું લાગે છે પતિની ધનવત્તા અને પત્નીની વિદ્યાસિતા જ્યાં હોય છે ત્યાં અન્ય જનોને સુખાભાસ લાગે છે. પતિ પત્નીને વસ્ત્રાલંકારોથી દાદી કે છે અને પત્ની મુંદર વચ્ચે તથા અલંકારોમાં સજ્જ થઈ હરેરે છે, પણ વખત વર્તા પત્નીને એ જ વસ્ત્રાલંકાર અણુમતતા લાગે છે અને પતિને પત્નીનો મુંદર વેશ મમતા નથી ' તાત્પર્ય' એ છે કે સંપૂર્ણ મંસારસુખ એ અનેક પ્રકારના રસોનું એક મિશ્રણ છે. પ્રેમકલાનું અજ્ઞાન જ દંપતીના સંપૂર્ણ સુખની આશા ઉપર આધાત ઠરનાઈ હોય છે.

પ્રેમકલા એ શું છે ?—પ્રેમકલા એ પ્રેમજાવને જગત ઠરનારી રહ્યા છે, કે જેના અભાવે ગમે તેવા સંજોગને પણ સુખાનુભવ થતો

નથી. પતિ પત્નીનો અને પત્ની પતિનો સહચાર હમેશાં ઇચ્છે છે, તેટલા માટે ઉભયે એકબીજાના સમાગમમાં પુષ્કળ સમય રહેવું જોઈએ. તેઓ દિવસનો મોટો ભાગ એક બીજાથી દૂર રહ્યા કરે એ સુખને માટે નિરત્સાહ ઉત્પન્ન કરનારું છે. શહેરી જીવનમાં પતિ દિવસનો અને રાત્રિનો મોટો ભાગ ધંધામાં ગાળ્યા કરે અને સ્ત્રી ધરમાં એકલી ગોંધાઈ રહે એ રિયલિટી સહચારને ઇચ્છતા ઉભયના અંતર ઉપર આઘાત કરનારું છે. વિરહનું દુઃખ ઉભયને સાથે છે એમ કહેવાય છે, પરન્તુ તેનું સ્વરૂપ થોડા જ સમજે છે. આ પ્રકારનો વિરહ કેટલીક વાર પતિગૃહે પણ પત્નીને અસહ્ય લાગે. અને તેથી કેટલીક વાર સમવયસ્ક સખી પાસે પત્નીની આંખમાંથી ડગલે ડગલે આંસુ નીકળી પડે છે. તેને શું દુઃખ થાય છે તેનું વર્ણન તે સુખથી કરી શકતી નથી, તેનું વર્ણન કરવાને માટે તેની પાસે શબ્દો હોતા નથી, તે પોતાના અંતરમાંનું દુઃખ છૂકું સમજીને તે વ્યક્ત કરી શકતી નથી અને પતિ પાસે તો તે છુપાવીને-સમસમીને ખેંચી રહે છે, પરન્તુ તેનું મન તો ઝાંનિમય જ રહ્યા કરે છે. બીજાઓને આ વાત નજીવી લાગે છે, કારણકે તેઓ સ્ત્રી-પુરુષના કામબીજનો સ્વભાવ સમજતાં નથી, પરન્તુ આ પ્રકારનો વિરહ તેમના અંતરને ઠારી ખાય છે. આ રીતે પ્રેમકલાનું પહેલું તત્ત્વ સતત સહચાર છે. તેવા સહચાર વિના પતિ પત્ની સાથે વિષયસમાગમ કરીને સુખ મેળવવા કે સુખ આપવા ઇચ્છે તો તેની તે ઇચ્છા કદાપિ પાર પડતી નથી. એવી ઘણી સ્ત્રીઓ હોય છે કે જેમને વિરહનું દુઃખ બહુ સાથે છે છતાં તેઓએ પોતાના પતિને તે વિગે કાંઈ ખ્યાલ પણ આપવા દીધો નથી ! તેથી જ ઉચ્છેદ બધા એવા પતિઓ માલૂમ પડે છે કે જેમને પોતાની પત્ની વિષયસમાગમ સમયે ઠંડી લાગણીવાળા માલૂમ પડી છે જેનું કારણ તેઓ સમજી શકતા નથી. તેઓને સુખાનુભવમાં ન્યૂતતા લાગે છે, પણ તેઓ માને છે કે તેમાં પત્નીનો-તેની રસિકતાનો હાથ છે. એકલ કી કહે છે કે “પ્રેમને માટે શાન્તિની જરૂર છે; આપણી કુરસદના, રહ્યા-સજ્યા દુકાડા ઉપર પ્રેમ ઉછરી શકતો નથી.” ઉતાવળ અને સમયના અભાવથી પ્રેમ પોષાતો નથી અને પુરુષના જીવનની એવી ચપળતા સ્ત્રીવર્ગને તો અસહ્ય જ લાગે છે. વિષયવાસનાથી પ્રેરિત થએલો પુરુષ ઉતાવળે પોતાની વાસનાને તૃપ્ત કરવા ઇચ્છે છે; સ્ત્રી સ્વામીની આજ્ઞાને વશવર્તી રહેવાના આર્થ સ્વભાવ મુજબ પતિની ઇચ્છાને અમીન થાય છે, પરન્તુ વહેલા-મોડા તેની પ્રેમભાવના તે

તે સામે ધૂપી રીતે કે ખુલ્લી રીતે વાંધો હઠાવ્યા વિના રહેતી નથી. બહે તે બહારથી પ્રેમ વ્યક્ત કરે, પરંતુ સહચાર માટેની તેની નૈસર્ગિક વાં-
ચના એ રીતે આત્મ જ રહે છે. એક અમેરિકન ડોક્ટર કહે છે કે—
“વિષયસમાગમમાં મળતા પરસ્પર આનંદ સાથે સંસારસુખનો કાંઈ ખાસ સંબંધ હોય એમ હું માનતો નથી.”

પ્રેમચેષ્ટા—પતિ-પત્ની પરસ્પર પરિચયમાં રહેવા છતાં પ્રેમચેષ્ટા વિનાનો એ પરિચય ઉભયને કેવળ સુખ્યો લાગે છે. ગૃહવ્યવહારને કારણે, કિંવા વ્યવસાયને કારણે મધ્યમ અને ઝરીબ સ્થિતિનાં દંપતી એકબીજાના પરિચયમાં દિવસ અને રાત માળતાં હોય છે છતાં તેથી ઉભયને સુખોત્પત્તિનો અનુભવ યતો નથી. કેળવાયલાં દંપતીઓ ધણી વાર સાથે બેસીને પુરતક વાંચે છે, કિંવા બહાર ફરવા જાય છે, પરંતુ પ્રેમચેષ્ટાને અભાવે એકબેને જીવન સુખ્યું લાગે છે. આવા પરિચયસમયે પત્નીની સ્વાભાવિક લલ્લણસુતાને કારણે પ્રેમચેષ્ટાનો પ્રારંભ કરવામાં તેની શિથિલતા જણાય, તો પતિએ પ્રેમચેષ્ટાનો આનંદ તેને આપવો જોઈએ અને બહામાં પત્નીની પ્રેમચેષ્ટાનો આનંદ તેને મળશે, અને ઉભય એ રીતે સુખનો અનુભવ કરશે.

કામચેષ્ટા—વિષયસમાગમ એકલો દાંપત્યસુખને આપનારો નથી એ ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે. સમાગમની પૂર્વે રસિક દંપતીમાં સ્વાભા-
વિક રીતે કામચેષ્ટા હૃદયને છે, છતાં કટલાક પતિઓ એનું મૂલ્ય સમ-
જતા નથી. કામચેષ્ટા સમાગમના સુખની અપૂર્ણતાને દૂર કરે છે. એક પતિ પત્ની સાથે હસે છે, રમે છે, પ્રેમચેષ્ટા કરે છે, પ્રમંજીખાત તેને ઘીડાવીને પછી મંદ મંદ દસી તેની હાંસી કરે છે, પરંતુ કામચેષ્ટાને અભાવે સમાગમ સુખોત્પાદક લાગતો નથી. એવા પતિના અનુભવવાળી પત્નીઓના હૃદયની વાતો ડો. મેરી રોપ્સે પૃથ્થળ જણાવે પોતાના ગ્રંથ Married Love માં તેનો ઉલ્લેખ થયો છે. તે કહે છે કે—એવા પતિને એક પ્રસંગે પત્ની અપૂર્ણ આનંદ ઉત્સાહમાં માલુમ પડે છે, તો બીજો પ્રસંગે શિથિલ અને નિરસાદ માલુમ પડે છે. પતિ પોતાની પત્નીના આવા નિરસાદનું કારણ સમજતો નથી. ત્યારે અનેક પ્રસંગે તેને આવો અનુભવ થાય છે ત્યારે તેને પત્નીની આલયવનન ઉપર સંકા પડે છે! તેનો બીજો કાંઈ પ્રેમિક હોવાનો અંશવ તેને હૃદયને છે અને પછી ધુમરાપેશ્વે ચિત્તે તે તેની તપાસ કરવા લાગે છે! આ રીતે તેમના પ્રેમનો અને સુખનો અંત આવે છે. પત્નીને નિરસાદમાં જોઈને કાંઈ

પતિ પત્નીની આલયલગત ઉપર શંકા નહિ લાવતાં કેટલીક વાર માની લે છે કે પોતે હજી ઉપરાંત વિષયસમાગમથી પત્નીને પજવે છે, માટે હવે તેમ ન કરતાં મન ઉપર અંકુશ રાખવો. આવો અંકુશ રાખવાના અનુભવ પછી પણ તે પત્નીને હિસાહરહિત જ જુએ છે, ત્યારે તે વધારે અંતરિયા છે. તે માની લે છે કે—“ઊરનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે” અને પછી તે પત્નીની મનોદશાનું કારણ સમજવાનો યત્ન જ છોડી દે છે. જો તે સારી પેઠે કેળવાયેલા હોય છે તો પછી રતિદાસ્યનાં કાંઈ પુસ્તકો વાંચવા લાગે છે અને વિષયસમાગમ કેટલા પ્રમાણમાં કરવો યુક્ત છે તે વિષેની શિખામણો પુસ્તકોમાંથી શોધી કાઢે છે. કાંઈ અંતરકાર શરીરની તંદુરસ્ત સ્થિતિમાં અઠવાડીયામાં જે-તે સમાગમની સલાહ આપે છે, કાંઈ એક સમાગમની સલાહ આપે છે, કાંઈ એક માસમાં એક વાર રજોદર્શન પછી સમાગમની સલાહ આપે છે, અને એવી કાંઈ સલાહ મુજબ તે વર્તવા લાગે છે, પણ તે નિરાશા સાથે જુએ છે કે પત્નીને પોતે મુખ્ય કે આનંદ આપી શકતો નથી અને તેથી પોતાની રસિકતા પણ હજી અડધી જાય છે. આનો બધો દોષ સ્વભાવની ‘વિલક્ષણતા’ ને શિરે આવે છે! અનાદિ કાળથી સ્ત્રી પુરુષની ભોગ્ય વસ્તુ બનાતી આવી છે, એટલે વખતે કે કવખતે સ્ત્રીને પુરુષને અધીન જ થવું પડે છે. પતિ નથી પત્નીની ઇચ્છાની દરકાર કરતો કે નથી તેની નિઃસાહી મનોવૃત્તિને ધ્યાનમાં લેતો. પત્નીએ પોતાની ઇચ્છાને અધીન રહેવું જોઈએ, એને પતિ પોતાનો ‘લક્ષ્મી’ માની રહ્યો છે. પરિણામે પતિપત્ની પશુજીવન ગાળાને જ આ દુનિયામાંના પોતાના દિવસો પૂરા કરે છે. વસ્તુતઃ પત્નીના નિઃસાહનું કારણ તેના સ્વભાવની વિલક્ષણતા નથી, પરંતુ કામચેષ્ટાનો અભાવ છે અને કામખીજની સંકુચિતાવસ્થા છે. સ્ત્રીમાં કામખીજનો વિકાસ ક્યારે, કેવી રીતે અને કેવા પ્રમાણમાં થાય છે તે આપણે ‘કામવાસ’ વિષેનો વિચાર કરતાં આગળ ઉપર જોઈશું, પરંતુ કામખીજના વિકાસનું એક ઉત્પાદક કારણ કામચેષ્ટા છે તે બૂલવું જોઈતું નથી. યુગ્મન, અધરોષદર્શન, નખપ્રહાર, તાડન, કેદમદ્ધ અને મસ્તકરપર્શ, સ્તનરપર્શ ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ આવી રતિવિધામાં જેવી રીતે કામચેષ્ટા માટે આવશ્યક લેખી છે, તેવી રીતે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ વૈજ્ઞાનિક રીતે પણ એ ક્રિયાઓને કામખીજનો વિકાસ કરનારી અને આવશ્યક લેખી છે. કામચેષ્ટાનું સમાગમ સંપૂર્ણ મુખને ઉત્પન્ન કરનાર અને છે એવો તેઓનો પણ અભિપ્રાય છે. કામચેષ્ટાનો પ્રારંભ સ્ત્રી

તરફથી થવાની આશા ફાકટ છે. તેના સ્વભાવમાં જન્મેલી લગ્નલુતા ગમે તેવી કામપીડિત ઓને પણ તે માર્ગે પ્રેરશે નહિ. તેટલા માટે પતિએ એ ચેષ્ટાનો પ્રારંભ કરવો આવશ્યક છે. ત્યારપછી જ પતિને માલૂમ પડશે કે પત્ની પણ રસિક હૃદયની લ્હાણુ બેવાને હિત્સાહયુક્ત છે કે નહિ. અદ્યત્ત, તેની વાણી કરતાં વિશેષ તો તેના ભાવ અને વદન પરતી રેવાઓ ઉપરથી જ તેનો હિત્સાહ માલૂમ પડશે. આવી કામચેષ્ટા પણ જો પત્નીને હિત્સાહયુક્ત ન કરે તો પતિએ જાણવું જોઈએ કે પત્નીની કામવાસનામાં અત્યારે બરતી આવે તેમ નથી પણ તેનો ઝોટ ચાલી રહેલો છે. આ બરતી અને ઝોટ વિષે આગળ ઉપર આપણે વિચાર કરીશું.

કામચેષ્ટા વિનાની સ્થિતિ—ઝેરી સ્ટ્રાપ્સે પોતાના પુસ્તકમાં એક મીસીસ જી. નો દાખલો આપ્યો છે. તે બાળાનો પતિ તેને આનંદમાં રાખતો અને પછી તેનો તેની સાથે ફેટલીક વાર વિષયસમાગમ થયો હતો; પરન્તુ એ બાળાને એમ લાગતું કે પોતાને પૂરતું સુખ કે આનંદ મળી શકતાં નથી. તેનું કારણ એ હતું કે પતિ પત્નીને કામચેષ્ટા-વડે હિત્સાહિત કરવાની તરફી લેતો નહિ. પત્ની નવપરિણીતા હતી, તે પોતાના દિલમાં શુચવાતી, પરન્તુ તેને કશું સમજતું નહિ. તેના પતિએ કેાઇ વાર તેને સુંબન કર્યું નહોતું. એક વાર જ્યારે પત્નીમાં કામવાસનાની બરતી ચડી હતી, ત્યારે કુદરતી રીતે જ પત્નીને લાગ્યું કે પોતાનો પતિ પોતાના મસ્તક અને ઝોટથી તેણીના હૃદયપ્રદેશને સ્પર્શ કરે તો ઠીક. સ્ત્રીના સ્તનપ્રદેશ સાથે સ્ત્રીના કામવાસનાનો કુદરતી સંબંધ રહેલો છે અને સ્તનસ્પર્શને પાશ્ચાત્ય, પ્રજાએ ધૃષ્ટ નહિ લેખતી હોવા છતાં દાંપત્યવિજ્ઞાનવિદ્યાએ હમણાં આ શોધ કરી છે. આપ' દાંપત્યવિજ્ઞાનમાં તો સ્તનસ્પર્શનું વિધાન છે જ. પતિને તેનું બાન નહોતું. ઉવટે પત્નીએ લગ્ન છોડીને સ્તનસુખનની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી, પતિએ ઉતાવળે એક સુંબન લીધું, પણ નિર્રુચક. તે પત્નીની ઇચ્છાનું મૂલ્ય અને એ ઇચ્છા-

* The sensitive interrelation between a woman's breasts and the rest of her sex-life is not only a bodily thrill, but there is a world of poetic beauty in the longing of a loving woman for the unconceived child which melts in mists of tenderness towards her lover, the soft touch of whose lips can thus rouse her mingled joy.

ની સુઝામળતાથી અજ્ઞાન હતો. આ પ્રકારના સ્પર્શથી-આવી કામચેષ્ટાથી પત્ની સમાગમમાં ઇત્સાહ રાખી આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે અને અર્પણ પણ કરે છે તેનું તેને જ્ઞાન નહોતું. તેણે એક સુંબળ માત્રથી તેની કામવાસનાને માત્ર હેઠી-તેને સંપૂર્ણ જાગૃત કરી નહિ, અને તે બાળાને પતિ માથેના સમાગમથી ઠેઠી આનંદ પ્રાપ્ત થયો જ નહિ. આવા બેદરકાર પતિઓ માત્ર પોતાના હવસની પૂર્તિની સંપૂર્ણ રાખે છે અને પત્નીના હૃદયને કામવાસનાનો છોડો કેવો ઠાતરી ખાય છે તેનું જ્ઞાન રાખતા નથી. આવી સ્થિતિમાં આવી પડેલી ઓછોની તંદુરસ્તી ઉપર પણ મોઢી અસર થયાં વિના રહેતી નથી.

કામકલાનું અજ્ઞાન—વાતરયાચને કામકલાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવા માટે ભીત, વાણ, રૂપ, વ્યાયામ, ઇત્યાદિ ૬૪ પ્રકારની કલા એક કન્યાએ લગ્નપૂર્વે શીખવી જોઈએ એવું વિધાન-કર્તું છે. એ ૬૪ કલાઓનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન તો આ કાળમાં અત્યંત ક્ષિણ લેખાય, પરંતુ જે સ્ત્રી એ બધી કળાઓ શીખી હોય તેની ચતુરાઈની કલ્પના કરતાં જણાય છે કે એવી સ્ત્રીને પતિ કોઈ પણ રીતે કદાપિ તેનાથી અસંતુષ્ટ રહેવા પામે નહિ અને સંસાર તેમ જ સહચારસુખનો સંપૂર્ણ ભોક્તા બને. પૂર્વે જણાવેલી પ્રેમચેષ્ટા અને કામચેષ્ટાથી જ નહિ પણ કામકલાથી પણ તેવી સ્ત્રી પતિને આનંદ આપનારી બને. આજે એ પ્રકારનું જ્ઞાન હેતુપુરસ્કર તો અપાતું જ નથી, એટલે એક નવપરિણીતા બાળા સંસારના ગ્રસ્ત રહસ્યને સમજતી હોય તોપણ વાસ્તવિક કામકલાથી તો અજ્ઞાન જ હોય છે. પૂર્વે જેવી રીતે કામચેષ્ટા અને પ્રેમચેષ્ટા વિનાના લુપ્ત રવજાત્રના પતિઓનાં દર્શનો આપ્યાં છે, તેવી રીતે કામકલાના જ્ઞાન વિનાના પતિ અને પત્નીઓ પણ જગતમાં અનેક હોય છે અને તેઓ સમાગમ તથા સહચાર છતાં આનંદની લ્હાણ મેળવી શકતાં નથી. કેટલાક પુરુષો કે સ્ત્રીઓ વેશ્યાગામી યથા વ્યક્તિ હોય છે તેઓને પોતાની જીવન પત્ની પણ સમાગમમાં આનંદ આપનારી નીવડતી નથી. એટલું ખરું છે કે વેશ્યાઓ લગ્નરહિત હોય છે, તેઓને હેતુ પૈસા લઈને પોતાના ધરાકને કોઈ પણ રીતે સંપૂર્ણ આનંદ આપવાનો હોય છે; આ કાળથી તેઓ સમાગમની કળામાં શિક્ષણ પામીને નિપુણ બની હોય છે. સમાગમસમયના આશીત પ્રત્યાઘાતની સમજ નેટલી એ વેશ્યાને હોય છે તેટલી એક સાધારણ કે નવપરિણીત ગૃહિણીને હોતી નથી. જેવી રીતે વેશ્યાનું હાસ્ય, હાવ-બાવ, કટાક્ષ ઇત્યાદિ કૃત્રિમ હોય છે, તેવી

જ રીતે સમાગમસમયની તેની ચેષ્ટાઓ પણ કૃત્રિમ જ હોય છે—યંત્ર-
વત્તની ગએલી હોય છે, એટલે તેથી તેના ધરાકને આનંદ તો મળે છે
પણ તે કેવળ શારીરિક આનંદ હોય છે. વેશ્યાની કામકલા કે ચેષ્ટા-
ઓની પાછળ તેનું હૃદય હોતું નથી. તેથી હલકું પત્નીની ચેષ્ટાઓ
અપૂર્ણ, અર્ધમાવદસંક કે કલારહિત હોવા છતાં તે નૈસર્ગિક અને હૃદય-
પૂર્વકની હોય છે. પરન્તુ વેશ્યાગામી બરચારોને એ નૈસર્ગિક ચેષ્ટા કે
કલાનું ભાન હોતું નથી. સૌમ્ય ચાહને બદલે હોટેલોમાં જમીને કડક
ચાહ પીનારાઓને ધરની ચાહ ક્યાં ગમે છે? આ જ કારણથી
એવા પતિઓને પોતાની સ્ત્રી કંડી લાગણીની, અરસિક કે વિચિત્ર લાગે
છે! વેશ્યાગામી પુરુષો કિંવા વેશ્યાઓના સદવાસમાં સમય માળતા
પતિઓ આ રીતે ઓંઓનું માનસ યથાર્થ રીતે સમજવાને શક્તિમાન
જ રહેતા નથી. પત્નીના સૌમ્ય સ્મિતનું મૂલ્ય વેશ્યાના તીવ્ર કટાક્ષ
કરતાં કેટલું વિશેષ છે તે તેઓ પરખી શકતા નથી. આમ હોવા છતાં
એટલું ખરું છે કે વેશ્યાઓ સમાગમસમયે જે શારીરિક હાવ-
માવની ચેષ્ટાઓ કરે છે, તે નૈસર્ગિક થવી જોઈતી ચેષ્ટાઓનાં જ કૃત્રિમ
પ્રતિબિંબ છે; એટલે કલાનિપુણ અને રસિક ગૃહિણીની નૈસર્ગિક
ચેષ્ટાઓ પણ વેશ્યાની કૃત્રિમ ચેષ્ટાઓના જેવી જ હોય. પત્ની પણ
નૈસર્ગિક સુખદ ચેષ્ટાઓ કેવી રીતે કરનારી બને તે દરેક પતિએ
લખવું જોઈએ. કમા પ્રકારથી પત્ની ઉત્તેજિત બની આનંદ આપનારી
બને છે તેની ચાવી પતિએ જ શોધી કાઢવી જોઈએ. પૂર્વે મીસીસ જી.
તો જે કાપલો આપ્યો છે, તેવી રીતે જૂદા જૂદા સ્ત્રીઓનો ઉમંગ
વધવાની કે રસિકતાની ચાવીઓ જૂદા જૂદા પ્રકારની હોય છે; તેના
કોઈ એક નિયમ હોતો નથી, તેટલા માટે પતિએ પોતાની ચતુરાઈથી
જ એ ચાવી શોધી કાઢવી જોઈએ, અને કામકલાનિપુણ બની સંસાર-
સુખના ભોક્તા થવું ધટે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

કામવાસના : સ્ત્રીની સમાગમની ઇચ્છામાં બરતી—ઓટ.

સ્ત્રીને સમાગમની ઇચ્છા થાય છે?—આ પ્રશ્નનો જવાબ
સેંકડે નવાણુ દેશ પુરોને પોતાની સ્ત્રી તરફથી નકારમાં મળશે!

વયમાં આવેલી કુમારિકાને તો એ પ્રશ્ન પૂછવાની કૃતિ જ કરી ચકાવ નહિ; અને તેઓ તો સોએ સો ટકા નદારમાં જવાખ આપે તેમાં નવાઈ નહિ. કારણ શું ? ખીજ દેશોમાં તેમ જ આપણા દેશમાં પુરોની સમજ જ એવી હોય છે કે સમાગમની છાજ ને સ્ત્રીને થાય તે સ્ત્રી તો ખરાગ આવની જ હોય, અને કુમારિકાવરણમાં એવી છાજ થાય તે તો વેરવાની જ પુત્રી હોય ! બાપી પુરોની સમજ સ્ત્રીઓની જાણમાં પણ હોય. તેથી રખેને પોતાના વર્તન માટે પુરુષવર્ગ ઉપર ખરાબ છાપ પડે એવા ભયથી તેઓ પોતાની કામી અવસ્થા હમેશાં છુપાવતી જ રહે છે. વિધવા જો એવી છાજાની વાત કંઈ સખી પામે પ્રકટ કરે, તો તે તો જરૂર હથડી ચાલની જ મનાય. આ કારણથી વિધવાઓને ગરજસુધી વેધવ્ય પળાવવાનો લોકોએ આપણા દેશમાં કાપડો કર્યો છે, બ્યારે વિધુરોને તેવા કાપડાના બંધનમાંથી મુક્તિ આપી છે ! વિધવાઓ અને કુમારિકાઓ પોતાને સમાગમની છાજ થાય છે એવું સ્વીકારવા કરતાં મૃત્યુને જ વધારે પસંદ કરે. આ જ કારણથી કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ એવા અભિપ્રાય દર્શાવી ચૂક્યા છે કે-સાધારણ સ્ત્રીમાં સમાગમની છાજા કુદરતી રીતે જન્મ પામેલી હોતી નથી, પરંતુ બાહ્ય સંધેશો ઉપરથી પ્રાપ્ત ગમેલી હોય છે, પણ જો સ્ત્રીમાં સમાગમની છાજા જન્મ પામે તો સમજવું કે તે સાધારણ સ્ત્રી નથી પણ અસાધારણ છે. પરંતુ હાલમાં વિશેષ શોધખોળ અને સ્ત્રીઓના દિલની સાચી વાતને આધારે વિદ્વાનોએ નક્કી કર્યું છે કે-સ્ત્રીઓને પણ કુદરતી રીતે કામવાસના થાય છે કે જેવી રીતે મનુષ્યને કુદરતી રીતે જ જૂન અને તરસ લાગે છે. ખિચારી સ્ત્રીઓ પોતાના બરણપોષણને માટે-જીંદગીની જરૂરીઆતને માટે પુરો ઉપર જ આધાર રાખે. અને સમાજમાં સ્ત્રીની કામવાસના હલકી ચાલના પુરાવારૂપ મનાય છે એ/લે સ્ત્રીઓ પોતાની કામવાસના અથવા સમાગમની છાજાને હમેશાં દબાવવાને જ ટેવાઈ ગયેલી છે.

સ્ત્રીની કામવાસના અનિયમિત નથી પણ નિયમિત છે— બાહ્ય સંધેશોની ઉત્તરેણીને બાદ કરીએ તો સ્ત્રીની કામવાસના અનિયમિત નહિ પણ નિયમિત માલુમ પડે છે. ધેણ પતિઓ પોતાની જ કામવાસનાને તૃપ્ત કરવાને સૌસમીગમ કરે છે, પણી બહે સ્ત્રીની કામવાસના નામત હોય કે ન હોય; ધણી સ્ત્રીઓ અધિક સમયે સમાગમની આનાદાની કરે છે, છતાં પતિ આગળ તે નિરપાય અને છે અને પતિની

કામવાસનાનો તે ભોગ બને છે. પતિ એવી આનાકાનીને કાંઈ વાર તેની લગ્નશુભા, તો કાંઈ વાર તેનું તરંગીપણું અને કાંઈ વાર તેનું અરસિકપણું સમજે છે; કાંઈ વાર તેને પત્નીના કંટાળાનો પણ ખ્યાલ આવે છે; પરંતુ એ કશાની તેને દરકાર હોતી નથી ! તે તો તેને પોતાની કામવાસના તૃપ્ત કરવાનું જડ યંત્ર સમજે છે અને પોતાના દિવસને સંતોષે છે. આવી સ્ત્રીઓની કામવાસનાની દુર્દશા થાય છે. તેમને નૈસર્ગિક કામવાસના બાગ્યે જ ઉત્પન્ન થાય છે અને રસિક સ્વભાવની સ્ત્રીઓમાં પણ જે કંડી લાગણીનો અનુભવ તેમના પતિઓને થાય છે, તેનું એ જ કારણ છે. પતિઓ પોતે જ સ્ત્રીઓને સમાગમ માટે નિશ્ચિત, અરસિક અને શિથિલ બનાવી મૂકે છે, પછી તેઓ સ્ત્રીની અરસિકતાની ફરીયાદ કરે છે, જેને પરિણામે કાંઈ વેશ્યાગામી બને છે તો કાંઈ ખીજી સ્ત્રી પરણે છે ! આવી સ્ત્રીઓની શારીરિક શક્તિ ઘટ છે અને સમાગમની કુદરતી ઇચ્છાને સમયે પણ તેમનો આનંદ લુપ્ત થઈ જાય છે. સ્વભાવનાં કળેડાં ઘણી વાર આ કારણમયી જ જન્મેલાં માલુમ પડ્યાં છે. આ કારણથી સ્ત્રીની કામવાસના અનિયમિત નથી પણ નિયમિત છે તેવી શોધ આવા પતિઓની સાથે રહેલી સ્ત્રીઓ ઉપરથી થઈ શકતી નથી. જે સ્ત્રીઓ પૂર્ણ રીતે તંદુરસ્ત હોય અને જેઓ સદાચારિણી હોય, તેઓ જ્યારે પતિગૃહે હોતી નથી ત્યારે તેઓને સમાગમની ઇચ્છા ક્યારે થાય છે તેની નોંધ એરી સ્ટોપ્સે રાખીને આ શોધ કરી છે. પ્રુથા દિલની અને જરા પણ વાત નહિ છુપાવવા ઇચ્છનારી અનેક સ્ત્રીઓની પાસેથી તેમની ઇચ્છાની માહિતીની નોંધ કરીને તેણે આ શોધ કરી છે. પતિનો વિરહ ગોમવનારી સ્ત્રીઓ પતિના સહચારને ઇચ્છે એ તો સ્વાભાવિક છે, પરંતુ એવા સહચારની ઇચ્છા અને સમાગમની ઇચ્છા એક જૂદી જૂદી છે એવો અનુભવ પણ આવી સ્ત્રીઓને થયો છે અને તેમની ઇચ્છાઓની નોંધ કરી રાખવાથી એરી સ્ટોપ્સને જણાઈ આવ્યું છે કે સ્ત્રીને સમાગમની ઇચ્છા રજેદર્શનની પૂર્વે અમુક દિવસે અને રજેદર્શનની પછી અમુક દિવસે થાય છે અને તેવી જમી તંદુરસ્ત સ્ત્રીઓને એ નિયમ લગભગ સર્વાંશે મળતો આવે છે. એટલું ખરું છે કે જે સ્ત્રીઓ ઘણી ગૃહિણીઓ હોય છે અને જેમને ભરણપોષણની ચિંતા કરવી પડતી નથી તેઓની સમાગમની ઇચ્છા તીવ્ર હોય અને જે મનુરવર્ગની સ્ત્રીઓ હોય છે તથા જેઓને ઉદરપોષણ અર્થે વૈતાઈ કરવું પડે છે તેઓની તેની ઇચ્છા કાંઈક મૃદુ હોય

હે : તોપણ તેની ઇચ્છા મારેના સમયનો નિયમ તો એકને મારે એક સરખો જ માન્ય પડી આવ્યો છે.

કામવાગનાનો નિયમ—આયોના દાંપત્યવિદ્યાન શાસ્ત્રમાં જેને ચંદ્રજા અથવા કામવાસ કહે છે તે જ આ કામવાસના અથવા સમામમની ઇચ્છા છે. 'ચંદ્રજા'નો અર્થ જ એ છે કે ચંદ્રની કળાની પેઠે કામવાસનાથી વધવટ થતી તે ઘેરી સ્ટોપ્સ પછી કહે છે કે એક ચંદ્ર માસે જ ઓને રજોદર્શન થાય છે અને રજોદર્શન પૂર્વે અને પછી અમુક

સુદ	અંશ	વદ
૧૫	મગતક	૧
૧૪	આંખ	૨
૧૩	અમરોહ	૩
૧૨	કપોલ	૪
૧૧	કંઠ	૫
૧૦	કૂખ	૬
૯	રતન	૭
૮	હૃદય	૮
૭	નાભિ	૯
૬	નિતાંબ	૧૦
૫	ગુલામિ	૧૧
૪	જઘા	૧૨
૩	પમની પીઠી	૧૩
૨	પગના પગ	૧૪
૧	પમનો અંગુલો	૦))

નિયમે તેની કામવાસના જામત થાય છે. આ નિયમના મંત્રધર્મા ઘેરી સ્ટોપ્સની અને આર્ય સંશોધનોની મજબૂતી સમજમ મળતી આવે છે. આર્ય શાસ્ત્રમાં ચંદ્રની કળાને નિયમે પુનમથી એકમ અને એકમથી અમાસસુધીના દિવસોમાં ઓના કયા અંશમાં કામવાસ રહે છે તેનું નિર્દેશન કરવામાં આવેલું છે. બાળુએ તેનું કાષ્ટક આપેલું છે. આ કાષ્ટકનો અર્થ એવો નથી મમજવાનો કે ફરક, ઓને સુદ પુનમને દિવસે અને વદ એકમને દિવસે મસ્તકમાં જ કામવાસ હોય છે. કેટલાકો એમ સમજે છે પછી તે સમજ ખરાબર સાગતી નથી.

વાસ્તવિક સમજ એ છે કે જે દિવસે રજોદર્શન થાય તે દિવસે ઓને મસ્તકમાં કામવાસ હોય છે અને પછી તે દિવસે દિવસે હિતરવા લાગે છે. પંદરમે દિવસે તે કામવાસ પમને અંગુલે આવે છે સોળમા દિવસથી તે પુનઃ ઉપર ચડવા લાગે છે અને ૩૦ મે દિવસે—ચાંદ્રમાસને દિસાએ ૩૦મે કે ૨૯મે દિવસે કામવાસ પુનઃ મસ્તકે જઈ પહોંચે છે કે જ્યારે પુનઃ રજોદર્શન થાય છે અને કામવાસ પુનઃ એ જ મતિએ ચડહિતર કરે છે. જ્યારે કામવાસ ગુલામિમાં હોય છે ત્યારે ઓને સમામમની ઇચ્છા થાય છે. આર્ય શાસ્ત્રના નિયમ મુજબ રજોદર્શન પછી ૧૧ મે દિવસે અને ૨૦ મે દિવસે ઓને ગુલામિમાં કામવાસ હોય છે.

આ જ નિયમ ઘેરી સ્ટોપ્સની હેલ્લામાં હેલ્લી મજબૂતરી મુજબ પછી

કામવાસના : સ્ત્રીની સમાગમની ઇચ્છામાં ભરતી-ઝોટ. ૩૬૭

કેટલો સત્ય હરે ■ તે આપણે જોઈએ. બાળ્યએ જે આકૃતિ આપી છે

તે સ્ત્રીના ત્રણ સમયના રજોદર્શનની આપી છે. તેમાં ત્રીજી ટપકાવડે

કાળો કરેલો ભાગ એ રજોદર્શનના દિવસોનો છે. સૌથી નીચે ૧ થી

૨૮ સુધી દિવસોની અથવા ચાંદ્ર-ભાસની ત્રીજ આપી છે. વચમાં જે

કાળી લીટી ઉપર-નીચે જતી દર્શાવી છે તે સ્ત્રીની કામવાસનાનું સૂચન

કરે છે. એ લીટી નેટલી વધારે હલકી નીચી તેટલી સ્ત્રીની કામ-

વાસના તીવ્ર અથવા મૃદુ સમજવી. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે રજો-

દર્શનની પૂર્વેના ૪ દિવસમાં સ્ત્રીની કામવાસના ખૂબ જીવંત ચડેલી એટલે

પ્રગળ છે. રજોદર્શનના ૫-૬ દિવસમાં તે તદ્દન છતરી ગઈ છે. સા-

તમા દિવસથી તે સહેજ ચડે છે. અને બારમા દિવસસુધી સાધારણ

રહે છે. તેરમા દિવસથી ૧૬ મા દિવસસુધી ખૂબ પ્રગળ રહે છે

અને ૧૭ મા દિવસથી તે ઊતરે છે તે ૨૪ મા દિવસ સુધી તેરી

રહે છે. પુનઃ ૨૫ મા દિવસે ચંદ્ર અને બીજી રજોદર્શન આવત

સુધી તેની કામવાસના પ્રગળ રહે છે અને રજોદર્શન થતા પુનઃ

એકદમ નીચે છતરી ગય છે આ પરંપરા મુજબ ૧૧ મા અને ૨૦

દિવસે સ્ત્રીના યુવાગમાં કામવાસના રહે છે જે દિવસોની વચ્ચે ૬ દિવસનું અંતર છે. ગ્રેરી કોટાપ્સે જે-

ગવેલી માંદિલી ઉપરથી જણાય છે કે ૧૧ મા દિવસ (રજોદર્શન પછીની

આકૃતિ ૧૬૪
આકૃતિ ૧૬૪
આકૃતિ ૧૬૪
આકૃતિ ૧૬૪

[આકૃતિ ૧૬૪]

૧૧ મા દિવસ (રજોદર્શન પછીની

પહેલી કામવાસનાની ભરતીનો ઉદ્દેશો દિવસ) અને ૨૫ મો દિવસ (કામવાસનાની બીજી ભરતીનો પહેલો દિવસ) એ એકીની વચ્ચે ૯ દિવસનું અંતર છે. રજોદર્શનની પૂર્વેના નજીકના જ દિવસોની કામવાસના જેને મેરી નોટાપ્સ ભરતીનો સમય જણાવે છે તે આર્ય કામચાત્રમાં જણાતો નથી, પરંતુ ઉદ્દેશી શોધો તેમજ દિંદનું પ્રાચીન શાસ્ત્ર એ એકીને આધારે એટલું તો જણાઇ આવે છે કે સ્ત્રીની કામવાસના અનિયમિત નથી, પણ તે નિયમિત છે અને રજોદર્શનના દિવસની સાથે એ કામવાસનાની ભરતી અને ઓટનો સંબંધ છે.

નિયમના અપવાદો—આ નિયમના કેટલાક અપવાદો પણ માન્ય પડ્યા છે, એ અપવાદોમાં પણ કેટલીક વાર ઉંડી રીતે નિયમિતપણું રહેલું માન્ય પડી આવે છે અને ખુલ્લા અપવાદો તો વિરલ જ હોય છે. એક જીવાન પરણેલી સ્ત્રીએ જણાવ્યું છે કે જ્યારે પોતે પોતાના પતિના સદવાસમાં હોય છે, ત્યારે કામવાસનાના ભરતીઓટનો તેને બરાબર ખ્યાલ રહેતો નથી, પરંતુ જ્યારે પોતે પતિથી દૂર હોય છે, પતિ પરદેશમાં હોય છે, ત્યારે પોતે એ પ્રકારના ભરતીઓટને નિયમિત રીતે —ધડીયાળના જેવી નિયમિતતાથી અનુભવે છે. આમ હોવા છતાં, જેવી રીતે બે માણસના અહેસા બધી રીતે સરખા દોતા નથી તેવી રીતે કોઇ એ સ્ત્રીઓની કામવાસના દરેકે દરેક પ્રમાણમાં અને નિયમિતપણામાં સરખી હોતી નથી. જે સંપૂર્ણ વિમતોમાં જીવી જીવી સ્ત્રીઓની કામવાસનાની નોંધ કરવામાં આવે તો બાંયે જ એ સ્ત્રીઓની કામવાસનાની નોંધ બધી રીતે મળતી આવશે, તોપણ અગત્યની નોંધ તો સરખી જ માલૂમ પડશે. કેટલીક સ્ત્રીઓને કામવાસનાની ભરતીનો અનુભવ એકે ચાંદ્ર માસમાં એક જ વાર થાય છે. આવી સ્ત્રીઓમાં કોઇને રજોદર્શનની પહેલાં અને કોઇને ત્યારપછી એવો અનુભવ થાય છે. જેઓને એક જ વખત આવી ભરતીનો અનુભવ થાય છે તેઓને કેટલીક વાર બીજો અનુભવ જ્યારે તેઓની તત્કાલીન સારી હોય છે અને મન ઉદ્દાસમાં હોય છે ત્યારે થાય છે, અથવાતો જ્યારે તે કામવાસનાને પ્રદીપ કરે તેવી નવલકથાઓ વાંચે કે કિંવા પતિનું રિમત કે દાવ-બાવ તેને ઉત્તેજે છે ત્યારે તેમને સમાગમની ઈચ્છા પ્રકટે છે. કોઈક જ સ્ત્રી એવી માલૂમ પડે છે કે જેને રજોદર્શનના દિવસોમાં જ સમાગમની ઈચ્છા ઉદ્ભવે છે. આ ભરતીઓટની માહિતી મેળવવા માટે જે કોઇ પુરુષ જીવી જીવી સ્ત્રીઓને પૂછા કરશે તો ધણું કરીને

તેને નિરાશા અનુભવવી પડશે. તેનું પહેલું કારણ એ છે કે આવી વાત સ્ત્રીઓ સાથેસાથી કહેવાની ઇચ્છા જ રાખતી નથી. લગ્ન અને બપોલ તેમને તેમ કરતાં અટકાવે છે. બીજું કારણ એ છે કે મોટા ભાગની સ્ત્રીઓની કામવાસનાનો ભરતીઝોટ પતિની ઇચ્છાને અધીન રહીને પર્તવાના જ પરિચયથી લગભગ વિશ્લેષણ જની મયો હોય છે તેથી તેમને તેનું કશું જાન હોતું નથી કિંવા તેનું જાન રાખવાની તેમને દરકાર હોતી નથી. પરંતુ વધારે બારીકાઈથી તપાસ કરતાં તેથી સ્ત્રીઓને રજોદર્શન પૂર્વેની ભરતીનો અનુભવ થએલો જણાશે. એક વાર આ ભરતીઝોટનો નિયમ ધ્યાનમાં આવ્યો એટલે તેને મળતો આવતો અનુભવ એક યા બીજી રીતે સમજાયા વિના રહેશે નહિ. ફ્રાન્સ નામનો અંધકાર કહે છે કે "એક પરણેલી સ્ત્રીને મેં તેના દુરાચાર માટે ઠપકો આપવા માંડ્યો, ત્યારે તેણે કબૂલ કર્યું કે મને પખવાડીયામાં એક વાર કામવાસના ઉદ્ભવે છે અને જો મારો પતિ ઘેર હોતો નથી તો પછી જો કોઈ પુરુષ મને મળે છે તેને હું સાધી લઉં છું." આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે ઉપર જણાવેલો પખવાડિક ભરતીઝોટનો નિયમ જ આ સ્ત્રીના અનુભવમાં આવ્યો હોવો જોઈએ. જો પતિ પોતાની સ્ત્રીની કામવાસનાનો કાળ જણાવે વિના સમાગમ કરે છે અને ભરતીકાળને બેદરકારીથી કે અજાનથી જવા દે છે, તે પતિની સ્ત્રી અસંતુષ્ટ રહે તે નવાબબરેલું નથી. આવી સ્ત્રીઓમાંથી કોઈ દુરાચારિણી પણ નીવડે. સસિક, સશક્ત, સુખી અને સ્વરૂપવાન પતિની સ્ત્રી પણ જો કોઈ વાર દુરાચારિણી માલુમ પડે તો તેનું એક કારણ એ પણ હોતું જોઈએ કે પતિ પતિની કામવાસનાની ભરતીથી અજાન હોય અને પોતાની કામવાસનાની તૃપ્તિ પૂરતો જ તે સ્વાર્થી હોય. આવી અસંતુષ્ટ સ્ત્રીઓ જો કુમાર્ગે જઈ શકતી નથી, તો તે દસ્તકિયાની કુટેવને વશ થાય છે એવું પણ કોઈ કોઈ વાર માલુમ પડે છે.

રજોદર્શનના દિવસોમાં સમાગમની મનાઈ—વાઙ્મય લોકોમાં જૂનાં વખતથી ચાલ્યો આવતો એક એવો કાયદો છે કે રજોદર્શનના દિવસોમાં અને ત્યારપછીના સાત દિવસોસુધી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવો એ પાપ છે. એ લોકોમાં સુસ્ત ધાર્મિક પુરુષો તો એટલેસુધી પાળે છે કે રજોદર્શનમાં રક્તસ્રાવ એક—એ કલાક જ થાય તોપણ પાંચ દિવસસુધી રજોદર્શનનો કાળ પાળવો અને ત્યારપછી બીજા સાત દિવસસુધી સ્ત્રીએ પુરુષથી દૂર રહેવું. આ રીતે બાર દિવસસુધી સ્ત્રી

પુરૂષ એકત્ર થવામાં પાપ સમજે છે. આ નિયમ ઉપર જણાવેલા ભરતીના નિયમનું જ અતિપાદન કરે છે. આર્ય લોકોમાં રજોદર્શનના ચાર દિવસ પાળવાનો નિયમ છે, જે ઉપરાંત મનુ ૧૨ મી અને ૧૩ મી રાત્રિનો તથા આદ્ય, ચૌદસ, પૂનમ તથા અમાસનો ત્યાગ કરવાનું સૂચન કરે છે. રજોદર્શન પછીની ૧૬ રાત્રિમુધી મહોત્સવનું મુખ્ય ખુલ્લું રહેતું હોવાથી ગર્ભાધાન થાય છે—ત્યારપછી ચતુર્થ નથી, પહેલી ચાર રાત્રિએ સમાગમનો નિગેધ છે. ઉપર જણાવેલા કામવાસનાના ભરતીઓટના નિયમને યાદુદીઓનો નિયમ જોડેલા અનુસરે છે, તેટલો આયોનો નિયમ અનુસરતો નથી, છતાં રજોદર્શન પછી ચાર-પાંચ દિવસનો ત્યાગ કરીને અને સ્ત્રીની કામવાસનાની ભરતી તેના ઉલ્લાસાદિ લક્ષણોથી સમજીને વર્તવું એ ઉભય વચ્ચે પ્રીતિ વધવાના કારણરૂપ બને છે. આજકાલના જમાનામાં તો ઘણી વાર એવું માલુમ પડે છે કે પતિને સહજ સ્પર્શ કે તેનું મધુર સ્મિત કિંવા એકાંત સ્ત્રીની કામવાસનાને પ્રેરે છે અને નવદંપતીના કેટલાક મહિના તો એવા બંધ છે કે ભાગ્યે જ એકાદ દિવસ કામવાસનાની ભરતી વિનાનો જતો હોય! પરંતુ આવી વાસના કાંઈ લાંબો કાળ દરેક નથી. એ માનસિક કામવાસનાની ભરતી શિથિલ થતાં ચતુર પુરૂષને માલુમ પડી આવશે કે પોતાની સ્ત્રીમાં રજોદર્શનને નિયમે જ મહિનામાં બે વાર કામવાસનાની ભરતીને અનુકૂળ રહીને વર્તનાર દંપતીનો ગ્રેમ દૃઢ બને છે, તેઓનાં વદન પર નિત્યમેવ સ્મિત અને સંતોષ શરૂ થાય છે અને સમાગમકાળનો તેમનો આનંદ અપૂર્ણ નીવડે છે.

પુરૂષની કામવાસના—આર્યશાસ્ત્રકાર એવું જણાવે છે કે—સામાન્ય રીતે શિયાળામાં રાત્રિસમયે, ઉનાળામાં મધ્યાહને, વસંતઋતુમાં રાત્રિ-દિવસે, અને વર્ષાઋતુમાં વરસાદ વરસતો હોય તે સમયે સ્ત્રી-પુરૂષ ઉભયમાં કામવાસના જાગ્રત થાય છે; પરંતુ જેવી રીતે સ્ત્રીમાં ચંદ્ર-કળાને નિયમે કામવાસ હોવાનું શાસ્ત્રકાર જણાવે છે, તેવી રીતે પુરૂષમાં પણ એ નિયમે કામવાસ હોય છે એવું પણ તે જણાવે છે. પૂર્ણિમાને દિવસે પુરૂષનાં હૃદયમાં, વડવોને દિને નાભિની ઉપરનાં જાગમાં, શંકરને નાભિના મૂળમાં, હઠે મધ્ય જાગમાં, સાતમે અગ્રજાગમાં, આઠમે ઊરના મૂળદેશમાં, નોમે કમરમાં, દશમે કમરની જાણુમાં, અગ્રીઆરશે નિતંબમાં, બારસે ગુલાંબ પાસે, તેરસે ઉરકેદ્રમાં અને ચૌદસે આખા દેહમાં કામવાસ હોય છે. પાશ્ચાત્ય દેશના વિદ્વાનોને માલુમ પડ્યું છે કે સ્ત્રીઓની

પેઠે પુરુષોને પણ સૂક્ષ્મ રીતે માસિક અથવા પાક્ષિક કામવાસનાની ભરતીનો અનુભવ થાય છે; પરન્તુ મોટા ભાગના પુરુષોની કામવાસના દશેમાં અર્ધનિદ્રિત જ હોય છે અને સદજ ઇચ્છારો ચર્તા જ તે જાગ્રત થઈ જાય છે. એ વાસનાને દબાવી રાખવાનું મથન કયો છતાં તેની નિદ્રા ક્ષણ વારમાં ઊઠી જાય છે. પુરુષોની આવી સદાજાગ્રત કામવાસના હોય અને સ્ત્રીને જો પાક્ષિક કામવાસનાની ભરતી ન હોત તો પશુ માદાના જેવી ઝગઝગ-અનુસારી વિગ્લ કામવાસના હોત, તો પુરુષોની શી દશા થાત ? પશુમાદાને માસિક કે પાક્ષિક કામવાસના હોતી નથી, પરન્તુ જ્યારે ગર્ભધારણનો કાળ થાય છે, ત્યારે જ કામવાસના જાગ્રત થાય છે. સ્ત્રીઓને માસિક કે પાક્ષિક કામવાસનાની ભરતી હોય છે, પરન્તુ એ ભરતી પુરુષની સદાજાગ્રત કામવાસનાની સમાન હોતી નથી. પુરુષને પોતાની કામવાસના ઉપર અંકુશ રાખવો પડે છે, મન મનાવી લેવું પડે છે, ધર્મશાસ્ત્રની આગ્રાને માન્ય રાખવી પડે છે, અથવાતો સામાજિક બંધનોને સ્વીકારી લઈને નીતિપુર:સર વર્તવું પડે છે. છતાં આપણા શાસ્ત્રકારોએ પુરુષોને એકથી વધુ સ્ત્રી પરણવાની છૂટ આપીને તેમનો માર્ગ મોકળો કરી આપ્યો છે. પ્રાચીન કાળમાં રાજાઓ અને સાધનમંપલ વિહારી નામરિકો તેના સારી પેઠે લાભ લેતા. આજે પણ ઠેલકોએ એ મોકળા માર્ગનો લાભ લે છે અને વાત્સ્યાયને તો પોતાના 'કામસૂત્ર'માં પુરુષને અનેક પ્રકારનો વ્યભિચાર નિષ્પાપ રીતે કરવાના માર્ગો પણ દાખવ્યા છે. પુરુષની આવી સદા-જાગ્રત કામવાસનાને પરિણામે જ પુરુષોએ શાસ્ત્રમાં તેમજ કાયદામાં પતિનો 'હક્ક' સ્થાપિત કર્યો છે, જ્યારે સ્ત્રીની 'ફરજ' કે 'ધર્મ' સ્થાપિત કર્યો છે ! આ જ કારણથી પતિની ઇચ્છાને માન આપવાની સ્ત્રીની ફરજ આખા જગતમાં મનાઈ ચૂકી છે, જ્યારે સ્ત્રીની ઇચ્છાનો ભોગ અપાઈ રહ્યો છે. શાણો પતિ આ વિષમતાને ન સ્વીકારે, પરન્તુ સ્ત્રીની પતિ પ્રત્યેની ફરજની સાથે પતિની સ્ત્રી પ્રત્યેની ફરજનો પણ સ્વીકાર કરે અને એને જ નિયમની સમતા સમજે.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સમાગમ.

ત્રી-પુરૂષનાં ગુણાંગોની રચના—પૂર્વે જણાવ્યું તેમ ત્રી પુરૂષની ઇચ્છાનો ભોગ થઈ પડે છે એ ખરૂં છે, છતાં પુરૂષોનો મોટો ભાગ તેમ જણી જોઈને નહિ પણ અજ્ઞાનપણે કરે છે. સ્ત્રીને પોતાની ઇચ્છાનો ભોગ બનાવવાથી શું પરિણામ આવે છે, પોતાનો તેમજ સ્ત્રીનો આનંદ કેવી રીતે છુટાઈ જાય છે તેનું તેને જ્ઞાન હોતું નથી. એવા પુરૂષો થોડી સંખ્યાના ધારીરિક આનંદની ખાતર સમાગમના સાચા આનંદને ગુમાવે છે અને સ્ત્રીના આનંદનું તો ખૂન જ કરે છે. વસ્તુના સાચા આનંદનાં દાર તેમને માટે બંધ થવા પામે છે. આ આનંદના નાશ માટે જે અજ્ઞાન કારણીભૂત છે તેનો દવે આપણે વિચાર કરીએ. પ્રત્યેક દંપતીએ ઉભયનાં ગુણાંગોની કિંવા જનનેદ્રિયોની રચનાનું જ્ઞાન ધરાવવું એ સૌથી પહેલું આવશ્યક છે. પુરૂષની જનનેદ્રિય માંસપેશીઓ, શિંગઓ અને તંત્રુઓની જોડી હોય છે જેની દ્વારા શુક્ર સમાગમ-સમયે સ્ત્રીની જનનેદ્રિયમાં પ્રવેશ કરે છે. સ્ત્રીની જનનેદ્રિયના માર્ગને અંદરને છેડે એક નાનું દાર રહેલું હોય છે તે સ્ત્રીના ગર્ભાશયનું મુખ હોય છે. પુરૂષનું શુક્ર એ ગર્ભાશયના મુખવાટે ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે જ સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે છે. શુક્ર એ મુખદ્વારા ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ ન કરે તોપણ સમાગમની પૂર્ણતા તો થઈ શકે છે—ગામ ગર્ભ ધારણ થતો નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષનાં ગુણ અવયવોની આ મુખ્ય રચના છે, પરંતુ તે ઉપરાંત એ બેઉનાં અવયવોમાં એવા બીજાં તંત્રુઓ અને માંસપેશીઓ હોય છે કે જે બીજાં એક પ્રકારનું કાપું જાળવે છે. એ જ તંત્રુઓ અને માંસપેશીઓ મનુષ્યના શરીરની બીજી એકેએક ઇદ્રિય ઉપર અસર નીપજાવે છે.

પુરૂષની જનનેદ્રિય અને શુક્ર—પુરૂષની જનનેદ્રિય/કશાના રચનાથી કિંવા માનસિક ઉત્તેજકથી જ્યારે ઉત્તરિયત થાય છે ત્યારે તેનું કદ વધે છે અને તે કઠિન બને છે. ઘણા પુરૂષો એવું સમજે છે કે વીર્ય કિંવા શુક્રના આવીર્ભાવથી જનનેદ્રિયની એવી સ્થિતિ થાય છે, માટે જો વીર્યનો આવ કરવામાં આવે તો શાન્તિ મળે અને તેટલા માટે તેઓ સમાગમમાં ઉત્ક્રાંત થવાની જરૂર સમજે છે; પરંતુ એ સમજ

જ્વલનરેણી છે. જનનેન્દ્રિયની ઉપરિચિતિ શુક ધરી આવવાથી થતી નથી. ધણી વાર વીર્યહીન કુળાંજ પુરો પશુ એવી ઉરોરણી કિંવા ઉપરિચિતિનો અનુભવ કરે છે. એમ થવાનું ખરું કારણ એ છે કે મનનો કિંવા સ્થૂળ સ્પર્શનો જે આધાત યાનતંત્રુઓ પર થાય છે, તેથી યાનતંત્રુઓ ચલિત થઈને સામે પ્રત્યાધાત કરે છે એટલે કે તેઓ રૂધિરવાસિની ઓ-શિરાઓ-નસોને રૂધિરથી ભરી દે છે. રૂધિર જનનેન્દ્રિય તરફ શિરાઓદ્વારા ધરી જવાથી તેની ઉપરિચિતિ થાય છે. ઉપરિચિત જનનેન્દ્રિય ઓના શુભાવયવમાં પ્રવેશ કરવાથી વિશેષ ઉરોરણ છે તે સમયે શુક ઉદિયમાર્ગમાં ધરી આવે છે અને તેનો સ્પર્શ થાય છે. આ ઉપરથી સમગ્ર શકારો કે જનનેન્દ્રિયની માત્ર ઉપરિચિતિ ઉપરથી એમ નહિ માની લેવું કે સમાગમની આવશ્યકતા છે, કિંવા વીર્ય કે શુકનો સ્પર્શ થવાની જરૂર છે. જે લોકોથી રૂઢેલી જનનેન્દ્રિયની નસો પુનઃ લોકો પાછું ખેંચાઈ જવાથી લોકો વિનાની અને તો જનનેન્દ્રિયની ઉપરિચિતિ વીર્યની દાનિ થયા વિના પશુ શાન્ત થઈ જાય, અને લોકો ચરીરના ખીજાં અવયવોના નિયમિત અભિસરણમાં દાખલ થઈ જાય. આ માટે ખરી જરૂરીઆત ઉરોરણાએલા યાનતંત્રુઓને સ્થૂળ રીતે કિંવા શાન્તિના માનસિક ચિંતનવડે શાન્ત કરવાની છે. તેથી જલદું જનનેન્દ્રિયની ઉપરિચિતિ અને ઉરોરણી અત્યંત પ્રમાણમાં થઈ જવાથી જે શુક ખેંચાઈ આવે છે તો સમાગમ વિના કે ધંધા વિના પશુ શુક સ્ત્રી જાય છે અને એ અમૂલ્ય ખમનો ગુમાવેલા પડે છે. અઠાણે થઈ ગયેલી ઉપરિચિતિને શાન્ત કરવાની રેવ જરૂરી છે, નહિતો તેમાંથી સ્વમદોષનું અને વીર્યની નષ્ટગાઈનું દર્દ લાગુ પડે છે.

શુકમાં રહેલાં તરવો—એક સમયના સમાગમથી પુરૂષ જોટલું વીર્ય ગુમાવે છે તેટલા વીર્યમાં ૨૦ થી ૫૦ કરોડ શુકજંતુઓ હોય છે, એવું અનુમાન ઠાઠવામાં આવ્યું છે ! એક તંદુરસ્ત માણસના વીર્યમાંનો એ દરેક શુકજંતુ એક ઓના ગર્ભાશયમાં ગર્ભ ધારણ કરવાને યોગ્ય હોય છે અને તેમાંથી એક બાળક ઉત્પન્ન થાય છે ! એ પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ શુકજંતુમાં એ પુરૂષના અર્ધજીવ ગુણોનો વારસો ઉતરેલો હોય છે અને પ્રત્યેક જંતુમાં મનુષ્યોદ્ભવે રચનારાં બધાં મૂલ્યવાન તરવો વસી રહેલાં હોય છે. વીર્યનું રાસાયનિક પૃથક્કરણ કરવાથી એવું માલૂમ પડ્યું છે કે ખીજાં તરવો ઉપરાંત તેમાં કેલ્શિયમ અને ફોસ્ફોરીક એસીડનું પ્રમાણ ધણું વધારે હોય છે કે જે તરવો મનુષ્યના ચારીરિક બંધારણ માટે

પરિચ્છેદ ૪ થો.

અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સમાગમ.

સ્ત્રી-પુરૂષનાં ગુણાંગોની રચના—પૂર્વે જણાવ્યું તેમ સ્ત્રી પુરૂષની ઇચ્છાનો ભાગ થઈ પડે છે એ ખરૂં છે, છતાં પુરૂષોનો મોટો ભાગ તેમ જાણી જોઈને નહિ પણ અજ્ઞાનપણે કરે છે. સ્ત્રીને પોતાની ઇચ્છાનો ભાગ બનાવવાથી થું પરિણામ આવે છે, પોતાનો તેમજ સ્ત્રીનો આનંદ ઠીક રીતે હુટાઈ જાય છે તેનું તેને જ્ઞાન હોતું નથી. એવા પુરૂષો થોડી ક્ષણોના શારીરિક આનંદની ખાતર સમાગમના સાચા આનંદને ગુમાવે છે અને સ્ત્રીના આનંદનું તો ખૂન જ કરે છે. વસ્તુનાં સાચા આનંદનાં દાર તેમને માટે બધા યવા પામે છે. આ આનંદના નાશ માટે જે અજ્ઞાન કારણીભૂત છે તેનો હવે આપણે વિચાર કરીએ. પ્રત્યેક દંપતીએ ઉભયનાં ગુણાંગોની કિંવા જનને દ્રિયોની રચનાનું જ્ઞાન ધરાવવું એ સૌથી પહેલું આવશ્યક છે. પુરૂષની જનને દ્રિય માંસપેશીઓ, શિરાઓ અને તંત્રાઓની બનેલી હોય છે જેની દારા શુક્ર સમાગમ-સમયે સ્ત્રીની જનને દ્રિયમાં પ્રવેશ કરે છે. સ્ત્રીની જનને દ્રિયના માર્ગને અંદરને છેડે એક નાનું દાર રહેલું હોય છે તે સ્ત્રીના ગર્ભાશયનું મુખ હોય છે. પુરૂષનું શુક્ર એ ગર્ભાશયના મુખવાટે ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે જ સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે છે. શુક્ર એ મુખદારા ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ ન કરે તોપણ સમાગમની પૂર્ણતા તો થઈ શકે છે—માત્ર ગર્ભ ધારણ થતો નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષનાં ગુણ અવયવોની આ મુખ્ય રચના છે, પરંતુ તે ઉપરાંત એ બેઉનાં અવયવોમાં એવા બીજાં તંત્રાઓ અને માંસપેશીઓ હોય છે કે જે બીજાં એક પ્રકારનું કાર્ય બજાવે છે. એ જ તંત્રાઓ અને માંસપેશીઓ મનુષ્યના શરીરની બીજી એકેએક ઉદ્રિય ઉપર અસર નીપજાવે છે.

પુરૂષની જનને દ્રિય અને શુક્ર—પુરૂષની જનને દ્રિય કયાના સ્પર્શથી કિંવા માનસિક ઉત્તેજણથી જ્યારે ઉપરિચિત થાય છે ત્યારે તેનું ઠંદ વધે છે અને તે ઠંડિન બને છે. ઘણા પુરૂષો એવું સમજે છે કે વીર્ય કિંવા શુક્રના આવીભાવથી જનને દ્રિયની એવી સ્થિતિ થાય છે, માટે જે વીર્યનો સાવ કરવામાં આવે તો જ્ઞાન્તિ મળે અને તેટલા માટે તેઓ સમાગમમાં હિલુકતા થવાની જરૂર સમજે છે; પરંતુ એ મમજ

શ્વભરેલી છે. જનનેન્દ્રિયની ઉપસ્થિતિ શુક ધસી આવવાથી થતી નથી. ધણી વાર વીર્યહીન દુર્ગંધ પુરુષો પશુ એવી ઉશ્કેરણી કિંવા ઉપસ્થિતિનો અનુભવ કરે છે. એમ થવાનું ખરું કારણ એ છે કે મનનો કિંવા સ્થૂળ સ્પર્શનો જે આઘાત જ્ઞાનતંત્રુઓ પર થાય છે, તેથી જ્ઞાનતંત્રુઓ ચલિત થઈને સામે પ્રત્યાઘાત કરે છે એટલે કે તેઓ રૂધિરવાહિની ઓ-શિરાઓ-નસોને રૂધિરથી ભરી દે છે. રૂધિર જનનેન્દ્રિય તરફ શિરાઓદ્વારા ધસી જવાથી તેની ઉપસ્થિતિ થાય છે. ઉપસ્થિત જનનેન્દ્રિય સ્ત્રીના સુશ્વાસવમાં પ્રવેશ કરવાથી વિશેષ ઉશ્કેરાય છે તે સમયે શુક ઉદ્વિભાગમાં ધસી આવે ■ અને તેનો સાવ થાય છે. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે જનનેન્દ્રિયની માત્ર ઉપસ્થિતિ ઉપરથી એમ નહિ માની શેવું કે સમાગમની આવશ્યકતા છે, કિંવા વીર્ય કે શુકનો સાવ થવાની જરૂર છે. જે ઘોહીથી રૂએલી જનનેન્દ્રિયની નસો પુનઃ ભોહી પાછું ખેંચાઈ જવાથી ભોહી વિનાની બને તો જનનેન્દ્રિયની ઉપસ્થિતિ વીર્યની દાનિ થયા વિના પશુ શાન્ત થઈ જાય, અને ભોહી શરીરનાં બીજાં અવયવોના નિયમિત અભિસરણમાં દાખલ થઈ જાય. આ માટે ખરી જરૂરીઆત ઉશ્કેરાએલા જ્ઞાનતંત્રુઓને સ્થૂળ રીતે કિંવા શાન્તિના માનસિક ચિંતનવડે શાન્ત કરવાની છે. તેથી હલકું જનનેન્દ્રિયની ઉપસ્થિતિ અને ઉશ્કેરણી અત્યંત પ્રમાણમાં થઈ જવાથી જે શુક ખેંચાઈ આવે ■ તો સમાગમ વિના કે ઇચ્છા વિના પશુ શુક સ્ત્રી જાય છે અને એ અમૂલ્ય ખજાનો ગુમાવે પડે છે. અઢાળે થઈ મએલી ઉપસ્થિતિને શાન્ત કરવાની ટેવ જરૂરી છે, નહિતો તેમાંથી સ્વમદોષનું અને વીર્યની નળજાઈનું દર્દ લાગુ પડે છે.

શુકમાં રહેલાં તત્ત્વો—એક સમયના સમાગમથી પુરુષ નેટકું વીર્ય ગુમાવે ■ તેટલા વીર્યમાં ૨૦ થી ૫૦ કરોડ શુકજંતુઓ હોય છે, એવું અનુમાન ઠાકવામાં આવ્યું ■ એક તંદુરસ્ત માણસના વીર્યમાંના એ દરેક શુકજંતુ એક સ્ત્રીના મઝીશમાં ગર્ભ ધારણ કરવાને યોગ્ય હોય છે અને તેમાંથી એક બાળક ઉત્પન્ન થાય છે ! એ પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ શુકજંતુમાં એ પુરુષના અસંખ્ય ગુણોનો વારસો ઉતરેલો હોય છે અને પ્રત્યેક જંતુમાં અનુધ્યદેહને રચનારો બધાં મૂલ્યવાન તત્ત્વો વસી રહેલાં હોય છે. વીર્યનું ગાસાયનિક પૃથક્કરણ કરવાથી એવું માલુમ પડ્યું છે કે બીજા તત્ત્વો ઉપરાંત તેમાં કેન્સરમ અને ફેફસાંરીક એસીડનું પ્રમાણ ઘણું વધારે હોય છે કે જે તત્ત્વો અનુધ્યના શારીરિક બંધારણ માટે

પરિચ્છેદ ૪ થો.

અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સમાગમ.

ત્રી-પુરુષનાં ગુણોગોની રચના—પૂર્વે જણાવ્યું તેમ ત્રી પુરુષની ઇચ્છાનો ભોગ થઈ પડે છે એ ખરું છે, છતાં પુરુષોનો ત્રીજો ભાગ તેમ જાણી જોઈને નહિ પણ અજ્ઞાનપણે કરે છે. ત્રીને પોતાની ઇચ્છાનો ભોગ બનાવનાથી શું પરિણામ આવે છે, પોતાનો તેમજ ત્રીનો આનંદ ઠેવી રીતે છુટાઈ જાય છે તેનું તેને જ્ઞાન હોતું નથી. એવા પુરુષો થોડી ક્ષણોના શારીરિક આનંદની ખાતર સમાગમના સાચા આનંદને ગુમાવે છે અને ત્રીના આનંદનું તો ખૂન જ કરે છે. વસ્તુતઃ સાચા આનંદનાં દ્વાર તેમને માટે બંધ થવા પામે છે. આ આનંદના નાશ માટે જે અજ્ઞાન કારણીભૂત છે તેનો હવે આપણે વિચાર કરીએ. પ્રત્યેક દંપતીએ ઉભયનાં ગુણોગોની કિંવા જનને દ્રિયોની રચનાનું જ્ઞાન ધરાવવું એ સૌથી પહેલું આવશ્યક છે. પુરુષની જનને દ્રિય માંસપેશીઓ, શિગઓ અને તંત્રુઓની બનેલી હોય છે જેની દ્વારા શુક્ર સમાગમ-સમયે ત્રીની જનને દ્રિયમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્રીની જનને દ્રિયના માર્ગને અંદરને છેડે એક નાનું દ્વાર રહેલું હોય છે તે ત્રીના ગર્ભાશયનું મુખ હોય છે. પુરુષનું શુક્ર એ ગર્ભાશયના મુખવાટે ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે જ ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે છે. શુક્ર એ મુખદ્વારા ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ ન કરે તોપણ સમાગમની પૂર્ણતા તો થઈ શકે છે—માત્ર ગર્ભ ધારણ થતો નથી. ત્રી અને પુરુષનાં ગુણ અવયવોની આ મુખ્ય રચના છે, પરંતુ તે ઉપરાંત એ બેઉનાં અવયવોમાં એવાં બીજાં તંત્રુઓ અને માંસપેશીઓ હોય છે કે જે બીજાં એક પ્રકારનું કાર્પ બનતે છે. એ જ તંત્રુઓ અને માંસપેશીઓ મનુષ્યના શરીરની બીજી એકેએક ઉદ્રિય ઉપર અસર નીપજાવે છે.

પુરુષની જનને દ્રિય અને શુક્ર—પુરુષની જનને દ્રિય-કથાના સ્પર્શથી કિંવા માનસિક હિરેકસ્પીથી ન્યારે ઉપરિચિત થાય છે ત્યારે તેનું કદ વધે છે અને તે કઠિન બને છે. ઘણા પુરુષો એવું સમજે છે કે વીર્ય કિંવા શુક્રના આવીભાવથી જનને દ્રિયની એવી રિયતિ થાય છે, માટે જો વીર્યનો સ્વાદ કરવામાં આવે તો શાન્તિ મળે અને તેટલા માટે તેઓ સમાગમમાં ઉલ્લુકત થવાની જરૂર સમજે છે; પરંતુ એ સમજ

પછી દસેક દિવસ સમાગમ ન કરતાં સંવમ જાળવવો અને ખીજા ભર-
તીકાળે પુનઃ એ જ રીતે સમાગમ કરવો, એ સમાગમ માટેનું સુયોગ્ય
પ્રમાણ છે; છતાં કામ જાણ કરણો કે ઉત્સાહજનક વાતાવરણથી ઉત્ત-
મની કામવાસના જાગ્રત થાય તો સમાગમ કરવામાં ખાસ હાનિ નથી.
મેરી સ્ટેપ્સ અનેક દંપતીઓના અનુભવથી કહે છે કે-આ નિયમે જે
દંપતીઓ વર્તે છે તેઓ સુખી માલૂમ પડ્યા છે.

ચોથા અને અચોગ્ય સંયમ—જેટલીક સ્ત્રીઓ એવી હોય છે કે
જેમને એક માસમાં માત્ર એક જ વખતે કામવાસનાની ભરતીનો કાળ
માલૂમ પડે છે. મજબૂત ઇચ્છાશક્તિવાળા પુરુષો આવી સ્ત્રીઓને અનુકૂળ
થવા માટે ૨૫-૨૬ દિવસનો લાંબો વખત સંયમમાં ગાળવા સમર્થ
રહી શકે છે, છતાં ઘણા પુરુષોને આટલો વખત સંયમમાં પહોં
ચક પડે છે, અને વૃત્તિને કાળમાં રાખવા માટે તેઓને પોતાના
સામર્થ્યનો ભાર વ્યથ કરવો પડે છે. કુદરતી રીતે ઉત્કેષાગ્રેષ્ઠી
કામવાસનાને કાળમાં રાખવા માટે ઇચ્છાશક્તિનો અને સામ-
ર્થ્યનો અસાધારણ વ્યય એક પરિણીત પુરુષે કરવો એ વાજબી વધી
એવો મેરી સ્ટેપ્સનો અભિપ્રાય છે. તેથી જ્ઞાનતંત્ર્યો પર, મનજ
ઉપર અને શુદ્ધિ ઉપર મહી અસર થવા પામે છે. તેથી જે પુરુષની
કામવાસના તીવ્ર હોય અને જેને ૨૫-૨૬ દિવસ જેટલો વખત મંયમ
સાચવવા જતાં બહુ ખાનસિક યાતના સહન કરવી પડતી હોય તેણે
આ પ્રમાણે આચરણું-રત્નેદર્શન પછીના ભરતીકાળે તેણે સમાગમ કરવો,
પછી બે અઠવાડીયાં સંયમ જાળવવો અને પછી સ્ત્રીને કુદરતી રીતે
કામવાસના ઉત્પન્ન ન થતી હોય તો કામચેષ્ટા અને પ્રેમચેષ્ટાદ્વારા તેની
કામવાસનાને જાગ્રત કરી પછી સમાગમ કરવો, પરંતુ સ્ત્રીની કામવા-
સનાને જાગ્રત કર્યા વિના માત્ર પોતાની વૃત્તિ અર્થે સમાગમ ન
કરવો, કારણકે તેથી સ્ત્રીને આનંદ મળતો નથી, તે આનંદ આપતી
નથી અને તેને પોતાની વૃત્તિ ઉપર પ્રહાર થએલો લાગવાથી તે સિધ્ધિ
ત્રયા હિંદાસીન જની ગય છે. આ રીતે વર્તવાથી જે સ્ત્રીની તમીલત
સારી હશે તો તેની કામવાસના જાગ્રત થયા વિના રહેશે નહિ અને
એ કુદરતી ભરતીકાળ નહિ હોવા છતાં પુરુષને તેથી પ્રતિકૂળ સમાગમ
થએલો માલૂમ પડશે નહિ. તીવ્ર કામવાસનાવાળા પુરુષને કદાચ બે
અઠવાડીયાંનો સંયમ પણ મુશ્કેલ જણાય, તોપણ એ મંયમ કામ
રીતે વધારે કે હાનિકારક નથી પરંતુ એટલો મંયમ તો તેના તથા તેની

અતિ મૂલ્યવાન છે. વીર્ય એ ઠેટલો મૂલ્યવાન પદાર્થ છે અને વારંવાર તે શુભાવર્તુ એ ઠેટલી જૂલ છે તેનો ખ્યાલ આટલા ઉપરથી આવશે. જે તરવ એક મનુષ્ય ગ્રાણીને સર્જવા શક્તિમાન છે તે તરવો તે કાર્ય માટે ઉપયોગમાં લેવું એ જ યુક્ત છે. જે માણસમાં પ્રબળ દંઝાશક્તિ હોય તે પોતાનાં જ્ઞાનતંતુઓને શાંત કરી શકે છે અને એ રીતે વીર્ય-સ્થાવને નકામો શુભાવવાને જાહેર જનને દ્રિયની ઉશ્કેરાએલી નસોને વીર્ય નહિ શુભાવવાની આગ્રા કરી શકે છે.

સમાગમનું યોગ્ય પ્રમાણ—પુરુષે અયોગ્ય કાળે ઉશ્કેરાએલી વૃત્તિને શાન્ત કરવી એ સારી વાત છે, પરન્તુ હંમેશાં તેને શાન્ત કર્યા કરવી એ સલાહભરેલું નથી. જે સંયમથી પુરુષની શક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, તે જ સંયમનો જે અતિયોગ થાય તો તેથી પુરુષની શક્તિ ઉપર માઠી અસર થાય છે. સ્ત્રીની કામવાસનાનાં ઝોટનો સમય ચાલતો હોય તોટલા દિવસ સંયમ જળવવો એ ઘણું સાઈ છે અને તેથી પુરુષનું બળ, ઉત્સાહ અને આનંદ જળવાઈ રહે છે, તેમજ સામાન્ય પ્રકારની કામવાસનાયુક્ત સ્ત્રીનો ઉત્સાહ તથા બળ પણ સચવાય છે. જે સ્ત્રી તંદુરસ્ત અને યુવાન હોય છે તો પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે એક પખવાડીયામાં એક વાર તેની કામવાસના જાગ્રત થાય છે, એટલે એ ભરતીકાળમાં જે સમાગમ થાય તો ઉભયને સરખો આનંદ મળે છે અને એ જ ઉમયને માટે અનુકૂળ પ્રકારનો સમાગમ છે. આ ભરતીકાળે પણ માત્ર એક જ દિવસનો સમાગમ આનંદ માટે પૂરતો થતો નથી એવું અનેક દાખલાઓ ઉપરથી માલૂમ પડ્યું છે. જે પુરુષો ૧૨-૧૪ દિવસસુધી સારી રીતે સંયમ જળવી શકે છે તેઓને પણ ભરતીકાળમાં એક દિવસના સમાગમથી તૃપ્તિ થતી નથી જે પતિની સ્ત્રી પૂર્ણ આરોગ્યવાળા હોય છે તેને પણ માલૂમ પડ્યા વિના રહેશે નહિ કે સ્ત્રીને પણ ભરતીકાળે એક સમાગમ પૂરતી તૃપ્તિ આપી શકતો નથી, પરન્તુ બે-ત્રણ દિવસની અંદર વધુ નહિતો બે-ત્રણ સમાગમની આવશ્યકતા હોય છે. પૂર્વે આપેલી કામવાસનાની ભરતીની આકૃતિ ઉપરથી પણ માલૂમ પડે છે કે એ ભરતી બે-ત્રણ કે ચાર દિવસસુધી એક સરખી લગાઈએ વહેતી હોય છે, એટલે મંપૂર્ણ આરોગ્યવાળા સ્ત્રીને એ બે ત્રણ દિવસમાં અનેક વાર કામવાસના પ્રકટે છે અને જે તેને તૃપ્ત કરવામાં આવતી નથી તો થોડે થોડે કલાકે કામવાસના લગે ચડે છે. આ બધાનો સાર એટલો છે કે-ભરતી કાળે બે-ત્રણ દિવસસુધી રોજ સમાગમ કરવો.

પછી દશેક દિવસ સમાગમ ન કરતાં સંયમ જાળવવો અને બીજા ભરતીકાળે પુનઃ એ જ રીતે સમાગમ કરવો, એ સમાગમ માટેનું મુયોગ્ય પ્રમાણ છે; છતાં કોઈ બાબત કારણો કે ઉત્સાહજનક વાતાવરણથી ઉત્તમની કામવાસના જાગ્રત થાય તો સમાગમ કરવામાં ખાસ દાનિ નથી. મેરી સ્ટેપ્સ અનેક દંપતીઓના અનુભવથી કહે છે કે—આ નિયમે જે દંપતીઓ વર્તે છે તેઓ સુખી માલુમ પડ્યા છે.

ચોથા અને અષ્ટોચ્ચ સંયમ—કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી હોય છે કે જેમને એક મામખા માત્ર એક જ વખત કામવાસનાની ભગતીનો કાળ માલુમ પડે છે મજબૂત ઇચ્છાશક્તિવાળા પુરો આવી સ્ત્રીઓને અનુકૂળ થવા માટે ૨૫-૨૬ દિવસનો લાભો વખત સંયમમાં જાળવવા સમર્થ રહી શકે છે, છતાં ઘણા પુરોને આટલો વખત મંયમમાટે બહુ બારે થઈ પડે છે, અને વૃત્તિને કાળમાં રાખવા માટે તેઓને પોતાના સામર્થ્યનો બારે વ્યય કરવો, પડે છે કુદરતી રીતે ઉશ્કેરાયેલી કામવાસનાને કાબૂમાં રાખવા માટે ઇચ્છાશક્તિનો અને સામર્થ્યનો અસાધારણ વ્યય એક પરિણીત પુરો કરવો એ વાજબી વધી એવો મેરી સ્ટેપ્સનો અભિપ્રાય છે તેથી યાનતત્ત્વો પર, મનજી ઉપર અને છુદ્ધિ ઉપર માડી અસર થવા પામે છે. તેથી જે પુરુષની કામવાસના તીવ્ર હોય અને જેને ૨૫-૨૬ દિવસ જેટલો વખત મંયમ સાચવવા જતાં બહુ માનસિક યાતના સહન કરવી પડતી હોય તેણે આ પ્રમાણે આચરવું—૨એક્સન પછીના ભરતીકાળે તેણે સમાગમ કરવો, પછી જે અઠવાડીયાં મંયમ જાળવવો અને પછી સ્ત્રીને કુદરતી રીતે કામવાસના કૃત્ત્વ ન થતી હોય તો કામચેષ્ટા અને પ્રેમચેષ્ટાદ્વારા તેની કામચસનાને જાગ્રત કરી પછી સમાગમ કરવો, પરંતુ સ્ત્રીની કામવાસનાને જાગ્રત થયાં વિના માત્ર પોતાની તૃપ્તિ અર્થે સમાગમ ન કરવો, કારણકે તેથી સ્ત્રીને આનંદ મળતો નથી, તે આનંદ આપતી નથી અને તેને પોતાની વૃત્તિ ઉપર પ્રહાર થએલો લાગવાથી તે શિથિલ તથા ઉદાસીન બની જાય છે આ રીતે વર્તવાથી જો સ્ત્રીની તમીયત સારી હશે તો તેની કામવાસના જાગ્રત થયાં વિના રહેશે નહિ અને એ કુદરતી ભરતીકાળ નહિ હોવા છતાં પુરુષને તેથી પ્રતિકૂળ સમાગમ ચએલો માલુમ પડશે નહિ તીવ્ર કામવાસનાવાળા પુરુષને કદાચ જે અઠવાડીયાનો સંયમ થયું મુશ્કેલ જણાય, તોપણ એ સંયમ કોઈ રીતે વધારે કે હાનિકારક નથી પરંતુ એટલો સંયમ તો તેના તથા તેની

સ્ત્રીના આરોગ્ય તેમજ આનંદ માટે જરૂરનો છે. એટલા સંયમથી વધેલી શરીરશક્તિને લીધે પણ તે વિશેષ આનંદનો ઉપભોક્તા બને છે. પુનઃ પુનઃ સંયમ જાળવવાથી પછી સંયમ જાળવવાનું મુશ્કેલ બનતું નથી અને સંયમ પણ એક દેવરૂપ બની જાય છે; તેથી ઉતરું ધ્યાનને મોકળા મૂકી દેવાની દેવ પાડવાથી સંયમ કરવાની શક્તિ ધરે છે અને પછી ધ્યાન અતિપ્રયત્ન છતાં કાળમાં રહી શકતી નથી. પછી એવી ક્ષમિયા કિંવા કામવાસના એક દર્દરૂપ બની જાય છે.

કામવાસનાની કૃત્રિમ ભરતી—જે સ્ત્રી તીવ્ર કામવાસનાવાળી હોય છે અને જેની ભરતીના કાળમાં પખવાડીયે સમાગમવડે તેને તૃપ્ત કરવામાં આવી હોય છે, તોપણ કેટલીક વાર એવું બને છે કે તેની એ કામવાસના પુનઃ કૃત્રિમ રીતે જાગ્રત થાય છે, અને તે વખતે તેને મમા-ગમની ધ્યાન ઉદ્ભવે છે. વૃત્તિને ઉશ્કેરે તેની એકાન્ત હોય, કાંઈ આનંદનો પ્રસંગ હોય કે વા કાંઈ ચિન્તા અવલોકનથી કે વાતો વાચવાથી કામવાસના ઉગેરાઈ હોય ત્યારે એ વૃત્તિ જાગ્રત થાય છે. આવા વાતાવરણમાં જો સ્ત્રીની વાસના જાગ્રત ન થઈ હોય તો પ્રેમચેષ્ટા કે કામ-ચેષ્ટાવડે પુરૂષ તે જાગ્રત કરવામાં ધણી વાર સફળ નીવડે છે; છતાં જો એવા વાતાવરણમાં સ્ત્રીની કામવાસનાનો ઓટકાળ જ ચાલી રહેલો હોય છે તો તેને જાગ્રત કરવા માટે વધારે તીવ્ર પ્રકારની ચેષ્ટાની જરૂર પડે છે. પતિએ એવા કાળે સ્ત્રીની માનસિક વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરવી એ સ્ત્રીના સ્થૂળ અવયવને ઉત્તેજિત કરવા કરતાં વધારે સારું છે. ટુંકમાં પતિને માટે ઉપયોગી નિયમ એવો છે કે-દરેક સમાગમને સુકોમળતા-પૂર્વક પ્રેમચેષ્ટાવડે જીતી લેવો જોઈએ અને સ્ત્રીની ધ્યાન જાગ્રત થયા વિના કિંવા જાગ્રત થાય નહિ ત્યાંસુધી સમાગમ સાધવો જ ન જોઈએ.

પુરૂષની શિથિલ કામવાસના—કેટલાંક દ પતીઓ એવાં હોય છે કે તેમાં પુરૂષની કામવાસના મધ્યમ કે શિથિલ હોય ॥ અને સ્ત્રીની કામવાસના તીવ્ર હોય છે એવાં દ પતીઓમાં સ્ત્રીને પખવાડીયામાં ભરતી-કાળે કામવાસના જાગ્રત થાય છે, પરંતુ પુરૂષને માસમાં એક જ વાર વાસના જાગે છે, અને જો તે સ્ત્રીને આનંદ આપવા વધુ સમાગમ કરે તો તેને તે ઉપર અણુમતો થાય છે કેવા તેની તંદુરસ્તી લયડે છે. કાંઈ વાર સ્ત્રીની ધ્યાન જાગ્રત થઈ છતાં તે તેની અવગણના કરે છે. આવું દંપતી સુખાનુભવ કરી શકતું નથી. આવા પતિએ માત્ર સ્ત્રીનાં જ્ઞાન-તંત્રોને શાન્ત કરવા માટેના શારીરિક અને માનસિક યત્નો જ કરવા.

તે સિવાય ખીજે માર્ગ રહેતો નથી. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં તો આવા સ્ત્રી-પુરુષો પોતપોતાની જરૂરીઆતો સમજીને રાજીખુશીથી છૂટા છેડા કરી નાખે છે, પરંતુ આપણા દેશમાં એ બહુ જ ઝોણુ શક્ય છે. ઉચ્ચવર્ણોમાં તે અશક્ય જ છે. હાંપત્યાવગ્ગાનના આચાર્ય વિદ્વાનોએ એટલા માટે બાહ્ય લક્ષણો ઉપરથી સ્ત્રી-પુરુષની પરીક્ષા કરી તેના વર્ગો પાડ્યા છે. અશ્વ, વૃષ અને શશ એ ત્રણ પુરુષની જાતિ છે અને હસ્તિની, અશ્વિની તથા મૃગી એ ત્રણ સ્ત્રીની જાતિ છે. અશ્વ પુરુષ અને હસ્તિની સ્ત્રી, વૃષ પુરુષ અને અશ્વિની સ્ત્રી તથા શશ પુરુષ અને મૃગી સ્ત્રીનો સમાગમ 'સમ' એટલે સુખોત્પાદક લેખાય છે; અન્ય પ્રકારનો સમાગમ મધ્યમ કે કનિષ્ઠ પ્રકારનો લેખાય છે. અશ્વ અને અશ્વિની તથા વૃષ અને મૃગીનો સમાગમ કનિષ્ઠ છે. એ જ રીતે શશ અને હસ્તિનીનો સમાગમ કનિષ્ઠ છે. શશ અને અશ્વિની તથા વૃષ અને હસ્તિનીનો સમાગમ ઉતરતો મધ્યમ છે. આ પુરુષ અને સ્ત્રીના બાહ્ય લક્ષણો ઉપરથી પરીક્ષા કરી તેમનું લગ્ન ગોઠવવામાં આવે તો તેઓ સુખાનુભવ કરનારાં બને.* ૬* પત્નીઓના વિવિધ પ્રકારો એટલા બધા છે કે એ દરેક પ્રકાર માટે સુખાનુભવનાં મૂલ્યો અને માર્ગો દર્શાવવાનું અહીં મુશ્કેલ છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

સમાગમ વિષે વિશેષ માહિતી.

સમાગમ માટે સ્ત્રીની તૈયારી—ગ્રેમચેષ્ટા અને કામચેષ્ટાથી ન્યારે સ્ત્રી ઉત્તેજિત થઈ હોતી નથી, ત્યારે તે સમાગમ માટે તૈયાર થઈ હોતી નથી. તે વખતે ગુહ્ય પ્રવેશદ્વાર સંકુલ અને સૂકું હોય છે, તે જ રીતે ગુહ્યાગના બહારના ઝોઠ જે સુકોમળ માંસપેશીઓ તથા મન્મતતંતુઓના બનેલા હોય છે તે પણ સૂકા તથા સંકોચાયેલા હોય છે. પરંતુ ન્યારે તે ઉત્તેજિત થઈને સમાગમ માટે તૈયાર થાય છે ત્યારે ગુહ્યાગમાં નસોદ્ધારા લોહી ધસી આવે છે, તે પ્રકુલ્લ બને છે અને માંસપેશીઓમાંથી ચીકાશવાળો અર્નમરસ દેવે છે. આથી પ્રવેશદ્વાર તેમજ ગુહ્યાગનો માર્ગ રીઠો તેમજ સુંવાળો બને છે. એ માર્ગ એવી માંસપેશીઓનો

* આ લક્ષણો માટે શુઓ: "સચિત્ર ત્રિકાળ-સાન-દર્શક" મ ય પહેલો: ખંડ ૧૪ મો.

બનેશે હોય છે કે જે માંસપેશીઓ સંગ્રાહવા તથા પ્રકુલિત થવાના સ્વભાવવાળી હોય છે. તે માંસપેશીઓ પણ એ વખતે પ્રકુલિત થઈને સમાગમ સિદ્ધ કરવા ઉત્તેજિત બને છે. અત્યંત ઉત્તેજિત થએલી સ્ત્રીના શુભાંગનું દાર દૃષ્ટિથી પણ આકુંચન-પ્રસારણ પામતું દેખાય છે. માનસિક વિચારની અસર સરીરનાં અવયવો પર એટલી શક્તિવાળી હોય છે કે કેટલાક મનુષ્યો આ બધી રીયતિનો અનુભવ માત્ર ઉત્તેજિત થએલી દશામાં પણ કરે છે. વિરહવાળાં સ્ત્રી-પુરુષો બન્નાર પ્રેમિક જનોનું રમરણ કરે છે કિંવા જૂતકાળની કામચેष्टાઓને સંભાળવામાં લીન બને છે, ત્યારે તેઓ એવી જ દશા અનુભવે છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે જે કામચેष्टા કે પ્રેમચેष्टા વિના પુરુષ સમાગમમાં ઉલ્લુક્ત થાય છે તો સ્ત્રી સમાગમ માટે ઉત્તેજિત થઈ નહિ હોવાથી તેના સુખા અને સંકુચિત શુભાંગ સાથે જ માત્ર પુરુષનો સમાગમ થાય છે, તેથી સ્ત્રીને કહ્યેના અનુભવ થાય છે અને તેવા પુરુષ તરફ તેને તિરસ્કાર આવે છે. સ્ત્રીને ઉત્તેજિત કરવા એ તેને કહ્યેના અનુભવ ન થવા દેવાના જ હેતુથી નહિ, પણ તે કાર્ય પુરુષની દૃષ્ટિથી પણ લાભદાયક છે. ઉત્તેજિત સ્ત્રી સાથેના સમાગમથી પુરુષની કામવૃત્તિ પ્રકુલ થાય છે, તેને પૂરો આનંદ મળે છે અને તેની અસર સ્ત્રી તેમ જ પુરુષના આરોગ્ય ઉપર સારી થાય છે એવો આ વિષયના વિદ્વાનોનો અભિપ્રાય છે. પ્રત્યેક સમાગમની પૂર્વે સ્ત્રીને પ્રેમચેष्टા અને કામચેष्टાથી ઉત્તેજિત કરવાની જરૂર હોય છે. નરપશુઓ બીજા નરપશુઓ સાથે લડીને માદાના કિલને જીતે છે, અને નરપક્ષીઓ પોતાના પીંછાં પ્રસારીને માદાને મોહિત કરે છે એ પણ તેમની કુદરતી કામચેष्टાનો જ પ્રકાર છે.

નવપરિણીતા સાથે સમાગમ—નવપરિણીતા બાળા સાથેના પ્રથમ સમાગમ સંબંધી કેટલીક વધુ સમજની જરૂર છે. અક્ષત કુમારિકા બાળાના શુભાંગમાં એક એવું સૂક્ષ્મ આવરણ હોય છે જે બહે બાળે પ્રથમ સમાગમથી બેદાય છે, અને તે સમયે તેને કહ્યેના અનુભવ થાય છે, તેટલા કારણથી આ વિષયના ચાંતાઓની એવી સલાહ છે કે પ્રથમના કેટલાક સમાગમો ઉતાવળા કે ચંડવેગી ન હોવા જોઈએ. શાણો પતિ પ્રારંભમાં ધીરથી નર્તે છે અને શેષાંશ્વેક સમાગમોથી ધીરે ધીરે આવરણ બેદાવાથી સ્ત્રીને અતિકહ્યેના અનુભવ થયો નથી. નવપરિણીતાઓએ પણ શરૂઆતના શેષાંશ્વેક વખતે માટે આ પ્રકારના સ્વસ્થ કહ્યેના માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ; નહિતો એ કહ્યું જેને યાદ નથી તે સ્ત્રી સમાગમ તરફ

અત્યંત બપથી જુએ છે. આવાં સ્ત્રી-પુરુષોનો સંસાર પ્રારંભમાં જ કલક-વાળો નીવડે છે. આ આવરણની મૃદુતા અને કઠીનતા સંધે જુદા જુદા મતો છે. કેટલીક સ્ત્રીઓનાં એ આવરણ એટલાં મૃદુ હોય છે કે એક જ સમાગમથી બેદાય 'છે' અને કેટલાંક એટલાં કઠીન હોય છે કે અનેક પ્રયત્નો છતાં તે નહિ બેદાતાં પુરુષ નિરાશ થાય છે અને પુરુષને પોતાના કૌવલ સંબંધી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. કાંઈ કાંઈ સ્ત્રીઓનાં એ આવરણને કુશિયાર ડાકટરો પાસે સદજ છેદાવવાની પથ્થ જરૂર પડે છે.

સમાગમ માટે સુખાસન કયું?—'કાકશાસ્ત્ર' અને 'કામસૂત્ર'માં સમાગમમાટેનાં અનેક આમનો કહેલાં છે અને તેની સંખ્યા ૮૪ની લેખાય છે. પશુઓ અને પક્ષીઓના સમાગમના અનુકરણરૂપે પણ એમાંનાં કેટલાંક આસનો યોગ્ય છે. પરન્તુ એ બધાં આસનો સુખાસનો નથી. ત્યારે સુખાસન કયું? સ્ત્રીની કટિ નીચે તેમજ મરતક નીચે સુકોમળ તકીયા રાખીને કરવામાં આવતો સમાગમ એ સુખાસન છે; પરન્તુ મેરી સ્ટોપ્સ કહે છે કે આ સુખાસનમાં પુરુષે પોતાના શરીરનો બાર પોતાની કાષ્ઠીઓ ઉપર ઝીલવો જોઈએ, નહિતો સ્ત્રી અત્યંત બારથી કચ્કાય છે, થાકી જાય છે અને સમાગમ પછી કલાકો સુધી તેનો થાક ઊતરતો નથી. બીજું સુખાસન સ્ત્રી-પુરુષ એક બીજાનાં મુખ સામ-સામે રાખી બેસીને અને ઓછાદિનું ચુંબન કરતાં સમાગમમાં ઉલ્લુક્ત થાય એ છે. આનંદપૂર્વક એક બીજાને ખળતાં અને બેટતાં સ્ત્રીપુરુષનું એ આસન વધારે નૈસર્ગિક પણ છે. આ ઉપરાંત વિપરીતાસન વગેરે અનેક આસનો છે, પરન્તુ સ્ત્રી કે પુરુષ કાંઈને વ્યર્થ શ્રમ ન થાય તે બેઠ જળુએ બેઠું બેઠાં, શરીર સમતાલ રહેવાં બેઠાં અને અવ-યવો આક્રમક નહિ પણ સહેલાઈથી વળે તેવાં શિથિલ રહેવાં બેઠાં. કેટલાંક દંપતીઓ પડખાંબેર સૂઈ રહીને સમાગમ સાધે છે, પરન્તુ મર્મ-ધારણ માટે એ આસન ઉપયોગી નથી એવો વિદ્વાનોનો અભિપ્રાય છે. હુંકામાં ઉભયને અનુકૂળ આવે તેવી રીતિ ગ્રહણ કરવી એ જ સર્વોત્તમ માર્ગ છે.

સમાગમસુખનું શિખર-વાસનાના ઉન્માદનો અનુભવ—સમાગમસમયે પુરુષનો માનસિક અને શારીરિક ઉત્કેરાટ ઉન્માદનો અનુભવ કરે છે. વીર્વપાત થાય છે, એ સમાગમસુખનું શિખર છે. એવો જ માનસિક અને શારીરિક વાસનાનો ઉન્માદ સ્ત્રીના અનુભવમાં પણ આવે છે. આ ઉન્માદ બેઠેને માટે આવશ્યક છે, તે વિના સમા-ગમસુખનો પૂર્ણ અનુભવ થતો નથી. પરન્તુ કેટલીક વાર પુરુષ એ

અનુભવ વહેણા કરે છે, જે વખતે સ્ત્રીને એ અનુભવ થવાની તૈયારી માત્ર હોય છે. પોતાનો સુખાનુભવ પૂરો થતાં પુરુષ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે તો સ્ત્રી અતૂઠ દશામાં રહી જાય છે. આવી સ્ત્રીઓ કોઈ વાર પર-પુરુષગામિની કે દસ્તકિયાની કુટેવને વશ થતી જોવામાં આવે છે કોઈ કોઈ વાર પુરુષના સુખાનુભવની પૂર્વે સ્ત્રી સુખાનુભવ કરે છે, છતાં મેરી સ્ટ્રોપ્સે એવી મણતરી કરી છે કે પરણેલી સ્ત્રીઓનો ૭૦ થી ૮૦ ટકા ભાગ એવો છે કે જે પતિના શીઘ્રકામિત્વથી કે ચંડ વેગથી સંપૂર્ણ સુખાનુભવ કિંવા વાસનાની ઉન્મત્ત અવસ્થા ભોગવી શકતો નથી. સ્ત્રી-જાતિની કામવાસના એટલી અગમ્ય અને મહન હોય છે કે એ વાસનાને જામત કરતાં પુરુષ તેના આખા શરીરને અને આત્માને પણ જામત કરે છે. આ માટે થોડો સમય પૂરતો નથી. સ્ત્રીના શુદ્ધાગ્નિ સપાટી ઉપર એક એવું નાનું ચિન્હ હોય છે કે જેનો આકાર પુરુષના શુદ્ધાગ્નિ મળતો હોય છે. તેને આપણે સ્ત્રીલિંગ કિંવા મદનછત્ર કહીશું. એ સ્ત્રીલિંગ સદૃશ રપર્શથી ઉચ્ચેરાઈ જવાના સ્વભાવવાળું હોય છે. જ્યારે સ્ત્રી કામોન્મત્ત બને છે, ત્યારે એ ચિન્હ ઉચ્ચેરાય છે અને કદ તથા આકારમાં વધે છે. સમાગમથી તે વધારે ઉચ્ચેરાય છે અને આખા શરીરના ગાનતંત્રુઓને સતેજ કરે છે. સ્ત્રીની કામવાસનાને જામત કયાં પછી ૧૦ થી ૨૦ મિનિટસુધીના શુદ્ધ સમાગમની આવશ્યકતા રહે છે. અગ્નિ પતિઓ એ કે ત્રણ મિનિટમાં સમાગમની પૂર્તિ કરે છે તેઓ પરસ્પરના સમાગમસુખના શિખરે પહોંચી શકતા નથી.

સંતાનોત્પત્તિનો હેતુ—આર્ય ધર્મશાસ્ત્રકારોનું ફરમાન એવું છે કે સ્ત્રીસમાગમ કેવળ સંતાનોત્પત્તિને માટે જ હોવો જોઈએ અને સ્ત્રીએ ગર્ભ ધારણ કયાં પછી તેમજ રજસ્વલા સ્ત્રી નાણા બાદ તેને એક ઋતુ-દાન દીધા પછી સમાગમ કરવો જોઈએ નહિ. ઋતુદાન પછી પુરુષે સંયમી રહેવું જોઈએ એવું એમનું કથન છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો આ માન્યતા ઠપ્પલ રાખતા નથી. તેઓ કહે છે કે સમાગમનો લાભ કેવળ સંતાનપ્રાપ્તિ જ નથી પરંતુ તેથી શારીરિક લાભો અને માનસિક આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે કે જે આત્માનંદવિજ્ઞાનની એક શાખા છે. તેથી દેવતાનું આત્મકેય પણ સધાય છે વળી જે આનંદ તેથી પ્રાપ્ત થાય છે તે એકપક્ષીય કે સ્વાર્થીય નથી પણ તે ઉભયના આનંદનું કારણ બને છે. હેવટે સમાગમથી જગતમાં એક નવું-પ્રાણી જન્મ પામે છે. વાત્સ્યાયન કહે છે કે સમાગમનો આનંદ પુરુષને કામવાસનાના ઉન્માદની

ક્ષણે પ્રાપ્ત થાય છે અને જીને પ્રારંભથી અંતસુધી પ્રાપ્ત થાય છે.

સમાગમ અને શારીરિક લાભ—કેટલાંક સ્ત્રીપુરુષો અસુક સંતાનો થયા પછી વધુ સંતાનની ઇચ્છા રાખતાં નથી, છતાં તેઓ સમાગમ-સુખ તો મેળવવા ઇચ્છતાં હોય છે. આવી ઇચ્છાવાળા કેટલાંક પુરુષો સમાગમથી વીર્યસ્રાવ થવાની ક્ષણ આવે છે ત્યારે જીને ત્યાગ કરે છે, છતાં આવ તો જીના શુદ્ધાંગની બહાર થયા વિના રહેતો નથી. આથી વીર્ય કેવળ નકામું શુભાવાય છે અને ગર્ભાધાન થતું નથી. વીર્યનો નકામો વ્યય પુરુષને હાનિકારક છે એટલું જ નહિ, પણ જીને પણ હાનિકારક છે. તેથી સ્ત્રી અત્યંત દશામાં રહે છે, વૃત્તિનો ઉશ્કેરાટ નિબંધ થાય છે અને તેના જ્ઞાનતંત્રુઓ તેમજ આરોગ્ય હાનિ પામે છે. વૈજ્ઞાનિકો કહે છે કે પુરુષના વીર્યમાં એવા કેટલાંક પુષ્ટિકારક તરવો હોય છે કે જે જીના શુદ્ધાંગમાં દાખલ થયા પછી શુદ્ધાંગની માંસપેશીઓ અને જ્ઞાન-તંત્રુઓ તેનું શોષણ કરે છે, અને એ તરવ જીના દરેક અવયવસુધી પ્રસરીને તેને પ્રકુલ કરે છે. વીર્યમાંનાં કયાં કયાં રાસાયનિક દ્રવ્યો આ કાર્ય નીપજાવે છે તે હજી નક્કી થતું નથી, પરંતુ હાલતરોએ અનેક પ્રયોગોવડે આ વાત સિદ્ધ કરેલી છે; અને તેટલા જ માટે વીર્યપાત શુદ્ધાંગની બહાર કરવો એ ઉભયને હાનિકારક છે. આવા વર્તનવાળા પુરુષોને નપુંસક બનતાં વાર લાગતી નથી.

પરિચ્છેદ ૬ છો.

દંપતીની નિદ્રા કેમ ઉઠી જાય છે ?

શાન્તિ અને શક્તિ આપનારી નિદ્રા—નિદ્રા એ જાદુમંત્રી રીતે શાન્તિ અને શક્તિ આપે છે. કુદરતના નિયમોનો ભંગ કરનારને જ અનિદ્રા અથવા નિદ્રારહિત અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. જુવાન સ્ત્રી પુરુષોના રતિસમાગમનો અનિદ્રા સાથે કેવો અને કેટલો મંત્રંધ છે તેનો વિચાર બાગ્યે જ ડાહ્યો કર્યો હોય છે વસ્તુતઃ તૃપ્તિ તથા આનંદનો અનુભવ કરાવનાર સંપૂર્ણ સમાગમ અને નિદ્રાને નિકટનો મંત્રંધ રહેલો છે.

નિદ્રા ઉઠી જવાનાં કારણો—પુરુષોને એવો અનુભવ ધણી વાર થતો જેવામાં આવે છે કે જો સમાગમને માટે ઉત્સુક થએલા તેના

મનને સંપૂર્ણ સુખોત્પાદક સમાગમવડે તૃપ્તિ થઈ હોતી નથી તે બધાં સ્ત્રી તેને તૃપ્તિ મળતી નથી ત્યાંસુધી તે એવેન રહે છે, તેની ઉપ લીડી જાય છે અને તેના જ્ઞાનતંત્રુઓ ઉચ્ચેરાએલી હાલતમાં જ રહે છે. બ્યારે સમાગમથી તે તૃપ્ત થાય છે ત્યારે તેનાં જ્ઞાનતંત્રુઓ સિધ્ધિ થાય છે, તેની માંસપેશીઓ નરમ અને છે, અને થોડી વારમાં જ તેને એક બાળકની પેઠે ઉપ આવી જાય છે. આવી મધુરી નિદ્રાનો પડોઠા ભયારે ઉચ્ચાય છે ત્યારે તેને શકિત, ઉત્સાહ અને તાજગીનો અનુભવ થાય છે, સ્ત્રી પણ બ્યારે સમાગમથી તૃપ્તિનો અનુભવ કરે છે ત્યારે તે પણ એવી જ મધુરી નિદ્રાનો અને નિદ્રાને અંતે તાજગીનો અનુભવ કરે છે. પરંતુ પ્રશ્ન એ કરતાં વધારે પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓ અનિદ્રા બોગવતી બિ-છાનામાં આજોટયા કરે છે; બ્યારે તેમના પતિઓ તેમની બાજુમાં જ ધસધસાટ હાંધી રવા હોય છે ! આનું કારણ શું ? પુરુષ સ્ત્રીની સાથેના સમાગમથી પોતાની તૃપ્તિ કરી લે છે, પણ સ્ત્રીને અતૃપ્ત દશામાં જ રહેવા દે છે અને એ અતૃપ્ત દશાથી જ તેમની નિદ્રા લીડી જાય છે. ઠેકઠીક વાર કસાઠાસુધી અને કાઠ વાર આખી રાત તેમની નિદ્રા લીડી જાય છે ! સમાગમવડે સ્ત્રીને વાસનાના લિન્ગાદનો અનુભવ થયા વિના તેને તૃપ્તિ થતી નથી અને પ્રુનઃ પ્રુનઃ રહેલી અતૃપ્ત દશાથી અનિદ્રાનું દર્દ સાથે પડી જાય છે, એટલું જ નહિ પણ તેમનાં જ્ઞાનતંત્રુઓ શોષિત અને છે અને તેમાંથી હિરડીરીયાનું દર્દ સાથે પડી જાય છે.

એક નિદાશલિત સ્ત્રીનું દષ્ટાન્ત—મેરી રોપ્સે પોતાના પુસ્તકમાં મીસીસ એ નામની એક સ્ત્રીનું દષ્ટાન્ત આપ્યું છે. સમાજમાં સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ એ જોવા જેવો જ હોય છે એવું તેનું કહેવું છે. તે સ્ત્રીએ એવા પતિ સાથે લગ્ન કર્યું કે જે તેને સારી રીતે આહનો હતો, પરંતુ તે કામકલાથી અજાણ હતો. આથી સમાગમવડે તે તૃપ્તિ અનુભવતો અને ઘરનું નિદામાં પડતો, પરંતુ સ્ત્રી તે આધવ્ય રિથિતિમાં જ રહી જતી અને તેથી તેને હાં આપ્યા વિના આમથી તેમ આજોટાને રાત્રિ પસાર કરવી પડતી. તેની નિઃશ્વસ જનકવા લાગી. પછી તેના પતિનું મનજી થયું અને તેની તબિયત સુધરવા લાગી વરસ-દોઢ વરસ પછી તેણે ખીબા પુરુષ સાથે લગ્ન કર્યું, જે કામકલાથી બહુતો હતો એટલે તે સ્ત્રીની તૃપ્તિને આવશ્યક માનીને વર્તતો હતો. આથી તેને સારી પેઠે હાં આપવા લાગી અને પહેલાં જે અનિદ્રા તેને અનુભવવી પડતી હતી તે તેનું દર્દ નાશ પામ્યું. અને તબિયત વધારે સુધરવા લાગી.

અનિદ્રા ભોગવતી સ્ત્રીને વેલો કે ઝાકટરોએ સોંપી પહેલો પ્રશ્ન એ પૂછવો જોઈએ કે તેનો પતિ સંપૂર્ણ સમાગમથી તેને તૃપ્તિનો અનુભવ કરાવે છે કે નહિ.

કુમારિકાની અનિદ્રા—ઠેટલીક વાર વયમાં આવેલી કુમારિકાની નિદ્રા પણ ઉડી જાય છે. તેની અનિદ્રાનું કારણ તેની અતૃપ્ત સ્થિતિ હોતી નથી કારણકે સમાગમના અનુભવ વિના તેની વૃત્તિ સમાગમ-સુખની વાંચના પાછળ ભટકતી નથી; પરંતુ મનુષ્ય પ્રાણીમાં સર્જક શક્તિરૂપ કામખીજ રહેલું હોય છે તે કામખીજ, કામ એકાંતમાં કિંવા કામ વાતો વાચવાથી કે ચિત્ર જોવાથી કિંવા અપરિણીત પતિનો પત્ર મળવાથી કિંવા કામ સખીની કામચેષ્ટાની વાત સાંભળવાથી કે તે ચેષ્ટા જોવાથી, ઉશ્કેરાઈ જવાથી તેની હંધ ઉડી જાય છે. પરચેલી સ્ત્રીને રતિસુખની વાંચનાથી જ અનિદ્રા ભોગવવી પડે છે અને તેની દશા કુમારિકા કરતાં વધારે દુઃખભરિત હોય છે. વિરહિત સ્થિતિમાં ધણી વાર એવો અનુભવ થાય છે. પતિનું પતિની બાબતે સુખ રહેવા છતાં જ્યારે તે જુએ છે કે પોતે હંધી શકતી નથી અને પતિ તો ધસધસાટ હંધે છે ત્યારે તેને ધણી વાર મારું લાગી આવે છે અને પતિ ઉપર અણગમે પણ આવે છે.

અતૃપ્ત ચિત્ત—જ્યારે કામચેષ્ટા કે પ્રેમચેષ્ટાદ્વારા એક પતિ પત્નીને ઉત્સાહિત અને ઉત્તેજિત કરે ત્યારે સ્ત્રી પોતાના હૃદયની શુભમાં શુભ વાતો અત્યંત સુકોમળતાથી પતિને કહેવા લાગી જાય છે. તે સમયે પતિ અને પત્નીનાં હૃદયો વચ્ચેનું અંતર કેવળ નાશ પામી ગયા જેવું લાગે છે. તેનામાં વાચાળતા અને રસિકતા પણ ખીલી નીકળેલી પતિને દેખાઈ આવે છે એવા ઉત્તેજિત યએલા ચિત્તને શાન્ત કરવા માટે સમાગમની જરૂર હોય છે, પરંતુ જો પતિ તેના ચિત્તને તૃપ્ત કરતો નથી અને હંધવા લાગી જાય છે, તો પત્નીની હંધ અતૃપ્ત ચિત્તને ક્ષીણે ઉડી જાય છે. પતિની એ બેદરકારી પત્નીમાં નિરાશા અને ગુસ્સાને પણ ઉત્પન્ન કરે છે. આ નિરાશા અને ગુસ્સો મન ઉપર અસર કરીને અટકતો નથી, પણ તેની મીઠી અસર જ્ઞાનતંત્રુઓ અને શરીર ઉપર પણ થાય છે. પતિના અતિમૈથુનથી સ્ત્રીઓની તણિયન બગડે છે એ નોંટણ ખરું છે, તેટલું જ ખરું એ પણ છે કે સ્ત્રીની અતૃપ્ત સ્થિતિથી તેની હંધ અને જૂખ ઉડી જાય છે અને પરિણામે તેની તણિયત બગડે છે.

અપૂર્ણ સમાગમનાં માઠાં પરિણામ—શ્રીઓની ઉરોરાએ વૃત્તિ તૃપ્ત નહિ થવાને લીધે તેઓ જ્ઞાનતંતુઓનાં અને ખીજાં દેહ ભોગ યર્ષ પડે છે એવું આપણા દેશમાં થોડા જ ડાકટરો સમજતાં. એક ઓરટ્ટોયન ડાકટર કહે છે કે-મૂલાશયનું દર્દ ગોમવતી એક શ્રી દર્દીઓમાં સીતેર શ્રીઓ એવી માણ્ય પડે છે કે જેઓનું ગદ શય જડ બની ગયું હોય અને ગર્ભાશયની એવી અવરધા અપૂર્ણ સમાગમને પરિણામે જ થવા પામે છે. બ્રિટિશ જોર્નલ (૧૯૧૦-એપ્રિલ) ફેટલાક એવા કેસો પ્રસિદ્ધ થયા છે કે જેમાં શ્રીઓનાં ગંભીર શ્વા તંતુઓના દર્દો સુધારવા માટે તેમના પાર્તિઓને ઉતાવળા સમાગમ-જેરક્ષાઓ સમજાવીને શ્રીની કામવાસના તૃપ્ત થાય તે રીતે પૂર્ણ સમાગમ માટેનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું અને એ રીતે શ્રીનાં શ્વા સુધારવા પામ્યાં હતાં. તાત્પર્ય એ છે કે જે સમાગમ યોગ્ય રીતે અંતરિયાને આનંદ તથા તૃપ્તિનો અનુભવ થાય તે રીતે કરવામાં આવે તે પતિ અને પત્ની બેઉ શાન્ત નિદ્રાને અનુભવ કરવા ભાગ્યશાળી નીવડે છે.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

સંતાનોત્પત્તિ.

જીવાણુઓનો નાશ થયા જ કહે છે—આપણા ધર્મગ્રુઓ બ્રહ્મ-યર્ષ અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ કર્યા જ કરે છે, પરંતુ આપણાં માનવશરીરોની રચના એવા પ્રકારની છે કે તેમના ઉપદેશને અનુસરીને વર્તવાથી પણ બાવી જીવોનો નાશ થતો અટકાવવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડ્યા વિના રહેતું જ નથી. શ્રીના રજમાના જીવાણુઓ પુરુષના વીર્ય-માના જીવાણુઓ કરતાં ઘણાં જોડા હોય છે, તોપણ દરેક કુંવારી કે પરણેલી શ્રીમાં એ જીવાણુઓ ઉપરાઉપરી ઉત્પન્ન થયા જ કરે છે. શ્રી અને પુરુષના રતિસમાગમથી બેઉનાં જીવાણુઓ મળીને ગર્ભ ઉત્પન્ન કરે છે તે વખતે પણ લાખો જીવાણુઓનો નાશ તો થાય છે જ. સંતાનોત્પત્તિના હેતુ સિવાય શ્રીપુરુષ સમાગમ ન કરે અને બ્રહ્મચર્ય પાળે, તોપણ એ જીવાણુઓનો નાશ થતો અટકાવી શકાય તેમ નથી. દર મહિને શ્રીના જીવાણુઓ રજોદર્શનની સાથે જ નાશ પામતા રહે છે અને તેમનો નાશ થતો અટકાવવાને તો કાંઈ જ મમર્ષ નથી. કેદસ્તી

પોતે જ એ નાશ થયો કરે છે, તેમાં કંઈ પુરૂષનો અપરાધ નથી. એ રીતે જો સ્ત્રીપુરૂષના જીવાણુઓનો મોટો ભાગ મર્જા ઉત્પન્ન થયા વિના જ નાશ પામ્યા કરે છે, તો પછી તેમાંના એકાદ જીવાણુવડે ગર્ભાધાન થવા દધને જગતમાં એક નવા અનુધ્યમાણીનો જન્મ થવા દેવો એમાં ખોટું શું છે ?

પ્રથમ ગર્ભાધાન—ધણી વાર ઉમરલાયક દંપતીને લગ્ન પછી નવ માસે જ બાળક સાંપડે છે એટલે લગ્ન પછીના તુરતના સમયમાં જ સ્ત્રીને ગર્ભાધાન થાય છે. વધારે સાફ તો એ છે કે લગ્ન પછી છે—માર મહિના પછી જ ગર્ભાધાન થાય. લગ્ન પછી લાંબા વખતસુધી ગર્ભાધાન થવા ન પામે કિંવા પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોવાને કારણે દંપતી ગર્ભાધાન થવા ન દે, એ એક રીતે સાફ પથ નથી, કારણકે લાંબો કાળ એવી રીતે પસાર થઈ જવાથી સ્ત્રી વધ્યા નીવડવાનો સંભવ ઉત્પન્ન થાય છે. આશા અને આનંદમાં રહેલા મર્મને માતા-પિતાએ પ્રેમ તથા શુદ્ધિવડે વિકાસની બની શકતી સગવડ આપવી જોઈએ. ગર્ભાધાન સમયે માતા નીરોગી, સુખી અને ચિંતા-રહિત પણ હોવી જોઈએ. સ્ત્રીના શરીરની રચના ઉપર લગ્નથી મોટી અસર થવા પામે છે એટલે લગ્ન પછીના પરિણીત જીવનના તુરતના દિવસોમાં તે ગર્ભાધાન થવાને ઓછી લાયક હોય છે, પરંતુ પાછળના દિવસોમાં તેની શરીરરચના નવા સંયોગોને અનુકૂળ થવા માંડે છે એટલે તે ગર્ભાધાનને માટે વધારે લાયક થતી જાય છે.

સમજવાયોગ્ય છે દૃષ્ટાન્તો—એક ગૃહસ્થ શાન્ત સ્વભાવનો, સંસ્કારી અને સારી પેઢે પ્રેમાળ હતો. તે રતિસમાગમમાટે પૂરે સશક્ત પણ હતો, પરંતુ સમાગમમાં સ્ત્રીની કામવાસનાની તૃપ્તિની આવશ્યકતાની તેને ખબર નહોતી, એટલે તેણે સમાગમવડે સ્ત્રીને રતિ-સુખના શિખરનો કદાપિ અનુભવ કરાવ્યો નહિ. આથી સ્ત્રીને કદાપિ તૃપ્તિ થતી નહિ અને તેની દૃષ્ટિએ સમાગમ અપૂર્ણ જ રહેતો. લગ્ન પછી થોડે વખતે સ્ત્રી સુગર્ભા બની. બાળકના પ્રસવ પછી એ વર્ષ-સુધી સ્ત્રીની શક્તિ એટલી બધી ઘટી ગઈ કે તેને રતિસમાગમ અત્યંત ઠંટાળાબરેલો થઈ પડ્યો અને તે પતિને વારંવાર ના પાડવા લાગી. આથી લગ્ન પછી લગભગ ત્રણ વર્ષ પતિ-પત્ની પરસ્પર સમાગમ માટે અનુકૂળ સ્થિતિમાં આવ્યાં. એટલા કાળમાં તેઓ સાથે રહેતાં પરંતુ વચ્ચે એ વર્ષસુધી સમાગમ થયો નહિ. પુરૂષને પોતાના મન ઉપર એ

સમય દર્શિયાન એટલો બળાત્કાર કરવો પડ્યો કે જ્યારે સ્ત્રી સમાગમ-
માટે ઉત્સુક થઈ ત્યારે પુરુષની સમાગમવૃત્તિ નાશ પામી ગઈ ! સ્વા-
ભાવિક રીતે ઉત્સાહ જન્યત કરી શકાય એવી સ્થિતિ પુરુષની રહી નહિ,
તેને પરિણામે સમાગમથી જે પરસ્પર આનંદ મળવો જોઈએ તેને
અનુભવ તેઓ કરી શક્યા નહિ. એક બીજા દંપતીનું દષ્ટાન્ત એવું છે
કે સ્ત્રી પોતાની કસ્થિત નજરો સરીરસ્થિતિને કારણે સમાગમની ના
જ પાડ્યા કરતી. કેટલાક વખત પછી જ્યારે તેને કામવાસના ઉદ્ભવી
અને તેની નજરોમાં તેને દૂર થએલી લાગી, ત્યારે પતિને તેની સાથેનો
સમાગમ અસંભવત લાગ્યો. પોતાની પત્ની સાથેનો સમાગમ તેને
પોતાની બહેન હિપર બળાત્કાર કરવા જેવું પાપકર્મ લાગવા માંડ્યું ! તાત્પર્ય
એ છે કે પુરુષને એક વાર ઉદારીન વૃત્તિ થઈ ગઈ, એટલે પછી તેના
શરૂઆતના આનંદનો જીભરો નવેસરથી લાવવો એ મુશ્કેલ છે. પરન્તુ
જો પતિપત્ની બેઠે કેટલાક મહિના સંયમમાં રહેવાને ટેવાઈ ગયા હોય
અને પરસ્પર અનુકૂળ બનતાં ક્ષીપ્ત હોય તો ગર્ભાધાનકાળ નેટલા
થોડા મહિના સમાગમરહિત રહેવાથી તેમની કામવાસના સિધ્ધિ બનતી
નથી પરન્તુ તેથી ઉશ્કેડે મંતાનપ્રાપ્તિથી જેલના ગ્રેમમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

સગર્ભાવસ્થામાં સમાગમ—સગર્ભાવસ્થામાં સમાગમ થઈ શકે ?
આ પ્રશ્નના જવાબમાં જુદા જુદા અનુભવો મળે છે. ગર્ભાધાન
થયા પછી સ્ત્રીની સ્થિતિ અત્યંત નાજૂક પ્રકારની બને છે. એ નાજૂક
સ્થિતિમાં બાળક થયા પૂર્વેના ઓછામાં ઓછા ૬ માસસુધી પુરુષે
સંયમ જાળવવો એ વાજબીમાં વાજબી સલાહ છે. છતાં એવા દાખલા
મળે છે કે નૈર્મા કોઈ કોઈ સ્ત્રીને સગર્ભાવસ્થામાં જ સમાગમની તીવ્ર
ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે કોઈ કોઈ સ્ત્રીને સમાગમની વાત સરખી
કંટાળો ઉપજાવનારી થઈ પડે છે. એક ડાકટરે પોતાના એકાદ બે દર્દી-
ઓની એવી વાત જણાવી છે કે સ્ત્રીને સગર્ભાવસ્થામાં સમાગમની તીવ્ર
ઇચ્છા ઉદ્ભવી પરન્તુ તેના પતિએ સ્ત્રીની એવી નાજૂક અવસ્થામાં
તેની તદુરસ્તીની ખાતર સમાગમની ના પાડી. પરિણામ એ આવ્યું
કે તે સ્ત્રીને જે બાળક થયું તે ચંચળ, સ્વચ્છંદી, કુરાચારી અને કુટેવ-
વાળું નીવડ્યું. આવા એકથી વધુ દર્દીઓ પણ મળે છે. તાત્પર્ય એ છે
કે સગર્ભાવસ્થામાં સ્ત્રીને ખાવાપીવાના પદાર્થોના સંયમમાં જે ઇચ્છા-
દોહદ (ડોહલો) ઉત્પન્ન થાય છે અને તે દોહદ પૂરો કરવાનું કાર્ય પવિત્ર
તથા આત્મિક માનવામાં આવે છે, તેવી જ રીતે સમાગમની મધ્યમ

પ્રધારની ઈચ્છા જો સ્ત્રીને ઉપજે તો તે પૂરતી સંભાળથી ગંતોપનામાં વધી નથી. તેમાં પતિપત્ની અને ભવિષ્યમાં જન્મનાર બાળક એ ત્રણેનું હિત સમાએલું છે. ડૉટલાક ડાક્ટરોનો એવો અભિપ્રાય છે કે સગર્ભા-વસ્થામાં જો સ્ત્રીને કામવાસના થાય તો જ સમાગમથી તેને કાયદો થાય છે, પરંતુ દૃઢપદારની તેવી કામવાસના એ નકાર્થ ચિન્હ હોવાથી તે સંબંધી કોઈ અનુભવી ડાક્ટરની સલાહ લેવી જોઈએ. પ્રેમાળ પતિથી રહેલા ગર્ભના સમયમાં સ્ત્રીને એવી અભિલાષા રચા કરે છે કે પોતાનો પાત દમેશાં પોતાની પાસે રહે તો સાફ. આવી અભિલાષાનું કારણ જેવી રીતે કામળ માનસિક ભાવના છે, તેવી જ રીતે પરસ્પર શારીરિક સંબંધથી સ્ત્રી-પુરુષની આમડીની વચ્ચે જે સૂક્ષ્મ પરમાણુઓનું પરસ્પર આકર્ષણ અને વિનિમય થાય છે તે પણ છે. સમગ્ર સ્ત્રીના જ્ઞાનતંત્રીએને સમાગમથી રતિસુખના સિખરનો-અત્યંત ઉચ્ચેરાટનો અનુભવ થતો નથી, થઈ શકતો જ નથી; તોપણ પરસ્પર મિહાશ વધારનારો અને પરસ્પર તદ્લીનતા નીપજવનારો કામળ સમાગમ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ પણ યોગ્ય છે. સગર્ભાવસ્થામાં સમાગમ બીજા સાધારણ સમયના સમાગમ જેવો ન જોઈએ. સામાન્ય સમયનું આસન તે સમય માટે નકારી છે. સ્ત્રીના દેહ ઉપર જરા પણ ભાર ન પડે તેવી પુરુષે કાળજી રાખવી જરૂરની છે. બ્યારે સગર્ભા સ્ત્રીને એમ લાગે કે પોતાના પતિને ગર્ભને કારણે પોતે સમાગમ કરવા હર્ષ થકે નહિ, ત્યારે તેણે પતિની કુદરતી કામવાસનાને તૃપ્ત કરવાને કાંઈ માર્ગ શોધવો જોઈએ અને તેને અતૃપ્ત કામવાસનાને લીધે જે માનસિક બોજો સહન કરવો પડતો હોય તેનો પણ ત્રચાર કરવો જોઈએ એવે વખતે પતિનો કેવળ તિર-સ્કાર કરી નાંખવો એ અયુક્ત અને પોતાના હિતને માટે પણ અનિષ્ટ છે. પ્રેમી પતિ જે પોતાની પત્નીને સાચા પ્રેમથી આહતો હોય છે તે આવે વખતે સમાગમ વિના માત્ર પત્નીના સહવાસ તથા આશ્વિનનથી જ તૃપ્તિ અનુભવે છે.

પહેલું બાળક થયા પછી—પહેલું બાળક અવતર્યો પછી તે બા-
ળક અને તેની માતા ઉભવના આરોગ્યને અર્થે બીજું બાળક ઉત્પન્ન
કરવાની હિતાવજી કરવી નહિ. પહેલું બાળક થયા પછી બીજું ગર્ભા-
ધાન થતાંસુધીમાં જોછામાં જોછું એક વર્ષ તો જવું જ જોઈએ,
એટલે કે પહેલા અને બીજા બાળકના જન્મ વચ્ચે જોછામાં જોછા
પ્રાણી એથી એ વર્ષનું અંતર હોવું જોઈએ. આપણા દેશમાં જીવાયનાનું

આપું પહેલા બાળકના જન્મ પછી લાંબે વખતે ઠંરવાનો એટલે કે બાળક સારી પેઠે મોટું થયા પછી જ તેની માતાને પતિગૃહે મોકલવાનો ચાલ છે તે કેટલો પ્રશંસનીય છે તે આ ઉપરથી સમજશે. કેટલાકો બે બાળકોના જન્મ વચ્ચે ત્રણથી પાંચ વર્ષનું અંતર રાખવાની સલાહ આપે છે. સગર્ભા સ્ત્રી રસ્તામાં ખુલ્લી રીતે ચાલતાં શરમાય એ આ પછા ઉપર એક કલંક છે. ત્યાંસુધી એવી રાગિષ્ઠ મનોદશા દૂર નહિ થાય અને સગર્ભા સ્ત્રી પોતાનો એ પવિત્ર મોજે સાધ્વી સમાન ગૌરવથી ઉઠાવીને ઢરી ફરી શકશે નહિ, ત્યાંસુધી અનુબ્યભતિ સાચા આરોગ્યને પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ.

રહવારમાં સગર્ભા સ્ત્રીને થતી ઉલટી—સગર્ભા સ્ત્રીને શરૂઆતના મહિનામાં રહવારમાં બહુધા ઉલટી થાય છે અને કેટલાક ડાક્ટરો તથા વૈદ્યો એ ચિન્હને સગર્ભા સ્ત્રીની સામાન્ય શારીરિક ક્રિયા સમજે છે; પરંતુ મેરી સ્ટેપ્લસ કહે છે કે એ ચિન્હ સ્ત્રીનું આરોગ્ય બરાબર નહિ હોવાનું સૂચન કરનારું છે. સ્ત્રીના જીવનમાં સગર્ભાવસ્થાના મહિના આનંદોદાસના હોવા જોઈએ, તેને બદલે તે જ સમયમાં ગભરાવી નાખનારી ઉલટી શામાટે થવી જોઈએ? મોટા ચોમેર આવા બનાવો જોતા હોય છે અને ડાક્ટરોની પાસે તો નગણા બાંધાનાં અનુભ્વે જ હમેશાં આવતાં હોય છે, એટલે તેઓ સૌ આ ચિન્હને સ્વાભાવિક માની બેઠા છે અને સંપૂર્ણ નીરાગી સ્ત્રી વિગેની તેમની કલ્પના પણ મરી ગઈ હોય એમ લાગે છે. એવા અનેક દાખલાઓ મળે છે કે જેમાં સ્ત્રીઓને રહવારમાં ઉલટી જેવી મિમારીનો કે એવી બીજી કશી અડચણનો અનુભવ થયા વિના જ સગર્ભાવસ્થાનો સમય વીતી જાય છે. આવી સ્ત્રીને અપનાદ લેખવો ન જોઈએ પણ જેમને ઉલટી થતી હોય તેમને જ ઉત્તમ આરોગ્ય માટેના અપવાદરૂપ એટલે નગણા તંદુરસ્તીની લેખવી જોઈએ. આનું આરોગ્ય જાળવવા માટે મુખ્ય વાત એ બ્યાનમાં રાખવાની છે કે સગર્ભા સ્ત્રીએ તંગ, કસકસતાં કે વજનદાર કપડાં-ધરેણી બીલકુલ પહેરવાં ન જોઈએ. સગર્ભાવસ્થામાં કસકસતાં કપડાંનું દબાણ સ્ત્રીને નુકસાનકારક છે અને તેથી જ ઘણે ભાગે રહવારમાં ઉલટી થયા કરે છે. આ અવસ્થામાં સ્ત્રીએ એટલાં ઢીલાં કપડાં પહેરવાં જોઈએ કે કપડાંની નીચે પતંગીજી પણ તેની પાંખોને ધ્રજાય થયા વિના સહેલાઈથી ચાલી શકે. આ અવસ્થામાં તંદુરસ્તી જાળવવા માટે બીજી એક વાત બ્યાનમાં રાખવાની છે કે સ્ત્રીના ખોરાકમાં તાજાં ફળો-નારંગી,

મોક્ષી, મંતરાં વગેરેનો વંધારે ઉપયોગ થવો જોઈએ.

વંધ્યત્વ અને તેના ઉપાયો—(૧) કેટલીક વાર એવું જોવામાં આવે છે કે પૂરા તંદુરસ્ત તથા ત્રેમાળ દંપતીને પણ મંતાન થતાં નથી; આનો અર્થ એ નથી કે તેઓ સંતાનોત્પત્તિને માટે લાયક નથી, પરંતુ તેઓના માર્ગમાં કંઈ નજીની અડચણ હોય છે અથવાતો તેઓનાં અવયવોમાં કંઈ નિર્જીવ ફેરફાર હોય છે, જેનો ઉપાય સહેલો થઈ શકે છે. પરંતુ ખાસ કરીને મધ્યમ અને ઉચ્ચ વર્ગનાં દંપતીઓમાંનાં ઘણાં મંતાનરહિત હોય છે, અને કયા કારણથી તેમને મંતાન થતું નથી તે સમજવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. જો ડાક્ટરની સલાહ તેઓ શ્રેષ્ઠ તો તે તેમને સંતાનોત્પત્તિ માટે સંપૂર્ણ લાયક જણાવે છે. આનું કારણ કેટલીક વાર એ હોય છે કે સ્ત્રીના શુભાંગમાં ઝરતા રસમાં ખટાશવાળો ભાગ વધુ પ્રમાણમાં હોય છે અને તેના કારણથી ગર્ભાધાન થતું નથી. વીર્યમાંના ગર્ભાધાન માટેના જીવાણુનો તે પદાર્થ નાશ કરે છે. આનું નિવારણ કરવાનો ઉપાય એ છે કે સમાગમ પૂર્વે સ્ત્રીને "સોડીયમ કાર્બોનેટ"ને પાણી સાથે મેળવીને ખનાવેલા જલુ જ નરમ પ્રકારના મિશ્રણની પીચકારીથી પોતાના શુભાંગના અંદરના પ્રદેશને ઘોષ નાંખે તો એ ખટાશવાળો પદાર્થ દૂર થાય અને સ્ત્રીને જરૂર મળે રહે. (૨) પુરુષનો જીવાણુ ખુબ્બા થએલા ગર્ભાશયમાં કેટલીક વાર દાખલ થઈ શકે નથી તેનું એક કારણ એવું પણ છે કે સ્ત્રીના ગર્ભાશયના મુખ ઉપર એક પ્રકારનો ચીકણો પદાર્થ વધુ પ્રમાણમાં હોય છે, કે જેથી વીર્યમાંનો પ્રયત્ન જીવાણુ અંદર દાખલ થવા પામતો નથી. આનો ઉપાય એ છે કે સમાગમ સંપૂર્ણ કે જોરદાર થવો જોઈએ અને સ્ત્રીને ઉશ્કેરાટનો અનુભવ વિશેષ પ્રમાણમાં કરાવવો જોઈએ; અને તે ઉશ્કેરાટ પણ બરાબર વીર્યસ્રાવ વખતે અથવાતો ત્યારપછી થવો જોઈએ. (૩) કેટલીક વાર એવું કહેવામાં આવે છે કે સ્ત્રીની કામવાસના તૃપ્ત થઈ ન હોય કિંવા સ્ત્રીને ઉશ્કેરાટનો અનુભવ ન થયો હોય તોપણ તેને બાળકો તો થાય છે: આ અસંભવિત નથી. જુદી જુદી અનેક પ્રકૃતિની સ્ત્રીઓ હોય છે. જો સ્ત્રીનું શુભાંગ સારી પેઠે પડેલું હોય અને તેના ગર્ભાશયના મુખ ઉપર ચીકણો પદાર્થ જલુ ઝોલો હોય, તો સમાગમસમયે ઉશ્કેરાટનો અનુભવ થવા વિના પણ તેને મળે રહે. કાંઈ કાંઈ સ્ત્રીઓ એવી પ્રકૃતિની હોય છે કે તેમના શુભાંગમાં પુરુષનું વીર્ય સ્પષ્ટિત થવા પછી તેને ઉશ્કેરાટનો અનુભવ થાય છે અને તે સમયે તેને ગર્ભાધાન

યષ્ઠ મળ્ય છે. (૪) ઠાઠ ઠાઠ સ્ત્રીને ગર્ભાશયનું દારૂ અને યુલ્લાંમનું દારૂ એ બેઉની વચ્ચેનો માર્ગ સીધો નહિ હોતાં વાઝા હોય છે; એટલે કે યુલ્લાંમના દારૂથી સીધે માર્ગે ગર્ભાશયનું દારૂ હોતું નથી, તેથી પુરુષનું શુક્ર તેમાં દાખલ થવા પામતું નથી. આ અડચણનો મહેલો માર્ગ એ છે કે સમાગમ પૂર્ણ થયા પછી સ્ત્રીએ તુરંત જ ઉઠા મૂકી જવું અને થોડા કલાક એવી રીતે ઉઠા જ મૂકી રહેવું. (૫) બધી સ્ત્રીઓને વધુ કે ઓછી મેતાનોત્પાદક શક્તિનો સમય તો આવે છે જ, પરંતુ ડેટલીક સ્ત્રીઓને એ સમય ૨૫૯ જણાય છે અને ડેટલીકને નથી જણાતો. ડેટલીક સ્ત્રીઓને બે રજ્જેદર્શનની વચ્ચેના ઠાઠ પણ દિવસે ગર્ભાધાન થાય છે, જ્યારે ડેટલીક સ્ત્રીઓને અમુક દિવસો સિવાય બાકીના દિવસોમાં કદિ ગર્ભ રહેતો નથી અને એ થોડા દિવસોમાં જ ગર્ભાધાન માટેની તેની શક્તિ વિશેષ હોય છે. આર્થ શાસ્ત્ર એવું કહે છે કે રજ્જેદર્શન થયા પછીના ૨૬ દિવસોસુધી ગર્ભાશયનું મુખ ખુલ્લું હોય છે અને ત્યારપછી તે બંધ થઈ જાય છે. ગર્ભાશય ખુલ્લું હોય તે દિવસોમાં સમાગમ થાય તો ગર્ભ રહે છે અને તે બંધ થઈ ગયા પછી ગર્ભ રહેતો નથી. મેરી સ્ટોપ્પ એવું કહે છે કે રજ્જેદર્શન થયાની પૂર્વેનો એક દિવસ અને રજ્જેદર્શન થયા પછીના એક બે દિવસ ગર્ભાધાન-થોડા અપવાદોને બાદ કરતાં-જરૂર થાય છે. પરંતુ રજ્જેદર્શન થયા પછીની પાંચ રાત્રિઓ સમાગમ માટે કેવળ નિષિદ્ધ છે એવું આર્થ શાસ્ત્રકારો માને છે, તે કારણે એ રાત્રિઓમાં સંતાનોત્પત્તિ માટેનો સમાગમ ઘટ લેખાય નહિ.

અતિશય સમાગમથી ગર્ભાધાન થતું નથી—સગર્ભા થવાની ઇચ્છા સ્ત્રીના આખા શરીરના જ્ઞાનતંત્રો ઉપર ધણી જ થવા પામે છે. ઘેલી અને ઉઝ કામવાસનાથી વારંવાર સમાગમ કરવાથી ગર્ભાધાન થતું નથી, કારણકે સ્ત્રીના જીવાણુ અને પુરુષના જીવાણુ માત્ર એકઠા થવાથી જ ગર્ભાધાન થતું નથી પણ એ બેઉના જીવાણુઓ એકત્ર થઈને ગર્ભાશયમાં ચોટી રહેવા જોઈએ અને જ્ઞાનતંત્ર બહુ ઉત્ક્રાંત જવાથી કિંવા વારંવાર ચતા સમાગમથી એ જીવાણુઓ ગર્ભાશયમાં ચોટી ન રહેતાં બહાર નીકળી જાય છે એટલે ગર્ભાધાન થવા પામતું નથી. ડેટલીક જાતિની સ્ત્રીઓ એટલી ચતુર અને રતિશાસ્ત્રના જ્ઞાનવાળા હોય છે કે તેઓ ગર્ભાધાને થવા ઉપર અંકુશ રાખી શકે છે અને તેઓ જ્ઞાનતંત્રોને જોર આપીને જીવાણુઓને ગર્ભાશયમાંથી બહાર કાઢી

નાંખી રહે છે. ઉપર જ્ઞાનતંત્રુઓવાળી કિંવા અત્યંત ક્રોધી સ્વભાવની સ્ત્રીઓને તેમજ દારૂ પીવાની ટેવવાળી સ્ત્રીઓને સંતાનો નહિ થતા હોવાનું ડેટલીક વાર માલુમ પડે છે તેનું કારણ આ જ છે. એવી સ્ત્રીઓનાં ગર્ભાશયોમાં જીવાણુઓનું મિશ્રણ રિચર થવા પામે તે પહેલાં તેના જ્ઞાનતંત્રુઓ અશાન્ત બનવાનો સમય આવી જાય છે અને ગર્ભાધાન થતું નથી. એવી સ્ત્રીઓએ બ્યસન ત્વજ દેવું, ખૂબ આરામ લેવો, ઉપવું, સાત્વિક ખોરાક લેવો, ખુશી હવામાં ફરવું અને વૃત્તિઓને શાન્ત રાખવી એ જ હિતકારક છે. એથી જ્ઞાનતંત્રુઓને યોગ્ય મળશે અને તે વારંવાર ઉત્કેરાઈ જતાં અટકશે.

વંધ્યત્વને માટે પુરૂષ પણ જવાબદાર હોય છે—ડેટલીક પાકી ઉપરનાં દંપતીઓ સજાગમનું પ્રાયશ્ચિત્ત જ્ઞાન પણ ધરાવતાં નથી ! ગર્ભાધાન માટે પુરૂષની શુદ્ધિનિપ્રય પૂરા પ્રમાણમાં સ્ત્રીના શુદ્ધાગર્ભા દાખલ થવી જોઈએ અને તેની અંદરનું આવરણ તૂટવું જોઈએ એવું જ્ઞાન પણ તેઓને નહિ હોવાથી એવા ડેટલાક દાખલાઓ માલુમ પડ્યા છે કે દાખલજીવનમાં વધો ગાળ્યા પછી પણ સ્ત્રી અક્ષતયોનિ કુમારિકા જ રહી હોય છે ! આવાં મનુષ્યોને આ વિષયની પૂર્વ આપેલી સમજૂતી બહુ ઉપયોગી હોય છે. એક સ્ત્રીને જ્યારે બાળકો થતાં નથી, ત્યારે તે બિચારી મૂજલી મૂજલી ડાકટર પાસે જાય છે અને પોતાના શરીરમાં શેા રોગ છે તે બાજુવાની ઇચ્છા દર્શાવે છે. પણ ઘણી વાર વંધ્યત્વને માટે સ્ત્રી પુરૂષ બેઉ જવાબદાર હોય છે. એક ખીજાને અનુકૂળ થતાં તેઓ શીખ્યાં હોતાં નથી, અથવા બેઉ અમુક-અમુક અંશે અજ્ઞાન હોય છે, બેઉમાં ઠાંધ ઠાંધ ખામીઓ હોય છે, તેના નિવારણને માટે બેઉએ ડાકટરની સલાહ લેવી જોઈએ. એક સ્ત્રીથી બાળકો ન થતાં હોય એટલે એકદમ સ્ત્રીને જ વંધ્યત્વ માટે જવાબદાર લેખી ખીજા સ્ત્રી પર-ણુનારો પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીને અન્યાય કરે છે એટલું જ નહિ પણ પોતાનું રતિવિદ્વાનું અધ્યાન પ્રદર્શિત કરે છે. એટલા શંકેરમાં રહેનારો પતિ કે જે માનસિક પરિવ્રમ કરનારો હોય છે ને તે પોતાની પત્નીના વંધ્યત્વ માટે પોતે જ ધણે ભાગે જવાબદાર હોય છે.

ગર્ભમાંના બાળક પર માતાની અસર—રોમકુકન માતાને કવરાવેલું બાળક નીરાળી રહે છે, તેવી જ રીતે માતાની માનસિક રિયતિની અસર બાળકના શરીર ઉપર થાય તેમાં નવાઈ નથી. માતાની માંસપેશાઓ જે ધાવણ ઉત્પન્ન કરે છે તે બાળકના શરીરમાં જાય છે.

એ માંસપેશીઓ માતાની માનસિક સ્થિતિ ઉપર અસર કરનારી હોય છે તો એ જ માંસપેશીઓમાંથી ઝરતો રસ સ્વાભાવિક રીતે બાળકની માનસિક સ્થિતિ ઉપર અસર કયાં વિના કેમ રહે? એથીસ કહે છે કે માતા જ બાળકની સર્વોપરિ પોષક છે અને ગર્ભાવસ્થાના દિવસોથી બાળકના જન્મસુધીના સમયમાં માતાના દેહદ્વાર જાળકની આરોગ્ય ઉપર અસર પહોંચે છે. આ ઉપરથી એ નિર્વિવાદ જણાય છે કે આ અસર બાળકને પહોંચે છે અને તેથી જ વંશપરંપરાના ગુણો બાળકમાં ઉતરવા પામે છે.

ગર્ભધારણ ઉપર અંકુશ—કેટલાકો એવું માને છે કે ગર્ભધારણ ઉપર અંકુશ મૂકવો એ અનીતિમયું છે, કારણકે બલિષ્ઠતા બાળકને નાશ કરવાનો આપણને અધિકાર નથી. આ ધાર્મિક કે નૈતિક દષ્ટિ ધારણ કરનારાઓએ સમજવું જોઈએ કે બલિયારી કે પરણેલા માણસ હમેશાં લાખો જીવાણુઓનો નાશ કરતો જ હોય છે. એ જીવાણુઓ જો સ્ત્રીના જીવાણુઓ સાથે જો તો જરૂર બાળક પેદા કરી શકે. એ કુદરતી રીતે મરતા લાખો જીવાણુઓમાંના એકાદ બેને બચાવવા જતાં ઉપરાઉપરી બાળકો પેદા કરવાનો બોલો સ્ત્રી ઉપર અને તેમનું પોષણ કરવાનો બોલો પુરુષ ઉપર આવી પડે છે થોડા થોડા અંતરે બાળકો પેદા કરનારી—સંવત્સરીયાં બાળકોની માતા શરીરેહમેશાં નમળા જોવામાં આવે છે અને તેનાં બાળકો પણ તેવા જ નખમાં હોય છે. જો લાંબે વખતે સ્ત્રીને ગર્ભ રહે તો તે બાળકો મજબૂત અને તંદુરસ્ત બને તથા તેની માતાનું આરોગ્ય પણ જળવાઈ રહેવાથી તેને જીદગી કંટાળાશ્વ ન લાગે. આ કારણથી દરેક રજીદર્શન સમયે ઋગ્વેદના દહને સંતાનોત્પત્તિ કરવાની કામના સખીને પુરુષ સમાગમ કરે તેમાં જ નીતિ ને ધર્મ માની બેસવા એ યોગ્ય નથી. આ ધર્મનીતિ માની બેસનાર પુરુષ ફરવળે પોતાની સ્ત્રીને ગર્ભવતી બનાવ્યા કરે છે અને પરિણામે સ્ત્રીને અસ્વાસ્થ્ય તથા નિર્મળ બનાવે છે એટલું જ નહિ, પણ અસ્વાસ્થ્ય બાળકોના ટોળાંને ઉત્પન્ન કરી જીવનમાં ન ઉપાડી શકાય તેવા બોલો વ્હોરી લે છે. મરીબ કુટુંબમાં ટોળાંમંથ છોકરાંઓની માતાઓ અર્ધા જૂખી રહે છે અને જંગી હવામાં બાળકોને ઉઠેરી ખરેખર મનુષ્યોમાં બિખારીઓની સંખ્યા જ વધારે છે.

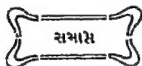
સંવત્સરીયાં બાળકો—સંવત્સરીયાં બાળકોને—દર વર્ષે એક એક બાળકને જન્મ આપનારી માતાઓ નમળા બાંધાની હોય છે અને

મામડાંમાં રહેતી કાષ્ઠક જ એવી માતા હોય છે કે જે દર વર્ષે બાળકને જન્મ આપતી હોવા છતાં સારા બાંધાની રહે છે. પરંતુ તેનાં બાળકો તો ઉત્તરોત્તર નબળાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ડૉ. રોસેલ્ટે એવી અણુતરી કરી છે કે પહેલી વારનાં બાળકોમાંથી દર હજારે ૨૨૦ બાળકો મરણ પામે છે; સાતમી વારનાં બાળકોમાંથી દર હજારે લગભગ ૩૩૦ મરણ પામે છે અને બારમી વારનાં બાળકોમાંથી દર હજારે ૫૬૭ મરણ પામે છે. માતાના શરીરનું હીર મોટા પ્રમાણમાં યુસાર્થ થયા પછી જ બાળક ગર્ભવાસી બને તે નબળું હોય તેમાં નવાઈ નથી અને તે જ કારણથી એવાં બાળકોમાંથી ૬૦ ટકા મરણ પામે છે. હૃદય-ડોમાં બાળકો તંદુરસ્ત અને ધમ્ધાપૂર્વક જ ઉત્પન્ન કરવાની ખૂબ કાળજી રખાય છે; તેથી ત્યાં બાળકોનું મરણપ્રમાણ પહોં જ ઓછું છે અને તેની વસતી ઘટવાને બદલે વધી છે. આખા યુરોપની ઘુલનામાં હૃદય-ડોમાં ઓછામાં ઓછું બાળમરણપ્રમાણ છે.

સંતતિ-નિયમન—હિંદુસ્તાન જેવા ગરીબ દેશમાં મધ્યમ અને ગરીબ દંપતીઓને વધારે સંતાનો થાય એ પણ એક પ્રકારની આપત્તિ છે. પતિ ગોવણુ કરી શકે તેથી વધારે બાળકો થાય તો દંપતીનો મંસાર જીવનઠલક, દુઃખ અને અનારોગ્યમાં જ ચાલે છે. સંવત્સરીયાં બાળકોની માતાઓ નબળા અને રોગિષ્ઠ હોય છે. આર્થિક સ્થિતિમાં ન પાલવી શકાય તેટલાં બધાં બાળકોની જીવણી, આરોગ્ય, નીતિ ઇત્યાદિ ઉપર પણ તેઓથી લક્ષ આપી શકાતું નથી. વળી ઉપરાઉપરી ચર્તા બાળકો પણ નબળા બાંધાનાં અને રોગિષ્ઠ હોય છે. એવાં બાળકો કુટુંબ ઉપર જ નહિ પણ દેશ ઉપર એક પ્રકારના બોમ્બડય થઈ પડે છે. આ કારણથી માત્ર જોઈએ તેટલાં જ બાળકો ઉત્પન્ન કરવા માટે સંતતિનિયમનની આવશ્યકતા મનાય છે. તે માટેનો એક માર્ગ એ છે કે રજોદર્શન પછી સ્ત્રીનું ગર્ભાશય ૧૬ દિવસ સુધી ખુલ્લું રહે છે તેટલા દિવસ બ્રહ્મચર્ય પાળતું ગર્ભાશયનું યુગ્મ બંધ થઈ ગયા પછી કરેલા સમાગમથી ગર્ભાધાન થતું નથી, છતાં કોઈ કોઈ સ્ત્રી ૧૬ દિવસ પછીના સમાગમથી પણ ગર્ભ ધારણ કરે છે એવું માલુમ પડે છે. બીજો માર્ગ 'ક્રીનીન ચેસરી' વાપરવાનો છે કે જે ક્રીનીન અને કોકોના મિશ્રણથી બને છે. સમાગમ પૂર્વે ચાર-પાંચ મિનિટ તેની ગોળાને યોનિમાર્ગમાં રાખવાથી તે ઓગળી જાય છે અને સમાગમથી દાખલ થએલા શુક્ર-જંતુઓનો નાશ કરે છે. ત્રીજો માર્ગ એ છે કે સમાગમ પછી ક્રીની-

નના મિથ્યજ્ઞની કિંવા જંતુનાશક ખીજ મિથ્યજ્ઞની પીચકારીથી ચોનિ-
માર્ગને ધોવો; છતાં જો ગભીરાપમાં શુક્રજંતુ એકદમ દાખલ થઈ
જાય છે તો એ ઉપાય નકામો થઈ પડે છે. ચોથો માર્ગ એ છે કે
રૂબરૂની ટોપી જેની 'એક પેસરી' ઓછે ચોનિમાર્ગમાં પડેલી, એથી
ગભીરાપનું મુખ બંધ થઈ જાય છે, શુક્રજંતુઓ ગભીરાપમાં દાખલ
થઈ શકતાં નથી અને સમાગમસુખમાં કાંઈ ક્ષતિ થતી નથી. આ
વિના ખીજ ઉપાયો પણ છે, પરંતુ આ બધા સામાન્ય ઉપાયો છે.
સમાગમસુખનો ત્યાગ એક મા ખીજ કારણથી જેઓ ન કરી શકે,
અને તે સાથે સંતતિનિવ્રમન કરવા ચાહે તેમને માટે આ માર્ગો છે.
ધર્મજિજ્ઞાસુ આવશે તેનો સદુપયોગ જ કરે.

સમાપ્ત

વિદ્વાનોના જાતિ અનુભવથી ભરેલો, દેશી તથા વિદેશી વિદ્યાના
અર્કરૂપ, અવનવી માહિતીથી સુક્ત અને શુજરાતી
ભાષામાં પહેલી જ વાર પ્રસિદ્ધ થયેલો 'સ્પિરિટ્યુ-
એલિઝમ' (Spiritualism) વિષેનો અપૂર્વ ગ્રંથ

સચિત્ર પ્રેતાત્મવિદ્યા

અથવા

ભૂત-પિશાચનું આવાહન.

જેને આપણો દેશ 'પ્રેતાવાહન વિદ્યા' કહે છે તેનો આ ગ્રંથ
લગભગ ૩૬૦ પૃષ્ઠનો, ૩૫૦ બાબતોની માહિતીવાળો અને ૨૫
ચિત્રો તથા સાક્ષાત્ જૂતોના ફોટોગ્રાફોથી સુક્ત છે. પુસ્તક પાઠા
સોનેરી પુઠાનું છે. મૂલ્ય રૂ. ૪, વી. પી. થી મંગાવનારને અર્કદરે રૂ.
૪-૧૦-૦ ખર્ચ થશે.

ઈંગ્લાંડ, અમેરિકા તથા હિંદુસ્તાનમાં ભૂત-પ્રેતને લગતી વિદ્યા કેટલી
આમળ વધી છે, કેવી કેવી રીતે પ્રેતોનું આવાહન કરી તેમની સ્થિતિની,
મરણ પામેલાં સર્ગ વંદાલાંની સ્થિતિની, મલીન ભૂત-પ્રેતની, તથા
ભૂત-પ્રેતનાં વળગાડની માહિતી મેળવવામાં આવે છે તેની વિગતવાર
અને વહેવાર-ગતિઅનુભવ લખે સકાય તેવી માહિતી આ ગ્રંથમાં આપી
છે. ભૂત-પ્રેત ખરાં છે, પણ તે ક્યારે ખરાં અને ક્યારે ખોટાં છે તે
આ પુસ્તકમાં અનેક દાખલા-દલીલો, વિદ્વાનોના જાતિઅનુભવો અને
શાસ્ત્રોના પુરાવા સાથે જતાવી આપ્યું છે. યુરોપ-અમેરિકામાં લોકોએ
અનેક પ્રયોગો, જૂતોના સાક્ષાત્કાર, જૂતો સાથે સીધી વાતચીત, જૂતોના
ફોટોગ્રાફ તથા શ્રીલંકા લખે આ વાત સિદ્ધ કરી છે; તે બધી માહિતી
તમને આ ગ્રંથમાં મળશે.

'પ્રેતાત્મવિદ્યા' જાણવાની જરૂર છે, તેનાં કારણો એ છે કે
તેથી કેવાં મનુષ્યોના પ્રેતાત્માઓ પરલોકમાં કેવી દશા ભોગવે છે, કેવાં
સુખ-દુઃખ અનુભવે છે, મૃત્યુલોકમાં કેવાં સારા-નરસાં કાળો કરે છે,
કેવા ચમત્કારો કરે છે કે હિતપાત મચાવે છે, મલીન પ્રેતો કેવી રીતે
વળગે છે અને બીજાઓને પીડા કરે છે, તે સમજી શકાય છે અને
તેની મુક્તિનો તથા પીડાના નિવારણનો માર્ગ શોધી શકાય છે. જૂદી
જૂદી જાતના પ્રેતાત્માઓના અને પિશાચોના દેહમેયન તથા પીડા-

નિવારણ માટેના અનેકાનેક ઉપાયો તમને આ ગ્રંથમાંથી મળશે. ટુંકમાં મૃત્યુથી માંડીને નવો અવતાર મળતાં સુધીની પ્રેતાત્માની સ્થિતિનું જ્ઞાન તમને તેમાંથી મળશે. પ્રેતાવાહનની શક્તિ તેમજ અદૃશ્ય વસ્તુઓ જ્ઞેવાની દીપ્ત દૃષ્ટિ જીવવાની અનેક રીતો છે, તે એકઠે એકથી માંડીને શક્તિની સંપૂર્ણ જીવણથી કરવા સુધી આ પુસ્તકમાં સમજાવેલી છે. તે માટે જોઈતાં ચિત્રો પણ આપ્યાં છે. જૂત-પ્રેતને નામે દગી ખાનારા ભુવા અને જાદુગરોની મુક્તિઓ તેમાં ઉપાડી પાડી બતાવી છે. હિંદમાં અને યુરોપ-અમેરિકામાં જે બનાવટો ચાલે છે તે પણ ખુલી પાડી છે; છતાં જૂત-પ્રેતના સાચા બનાવોને તેના ખરા સ્વરૂપમાં રજુ પણ કર્યો છે. જૂત-પ્રેતનો ગેળાપ થતાં તેથી બચ પામવાની જરૂર નથી. તેને કેવી રીતે મળવું અને તેને કેવે માર્ગે દોરવું એ માટેની મુદ્દામ સલાહ તમને આ ગ્રંથમાં મળશે.

આ ગ્રંથમાં આપેલાં પ્રકરણો.

- (૧) પ્રેતાત્મવિદ્યાનું અસ્તિત્વ. (૨) જૂત-પ્રેત છે કે નહિ? (૩) મૃત્યુનો ચમત્કાર. (૪) જૂત-પ્રેત-પિશાચની દેહરચના. (૫) જીવંત મનુષ્યોનો સુક્ષ્મ દેહનો અનુભવ. (૬) જૂત-પ્રેતની દુનિયા અને પ્રેત-જીવનનું સ્પષ્ટીકરણ. (૭) જૂત-પ્રેતના શાસ્ત્રીય પ્રકાર. (૮) જૂતોના અનુભવપ્રસિદ્ધ પ્રકારો. (૯) જૂતનો બચ અને જામ. (૧૦) ગેબી ગદ્દમારો. (૧૧) સામાન્ય વાસનાવાળાં જૂલોકળદ પ્રેતો (૧૨) મહાન જૂત-પ્રેતનાં દુષ્ટ કાર્યો. (૧૩) જૂત-પ્રેતના અસાધારણ ચમત્કારો. (૧૪) જૂત-પ્રેતના પરિચયના વિધિવિધ પ્રકારો. (૧૫) કાળજી, હત્રત અને ત્રિકાળદર્શી આયતો. (૧૬) મધુનિધ્યાન અથવા કિરટલ ગેર્જીંગ. (૧૭) પ્રેતાવાહન મંડળ અને ટેબલ રૅપીંગ. (૧૮) પ્લેસેટમાં પ્રેતાવાહન. (૧૯) પિશાચલેખન અથવા ઓટોમેટિક રાઇટીંગ અને સાધકોગ્રાફી. (૨૦) પ્રેતાચારશ્રવણના પ્રયોગો અથવા સાધકોદ્દેશન. (૨૧) જૂતોના ફોટોગ્રાફ. (૨૨) દેહસંચાર. (૨૩) કેટલાક પૈશાચિક ચમત્કારોની ઉપ-પત્તિ. (૨૪) બનાવટી પૈશાચિક ચમત્કારો અથવા રંગજૂમિ પર પિશાચનો જાદુ (૨૫) પ્રેતાત્માનો આ દુનિયા સાથેનો મંદેશવહેવાર. (૨૬) જૂતના વળખાડનો વહેમ (૨૭) જૂતનો સાચો વળખાડ અને તેના ઉપાયો. (૨૮) જૂતને વશ કરવા વિધે. (૨૯) દીપ્ત દૃષ્ટિ અથવા ત્રિકાળ દૃષ્ટિ. (૩૦) નવો અવતાર અથવા પુનર્જન્મ.

મળવાનું સ્થળ.—છુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર જાગ્યે,

જણ કરવાનું-અમદાવાદ.